

XENOPHONTIS PHILOSOPHI EXCELLENTISSIMI OPERA, QUÆ QUIDEM EXTANT OMNIA.

*

Doctißimorum hominum diligentia in Latinam linguam conuersa.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM LVGDVNI.

1551.

PRIMVS HIC TOMVS HABET

XENOPHONTIS VITA EX RAPHAELE VOLATERRANO.

XENOPHON Grylli filius Atheniensis, Socratis discipulus, ob eloquentiam Musa Attica uocatus, Equorum, uenationis, & rei familiaris in primis studiosissimus fuit, ut ex eius literis deprehēdi potest. Venit in amicitiam Cyri Minoris, cum quo militauit, ac eius pædiam scripsit, nō tam historiæ seruiens ueritati, quàm ut perfectū institueret ducem, ut Cicero in II. de Oratore testatur, quam se frequenter lectitasse, & manibus triuisse alibi in epistola quadam dicit. Præterea scripsit Symposium & Oeconomicum, paruum admodum libellum, à Cicerone conuersum, si credimus Columellæ ac diuo Hieronymo, qui si extaret, labori meo iterum uertendi consuluisset. Edidit & historiam Peloponnesiaci belli, ac eorum quæ Athenienses post Thucydidem gesserunt, quam Paralipomena appellauit, aliosq; tractatus qui adhuc extant. Quintilianus Xenophontis iucunditatem inaffectatam dixit, quam nulla adfectatio consequi poßit. Primus hic philosophorum historiam scribere cœpit. Cum Platone simultates gessit, ut author est Gellius, qui ait libros inter se carpsisse. Nam & Plato in libris suis

testatur Cyrum uirum fuisse quidem gnauum & strenuum, παιδείας δὲ οὐκ ὀρθῆς ὅρθαι τὸ παράπαν, id est, non rectam tamen omnino disciplinam agnouisse. Contrà uero Xenophon in libris quos dictorum et factorum Socratis composuit, negat Socratem de cœli atq; naturæ causis unquam disputasse. Idcirco mentiri eos qui dissertationes huiusmodi Socrati tribuant.

*

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI REGIS PERSARVM LIBER PRIMVS.

Francisco Philelpho interprete.

PROOEMIVM.

CVM OLIM *cogitaremus, quot populi dominatus per illos soluti sunt, qui uellent alia quadam ratione quàm populari rempub. gerere: & quot item regij paucorumq; principatus iam per populos sunt sublati: quotq; aggreßi tyrannida, eorum alij citò admodum defecerunt, alij uerò si quantulumcunq; etiam temporis in imperio perseuerarint, admirationi haberentur, perinde atq; & sapientes fuerint, & fortunati quidam uiri. Et cum didicisse rursus uideremur, in priuatis quoque domibus esse alijs famulos uel compluru, alijs perpaucos, qui tamē ne his quidem paucis uti omnino possent heriliter. Cúmque ad hac nobiscum uersaremus, & bubulcos principes boum esse, & equorum itē eos, qui equos pascunt: et omnes qui per se pastores uocantur horum animalium,*

quibus præsunt, non absurdè principes existimari: uidereq; uidebamur omnia hæc armenta facilius adduci, ut pastoribus pareant, quàm principibus suis homines: Nam & pergunt armenta quacunque à pastoribus dirigantur, & in ijs regionibus pascuntur quò acta ab illis fuerint, & ab ijs abstinent, à quibus arceantur: & quos fructus produxerint, sinunt his uti pastores pro uoluntate. At ne ullum quidem armentum unquàm accepimus, quod in pastores insurgeret, quò aut minus eis obtemperaret, aut fructuum usum prohiberet. Quin difficiliora in alienigenas omnis præstant se armenta, quàm in hos quos & præsides habent, & fructibus suis fouent. Homines uerò in neminem magis, quàm in illos insurgunt, quos imperium senserint moliri aduersus sese. Cum hæc igitur commentaremur animo, in hanc sententiam agebamur, ea esse hominem natura, ut facilius alijs omnibus animantibus imperitet, quàm hominibus. At ubi uenisset in mentem, Cyrum, qui foret Perses, permultos quidem homines, permultas urbes, permultas gentes, iußis suis reddidisse obedientis, hinc sententiam mutare coacti sumus, utpote quòd hominibus imperare, neq; impoßibile sit, neq; factu difficilè, si quis prudenter id agat. Nouimus sanè Cyro non inuitos paruisse, alios qui plurimorum dierum, alios

alios qui etiam mensium iter distarent: alios item, qui ne ipsum quidem aspexissent unquam: alios etiam, qui quamuis certò scirent fore, ut non uiderent, ei tamen libenter audiebant. Etenim usqueadeo præstitit alijs regibus, tum ijs qui à parentibus accepissent imperia, tum ijs qui suo ductu ea essent adepti, ut & Scytha, quamuis Scytharum magnus sit numerus, nulli alij nationi queat imperitare, sed satis superq; habeat, si diuturnũ in suos principatum gesserit, & Thrax in Thracas, & Illyricus in Illyricos. Atq; eodem modo de alijs gentibus audimus. Itaque fertur esse in Europa etiam hac tempestate quasdam liberas gentes, easq; inuicem dißidere. At Cyrus identidem assumptis liberis quoq; gentibus Asia, soluens cum parua Persarum manu, Medis uolentibus atque Hyrcanis imperauit. Subiugauit Syros, Assyrios, Arabas, Cappadocas, Phrygas utrosq;, Lydos, Caras, Phœnicas, Babylonios. Potitus est etiam Bactrianis & Indis ac Cilicibus, & itidem Sacis & Paphlagonibus, & Maryandinis, atque alijs quamplurimis gentibus, quarum ne nomina quidem quis dixerit. Insuper dominatus est Asiaticis Græcis. Cum uerò descendisset ad mare, Cyprios quoq; & Aegyptios imperio tenuit. Atqui hisce quidem gentibus imperauit, quæ neque cum illo, neque inter seipsas lingua conuenirent. Et potuit ta-

men formidine sui nominis tantum orbis terrarum peruadere, ut omnes terrore concuteret, haberetq; neminem repugnantem. Tantam autem omnibus cupiditatem iniecit gratificandi sibi, ut ex eius sententia gubernari optarent. Tot nationes ad sese conuertit, sibiq; deuinxit, ut eas dinumerare operosum sit, quocunq; quis ire à regia eius cœperit, siue ad orientem, siue ad occidentem, siue ad septentriones, siue ad meridiem. Nos ergo hunc uirum ut admiratione dignum considerauimus, & quo natus genere, & quo fretus ingenio, & qua institutus disciplina, tantum ad imperandum cæteris mortalibus antecelluit. Quæ igitur de illo & audiuimus & sentimus, hæc in medium referre aggrediemur.

CYRVS quidem natus est patre Cambyse rege Persarum: hic autem Cambyses ex Persidarum genere extitisse dicitur. At Persidæ à Perseo nomen habent. Matre uero consentitur fuisse Mandane, quæ nata est patre Astyage Medorum rege. Fuisse autem Cyrus natura fertur, & hoc etiam tempore à Barbaris decantatur, tum corporis forma pulcherrimus, tum animo humanißimus, tum disciplinæ atque honoris maximè studiosus. Quapropter laborem omnem exantlabat, & omne periculum laudis gratia perferebat. Huiusmodi Cyrus bonitate formæ animiq; præditus, in Per-

sarum legibus educatus traditur. Prima his legibus cura est à bono publico. Haud enim incipiunt itidem, ut aliæ plurimæ ciuitates, quæ parentibus permittentes pro uoluntate filios educare, & ipsis parentibus pro arbitrio uitam agere, eis iubent, ne furentur, ne rapiant, ne in alienas ædis ingrediantur ui, ne iniustè percutiant quenquam, ne adulterium patrent, ne principi aduersentur, reliquáque huiusmodi. Quòd si quid horum transgressus quis fuerit, pœna mulctatur. At Persarum leges anticipantes maximè curant, ne initio tales sint ciues, ut cuiusquam uel improbitatis, uel turpitudinis desiderio capiantur. hac enim utuntur diligentia. Est illis forum quod uocatur liberum, ubi & regia, & alia sunt principia. Hinc & uenalia, & circunforanei, & horum clamores atq; ineptiæ in alium locum reiecta sunt, ne horum turba excultis moribus misceatur. Est autem forum circa principia distributum in partis quatuor, quarum una est puerorum, altera puberum, tertia uirorum, qui perfectam ætatem iam agunt: quarta uero eorum qui sunt emeriti. Legeq; horũ singuli adsunt locis suis: pueri, cum primum illuxerit, & eodem modo perfectæ ætatis uiri. Seniores uerò, cum per ocium cuiq; licuerit, exceptis constitutis diebus, quibus adsint necesse est. At

adolescentes cubant etiam in principijs cum gymnicis armis, exceptis uxoratis, qui ne requiruntur quidem, nisi antea iußi adesse fuerint. At neq; honestum ducitur sæpius abesse. Et præsunt cuique harum partium duodecim principes: nam in duodecim tribus Persæ distributi sunt. Hi uerò pueris præsunt, qui selecti ex senioribus eos uideantur reddituri quamoptimos. Adolescentibus quoq; hi, qui ex absolutæ ætatis uiris perquamoptimos eos existimentur effecturi. Viris autem ipsis hi sunt præfecti, quorum illi institutione censeantur quæ constituta sunt & à magistratu maximo imperata, maximè præstituri. Electi etiam sunt præsides seniorum: præsunt enim quò hi quoq; suo fungantur officio. Quæ autem cuiq; ætati imperantur faciunda, enarrabimus, quò dilucidius fiat, diligētiámne adhibeant, ut ciues sint quàm optimi. Pueri igitur euntes ad ludos, iustitiæ discendæ dant operam, aiuntq; ita illos huic rei studere, quemadmodum apud nos qui eunt ad literas perdiscendas. Eorum autem magistri magnam diei partem consumunt in eorum disceptationibus iudicandis. Habent enim pueri quoq; inter sese, quemadmodum uiri, causas & de furto, & de rapina, et de ui, & de fraude, & de maledicentia, & de alijs criminibus, ut & par est. Quos autem norint horum aliquid

quid deliquisse, eos plectunt. In illum item animaduertunt, quem minus iure accusantem inuenerint. Et de illo crimine iudicium faciunt, quod est in causa, ut se homines odio mutuo insectentur quammaxime. Nam uehementer causam agunt ingratitudinis. Et quem cognorint posse referre grati nec refert, in hunc seuerissimè animaduertunt: quippe qui arbitrantur eos qui sint ingrati, & deos maiorem in modum negligere, & parentes, & patriam, & amicos. Ingratitudinem uerò potissimum impudentia sequitur, quæ ad omnem turpitudinem maxima est dux. Docent etiam pueros temperantiam: ad quam discēdam eis plurimum conducit, quòd uident senes ipsos quotidie temperanter uitam agere. Tradunt præterea ijs præcepta parendi magistratibus. Multū quoq; huic rei conducit, quòd seniores intuentur parere magistratibus magno studio. Eosdem insuper docent, ut & cibi & potus continentiam seruent. Ad quod illos admodū adiuuat, quòd ante oculos habent senioris nō prius abire uentris implendi gratia, quàm principes permiserint: quódque non apud matrem uescuntur pueri, sed apud magistrum, quando principes significarint: feruntq; domo pro cibo panem, pro obsonio nasturtium; ad potum uero capedinem ut ex flumine aquam hauriant. Ad hæc etiam discunt sagittam & iaculum. Ad sextum igitur

turusque aut septimumdecimum ætatis annum hæc agunt pueri. Dein uerò ubi in adolescentiam excesserunt, ita rursus degunt. Pueritiam enim egreßi cubant, ut antea diximus, in principijs, idq; tum custodiendæ urbis gratia, tum ob temperātiæ studium. Videtur enim huic ætati maiorem in modum diligētia opus esse. Præbent etiam seipsos interdiu principib. si cui eis usui sint pro repub. Et cum oportuerit, manent omnes circa principia. Cum uerò ad uenationē rex exierit, id quod persæpe agit in mense, educit custodiæ dimidium. Habeant autem exeuntes oportet arcus, & iuxtà pharetram, in uagina mucronem, aut securim, præterea cratem, & pila duo, quò & alterum emittant, & altero, si opus fuerit, cominus utantur. Ob hāc autem rem publicè dant operā uenationi, & rex quemadmodum in bello se ducem ijs præstat, & ipse tum uenatur, tum ut alij uenentur diligentiam adhibet, quòd hæc eis uerißima uidetur meditatio rerum bellicarum. Etenim diluculo assuefacit assurgere, frigoraq; & calores tolerare. Exercet etiam eos itineribus & cursibus. Necessarium etiam est sagitta bestiam ferire ac iaculo petere, ubicunque occurrerit. Atq; animus sæpe numero cogitur concalescere, ubi ferox aliqua bestia contrà sese obiecerit. Nam & percutere oportet, quæ occurrerit, & irruentem obseruare. Quare haud facilè in uenatio-

ne

ne eorum quicquam abesse reperiatur, quæ inter bellandum accidunt. Exeuntes autem in uenationem prandium habent, & id quidem maiore quãtitate, ut par est, quàm pueri, aliaq; eodem modo. Et donec uenantur, non prandent. Sed si quid opus fuerit aut feræ ipsius gratia præstolari, aut aliter uelint tempus terere in uenando, hoc prandio pro cœna usi postridie uenantur ad cœnam usque: & duos hos dies pro uno supputant, quòd unius diei cibum consumunt. Hoc autem faciunt consuescendi gratia, quòd si quid etiam in bello opor tuerit, id eis sit factu facilè. At obsonium quidem hoc puberes habent, quodcunque uenati fuerint. Nam si id minus, nasturtio uescuntur. Quòd si quis eos existimat aut uesci iniucundè, cum aliud nihil præter nasturtium addant ad cibum, aut potu minus suaui uti, cum aquã bibant, reminiscatur, quanta cum uoluptate massa panequé uescuntur in fame, quamq; suaue est bibere aquam in siti. At reliquæ tribus quæ domi manentes in uenationem non exeũt, tum alia exercent, quæ pueri didicerunt & sagittando & iaculando, tum hæc inter sese decertando agitant. Sunt præterea publici horum ludi præmiaqué proposita. In qua autem tribu plurimi fuerint peritissimi fortissimiq; ac maximè fideles, horum laudatur à ciui-

bus

bus & honoratur non præsens princeps duntaxat, uerum etiam ille qui eos in pueritia erudiuit. Et his adolescentibus utuntur magistratus, si qua in re præsidio opus fuerit, uel ad maleficia inquirenda, uel ad insequendos latrones, uel ad alia agenda, quæcunque aut uirium aut uelocitatis sunt opera. Ab adolescentibus igitur hæc geruntur. Sed ubi annos decem absoluerint, excedunt in perfectæ ætatis uiros, quo tempore hi rursus annos quinque & uiginti ita degunt. Principiò, quemadmodum adolescentes præsto sunt magistratibus, ut si quid pro repub: opus fuerit, sic utantur ijs in rebus quæ prudentiam uiresque requirunt. Quòd si militiæ danda sit opera, qui ita sunt instituti arcubus & pilis amplius non utuntur, sed ensibus & armis quibus cominus pugnant: feruntque thoraca circa pectora, & in manu sinistra cratem, qualem habere pinguntur Persæ. In manu autem dextera gladium aut mucronem. Et ex huiusmodi uiris magistratus omnes constituuntur, exceptis puerorum magistris. At posteaquam annos quinque uigintique complerint, agentes hi ætatis annum aliquanto amplius quàm quinquagesimum (illorum iam ætatem ingressi qui & sunt & uocantur seniores) non etiam in exercitum eunt extra solum patrium, sed manentes domi indi-

cant omnis causas & publicas & priuatas. Iudicant etiam hi causam mortis, ijdemq; legũt omnis magistratus. Quòd si quis aut in adolescẽtibus aut in uiris deliquerit quippiam contra leges, deferunt eum singuli tribuni, & ex alijs qui uoluerit. Quem seniores ubi audierint, dãnant. At damnatus degit reliquam uitam cũ ignominia. Verùm ut omnis Persarum respub. clarius pateat, repetemus paulò altius. Nunc autem ex antè dictis declaratum sit paucis. Persæ dicuntur esse circiter centum uiginti millia hominum. Horum nemo lege excluditur à dignitatibus atque magistratibus. Sed licet omnibus Persis mittere filios ad publicos iustitiæ ludos. Verum qui possunt filios per ocium alere, eos mittunt ad ludos. Quibus uero alendi non est facultas, nequaquam mittunt. Qui autem fuerint apud publicos magistros instituti, licet ijs inter adolescentes eius ætatis opera exercere, alijs uerò non licet. Qui rursus legitima inter adolescentis absoluerint, possunt hi inter eos uersari, magistratuumq; participes atque honorum fieri. At hi qui pueritiæ atq; adolescẽtiæ legitima non obierint, inter uiros non admittũtur. At hi rursus, qui inter perfectæ ætatis uiros sine reprehensione se gesserint, fiunt ex ordine seniorum. Et ita seniores hi constituuntur, qui per omne honestatis genus uitam egerint. Et hæc est uiuendi institutio, qua qui utũ-

tur.

tur, optimi uiri existimantur. Quin hoc etiam tempore testimonium durat, tum moderati eorum uictus, tum etiam defatigati. Nam nunc quoque turpe est apud Persas & spuere, & emungi, & flatus uideri plenos. Turpe item ducitur, si quis appareat quoquam ire aut meiendi, aut cuiusquam huiusmodi rei gratia. Quæ quidem facere nullo pacto possent, nisi & uictu modico uterentur, & humiditatem per laborem consumerent. Quo fit, ut ea aliò quopiam secedant. Hæc igitur de Persis omnibus dicere possumus. At cuius gratia hoc tempore nobis oratio cœpta est, res gestas Cyri narrabimus, à pueritia ordientes. Cyrus enim ad duodecimum usque annum, aut paulò amplius hac institutus disciplina, æquales omnis antecellebat, & celeriter discendo ea quæ opus erant, & pulchrè ac fortiter singula obeundo. Exhinc filiam suam Astyages eiusque filium accersiuit, quippe qui eum uidere cupiebat, quem & pulchritudine audiret & probitate præstare. Venit igitur Mandane ad patrem, Cyrum filium secum habens. Ad quem ubi curriculo peruenisset, Cyrusq; nouisset Astyagem matris eius patrem, continuò, ut erat ingenio facili atque perhumano, tum eum amplexatus est familiariter atque perbenignè, ueluti si quis diu unà educatus, diuque illum amans amplexaretur.

tur, tum eundem exornatum intuens & suppicturatione oculorum, & coloris infricatione appositioneque comarum, quæ legitima erãt in Medis: hæc enim omnia Medorũ sunt, & purpureæ tunicæ, & candidi amictus, & torques ad collum, & armillæ ad manus. At in Persis cum domi sunt, uel hoc tempore & uestes sunt uiliores, & uictus tenuiores. Intuens inquam Cyrus aui Astyagis ornatum, fixus in eum oculus: O mater, inquit, ut pulcher est auus meus. Sed cum mater eum rogasset uter ei pulchrior uideretur, paterne, an auus: respondit Cyrus, O mater, Persarum quidem pater meus longè est pulcherrimus: at Medis, quantum scilicet ipse in uijs atque in ianuis uidi, meus hic auus maximè præstat pulchritudine. Quod audiens Astyages, rursus eum amplexatus atque osculatus, & pulcherrima stola induit, et torquibus armillisq; honorauit, ornauitq;: ac siquò equitaret, in equo frenis aureis insigni circunductabat, quemadmodum ipse quoque proficisci consueuit. At Cyrus ut & puer, & elegans, & ambitiosus delectabatur stola, atque equitandi disciplina mirum in modum lætabatur. Nam in Persis, quoniam difficile est & equos alere & equitare, quia montosa sit regio, uel uidere equum rarißimè datur. Cum uerò cœnaret Astyages unà cum filia & nepo-

te, uelletque puerum quamsuauissima uti cœna quo minus res domesticas desideraret, apposuit ei & paropsidas & omne genus pulpamẽta & epulas. Itaque aiunt dixisse Cyrum: O aue quot negocia habes in cœna, si tibi necessarium sit in omnia hæc fercula manus extendere & degustare hasce tam uarias multasque epulas. Quid ais, inquit Astyages? Nonne tibi multò uidetur pulchrior hæc cœna quã Persica? Atque ille respondit: Aue, mihi sanè haud uidetur: sed longè simplicior apud nos ac rectior est ad explendum uia, quàm apud uos. Apud nos enim panis & carnes ad hoc deducunt. Vos autem cum eòdem studetis peruenire quô nos, per multos circuitus ac uertigines sursum deorsumque errantes uix aliquando uenitis, quô nos diu antea peruenimus. Sed ô fili, inquit Astyages, hi errores nobis molesti non sunt: quòd si hæc tu quoque gustaueris, cognosces admodum esse suauia. Tum Cyrus inquit: At ego aue uideo etiam tibi has epulas esse fastidio. Et Astyagen ferunt interrogasse: Et cuiusnam rei coniectura istud ais? Quòd te, inquit, uideo cum panem tetigeris nihilo manum detergere, sed ubi horum quicquam attigeris, continuò manum purgas ad mantilia, ueluti molestè admodum feras istorum satietatem. Ad quæ subdidit Astyages: Si ergo ita sentis, ô fili, saltem carnibus uescere,

quò

quò robustior domum repetas simulq; hæc locutus, permultum ei carnium apposuit & syluestrium & cicurum. At Cyrus cum uidisset carnium tantum, ait: Num mihi das hasce carnes, ô aue, ut ipsis utar pro uoluntate? Do tibi, inquit, mehercule. Tum igitur Cyrus acceptis carnibus eas distribuit inter ministros aui, cum huiusmodi uerbis: Tibi quidem hoc à me datur, quòd alacriter mihi tradis equitandi præcepta. Tibi autem, quòd tragulam dedisti mihi: nam hoc ego tempore habeo aliud nihil. Tibi uerò, quoniam auo perpulchrè inseruis. Tibi quoque, quia patrem meum honore prosequeris. Hæc faciebat, donec distribueret carnes omnes quas accepisset. Sed Astyages, Sacæ, inquit, pincernæ, quem ego honoro maximè, nihil das? Erat autem hic Sacas excellenti forma, eáque fungebatur dignitate, ut eos deduceret, quibus Astyage opus foret, intempestiuos autem arceret. Sed Cyrus ut puer adhuc ueritus nihil, rogat incõsultò Astyagẽ: Quam ob rẽ aue hunc ita honoras? Cui Astyages cauillatus, inquit: An minus uides quàm pulchrè quámque aptè uinum fundit? Horum enim regum pincernæ aptißimè ac purißimè uinum fundunt, ferentésque phialam tribus digitis eam prabent. Afferunt enim ita, ut qui bibiturus est, poculum capiat expeditißimè.

Tum Cyrus ait: Iube igitur Saca, ô aue, ut mihi poculum tradat, quò ipse quoque pulcherrimè uinum fundens te mihi uendicem, si potero. Quod ubi iußisset Astyages, Cyrus accepto poculo ita illud bene eluit, ut Sacan uiderat. Iam etiam composita facie studiose & aptè quodammodo præbuit, tradiditque in manum phialam ipsi auo, ut & matrem & Astyagen multo risu afficeret. Cyrus uero ipse profusus in risum ad auum prosiluit, eumque simul osculatus ait: O Saca peristi, ex honore te eijciam: nam & pincernæ officio melius quàm tu fungar, & bibam uinum ut tu. Regum enim pincernæ cum dant phialam, ex ea uinum cyatho haustum fundentes in sinistram manum obsorbent, ne si uenena infudissent, ipsi non lædantur. Hinc Astyages ait per cauillum: Cur Cyre, qui alijs in rebus Sacam imitaris, non uinum obsorbuisti? Quòd metueram, inquit, mediusfidius, ne in cratere mixta uenena forent. Etenim cum tu in natalitijs amicos accepisti, perspicuè didici eum uobis uenena infudisse. Et quonam pacto, inquit ille, ô fili, hoc dignosti? Quod, inquit, uos uidebam neque mentis esse neque corporis compotes. Primùm, quæ à uobis pueri facere prohibemur, hæc uos faciebatis. Omnes enim clamabatis simul, dicebatisque inuicem nihil. Canebatis magno cum ridiculo, & cum canentem minimè audiretis, iurabatis

opti

optimè eum canere. Et quisque uestrûm cum de suis uiribus loqueretur, mox saltaturi surgebatis, cum non modò ad numerum non saltare, sed ne erigi quidem possetis. Eratisq; obliti omnino, & tu, quòd rex esses, & alij, quòd sibi imperares. Per id enim temporis ego primùm didici, hoc quod à uobis tum agebatur, causam esse perpetuæ uestræ confabulationis. Itaque nunquam tacebatis. Et Astyages ait: At patrem tuum fili, cum bibit, nónne capit ebrietas? Non, inquit, mehercule. Sed quomodo facit? Sitim tolerat, & patitur aliud mali nihil. Non enim Sacas ei, ut uidetur, uinum fundit. Mater autem inquit: Quid tandem fili adeò Sacam oppugnas? Quoniam, inquit Cyrus, ipse odio mihi est, quippe qui me sæpe cupiētem ad auum accurrere, prohibet homo sceleratissimus. Verum te suppliciter aue precor, da mihi tris dies in Sacam imperium. Et Astyages inquit: Quo pacto ei imperitaueris? Cyrus autem respondit: Stans ego, quemadmodum hic in aditu, cum uoluerit ingredi ad prandium, dicerem, nondum fieri posse, ut prandio intersis: auus enim quibusdam uiris studet. Deinde cum ad cœnam uenerit, dicturus sim, quòd auus lauatur. Cum uerò magno uescendi desiderio afficeretur, dicerem, quoniam auus est apud mulieres. Tandem aliquando ita ego hunc protra-

herem, ficuti ipse me ab auo arcendo protrahit. Tot inter cœnandum relaxationes animorum eis præbebat Cyrus. Interdiu uerò si quem sentiret, cui uel auo uel auunculo foret opus, ad id officij omnes anteuertebat. Quicquid enim Cyrus gratificari ijs posset, quamlibentißimè obibat. At cum Mandane reditum pararet ad uirum, rogabat eam Astyages, Cyrum apud se linqueret. quæ uelle quidem, respondit, omnibus in rebus patri morem gerere, uerùm putare esse factu difficile, inuitum puerum dimittere. Hic Astyages ait ad Cyrum: O fili, si apud me manseris, omnium primùm aditus ad me tui, nulla Sacæ facultas erit, sed potestas omnis in te futura est: habeboq; tibi gratias, quanto sæpius ad me ieris. Dein & equis meis & alijs uteris, quot uolueris. Et cum abire institueris, habiturus es quoscunque libuerit abeũti tibi. Præterea incedes quam uiam ipse delegeris pro cœnæ mediocritate ex sententia tua. Insuper tibi do & quæ nunc in hortis feræ sunt, & alias omne genus colligam, quas cum primum equitare didiceris, insequêris, prosternesq; & sagittando & iaculando, ut uiri magni. Præbebóque tibi pueros collusores, & alia omnia consequêris, quæ uelle te dixeris. Hæc Astyages ubi dixisset, Cyrum mater interrogabat, utrum uellet, manerène

an abi

an abire? Hic autem nihil cunctatur sed quam celerrimè se uelle manere respondit. Rursusq; interrogatus à matre, quam ob rem: dixisse fertur, Quoniam domi, ô mater, & sum, & uideor esse æqualibus superior iaculando sagittandóque, hic autem noui me esse æqualibus meis equitando inferiorem: quæ quidem res mihi mater est permolesta. Quòd si me hic reliqueris, equitationemq; didicero, cum in Persis fuero, facilè arbitror me illis omnibus fore superiorem, qui pedestri præstant. Cum uerò uenero huc ad Medos, enitar (quia factus iam fuero bonorum equitum optimus) auo auxilium ferre. At iustitiam, inquit mater, ô fili, qui disces, cum magistri tui sint in Persis? Responditq; Cyrus: Verùm hæc ego mater examussim calleo. Qui id tibi cognitum est? inquit mater. Quoniam meus magister, inquit, me perinde atque iustitiam optimè tenentem constituit alijs iudicem. Atqui olim in quadam lite uerberibus cæsus sum, utpote qui minus rectè iudicarim. Erat autem causa huiusmodi: Puer magnus corpore, cui parua esset tunica, alterum paruum puerum qui tunicam haberet magnam exuerat, suaq; illum tunica induerat, illius tunica se induto. Ego igitur horum causa audita, iudicaui esse melius ambobus, ut aptam uter-

que haberet tunicam. Itaque hac in re magister me percußit, inquiens: Cum de conuenientia sim iudex, ita iudicare oportere: cum uerò iudicandum fuerit, utrius sit tunica, hoc ita considerandum esse: Quæ possessio est iusta? utrum habere is debet, qui ui tunicam abstulit, an hic poßidere, qui uel laborauit, uel emit? quoniam id est, ait, iustum, quod legitimum sit: quod uerò sit contra legem, id est uiolentum. Quare secundum legem iubebat semper ferendam esse à iudice sententiam. Ita igitur ego mater iura omnino diligenter calleo. Quòd si quid mihi fortasse defuerit, meus hic auus me docebit. At non eadem fili, inquit Mandane, iura conueniunt & apud auum & inter Persas. Nam hic auus tuus rex Medorum omnis habet in potestate sua: at in Persis æqualitatem seruare iustum ducitur. Tuusq́ pater primùm constituta facit, quæ facit reipublicæ. Constituta etiam accipit. Estq́; ei modus non libido, sed lex. Caue igitur, ne uerberibus casus pereas cum domum reuerteris, si uenias accepta ab hoc rei tyrannicæ, pro regiæ rei disciplina. Nam in tyrannide decorum existimatur plus habere quàm omnes. At pater tuus, inquit, ô mater, studiosior est, qui doceat minus quàm plus habere: An minus fortasse uides eum docuisse Medos omnis minus

habere.

habere, quàm sese? Esto igitur bono animo. Pater enim tuus neque alium quenquam, neque me ita edoctum ab se dimittet, ut sim habendo superior. Cum talia Cyrus confidentius loqueretur, ad postremum abiuit mater, cum ipse illic relictus apud auum educaretur, celeriterq; æqualibus commiscebatur ad familiarem consuetudinem. Quorũ etiam parentes adiens, liquidoq; ostendens eorum à se filios plurimum diligi, sibi euestigio reddebat affectos, ut qui indolem admirarentur. Itaque si qua uellent in re beneficio uti regis, hi filios iubebant, rogarent Cyrum, id sibi ut perficeret. At Cyrus rogatu puerorum, ut erat & humanus & honoris appetens, plurimi faciebat petita transigere. Astyagès uerò si quid esset rogatus à Cyro, aduersari non poterat, quin ei morem gereret. Etenim auum in ægrotatione, qua olim correptus est, reliquit nunquam, neque flere unquam destitit, sed omnibus clarum reddidit se de aui obitu maiorem in modum pertimescere. Nanque si quid noctu Astyagi opus esset, Cyrus sentiebat primus, & omnium impigerrimus exiliebat ministraturus, quod auo gratum fore censeret. Quibus rebus sibi Astyagem omnino deuinxerat. Et erat fortasse Cyrus aliquantò loquacior, idq; tum ob disciplinam, quòd cogeretur à magistro & rationem reddere eo-

rum quæ faciebat, & ab alijs accipere cum causam audiret: tum etiam quòd ob discendi studium et multa ipse semper à præsentibus requirebat, ut haberent, & quæcunque per alios quæsita essent, ob dexteritatem ingenij celeriter respondebat. Quare ex hisce omnibus multus ei sermo conflabatur. Sed quemadmodum hi iuuenes, qui corporibus supra ætatem quãquam adoleuerunt, ostendunt tamen iuuenile quiddam, id quod annorum paucitatem arguit: ita ex Cyri multiloquio non audacia promebatur, sed simplicitas quædam atque lenitas: quò fiebat, ut quis cuperet plura etiam cum dicentem audire, quàm tacenti adesse. Vt autem produxit eum tempus cum magnitudine corporis ad pubertatem, tum & oratione utebatur breuiore, & uoce sedatiore: ac pudore adeò afficiebatur, ut etiam erubesceret, cum in seniores incideret. Nec eandem habebat petulantem adulationem æquè ingerendi se omnibus. Itaque erat ira remissior, & in congressibus gratus admodum ac iucundus. Etenim quæ sæpenumero æquales inuicem decertant, non ad ea socios prouocabat, quæ norat melius se tenere: sed in quibus certò sciret sese esse inferiorem, ab ijs initium faciebat, futurum inquiens, ut melius quàm hi faceret. Quare incipiebat uel in equos prosilire, uel sagittare, uel iaculari ab equis,

cum

cum nondum bene equo insideret: cumq; uince- retur, ipse plurimum ridebat secum. Verùm ubi non detrectat id agere, quo superatus foret, sed eôdem reuolutus tentat idem rursus melius face re, breui eò peruenit, ut aeque atq; aequales eque- strem sciret: breui etiam ob rei studium illus su- perior factus est: breui quoq; in hortis quae serua bantur feras consumpsit insequens, feriens, in- terimens, adeò ut Astyages nequiret ei bestias colligere. Quare Cyrus ubi sensisset auum non posse, quamuis uellet, multas sibi uiuas praebere feras, ait: O aue, quid est opus negociosus tibi sis in bestijs quaerendis? Si me in uenationem emi- seris una cum auunculo, facilè putabo feras o- mnis quas uidero, ali mihi. Cum uehemēter au- tem cuperet exire in uenationem, non itidem ut cum esset puer, rogare auum blandius poterat, sed uerecundius adibat: & quae Sacae antea ui- tio dabat, quòd non se ire ad auum sineret, ipse iam sibi factus est Sacas. Non enim adi- bat, nisi uideret esse tempestiuum, Sacamq; rogabat, omnino sibi significaret, quando foret introëundi tempus, & quando tempe- stiuum non esset. Quare & Sacae & alijs o- mnibus erat is iam charissimus. Vbi igitur nouit Astyages Cyrum magna teneri cupidi- tate in uenationem egrediendi, emittit eum unà cum auunculo, datis etiam unà custodibus qui- busdam

busdam equitibus senioribus, qui eum tum à locorum difficultatibus, tum à sylucstribus feris custodirent, si quæ apparuissent. Cyrus igitur promptè eos, qui se sequebantur, interrogabat, quæ feræ proximè adeundæ non sint, & quæ fidenter insequendæ. Hi autem dicebant, per multos propius factos, esse ab ursis & apris & leonibus & pardalibus interemptos: ceruas & capreas, & sylucstris oues, & asinos etiam syluestris esse innocuos. Addebant hoc præterea, nihilo esse minus locorum difficultates obseruandas quàm bestias: iam enim plures simul cum ipsis equis præcipites corruisse. Quæ quidem omnia Cyrus strenuè discebat. Sed ubi ceruam uidisset exilientem, omnium quæ audierat oblitus, eam insequebatur, aliud nihil aspiciens, quàm quò fugeret, cum eius equus prosiliens cadit in genua, & illi propè collum enodauit, quin Cyrus uix equo se continuit. Surgente autem equo ut uenit in campum, ceruam iaculo prosternit, rem sanè pulchram ac magnam. Cyrus igitur plurimum lætabatur. At custodes adequitantes conuicio eum appetebant, dicentes, quòd in periculum deuenisset, subdiderantq; eum se ad auum delaturos. Itaque Cyrus equo descendit, stabatq;, atque his auditis tristis erat: sed ubi clamorem sensisset, in equum tanquam afflatus resiluit, uidensq; aprum ex aduerso

uerso adactum, ei obuius equum agit, iaculoq; contorto aprum rectißimè in frontem ferit ac detinet. Hic etiam iam auunculis uisa audacia, conuicio Cyrum afficit, qui eum quamuis obiurgantem, orabat tamen, ut has feras omnis quas cepisset, fineret portare se, atque auo dare. Sed auunculus fertur dixisse: At auus si te hasce insecutum senserit, non te modò acerrimè increpabit, sed etiam me, qui te id facere per miserim. Quinimò si libuerit, inquit Cyrus, meipsum uerberet, ubi has ego dedero. Et tu quoque, ait, auuncule crucia me ut libet, modò mihi hoc gratificeris. Ac Cyaxares tandem inquit: Facito ut uis, tu enim ut uideris hoc sanè die geris in nos imperium. Ita igitur Cyrus portatus feris dabat eas auo, & illi se uenatum illas dicebat. Et iacula quidem minimè monstrabat, sed ea cruore illita illic posuerat, ubi ab auo uisum iri arbitrabatur. At Astyages: Num, inquit, uerum ô fili? accipio equidem libenter quacunque abs te dantur: sed nihilo horum egeo, quò ipse pericliteris. Et Cyrus inquit: Si igitur tu non eges, maiorem in modum te rogo, & oro aue, ut has feras des mihi in meos aequalis distribuendas. Cui Astyages respondit: Accipe fili has feras, & aliud quodcunque libuerit, & distribue pro tua uoluntate. Quibus Cyrus acceptis, eas distribuebat

buebat inter pueros, simulq; dicebat: O pueri, ut certè nugabamur, quando hortorum feras uenabamur. Nam id mihi simile uidebatur, quẽadmodum si quis ligata animalia uenaretur. Primùm enim erant paruo in loco, deinde tenues & scabidæ, & alia earum clauda erat, alia manca. Sed quæ in montibus bestiæ sunt & pratis, ut sunt pulchræ, ut sunt magnæ, ut pingues apparebant. Atque ceruæ quidem tanquam uolucres saltu tollebantur ad cœlum: apri uerò, ut uiri fortes traduntur, ferebantur aduersi, quorum tanta est latitudo, ut ab his ictus aberrare nequeat. Pulchriores profectò hæ mihi feræ uidentur uel mortuæ, quàm uiuæ illæ munimine hortorum muróque occlusæ. Num, inquit, permitterent uos parentes uenatum ire? Et facile quidem, illi respondebant, si Astyages iusserit. Quis igitur uestrum, inquit Cyrus, sit apud Astyagen internuncius? Quis enim, dixere, te alius persuadere satius poterit? At ego mediusfidius qui homo factus sim, nescio: neque enim facere possum uerbum, neque respicere ad auum iam ex æquo. Quòd si tantum creuero, uereor ne socors quispiam reddar & fatuus. Cum puellus essem, uidebar in loquendo acerrimus. Ad quod dicebant pueri: Malè habere negocium dicis, si ne nostra quidem causa ubi quid opus fuerit possis agere, sed

ſed alium quenquam id nos rogare oporteat quod in te ſit. Quæ Cyrus audiens, animi angebatur, atque abiens cum ſilentio, ſeq; ipſe ad audendum hortatus, ad auum ingreſſus eſt, meditatus quæ illi ſine ulla prorſus moleſtia loqueretur, perficerétque & ſibi & pueris quæ rogabant. Hoc igitur eius fuit initium: Dic, inquit, mihi ô aue, ſi quis è famulis tuis effugerit, & eum poſtea ceperis, quî eo uteris? Quî aliter, inquit, quàm ut eum uinctum cogam operis exerceri? Quòd ſi ultrò ad te reuerterit, quomodo facies? Quid, inquit, aliud quàm ut uerberibus cæſo, ne hoc iterum faciat, utar ut antea? Tempus tibi fuerit, inquit Cyrus, parare quò me uerberes, quoniam conſultem à te fugam facere, æquales capiens ad uenandum. Atque, inquit Aſtyages, pulchrè abs te factum eſt quòd prædixeris: extrinſecus ne monearis, tibi caue. Pulchrum eſt enim ſi carniculorum gratia, filiæ Mandanæ filium perdidero. Quibus auditis paruit auo Cyrus, ac manſit. Cumq; triſtis & mœſtus eſſet, tacitus degebat. Aſtyages uerò ubi eum nouit uehementius triſtari, uellétque ei rem gratam facere, educit ad uenationem & pedites multos & equites, congregatis etiam pueris. Cumq; in campeſtrem regionem feras compuliſſet, magnam fecit uenationẽ. Atque ipſe regio more præſens uetabat quenquam

quam bestias ferire, priusquam Cyrus uenationibus expleretur. At Cyrus impedire alios nō sinebat: sed si uis aue, inquit, libenter me uenari, permitte meos æquales omnis & insequi & certare ut quisque poßit quamoptime. Hic igitur Astyages permittit, stansque eos spectabat, qui & emularentur in bestias, & contenderent, & insequerentur, iacularenturque. Ac Cyro quidem delectabatur, quòd præ uoluptate silere non posset, sed tanquam generosus catulus circuiret cum propinquabat feræ, & quenque nominatim uocans hortaretur. Vidensque Cyrum deridere alium, & alium sentiens laudare, ac nemini inuidere, plurimum gaudebat. Abijt domum Astyages bestias plurimas secum habens: cæterum uenatione est adeò tum delectatus, ut semper cum per ocium liceret, unà cum Cyro egrederetur, alióśque quamplurimos pueros Cyri gratia assumeret. Cyrus igitur plurimum temporis ita egit, sese omnibus uoluptatis boníque cuiusquam, nullius autem improbitatis autorem præstans. Cum uerò quintum sextúmue ac decimum ageret ætatis annum, regis Assyriorum filius uxorem ducturus cupiuit etiam ipse per idem temporis uenari. Audiens igitur in ijs locis, quæ Assyrios Medósque dirimunt, feras esse permultas, quoniam cessatum esset ab illarum uenatione propter bellum cupiditate

piditate

piditate affectus est eò exeundi. Quò igitur tutius uenaretur, & equites pluris assumpsit & scutatos, qui feras expellerent ex asperioribus syluis in locos cultos atque spatiosos. Sed posteaquam eò uenit, ubi ijs erant castella & statio, hic cœnatus est, quò postridie uenaretur. Vbi uerò tempus uespertinum iam esset, aduenerunt ex urbe, qui priori stationi succederent & equites & pedites. Is igitur arbitratus est multum adesse exercitum, cum duæ stationes simul essent, & secum ipse permultos adduxisset equites ac pedites: itaque consilium cepit, optimum factu esse, ut prædam ageret ex Medorum solo, ita ratus & opus uenationis clarius uisum iri, & uictimarum copiam fore maximam. Manè igitur surgens ita agebat agmen. Pedites liquit frequentis intra fines: ipse uerò cum equitatu immittens uersus Medorum castella, hic manebat, optimos secum habens atq; plures equites, ne præsidiarij Medorum milites possent aduersus palantes suos auxilium ferre. Idoneos uerò dimisit per tribus, alios aliò discurrentis: iubebatq; ut facta præda, prout quis incideret, ad sese equitarent: & hi quidem hæc agebant. Sed ubi increbuisset apud Astyagen in agro suo esse hostes, ipse cum suis auxilium tulit ad confinia: idemq; fecit filius simul cum præsenti equitatu, aliisque omnibus ut ipsi quoque auxilio es-

sent, significat. Vbi autem uidisset Assyrios magna hominum multitudine instructos, & equites quietem agere, steterunt etiam Medi. Cyrus uerò intuitus totis uiribus alios auxilium ferre, ipse quoque auxiliator accedit tum primum indutus arma, cum ne id quidem esset unquam suspicatus, usqueadeo armari ijs cupiebat. Ea enim arma quæ ab auo sunt facta, & perpulchra erant, & aptißima eius corpori. Ita ergo armatus equo adactus est. Quod uidens Astyages, non potuit non mirari cuius iussu uenisset, eiq; tamen dicebat, iuxta se ut maneret. At Cyrus cum uidisset multos aduersos equites, rogabat: Num hi aue, inquiens, hostes sunt, qui stant cum equis adeò quiete? Hostes, inquit Astyages. An etiam illi, ait, qui immittunt? Illi quoq;, respondit. Papæ, Cyrus ait, ô aue: ueruntamen & aspectu inutiles, & super equuleos inutilis res nostras abigunt: itaque opus est, ut ex nostris aliqui aduersus eos immittantur. At non aspicis, inquit, ô fili, quantus equitum globus stat cum equis instructus? qui si aduersus illos nos agamur, rursus nos intercludent. Neque adhuc nobis adsunt copiæ. Verùm si tu manseris, inquit Cyrus, & auxilium ferentis exceperis, metuent hi, neque se mouebunt: qui autem prædam agunt, cum uiderint aliquos in se impetus facientis, eam dimittent. Visus est

Cyrus Astyagi aliquid dicere, simulq; admiratus uim acrimoniámque ingenij, iubet Cyaxari filio, ut accepta equitum manu in eos immittat, qui prædam agunt. Ego autem in hos ferar, si aduersus te moueantur. Itaq; nos cogentur obseruare. Ita ergo Cyaxares acceptis equis uirísque robustißimis in hostes agitur: quos Cyrus moueri ut uidit, ipse etiam motus sese primus celeriter ducem præstitit: quem & Cyaxares sequebatur, & alij quoque. Eos autem propinquantis ut uidere, qui prædabantur, continuò dimißis rebus uertuntur in fugam. Cyri autem milites eos intercludentes, quoscunque assequerentur continuò feriebant, Cyrúsque in primis: eósque post terga pertinacius insequentes, quotquot dilapsi sunt, cœpere nonnullos. Et quemadmodum generosus canis ob ruditatem temerè fertur aduersus aprum, ita etiam Cyrus ferebatur, nil aliud uidens quàm captum percutere, atque aliud prouidens nihil. At hostes ut uidere suos laborantis, promouere globum, quò insequentis auerterent, cum eos intuerentur progredi. Cyrus autem nihilo remißior, quinimo auunculum præ gaudio cohortans insequebatur hostes, eosq; acriter premens, uehementem fugam facere cogebat. Ac Cyaxares quidem sequebatur ob patris fortaßis uere-

cundiam, atque alij quoque sequebantur, & erant ad fugandum hi tum etiam alacriores, quamuis essent hostibus non admodum pares uiribus. At Astyages ut uidit hos temerè insequi, hostes autem frequentis instructosq; occurrere, filio atque Cyro metuens ne ipsi imparati in illos paratos incidentes quicquam aduersi paterentur, ad uersus hostes continuò agebat exercitum. Sed illi rursus ut Medos uiderunt promoueri, intendentes alij tragulas, alij sagittas, constitere, perinde atque eos progredi prohibituri, cum ad iactum sagittæ uentum foret, ut sæpenumero facere consuerunt. Cum enim propè essent, hucusque se inuicem adoriebantur, ferentarijsq; persæpe ad uesperam usque certabant. Sed ubi uiderunt Assyrij & suos fuga recipere se ad exercitum, & Cyri milites ferri frequentis aduersus eos, & Astyagen cum equitibus iam adesse intra iactum sagittæ, inclinata acie uertuntur in fugam. Medi uerò inde scilicet totis uiribus insequentes, permultos fecere captiuos: quósque caperent, & equos feriebant & uiros: cadentis uerò interimebant. Nec stetere prius, quàm ad Assyriorum peditatum peruentum esset. Hic ueriti, ne insidiæ aliquæ subessent, substiterunt. Hinc igitur reduxit exercitum Astyages, tum equestri latus uictoria, tum Cyrum supra modum admirans, quem & eius operis

ris

ris autorem sciret, & audentia furentem nosset. Etenim cæteris abeuntibus domum, solus omnium ille tum aliud nihil quàm interemptos obequitans spectabat: ac uix eum qui huic rei præfecti erant abstrahentes, ad Astyagen adduxerunt: quos ille sibi ualde anteriores faciebat, quoniam aui faciem intueretur in se spectando turbatam. Hæc igitur gerebantur in Medis. Et cum alij omnes Cyrum habebant in ore, & oratione, & carminibus, tum Astyages quem antea honorabat, tum maximo stupore prosequebatur. At Cyri pater Cambyses his auditis lætabatur. Sed ubi accepisset iam res uiro dignas ab eo geri, illum ad se reuocauit, quò patria instituta discendo absolueret. Hic Cyrus dixisse traditur, sibi esse abeundum, ne quid pater molestè ferret, ac ciuitas uitio sibi daret. Itaque Astyagi uisum est necessarium, ut eum remitteret. Quare datis ei equis, quos ipsi capere libuisset, cum alio multo apparatu, ab se dimisit: idq; tum quia illum charißimum haberet, tum etiam quia magnam in eo spem reponeret, ut qui uir satis futurus esset, qui & prodesset amicis, & malefaceret inimicis. Cyrum autem abeuntem omnes in equis deducebant, & pueri, & æquales, & uiri, & senes, & Astyages etiam ipse. Feruntq; fuisse neminem, qui sine lachrymis conuertere-

tur. Et ipse etiam Cyrus dicitur multis cum lachrymis decessisse. Qui cum dona plurima distribuisset inter aequales, quibus donatus fuerat ab Astyage, dedissetq́; ad postremum exutus stolam Medicam cuidã, hunc significans sibi esse charum & periucundum, ea illi cum accepissent admisissentq́;, detulerunt ad Astyagen. Quae Astyages accepta rursus misit ad Cyrum. At ea Cyrus iterum misit ad Medos, dicens: O aue, si uis me rursus audacter ad te ire, sine hac eos habere, quibus data ab me sunt. Quibus Astyages auditis, Cyri uoluntati est obsecutus. Quòd si amatorij sermonis mentio est faciunda, dicitur in Cyri abitione, cum se inuicem seiungerent, cognatos per osculum oris eum à sese amisisse lege Persarum. Etenim hoc etiam tempore id faciunt Persae. Medus autem quidam, qui & honestus ualde & bonus uir esset, diu in stuporem adductus est ob Cyri formae praestantiam. Hic cum uideret cognatos illum osculantis, ipse substitit. Vbi uerò alij abierunt, Cyrum adijt, atque ait: Me solum ex cognatis Cyre ignoras? Cui respondit Cyrus: Num etiam tu cognatus es? Maximè, inquit. Propterea, inquit Cyrus, me inuieris? Nam saepe mihi hoc facere uisus es. Adire enim te, inquit, cum usque uellem, per deos immortalis me pudebat. At nullo, inquit Cyrus, te pudore teneri oportebat,

cum

cum esses necessarius: simulq; adeuntem osculatus est. Et Medus post acceptum osculum quaesisse dicitur, num etiam inter Persas haec esset consuetudo cognatos osculandi. Maximè, inquit, ubi aut post curriculum temporis se inuicem uideant, aut aliquò ab inuicem eant. Hora esset admodum, inquit Medus, osculandi mei rursus. Iam enim ut aspicis, ita abeo. Et Cyrus eum osculatus ab se dimittit. Qui cum abisset, ac nondum multùm peregisset itineris, iterum uenit sudanti equo. Et Cyrus hunc intuitus, Num, ait, eorum aliquid es oblitus, quae dicere mihi uelles? Non equidem, respondit, sed ueni post curriculum temporis. Cui Cyrus inquit: At medius fidius breue ô cognate. Quod breue, Medus respondit? An ignoras Cyre, quòd quantulum etiam temporis oculos moueo, mihi uidetur esse permultum, quòd tum te talem non aspicio? Atq; hîc Cyrus ex prioribus lachrymis primùm risit, & abeunti illi, Confide, inquit, nā post parum temporis uobis adero. Itaq; tibi si uolueris, aspicere me licebit uel fixis oculis. Cyrus igitur cum ita abisset, in Persis traditur annum etiam egisse inter pueros, qui primùm cauillis eum appetebant, tanquam redisset edoctus in Medis uoluptuose uiuere. Sed ubi uiderent eum quemadmodum ipsos & comedentem suauiter, et bi-

bentem, & in festo die si quando epulatio fieret, de portione etiam sua alijs dantem potius quàm quòd ipse egeret, eum sentirent: ad hæc alijs quoque in rebus omnibus eundem sibi præstare cognoscerent, hic rursus eum æquales uerebantur. Cum hanc uerò pueritiæ disciplinam absoluisset, & pubertatem iam esset ingressus, inter puberes item uisus est tenere principatum, tum ea exercens, quæ par foret, & tolerans quæ oporteret, & reuerentia utens in seniores, & magistratibus parens. Temporis autem progressu moritur in Medis Astyages, & Cyaxares Astyagis filius, fraterq́; Mandanes regnum Medorum poßidebat. At rex Assyriorum Syris omnibus subiugatis, natione sanè maxima, & Arabum rege in deditionem acto, ac subditis iam Hyrcanis, Bactrianisq́; obseßis, cum arbitraretur, si Medos fecisset imbellicos, futurum ut finitimis omnibus facilè imperaret, cum hæc natio uideretur finitimorum omnium ualidißima: quare mittit & ad subditos suos omnis, & ad regem Lydorum Crœsum, & ad regem Cappadocum, & ad Phrygas utrosque, & ad Paphlagonas & Indos, & ad Caras & Cilicas, tum apud eos insimulans Medos ac Persas, tum etiam dicens hasce gentes & magnas esse, & ualidas, & ad idem consentientes, & mutuis inter sese matrimonijs coniunctas,

ctas,atq; in unum conuenientis: periclitaríque nisi quis eos anteuertens debilitarit, ut singulas adorti nationes in seruitutem agant. Quare his uerbis alij persuasi, alij muneribus ac pecunijs inducti, quibus ille plurimum abundabat, faciebant cum illo societatem. At Cyaxares Astyagis filius cum accepisset & insidias eorum & apparatum aduersus sese, tum ipse continuò omnia parabat contrà, quæ poterat, tum mittebat in Persas & ad rempub. & ad Cambysen, qui & sororem haberet uxorem, & regnaret in Persis: mittebat etiam ad Cyrum, eum rogans operam daret, ut si quos milites respublica Persarum in auxilium sibi mitteret, eorum ipse iret imperator. Iam enim Cyrus impletis annis decem inter puberes, erat in perfecta ætatis uiris. Ita igitur cum rem Cyrus approbasset, seniores consultantes exercitus legunt eum imperatorem, qui mittebatur in Medos. Ad hæc ei dederunt, ut ducentos ex ijs legeret, qui ab honoris æqualitate homotimi uocantur: quibus item sigillatim dederunt electionem quaternorum uirorum, & horum quoq; homotimorum. Ac fiunt hi quidem mille quibus etiam singulatim constituerunt electionem ex populo Persarum denorum scutatorum, & funditorum denorum, ac sagittariorum item denorum. Et ita fuere sagitta-

rij decem millia, & scutati decem millia, & funditores quoq; decem millia. Praeter hos autem erant ij mille homotimi. Tantus igitur exercitus Cyro datus est. Sed ubi electus est, celerrime initium fecit primùm à dijs immortalibus, factaq; per id temporis litatione, legit ducentos illos: qui ubi etiam ipsi sigillatim quaternos legissent, eos conuocauit, et haec tum primùm in ijs ita loquutus est: Ego uos legi, uiri amicißimi, non propterea quòd nunc de uobis primùm periculum fecerim, sed quoniam uiderim ab usq; pueris, quae ciuitas ad honestatem constituit, hisce uos alacriter operam dare: quae autem ducit turpia, ab his omnino abstinere. quorum autem gratia & ipse non inuitus in hoc sum imperium constitutus, & uos rogaui, uolo haec uobis non esse obscura. Cogitaui equidem maiores nostros nihilo fuisse nobis deteriores. Exercuerunt enim illi quoq; aßiduè, quae uirtutis ducuntur opera. Quod autem bonum uiri huiusmodi uel reipub. Persarum, uel sibijpsis addiderint, uidere id nequeo. Atqui nulli uirtuti, ut mea fert opinio, ab hominibus datur opera, quò nihilo plus habeant uiri probi quàm improbi: sed & hi qui à repentinis abstinent uoluptatibus, nõ id agunt, ut laetentur nunquam, sed ut per hanc continentiam multò maiore in posterum tempus laetitia afficiantur: & hi qui dicendo student caeteris

antec

antecellere, non hoc exercent, ut à bene dicendo nunquam cessent, sed quòd existimant hac orationis præstantia dum reddunt homines persuasos, fore, ut & multa & magna bona ipsi consequantur. Et item hi qui hasce bellicas res exercent, non hoc laborant ut à prælijs nunquam uacent, sed quia putant etiam hi, si rerum bellicarum gloria excelluerint, futurum ut multas opes, multam felicitatem, maximósque honores & sibi comparent & reipub. Quòd si qui uersati bellicis in reb⁹ prius quàm fructum ab his quenquam susceperint, senectute redditos se uideant imbecillos, simile hi mihi uidentur pati, ueluti si quis bonus agricola esse studuerit & bene serendo & bene inserendo, cum de his fructus capiundus est, eum non conuehat, sed sinat rursum humi defluere. Ac si quis in ludo per multum sese laborem exercuerit, & dignus uictoria defecerit ad calcem, neque hic uidetur mihi non esse iure dementiæ accusandus. At ne uiri amicissimi hac nos patiamur, cauendum est. Sed quoniam conscij nobis sumus, quòd ab usque pueris rebus honestis bonísque studuimus, eamus aduersus hostes, quos ego certò scio, quò ad nos, rudis esse imperitósque bellandi ac planè inutilis. Nec enim hi satis queant nobiscum descendere in certamen, qui etsi sagittandi sunt & iaculandi equitandiq; periti, ibi tamen

men relaxentur, ubi laborandum fuerit, quippe qui labores ferre non possunt. Neque hi, qui uigilandum cum sit, uigilare nequeunt, sed sunt ob ignauiam somno inferiores. Nec item hi, qui quamuis hæc præstare possent, tamen quoniam neque amicis, neque hostibus uti nouerunt, magnarum disciplinarum non obscurè indocti sunt. At nos æquè nocte possitis atque alij uti die: labores uerò iucundæ uitæ duces existimatis: famem habetis pro obsonio: aqua potum fertis facilius quàm leones. Et quam omnium pulcherrimam maximequé ciuilem possessionem in animos importastis, laude magis quàm alijs rebus omnibus gaudetis. At laudis amatores coguntur huiusce rei gratia ea sibi comparare, quorum causa laudentur, ob eamq; rem omnem laborem, omne periculum quamlibentissimè subire. Quòd si hæc de uobis loquens aliter sentio, meipsum fallo. Nam quod minus huiusmodi per uos eueniet, aduersus me erratum uenturum sit. Verùm tum ob peritiam atque beneuolentiam in me uestram, tum ob hostium inscitiam credo fore, ut me hæ spes optimæ haud falsum habeant. Itaque bona cum fiducia iter capiamus, quoniam liquidò iam patet nequaquam nos per iniuriam appetere aliena. Nunc enim hostes ueniunt autores inferendæ iniuriæ. Nos uerò amici in auxilium

lium uocant. Quid igitur est aut iustius quàm propulsare iniuriam, aut pulchrius quàm amicis succurrere? Atqui uos illius etiam rei gratia fidere opinor, quòd haud ad bellum egrediar per neglectum rerum diuinarum. Nam qui de me plura cognoscitis, illud minimè ignoratis, me non solum in magnis rebus, sed etiam in paruis semper à dijs immortalibus initium facere. Ad postremum inquit: Quid est amplius dicendum? Lectis uos assumptisqúe uiris fortissimis, paratisqúe rebus alijs, ite in Medos. Ego autem reuersus ad patrem iandudum adero, quò res hostilis quamcelerrimè edoctus, ea parem omnia quæ usui sunt, ut quamoptimè cum diuina ope belligeremus. Et hi quidem hæc gerebant. Cyrus autem domum reuersus, precatusqúe Vestam patriam, atque Iouem patrium aliosqúe deos, pergebat ad exercitum, cumqúe pater unà deducebat. Sed posteaquam ædis egressi sunt, dicuntur fulgura ei atque tonitrua dextera esse facta. Quæ ubi apparuissent, nullo præterea utentes alio augurio iter faciebant, quòd signa dei optimi maximi neminem latêrent. Procedenti autem Cyro, pater huiusmodi sermonem facere est aggressus: O fili mihi charissime, quòd dij immortales te mittunt propitij ac mites, & in sacrificijs manifestum est, & in signis cœlestibus, id quod ipse etiam nosti. Nam rerum harum

rum ego tibi doctrinam de industria tradidi, quò non alijs interpretibus mentes deorum calleres, sed ipse cognosceres & uidens et audiens, quæ uidenda audiendaq́; sunt. Ne augures petas, si uelint te decipere, dicentes alia quàm dij ipsi significent: neque rursus ubi careas augure ambigas, quid tibi diuinis signis portendatur, sed cognoscens per diuinationem deorum consulta, ipsis obtemperes. Atque Cyrus inquit: O pater, quando dij non aduersi consulere nobis uelint, pro uiribus diligentiam adhibebo, ut mones. Memini enim ex te olim audisse, itidem à dijs illum magis exorare, quod uelit, quemadmodum etiam ab hominibus, qui non cum in difficultatibus fuerit, tum assentetur, sed quum rebus secundis utitur, tum reminiscatur deorum: & amicorum dicebas eandem habendam esse diligentiam. Propterea, inquit, ô fili, ob illos cultus libentius uenis deos rogaturus ita affectos, sperasqúe futurum ut magis quæcunque rogaueris, consequare, quòd tibi conscius sis nunquam eorum cultui defuisse. Valde, inquit, ô pater, ita sum affectus in deos, ut in amicissimos mihi. Quid enim fili, Cambyses inquit, meministíne illa, quæ nobis olim uidebantur, feliciores esse homines si didicere quæ dij dederint, quàm si eorum fuerint inscij: & si operantur, efficere magis, quàm si fuerint

ociosi:

otiosi: & si diligentiam adhibuerint, quàm si horum fuerint negligentes, degere posse securius? Qui ergo tales se præstarent, quales par est, ita nobis uidebatur bona ijs petenda esse à dijs immortalibus. Ita, inquit Cyrus, memini equidem hæc abs te audisse. Etenim necessariò parendum est orationi tuæ. Nam noui te dicere semper solitum, haud fas esse à dijs petere, neque uictoriam eos equestri pugna, qui equitare non didicissent: neque sagitta ignaros, superare illos sagittando, qui huiusmodi peritiam callent: neque gubernandi imperitos optare nauium salutem gubernando: neque eos, qui frumentum non seuerint, sibi precari triticum pulcherrimum nasci: neque salutem petere, qui sibi in bello non cauerint: huiusmodi enim omnia esse præter diuina instituta. Sed qui optant nefasta, dicebas consentaneum esse hos aquè à dijs optata non consequi, atque ab hominibus non adipisci, quæ illicita rogant. Sed illorum es ne oblitus, cum ego ac tu commentaremur, sufficiens uiri opus atque pulchrum esse, si curare quis queat, ut & ipse honestus ac bonus omnino sit, resqúe ad uictum necessarias, tum ipse, tum famuli habeant abundè: & cum magnum hoc opus esset, ita etiam scire alijs praeesse hominibus, ut habituri sint omnis res necessarias affatim, et ut futuri sint omnes, qualis oportet, hoc nobis mirabile

rabile sanè uidebatur. Ita medius fidius ô pater, memini hoc dixisse te: itaque mihi quoque uidebatur opus esse maximum pulchrè imperare, ac nunc eadem mihi uidentur: cum ipsum imperandi munus mecum ipse considero. Æquidem cum ad alios homines oculos conuertens animo uoluto, quales sunt qui principatum obtineant, & quales hi qui sint nobiscum decertaturi, turpißimum mihi uidetur eiusmodi homines formidare, minusqúe libenter ijs obuiam ire in pugnam, quos ego, ut ab hisce amicis nostris incipiam, sentio existimare id esse opera precium, ut rex subditis antecellat cœna sumptu ac magnificentia, auri magnitudine, diuturniore somno, utqúe omnibus in rebus minore degat cum labore quàm subditi. At ego arbitror decere principem subditis anteire, non dolo & ocio, sed prouidentia & industria. Verum quædam sunt, inquit, fili, quæ non erga homines exerceri debent, sed circa res ipsas, quibus difficilè est abundare. Itaque ne te lateat breui periturum imperium, ubi exercitus caruerit commeatu. Atqui hunc Cyaxares ipse ait, ô pater, præbiturum sese nostris hinc proficiscentibus omnibus. Pergísne igitur, inquit, fili, fidem habens hisce Cyaxares pecunijs? Certè, inquit, ô pater. Quid, inquit, nosti quot pecuniæ ei sunt? Non mehercule, inquit Cyrus. Veruntamen

men fidem adhibes his rebus incertis? Quòd autem tibi grandi pecunia opus erit, & multa tibi hoc tempore alia impensa necessariò faciunda est, id haud nosti? Noui equidem, inquit Cyrus. Si igitur eum, inquit, impensa defecerit, uel ipse etiam ultrò mentiatur, quomodo tibi exercitus res habebunt? Videlicet nequaquam bene. Idcirco, inquit, ô pater, si quem tu redditum uides, qui quandiu inter amicos sumus, ab me quoque præstari queat, expone. Interrogas, inquit, fili, ubi abs te pecunia parari queat? A quo magis consentaneum est suppeditari pecuniam, quàm ab eo, qui exercitui præsit? Tu uerò hinc agis tecum peditatum, quem scio cum alio longè maiore non commutares. Equitatum autem Medorum, qui optimus est, socium habebis. Quam ergo finitimam gentem non existimas tibi gratificatum iri, & obsequendi uoluntate, & metu pœnæ? Quæ quidem tibi unà cum Cyaxare consideranda sunt, quò nunquam deficiat uobis aliquid necessarium. Quin etiam assuescendi gratia excogitandus est pecuniarum redditus. Hoc insuper omnium maximè memineris, nunquam expectandum esse, ut tum commeatum pares, dum ipsa caritudo te coëgerit: sed cum maximè abundaueris, tum ante indigentiam illum strue. Etenim magis à quibus opus fuerit, eum consequêris, cum non uisus fueris indi-

gere. Neque præterea à tuis militibus accusabere. Magis etiam ex hac te re alij uerebuntur. Ac si quos tuis uiribus uolueris uel bene afficere uel male, obsequentiores es milites habiturus in rerum necessariarũ copia. Et oratione tum utêris magis ad persuadendum apposita, cum maximè poteris demonstrare, te satis esse qui & bene poßis, & male afficere. Verùm Cyrus inquit: O pater, mihi uideris hæc omnia quamoptimè dicere: & item, quòd quæ nunc milites accipient, eorum mihi nemo sit gratiam habiturus, quippe qui norunt, quas ob res eos Cyaxares socios accersit: & quòd ea præterea quæ quis accipiat, tum sibi honori ducturi sunt, tum danti horum gratiam consentaneè plurimum habituri. Qui autem uires habet, quibus poteſt tum ijs amicis gratiam referre, qui de se bene meruerint, tum de his quos habet inimicos, operam dare ut ultionem sumat, hunc negligere pecuniæ redditum putásne (inquit) minus esse turpe, quàm si quis & agros habeat, & ad eorum cultum operarios, deinde eos sinat ob negligentiam esse inutiles? Quare ita de me tibi persuade, nunquam fore, ut res necessarias militibus moliri negligam, neque inter hostis, neq; inter amicos. Quid enim, inquit, fili, meminiſtíne quæ nobis olim necessariò uidebantur non esse negligenda? Non enim memini, inquit Cyrus, quandò ego sanè ueni ad te

argen-

argentum petiturus, quod ei soluerem, qui dicebat sententiam rei militaris mihi tradidisse: & tu id mihi cum dedisses, ita me simul quodammodo interrogabas: Num fili in praeceptis rei militaris uir iste, cui fers mercedem, fecit ullam etiam mentionem de administratione rei familiaris? Nihilo certè minus rebus ad uictum necessarijs est opus militibus, quàm in domo familis. Sed ubi ego tibi ueritatem loquens, respondissem illum hac de re nihil omnino meminisse: rursus ex me quaerebas, si quam mihi praeceptionem tradidisset de bona ualetudine, aut de uiribus corporis, perinde atque imperatorem oporteat non secus de his rebus, quàm de re militari habere mentionem. Cum uerò haec etiam negassem, rursus ex me quaerebas, si quam dedisset mihi doctrinam de reddendis socijs optimis circa singula belli opera. Quod ubi etiam negassem, hoc idem es percũctatus, dedißétne mihi institutionem ullam de inijcienda militibus alacritate & promptitudine, cum diceres alacritatẽ ignauiae atque inertiae omnino praestare in omni opere. Vbi autem hoc quoq; habuissem, quaerebas item argutius, si quã habuisset orationem de praecipua imperatoris industria ad persuadendum exercitum. Quod cum negassem omnino, rogabas me ad postremum, qua tandem ille doctrina diceret me scientia rei militaris ab sese institui. Cui cum responderem in-

d 2 struendi

struendi exercitus doctrina: risisti tu quidem, mihiq; unumquodque conferens enarrasti, cui exercitus instructio utilitati foret rei militari sine commeatu, sine bona ualetudine, sine scientia dictarum artium circa rem bellicam, sine obedientia. Cumq; mihi ostendisses, nosse aciem instruere, breuem quandam esse partem rei militaris: ipseq; rogassem, si quid horum posses me docere, iussisti abeunti mihi, ut cum his uiris dissererem, qui militares habentur, & ex ijs quærerem, qua ratione hæc singillatim fierent. Ex hoc igitur tempore eorum ego consuetudine usus sum, quos huius rei prudentissimos esse audiebam. Et de alimento quidem sum persuasus id satis fore, quod Cyaxares nobis præbuerit. De bona uerò ualetudine, quod & audirē, & uiderem etiam urbes, quibus bene ualere opus esset, medicos eligere, & duces militum gratia medicos educere: sic etiam ego posteaquam in hac sum dignitate constitutus, continuò huius habui rei curam. Atque existimo equidem, mi pater, me uiros habiturum mecum, qui artem medicam satis calleant. Pater igitur ad hæc inquit: Verùm, fili, hi quos tu dicis, quemadmodum amictuum fractorum sunt resarcinatores quidam: sic etiam medici, cum aliqui ægrotarint, tum his medentur. Sed tua bonæ ualetudinis cura erit, quàm horū magnidecentior. Nam ne initio ægrotet exercitus, tibi

curam

curandum est. Et qua ego uia, ô pater, hoc agere satis queam? Si quo in loco diutius sis futurus, diligentia tibi est adhibenda primũ, ut castra in salubri loces: id quod nisi neglexeris, facilè assequêris. Etenim dicere homines aßiduè consuerunt, & qui loci morbidi sunt, et qui salubres: his uerò utrisque certißima afferunt testimonia, tum corpora, tum colores Dein non satis est locos ipsos considerare, sed meminisse etiam debes quid ipse obserues, ut bene ualeas. Et Cyrus inquit: Primùm equidem operam do, ne unquam saturer: id enim difficile est & graue. Dein uerò per laborem immissa consumo: Ita enim mihi uideor & perseuerantius bene ualere, & robustior effici. Ergo ita, inquit, tibi fili de alijs est curandum. Num, inquit, ô pater, ocium erit militibus ad exercẽda corpora? Minimè, pater respondit. Non solum enim exerceri oportet, sed necessariò exerceri. Nam exercitus scilicet opus est, si suo munere fungi uelit, ut uacet nunquam aut nocere hostibus, aut prodesse sibi. Permolestum est profectò hominem unum alere ociosum: multò etiam molestius totam domum: sed omnium est molestißimum, uniuersum exercitum ociosum alere. Nam & plurima sunt in exercitu, quæ uescuntur, & quæ à minimis incipiunt, & quæ ijs, quæ ceperint, utantur affluentißimè. Itaq; exercitum uacare nunquam decet. Dicis tu, Cyrus inquit, ô pa-

ter,ut mihi uideor intelligere, quemadmodum ociosus agricola est inutilis, ita imperatoris nullam esse utilitatem, si uacarit. Illum autem imperatorem ego, inquit, admitto, qui nisi quis deus aduersetur, opera sua simul & commeatum militibus maximè redditurus, & corpora sit paraturus quàm optima. Sed ob meditationes rerum omnium bellicarum, ut mihi pater uidetur, si ludos aliquos pronunciauero singulis, ac præmia proposuero, eos reddam exercitatos quamoptimè, ut ad singula cum opus fuerit, eis præstò utar. Pulcherrimè, inquit, dicis fili. Hoc enim si feceris, certò scito militaris te ordines semper spectaturum ueluti choros conuenienter suum officium meditari. Atqui ad reddendos milites alacris & strenuos nihil mihi uidetur satius, inquit Cyrus, quàm spem iniicere hominibus. Verùm, Cambyses inquit, ô fili, hoc huiusmodi est, quale si quis in uenatione canes hortetur semper eadem appellatione, qua solet ubi feram aspicit. Nam primum alacriter parent. Quòd si eas fefellerit sæpius, ad postremum neque quando feram uerè intuēs uocarit, ei obediunt. Ita etiam de spe accidit. Si quis frequenter bonorum expectationes iniiciens fefellerit, uir huiusmodi ne tum quidem potest persuadere, cū spem ueram attulerit. At non ea debet, fili, is dicere, quæ minus certò norit. Verùm alii hæc quandoq; dicendo perficiāt.

Adhor

Adhortationem autem sua in maxima pericula seruet quamfidelißimè, opus est. Dicis tu, inquit Cyrus, mediusfidius perpulchrè, ac mihi ita iucundius est. Haudquaquam mihi pater uideor imperitus, quo pacto reddendi sunt milites obedientes. Nam & tu continuò me ex puero hoc docebas, cum tibi ipsi primum parère cogebas: dein ubi magistris me tradidisti, illi quoque idem hoc agebant. Cùm uerò essem in pubertate, princeps eiusdem rei uehementem habebat diligentiam. Atque leges item plures, hæc duo mihi uidentur maximè docere, & imperare, & imperium pati. Itaque de his cogitans in omnibus mihi uidere uideor obedientiam in exhortatione maximè consistere, quæ obedientem laudat & honorat, inobedientem uerò ignominia suppliciòque afficit. Vt neceßitate adducti pareant, fili, hæc est uia. Sed, quod hoc longè melius est, ut ultrò pareant, alia est uia compendiosior. Quem enim seipsis prudentiorem duxerint circa suam ipsorum utilitatem, huic homines perlibenter obediunt. Ac noris hoc ita habere cùm in alijs multis, tum in ægrotis, quòd alacriter eos uocant, qui iussuri sunt faciunda: & in mari, quòd gubernatoribus qui unà nauigant, audiunt: & quos aliqui putarint quàm se melius uias nosse, ab ijs tanquam ab harum peritißimis ducibus abesse nunquam uolunt. Cum uerò si obediant,

arbitrãtur fore, ut mali quippiam capiant; neq; detrimentis admodum cedunt, neque muneribus efferuntur. Nam ne dona quidem causa mali sui sponte quis accipit. Dicis tu (inquit) pater, ad habendos obedientis milites nihil esse efficacius, quàm ut dux subditis prudentior esse uideatur? Dico id sanè. Et quo pacto de se quisquam poßit, ô pater, talem opinionem celerrimè praestare? Non est, inquit, fili compendiosior uia, quàm earum rerum quarum uideri uis prudens, habere prudentiam. Quòd si de his singillatim consideres, facilè cognoscas dici ab me uera. Nam si uideri uelis bonus agricola, qui non sis bonus: aut eques, aut medicus, aut tibicen, aut aliud quippiam, cogita quot sint machinanda tibi quò uidearis talis. Quòd si tuo persuasu & te multi laudent. quò autoritatem adipiscaris, & in eorum singulis bona ieceris fundamenta, tum modò decipias, tum paulò postea, ubi de te periculum feceris, qualis sis, arguaris, tum ostentator praeterea appareas. Sed de futura utilitate, quo pacto quis prudens uerò fuerit? Perspicuum est, inquit, fili, ea te discendo assecuturum, quaecunque potes per disciplinam cognoscere, quemadmodum instruere aciem didicisti. Quaecunq; uerò neque per disciplinam, neq; per humanam prouidentiam prospici possunt. de hisce tu per uaticinium deos consulens, sis alijs prudentior,

praefert

præsertim si quod noueris factu melius, curaueris quonam id modo agendum sit. Etenim curare quod opus sit, prudentioris uiri est, quàm negligere. Vt autem quis ametur à subditis, id quod mihi uidetur esse maximum, eadem est ratio, qua si quis amicis charus esse cupiat. Oportere enim puto ut beneficium appareat. Sed hoc, inquit, fili difficile est, ut in eos semper beneficium conferre quis possit, in quos uelit. At illud certè potest, ut unà cum ijs lætetur, quibus aliquid boni contigerit: & unà tristetur, si quid acciderit mali: & opem ferre alacriter studeat eorum difficultatibus, & præcaueat, ne quid errent: & enitatur prouidere, ne quid item decipiantur, quibus in rebus magis se quodammodo socium debet præstare. Atque in rebus gerendis, si quidem in æstate fuerit, debet imperator tolerare plus solis, & id quidem non occultè: in hyeme uerò plus frigoris, & in laborando plus laboris: hæc enim omnia conducunt ad amorem subditorum. Dicis tu quidem, inquit Cyrus, tolerantiorem esse imperatorẽ ad omnia oportere quàm subditos? Ita planè. Confide fili, ac scito similia corpora imperatoris ac priuati hominis, ijsdem laboribus non similiter affici. Honos enim labores imperatori leuiores efficit, præsertim quòd intelligit in hominum esse oculis quicquid faciat. Sed ubi habuerint milites cō-

meatum, ijdemq; bene ualeant, & labores perferre poßint, sintq; bellicis artibus exercitati, cupiantq; uiri apparere fortißimi, libentiusq; obire imperata uelint quàm detrectare, nónne quis tibi pater sapere uideatur, si uoluerit quàm celerrimè cum hostibus manum conferere? Ita, inquit, mehercule, si meliorem conditionem sit habiturus. Sin id minus, quo me censebo meliorem & meos item meliores, eo cauebo magis: quemadmodum alijs in rebus, quas nobis plurimi ducimus, has opportunè ac tutò facere studemus. Meliorem habere pater conditionẽ, quàm hostes, quî poßit quis maximè? Non minimum, inquit, fili mediusfidius, neque simplex opus interrogas. At noris, qui hoc facturus sit, & insidiatorem esse oportere, & dißimulatorem, & dolosum, & deceptorem, & furem, & raptorẽ, & omni in re hostibus praeualere. Et Cyrus arridens, inquit: O Hercules qualem me pater uirum esse dicis oportere. Qualis, inquit, fili? & iustißimus sis, & legum uir obseruantißimus. Quomodo tamen, inquit, cum pueritiam pubertatemq; ageremus, his contraria docebatis? Ita, inquit, per Iouem. Et eadem nunc quoq; erga amicos ac ciuis. Sed ut hostis malè afficere poßitis, an ignoras didicisse uos maleficia permulta? Ignoro equidem pater. Quam ob rem, inquit, discebatis sagittare? Quam ob rem iaculari? Quam ob rem in seruitutem agere

sues

ſues agreſtis & retibus & foueis? Cur ceruas pedicis & laqueis? Quid autem? Nónne aduerſus leones, & urſos, & pardos, ex aquo conſtituti pugnabatis? ſed cum meliore conditione quadam ſemper ſtudebatis aduerſus eas beſtias certare. An hæc omnia minus noſti, & maleficia eſſe, & deceptiones, & dolos, & auiditates? Ita, inquit, mediusfidius, quo ad beſtias quidem. Quòd ſi uiſus forẽ uelle decipere quenquam hominem, multis uerberibus caſus eſſem. Neque enim ſagitta, inquit pater, neque iaculo hominẽ ferire permittebamus uobis, ſed ad calcem propoſitam iacere docebamus. Et ne nunc quidem, ut in amicos utamini maleficio hortamur. Quòd ſi quando bello utendum foret, poſſetis & in homines ictum dirigere, atque decipere, & auidius habere. Non aduerſus homines uos erudiebamus, ſed in beſtias, quò ne in his quidem amicis noceretis. Verùm ſi quando belligerandum eſſet, neque harum rerum exercitatio uos latêret. Si ergo, inquit, pater conducit horum utrorunque ſcientia, & beneficiorum & maleficiorum, hæc quoque docenda fuerant aduerſus homines. At dicitur, fili, fuiſſe olim apud maiores noſtros uirum quendam magiſtrum puerorum, qui pueros iuſtitiam docebat, quemadmodum etiam ipſe iubes, non mentiri & mentiri, & non decipere & decipere, & non calumniari & calumni

lumniari, & nolle plus habere & uelle plus habere. Definiebat etiam quæ horum erga amicos faciunda essent, & quæ aduersus inimicos. Atque in hanc sententiam docebat iustum esse amicos fallere, uidelicet propter bonum, & furari amicorum bona propter bonum. Qui uerò hæc docebat, necesse erat pueros inuicem exerceret ad hæc faciunda: quemadmodum dicuntur Græci docere pueros in luctatione decipere, eósque exercere inter sese, quî facere hoc poßint. Cum ergo aliqui ita essent ingeniosi & ad bene decipiendum, & ad plus habendum, fortaßis etiam non obtusi ad lucrandi studium, hi ne ab amicis quidem abstinebant, quo minus tentarent ab his locupletari. Quam ob rem ex his manauit lex, qua hoc etiam tempore utimur, simpliciter pueros docendos esse, quemadmodum erga nosipsos erudimus famulos, uerum dicere, & non decipere, neque habendi auiditati studere: quos si secus egerint, supplicio afficimus, quò assuefacti huiusmodi consuetudine, ciues reddantur mitiores. Sed ubi habuerint ætatem, qua nunc ipse es, etiam quæ aduersus hostes iura seruanda sunt, securum uisum est docere. Non enim amplius uidemini incitari, quî ciues immanes efficiamini, cum ad mutuum pudorem sitis educati. Sicuti de rebus uenereis uerba non facimus admodum ad iuuenes, ne addita ad uehementem

libidin

libidinem desidia, ea iuuenes utantur immoderatè. Mediusfidius, inquit Cyrus, me igitur perinde ac tardum ad discendum, si quid habes pater harum auiditatum, docere ne parcito, quò ipse plus habeam, quàm hostes. Molire igitur pro ea quanta tibi est acies instructa, adoriri hostes imparatos, & armatus inermes, & uigilans dormientis, & apparentis improuisus: & qui in locorum difficultate sunt, tu eos tuto in loco excipito. Et quomodo, inquit, pater in istiusmodi erratis hostes deprehendantur? Quoniam, inquit, fili multam huiusmodi occasionem necesse est & à nobis & ab hostibus præberi. Necessariò utrique frumentatum itis, utrique cubatis, & manè ad res necessarias ferè unà omnes secedere oportet, & uijs qualescunque sint necesse est uos uti: quæ omnia tibi uolutanda sunt animo. Et quæ in re noueris nos esse maximè imbecillos, hæc tibi maximè est cauenda. In qua uerò senseris hostes esse captu facillimos, in hac eos potißimum adorire. Vtrum, inquit Cyrus, in his solum studendum est, ut simus superiores, an etiam in alijs quibusdam? Et in alijs longè magis, inquit, fili. Nam in his propè omnes faciunt custodias acerrimas, quippe qui norunt esse necessarias. Qui autem hostis decipiunt, possunt eos tum iniecta fiducia, incautos offendere, tum fugandi sui facultate tradita, reddere turbatos, tum simulata

fuga,

fuga, in locos difficilis subducere, hicq; adoriri. Est igitur, inquit, opus ubi hæc omnia studiose didiceris, non his solum utaris, sed tuo quoq; ingenio alia aduersus hostis moliare: quemadmodum musici non his utuntur duntaxat, quos didicere, sed alios nouos modulos facere student. Ac sicuti in musicis quoque noua & florida habentur plurimum in precio, sic in rebus bellicis noua inuenta existimantur longè illustriora, quoniam hæc magis queunt hostis decipere. Quòd si tu fili, uel aliud nihil ad homines trāsferas, quàm ea inuēta, quæ propter bestiolas excogitabas, non putes admodum meliore esse conditione aduersus hostis? Tu enim ad capiundas aues in uehementißima surgens hyeme ibas noctu: & priusquam mouerentur aues, his plagellas ob hanc rem figebas, & quem locum moueras, erat immoto persimilis. Erantq; aues quædam abs te edoctæ, quæ & utilia tibi suppeditarent, & eiusdem generis auis deciperent. Ipse uerò ita eras in insidijs locatus, ut auis aspiceres, nec aspicereris ab auibus. Num te exercueras, ut assequereris auis plagellarum tractu, an ut fugere eas sineres? Aduersus leporem uerò, quoniam in tenebris pascitur, diem autem uitat, canes alebas, quæ odoratu eum inuenirent. Et qui celeriter fugeret, ubi esset inuentus, alias habebas canes, quæ erant eruditæ ad eum intercipiendum. Quòd si ab ijs etiam euasisset, cognito

gnito leporum transitu ac saltu, & ad quos locos fugientes, à uenatoribus capiuntur. Hic casses uisu difficiles tetendisses, quò in uehementi cursu ipse seipsum incidens conuinceret. Quò autem neque hic diffugeret, eius rei speculatores constituebas, qui ex propinquo loco euestigio superuenirent, atque ipse tu à tergo clamore obstrepens, continuò ita leporem exterrebas, ut stupidus caperetur. Qui uerò anterius erant in insidijs, hos tu silentium edoctos obseruare, latere faciebas. Quemadmodum igitur antè dixi, si res huiusmodi uelles etiam aduersus homines ipsos excogitare ac moliri, nescio equidem si quid rerum bellicarum praetermitteres. Si quando igitur necesse fuerit & in cãpestri planitie, & aperto Marte, & armatis utrisque manum cõserere, in huiusmodi casu, fili, conditiones quae paratae meliores fuerint, plurimum possunt. Has autem esse dico, si & milites bene fuerint exercitati corporibus, & animis bene excitati atque acres redditi, & meditationibus bellicarum artium bene instructi. Hoc te praeterea quamoptimè oportet nosse, quicunque ipse duxeris dignum ut tibi pareant, eos omnis dignum iudicaturos, ut talis sis, qui praecipuè sibi consulas. Nunquam igitur temerè tibi habendum est, qui antea noctu consideres, quid subditos facere oporteat, cum dies aduenerit. Interdiu

uerò

uerò quomodo res nocturnæ perpulchrè sint ordinandæ, & quo pacto sit instruendus ad pugnam exercitus, aut quomodo interdiu ducendus sit, quomodo noctu, uel angustis, uel latis itineribus, uel montuosis, uel campestribus. Aut quî sit castrametandum. Aut quomodo nocturnæ excubiæ, diurnæúe custodiæ sint constituendæ. Aut quo pacto sit uel adigendus aduersus hostis miles, uel ab hostibus abigendus. Aut qua ratione aduersus hostilem urbem oporteat exercitum ducere. Aut quo pacto is ad murum ducendus sit, aut inde abducendus: aut quo modo uel per nemora sit, uel per flumina transeundum; aut qua item ratione tuendus sit equitatus: aut qua uia iaculatores sint sagittariiúe custodiendi. Siq; ubi tu exercitum ducas in cornu, hostes superuenerint, ut is contrà sit disponendus. Quòd si ubi illum agas in phalange, ex alio quopiam loco hostes appareant, quàm ad faciem, qua sit ratione illis occurrendum, quò aut quæ geruntur ab hostibus quis maximè sentiat, aut res tuas minimè hostes sciant. Hæc autem omnia quid tibi dicam esse opus? Nã quæcunq; ipse teneã, persæpe audisti, præsertim quòd si quis horum aliquid scire uideretur, eorũ nihil neq; neglexeris, neq; minus didiceris. Oportet igitur cum aliqua huiusmodi acciderint, his uti præceptis, quæcunq; tibi conducere uideantur. Disce præterea uel in

primis

primis hæc ab me fili. Nam præter sacrificia et auguria neque solus, neque cum exercitu ullum discrimen adeas, animo uolutans solere homines res gerendas eligere coniectatione potius, quàm quòd norint, à quibus ipsarum rerum bona futura sint. Verùm scias ea esse ab his, quæ eueniunt. Multi enim persuaserunt ciuitatibus, & hi quidem qui sapientißimi uidentur, aduersus hos bellum suscipere, quorum ea usæ persuasionibus periere. Multi etiam auxere multos & priuatos homines & respublicas, quorum amplificatio ijs maxima attulit mala. Multi quoque his, quibus poterant amicis uti per mutua beneficia, cum maluissent seruis uti quàm amicis, his ipsis dedere pœnas. Multi item non contenti ea uitæ parte, quæ in uoluptate est posita, cum uoluissent omnium esse domini, propterea amiserunt etiam quæ habebant. Multi quoque ubi diuitias quas maximè optabant, adepti essent, propter illas perierunt. Et ita humana sapientia nihilo magis nouit expetere summum bonum, quàm si quis hoc agat, quod ei sorte tributum est. Sciunt enim, charißime fili, dij immortales omnia & præterita & præsentia, & quæ sunt ex ijs singillatim euentura: consulentibusq; hominibus, dij ipsi quibuscunq; sint propitij, antè significant, quæq; faciunda sunt, quæq; nō faciunda. Quòd si minus omnibus consulere dij uolunt, nihil est

e mirand

mirandum. Non enim coguntur necessitate ea curare, quæ nolint.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER II.

CVM *talia differentes, ad fines usq; Persidis uenissent, essetq; his aquila dextera apparēs itineris dux facta, deos heroasq; precati, terrā colentes persida, ut se propitij mitterent ac mites, ita fines superarunt. His uerò superatis cum rursus orationem habuissent ad deos qui Mediā habitant, ut se propitij mitesq; exciperent, mutua se charitate pro dignitate cōplexi, pater Cambyses reuertit in Persas, Cyrus filius in Medos ad Cyaxarē proficiscitur. Quò cū uenisset, primùm, ut par erat, se inuicē amicè cōplexi sunt: dein rogabat Cyrum Cyaxares, quātum agmen duceret. Cui respondit Cyrus, uiginti millia à sese duci, qui & antea ad uos ierant stipendio cōducti. Alij etiam qui nunquam egressi sunt, præter hos, ueniunt ex ordine optimatium. Hi quot sunt? inquit Cyaxares. Numerus, inquit Cyrus, si audieris, sit tibi minimè iucūdus. Sed illud cogitato, quòd pauci optimatis, qui ab honoris paritate homotimi uocantur, facilè in alios Persas, qui sunt permulti, imperiū gerunt. Verum nū tibi ijs opus est? an frustra timuisti?*

Hostés

Hostésne fortasse non ueniũt? Veniunt, inquit, certè, & multi quidẽ. Quî hoc nosti? Quoniã, inquit, multi qui inde ueniunt, alius alio modo, omnes tamen idẽ dicũt. Certandũ est igitur nobis aduersus uiros? Est enim, inquit, necessarium. Quid igitur, inquit Cyrus, nondum uires dixisti mihi, quantæ sint adorientiũ hostium, ac item nostræ, quò ambabus cognitis, ad hæc nos consultemus, ut certemus optimè? Accipe igitur, inquit Cyaxares. Crœsus quidem Lydus ducere fertur secum equites decẽ millia: scutatos uerò atq; sagittarios pluris quadraginta millibus. Sed Artaman, qui magnæ Phrygiæ est princeps, aiunt ducere equites ad octo millia: hastatos aũt simul cũ scutatis non pauciores quàm quadraginta millia. Aribæũ autẽ Cappadocũ regem equites ducere sex millia: sagittarios uerò & scutatos non paucioris triginta millibus. At Maragdũ Araba, & equites ducere ferunt ad decẽ millia, & currus centum, & funditores magno quodam numero. Atqui Græci qui habitãt in Asia, nondum certò dicitur, an sequuntur. Sed qui sunt ex Phrygia quæ Hellesponto adiacet, eos cõmisceri tradunt Gabæo, qui habet ad Caystrium cãpum sex millia equitum, & scutatos ad decem millia. Caras quidem ac Cilicas & Paphlagonas uel rogatos minimè aiunt sequi. At Assyrius qui habet & Babylona, & aliã Assyriã, ut existimo, ducet

equites non paucioris quàm uiginti millia: currus, id quod certò scio, non pluris quàm ducentos: pedites uerò, ut arbitror, permultos. Ita enim consueuit, cum hunc impetum facit. Tu, inquit Cyrus, hostes esse dicis equites sexaginta millia, scutatos autem et sagittarios plus quàm ducenta millia, agè nunc exercitum tuum quantum esse dicis? Sunt, inquit, Medi equites quidem supra decem millia. Scutati uerò et sagittarij fiant in nostro scilicet regno, saltem sexaginta millia. Ex Armenijs uerò, qui finitimi nobis sunt, equites aderunt quatuor millia, pedites uiginti millia. Dicis tu, inquit Cyrus, equites nobis esse minus quàm tertiam partem hostium equitatus, pedites uerò circiter dimidium? Quid igitur, inquit Cyaxares, non paucos esse putas Persarum pedites, quos ais ducere? Si uiris, inquit Cyrus, nobis etiam opus est, siue non est, rursus consultabimus. Verùm pugnam mihi dicito, quæ est cuiusque. Ferè, inquit Cyaxares, eadem est omnium. Sagittarij enim sunt ac iaculatores, & illorum, & nostri. Ergo in armis huiusmodi, inquit Cyrus, opus est uti ferentariorum dimicatione. Necessariò enim, inquit Cyaxares. In hac igitur re plurimum est uictoria. Longè enim celerius pauci à multis uulnerati absumentur, quàm à paucis multi. Si ergo ita res habet Cyre, quid aliud quis inueniat melius, quàm mittere in Persas, unaq; docere,

si quid

si quid mali Medi patiantur, fore, ut in Persas clades eat, simulq; maioris copias petere? At hoc uelim scias, Cyrus inquit: Neq; si omnes ueniant Persæ, poßimus hostes multitudine excedere. Nũ hac re aliud quicquã melius intueris? Equidem, inquit Cyrus, si facultas sit, arma facerem quamprimum Persis omnibus aduenientibus, qualia his sunt ueteranis, qui à nobis uocantur homotimi. Hæc autem sunt circa pectus thorax, & cratis in læuà manu, & mucro aut securis in manu dextra. Si hæc nobis parau eris, facies ut et ipsi securius obuiã eamus aduersus hostis, et hostes fugere quàm manere magis expetent. Instruimus autẽ nosipsos aduersus illos qui manserint: nobis uerò equitibusq; uestris illos tribuimus, quicũq; ex ijs fugerint, quò neq; manendi, neq; reuertendi facultatem habeant. Cũ Cyrus ita dixisset, essetq; Cyaxari uisum eũ bene dicere, de plurib. accersendis militibus nullam amplius mentionem faciebat, sed antedicta parabat arma, quæ propè parata erãt, cum iam adessent Persarũ homotimi, qui Persicũ habebãt agmen. Hic igitur Cyrus his uocatis in cõcionẽ, ita locutus traditur: Ego uos intuens uiri amicißimi, ita instructos armis & animis paratos ad manũ cũ hostib conserendã, cognoscẽs etiam Persas qui uos sequũtur, ita esse armatos tanquam ad pugnam maximè propinquam sint collocati, uereor ne pauci atq; nudi socijs congredi

gredientes cum hostium multitudine, aduersi quippiam patiamini. Nunc igitur cũ ueneritis habentes proborum uirorum corpora, & socijs arma futura sint nostris similia, uestrum opus erit eorum animos acuere, ad pugnamq; fortis reddere. Decet enim principem non se bonum præstare duntaxat, uerumetiã pro subditis diligẽtiam gerere, ut quamoptimi sint futuri. Cyrus ita locutus est. At hi omnes lætati sunt, cũ putarent sibi esse cũ maiore multitudine dimicandum, quorũ unus huiusmodi uerba habuit: At ego absurdam fortaßis habere uidebor orationem, si Cyro cõsuluero, ut pro nobis aliqua uerba faciat, cũ hi arma ceperint, qui nobiscum unà in pugnam socij sunt ituri. Enimuero cognoscere mihi uideor eorum orationes, qui plurimum ualent & ad bene & ad male agendũ, has maximè reddere auditores persuasos: siq; à talibus dentur dona, quanquam etiam minora sunt quàm ea quæ à sui similibus uiris dantur, ea tamen pluris æstimant, qui accipiunt. Et nunc, inquit, astantes Persæ maiore cum uoluptate Cyri adhortationem, quàm nostram excipient. Et in homotimorum ordinem constituti, hoc sibi munus certius ducent, si & à regis filio & ab imperatore collatum fuerit, quàm si à nobis idem hoc fiat. Quãquam ne nostræ quidem adhortationes abesse debent, omni tamen modo uirorum animositas acuenda est omnino.

Nobis

Nobis enim hoc cōducet, quomodocunq; hi meliores fiant. Vbi ergo Cyrus ita in mediū arma posuisset, atque omnis Persarum milites conuocasset, huiusmodi orationē habuit: Vos uiri Persæ, ut & in eodem estis, ubi nos, orti solo atq; enutriti, & corpora nihilo quàm nos, habetis deteriora: ita et animos uestros nihilo esse conuenit nostris humiliores. Cum tales autem estis, nō tamen in patria ijsdem quibus nos, honoribus fungebamini: & ne id quidē, quòd per nos essetis expulsi, sed quia necesse foret, uobis necessaria pararetis. Nūc uerò ut hæc sitis habituri, mihi cum diuina benignitate erit cura. Licet aūt uobis, si libuerit, acceptis armis qualia nobis sunt, & si quid estis quàm nos inferiores, ijdem nobiscū obire periculū: et si quid boni ac præclari ex hisce euenerit, æquè atq; nosipsos honorari. Superiore tempore & uos sagittarij iaculatoresq; eratis, et nos item. Ac si quid eratis quàm nos, ad hæc faciunda deteriores, nihil mirandum. Non enim erat uobis ut nobis ocium circa horum diligentiam. In hoc autem armorū genere uobis nihilo præstabimus. Thorax erit circa pectus accommodatus cuiq;: & cratis in manu læua, quam omnes gerere cōsueuimus. Gladius autem uel securis in manu dextra: quibus quidem ipsis ut percutiamus aduersarios opus erit, minimè cauētes, ne quid percutiendo aberremus. Quid igitur in his alter no-

strûm alteri præstiterit, præterquàm audentia, qua nõ minus uti uos decet, quàm nosipsos? Appetere enim uictoriã, quæ præclaras res omnis atq; optimas & adipiscitur et tuetur, quid nobis magis quàm uobis conuenit? Et imperio, quod eorum qui uicti sunt, omnia uictoribus elargitur, quid nobis magis opus est quàm uobis? Ad postremum ait? Audistis omnia, aspicite arma, & hæc qui eget, capiat, describaturq; apud ordinis centurionẽ in similem ordinẽ, quo descripti nos sumus. Cui autẽ satis est in mercenarij loco esse, maneat inter ministrandi arma. Cyrus ita locutus est. Quibus auditis Persæ putauerunt fore, ut iurè in omne æuum uitam per inopiã agerent, si exhortati ad similẽ laborem, quo eadẽ ipsi præmia consequerentur, facere id noluerint. Ita igitur describuntur omnes, et arma omnes acceperunt. In quo uero tempore aduentare hostes dicebantur, ac nondum aderant, interim enitebatur Cyrus ad uires suorum corpora exercere, docereq; ordinandos milites, & ad res bellicas animos acuere. Quare acceptis primùm à Cyaxare ministris, ijs imperauit, ut abundè singulis militibus omnia præberent effecta, quibus foret illis opus. Hoc autem cum parasset, eis reliquit aliud agendum nihil, quàm res bellicas exercere, illud arbitratus didicisse, hos circa singulos esse optimos, qui parcẽtes rebus plurib. mentem adhibere, circa unum uer-

sarent

ſarentur opus. Quare ex ipſis reb⁹ bellicis ſagittæ ac iaculi meditatiõe ſublata, hoc ſolùm eis reliquit, ut cũ gladio crateq́; et thorace pugnarent. Quo factum eſt, ut continuò paratis eos redderet animis, qui aut irent obuiam hoſtibus, aut cõcederẽt ſe pro nihilo eſſe habendos ſocios. Hoc autem moleſtũ eſt ijs concedere, qui norint ſe ob aliud nihil ali, quàm ut pro alentibus ſint pugnaturi. Ad hæc itẽ cum cogitaſſet, hæc homines longè malle exercere, quorũ gratia lites contentionesq́; oriũtur: & ijs ludos pronunciauit omnium rerũ quaſcunq; à militibus exerceri cognouit utile eſſe factu: & hæc pronunciauit, ut homo priuatus principibus ſe præſtaret obedientem, & laboris cupidum, & periculi ſtudioſum cum modeſtia, et gnarum rerum militarium, & in armis elegantem, et in omnibus huiuſmodi rebus ambitioſum. Quincurioni uerò ſe talem exhiberet, qualem bonum decet priuatũ, & talem quoad eius fieri poteſt quincuriam præſtaret, & decurioni itidem decuriam, & primipilo manipulũ, & ordinis centurioni eodem modo ſe præberet, nulli culpæ obnoxium circa eorum principum diligentiam, qui ſub illo ſunt, quò illi rurſus præſtarent, ut hi quibus præſunt, ſuo fungerentur officio. Præmia etiam declarauit ordinum centurionibus: eos, qui uiſi forent paraſſe ordines optimè, tribunos futuros: et primipilis, qui uiſi eſſent opti-

mos reddidiſſe manipulos, eos aſcẽſuros in centurionum ordinũ locos, & optimos decuriones in primipilos cõſtituendos, ac item quincuriones optimos in decurionũ locos conſtitutum iri. Qui uerò inter priuatos excelluiſſent, in quincurionum locos aſcenſuros. Exiſtebat autem omnibus his principibus primũ, ut à ſubditis colerentur. Dein alij quoq; honores conuenientes conſequebantur. Et alia quadam ſpes maiores uiris dignis accumulabantur, ac laudes, ſi quid maioris boni in uẽturo apparuerit tẽpore. Pronunciauit etiam præmia uictoriæ & ordinibus totis, & manipulis totis, & eodẽ modo decurijs, et quincurijs, ſi uiſæ fuerint tũ ſuis præſidibus maximè parêre, tũ ea quæ antea ſunt dicta alacriter exercere. Erant autem ea præmia ijs propoſita: qualia in multitudine decẽ. Hæc igitur & pronũciabantur, et ab exercitu exercebãtur. Tabernacula uerò parauit ijs Cyrus tum multitudine pro numero centurionũ ordinũ, tũ magnitudine pro ſufficientia ordinis. Erat ordo quilibet centũ uiri. Ita igitur pro ordinib. erant in tabernaculis. Videbãtur hi citò hanc utilitatem cõſequi ad futurũ certamen, quòd inuicẽ ſe aſpicerent identidẽ alij: neq; ea ineſſet excuſatio, quòd propterea alius alio ſit aduerſus hoſtes timidior, quoniã minus bene tractetur. Videbãtur etiã iuuari, quòd ſimul habitãtes ſe inuicem cognoſcerẽt: at in mutua notitia innaſcitur

magis

magis omnib. uerecundia. Qui autē ignorātur, uidentur procliuiores quodāmodo ad desidiam, tanquam uersentur in tenebris. Videbātur etiā Cyro maximā consequi utilitatem ad ordines diligenter exquirendos propter contubernium. Habebant enim & ordinum centuriones sub sese ordines ornatos, quando singillatim ordo proficisceretur, & primipili manipulos eodem modo, & decuriones decurias, & quincuriones quincurias. Constituere autē ordines diligēter, uisum est ei plurimū conducere & ad non turbandum, & ut celerius restituerentur, si turbati essent, ueluti & lapides & ligna si copulari oporteat, ea utcunq; prostrata fuerint, facilimè coaptantur, si manifestas habeant notas ex quo sit loco ipsorum quodque. Quòd simul alerētur, uidebantur ei etiam utiliter agere, ut minus in uicem se desererent, quòd intuerentur bestias quoque simul enutritas incredibili duci sociarum desiderio, si quis eas ab inuicem distraheret. Vtebatur praeterea Cyrus hac diligentia, ut nunquam nisi prius sudassent, ad prandium cœnamqúe introirent. Aut enim ad uenationem educendo ut sudarent faciebat: aut ludos tales excogitabat, qui sudorem essent prabituri: aut etiam si quid cum agere oporteret, ita ducem se praestabat ad rem gerendam, ut sine sudore non redirent. Hoc enim sciebat ad suauiter etiā uescendum esse bonum, & ad bonā ua-

letudinem, et ad laborem sustinendum. Praterea existimabat labores conducere, ut forent inuicem mansueti magis, quòd & equi inuicem laborantes mansuetius simul stare consuerunt. Atque aduersus hostes elatiore sunt animo, qui bonæ exercitationis sibijpsis conscij sunt. At sibi Cyrus tabernaculum id parauit quod satis ijs foret, quos inuitaret ad cœnam. Inuitabat autem frequenter centuriones ordinum, quibus tempus datum esset opportunum. Interdum & primipilos, & decuriores quosdam quincurionesq; inuitabat. Interdum uerò & quincuriam totam, & totam decuriam, & totum manipulum, & ordinem totum. Quandoque etiam milites quosdam. Inuitabat præterea atque honorabat, cum aliquos uideret, qui huiusmodi quiddam fecissent, quod eos facere uolebat. Quæ autem apponerentur in mensam, paria erant semper & ipsi, & inuitatis ad cœnam. Et ministris exercitus æqualem portionem semper faciebat esculẽtorum omnium. Nihilo enim minus militum ministri ei honorandi uidebantur, quàm caduceatores, quàm oratores: ut enim fideles putabat hos esse oportere, & peritos rerum militarium, & callidos insuper, & uehementis, & celeris, & impigros, & moderatos. Ad hæc intelligebat Cyrus esse omnia & tenenda & exercenda ministris, quæ habentur ab his qui optimi ducuntur, quò nullum hi opus recus

recusent facere, sed putent omnia esse ab se gerenda, quæcunq; sunt à principe imperata. Et eam sanè diligentiam semper Cyrus adhibebat cum esset una cum suis in tabernaculo, ut & iucundißimi simul sermones iniÿcerentur, & qui ad bonas actiones incitarent. Itaque deuenit olim in hũc sermonem: Num, inquit, ô uiri amicißimi, ob hanc rem uidentur cæteri homines esse aliqua ex parte nobis inferiores, quòd non eodem sunt modo instituti, quo ipsi sumus? an à nobis nihil differunt, neq; in congreßibus, neq; ubi cum hostibus sit certandum? Et Hystaspas excepit, inquiens: Ut eiusmodi uiri in hostis futuri sunt, equidem non intelligo. Nam in conuictu difficiles mediusfidius aliqui eorum uidentur, ac morosi. Misit nuper Cyaxares hostiarum carnes in ordines singulos, erantq; carniũ frustra cuiq; nostrûm tria, aut etiam plura, quæ circunferebatur. Atq; à me principium coquus fecit primùm circunferens obsonium. Cũ uerò secundum circuiret obsonium illaturus, iußi, ab ultimo principium faceret, retroq; circunferret. Exclamans igitur quispiam ex his militibus qui in medio circulo discumbebant: Per iouem, inquit, horum nihil est æquale, siquidem à nobis qui sumus in medio, nemo unquam incipiet. Quibus auditis, ego profectò turbatus sum, si quid illi minus habere uiderentur, eũq; continuò ad me uocaui; hic autem permodestè

par

paruit. Verùm ut ea quæ circunferebantur, ad nos uenere, tanquã, ut arbitror, ultimos ea sumẽtis, minima relicta erant frusta. Hic ille manifestò admodũ tristatus est, dixitq; ad seipsum in malam fortunã quod huc inuitatus uenerim. Ad quẽ ego dixi: Ne cura, rursus à nobis confestim incipiet, & tu primus maximum capies frustũ. Interimq; circũferebatur tertiũ, id quod erat reliquum, atq; cepit ille. Cui cũ uilum esset exiguũ cepisse obsonium, quod ceperat, posuit, tanquã alterũ sumpturus: cum illũ coquus arbitratus nihilo amplius egere obsonio, abiens circũferebat prius, quàm ille alterum sumeret. Hic autem grauiter adeò rem tulit, ut consumeretur ei, quod cepisset obsonium. Quod autem adhuc intinctionis ei reliquum erat, hoc, quia esset animo quodammodo perturbato fortunæq; iratus, ita male affectus euertit. Primipilus autem qui nos proximè discumbebat, rem intutus, manus inuicem complosit, ridensq; lætabatur. At ego tußire simulabam, quippe qui neq; risum poteram continere. Talem igitur tibi Cyre unum ex sodalibus demonstro. Ad hoc igitur ut par erat, riserunt omnes. Alius uerò quidã ex ordinum centurionibus: Huic, inquit, Cyre, ut uidetur, accidit ita difficulter: ego aũt ut tu nobis edoctis ordines misisti, ius sistiq; ut quisq; suũ doceret ordinẽ ea, quæ abs te didicimus: ita igitur ipse queadmodum etiã alij faciebãt, ubi

ueniss

ueniſſem, unũ manipulũ docebã. Et ubi ſtatuiſſem primipilũ primũ, ordinaſſemq́; poſt eũ uegetum quendam iuuenem & alios, ubi opus eſſe exiſtimabam: dein ſtans ex anteriore parte in manipulũ reſpicerẽ, ubi mihi uiſum eſt tempus eſſe, iuſsi procederet: & uegetus ille uir tuus procedens, prior quàm primipilus proficiſcebatur: quod ego intutus, dixi: Homo quid facis? & ille inquit, Procedo ut ipſe iubes. cui reſpondi: At ego non te ſolùm, ſed omnis procedere iubebam. Id ille audiens, ad manipulares conuerſus, ait: Non auditis imperantem procedere nos omnis? Et uiri illi omnes prætereũtes primipilũ ierunt ad me. Sed ubi primipilus eos reduxiſſet in locũ, ſtomachabãtur, dicẽtes, Utri parendũ ſit: nunc enim alter iubet nos procedere, alter uetat. Et ego hæc æquo animo ferens, eos rurſus diſpoſui cõfeſtim, iubẽs ne quis ex poſterioribus moueretur prius quam anterior, duceret: ſed hoc ſolũ oẽs aſpicerẽt, ſequi ãteriorẽ. Cũ uerò quis ĩ Perſas abiẽs ueniſſet ad me, qui ſibi epiſtolã dari peteret, quã ad meos ſcripſerã: & ego quoniã primilipus ſciret ubi poſita ea foret, iuſſiſſem ei, ut curreret, epiſtolamq́; ferret, ille quidem currebat: iuuenis uerò ille habitior primipilum ſequebatur unà cũ thorace & mucrone: atq; alius uniuerſus manipulus illũ intutus unà currebant, ueneruntq́; uiri illi ferẽtes epiſtolã. Ita, inquit ille, meus manipulus curat diligẽter

omnia

omnia pro iussu tuo. Atque alij quidem meritò ridebant, quòd armati ferrent epistolam. Cyrus uerò inquit: O iupiter optime maxime, cœlitesq; omnes, cuiusmodi uiros socios habemus, qui usqueadeo sunt cultu faciles, ut minimo etiã obsonio magnus imparium numerus in amicitiã queat induci: ita autem sunt obedientes, ut antea pareant, quam imperata cognorint. Equidem nescio qui magis optandi sunt, quàm huiusmodi milites. Cyrus quidem ita milites laudauit. Erat etiam in tabernaculo unus ex ordinũ centurionibus Aglaitadas nomine, uir moribus seuerißimus, qui ita quodammodo est locutus: Quid enim, inquit, putás ne Cyre hosce uero hæc dicere? Sed quid uolunt, inquit, Cyrus, quapropter mẽtiantur? Quid aliud, inquit, nisi ut risum moueant, cuius rei gratia hæc loquuntur, & sese ostẽtãt.. At Cyrus inquit: Bona uerba quæso, noli hos dicere ostentatores: ostentator enim nomen mihi uidetur esse propter eos positũ, qui simulãt & ditioris se esse quàm sunt, & fortioris: & qui pollicentur ea se facturos, quæ nequeunt, præsertim cum manifestum sit hæc ab his fieri accipiendi aliquid ac lucrandi gratia. Sed qui risum conuiuis moliuntur, neq; propter ipsorum lucrum, neque propter audientium detrimentum, neq; ut noceant cuiquam prorsus, quare hi minus urbani ac faceti iurè nominentur quàm ostẽtatores? Et Cyrus quidẽ

ita

ita respondit de his, qui risum præbent. Ipse aūt ordinis centurio qui narrat manipuli ridiculū, inquit: Si quidem Aglaitada fletum facere studeremus, nos admodum reprehenderes, quēadmodum aliqui etiam in carminibus & in orationibus miserabilia quædam scribentes, lachrymas nituntur inducere: quandoquidem nunc ipse quoq; intelligens uelle nos quadam lætitia te afficere, nocere autē minimè, nos tamen magnæ ignominiæ tibi ducis. Ita est mediusfidius, inquit Aglaitadas, ac iurè id quidē. Nam qui amicos ad risum mouet, uidetur is mihi sanè rē efficere minoris æstimandam, quàm qui eos multis in rebus ad fletū inducit. Quare ipse nunc si rectè cōsideres, uera à me dici reperies. Et parentes quidem reddunt filios fletibus temperantes, & magistri pueros bene eruditos. Ac leges ad iustitiam ciues impellunt, quia fletibus eos instituunt. Ridiculos autē homines possísne dicere aut corporibus prodesse, aut animos reddere ad gubernationem rei domesticæ, ad administrandámue ciuitatem aptiores? Hinc Hystaspas in hunc modum locutus est: Tu, inquit, Aglaitada, si mihi obtemperes, in hostes fidenter consumes hoc pluris æstimandum, ut inducas illos flere: & quod minimi ducendum est, nos hosce amicos omnino ridere affatim efficito. Etenim scio tibi risum permultum esse repositum. Nam neq; utens eum consumpsisti, neque

amicis, neque nobis hospitibus ultrò præbes. Itaq; nulla tibi excusatio est, quo minus præbeas nobis risum. Ad quod inquit Aglaitadas: Et putas tu Hystaspa ex me risum facere? Et ordinis centurio inquit: Ita me hercle amēs est igitur, quoniam facilius quis ignem excuderit, quàm exigat ex te risum. Ob quod dictum & alij riserūt, eius cognoscentes ingenium, & Aglaitadas ipse leniter subrisit. Ac Cyrus eū intutus exhilaratū: Iniuriam, inquit, facis cordinis centurio, quòd uirum nobis corrumpis ac uitias grauißimum & optimum, dum risum ei persuades, præsertim qui adeò hostis sit risui. Et hæc quidem huiusmodi dicebantur. Dein uerò Chrysantas ita locutus est: At ego, Cyre, cū hisce unà omnibus cogito egressos esse nobiscum alios plurimi, alios minimi faciundos. Si quid autem boni contigerit, dignum hi omnes iudicabunt æqualem habere portionem. At nihil inter homines esse inæqualius duco, quàm & ignauum & fortem uirum de æqualitate certare. Ad quod Cyrus inquit: Num igitur uiri Persæ, per deos immortalis, nobis est optimum sententiam hac de re inijcere in exercitū: Vtrū uideatur, si quid boni ex laboribus deus dederit, facere omnibus æqualem portionem: an potius cōsideratis cuiusq; operibus, ad horum rationē honores esse cuiq; reddēdos? Et quid opus est, Chrysantas inquit, hac de re ad exercitū referre

ferre

ferre, ac non pronunciare potius te ita facturũ? Nónne & ludos ita pronunciasti, & præmia? At mediusfidius, inquit Cyrus, non sunt hæc illis similia. Quæ enim militando acquirent, cõmunia sibi, ut arbitror, censebunt. Exercitus uerò imperium putabunt fortaßis etiam à domo in me esse collatum. Itaq; si præfectos constituo, nulla me uti putãt iniuria. An etiã censes, Chrysantas inquit, decernere posse coactam multitudinem, ut minus æqualis portiones singuli consequãtur, sed uiri fortißimi honoribus donisq; antecellãt? Puto equidẽ, inquit Cyrus, tũ cohortantibus nobis, tũ etiam quia turpe sit aduersari, ne qui plurimũ laborat prodestq; rei pub. maxima itẽ præmia iurè cõsequatur. Puto aũt uel timidißimis cõducibile uisum iri, uiris fortibus meliorẽ esse conditionem. Quapropter uolebat Cyrus & ipsorum homotimorũ gratia hoc decretũ fieret. Nã & hos ipsos existimabat fore meliores, si uiderent se quoq; ex operibus ipsis iudicatos, digna consecuturos esse præmia. Tẽpus igitur ei uidebatur nũc esse hac de re cõsultãdũ, quãdò etiã homotimi uerebãtur de æquali uulgi portiõe. Ita igitur hi quoq; cẽsebãt, qui erãt in tabernaculo, ut res poneretur in cõsultationẽ, suadereturq; per eũ, qui uir esse putaretur: cũ arridẽs quidã ex ordinũ cẽturiõibus, ait: At ego noui uirũ etiã plebeiũ, qui nõ frustra molestè fert, adeò æqualem esse portionem.

Alius quærebat, hunc quẽnam esse diceret. Cui ille respondit: Est mediusfidius uir nobis contubernalis, qui omni in re quæritat sibi plus esse. Alius eum rogabat: Num etiã ex laboribus? Minimè omnium, inquit. Sed in hoc sum mendacij deprehensus. Nam & laborum & aliarum huiusmodi rerum æquo admodum animo semper sinit plus alium habere, qui uelit. At ego, ait Cyrus, decerno ô uiri, si habendus sit miles ad agendum strenuus & obediens, ex exercitu huiusmodi homines qualis ab hoc nunc dicitur, esse eijciendos. Videtur enim mihi magnam militum partem eiusmodi esse, ut sequatur, quacunque quis duxerit. Agere autem, ut existimo, ostendent alij, qui præclari fortesq; sunt ad res præclaras & magnas: alij uerò improbi, ad res improbas. Itaque fit persæpe, ut habeant plures qui secum sentiant improbi uiri quàm probi. Improbitas enim proficiscens per subitas uoluptates, harum persuasionibus utitur, quò multi secum sentiant. At uirtus ad arduum agens, non est admodum præpotens, ut subitò inconsultoq; ad se trahat, præsertim ubi alij sint, qui contra ad decliue molleq; adhortentur. Quare ubi ex inertia atque laborum fuga improbiores sint, hos ergo arbitror ueluti fucos, solùm impensa socijs esse detrimento. Quicunque præterea ad labores mali socij sunt, ad habendi uerò auiditatem uehementes impudẽtesq;

tesq;, hi sese ad res improbas duces præstant. Possunt enim sæpenumerò demonstrare plus haberi per malas actiones. Itaq; huiusmodi homines omnino à nobis sunt expellendi. Nec est itē considerandum uobis, quomodo ex ciuibus ordines suppleatis, sed quemadmodum equos quæritis, non qui patrij sint, sed qui optimi, sic etiam homines quæritote. Ex omnibus inquam hominibus, quoscunque arbitremini & robori uobis ornamentoq; maximè futuros, hos sumite. Hæc etiam mihi res testimonium affert, quid nobis conducat quòd neq; currus celer sit, si tardis utatur equis, neq; iustus cui iungantur iniusti. Neque domus bene habitatur, quæ malis utitur famulis: sed etiam si egeat famulis, minus erat quàm si ab iniustis uexatur famulis. Bene autem scitote, uiri amicißimi, quòd non hanc utilitatem solùm mali milites afferent ablati si fuerint, quòd aberunt mali: uerumetiam qui relicti fuerint, rursus eo uitio purgabuntur quo referti iam erant. At boni ubi uiderint uitiosos ignominia affectos, longè magis animati uirtutem capessent. Cyrus quidem ita est locutus, & amicis omnibus hæc itidem uisa sunt, & ita faciebant. Exhinc rursus cauillo in eos uti. Cyrus est aggressus. Cum enim intellexisset quēdam ex ordinum centurionibus qui duceret secum ad cœnam, faceretq; iuxtà discumbere uirum & pilosißimum & turpißimū, eo nominatim uocato

ait: O Sambaula, num etiam tu more Græco, id quod pulchrum est, circunducis hunc adolescentem, qui iuxta te discumbit? Equidem, inquit Sambaulas.] Lætor igitur etiā ipse, qui & sum conuiua, & hunc habeo spectaculo. Quibus auditis contubernales respexerunt. Vt autem uiderunt uiri faciem turpißimam, riserūt omnes. Et quispiam dixit: Per deos immortalis, ô Sambaula, quo tandem opere uir hic te perdidit? Qui respōdit: Per deos, inquit, uiri amici dicam uobis. Quoties enim eum uocaui aut noctu, aut interdiu, nunquā mihi neq; negocij excusatione usus est, neq; pedetentim unquam paruit, sed semper cursim. Et quoties ei agēdum aliquid imperaui, nihil unquā uidi ipsum facere sine sudore. Effecit præterea hos omnis decuriales, nō uerbo, sed re demonstrans, qualis oportet esse. Et quidam dixit: Et tu postea ipsum qui talis sit, non osculari, quemadmodum cognatos? Atq; deformis ille ad hoc: Non mehercule, inquit: non enim est laboriosus, quoniam satis fuisset ei, si me osculari uoluisset, unum hoc pro omnibus gymnasijs. Huiusmodi igitur & ridicula & seria tum dicebantur, tum agebantur in tabernaculo. Tandem aliquādo tertijs libationibus factis, dijs immortalibus precati res bonas, conuiuium dissoluerunt in lectum. Postridie autem Cyrus militibus collectis omnibus, talia est locutus: Viri amicißimi, certamen est nobis proximū: aduentant

tant enim hostes. Si nos uicerimus (hoc enim & dicundum est & faciundum, & non quæ sunt eorum qui uincuntur) omnia uincentibus proposita sunt præmia. Hoc igitur pacto uobis est sentiendum, quòd quãdo in cõmuni belli cõditione singuli in se habeant, nihil futurum ex sententia sua, nisi quisq; pro se alacer ad rem fuerit, plurima quamprimum ac præclara perficient: nihil enim eorum cunctantur quæ faciunda sunt. Sed ubi quisq; cogitarit, alium fore qui & agat & pugnet, quamuis mollior ipse fuerit, his omnibus omnia simul mala subeunda ueniunt. Ac deus ipse ita fecit quodammodo, qui hominibus qui nolunt sibi imperare laborem ad bonũ consequẽdum, alios his præficit. Nunc igitur surgat hic aliquis, qui de hac ipsa re uerba faciat, utro nam modo putat uirtutẽ magis exerceri posse: Num si quis plurima & facere uolet, & periclitari, plurimum quoque honoris consequatur: an si uideamus interesse nihil, si ignauus quis fuerit. Eodem enim modo æqualia cõsequemur omnes. Hic igitur surgens Chrysantas, qui unus erat ex homotimis, uir sanè neque magnus corpore, neque robustus uisu, sed prudentia excellens: An ego arbitror, inquit, Cyre, te ne cogitantem quidem proposuisse hanc sententiam, an parem æquè portionem improbi atq; probi sint habituri? Sed tentare scilicet uoluisti, si quis tandem uir sit futurus qui sese ostentet cogitatu, ut

nihil faciens neque pulchrè neq; fortiter, eorum sit æqualem portionem habiturus, quæ alij uirtute peregerint. At ego neq; pedibus uelox sum, neq; manibus ualidus: neque ignarus certè sum, quòd ex rebus quas ego corpore meo fecero, non sim iudicandus neque primus neque secundus, puto etiam neque millesimus, & forsitan ne ex decem millibus quidem unus. Verum & illud certò scio, quòd si uiri potentes res fortiter capessent, alicuius boni tanta mihi pars erit, quanta pro iure fuerit. Quòd si homines ignaui nihil gesserint, fortes autem uiri ac potẽtes remißius habuerint, uereor ne alius rei cuiusquam magis quàm boni maiorem sim partẽ habiturus. Chrysantas quidem ita est locutus. Cum post eum autem surrexisset Pheraulas Persa, unus ex ordine plebeio, qui Cyro etiam abusque domo uir esset familiaris ac iucundus, quiq; & corpore formosus erat, & animo generosum uirum præ se ferebat, huiusmodi est locutus uerba: Equidem Cyre, uos omnes Persæ q adestis, ipse nos omnis arbitror æqualiter nunc moueri ad uirtutis certamen. Video enim nos omnis simili alimento exercere omnia, et simili dignos cõgressu omnis iudicatos. Eadem etiã nobis omnibus sunt proposita: nam parêre principibus omnibus communiter propositum est. Et quicunque hoc libenter fecerit, hunc uideo à Cyro honorari. Ac præstare se fortem omnibus in rebus aduersus hostes,

hostes, non alium decet, alium uerò dedecet, sed hoc omnes decere maximè est antea iudicatum. Nunc pugna quoq; demonstratur nobis, ad quã uideo homines omnes natura doctos: quemadmodum alia item animalia norunt singula pugnam quandam, quam neque ab alio quopiam didicere, quàm ab ipsa natura: ueluti bos cornu percutere, equus ungula, canis ore, aper dente. Quæ quidem animalia omnia cauere etiam sciunt, à quibus maximè est cauendum, & hæc quidem sine ullius prorsus doctoris præceptione. Atq; ipse ego ex admodum puero, continuò sciebam uti ante hoc quopiam propugnaculo, quo putarẽ uerberari. Quòd si aliud nihil haberem, utranque manum protendens, impediebam quantum poteram percutientem. Et hoc faciebam nõ edoctus, quin propter hoc ipsum percutiebar, si opponerem. Gladium equidẽ continuò puellus adhuc rapiebam ubi uiderem, cum neque à quoquàm alio id didicissem, ut capiũdus est gladius, quàm à natura, ut dico. Faciebam igitur hoc itẽ coactus, non edoctus: quemadmodum sunt etiam alia, quæ prohibitus & à patre et à matre agere cogebar à natura. Ac percutiebã mediusfidius gladio, quodcũq; poteram clàm percutere. Non enim erat solùm natura, quemadmodũ incedere & currere, sed ad naturalem motũ hoc mihi suaue uidebatur. Verùm posteaquam hæc nobis pugna relicta est, in qua alacritatis magis

quàm artis est opus, quî nobis non iucundè certandum est aduersus hosce homotimos, ubi uirtutis præmia proposita sunt paria? Quòd si cõferimur, non paria nobis pro periculo proposita esse scimus: sed hi quidem habituri sunt uitam honorificam, nos uerò uitam laboriosam quidem, sed inhonoratam, quæ mea sententia est molestissima. Maximè autem, ô uiri, hoc me bono animo ad obeundum certamen aduersus hosce incitat, quod Cyrus iudicabit, qui nõ inuidè iudicat: sed deos obtestor, indubitatò mihi uidetur Cyrus, quos uiros probos uiderit, nihilo quã seipsum minus eos amare. Hisce igitur ipsum ui deo iucundius dare quicquid habeat, quam sibi retinere. Noui præterea esse hos animus elatus, quòd sint iam instituti & ad famem & ad sitim & ad frigus tolerandum, nescientes hi quidem hæc nos quoq; didicisse a meliore magistro quàm ipsos. Nemo enim est horum præstantior doctor quàm necessitas, quæ hæc nos docuit diligentissimè. Hi laborem in ferendis armis exercuerunt, quæ omnibus sunt inuenta hominibus, ut facillimè ferantur. Nos autem in magnis oneribus & incedere et currere coacti sumus adeò, ut mihi uideatur armorum indumẽtum alis potius quàm oneri esse simile. Quam ob rem Cyre ita me fore exploratum habe, ut & certem, & qualiscunq; quis fuerit, pro meritis dignum censeam honorari. Et uos ego moneo, uiri plebeij,

beij ut contendatis in hac pugna cum hisce uiris pugnandi eruditis. Nunc enim uiri in plebeio certamine sumpti sunt. Pheraulas quidem habuit hac uerba. Surrexerunt etiam alij multi, qui utrisque fauerent oratione. Decretum est autem debere quenque pro dignitate honorari, Cyrumq; ipsum iudicē esse. Hæc igitur ita processerunt. Inuitauit insuper Cyrus, cum uidisset dimidium uirorum ordinis illius utrinque inter se contrà ad pugnam instruxisse, qui utriq; thoracas haberent, & crates in sinistris manibus, eorum alteris crassas ferulas in manus dedit: at alteris dixit, ut glebis sublatis aduersarios percuterent. Sed ubi hi steterunt ita instructi, & centurio prælio signum dedit, hic alij glebis feriebāt, & interdum alij attingebāt thoracas et cratis, alij & femur & caligas. Sed ubi cominus fierent, qui ferulas habebant, percutiebant alijs femora, alijs manus, alijs suras: & his qui ad capiundas glebas inclinabantur, & colla feriebant & terga. Ad postremum feruliferi eos in fugam uersos, multo cum risu ac ludicro percutiebant. Et alij in altera parte accepti, ferulis rursus eadem ijs fecerunt qui percutiebant glebis. Delectatus autem Cyrus tum centurionis cogitatu atque studio, tum militum obedientia, quòd simul & exercebantur, et excandescebāt, simulq; hi uincebāt, q Persarū arma essent imitati. His igitur Cyrus delectatus, & inuitauit

eos ad cœnam, & intutus in tabernaculo corũ quosdam ligatos alium tibiam, alium manum, rogauit quid paterentur: cui respondebant, quòd glebis percußi forent. Rursusq; Cyrus interrogabat, utrum posteaquam sunt congreßi, an cum erant procul: cui dicebant, cum essent procul. Nam ubi feruliferi cominus facti sunt, aiebant ludum fuisse pulcherrimum. Qui autem ferulis concisi erant, exclamabant non sibi ludum uideri cominus percuti: simulq; ostenderunt ferularum plagas & in utrisq; manibus, & in collis, aliqui etiam in facie: & tum, ut fieri solet, ridebãt inter se plurimum. Postridie uerò campus refertus erat omnibus uiris, qui hosce imitabantur: ac nisi aliud quicquam agerent melius, hoc utebantur ludo. Cum alium quoq; esset olim intutus ordinis centurionem, qui à flumine ordinẽ ducebat singulatim ad lauam: quiq; cum ei uisum esset tempestiuũ, iuberet prinupilis ut postremum manipulum traducerent, & tertium, & quartum in frontem: & cum in fronte essent primipili, iußit ut binatim agerẽt manipulum: exhinc etiam traducebant decuriones in frontẽ, & cum rursus ei uideretur tempus esse, iubebat ut quaternatim manipulum agerent: ita igitur quincuriones rursus traducebant, ut quaternatim manipulus incederet. Vbi autem fuissent ad fores tabernaculi, iubens binatim ire ex ÿs qui singulatim ibant, immisit primum manipulum, & sec

& secundum ad huius caudam sequi iußit: & tertium & quartum itidem iubens ducebat intrò: et ita ut incedebat, ad cœnam discumbebat. His igitur delectatus Cyrus, ob mansuetudinem & doctrinam atq; diligentiam, inuitauit etiam hunc ordinem una cum centurione ad cœnam. Cumq; alius quidam ordinis centurio in cœna adesset inuitatus, At meum ordinem, inquit, Cyre non inuitabis in tabernaculum? Enimuero cum ad cœnam adsit, hæc omnia facit. Et ubi finem habuerit conuiuium, qui cogit ultimũ manipulum, educit eum, cui primi sunt ultimi instructi ad pugnam: dein qui cogit tertium manipulum, post hos et tertius & quartus identidẽ, quò etiam ubi sint ab hostibus abducendi, sciant ut abire oportet. Cum uerò ad iter quod facimus constituti fuerimus, si quidem eamus ad auroram, ego quidẽ duco, & primus manipulus, primus: & secundus, ut par est, & tertius & quartus, & manipulorum decuriæ et quincuriæ, utcunq; ipse iubeo. Cum uerò eamus ad uesperam, qui agmen cogit, & postremi, ducunt primi. Mihi autem, qui ultimus sum, ita obediunt, ut consuescant & sequi & ducere itidem obediẽtes. Et Cyrus ait: Num etiam semper hoc facitis? Facimus sanè, inquit, quoties cœnamus. Vos igitur, inquit, mediusfidius inuito, quòd & aduenientes & abeuntes simul ordines meditamini, & id nocte simul & die: simul etiam, quòd

& corp

& corpora ambulantes exercetis, & prodestis animis doctrina. Quoniam igitur omnia facitis duplicata, iustum est duplicatã uobis à me praeberi epulationem. Noli per Iouem, inquit primipilus, uno die praebere duplicatam, nisi duplicatos etiam nobis uteros praebueris. Et tum finis conuiuij talis fuit. Postero autem die Cyrus illum ordinẽ, ut dixerat, inuitauit. Quae ubi alij quoq; didicissent, reliqui eos imitati sunt omnes. Sed cum olim milites omnis censeret in armis Cyrus, simulq; ordinaret, uenit à Cyaxare nuncius, qui diceret Indorũ adesse legationẽ. Quare is ingredi iussus: Fero tibi, dixit, etiã stolam pulcherrimã à Cyaxare: uult enim te anteuertere, quò splendidißimo ornatißimoq; corporis cultu aspiciaris ab Indis, dũ aduenis. Quae Cyrus ubi audisset, praecepit primo ordinis centurioni, qui instructus erat, ut stans ad dexteram singulatim ordinem duceret, in frontemq; locaret: & secundo iußit, ut idem praeciperet, ac per omnis idem iußit ut traderetur. Qui ita obediẽtes, & praeceperunt celeriter, & quae praecepta sunt fecere quamprimũ, breuiq; tempore fuerunt in fronte quidem ad ducentenos (totidem enim erant ordinum centuriones) in medio uerò agminis ad centenos. Vbi autem constituti sunt, eos sequi iußit pro suo ductu, continuoq; ducere maturabat. Sed postquam didicisset callem ad regiã ferentem esse angustiorem, quàm ut in fronte

omnes

omnes transirent, iusso primo ordine sequi loco suo, secundo ad caudam huius, atq; ita deinceps omnibus. Cyrus quidem ducebat aßiduè: alij uerò ordines sequebantur, quisq; ad anterioris caudam. Misit praeterea ministros duos ad callis introitū, quò imprudētibus uiae quid factu opus foret, significaret. Sed ubi uenerūt ad Cyaxaris ianuam, praecepit primo ordinis centurioni, ut ordinem in duodenos circa medium instrueret: duodenarios uerò profectos in fronte constitueret circa regiam: ac secundo eadem praecipi iussit, & ita deinceps omnibus. & hi quidem haec faciebāt. Hic uerò ad Cyaxarem est ingressus in stola Persica minimè sordida aut inepta. Quem intutus Cyaxares celeritate quidem laetatus est, sed turbatus uilitate stolae. Quid hoc, ait, Cyre? Cuiusmodi rem fecisti ita Indis apparens? Ego sanè uolebam te quamsplendidißimum apparere. Nam mihi ornamento hoc erat, quòd mea natus sorore magnificus & elegantißimus uidereris. Ad quae Cyrus inquit: Et utrū magis te ornassem Cyaxares, si cum induerer ueste purpurea, caperemq; armillas, & monili collum circundarem, ociose iußis tuis audirem: an potius nunc, quando cum talibus tantisq; uiris adeò properè tibi pareo, cum sudore ac studio tui honorandi gratia, tum ornatus ipse, tum alios ostē tans adeò tibi obedientes? Haec Cyrus locutus est. Quem Cyaxares cum rectè dicere putasset,

ſet, uocauit Indos. Qui ingreſsi dixere, mitti ſe ab Indorum rege, ab quo iuſsi eſſent interrogare, qua ex re bellum eſſet & medis & Aſſyrio. Et cum te audiſſemus, iuſsit ut rurſus iremus ad Aſſyrium, & ab illo eadem hæc interrogaremus. Ad poſtremum, ut uobis utriſq; diceremus, regem Indorum conſiderato iure, cum illo fore cui iniuria ſit illata. Ad hæc Cyaxares ita reſpondit: Me igitur audite. Nulla nos Aſsyrium afficimus iniuria prorſus. Illum, ſi opus eſt, adite interrogaturi quid dicat. Cyrus aũt cũ adeſſet, quærebat ex Cyaxare: Num etiã ego, inquiens, dicam quod ſentio? Qui iuſsit ut diceret. Vos igitur, inquit Cyrus, regi Indorum hæc nunciate, niſi quid aliud Cyaxari uidetur, nos ita dicere: Si quid iniuriarũ à nobis Aſſyrius dicit in ſeſe illatum, eligimus ipſum regẽ Indorum iudicem. His igitur auditis, legati abierunt. Sed poſteaquam Indi egreſsi ſunt, Cyrus ad Cyaxarem dicere hæc cœpit: O Cyaxares equidem ueni domo ſine multis priuatis pecunijs: quot autem erant, harũ mihi paucæ ſunt reliquiæ, eas enim in milites conſumpſi. Et hoc miraris fortaſſe tu, quo pacto eas cõſumpſerim, quando hi milites abs te alantur. At ne te lateat uelim, eas à me conſumptas eſſe pecunias in nullum aliud opus, quàm ad honorem & gratiam, dum præclarum alicuius militis facinus admiror. Videtur enim mihi omnibus, quos

ullus

ullus uelit cuiuſcunq; rei bonos reddere adiutores, his iucundius eſſe, ſi bene & dicendo & faciendo fuerint ab illo incitati, quàm ſi moleſtia afficiantur, coganturq́;. Quos igitur quiſquam uelit alacres ſibi reru͂ bellicarum adiutores facere, hi omnino uenandi ſunt mea ſententia bonis & uerbis, et rebus. Amicos enim eos, non inimicos eſſe oportet, qui pro nobis ſine excuſatione ſunt pugnaturi: & talis quidem amicos, ut neq; ſecu͂dis in rebus ſint imperatori inuiſuri, neq; in aduerſis eu͂ prodituri. Hæc igitur ipſe ita prouide͂s, pecunijs opus eſſe puto. Omnibus aute͂ in rebus ad te reſpicere, cuius permultam ſentio eſſe impenſam, uidetur mihi abſurdu͂ eſſe. In medium aute͂ conſiderandu͂ arbitror & tibi, et mihi, ne tibi ſint pecuniæ defuturæ. Na͂ ſi hæ tibi abu͂de fuerint, ſcio etia͂ mihi futuras, ubi opus fuerit, præſertim ſi in huiuſmodi eas rebus accipia͂, quaru͂ ſumptus, ubi eas capias, tibi ſit conducturus. Memini audiuiſſe abs te iandudu͂, te ab Armenio nunc contemni, quoniam audit hoſtes aduerſus nos ire. Quo fit, ut neq; exercitu͂ mittas, neq; tributu͂ quod debet. Facit hæc, inquit, Cyre. Itaque ego uereor, utrum mihi ſit melius bellu͂ inferre atq; eum cogere, an magis co͂ducat per hoc temporis miſſum facere, ne hunc etiam alijs aduerſus nos hoſte͂ addamus. Et Cyrus interrogabat: At habitacula utru͂ ei ſunt in munitis locis, an co͂tra?

 Ad

Ad quē Cyaxares respondit: Nequaquā in locis sunt admodū munitis. Ego enim hoc noui. Sunt sanè mōtes ubi queat, si subitò abierit, tutus esse, quò minus captiuus fiat: neq; res itē eæ capiantur, quascunq; subuehere potuerit, nisi quis pertinaciꝰ obsederit, quemadmodū à patre meo factum est. Dein hæc Cyrus locutus est: Si mittere me uolueris, additis mihi equitibus quot uisi fuerint tibi satis, effecturum me puto pro deorū ope, ut & milites mittat tibi, et tributum soluat: ac itē futurum spero, ut nobis magis amicus fiat quàm nunc est. Et Cyaxares inquit: Et ego spero illos magis ad te ituros quàm ad me: audio enim ibi pueros quosdā tecum unà olim uenari cōsuesse: itaq; rursus eant ad te fortasse. Quos si ceperis, agat Armenius omnia quæ nos uolumus. Videtúrne igitur, inquit Cyrus, tibi cōducere occultāda esse cōsilia hæc nostra? Magis enim, inquit Cyaxares, eorū aliquis in manus ueniat: ac si quis eos aggrediatur, possint capi imparati. Audi igitur, inquit Cyrus, an tibi uideor quicquā dicere. Sæpe cum socijs meis omnibus uenatus sum circa montes & tui & Armeniorū agri, & equitib. olim aliquib. assumptis ex hisce Medis socijs illuc ibā. Similia igitur, inquit Cyaxares, si facias, haud eris suspectus. Quòd si maiores copiæ illis appareāt copijs quas ad uenationem habere cōsuesti, hoc nimirum suspicionē afferat. Sed licet etiā hac

in re.

in re, inquit Cyrus, excusationē instruere uerisimilem, si quis ad illos enūciet, uelle me magnā facere uenationē, & abs te equites palàm petere. Dicis tu quidē perpulchrè, inquit Cyaxares: atqui ego tibi nō dabo præter paucos quosdam, quasi itur⁹ sim ad castella, quæ sunt iuxta Assyriam: etenim illuc ire institui, atq; ea reddere quāmunitißima. Cum tu aūt processeris cū tuis copijs, ac duos iam dies uenando contriueris, mittam tibi meorū & equitū & peditū quantū sat fuerit: quibus tu assumptis, cōtinuò ascendas. Ipse uerò cū alijs copijs enitar non abesse à uobis procul, quò ubi tempus fuerit, superueniā. Hoc igitur modo Cyaxares continuò coëgit ad castella equites ac pedites, præmisitq; currus cum cibo, ea uia quæ ducit ad castella. Cyrus autem sacrum fecit propter profectionem, simulq; ad Cyaxarem mittēs, petebat iunioris equites. Hic uerò non multos ei dedit, cum permulti ad eum uellent. Cumq; Cyaxares iam antecesßisset cum copijs peditū atq; equitū, ea uià quæ ad castella ducit, Cyri sacrificia de eundo aduersus Armenium bona extiterunt: & ita Cyrus suos ducit tanquam in uenationem instructus. Ei uero proficiscenti, continuò in primo agro exurgit lepus. Aquila autem uolans dextera, leporem despiciens fugientē, & irruit, & percußit illum, extulitq; correptum, eóque ablato in collem proximum, pro libidine ute-

batur præda. Augurium igitur Cyrus intutus, cum lætatus est, tum Iouem regem adorauit, dixitq; ad præsentes: Venatio quidem, amicißimi uiri, pulchra est futura si deo libuerit. Vt autem ad fines uentum est, continuò uenabatur, quemadmodũ consueuit. Et peditum atq; equitum multitudo mota est ita, ut feræ exurgerent. Fortißimi uerò pedites atq; equites diuisi sunt, exurgentisq; bestias excipiebant atq; insequebantur. Multosq; cepere sues ac ceruas, capreasq; & asinos syluestris. Nam in his locis permulti sunt etiã hoc tempore syluestres asini. Finita autem uenatione, cum applicuisset ad finis Armeniorum, cœnatus est. Rursusq; postridie uenabatur, ad eos montes accedens quos desiderabat. Cũq; rursus uenari desisset, cœnabat. Vt autem accepit exercitũ, quem Cyaxares miserat, aduentare, misso ad eos clàm nuncio, iußit abessent duas parasangas, hoc est, stadia sexaginta, ibiq; cœnarẽt, hoc prouidens conducturũ ad latendum. Vbi autem cœnarint, dixit eorum principi, ad se iret. Post cœnã ad se uocauit ordinum centuriones. Qui ubi adfuere, locutus est in hunc modũ: Armenius, uiri amicißimi, & socius erat antea & subditus Cyaxari: sed nunc ut accepit hostes aduenientis, eũ contẽnit, quippe qui neq; exercitum nobis mittit, neq; tributum soluit. Itaq; nunc uenimus ad hunc uenandum si poßimus. Quare ita faciundum uidetur

mihi.

mihi. Tu Chrysanta, cũ delatus in fines fueris, assumpto dimidio Persarũ qui sunt nobiscum, facto montano itinere, montes occupa, quò eum cum metus ullus inuaserit, aiunt confugere. Duces autem ipse dabo tibi. Et hosce quidẽ montis densos arboribus esse ferunt, itaq; sperandũ est latêre nos posse. Veruntamen si præmittas ante exercitum ex tuis aliquos expeditos uiros, qui latronibus & numero & dolis similes sint, hi si in Armenios ullos incidant, quos quidẽ comprehenderint, eos impediant, ne quid renunciẽt: quos uerò nequeant comprehendere, eos longius insequantur, quò apertè non poßint totum aspicere agmen tuum, sed de furtis potius consultent. Et tu quidem ita facito. Ego aũt cum primum illuxerit, dimidiũ peditum mecum habẽs, omnisq́; equites, campestri itinere uidelicet continuò proficiscar ad regiam. Et si quidem obstiterit, pugnandum erit: sin se campo subduxerit, cursim erit insequendus. Quòd si fugerit in montes, hic tum opus futurum est, ut qui ad te uenerint, eorum euadat nemo. Existimato ita nos futuros, ut qui feras indagantur in uenatione: te autem, ut eos qui sunt ad plagas. Illud igitur memineris, oportere prius saltus obstruere, quàm feræ moueantur. Eosq́; latêre opus esse, qui sunt ad hos aditus ordinati, ne auertant delatas feras. Ac noli tu quidem rursus facere Chrysanta, quemadmodum quandoq; soles ob

uenandi studium. Nam sæpe totā noctem in negocio somnum nō admittis. Sed est hoc tempore permittendum, ut uiri mediocriter cubent, dormire ut poßint. Neq; tu sanè mōtibus soles errare, quòd careas itineris ducibus: sed quacunq; feræ subducunt, hâc transcurrens transire didicisti. At noli sic etiam nunc per loca difficilia transitu abruptaq; proficisci, sed ducibus tuis iube, nisi longè breuior uia fuerit, per facillimam ducāt. Quod enim agmen facillimum sit, idem est celerrimum. Nec etiam quia sis solitus per montes currere, uelis te cursus præstare ducem, sed ut te sequi poßit exercitus maturè ducito. Bonū etiam est, ut ex robustißimis aliqui & alacerrimis uiris, subsistant quandoq; atq; alios adhortētur. Sed ubi cornu præterierit, incitanda est acceleratio, ut omnes quo ad eos qui ingrediuntur, currere uideātur. Hæc ubi Chrysantas audisset, lætatus admodum Cyri præceptione, animoq; elatus cepit itineris duces. Et ijs qui secum erant profecturi, posteaquam iußisset faciūda, dedit se quieti. Sed ubi dormisset quantum uisum est satis, ad montes proficiscebantur. At Cyrus ubi illuxit, nunciū ad Armenium præmisit, qui iussus est ita dicere: Cyrus, ô Armenie, ita ut facias, iubet, uti quamprimū uenias tributum & exercitum habens. Quòd si rogat ubi sum, uera dicito, quòd in finibus. Sin rogat, an ipse uenio, hic etiā uera loquere, quòd

nescis.

nescis. Sin quæsierit, quot sumus, iube aliquem ipse tecum ut mittat, ac discat. Nuncio igitur misso Cyrus hæc monuit, existimãs amicius ita esse, quàm si prædicens nihil, proficisceretur. Ipse uerò instructus quãoptimè, et ad peragendum iter, & ad pugnandum, si opus fuerit, pergebat. Iußit præterea militib⁹, ab iniuria abstinerent: ac si quis in Armeniũ quenquã incidisset, eũ moneret, ut & nihil metueret, & quisq; pro uolũtate uenalia ferret, ubicũq; ipsi forent, siue esculẽta uellent, siue poculenta uendere.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI

LIBER III.

CYRUS igitur in his erat. At Armenius auditis quæ sunt à Cyro nunciata, perterritus est, secum ipse cogitans, quòd esset iniustus, cum neq; tributum solueret, nec exercitũ mitteret. Vehemẽtißimeq; timebat quòd uisus esset muro cingẽdæ regiæ fecisse initiũ, quò satis esset ad repugnandum. Quare ob hæc omnia ueritus simul mittebat, tũ ad cogẽdas uires suas, tũ iuniorem filiũ Sabarin in montes, ac item uxores & suã & filij, atq; filias, et ornatũ quoq; atq; apparatũ cum his preciosißimum mittebat, datis qui eos deducerẽt. Ipse autẽ & speculatores simul mittebat intutum, quid ageret Cyrus, &

præsentis Armenios instruebat, cùm celeriter alij aderant, qui dicerent hunc ipsum Cyrum adesse unà. Hic igitur nõ amplius sustinuit manum conserere, sed sese subtraxit. Quod ubi uidissent Armenij, diffugerunt quisq; ad sua habitacula, ut qui uellent res suas procul portare. At Cyrus ut campum uidit discurrentium & impellentiũ plenum, ad eos clàm mittebat, inquiens, eorũ se nemini hostẽ esse, qui manerent: quòd si quem ceperit fugientem, eo pro hoste se usurũ. Itaq; plures restiterunt. Qui autẽ clàm secesserant, erant unà cum rege. At ubi hi qui antecesserant unà cum mulieribus, in illos inciderunt qui latebant in monte, & clamoribus continuò complebant omnia, atq; eorum plures capti sunt. Demum uerò & filius, & uxores, & filiæ simul cum pecunijs capiuntur, quotquot unà cum illis agebantur. Ipsorum autem rex ut sensit quæ gerebantur, quâ uerteretur ignarus, quendam in collem fuga se recepit. Quæ Cyrus item intutus, collem cingit præsenti agmine, mittitq; ad Chrysantam, iubens ut relicta montis statione ad se iret. Et agmen quidem cogebatur ad Cyrum, qui ad Armenium misso caduceatore, ita interrogabat: Dic mihi Armenie, utrũ uis istic manens, cum fame sitiq; pugnare, an in planitiẽ descendis nobiscum manũ conserere? Cui respondit Armenius, se cũ neutris pugnã uelle. Ad quem rursus mittens Cy-

rus interrogat: Quid igitur istic sedes: & non descendis? Quoniã, inquit, quid me facere oporteat, ambigo. Sed nihil, inquit Cyrus, ambigere te oportet. Nã licet tibi ad agendã causam descendere. Quis autẽ, inquit, iudex futurus est? Videlicet, inquit, cui deus etiam sine iudicio te uti dedit, ut uelit. Hic igitur Armenius necessitate cognita descẽdit. Ac Cyrus & illo, & alijs omnibus illius rebus intra exercitũ receptis, castra posuit, cum uires iam omnis simul haberet secũ. Per id uerò tẽporis Armenij filius ætate maximus Tigranes, ex peregrinatione quadã aduenit, qui fuerat olim Cyro cõuenator. Hic rebus ijs auditis, ita ut habebat continuò ad Cyrũ proficiscitur. Sed ubi uidit patrem ac matrẽ, sororesq́;, atq; uxorẽ suã captiuos factos, collachrymatus est, ut par erat. Cyrus autẽ illum intutus, alia in eũ benignitate nulla est usus, sed dixit: Venisti in tempore, ut de patre causam præsens audias. Conuocabatq́; continuò Persarũ ac Medorum duces, & ad hos etiam accicbat si quis aderat ex honestis Armenijs: neq; amouit, sed audire permisit mulieres, quæ aderãt in rhedis. Atq; ubi idoneũ fuit, dicere est aggressus: Et ô, inquit, Armenie, primùm tibi consulo in causa loqui uera, quò tibi id unũ desit, quod est odiosissimũ. Nanq; apertũ mendacium, ut scis, impedimẽto est hominibus maximè ad ueniam cõsequendã. Dein conscij tibi

beat pecuniam, sinis eum diuitē esse, an pauperē facis? Aufero, inquit, quæ habeat. Sin etiā ad hostes eum deficere intelligas, quid facis? Interimo, inquit. Quid enim est opus mendacij me potius argutum, quàm uera dicentē mori? Hic eius filius hisce auditis tiarā discerpsit, peplosq; discidit: mulieres uerò uociferantes laniabantur perinde, atq; mortuus esset pater, & ipsæ iā perissent. Et Cyrus eas tacere cū iussisset, rursus inquit: De his satis. Hæc igitur iura tua sunt Armenie. Nobis autē quid ex his faciundum consulis? Ad quæ tacebat Armenius, dubius is quidem, utrum Cyro consuleret, num ut se interimeret, an ijs contraria doceret, quæ ipse dixerat sese facere. At filius eius Tigranes interrogabat Cyrum, inquiens: Dic mihi Cyre, quoniā pater uidetur ambigere, uísne ea de ipso cōsulā, quæ tibi optima esse reor? Et Cyrus quoniā accepisset quo tēpore Tigranes secū uenabatur, sophistam ei fuisse familiarē atq; admirationi habitū, percupiebat audire, quid dicere tandem uellet. Itaq; impigrè iussit ut diceret, quod sentiret. Ego igitur, inquit Tigranes, si quidē tu probas in patre uel quæq; cōsuluit, uel quæq; gessit, ut hunc imiteris, plurimū tibi con sulo. Quòd si tibi uidetur peccasse omnibus in rebus, consilium meum est, ne hūc imiteris. Ergo, inquit Cyrus, si faciā iusta, minimè peccantem imiter? Sanè, inquit. Supplicio igitur affi-

ciundus sit pater tuus pro tua ratione: si quidem iustum est, iniustum afficere supplicio. Vtrum autem censes Cyre melius esse, aut ad tuam utilitatem cruciatum fieri, aut ad tuum detrimentum? Ergo meipsum, inquit, hoc pacto cruciarem. Atqui plurimum tibi noceres, si tu tuos interimis, cum eos cōparere tibi sit faciũdum plurimi. At quo pacto sint homines plurimi faciundi, cum deprehendantur iniusti? Si quando mea sententia fiant sapientes. Videtur enim mihi Cyre ita habere, sine sapiẽtia quidẽ neque aliàs uirtutis ullam esse utilitatẽ. Quid enim quisquam utatur robusto fortiue, si insipiẽs fuerit? Quid equestri? Quid diuite? Quid potestatem habenti in ciuitate? Vna cum sapiẽtia & amicus quisque est utilis, & seruus omnis bonus est. Hoc igitur, inquit, dicis, quòd etiam tuus pater hoc uno die ex insipienti factus est sapiens? Valdè quidẽ. Affectum ergo tu animi esse dicis sapientiam quemadmodum ægritudinem, nõ disciplinam? Haud enim, si uidelicet prudentẽ fieri oportet, qui futurus sit sapiens, cõtinuò ex insipienti sapiẽs quisquã fiat. Quid autẽ, inquit, Cyre, nondum sensisti etiam unum uirum ob insipientiam inire cum eo pugnam, qui se fortior sit: cumq; sit uictus, cessasse cõtinuò à sua in hunc insipiẽtia? Nondũ item ciuitatem uidisti aduersus alteram ciuitatẽ instructam ad pugnam, quæ uicta cum fuerit, huic

continuò pro pugna obedientiã præstat? Quem autem, inquit Cyrus, patris conflictum dicens, nixius asseueras adeò ipsum esse sapientem effectum? In quo, inquit, mehercule sibi conscius factus est, quòd pro libertate quã cupiebat, seruus sit factus, ut antea nunquam. Quæ autem putauit latêre oportere, aut præuenire aut propulsare, horum nihil potuerit efficere. Te autem nouit, cum uoluisti eum decipere, ita decepisse, quẽadmodum si quis cæcos ac mutos, nulliusq; sensus atq; mentis homines deciperet. Quæ uerò putasti latêre oportere, ita à te occultata esse nouit, ut quæ sibi putabat loca parasse munitissima, hæc ei tu carcerem clàm antea struxeris. Tanta autem celeritate eum superasti, ut à loco longe distanti cum magnis copijs profectus, prius assequereris, quàm hic uires apud se suas coëgerit. Dein, uidetúrne tibi, inquit Cyrus, talis conflictus sátis esse, qui homines reddat sapienteis ad alios cognoscendos qui sint se meliores? Longe quidem magis, inquit Tigranes, quàm cum quis pugna sit uictus. Nam corporis uiribus superatus interdum putauit fore, ut corpore exercendo repugnaret. Et urbes captæ arbitrantur assumptis socijs repugnatũ iri. Quos autem melioris sese aliqui dixerint, his plerũq; etiam non coacti libenter parent. Tu quidem uideris non existimare homines cõtumeliosos eos nosse, qui se sint temperãtiores; neq; fures illos, qui

qui non furantur: neq; mentientis, qui loquuntur uera: neq; iniustos, qui iusta quæ sunt, faciũt. An es ignarus nunc quoq; patrem tuũ esse mentitum, neq; constanter obseruasse quæ nobiscum conuenerat, nequaquam is quidem nescius nos eorũ nihil omnino esse transgressos, quæ Astyages conuenisset? At nec ego, inquit Tigranes, hæc dico, solam meliorum cognitionem sine ulla pœna à melioribus inferenda reddere homines prudentis, quemadmodum nunc meus pater dat pœnas. Verum tuus pater, inquit Cyrus, nullum prorsus adhuc passus est malum, qui, scio, admodum timet, ne extrema omnia patiatur. Num igitur quicquam putas, inquit Tigranes, magis homines sibi subijcere, quàm uehementem metum? Num es nescius eos, qui ferro percutiũtur, quod supplicij genus putatur ualidißimum, rursus etiã uelle aduersus eosdem pugnare? Quos autem uehementer homines metuerint, ad hos ne si consolentur se quidem, possunt etiam oculos conuertere. Dicis tu, inquit, metum maiori supplicio esse hominibus, quàm si re ipsa male afficiantur? Ac tu quidem nosti, inquit Tigranes, me uera dicere: scis enim eos, qui metuunt exilium patriæ, quiq; pugnaturi timent ne uincantur, degere in animi acerbitate. Et eodẽ modo qui nauigant, ne patiantur naufragiũ, & qui seruitutem ac tributũ metuunt, hosce neq; cibũ posse, neq; potum capere propter metũ. Qui iam

uerò

uerò exules sunt, & qui uicti, & qui serui, possunt interdum magis etiã quàm felices ipsi, & comedere & dormire. Estq; manifestius etiam in hisce metum esse uelut onus quoddam: aliqui enim metuentes, ne si capti fuerint, mortem dẽt, prius ob metum moriuntur: alij iacientes præcipites seipsos, alij laqueo suspendentes, alij iugulantes. usque adeo metus rerum omniũ horribilium maximè animos perterret. Meum uerò patrem quî nunc putas animo affici, qui non modò de sua, uerùm & de mea, & de uxoris, & de omniũ liberorũ seruitute metuit? Ad hæc respondit Cyrus: At quòd pater hic tuus ita nũc afficiatur, facilè equidẽ crediderim. Nam eiusdem uiri esse uidetur mihi, & in secundis rebus uti contumelia, & in aduersis animo cõsternari celeriter: & rursus itẽ si quid respirarit, animo efferri, ac iterum molestũ se præstare. Sed ita est profectò Cyre. Nostra quidem errata in causa sunt, quò minus credatur nobis. Verũ tibi licet castella muris cingere, & quæ munita sunt cõtinere, et aliud fidei pignus capere, quodcunq; uelis: ac nos sanè habebis, qui hæc feramus haud iniquo admodũ animo: meminerimus enim nos harum rerũ esse autores. Quòd si cui illorũ, qui nihil deliquerint, regnũ tradas, ac fidem eis non adhibeas, uide ne simul & benefacias, & illis amicus non existimeris. Sin rursus odium cauens, minus eis iuga imponas, quò à contumelia

abstin

abstineant, uide ne illi denuò corrigendi etiam sint magis, quàm nos nunc fuerimus. Sed ita, inquit Cyrus, per deos immortalis, huiusmodi ego ministris non libẽter mihi uidear uti, quos sciã necessitate ministrare. Quos autem norim beneuolentia amicitiaq; mea quod opus est capessere, hi mihi uidentur etiam si peccarint, facilius ferendi, quàm ij qui me exosi, omnia cumulatissimè necessitate praestant. Ad quae Tigranes respondit: Amicitiã à quibus unquã tantam capias, quantam à nobis comparare nunc potes? Ab illis, inquit, mea sententia, qui mihi hostes fuere nunquam, si uelim in eos esse beneficus sic, ut ipse nunc iubes uobis benefaciã. Num etiam possis, inquit, Cyre quenquam hoc tempore inuenire, in quem tanta utaris beneficentia, quanta in patrem meum? Si quem uiuere nunc sinas, qui nulla in te sit usus iniuria, quam eum tibi putes gratiã habiturum? Quid etiam, si eius liberos & uxorem non auferas? Quis te huius rei gratia amabit magis, quàm qui putat iure sibi auferri debere? Regnum uerò Armeniorum si minus habebit, scis ad nullum quàm ad nos dolorem peruenturum. Itaq; ex hac re perspicuum est, in quem maximè dolor perueniit, si rex non fuerit, hunc accepto imperio, maximam tibi gratiã habiturum. Quòd si tibi curae est, ut hasce res abiens relinquas pacatissimas, considera utrum putes habere quie-

tius, nouóne incipiente imperio, an permanente usitato? Sin est tibi cura, ut quãplurimũ exercitum educas, quem magis existimas hunc rectè scrutari, quàm qui sæpè eo est usus? Si præterea pecunijs opus fuerit, quem has cẽseas melius paraturũ, quàm qui & nouit, & quæ sunt eas habet omnis? O Cyre, uir optime, caue ne si nos amiseris, maiori tibi sis detrimento, quàm pater tibi potuerit nocere. Tigranes in hunc modum locutus est. At Cyrus hæc audiens mirificè lætabatur, quòd putaret sibi ad exitũ euenire omnia, quæcũq; Cyaxari fuerat pollicitus sese actur ũ. Meminerat enim dixisse, futurum se putare ut faceret Armeniũ ei amicum magis, quã esset antea. Et exhinc Armeniũ rogat: Si hæc igitur uobis credidero, dic tu mihi Armenie, quantũ mecũ mittes exercitũ, & quantum pecuniarũ in bellũ conferes? Ad hæc ait Armenius: Nihil habeo Cyre simplicius tibi dicere neq; iustius, quàm ut tibi declarẽ potentiam omnẽ meã: quã ipse cũ uideris, quantũ tibi uisum fuerit, exercitũ agito, relicto hic regni præsidio. Itidẽ etiã de pecunijs iustũ est tibi declarem quanta mihi sit quantitas. Quibus tu cognitis, accipies quantũ uolueris, ac itẽ mihi relinques quantũ libuerit tibi. Et Cyrus inquit: Agè igitur, dic mihi quantæ tibi sunt copiæ, dic etiã quantũ pecuniarũ. Hic, inquit Armenius, equites Armeniorũ sunt ad octo millia,

pedites uerò ad quadraginta millia. At pecunia unà cum thesauris quos reliquit pater, sunt in argentũ supputatæ plures, quàm tria millia talenta. Ac Cyrus nihil cũctatus inquit: Exercitus igitur, quoniã Chaldæi finitimi aduersus te bellum gerunt, dimidiũ mecum mitte. Ex pecunijs uerò pro talentis quinquaginta quæ ferebas tributo, duplum Cyaxari soluito, quoniã ea soluere desieris. Mihi uerò alia talenta centum dato mutuo: pro quibus ego tibi polliceor, si mihi deus benignus fuerit, me aut maiora in te beneficia collaturum, aut pecunias ipsas, si sit facultas, dinumeraturum. Quòd si facultas defuerit, impotentiæ, mea sententia, non iniustitiæ dãnandus iure uidear. Et Armenius: Per deos, inquit, Cyre noli ita loqui, alioquin nulla mihi erit in te fiducia: sed existimato, quascunq; mihi pecunias reliqueris, nõ secus tuas esse, quàm quas habeas tecum abiens. In rem bonam, inquit Cyrus. At ut recipias uxorem, quantum mihi pecuniarum des? Quantumcunq; equidẽ possim. Quid uerò ut recipias liberos? Et propter hos, inquit Armenius, quantumcunq; mihi facultas sit dare. Hoc pacto, inquit Cyrus, hæc sunt plures duplo quàm habeas. Tu aũt, inquit, dic mihi Tigranes. Quanti emas, quò recipias uxorẽ? Hic uerò & nuper uxorẽ duxerat, & eam mirificè amabat. Equidem, inquit, ô Cyre anima emã, quò hæc nunquã famuletur. Tu igitur,

tur, inqt Cyrus, abducito uxorē tuā: nec enim fecisse hanc captiuā puto, cū ipse nunquā à nobis fugeris. Et tu quoq; Armenie et uxorē tuā, et filios tecum age eorū nemine relicto, quò uideāt se abire ad te liberos. Et nūc apud nos cœnate, cœnati uerò abite quô uobis libet. Ita igitur mā serunt. Illis aūt discūbentibus post cœnā Cyrus, Dic mihi (inquit) Tigranes, uir ille ubinā est, qui nobiscū unà uenabatur, & quē ipse admirari plurimū uidebare? Nónne, inquit, eum pater hic meus interemit? Ob quā, inquit Cyrus, iniuriā? Dicebat ab eo me uitiari: qui Cyre, ita erat honestus, ac bonus, ut etiā cum esset moriturus, me ad se uocarit, inquiēs: Noli Tigranes quicquā succēsere patri de morte mea. Nō enim ulla maleuolētia hoc facit sed imprudētia. Quæcūq; uerò per imprudētiā ab hominibus delinquuntur, hæc omnia esse arbitror inuita. Ad hæc inquit Cyrus: Heu illi uiro. Sed Armenius ita dixit: O Cyre, neq; hi, qui suis cū uxoribus adulteros cōprehendūt, ob hāc causam eos interficiūt, quòd illas reddāt impudicas: sed quia ipsos existimāt ab eis auferre charitatē erga uiros, itaq; ijs ut hostib⁹ utūtur. Ita et ego illi inuidi, quòd facere uideretur, ut fili⁹ meus se magis quā me patrē admiraretur. Ad quæ inqt Cyr⁹: Sed ita per deos, Armenie, uideris mihi humana perpetrasse errata: ac tu Tigranes patri ignoscito. Cū talia illi tū disseruissent, et pbenignè essent exce

pti, ut par erat, ex recõciliatione in rhedas unà cum uxoribus ascendentes, abibant læti. Cumq; uenissent domũ, narrabant Cyri alius sapiẽtiã, alius constantiam, alius mansuetudinem, alius etiã pulchritudinem atq; magnitudinẽ. His igitur Tigranes quærebat ex uxore: Num etiã, inquiens, tibi Armenia Cyrus uidebatur esse pulcher? At illũ ædepol, inquit, non spectabã. Sed quẽ, inquit Tigranes, spectabas? Illũ ecastor, inquit, qui dixit se anima sua fuisse empturũ seruitutem meã. Et tũ sanè, ut erat consentaneũ, post huiusmodi uerba inuicẽ quiescebat. Postridie uerò illius diei Armenius & ad Cyrũ, & ad exercitũ uniuersum dedit hospitalitatis munera. Suis autem, quos ire in expeditionẽ oportebat, pronunciauit, in tertium diẽ ibi adessent: & quas pecunias Cyrus dixerat, duplicatas eas dinumerauit. At Cyrus quot iusserat acceptis, alias remisit: quærebatq; uter esset ducturus agmen, filiúsne, an ipse. Responderuntq; uterq; simul: & pater quidem ita, Quencunq; ipse iubebis. At filius ita: Equidem ipse abs te Cyre nõ abero, ne si sarcinarius quidẽ sim secuturus. Cui arridens Cyrus: Quanti, inquit, æstimares, ut uxor tua esset auditura te sarcinam ferre? At minimè opus erit ut audiat, agam enim: itaq; uidere licebit ei quicquid geram. Tẽpus instruendi sit uobis, inquit Cyrus. Existimato, inquit Tigranes, instructos adfore, quicquid

dede

dederit pater. Et tum quidem munerati milites dederunt se quieti. Postero autem die Cyrus Tigrane ac fortißimis Medorum equitibus acceptis, & ex amicis suis quot opportuni uisi sunt, regionem obequitans conspicabatur, considerabātq; ubi castellū muro cingeretur: & ubi uenisset in uerticē quēdā, interrogabat Tigranē, qui essent hi montes, unde Chaldæi decurrētes prædarētur. Quibus à Tigrane ostēsis, quærebat rursus: Nū in his montibus solitudo agitur? Nō mehercule, respōdit, sed in illis speculatores sunt semper, qui alijs significāt, quicquid uideāt. Quid igitur, inquit, faciunt ubi senserint? Auxiliū laturi eunt ad uertices, quisque pro uiribus. His Cyrus auditis, ubi cōsiderasset, audissetq; multū agri esse Armenijs, & desertū & incultū esse propter bellū, tū quidem & ipse & cæteri ad castra redierūt, & ubi cœnati sunt, quieti se dederūt. Postridie uerò & Tigranes ipse instructus aderat, & equites ad quatuor millia cogebātur ei, & sagittarij ad decē millia, & tantundē scutatorū. At Cyrus interea dū hi colligebātur, sacrum faciebat. Sed posteaquā litauit, Persarū cōuocati atq; Medorū duces ubi simul fuere, talibus eos alloquitur.

Viri amicißimi, montes hi quos uidemus, sunt Chaldæorum: hos si occupauerimus, fecerimusq; castellum in uertice, necesse sit ut utrique & Armenij & Chaldæi, ad sanitatē erga nos

vedeant. Et sacrificia quidẽ nobis bene habẽt. Humana uerò audentia ad hac agẽda nõ ita nobis magno erit auxilio, ut celeritas. Nam si occupatũ eò ascenderimus prius quàm hostes cogantur, aut sine pugna omnino capiamus uerticem, aut & paucis utamur et imbecillis hostibus. Laborum autẽ nullus est neq; facilior, neq; tutior, quàm ut nunc cõstanter acceleremus. Ite nunc ad arma. Et uos quidẽ Medi pergite nobis ad læuam. Vos autem Armenij dimidiati, pars ad dexteram, pars ante nos ducite: at uos equites post nos sequimini, hortantes & urgentes nos sursum. Quòd si quis molliorẽ se præstiterit, ei aduersamini. His dictis Cyrus antecedebat, rectos manipulos ducẽs. At Chaldæi ubi nouerũt impetum sursum fieri, & id continuò suis significabant, & unà clamore inuicẽ sublato cogebantur. Cyrus autem ita monebat: Viri Persæ nobis accelerandũ esse significant. Nam si sursum anteuerterimus, hostes poterũt nihil. Habebant autem Chaldæi cratis & tragulas duas, dicebanturq; esse hominum illius regionis bellicosissimi. Et stipendio merent, cum his cuiquam opus est, quoniã sunt & bellicosi maximè & pauperes. Etenim regio est ijs & montuosa, & breuis, quæ pecunias habeat. Vt autẽ Cyri milites propius facti sunt montiũ fastigijs, Tigranes una cũ Cyro proficiscẽs ait: Nũ Cyre nosti, nobisipsis quã primũ esse pugnandum, cũ

Armen

Armenij nō sint eiusmodi, qui hostes sustineāt? Ac respondens Cyrus, hoc se non latêre, Persas monuit sese instruerent, quòd esset quamprimū insequēdum, cum subterfugientes Armenij hostis Chaldæos propè nos subduxerint. Talis igitur duces se præstabant Armenij. Qui autem aderant ex Chaldæis, ut propè Armenij facti sunt, cōfestim in eos ululantes, ut consueuerant, cursim ferebātur: quos Armenij, ut soliti erāt, minimè expectabant. Vt autem fugantes illos Chaldæi uiderunt obuios hostis qui sursum tenderent, gladios ferre, alij quidem eis appropinquantes statim mortui sunt, alij fugerunt, etiam quidam capti sunt. Curriculoq; montium cacumina capiuntur. Quæ ubi Cyri milites tenuissent, & Chaldæorum habitacula despexerūt, et eos ex proximis habitaculis fugere senserūt. At Cyrus, ut milites omnes conuenerunt, prandium præcepit. Qui ubi pranderunt, ipseq; didicisset, ubi specula Chaldæorū erant locum esse & munitum ac tutum, aquisq; abundantem, ibi continuò castellum muro circundabat, iubebatq; Tigrani ad patrē mitteret, iuberetq; ut ad se iret, secum adductis quotquot essent & fabris & architectis. Ad Armenium quidem abibat nuncius. Cyrus uerò cum ijs qui aderant murū struebat, cum per id temporis ad eum adducunt captiuos uinctos, et aliquos etiā uulneratos. Quos Cyrus ut uidit, uinctos continuò solui iußit,

saucios autem uocatis medicis curandos imperauit. Dein uerò dixit Chaldæis, uenisse sese, neque quòd cuperet illos perdere, neque quòd esset sibi opus bello, sed quoniam uellet inter Armenios pacem facere & Chaldæos. Priusquam tenerentur cacumina, scio, inquit, uobis pace opus non fuisse: securè enim habebant res uestræ: sed Armeniorum bona agebatis ferebatisq́;. Nunc autem uidetis aliquando, qua estis conditione. Itaque ego uos dimitto domum, & reliquos captiuos: uobisq́; alijs Chaldæis tẽpus do consultandi siue nobiscum uultis belligerare, siue amici esse. Et bellum si gerere optatis, nolite huc inermes ire, si sapitis. Sin uobis arbitremini pace opus esse, uenite sine armis. Vt autem res uestræ bene habeant, si amici fueritis, mihi erit cura. Quibus auditis, Chaldæi Cyrum multis laudibus extulerunt, cumq́; essent iucundissimè complexi, domum abiere. Sed Armenius cum audisset à Cyro uocari sese, & quid ab eo ageretur, acceptis fabris et rebus alijs quotquot usui fore arbitrabatur, uenit ad eum quàm poterat celerrime. Quo quidem uiso, dixit: Cyre, ut pauca de futuro cum nos homines prospicere possumus, multa agere aggredimur. Nunc enim ipse moliri libertatẽ aggressus, factus sum seruus, ut antea nunquam. Cum uerò capti sumus, certò perisse arbitrati, nunc ut aliàs nunquã, salutem perspicuè sumus adepti. Qui enim nunquam

quam cessabāt multis nos malis afficere, his ego nunc esse uideo, ut optabam. Et hoc uelim, ne te lateat Cyre, fuisse me ad abigendos Chaldæos ex his uerticibus, multò pluris daturum pecunias, quàm istas quas tu nūc habes ab me. Et quibus bonis pollicebaris nos affectum iri cum accipiebas pecunias, ea iam præstitisti. Itaq; nouimus alias tibi debere gratias, quas tibi si boni uelimus esse, pudeat nos sanè non referre: cui etiam si referamus, nihil tamē pro dignitate facere ne hoc quidem pacto erga uirum adeò beneficū reperiamur. Et Armenius quidē hæc dixit. At Chaldæi rogatū uenerunt ad Cyrum, sibi ut pacem faceret. Quos Cyrus interrogabat inquiēs: Ob aliúdne Chaldæi quicquam pacem cupitis, quàm ob huius rei causam, quòd existimetis securius posse uitam agitare pace facta, quàm si bellum geratis? Quoniam hæc habemus, dixerunt Chaldæi. Et Cyrus inquit: Quid igitur si alia etiam bona uobis ex pace adueniant? Magis item lætemur, respōdere. Sed quidnam aliud inquit? num quia boni agri caritudine pauperes existimamini? Etiā propter hoc, confeßi sunt. Quid igitur, inquit Cyrus, uelletísne tantum soluentes tributi, quantum Armenij soluunt, uobis liceret tantum colere agri Armenij, quantū uelitis? Modò, respondere Chaldæi, credamus fore, ne quid iniuriæ patiamur. Quid uerò tu, Cyrus inquit, Armenie, uelléśne id agri quod

nunc est incultū, ab his coli, si constitutas apud te pecunias soluerint? Respondit Armenius: Pluris sanè hoc emerem, cum census multū augeretur. Quid autem uos Chaldæi? quoniam uobis boni sunt mōtes, num sinere uelletis Armenijs hos montis esse pastura, si nobis pastores quæ iusta sunt soluerint? Valde, Chaldæi respōderunt: nam sine ullo labore magnā ad sese utilitatem peruenturam. Tu autem Armenie, uellésne pascuis horum uti, si pro parua Chaldæorū utilitate, longe maiorē ipse utilitatem esses consecuturus? Et ualde id quidem, si pasturam mihi securam arbitrarer. Igitur, inquit Cyrus, securè pasceretis, si uertices auxilio haberetis. Ita est, inquit Armenius. At per Iouem, dixere Chaldæi, nequaquā securè nos agrū coleremus, & non modò horum agrū, sed ne nostrū quidē, si hi cacumina poßiderent. Sed quid, rursus inquit, si cacumina uobis essent auxilio? Ita nobis, Chaldæi respōderunt, bene esset. Sed medius fidius, inquit Armenius, nobis rursus nequaquā bene foret, ubi hi rursus cacumina essent accepturi, præsertim cincta muro. Atque Cyrus inquit: Ita igitur ego faciam: neutris uestrū uertices tradā, sed eos nos custodiemus, & utri uestrûm alteris iniuriā faciant, nos cum iniuriam paßis futuri sumus. His autē auditis utriq; rem laudarunt, dicentes hoc modo duntaxat pacem futurā stabilem. Et ad hæc obseruanda dederūt

omnes acceperuntq; fidei pignora, utq; utriq; ab inuicē liberi essent cōuenerunt, uterēturq; inter sese connubijs, & culturis, & pasturis, & com muni societate, si quis in alterosc unq; esset iniustus. Ita per id temporis est peractum: atque hac etiam tempestate, qua tum fœdera sunt percussa inter Chaldæos & regē Armeniorū, ita perdu rant. Cæterum posteaquā fœdera sunt percussa, utriq; cōtinuò castellum tanquā cōmune muro impigrè cingebant, & in id res necessarias cōgerebāt. Sed ubi aduenit uespera, Cyrus utrosq; apud se cœnaturos ut iam amicos, conuiuio exci piebat. Iis autē unà discumbentibus, dixit unus ex Chaldæis: hæc alijs quidem suis omnibus opta bilia existere, uerum esse Chaldæos quosdam qui uiuerent ex præda, nescirentq; terram colere, ac ne possent quidem, assueti ex rebus bellicis uitā degere. Prædabantur enim semper, merebantq; stipendio sæpe apud Indorū regem: nā illum aiebant uirū esse opulentißimum: sæpe etiam apud Astyagen. Et Cyrus inquit: Quid igitur non etiam nūc apud me stipendio merent? Ipse enim dabo quantum quis alius plurimum unquam stipendium dedit. Cui cōsensere, multos etiam fore qui uelint. Et hæc quidem tandem ita conuenta sunt. At Cyrus cum audisset Chaldæos sæpe ad regem Indorum proficisci, recordatus uenisse quos ab eo speculatum in Medos res Medicas, abisseq; ad hostes quò rursus res eorum explorarent,

rent, uolebat ut quas ipse res gesserat, Indus disceret. Itaq; cœpit ita loqui: O Armenie, et uos Chaldæi dicite mihi si quem ego ex meis ad Indum mitterem, mitteretisne meā causā è uestris aliquos, qui ei & itineris duces essent, atq; unà agerent, ut quæ uolo, nobis ab Indo fierent? Ego enim uellem ut grādior etiam pecunia nobis fieret, quo & stipendium dare poßim abundè quibus debeam, & milites honorare atque munerare pro dignitate. Horum igitur causa mihi sit uolo maxima pecuniarum copia. His autē opus esse duco, si uelim quod libenter cupio, pecunijs uestris parcere. Amicos enim uos mihi iam arbitror. Ab Indo autem libenter acciperem, si daret. Itaq; nuncius cui uos iubeo dari duces, esseq́; adiutores gerendi negocij, illò cum uenerit, ita dicet: Inde Cyrus me ad te misit, qui ait: Quoniam alium exercitum domo ex Persis opperitur, maiore sibi pecunia opus esse. Etenim eum, inquit, opperior. Quare si ad eum miseris quantum pecuniæ poßis commodè, si deus ei bonum exitum dederit, enitetur ita facere ut existimes bene tibi esse consultum, quòd munificus in se fueris. Et hæc sanè uerbis meis exponet. Vos autem mandate uestris nuncijs, quod ad rē conducere arbitramini. Et si quidem ab eo pecunias ceperimus, his utemur copiosius. Sin minus ceperimus, intelligemus nullam à nobis ei gratiā deberi: quinimò licebit nobis illius causa

omnia

omnia facere ad nostrum emolumentum. Hæc Cyrus locutus est futurum putans ut Armenij Chaldæiq; nuncij eiusmodi uerba de sese facerẽt, qualia de se ipse cupiebat ab omnibus hominibus, & dici & audiri. Et tum tandem cum res bene haberet, soluto conuiuio dederunt se quieti. Sed postero die tum Cyrus nuncium mittebat, ei mandans quæcunq; dixerat. Tum Armenius Chaldæiq; unà miserunt quos maximè idoneos existimabant, & ad agẽdum pro Cyro, & ad dicendum, quæ conueniret. Exhinc autẽ Cyrus cum munijsset castellum, et præsidio, quãtum sat erat, & rebus necessarijs omnibus atq; ijs principem reliquisset Medum, quẽ Cyaxari putasset maximè gratum esse, abiuit abducto secum exercitu, & quantum habuerat ueniens, et quem ab Armenijs assumpsit, & quos milites acceperat à Chaldæis ad quatuor millia, qui putabantur cunctis alijs præstare. Vt autem descẽdit in agrũ habitatum, Armenius nemo neque uir neq; mulier intra ædis se cõtinuit, sed omnes obuiam facti sunt, lætitia ob pacem exultantes, ferentesq; & agentes quod quisq; habebat preciosum. Neq; Armenio hæc molesta erant, quoniam existimaret ita Cyrum delectari magis, quòd honoraretur ab omnibus. Sed ad postremũ Armenij etiam uxor occurrit, filias secum habens & iuniorẽ filium, quæ unà cum alijs donis portabat etiã aurũ, quod prius accipere Cyrus

noluer

noluerat. Id Cyrus ubi uidit: Vos me, inquit, nō facietis ut mercedis gratia obequitās sim beneficus: sed tu ô mulier, abi, & quas ad me fers pecunias, tibi habe, easq; nolito amplius Armenio defodiendas dare. Tuum autē filium pulcherrimè istis à te ornatum, in expeditionem emitte. At reliquas pecunias habeto, & tibijpsi, et uiro, & filiabus ac filijs, quòd ijs seruatis pulchrius etiam ornabimini, & ætatem agitabitis iucundius. Nam in terrā satis sit corpora defodere, cum quisq; diem obierit. Cyrus hæc locutus abequitauit, quem Armenius et reliqui omnes homines deducebant, eum beneficum iterum atque iterum appellātes, & uirum bonum. Hæcq; faciebant, donec eum ex Armenia emiserunt. Misit item ad eum Armenius maiores copias, quoniam domi pax esset. Ita igitur abijt Cyrus, non solū ditatus pecunijs quas accepit, sed multò pluribus paratis ob suos mores, quas cū opus foret acciperet. Et tum quidem intra cōfinia est castrametatus. Postridie uerò illius diei, & agmen, & pecunias ad Cyaxarem misit. Nam is propinquus erat, ut dixerat. Ipse autem unà cum Tigrane, optimatibusq; Persarum uenabatur, ubi feras offenderet, atq; lætabatur. Sed ubi uenit in Medos, ex pecunijs dedit suis ordinum cēturionibus, ut existimabat cuiq; satis esse, quò etiam ipsi honorare possent, si quos sub sese ducerent. Putabat enim si quisq; partē faceret laude

dignam, totum sibi pulchrè habere. Atq; ipse quoq; si quid usquã uideret pulchrũ pro exercitu, hoc adeptus, uiris dignißimis dono dabat, ratus ille quidẽ, ea sibi omnia ornamẽto esse, quicquid pulchri milites boniq; haberẽt. Cum uerò militibus ijs tribueret quæ ceperat, in medium centurionum ordinẽ, primipilorum, & omnium quotquot honorabat, his quasi uerbis est usus: Viri amicißimi, uidetur nobis quædam nũc adesse lætitia, & quòd opulentia quædam est addita, & quòd ea habemus, quibus honorare poterimus quos uelimus, & honorari quoq; pro dignitate cuiusq;. Omnino autem reminiscamur, quæ qualiaq; opera horum fuere bonorum causa. Nam si nobiscum uelitis animo uolutare, inuenietis & uigilasse ubi oportebat, et laborasse accelerasseq;, & hostibus non ceßisse, fuisse in causa. Sic igitur est opus, præstetis uosmetipsos in posterum uiros fortis: illud sanè intelligẽtes, magnas uoluptates, maximaq; bona præberi obedientia, constantia, tempestiuis q; & laboribus & periculis. Et cum Cyrus intelligeret milites robustis esse corporibus ad militiæ labores tolerãdos, esseq; animis infractis ad hostis cõtemnendos, scire etiã singulos quæ suæ forent armaturæ accõmodata, cumq; omnis intueretur paratißimos ad parendũ superioribus: hinc igitur cupiebat iam res aliquas præclaras in hostis gerere, præsertim cum nosset in cunctando sæpe solere princip

principibus ex pulchro etiam apparatu aliquid uariari. Videns praeterea quibus in rebus milites concertarent, illos habere ambitiose, pluris quoq; inuicem sibi inuidere, ob hac etiam eos in hostium agrum uolebat quamprimum educere, quippe qui nosset communibus periculis fieri, ut socij benignè inter sese habeant, & nō amplius hac in re neque armis uiris ornatis inuident, neque gloriae cupidis, quin potius huiusmodi milites & laudant illos, & amplectuntur, qui sui sint similes, quòd eos existimēt boni publici adiutores. Sic igitur primum armauit exercitum, instruxitq; quàm potuit & pulcherrimè et optimè. Dein cōuocauit praetores, qui militibus decem millibus praesunt, & militum tribunos, & ordinum cēturiones, & primipilos: hi enim absoluti erāt ab exercitus ordinarij numero. Cūq; aut imperatori audire, aut quicquam praecipere oporteret, nihil sine superiore relinquebatur, sed per duodenarios & sexeuriones relicta omnia componebantur. Sed ubi tempestiui qui uocantur, conuenerunt, ijs Cyrus adactus ostendebat qua bene haberent, docebatq; qui, quaeq; res ad mutuum auxilium esset ualida. Et illos posteaquam amore incendit iam ad aliquid faciundum, ait eis abeundum nunc esse ad suos ordines, & ut quisq; suos edoceret quae à se illi didicissent, omnisq; accendere studerēt cupiditate bellandi, quò ingenti omnes animo ad iter mo-

uerent

uerentur, utq; adessent mane ad Cyaxaris ianuas. Tum igitur abeuntes egerunt ita. Sed postero die ubi illuxit, adfuerunt tempestiui ipsi ad ianuas. Vnà cùm his Cyrus ingressus ad Cyaxarem, cœpit ita loqui: Non equidem nescius sum Cyaxares, quæ à me dicēda sunt, ea tibi iandiu nihilominus uisa esse quàm mihi. Sed pudet te fortaßis ea dicere, ne uidearis idcirco de educendo exercitu facere mentionē, quoniā molestè feras nos alere. Quare postea quā ipse taces, loquar ego & tua et nostra causa. Nobis enim ui detur omnibus, ne postea quā parati sumus, tum pugnemus, cum hostes in agrum tuum impetum fecerint: neq; in amico sedētes solo, hostis expectemus, sed in illorū potius regionē ipsi irruamus. Nunc enim cū in tuo sumus agro, magnum rebus tuis uel inuiti detrimentum inferimus. Quòd si in hostilē eamus terram, malè res eorū quamlibentißime afficiemus. Præterea abs te ipsi nunc alimur, magna tua cū impensa. Si aduersus hostis eduxerimus exercitum, ex illorum agro alimenta capiemus. Insuper si maius nobis illic quàm hic periculum impenderet, fortaßis id esset expetendum quod securius foret. Sed nunc pares illi futuri sunt, siue hic expectemus, seu in illorum agrum ijs obuij eamus: et nos item pares sumus pugnaturi, siue eamus nos pugnatum aduersus illos, seu hic illos adorientis excipiamus. Sed multò profectò præstantio-

ribus robustioribusq; utemur militum animis, si eamus aduersus inimicos, neq; inuiti hostis aspicere uideamur. Longè etiam illi magis nos metuent, ubi audierint nos nequaquā suo terrore tanquam exanimatos domi sedere: sed posteaquam eos sentimus aduenientis, & ipsis occurrere quamcelerrimè manum cōserturos, & minimè expectare donec noster ager detrimentum patiatur, sed anteuertentis potius uastare iā illorum solum. Ac si quidem maiorem illis metū iniecerimus, & nosipsos alacrioris fecerimus ad audendum, hoc ego nobis maximo lucro cessurum puto. Et hoc item modo periculi nobis minus, hostibus uerò plus fore censeo. Nam ut & meus pater dicere semper solet, & tu dixisti, et alij omnes consentiunt, prælia animis longè magis, quàm uiribus corporum iudicantur. Cyrus ita locutus est. Ad quem Cyaxares ita respōdit: Verùm quòd uos alere mihi molestum sit, nolo Cyre uosq; alij Persæ suspicemini. Enimuero ire iā in hostilem terrā, uidetur etiam mihi ad omnia esse melius. Ergo, inquit Cyrus, posteaquam eadem nobis mens est, iam instruamur licet: & si per deorū sacrificia quamprimum nobis cōsentitur, exeamus celerrimè. Exhinc militibus instrui iussis, Cyrus sacrificabat primùm Ioui regi, dein alijs dijs, petebatq; ut propitij ac mites exercitū ducerent, utq; boni forent & fautores & socij, cōsultoresq; bonorum.

rum. Simul etiam rogabat & heroas soli Mediæ habitatores & curatores. Vbi uerò & litauisset, & frequens ei esset agmen iuxta fines, tum demũ secundis usus augurijs, solum inuadebat hostile: superatisq́; illicò finibus, illic iterũ propitiam libationibus reddebat Tellurem, & sacrificijs deos ac heroas qui Assyriam incolunt, placabat. Quæ cum fecisset, rursus Ioui patrio sacrificabat: & si quis alius deus ostenderetur, nullũ negligebat. His actis, cõtinuò haud multum itineris peditatum adigentes, locabant castra: equitatu autẽ discurrentes, magnã multiplicemq́; prædam complectebantur. Cæterum castrametati habẽtesq́; res necessarias affatim, & uastantes agrũ, hostis expectabant. Qui cũ aduentare dicerentur, nec iam distare iter dierum decem, tum ait Cyrus: Iam tempus est Cyaxares obuiam eundi, ne & hostibus uideamur & nostris metu eis non occurrere, quin potius pateat non inuitos nos pugnaturos. Hæc ubi Cyaxari quoq; uisa sunt, ita instructi procedebant, semper tantum quotidie, quãtum satis esse ipsis uideretur: faciebantq́; cœnam semper cum luce. Neq; ignis in castris noctu accendebant, sed ante castra, quò si qui noctu procederẽt, propter ignẽ aspicerent, neq; ab aduenientibus uiderentur. Sæpe etiã post castra ignis faciebant ad fallendos hostis. Quare interdũ speculatores quoq; incidebant in eorum procubitores, quo-

niam ignes essent post castra, cum illi tamen arbitrarentur esse à castris sese admodum procul. Itaq; Assyrij, & qui cum ijs erant, ubi iã proxima inuicem agmina fierent, fossa circundabantur: id quod hoc etiam tempore faciunt reges barbari, qui in locatione castrorũ quamprimum ob hominum multitudinem circundantur fossa. Norunt enim equestre agmen noctu facilè turbari, esseq; inutile & maximè barbarum. Habebant enim in præsepio equos ligatis pedibus, ad quos si quis eat, eos & soluere noctu & frenare laboriosum sit. Operosum est etiam eosdem ephippijs sternere atq; loricis induere: & cum equũ ascenderis, eum agere per castra nullo pacto poteris. Itaq; ob hæc omnia cum alij barbari, tum illi, fossa munitiones circundant: simulq; existimant cum in loco sunt munito, potestatẽ præstare pugnandi cum uelint. Cum hæc igitur facerent, inuicẽ proximi fiebant. Sed ubi appropinquãtes distarent circiter parasangam, Assyrij ita locabant castra, ut dictum est, in loco fossa circũdato, sed aperto. At Cyrus quàm poterat in loco occultissimo, factis ante castra uallis loricatis & terreis tumulis, ratus res omnis bellicas quæ repentè aspiciantur, esse aduersis formidabiliores. Atq; illa quidẽ nocte, ut par erat, ab utrisq; procubitoribus constitutis, quieti se dederunt. Postridie uerò illius diei Assyrius Crœsusq; atq; alij duces intra munitionem

tionem agmina in pace cõtinuere. Cyrus autem & Cyaxares instructa acie expectabant pugnaturi, ubi hostes inuaderẽt. Sed ut est exploratũ, neq; exituros eo die hostis ex munitione, neque pugnã facturos, Cyaxares uocato Cyro atq; alijs tempestiuis huiusmodi uerba locutus est: Videtur mihi, amici uiri, uti ita instructi ut sumus, eamus ad aduersariorum munitionem, eisq́; declaremus uelle nos pugnã. Ita enim ubi illi contrà in pugnam non exeant, tum nostri omnibus in rebus audentiores futuri sunt, tum hostes timidiores nostrã intuiti audentiã. Cyaxares ita sentiebat. At Cyrus: Nullo modo, inquit, per deos immortalis, ô Cyaxares. Nam si ita profecturi apparuerimus ut tu iubes, tunc profectô hostes nos aduenientis spectabunt sine ulla formidine, cum nõ sint nescij se esse in tuto, ne quid patiantur: cumq́; abeuntes nihil omnino fecerimus, rursus aspiciẽtes copias nostras eis numero admodum cedere, nos cõtemnent, tum cras exibunt animis longè firmioribus. Nunc autẽ cum adesse nos norunt, neq; nos uident, tibi perspicuum debet esse, nullus nos illis fore contemptui, sed cogitabunt potius, quidnam hoc est? denique de nobis differentis, certò scio eos minimè quiescere. Cum uerò exierint, tum ijs simul appareamus oportet, continuoq́; obuij eamus, eos offendẽtes ubi olim uolebamus. Quae Cyri oratio posteaquam & Cyaxari & alijs est proba-

ta, per id quidem tēporis ubi cœnati sunt, constituissentq; excubias, & ignis multos ante illas accendissent, dederunt se quieti. Postero autem die mane Cyrus coronatus sacrificabat, præcipiebatq; alijs optimatibus, ut coronati sacrificijs adessent. Sacrificio finito, Cyrus his conuocatis: Viri amici, dixit, dij immortales quemadmodum & augures dicunt, & mihi etiam uidetur, tum pugnā fore pronunciant, tum dant uictoriam, & salutem in sacrificijs pollicentur. Qualis autem uos esse oportet, pudeat me sanè admonere. Noui enim æquè uobis hæc esse cognita ac mihi, & hæc uos exercuisseq; & audisse, audireq; aßiduè, quæ etiam ego. Itaque non absurdè alios doceatis. Sed hæc nunc si minus noſtis, auditote. Quos enim nouißimè & habemus socios, & enitimur facere nobis similis, hi nobis admonendi sunt, & quorum gratia à Cyaxare alebamur, et quæ ipsi exercebamus, & ad quas res eos inuitauimus, quapropter dixere se nobis adiutores fore. Et huius rei admonitos eos reddite, quòd hic dies demonstraturus est, quæ quisq; mereatur. Nam quas res homines serò discunt, non eſt mirandum si qui ipsorum admonitoris quoq; indigent. Verùm satis fuerit, ubi etiam ex admonitione se fortiter gerant. Quæ quidem agentes de uobis quoq; unà periculum facietis. Nā qui poteſt in huiusmodi re facere alios melioris, sibi iā consentaneè conscius

cius sit absoluta suæ probitatis. Qui autẽ hoc-um admonitionem habet duntaxat, estq; hac cõtentus, se iure semiperfectum existimet. Quã obrem haud ego ijs dico, sed iubeo, uos dicatis quo etiam uobis obsequi studeant. Vos enim ijs estis proximi quisq; suæ parti. Neq; uos lateat, donec istis uestram fiduciam ostenderitis, & his & alijs multis audendi nõ uerbo, sed opere doctores futuri estis. Dixitq; ad postremum, ut pransum abirẽt coronati, utq; uenirent in ordines cũ coronis. Vt hi abiere, rursus subsidiarios duces ad se uocauit, quib⁹ ita quoq; locutus est: Viri Persæ uos facti estis & homotimi et electi, qui uidemini alijs quidẽ in rebus uiris fortissimis esse similes, ætate uerò etiã prudentiores: habetisq; locũ nihilo minus honestũ quàm præfecti. Vos enim cũ in postremo estis agmine, uiros fortis obseruãtes ipsosq; adhortãtes, reddite etiã fortioris. Quòd si quis molliorẽ se præstiterit, hũc quoq; uidentes, nequaquã ei assentiamini. Conducit uobis uictoria, quantũ alteri cuiquã, tum propter ætatẽ, tum propter grauitatem stolæ. Quare si uos etiam qui anteriores sunt accierint, sequiq; hortentur, ipsis audite. Et quò ne hac quidẽ in re sitis illis inferiores, ipsos adhortamini ut celerrimè antecedant aduersus hostis. Atq; abite, inquit, quò & ipsi prãdeatis, deniq; unà cũ alijs coronati ĩ ordines itote. Itaq; Cyri milites in his erãt. Ad Assy-

rij iam etiam pransi, & exierant audaciter, instruebanturq; cōstanter ac robustè. Parabat autem eos rex deuectus in curru cum huiusmodi adhortatione: Viri Assyrij nunc opus est uiros fortissimos uos praestetis. Per hoc temporis de uita nobis propositū est certamen, de solo ubi orti estis, de aedibus in quibus estis & alti & educati, de uxoribus, de liberis, ac de bonis omnibus uestris. Si quidē uiceritis, estis harum omnium rerū domini futuri, ut antea: sin uicti fueritis, haec omnia tradetis hostibus. Quare si uictoriā amatis, manete ac pugnate. Stultū est enim qui potiri uolunt uictoria, hos terga, & eas corporis partis quae & armis uacant et manibus, per fugam aduersarijs opponere. Stultus etiam est si quis uitae appetens se fugae cōmiserit, cum non sit ignarus uictoria parari salutē, at mortem fugientis magis quàm manentis occumbere. Atq; ille quoq; stultus est, qui pecuniarū cupidus uinci aequo animo patiatur. Quis enim ignorat, uictores & suas sibi res saluas facere, et succumbentium bona etiā capere? uictos autē, & seipsos unà & sua omnia amittere? Hac ab Assyrio gerebātur. At Cyaxares ad Cyrum mittens, aiebat iā tempus esse agendi aduersus hostis aciem. Si enim, inquit, nūc pauci adhuc sunt, qui sese extra munitionē egerint, in quo tū tempore aggrediemur, erunt permulti. Ne igitur expectemus donec nos superēt numero, sed eamus

mus potius dũ adhuc putamus eos quamprimũ à nobis superatum iri & quamfacillimè. Cui respondit Cyrus: Cyaxares, nisi uicti fuerint supra dimidium ipsorum, dicturi sunt nos metu multitudinis aggressos esse paucitatẽ, ac ne uictos quidem se putabunt. Itaq; rursus pugnandum erit: qua quidem in pugna melius fortasse sibi consulant, quàm nunc consuluerint, tradentes se nobis administrandos, ut cum quanto uellemus eorum numero pugnaremus. Nuncij his auditis abibant: cum interea temporis uenit Chrysantas Perses, & alij quidam homotimi, qui transfugas agerẽt: quos Cyrus prudẽter interrogabat, quæ ab hostibus gererentur. Illi autem dicebãt eos exisse iã cum armis, disponiq; à rege in aciẽ extra castra, qui eos egressos adhortaretur oratiõe multa eaq; ualida, ut ab ijs qui audierant ferebatur. Hic ait Chrysantas: Quid Cyre si etiam tu conuocatos milites dum adhuc licet adhorteris, si quid tandẽ melioris facturus es? Et Cyrus inquit: Chrysanta nulla te afficiãt molestia adhortationes Assyrij. Nulla est enim bona adeò admonitio, quæ uiros, si eã audiant, non fortes, unum diẽ fortis factura sit. Non igitur sagittarios faciat bonos, nisi antea sagittam exercuerint: neq; iaculatores, neq; equites, nec item corpora ad laborandum sufficientia, nisi fuerint antè ad labores exercitata. Ad quem Chrysantas: Sed satis est, inquit, Cyre, si ipsorum

rum animos adhortationib. tuis reddideris meliores. Num queat una oratio, inquit Cyrus, eodem die auditorum animos uerecundia implere, aut à turpitudine cohibere, atq; īducere ut laudis gratia omnē laborē, omne periculū subeant, ut hoc in mentis suas constanter admittant, expetendum magis esse mori pugnando, quàm fugiendo seruari? Nónne si huiusmodi cogitatus debent in hominibus coalescere, stabilesq; manere, leges primum huiusmodi sint oportet, per quas uiris bonis uita honorifica liberalisq; paretur, malis autē æuum proponatur & humile & molestū & mendicum? Dein magistri ac etiā principes mea sentētia his præficiendi sunt, qui & rectè demonstraturi sint et docturi, assuefacturiq; ad hæc facienda, donec eis inhærescat penitus, uiros bonos ac præclaros putandos esse indubitatò felicißimos, malos autē & famosos omniū miserrimos duci oportere. Sic enim disponendi sunt, qui disciplinā hostili metui sint prælaturi. Si uerò quo tempore milites armati eūt in pugnā, ubi plures etiā ea quæ diu didicerint obliuiscūtur, hîc potis quisquam erit qui breui agenda cōmentatus, è uestigio bellicosos uiros efficiat. Omniū facillimum certè sit & didicisse & docuisse maximā rerum humanarum omniū uirtutem. Quoniā ne hosce quidem credebam stabilis futuros, quos nunc haberemus exerceremusq; apud nos, nisi præsentis

nos uiderem, qui ipsi eritis exēplo qualis oportet esse: & quòd eos latuerit, poteritis suggerere. At ignaris omnino uirtutis mirarer equidem Chrysanta si quid plus apposita oratio prodesset ad probitatem, quàm musicæ indoctis pulchrè cantatum carmen ad musicam. Et hi quidem talia disserebant. At Cyaxares iterum mittebat, dicens eum errare, quòd tempus tereret, neque aciem ageret quamprimum aduersus hostes. At Cyrus tum tandem nuncijs respondit: Exploratißimum sit Cyaxari hostes nondum esse castris egressos, quod oporteret. Hæcq; nunciate ipsi uniuersis audientibus. Cæterum quoniam ita illi uidetur, iam agam. Hæc locutus, & eius soli deos precatus, extra castra aciē agebat. Cumq; agere cœpisset, celerius etiā praibat. Quem milites compositè sequebantur, cum ob scientiam, tum propter exercitationem in ordine pergendi. Magno autem cum robore sequebantur propter mutuam inter sese æmulationem, & quia erant exercitatis corporibus ad laborem, & quoniam præfecti omnes erāt principes: libenter uerò, quoniam prudenter haberent. Sciebant enim ac iandiu ita didicerāt, & securißimū esse et facillimū obuiā ire hostibus, et sagittarijs maximè, iaculatoribusq; et equitibus. Sed donec adhuc erant eminus à sagittarum iactu, Cyrus tesseram dabat: Iupiter socius & imperator. Vbi rursus uenit tessera uicißim

reddi

reddita, Cyrus cœpit rursus Castori & Polluci canere paana, qui est ex legibus. Hi autem piè omnes magna uoce constreperunt. In huiusmodi enim hymno superstitiosi minus homines metuunt. Paane absoluto, unà pergentes homotimi hilari facie, eruditi, ac sese inuicem circunspicientes, appellantesq; nomine fautores præfectosq; frequentissimè dicẽtes, Agite uiri amicissimi, agite uiri fortissimi, se mutuò hortabãtur, ut sequerentur. Qui autem erant retrò, illis auditis, contrà primos ut ualẽtius ducerent adhortabantur. Habebat aciem Cyrus plenã strenuitatis, ambitionis, roboris, fiduciæ, exhortationis, temperãtiæ, obediẽtiæ, id quod est aduersarijs, mea sententia, maximè formidabile. At Assyrij alij quidem qui à munitionibus propugnabãt, cum propè iam accederẽt Persarum copiæ, ascendebant in currus ad suas copias secedentes: sagittarij uerò ac iaculatores funditoresque multò prius tela emisere, quàm possent pertingere. Persæ autem adorti Assyrios, ubi peruenerunt ad telorum iactum, tum Cyrus uocem efferens dicebat: Viri fortissimi iam uelocius uestrũ aliquis ito, seq; ipsum demonstrato, atq; alios exhortator. Et hi quidẽ deinceps hoc tradiderunt. Quidam uerò ob alacritatem & animi uim, studiumq; pugnandi, cœperunt currere, quos uniuersa phalanx cursim sequebatur. Atq; Cyrus ipse nõ pedetentim, perinde quasi

oblitus quòd antecedebat, sed cursim, simulqúe obstrepebat, Quis me sequetur? quis fortis? quis primus uirum prosternet? Quibus illi auditis, idem hoc obstrepebant, ac per eos omnis uti monebat, sic peruadebat, Quis sequetur? quis fortis? Igitur Persæ hoc modo habentes, obuij ferebantur. Hostes cum amplius manere non possent, in fugã cõuersi sunt ad munitiones. Itemq; Persæ ad castrorum portas insequentes, urgẽtis se illos inuicem pluris interficiebant: superqúe eos insilientes qui in fossas caderent, et uiros simul equosq; necabant. Nam & currus aliqui fugientes, coacti sunt simul in fossas cadere. Atq; Medorũ equites hu uisis, immittebant in hostium equites, qui eos haud sustinuerunt. Igitur hic & equorum & uirorum fuga, atq; ex utrisq; nex facta. Cæterũ qui intra munitionem Assyriorum in fossæ statione steterant, sagittas iaculaq; mittere in occisores neq; sciebant, neq; poterant. tum ob terribiles aspectus, tum propter metum. Fortaßis etiam cum didicissent Persas quosdam ad munitionis aditus suos trucidare, auertebantur, fugiebantq; à stationibus interioribus. Sed ubi Assyriorũ sociorumq; uxores uidissent iam etiam in castris fugam fieri, clamabant, discurrebantq; præ stupore, aliæ liberos habentes, aliæ haeq; iuniores lacerantes peplos, seq; laniãtes, omnisq; in quemcunq; inciderent suppliciter orantes, ne fugerẽt.

ne se

ne se desererent, sed auxilium ferrent & filijs, & uxoribus, & sibijpsis. Hic ipsi etiam reges stantes cum fidelißimis militibus, unà ad castrorum portas stationibus ascensis, tum ipsi pugnabant, tum alios hortabantur ad pugnādum. At Cyrus posteaquam rem nouit, ueritus ne si intrò ni irrumperent, pauci à multis mali aliquid paterentur, praecepit ut extra telorum iactus pedem retrò ferrēt, atq; obedirent. Hic facilè quis cognoscat uiros homotimos & quāoptimè instítutos: celeriter enim & ipsi obediūt, et alijs parendū praecipiebant. Vt aūt à iactibus eminus facti sunt, steterūt locis suis multò magis quàm chorus, perspicuè sciētes, ubi quēq; esse oportet.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI.

LIBER IIII.

CYRVS *ubi modicum temporis ibi unà cum acie mansisset, ostendissetq; paratos sese esse qui pugnarēt si quis egrederetur, tandem posteaquā egrediebatur nemo, tantū abegit spatij, quantū bene habere existimabat: castrisq; locatis, & custodijs constitutis, ac praemißis exploratoribus, stans in medium suos milites conuocauit, ad quos in hunc modum locutus est:*

Viri Persae, primum equidem deos & ipse laudo quantum possum, & uos item omnes lau-

datis,

datis, at arbitror: quippe qui & uictoriã sumus salutemq; consecuti. Ex his igitur quęq; habeamus semper, gratiarum dona dijs immortalibus sunt soluenda. Cæterùm ego uos cunctos iam laudo. Nam quod operis gestum est uobiscum unà omnibus, pulcherrimum est profectò. Quæ autẽ est quisq; meritus, cum à quibus par est accepero, tum & uerbo & re pro dignitate gratiam cuiq; referam. Sed qui me proxime est, de Chrysanta ordinis centurione nihil est audiendum ab alijs. Nam ipse noui qualis fuerit. Fecit enim alia quæcunq; uos etiã omnis fecisse puto. Verùm cum ipse reditũ præcepi, eumq; nomine uocaui, hic sublato gladio ut hostem percuteret, tũ mihi continuò audiuit, tum quod facturus erat omittens, agebat quod iussus foret. Nam et ipse recipiebat sese, & idem alijs faciundum urgenter præcipiebat. Itaq; extra telorũ iactus prius ordinem eduxit, quàm hostes uel perciperẽt nos recedere, uel arcus intenderent, tragulasq; immitterent. Quò factum est, ut & seipsum, et uiros quibus præerat, illæsos præstiterit propter obedientiam. Præterea alios aspicio uulneratos, de quibus ubi considerauero; quo tempore uulneribus sunt affecti, tũ de ipsis sententiã meam ostendam. At Chrysantam, & rerum operarium bellicarum & prudentem uirũ, & qui satis sit ad ferendum imperiũ atq; imperandũ, militũ tribunatu nunc dono. Verùm cũ aliud item

quicq

quicquā boni dederit deus, ne tum quidem eius obliuiscar: atq; uos omnis admonitos esse uolo. Quæ enim nunc uidistis hac in pugna, hæc uos commentari nunquā cessetis, quò apud uosipsos iudicetis semper, utrū uirtúsne magis, an fuga animas seruet: & utrū qui libenter pugnāt, facilius liberentur, an qui minus libenter: & qualem uictoria uoluptatem præbet. Hæc enim ipsi nunc optimè iudicetis, cum ob peritiā quam habetis, tum quia modò res est gesta: quæ quidem si usq; cogitetis, meliores futuri sitis. Nunc uerò ut & pij & boni & temperantes uiri cœnam sumite: deniq; immortalibus libationes facite, ac pæana incipite: simulq; prouidete, quod præcipitur. Quibus dictis, in equum ascendit, atq; abegit. Cumq; uenisset ad Cyaxarem, essetq; illi unà cōgratulatus, ut par erat, eaq; uidisset quæ ibi agebantur, ac si qua re opus esset quæsiuisset, equitauit rursus in sua castra. Et Cyri quidem milites posteaquā sunt cœnati, uigilibus ut opus erat, constitutis, quieti se dederūt. At Assyrij, utpote & mortuo principe, & quasi unà cum ipso uiris fortissimis, cum omnes molestia premebantur, tum multi quoq; illorum noctu è castris diffugiebant. Hæc autem Crœsus & cæteri socij intuentes, animi angebantur: erāt enim omnia molestiæ plena. Sed illud omnibus ægritudinis plurimum afferebat, quòd imperialis exercitus natio esse uideretur consilij atque mentis

inops-

inops. Sic igitur castra deserũt, atq; abeunt noctu. Vt dies illuxit, atq; hostiũ castra uiris orbata apparuerũt, eò Cyrus cõtinuò primos traducit Persas: dereliquerãt enim hostes & pecudes multas, & boues multos, & currus item multos, qui bonorũ plurimum pleni essent. Dein transibant etiã omnes qui apud Cyaxarẽ erant Medi, prandebantq; in hostiũ castris. Post prandium Cyrus cõuocatis suis ordinũ centurionibus in hũc modũ disseruit: Qualia, ut mihi uidetur, uiri amicißimi, quantaq; bona dimittimus, quæ ab dijs immortalibus nobis offerũtur. Nã quòd hostes metu nostri se fuga tutati sunt, uidetis ipsi. Qui in munitione cũ essent, hac relicta fugiũt, qui hosce mãsuros quis putet, cum nos uiderint in planitie? Qui autem nos nondum experti, minimè expectarũt, quomodo nũc expectent uicti, malisq; pluribus à nobis affecti? Quorum præterea uiri fortißimi perierũt, quomodo ignauißimi pugnare nobiscũ uelint? Atq; dixit aliquis: Cur igitur minus eos quã celerrimè insequimur, cum res secundæ adeò certæ sunt nobis? Et Cyrus dixit: Quoniã equorum etiã indigemus. Nam qui ex hostibus fortißimi sunt, quos tempus foret uel capere uel occidere, hi erũt super equos. Hos autem in fugam uertere deorum ope satis possumus: insequendo autem capere nequaquam satis. Quid igitur, dicebant, non egrederis, Cyaxari hæc dicturus?

Dixitq; ille: Sequimini nunc me unà, quòd uideat nobis omnibus eadem hac uideri. Exhinc sequebantur omnes, ac dicebant quæ uidebantur ad ea necessaria quæ rogabant, Simulq; Cyaxares, quoniam illi cœperant loqui, tanquam subinuidebat: simulq; fortasse, quia bene sibi esse arbitrabatur, si non rursus periculum inirent. Nam & ipse in iucunditate erat, & alios pluris Medos idem facere uidebat. Igitur ita respondebat: Verùm, ô Cyre, quòd uos Persæ uni omniũ hominũ maximè meditamini erga nullam uoluptatem insatiabiliter habere, & uisu noui & auditu. Mihi autem uidetur conducere longè magis, si quis in maxima se uoluptate cõtineat. Sed quid præbet maiorem hominibus uoluptatem, quam secunda fortuna, quæ nobis hoc tẽpore contigit? Igitur si quoniam res nobis secundæ sunt, uoluptate ipsa temperanter utamur, tutò fortasse poßimus per felicitatem consenescere. Quòd si per eius inexplebilem usum aliam atq; aliam persequi nitemur, uidete ne eadem patiamur, quæ multos ferũt passos in mari, qui dum propter prosperam fortunam conquiescere à nauigatione noluissent, periere. Sic item multi uictoriam consecuti, dum alteram appetiuissent, amiserunt etiam priorem. Etenim si quidem hostes fugientes essent nobis pauciores, fortaßis nos eos tutò ut paucioris adhuc insequeremur. Sed uelim nunc animo uolutes, aduersus

quantulam eorum partem cum ipsi omnes pugnauimus, uictoriam adepti sumus. At alij haud manum conseruerunt: quos si minus cogamus pugnare, hi ut & nostri & sui ipsorū ignari, propter imprudentiam mollitiemq; abibūt. Sin norint ubi etiā abeant nihilo minus in periculo sese fore, quàm si maneant, cauendum est nobis ne eos cogamus, ut uel inuiti fortes se præstent. Nec enim latêre te debet, non maiorē tibi esse cupiditatem illorum uxores atq; liberos capiundi, quàm illis seruandi. Cogitandum præterea tibi est, sues, si multæ etiā sint, fugere, ubi uideant uenatorem, unà cum natis. Sed ubi quis uenetur quenquam ex earum natis, non amplius fugere, ne si una sit quidem, sed ruere aduersus capere molientem. Et modò cum sese intra munitionē occlusissent, præbuerunt nobis pugnandi potestatem, cum quanta ipsorum quantitate uellemus. Quòd si cum ijs in campestri latitudine congrediemur, discentque aduersari separatim alij à fronte, aduersi ex aduerso, quemadmodum nunc, alij à latere, alij à tergo, uide ne multis cuique nostrûm opus sit & oculis & manibus. Ad hæc nolim equidem remouere nunc Medos à iucunditate in qua sunt, atque eos cogere ut eant periclitatum. Ad quæ Cyrus respondit: At neminem ipse cogas, sed eos mihi dato, qui libenter sint secuturi: tibiq; fortaßis & tuorum cuiq; horum amicorū

agamus ea quæ omnibus iucundißima sint futu ra: hostium enim multitudinem nos sanè haud insequemur: nam quo pacto eam caperemus? Quòd si quid ab agmine abscissum offenderimus aut relictum, id ad te agemus. Cogitandum est etiam tibi, quoniam indigebas, magnũ iter fecimus, quò tibi gratificaremur. Itaq; est iustum, ut ipse etiam contrà nobis gratificeris, quò domum redeamus cum aliquo emolumento, & ne omnes in thesaurum tuum conijciamus oculos. Hinc igitur dixit Cyaxares: At si quis ultro sequeretur, haberem etiam tibi gratias. Mitte igitur unà mecum quẽquam ex his quos habes fidelißimos, qui sit dicturus quæ ipse mãdes. Duc ex his, inquit, tecum quem tibi libet. Erat præsens hic ille Medus qui dixerat olim Cyro, se eius esse cognatum, quiq; ab eo est osculatus. Quare continuò inquit Cyrus: Unus hic mihi sufficit. Hic igitur te sequatur. Respondit Cyaxares: Et tu, inquit, dicito, ut cui libuerit, is eat cum Cyro. Sic uiro illo accepto, ubi à Cyaxare est egressus, continuò inquit Cyrus: Nunc mihi tandem ostendes, ueráne loquereris, cũ dixisti te in me spectando affici uoluptate. Nequaquam, Medus inquit, abero abs te, si hoc dicis. Et Cyrus inquit: Ergo alios quoq; alacriter educes? Illeq; adiurans. Educã, inquit, mehercule, donec fecero ut etiam tu suauiter me spectes: Tum igitur emissus à Cyaxare cũ alia

alacrit

alacriter exposuit Medis, tum etiam addidit, se quoque non esse cariturum uiro pulcherrimo & optimo, & quod maximum est, à dijs immortalibus genito. Cū à Cyro hæc geruntur, diuinitus quodammodo ueniunt ab Hyrcanis nuncij. Sunt autem Hyrcani Assyrijs finitimi, gens haud magna, erantq; idcirco subiecti Assyrijs. Videbantur autem & ea tempestate strenui equites, & nunc item uidentur. Quare utebantur ijs Assyrij, quemadmodum utuntur Eilotis Lacedæmonij, neque in laboribus neq; in periculis ijs parcentes. Quapropter etiam per id temporis ut postremum agmen tuerentur eis iubebāt, qui equites essent circiter mille, quò si quid à tergo grauius incumberet, illi ante sese hoc subirent. At Hyrcanij tanquam ultimi profecturi, & carros suos & famulos ultimos habebant. Erant enim in expeditione Asiatici, magna ex parte secum habentes illos, quibus cum etiam habitant. Itaque etiam tum Hyrcanij sic militabant, qui cum animo reputantes, & qualia ab Assyrijs paterentur, & quòd nunc princeps suus mortem occubuisset, essentq; uicti, & quòd metus in exercitu foret ingens, & ipsorum socij ægrè haberent ac desererent: hæc cum commentarentur, uisum est eis pro tēporis conditione bonum esse ut deficerent, si uellet Cyrus unà secum hostis inuadere. Itaq; mittunt ad Cyrum nūcios, nam huius nomen à pugna plurimum creuerat.

Qui autem missi sunt, dicunt Cyro, sibi Assyrios iure odio esse, siq́; uellet nunc ire aduersus eos, tum ipsi socij existerent, tũ uiæ duces se præberent: simulq́; ad hæc narrabãt res hostium ut haberent. quibus tandem incitare eum uolebãt ad agendum in illos exercitum. Et Cyrus rogabat eos, inquiens: Et putatis nos prius illos offensuros quàm sint in munitionibus? Nam hoc nobis magnæ calamitati ducimus, quòd nobis clàm euaserunt. Hæc autem dicebat Cyrus, quòd eos uellet quammaximam de sese habere opinionem. Ad quem illi respondebant, fore ut cras mane, si expediti pergerent, illos offenderent, nam eos præ turba & carrus tarde iter facere: simulq́; dixerunt, quoniam superiore nocte uigilassent, nunc paululum profecti castramentati sunt. Et Cyrus inquit: Habetísne quicquã nos docere, quò uobis credamus quæ dicitis esse uera? Obsides responderunt, actutum equitantes noctu adducemus, solùm tu obtestare deos in fidẽ, dextramq́; dato, quò hæc alijs feramus quæ ipsi abs te acceperimus. Dein fidẽ dat illis, se indubitatò ipsis usurum ut amicis ac fidelibus, si quæ dicerent confirmarint, ut ne Persis quidem neque Medis apud se crederent. Atq; hoc etiã tẽpore licet intueri Hyrcanios, qui & creduntur magistratus et gerũt, quẽadmodũ ij quicunque et ex Persis & ex Medis uideantur esse dignissimi. Sed posteaquã sunt cœnati, Cyrus aciẽ

edu

eduxit adhuc sub lucem, iußitq; Hyrcanios expectare, quò simul irent. Et Persæ quidem omnes, ut par erat, castris egreßi sunt, cumq; his Tigranes suam habens aciem. E Medis autem sunt egreßi, alij quidem quoniam Cyro puero ipsi cum essent pueri, amici fuerant: alij quoniam in uenatione cõsuetudine sua usi, eius sunt ingenio ac moribus delectati: alij quia gratiam ei haberent, quòd maximum ab se metum expulisse uidebatur: alij quòd eum sperarent quoniam uir bonus & fortunatus appareret, futurũ adhuc magnum atque præpotentem: alij uerò quia dum educabatur in Medis, sicut boni alicuius extitisset adiutor, contra illud illi uellent rem gratam facere. Multi etiam quoniam propter eius humanitatem auo Astyage bona plurima acceperant. Multi præterea, quia uiderẽt Hyrcanios, rumorq; emanarat, fore ut duces essent ad bona quamplurima, exierant quò aliquid etiã caperent. Hoc igitur pacto Medi quoque ferè omnes egreßi sunt, ijs exceptis quotquot Cyaxaris contubernio utebantur: nam hi manserunt, & qui his parebant. Alij uerò omnes hilari facie alacriq; animo soluebant, non tanquam necessariò, sed libenter grateq; exeuntes. At ubi egreßi sunt, primùm quidẽ adijt Medos Cyrus, eosq; laudauit. Ad hæc deos orauit maximè, ut & eis, & suis propitij duces forent: dein ut ipse huius alacritatis referre ijs gratiam posset. Di-

xitq́; ad postremum, ut eis pedites duces forent, illis autem iußit unà cum equitibus sequerētur: & quo in loco aut quiescant, aut immorētur inter eundum, iußit aliqui ipsorum ad se adequitarent, ut quod esset iam opportunum acciperēt. Exhinc Hyrcanijs iußit ut antecederent. At illi interrogabant: Quid autem? non enim expectas donec egerimus ad te obsides, quò tu quoq; pergas accepta à nobis fide. Et Cyrum dicitur respondisse: Cogito enim nobis omnibus fidem esse in animis nostris, atque in nostris manibus. Nam ita uidemur instructi: si quidem ueri sitis, nos satis simus qui in uos benefi- iū cō feramus: sin decipiatis, ita habere arbitramur, ut non ipsi in uestra potestate simus futuri, sed uos in nostra potius, diuina pro uoluntate. Atqui, ô Hyrcanij, quoniam dicitis uestros agmen sequi postremos, cum eos uideritis, significate nobis eos uestros esse, quò ijs parcamus. Quæ Hyrcanij audientes, itineris quidem duces erāt ut iubebat: eius animi robur plurimum admirabantur, qui cum neque Assyrios, nec Lydos, nec eorum socios amplius metueret, tum ne minimi quidem omnino momenti cuiusquā esse duceret, ipsorum uel præsentiam, uel absentiam. Illis uerò proficiscentibus, ubi nox facta est, dicitur lucē & Cyro, & ipsi agmini cœlitus apparuisse perspicuam. Quò factum est, ut omnes horror atque ueneratio erga deos caperet, & fiducia

fiducia aduersus hostis. Sed quoniam expediti celeriterq; pergebant, consentaneè tum multum itineris peregre, tum simul cum crepusculo fiunt prope Hyrcaniorũ agmen. Quod nuncij postea-quam nouere, Cyro dixerunt, hosce suos esse: eos enim cognoscere dicebant, & quia essent postre mi, & ob ignium multitudinem. Exhinc horũ alterum ad eos mittit, qui illis diceret: imperauit ut si amici essent, quamcelerrimè obuiam fa cti dextras tollerent: mittitq; unà cum illo unũ ex suis, cui iußit Hyrcanijs diceret, ut quemadmodum ipsos inuadentis uiderẽt, sic etiam hi fa cerent. Ita igitur nuncius alter apud Cyrum ma net, alter uerò adequitauit ad Hyrcanios. Sed cum Hyrcanios Cyrus consideraret quid essent facturi, agmen firmauit: ad eumq; adequitant quiq; præsident Medis, & Tigranes, quid sit faciundum interrogantes. Ad quos ait Cyrus: Agmen hoc proximũ est Hyrcaniorũ. Abitq; alter ex nuncijs ad ipsos, atq; unà cum illo unus è nostris, dicturi, si quidem sunt amici, ut nobis omnes occurrant sublatis dextris. Itaque si ita ad nos ierint, contrà itidem uos eos excipite, & simul ut quisque uenerit, bono ut animo sint hor tamini. Sin arma capiant, fugámue aggrediantur, horum continuò est enitendum nil reliquum facere. Huiusmodi erãt admonitiones Cyri. At Hyrcanij auditis nuncijs, tum lætati sunt plurimum, tum equis ascensis illicò affuere sublatis

dextris, dictum ut fuerat. Medi uerò ac Persæ & ipsi contrà dextris sublatis recipiebant eos amicè, & ut bene sperarent hortabantur. Et exhinc ait Cyrus: Nos quidem Hyrcanij uobis iam credimus, utq; erga nos ita uos habeatis est æquum. Verùm nobis hoc primum dicite, Quãtum hinc distat ubi sunt principia hostium eorumq; frequentia? Cui responderunt Hyrcanij, eos distare paulò plus quàm parasangam. Hic ait Cyrus: Agitè igitur uiri Persæ, Mediq;, uosq; Hyrcanij (iam enim ad uos ut socios ac participes loquor) neminem hoc tempore ignauum esse oportet, in huiusmodi nos esse discrimine, ubi si molliter habuerimus, extrema simus mala passuri. Norunt enim hostes quas ad res uenimus. Quod si constantia freti, eamus aduersus hostis ualenter atq; ingenti animo, actutum aspicietis tanquam fugitiuos repertos seruos, alios supplices sese præstare, alios fugere, alios ne hæc quidem posse mente percipere. Nam & uicti nos aspicient, cum neq; uẽturos nos arbitrarentur, & neque instructi, neq; ad pugnam parati, & capti erunt. Quare si uelimus posthac suauiter & cœnare & pernoctare, nolimus istis ocium dare, neque boni quicquam cõsultandi, neque cognoscendi omnino quot homines sumus, sed omnia uenisse putent, & cratis, & mucrones, & securis, & uulnera. Et uos, inquit, ô Hyrcanij, proximos hostibus nosmet-

ipsos

ipsos facientes ante nos procedite, quò uisis armis ueſtris lateamus quamplurimum temporis. Sed ubi ipse iuxta agmen hostium fuero, linquite singuli apud me ordinem equitum, quò ipse intra aciem manens, ijs utar si quid opus fuerit. E uobis autem principes atque seniores in ordine, si sapitis, frequentes inuadite, quò nunquam in confertam multitudinem aliquam incidentes uim patiamini. At iunioris dimittite insecutū hostes. Et hi quidem hostis occidunto, hoc enim per hoc temporis est maximè securum, quò illorum paucißimi relinquantur. Sin, quod multis iam accidit, uincentibus uobis fortuna aduersetur, cauendum est ne ad rapinam uertamini, utpote qui hoc fecerit, non sit habendus etiam uir, sed homo sarcinarius, licetq; uolenti cuique ut hoc iam utatur pro mancipio. Illud autem ignorandum non est, nullum esse uictoria maius lucrum. Nam qui uincit, omnia rapit, unà & uiros, & mulieres, & pecunias, & regionem totàm. Ad hæc solùm hoc respicite, ut uictoriam seruemus: in hac enim etiam ipse raptor continetur. Atque hoc simul, dum hostis insequimini, mementote, ut retro adhuc per lucem ad me eatis, quòd tenebris factis neminem etiam admittemus. Hæc loquutus Cyrus, dimittebat quosque in suos ordines: iubebátque simul, ut pergentes eadem singuli decurionibus suis significarent, Decuriones enim erant in fronte. Itaq;

audiebant, iisdemq; iubebant ut singuli suæ decuriæ eadem præciperēt. Exhinc Hyrcanij antecedebant. At ipse medium tenens agmē, unà cum Persis proficiscebatur. Equites uerò ex utroq; latere rectè instruxit. At hostes ubi illuxit, alij mirabantur quæ uidebāt, alij iam rem intelligebant, aliqui nunciabant, aliqui clamabant: hi equos soluebant, illi accingebantur. Nonnulli à iumentis arma iaciebant, quidam armis induebantur. Exiliebant quidā in equos, frænabant eos alij. Vxores pleriq; uehiculis imponebant. Multi res preciosißimas capiebant, ut eas saluas facerent. Plerique cum huiusmodi res defoderent, capiebantur: plures autem fugæ sese dabant. Existimandum est etiam alia eos multa ac aduersa tum facere, Cæterùm nemo pugnabat, sed gratis peribāt. At Crœsus rex Lydorum, ut æstas erat, cum uxores in rhedis antè dimiserat noctu, quò facilius per temporis refrigerationem proficiscerentur, tum ipse cum equitibus propè sequebatur. Et eadem hæc Phryga fecisse tradunt, eius Phrygiæ principem quæ ad Hellespontum iacet. Hi ut ex fugientibus, & ex iis qui sese offenderent interrogantes rem didicerunt, fugiebāt etiam ipsi quammaximè poterant. Sed Cappadocum regem, & Arabum item regem, qui in proximo adhuc essent, thoracibusq; carentes uim sustinerent, Hyrcanij interficiunt. Erant autem mortui maiori ex parte

Assyrij

Aſſyrij & Arabes. Nam quia eſſent in agro ſuo, lentè admodum incedebant. Medi igitur et Hyrcanij ut iam uictores, talia patrabant eos inſequentes. At Cyrus equites apud ſe relicti circum caſtra ut obequitarent, ijs iubebat, ac ſi quos exeuntis uidiſſent armatos, ut interimerēt. Is uerò qui manſiſſent iuſsit per præconem, ut omnes milites, hoſtes quotquot eſſent, aut equites, aut ſcutati, aut ſagittarij, deferrent arma ligata, at equos in tabernaculis relinquerent. Qui autem hæc non feciſſet, is actutum obtruncaretur. Habentesq́; mucrones expeditos, in ordine circunſtiterunt. Igitur quibus forent arma, hi ea delata quendam iaciebant in locum quo iubebantur: quæ ipſa ab ijs cremabantur, quibus fuerat imperatū. Cumq́; Cyrus cogitaſſet eò ueniſſe ſine eſculentis & poculentis, quibus ſine neque rei militari ſtuderi poteſt, neq; aliud quicquam fieri: & cum etiam conſideraret, quî hæc & celerrimè fierent & pulcherrimè, ei uenit in mentem, neceſſariò oportere, ut omnibus militiam exercentibus unus ſit qui & tabernaculi curā gerat, & ut commeatus ingredientibus militibus ſit paratus: quam ob rem intelligebat, hos omnium maximè circa apparatum faciundum, oportere in caſtris huiuſmodi tempore comprehendere. Per præcones igitur iubet, tutores ut adſint omnes. Quòd ſicubi minus ſit tutor, ut is adſit qui ſit à tabernaculo natu maximus, duræ

illi

illi edicens omnia qui minus pareret. Hi autem uidentes parêre etiam heros, quamprimum obedicbant. Vbi affuerunt, sedere primum iubebat eos, quibus esset in tabernaculo plus commeatus duorum mensium. Quibus uisis iterum iussit eos sedere, quibus foret commeatus menstruus. Et in his propè cuncti sedebant. Hæc ubi didicit, ita ad eos ait: Agitè nunc, ô uiri fortissimi, qui è nobis mala exosi estis, & aliquid à nobis boni consequi uelitis, strenuam diligentiam adhibete, ut duplo plura in quolibet tabernaculo esculenta poculentaq; sint parata heris ac famulis, quàm quæ quotidie faciebatis: aliaq; omnia quæcunq; pulchras præbitura sunt epulas, ut in promptu sint facitote, quoniam citò admodū sunt affuturi utriutri uicerint, dignūq; duxerint affatim habere omnis res necessarias. Ita noueritis fore, ut uobis conducat si probè uiros exceperitis. Quæ illi audientes, magno studio quæ præcepta a Cyro fuerant, agebant. Hic rursus conuocatis ordinum centurionibus, huiusmodi uerba habuit: Viri amicissimi, cognoscimus sanè licere nunc nobis, qui priores sumus quàm absentes socij, prandere & apparatis esculentis poculentisq; uti: sed non uidetur mihi hoc prandij plus utilitatis afferre posse, quam si sociorum diligentiam habuisse uideamur: neque ipsæ epulæ tanto reddant nos ualidioris, quanto si socios possimus strenuos facere. Quòd si

insequentibus nunc socijs, & occidentibus hostis nostros atque praeliantibus, si quis aduersatur, uidebimur hos ita negligere, ut prius etiã quàm nouerimus quid ab ijs agatur, prandeximus, cauendum est ne ut turpes appareamus, & imbecilles futuri simus, sociorum inopes. Quòd si quis curauerit ut hi periclitantes laborantesq; dum castra ingrediantur habituri sint necessaria, hae dapes plus laetitiae nobis afferent, mea sententia, quàm si statim uentri obsequamur. Cogitate praeterea si etiam propter illos nobis pudendum non esset, neque tamen hoc pacto nos adhuc decere repleri atque inebriari. Nondum enim peracta sunt nobis quae uolumus, quin omnia haec inualescunt quibus diligentia opus est; quippe qui habemus in castris hostis multò pluris quàm ipsi sumus, & hos quidem solutos, qui cauendi fortaßis adhuc sunt & custodiendi, quò sint qui res necessarias nobis faciant. Praeterea equites nostri absunt, qui solicitudinem nobis afferunt, ubi sint, ueniántne, an sint mansuri. Quare mihi uidetur, ô uiri, talem nobis afferri cibum oportere, ac talem potum, qualem quis putet maximè conducere, quo minus & somno & insipientia referciamur. Ad haec non sum nescius pecunias in castris esse permultas, quae quoniam ijs nunc communes nobiscum sunt qui cepere, fieri posse intelligo, ut eas pro uo-

luntate

luntate uertamus in priuatum usum. At ne mihi uidetur quidē eas capere fructuosius esse, quàm si, ut iusti appareamus, enitimur illos hac re nobis reddere, maiore etiam quàm nunc sunt affectos beneuolentia. Videtur autem mihi uel distributionem ipsarum pecuniarum cum uenerint, Medis & Hyrcanijs Tigraniq́; esse concedendam: & quamuis minus etiam nobis tributuri sint, lucro ducendum esse. Nam lucri causa libentius apud nos manebunt. Auidior enim præsens acquisitio parum duraturas nobis diuitias præbeat, ac in his tradendis pecunijs illas nos res adipiscamur unde diuitiæ oriuntur, hoc perennioris, mea sententia, opes nobis poßit nostrisq́; omnibus præstare. Puto etiam nos domi rei huiusce causa exerceri, ut & uentre & intempestiuis quæstibus simus superiores, ut cum opus sit unquam, queamus ijs uti ad nostram utilitatem. At ubi maioribus in rebus quàm in præsentibus disciplinam poßimus demonstrare, equidem ipse non uideo. Cyrus hoc modo locutus est. Quo cum Hystaspas uir Perses, & is quidem homotimus, ita oratione cōuenit: Absurdū enim sit Cyre, si in uenatiōe sæpe sine cibo perstamus, quò feram aliquā capiamus, uel minimi fortasse faciundam: opes autē totas uenari molientibus, si quid eorū impedimento sit nobis quæ malis hominibus dominētur, bonis seruiūt, haudquaquam uidemur facere ex officio. Hystaspas

staspas ita cum Cyri sententia cōuenit, alijq; omnes hæc unà approbauere. Cyrus autem dixit: Agite quoniam eadē sentimus, mittite à manipulo singuli quinq; ex uiris strenuis, qui circumeuntes quoscunq; uideant parentis res necessarias, eos laudent, sed in negligentis seuerius animaduertant, quàm si essent ipsorū heri. Ab his quidem hæc gerebātur. At Medi, alij quidem cum offendissent auertissentq; carros, qui iam antea soluerant eos impellebant, plenos earum rerum quibus egebat exercitus. Alij uerò adigebant rhedas quas ceperāt, refertas mulieribus pulcherrimis, partim uxoribus, partim pellicibus, quæ propter formæ præstantiam circunductabantur. Asiatici enim exercitus hoc etiam tempore dum rei militari student, secum habent res omnis preciosissimas, inquientes, pugnaciores se esse, ubi adsint quæ habēt charissima: cogi enim his ferre auxilium. Fortaßis ita res habet, fortaßis etiā ea faciunt uoluptati obsequentes. Cyrus autem spectans quæ à Medis & Hyrcanijs gesta sunt, se ac suos tanquam increpabat, quòd alij per id temporis magis seipsis augeri gloria uidebātur, & aliquid etiam adipisci, ipsos autē in tardiore opperiri loco. Etenim qui prædam agebant ostendentes Cyro quæ ab sese agebantur, iterum abequitabant alios insequentes: nam hæc dicebant suos sibi principes faciunda imperasse. Ægrè commotus his

Cyrus, tamē res sēponebat, suosq; ordinum centuriones rursus conuocabat, stansq; ubi possent quæ consultarētur exaudiri, hæc loquitur: Viri amicißimi, omnes sanè cognoscimus, ut opinor, futurum ut magna bona sint Persis omnibus: at nobis non absurdè maxima per quos hæc geruntur, si his quæ initio nunc uidentur potiamur. Sed ut hæc sint nostris uiris, cum haudquaquam sumus sufficientes ad ea adipiscenda nisi proprium Persæ habeant equitatum, hoc equidem non uideo. Cogitandum enim nūc uobis est, arma habere nos Persas, quibus hostis obuiā euntes uertamus in fugam. Sed ubi eos uerterimus, quos aut equites, aut sagittarios, aut scutatos, aut iaculatores fugientis capere poßimus, uel interimere, si equis careamus? Qui etiam lædere nos aggreßi, uel sagittarij, uel iaculatores equitésue, nos metuant, cū certò norunt non magis à nobis sibi uel periculum uel malum imminere, quàm à consitis arboribus? Quòd si hæc ita habent, nónne liquidum est hosce equites qui nobis nunc adsunt, putare hæc omnia quæ capta sunt, non minus sua esse quàm nostra? ac fortassis etiam magis mehercule. Nunc igitur hæc ita habent necessariò. Quòd si nobis equos comparemus non hisce deterioris, nónne perspicuum nobis sit prorsus fore, ut & de hostibus poßimus omnia sine hisce facere, quæ unà cum his nunc facimus, & hos tum habituri simus minus

nus

nus erga nos animo? Quando uel abesse uel abire uelint, minori nobis cura sit, ubi sine his sufficiamus nobisipsis. Sed hæc hactenus. His inquam in rebus opinor neminem contrariæ fore sentētiæ, quin præstet omnino esse Persis proprium equitatum. Verùm illud fortasse cogitatis, quonam pacto id fiat. Ergo consideremus, si uelimus equitatum constituere, & quid nobis existit, & quid deest. Igitur hi quidem equi in castris sunt capti permulti, frænaq; quibus parent, & alia quibuscunque eos oportet uti qui equos habent. Atqui habemus etiam ea, quibus uiro equiti est utendum, thoraces quibus muniuntur corpora, pilaq; quibus & iaciendo utamur & habendo. Quid igitur reliquum? Viris scilicet opus est; hoc certè habemus maximè. Nihil est enim ita nostrum, ut nobisipsis nostri nos sumus. Sed dicet fortaßis aliquis: At nescimus, sed neq; ea quæ nunc scimus, prius quàm didicissemus sciebat quisquā. Verùm dixerit aliquis: Cum pueri essent, hæc discebant. Et utrum puerine sunt prudentiores ad ea discēda quæ traduntur ac monstrātur, an uiri? Viri etiā quæ didicerint, magis sufficiunt exercere atque elaborare corporibus? puerine, an uiri? Quinetiam ocium nobis est ad discendum, quantum neque pueris neque uiris alijs esse potest. Nam neque nobis sagitta discenda est ut pueris, hanc enim scimus. Neque iaculum,

nam scimus hoc etiam. Verùm nec item quemadmodum alijs uiris, his agricultura negocium prabent, illis uerò artes, nonnullis alia res domestica. Nobis autem militia operam dare non modò est ocium, sed etiã necessitas. Insuper non quemadmodum res alia plures bellica difficiles sunt, sed utiles. Equitare uerò nónne in itinere iucundius est, quàm duobus nos pedibus proficisci? Et ubi celeritati studendum est, an minus delectat quamprimum adesse amico si oporteat, celeriterq; siue uirum opus sit seu bestiam insequi atq; capere? Illud autem non facilè est & cõmodum, quicquid armorum ferendum est, hoc ab equo unà ferri. Itaque idem est & habere, & unà ferre. Atqui metuat quispiam plurimum, ne si prius nos oportuerit in equo subire periculum quàm equestrem bene didicerimus, neq; pedites amplius simus nec equites satis. Sed ne hoc quidem perdifficile est. Ubi enim uelimus, licebit nobis continuò pugnare peditibus quippe qui equestrem edocti, nihil pedestriũ dediscemus. Ita Cyrus locutus est. Chrysantas uerò eius sententiam sequens, huiusmodi uerbis est usus: At ego ita profectò cupio tenere scientiam equitandi, ut existimem fore homo uolucer, ubi fiam eques. Nunc enim satis mihi sit, si ex equo cursum aggressus ullo cum homine, hunc capite solum antecellam, si feram uideam cursu pratereuntem, eam poßim aut ia-

culum,

culum, aut sagittam intendens prius assequi, quàm fiat admodum eminus. Quòd si fiam eques, potero tum uirum ex aspectus longitudine interimere, tum bestias insequens alias cominus percutere, comprehensas alias perinde ac stantis iaculo ferire. Etenim si utrique sint ueloces, tamen ubi propius inuicem fiant, erunt stantium instar. Quo fit, ut maximè ex omnibus animalibus adamem hippocenturos, si fuerunt: quippe qui tum hominis uterentur ante rem consultandi prudentia, & manuum artificio, tum haberent equi & uelocitatem & uires. Quare & quod fugeret, capiebant, et quod expectaret, uertebant in fugam. Itaq; etiã ipse hæc omnia, si fiam eques, mecum sanè confero. Potero equidem omnia prouidere mente humana: manibus uerò me armabo, equo autẽ uehar, aduersariumq́; auertam equi robore: neq; sicuti hippocentauri, uincar natura. Itaque hoc sanè melius est, quàm hippocentaurum esse natum. Hippocentauros enim arbitror multis carere bonis quæ ab hominibus sunt inuenta, ut ijs scilicet est utendum: multis item carere uoluptatibus equis innatis, quonam pacto ijs frui oportet. At ego si equitare didicero, cum in equo fuero agam scilicet quæ hippocentauri sunt: cũ ex equo descendero, & cœnabo, & induar, & me quieti dabo quemadmodum alij homines. Quare quid aliud sim futurus quàm diuisus

centaurus, ac rursum compositus? Insuper his etiam rebus hippocentaurum anteibo. Nam ille duobus prospiciebat oculis, duabusq; auribus audiebat: at ego oculis quatuor coniectabo, & quatuor auribus præsentiam. Aiunt enim equum manifestare hominibus multa, quæ oculis prospicit: ac multa significare auribus, quæ antea auditu percipit. Me igitur scribe in eorum numero, qui equitare maiorem in modum cupiunt. Et nos quoq; scribito medius fidus, alij omnes dixerũt. Exhinc igitur ait Cyrus: Quid ergo, posteaquam hæc omnibus nobis admodum uidentur, num etiam legem ferimus nobisipsis, qua caueatur esse ijs turpe, quibus equum ipse dedero, si quis nostrûm uisus fuerit proficisci pedes, siue multum seu parũ itineris faciundum sit, quò omnino nos quoque homines putent esse hippocentauros? Cyrus ita interrogabat. At ij omnes rem comprobarunt. Quare hac etiam tempestate talis usus ex illo tempore est Persis, ut neque ex claris aque bonis uiris ultro Perses quisquam aspiciatur usquam pedes incedere. Igitur hi erant in his sermonibus. Cum uerò esset supra meridiem, adequitabãt equites Medi atq; Hyrcanij, qui agerẽt captiuos & equos et uiros. Quotquot enim arma tradidissent, eos haud necabant. Cum aduenissent primùm quærebat ex eis Cyrus, an socij omnes salui essent: quod cũ affirmassent, dein percunctabatur quid

egerant. Illi autem narrabant quæ fecissent, & ut fortiter singula iactabant. At Cyrus omnia libẽter audiebat quæcũq; uellẽt dicere, dein eos ita laudauit: At etiã perspicuũ est, ô uiri, uos fortiter pugnauisse: etenim maiores apparetis & pulchriores, terribilioresq; uisu quàm antea. Exhinc ex ipsis percunctabatur, & quantum itineris incursassent, et an habitaretur regio. Illi autem dicebant multum itineris se fecisse, habitariq; agrum omnem, atq; plenum esse & suum, & caprarũ, & boum, & equorum, & frumenti, ac bonorum omnium. Duo, inquit Cyrus, nobis curanda fuerint, ut & meliores simus ea poßidentibus, utq; hi maneant. Nam solum habitatum preciosa admodum est posseßio: quod autem caret hominibus, caret etiam bonis. Scio repugnantis à nobis esse occisos, & rectè quidẽ, hoc enim maxime uictoria seruat. Eos autem qui arma tradiderunt, egestis captiuos: quos si missos faciamus, hoc item, ut mihi uidetur, fiat à nobis utiliter. Primũ enim neq; cauendi hi nunc nobis neque custodiendi sunt, nec etiam alendi: nõ enim esurie eos necabimus. Dein hos si missos facimus, pluribus mancipijs utemur. Nam si agro potiamur, omnes eius habitatores mancipia nobis futuri sunt. Magis etiã alij qui hosce uiuos dimissosq; uiderint, mansuri sunt, magisq; eligẽt parcere quàm pugnare. Ipse ita sentio sanè. Quòd si quis meli⁹ uidet, id

 dicito.

dicito. Illi autem audientes, hæc faciunda esse comprobant. Sic igitur Cyrus uocatis captiuis, huiusmodi uerba facit: Viri, & nunc quoniam paruistis, animas tutati estis, & in reliquum tempus ubi ita faciatis, nihil prorsus mali patiemini, nisi quòd non idem uobis ut prius dominabitur. Habitabitis easdē ædes, & eandem coletis regionē, & earundem uxorum utemini contubernio, uestrisq; filijs sicuti nunc imperabitis. Neq; aduersus nos pugnabitis, neq; aduersus alium quēquam. Quòd si alius iniuriam uobis infert, nos sumus pro uobis pugnaturi. Verùm ne quis præcipiat in expeditionem ut eatis, arma ad nos portate: eritq; ijs qui arma portarint, & pax, et alia quæ dicimus, sine dolo. Sed quotquot arma bellica minus detulerint, aduersus hosce nunc quoq; ducemus exercitum. Si quis aūt uestrûm & beneuolè ad nos ire, & agere quicquam docereq; appareat, hunc nos ut beneficum & amicum, non ut seruum fouebimus. Hæc igitur et uos scitote, & alijs nunciate. Verùm si uolentibus hæc nobis aliqui aduersentur, agite nos in illos, quò uos illis imperetis, nō illi uobis. Cyrus hæc dixit. Illi uerò & eum adorabant, et hæc factū iri recipiebāt. Illis autem abeuntibus, Cyrus inquit: Hora iā est Medi atq; Armenij cœnādi uobis omnibus. Parauimus uobis res necessarias quàm potuimus optimè: sed ite, nobisq; mittite ex cibo qui factus

est

est dimidium: satis enim utrisq; est factus. Obsonium uerò ac potū ne mittite, nam hæc apud nos satis parata sunt. Atq; uos Hyrcanij deducite ipsos ad tabernacula: principes quidem ad maxima tabernacula, uerùm eos cognoscite: alios uerò ut uisum uobis sit, habete pulcherrimè. Et uos quoq; cœnate, ubi uos maximè delectat. Nam uobis salua & integra sunt tabernacula. Est autem æquè uobis hic paratum atq; hisce. Scitoteq; hoc utriq;, nos asseruaturos noctu, quæ uobis sunt exteriora. Vos quæ in tabernaculis sunt aspicite, atq; arma bene locate. Nā qui in tabernaculis manent, nondum sunt nobis amici. Medi igitur, Tigranesq; lauabantur. Erant enim parata omnia, mutatisq; uestibus cœnabant. Et eorum equi habebant necessaria. Mittebatq; ad Persas ex panibus dimidium: obsonium uerò non mittebant, neque uinum, rati ea ijs esse, quoniā dixisset Cyrus affatim hæc habere. Sed hæc dicebat Cyrus, pro obsonio esuriem, pro potu aquam præterfluentis amnis. Itaque Cyrus post cœnatos Persas ubi aduesperasset, per quincurias & decurias eorum multos dimittebat, iubens circum castra delitescerent: quippe qui putaret tum custodiæ illos fore, si quis extrinsecus castra adoriretur, tum si quis intrinsecus elatis pecunijs euaderet, eum capturos. Et ita factum est. Multi enim effugiebāt, multiq; capti sunt. At Cyrus pecunias

eos habere sinebat qui cepissent, effugientis autem iußit iugulari. Itaq; in posterum ne si uelles quidem, facilè inuenisses qui noctu proficiscerctur. Persæ igitur degebant ita. At Medi & potabant, & epulabantur, & utebantur tibijs, et omni referciebãtur iucunditate. Multa enim res huiusmodi capta erant. Quare qui uigilabant, opere non carebant. At rex Medorum Cyaxares nocte qua Cyrus egressus est, & ipse ebrietate tenebatur simul cum suis con tubernalibus ob secundam fortunam, & alios Medos in castris adesse arbitrabatur, exceptis paucis, cum magnum audiret tumultum. Famuli enim Medorum, utpote heris absentibus, dissolutè & potabant et tumultuabantur, præsertim quòd ex Assyriorum castris & uinum & alias res multas huiusmodi ceperant. Sed ubi dies factus est, & ad ianuas nemo ueniret, præter eos qui unà cœnabant, audiretq; uacua esse castra Medis atq; equitibus, ac uideret ubi exiuit ita habere, hic tandem & Cyro excandescebat & Medis, quòd abijssent se relicto solo: continuoq;, ut fertur, crudelis atq; inexorabilis, iubet cuidam ex præsentibus, ut assumptis equitibus suis, quamcelerrimè pergeret ad Cyri castra, ac diceret hæc uerba: Arbitrabar equidẽ ipse, ut neq; tu Cyre adeò temerè de me consultares, neq; uos Medi, si Cyrus ita sentiret, ita me solum relinqueretis. Ac nunc si quidẽ Cy-

rus

rus uelit, bene est: sin nolit, uos huc adeste quam primum. Hac mādauit. Qui uerò pergere iussus est, Et quomodo, inquit, here ego illos inueniam? In eo, inquit Cyaxares, illorū solo, aduersus quos & Cyrus, & hi qui unà cum eo sunt, proficiscebantur. Quòd medius fidius, inquit, audio Hyrcanios quosdam ab hostibus defecisse, illosq; huc ire, atq; eos deducere. His autem auditis, Cyaxares multò etiam magis Cyro irascebatur, quòd neq; hæc dixisset sibi, & longè festinantius mittebat ad Medos, ut uiribus eum extenuaturus, ac etiam uehementioribus minis quàm antea Medos accusabat. Et nūcio quoq; interminatus est, nisi hæc acriter exponeret. Pergebat ergo nuncius habens equites suos circiter centum, & is quidem molestè ferens, quòd non etiam ipse cum Cyro profectus foret. Inter eundum autē hi triuio quodam disseparati errabant, neque prius ueniebant ad castra Cyri, quàm incidentes in quosdā Assyrios qui discederent, eos ut sese ducerent coëgerunt: & ita ignibus uisis, circiter mediam propè noctem eò perueniunt. Vbi uerò facti sunt iuxta castra, uigiles, ut dictum à Cyro fuerat, haud eos passi sunt ante lucem ingredi. Sed posteaquam dies illuxit, Cyrus Magis uocatis, legitima dijs ob huiusmodi res secūdas eligi iubebat: qui dū cura hac uersantur, is conuocatis homotimis, ait: Viri, deus quidē nobis bona plurima ostendit:

sed

sed nos, ô Persæ, hoc tempore pauci sumus ut hæc retineamus. Si enim qualiacunq; efficiamus, minus asseruauerimus, hæc rursus erunt aliena. Quòd si liquerimus ex nobisipsis aliquos ijs custodes quæ facimus, patebit statim nullarum nos esse uirium. Itaq; mihi uidetur, ut quamprimum è uobis aliquis eat in Persas, qui doceat quæ ab me dicuntur, iubeatq; quamcelerrimè mittant rursus suppetias, si quidem cupiunt Persæ imperium atq; fructum Asiæ. Ito igitur tu qui es ætate maximus, atq; hæc narrato: quòdq; mihi erit alendi cura quoscunq; milites mittāt, ubi ad me uenerint. Quæ autē nobis sunt, ea tu uides, quorum nihil tibi celādum est. Sed in hisce rebus mittendis à nobis in Persas, ut & pulchrè faciam & legitimè quæ ad deos attinent, patrem Cambysen, quæ uerò ad rempublicam, magistratus interrogato. Mittant præterea horum inspectores quæ gerimus, quiq; ea quæ à nobis quæruntur, considerent. Et tu inquit, accingere, ac manipulum comitē age. Exhinc uocabat Medos, simulq; adducitur nuncius à Cyaxare, qui audientibus omnibus dicebat, cum eius iram in Cyrum, tum minas aduersus Medos. Ait q; ad postremum, iubere Cyaxarem ut abeant Medi, etiam si Cyrus manere uelit. Igitur Medi audito nuncio silentium seruabant, tū ambigentes quî uocanti nō parerent, tum etiā metuētes quomodo minanti Cyaxari

audirent, praesertim quod non essent nescij, quae iis foret saeuitia. At Cyrus inquit: Ego, nuncie ac Medi, nequaquam miror si Cyaxares multos tum hostis aspiciens, nos uerò quid ageremus ignarus, & nobis & sibijpsi metuebat: sed posteaquã senserit hostis magno numero interemptos, omnis praeterea fugatos, primùm liberabitur metu: dein cognoscet se nunc non esse solũ, cum sui amici perdunt inimicos suos. Atqui accusandi quî sumus, cũ illum bene afficimus? Neque à nobis haec agimus, sed ego illo persuaso ut me egredi sineret, nobis assumptis haec facio: uos aũt non ueluti cupidi excundi, an exiretis interrogastis. Hucq; nunc uenistis iußi ab illo egredi, cui nõ liceat nos grauiter ferre. Quare ipsa etiam ira, certò scio, & maturescet ex hisce bonis, & unà cum desinenti metu abitura est. Nunc igitur & tu nuncie requiesce, quoniã laborasti: & nos, ô Persae, quoniam hostis affuturos expectamus, qui uel pugnent, uel pareant, instruamur quampulcherrimè. Nam si hoc pacto aspicimur, consentaneum est nos plura ex his, quibus egemus, effecturos. Tu uerò Hyrcaniorũ princeps opperire, militumq; tuorũ ducibus imperato, eos ut armis induant. Quae ubi fecisset Hyrcanius, uenissetq;, ait Cyrus: Non parua mihi est uoluptas Hyrcanie, cum sentio adesse te, qui non modò amicitiam prae te feras, sed te callidum esse ostendas, quae ipsa conducere nunc nobis

nobis perspicuum est. Nam et mihi Assyrij hostes sunt, & tibi inimiciores quàm mihi. Hoc pacto nobis utrisque nunc est consultandum, ut horum nemo qui nunc socij nobis adsunt, deficiat: quinetiã si poßimus, alios assumamus. Medum uerò audisti, qui equites reuocat: qui si abeunt, nos soli pedites manebimus. Sic igitur faciundum est mihi ac tibi, ut & nuncius hic qui reuocat, manere etiam ipse apud nos uelit. Tu igitur tabernaculum reperiens, id ei dato, ubi sit pulcherrimè omnia pro dignitate habiturus. Ego item enitar aliquid ei operis imperare, quod obiturus libentius sit quàm abiturus, eiq; omnia differe, quæq; spem bonam & ei & amicis omnibus afferant, si bene successerint. Hæc ubi feceris, ad me reuertere. Igitur Hyrcanius in tabernaculum ducebat Medum quò decebat. Qui uerò ibat in Persas, paratus aderat. Ei Cyrus iubebat, ut diceret Persis quæ antea in sermone declarata sunt, Cyaxari literas redderet: tibiq;, inquit, uolo ea legere quæ ad Cyaxarem scribo, quò ea quæ noris cõfiteare, si quid his de rebus te roget. Hæc autem inerant in epistola. Cyrus Cyaxari salutem. Nos te neque solum deseruimus: nemo enim cum sit inimicis superior, tum est sine amicis: neque abscedentes, te putabamus in periculo cõstitutum. Sed quò magis distamus, eò tibi securius esse arbitramur. Haud enim qui sedent amicos proxime, securitatem

ritatem maximè amicis præbent: sed qui maximè eminus inimicos fugant, tutioris amicos reddunt. Sed uelim animo uolutes, qualis ego erga te sum, & item qualis tu erga me, postea me accusa. Equidem ipse tibi socios egi non quos tu suasisti, sed quot ego potui plurᵘˢ. Dedisti tu mihi, cum essem in amica regione, quot possem persuadere. Nunc autem cum in agro sum hostili, nō qui uelit, sed omnis reuocas Medos. Etenim tum equidem arbitrabar uobis utrisque debere gratiam: at nunc abs te cogor tui quidem obliuisci, eniti autem hisce omnem referre gratiā, qui me sunt secuti. Equidē tui similis fieri haud possum, qui etiam nunc mittens in Persas militem accersurus mando, quotquot ad me ierint, si quid tibi ijs opus fuerit priusquàm ad me ueniant, ut in te sit ipsis uti, non quemadmodum eis libeat, sed pro tua uoluntate. Verùm consulā tibi, & si iunior sum, ne quæ dederis auferas, ne tibi pro gratijs inimicitiæ debeātur: nec etiā quem uelis ire ad te quamprimum, minitando accersas: neque dum annuis te solum esse, multis simul intermineris, quò illos non doceas te sibi curæ non esse. Nos uerò adesse studebimus, ubi celerrimè peregerimus. quæ & tibi & nobis si gesta fuerint, cōmunia esse bona censeamus. Vale. Hanc ei epistolam reddito, & quicquid horum ex te percunctatur, quemadmodum scriptum est itidē dicito. Etenim ego tibi de Persis-

mand

mando, ut est antea scriptum. Huic ita loquutus est. Quem data epistola ire iußit, addiditq; ita maturaret, quemadmodum nouit celerem aduentum conducere. Exhinc aspiciebat omnis in armis iam esse & Medos & Hyrcanios, atq; Tigranem Armenium: erantq; Persæ armis induti. Iam etiam finitimi quidam & adduxerunt equos, & arma attulerunt. At Cyrus tragulas eum in locum deijcere illos iußit, quo alios quoque antea iusserat: & ut hi quibus hoc opus mãdatum fuerat, eas cremarent, quotquot ipsi non egebant. Equos uerò iubebat custodiri, utq; hi manerent qui illos adduxerant, donec aliquid eis significasset. Principibus autem equitũ Hyrcaniorumq; uocatis, huiusmodi uerba loquutus est: Viri amici ac socij, nulla uos admiratio capiat, quòd ab me sæpenumero conuocamini. Res enim præsentes quia nouæ sunt nobis, hæ minus sunt pleraq; ordinatæ. Quæcunque autẽ ordine careant, hæc necessariò molestiam afferunt semper, donec loco suo fuerint cõstituta. Suntq; nũc nobis multæ captæ pecuniæ: præterea uiri quoque. Et quoniam neq; nos scimus, quæ harũ rerũ sint cuiusq; nostrûm, nec etiã hi nouere quis eorũ singillatim herus sit, nõ licet admodũ intueri an ipsorum multi suo fungantur munere, utq; omnes ferè quid faciundum sit dubitant. Ergo ne ita res habeant, istas definite, ut qui cepit tabernaculum in quo satis sit & esculentorum,

rum.

rum, & potulentorum, & ministrorũ, & strati, & uestis, aliarumq; rerum quibus habitatur tabernaculũ militare, hic sanè aliud nihil addendum est, quàm ut norit is qui cepit, horũ esse habendam curam perinde atque de rebus propriis. Qui uerò in ea incidit tabernacula, quæ rei cuiusquam indigent, hisce uos quod deest supplete diligenter. Nec sum inscius superuacanea fore permulta. Plura enim omnia quàm pro nostra multitudine habebant hostes. Venerunt aũt ad me & Assyrii regis, & aliorũ potentatuũ quæstores, qui dicerent aurum esse apud se signatũ, tributa quadã narrantes. Quare hæc omnia proclamate ad nos deferant ubi sederitis, metumq; illi addite qui iussa non fecerit. Vos præterea tribuite quod ceperitis, equiti quidem duplum, pediti uerò simplum, ut habeatis si quo egebitis, & quo etiam aliquid ematis. Forum castrense proclamate, iam neminem inferre cuiquam iniuriam, & ut tabernarii atq; mercatores uendant quod singulis est uenale: & hæc sanè ubi disposuerint, alia agere quò castra nobis incolantur. Atq; hæc hi continuò proclamabant. Medi aũt & Hyrcanii ita dixerunt: Et quo nam modo nos sine te ac tuis hæc distribuamus? Atq; Cyrus itẽ ad hæc uerba ita subdidit: Num enim, ô uiri, ita ipsi sentitis, ut quicquid agendum fuerit, omnibus rebus interesse nos omnis oporteat? Neq; satis ego futurus sim,

qui agam aliquid ante nos, quicquid opus fuerit, neq; nosipsi ante nos. Et quo pacto aliter habeamus plus laboris: ac minus efficiamus quam hoc modo? At uidete uos, inquit. Nos enim custodiuimus hæc uobis, quæ à nobis uos creditis esse bene custodita. Vos item distribuite, & nos credimus bene à uobis esse distributa: atque alijs item rebus nos boni aliquid enitamur agere commune. Videtis enim nunc primùm quot adsunt nobis equi. Alij etiam adducuntur, quos si ociosos esse permittemus, nulli nobis usui sunt futuri, quin molestiæ potius nobis erunt propter eorum curam. Quòd si equites in eos posuerimus, simul & negocijs liberabimur, & nobis ipsis uires addemus. Quare si alios habetis, quibus istos detis, quibus cum si opus fuerit, discrimen ineatis libentius quàm nobiscum, in illos distribuite. Sin maximè nos habere uultis uobis subsidiarios, nobis eos date. Etenim cum modò sine nobis fugando dimicabatis, magno nobis eratis metui, ne quid aduersi pateremini: fecististiq; nos sanè pudere plurimũ, quòd nõ ibi ubi eratis adessemus. Quòd si equos acceperimus, secuturi uos simus, ac si quid maiori usui in equis dimicantes esse uideamur, ita nihil strenuitatis omittemus. Sin pedites uisi fuerimus opportunius adesse, tum descendentes in medium, uobis continuò pedites aderimus. Equos antẽ excogitabimus quibus tradamus.

Cyrus

Cyrus huiusmodi orationē habuit. Illi autē responderunt: At nos Cyre, neque uiros habemus quos imponamus super hosce equos: neq; si habe remus, ubi tu hæc uelles, pro hisce alium eligere mus. Itaq; ipse nunc hos accipe, atq; facito ut esse tibi uidetur optimum. Verùm & istos, inquit Cyrus, admitto, & quòd faustum fortunatumq; sit, tum nos fiamus equites, tum uos quæ communia sunt diuidatis. Itaq; primum seligite dijs immortalibus, quicquid magi interpretentur: dein etiā deligite Cyaxari, ubiubi magis rem gratā fore arbitramini. Et illi ridentes di xere, mulieres esse deligendas. Mulieres igitur, Cyrus ait, deligite, & aliud quicquid uobis uideatur. Cumq; delegeritis, facite pro uiribus, ut hi omnes Medi qui me ultro secuti sunt, ne quid querantur. Et uos itē Medi, Hyrcanos hosce ho norate, qui in societatē nostrā primi uenere, quò existimēt bene sibi cōsuluisse de amicitia nostra atq; partē rerum omniū tribuite etiā Cyaxaris nūcio, tū ipsi, tū eius socijs: utq; nobiscū maneat istū hortamini, inquientes ita etiā mihi uideri, quò intelligēs quæ gerūtur ea singillatim magis renūciet Cyaxari. Persis uerò q sunt mecū, quæ cunq; nobis bene habētibus supfuerint, hæc suffi cient. Etenim nō admodū in delicijs, sed rusticè quodāmodo ac duriter sumus educati. Itaq; nobis risui fortasse futuri sumus, si quid elegātius nobis induendū dederitis: quēadmodū noui fore,

ut & sedentes in equis multũ uobis risum præbeamus, quippe qui, ut opinor, decidamus in terram. Exhinc illi ad diuidendum iuere, magno quodam risu ob equitationem affecti. At Cyrus cõuocatis ordinũ centurionibus iußit equos acciperent, equorũq; tum uasa, tum ministros, & acciperent eos quidẽ numero singuli æqualiter in ordinem secundum sortem. Ipse autẽ Cyrus proclamari iußit, si quis esset in Assyriorum, aut Syrorum, aut Arabum castris uir seruus, uel ex Medis, uel ex Persis, uel ex Carribus, uel ex Cilicibus, uel ex Bactrianis, uel ex Græcis, uel qui aliunde undecunq; coacti essent, hi se exhiberẽt. At illi ubi proclamationẽ audierũt, libenter multi corám apparuere. Cyrus uerò electis ex ijs qui forma maximè præcellerent, dicebat licere eos qui liberi forent, arma tollere quæ dat ipsis. sibi autem curæ fore ut res haberent necessarias. quos agens continuò ad ordinum centuriones, illis eos commendauit, iußitq; ut cratis nudosq; gladios his darent, quò ea habentes, sequantur unà cum equis, et ut res necessarias pro his acciperent, quemadmodum pro Persis suis: centuriones uerò ipsi cum thoracibus ac lanceis ut equis ueherentur. Ipseq; Cyrus facere ita cœpit. At peditibus homotimorũ, ut pro se quisq; alium præficeret, iußit ex homotimis. Et hi quidẽ circa hæc uersabantur, cũ interea temporis adfuit Gobryas Assyrius, uir

senex,

senex, in equo cum equestri famulatu, ferebãtq; arma omnes equestria. Atq; hi qui constituti erant ad arma recipienda, iubebant lanceas traderent, ut eas quemadmodum alia cremarent. Quibus respondit Gobryas, uelle se antea uidere Cyrum. Et ministri relictis alijs equitibus, Gobryan ducunt ad Cyrum. Quem Gobryas ut uidit, ait: O here, ego genere sum Assyrius, qui & oppidum habeo ualidum, & magna dominor regioni. Praeterea equites habeo circiter mille trecentos, quos praebebam regi Assyriorum, eramq; illi amicissimus. Sed ubi ille à uobis necatus est, uir sanè bonus, illiusq; filius mihi inimicissimus successit in regnũ, ueni ad te, cui supplex concido, meq; ipsum do seruum ac socium: abs te autem peto, ut meam ulciscaris iniuriam, quem ita facio filium ut licet, careo enim filijs maribus. Nam qui mihi haeres solus erat, filius honestus & bonus, quiq; me & amabat & honorabat, quemadmodum filius honore patrem facere felicem queat, hũc rex ille senior, regis huius praesentis pater cum inuitasset tanquam daturus filiam ei uxorem, ego illum misi, ut eram elato animo, quòd filium scilicet meum filia regis uisurus essem sponsum. Praesens autẽ rex ubi eũ uenatũ inuitasset, uenariq; liberrimè permisisset, ratus se longè illi equitatione praestare, meus filius ut unà quidẽ cum amico uenabatur. Vrsa uerò ut est oblata, cum hi ambo unà

illam insequerentur, hic qui nunc est princeps, misso iaculo ictu frustratus est, quod utinam accidisset nunquã. At filius meus feriẽs, id quod minimè opus erat, ursam prosternit. Et tũ quidem hic molestè fortasse rẽ ferens, inuidiã clam continuit. Sed ut rursus leo obiectus esset, regis filius itẽ iaculatus est frustra: passus is quidẽ incredibile nihil, mea sententia. At filius meus itẽ assecut⁹ leonẽ interemit, aitq́;: Certè bis deinceps ferit, & utraq; uice ferã prostrauit. Hic igitur non amplius homo nefarius inuidiam cõpescuit, sed arrepta lancea à sequentium quodã, eaq́; percusso in pectus filio meo, qui & unicus mihi erat & charißimus, huic animã abstulit. Quem ego miser tam grandem agens ætatem, filium meum optimum mihiq́; dilectißimum, cui nuper florere barba inciperet, pro sponso portaui mortuum, atq; sepeliui. Parricida uerò perinde quasi inimicum aliquem perdidisset, se facti pœnitere nũquam ostẽdit. Neque pro perpetrato facinore, honore aliquo sepultum dignatus est. Atqui eius pater & me commiseratus est, & calamitatem meam permolestam sibi esse declarauit. Ego igitur si quidem ille uiueret, nunquam ad te issem, quò illi nocerem. Nam illius multa amicitiæ merita erga me fuere, cui etiam inseruiui. Sed postea quam in filij mei interemptorẽ deuenit imperium, nunquã huic ego possem esse beneuolus, nec etiã hic me, certò scio

amicum

amicum unquam duceret. Nouit enim quo animo in se sum, & ut antea hilariter uitam agerem, nunc autem filio orbatus, in luctu dego senectutem. Si igitur me admittis, spemq; afferas fore ut consequar tecum ultionem aliquam mei charißimi filij, tum rursus uidear mihi pubescere, tum neq; uiuere cum dedecore, neq; mori me putem cum dolore. Gobryas ita inquit. Ad quē Cyrus ita respondit: At si quidem Gobryas omnia sentis quæ es ad nos locutus, & admitto te supplicem, & tui filij ultionem cum deorum ope promitto tibi. Verùm mihi dicito, si tibi hæc à nobis fiant, tuaq; te habere oppida permittamus, & agrum, & arma, atq; uires quas habebas antè, tu pro hisce quæ nobis præstabis obsequia? Ille uero dixit: Oppida equitum cum ueneris, domum præbebo tibi: regionis tributum quod illi ferebam, tibi soluā: et ubi expeditionē ages, ibo unà tecū in exercitum cū regionis meæ uiribus. Est præterea mihi filia uirgo, eaq; dilectißima, et iam nubilis, quam ego antea putabā uxorem alere huic qui nunc regnat: at ea nunc multo est cū gemitu me precata, ne se fratri parricidæ uxorem dem, id quod ipse etiam sentio. De hac autem ipsa ita hoc tempore tibi consultationē cedo, quemadmodum ipse quoq; de rebus tuis uidear consultare. Sic dein inquit Cyrus: Ad hæc pro ueritate do tibi meam, tuamq; dextram accipio, dij autem nobis testes sunto. Hæc

 ubi

ubi acta sunt, & abire Gobryan iubet sua secũ habentem arma: & ex eo quærebat, quantum ad se usq; foret itineris, quoniam eô esset iturus. Ad quem dicebat Gobryas: Si mane cras eas, altero die apud nos pernoctes, Ita igitur hic abiuit relicto Cyro imperatore. At Medi aderãt, qui Magis ea soluere, quæ ijdem dijs dixerant deligenda, Cyro autem selegerunt pulcherrimũ tabernaculum ac Susiam mulierẽ, quæ in Asia speciosissima esse diceretur, et cithariſtrias duas optimas. Secũdo autem loco, secunda Cyaxari. Huiusmodi etiam alia quorum indigebant sibiipsis explentes, quò re nulla egentes militiã exercerent: omnia enim affatim erant. Acceperunt etiam Hyrcanij ea quorum indigebant. Aequalem quoq; portionem Cyaxari nuncio fecere. Superuacanea uerò tabernacula quotquot erant, Cyro tradidere, quò Persis tribueret, Numum uerò datum iri dixerunt, ubi collectus foret: quem etiam distribuerunt.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER V.

HI quidem hæc & egerunt & dixerunt. At Cyrus dona Cyaxaris iussit eos accipere atq; custodire, quos ei sciebat esse familiarissimos, aitq; Quæcunq; mihi datis, libenter admitto. Iis au-

tem qui uestrûm maximè indiguerit utetur. Quidā uerò ex Medis musicæ studiosus, Atqui, inquit, ô Cyre, cum uesperi audissem citharistrias quas nunc tu habes, & audiendo delectatus sum, & si istarum mihi unam dederis, uidear dulcius in expeditionem ire quàm manere domi. Ad quem Cyrus inquit: At ego & do eam tibi, ac puto tibi habere gratiā magis quòd à me petieris, quàm tu mihi quòd accipis, usque adeo cupio uobis gratificari. Et hanc quidem accepit qui petierat. Vocato autem Cyrus Araspa Medo, qui ei erat à puero sodalis, cuiq; stolam exutus Medicam dederat quo tempore ab Astyage abiret in Persas, huic iußit ut sibi custodiret mulierem atq; tabernaculum. Erat autem ea mulier Abradatæ uxor regis Susorum: qui cum caperentur Assyriorum castra, ibi nō erat, quippe qui ad Bactrianorū regem orator profectus est, eò ab Assyrio missus societatis faciundæ gratia: erat enim regi Bactrianorum hospes. Hanc igitur Cyrus tuendam iubebat Araspa, donec ipse eam acciperet. Araspas autem iussus percunctabatur: Vidistine adhuc Cyre, mulierem quam mihi iubes asseruandam? Mediusfidius, Cyrus inquit, nequaquam uidi. At ego, inquit Araspas, uidi equidem cum eam delegi tibi, et rursus cum ingreßi sumus in eius tabernaculum, eam ita demum minimè nouerámus. Nam sedebat humi, & famulæ omnes cir-

cum ipsam, habebatq́; illa uestem ancillarũ uestibus similem. Sed ubi uolẽtes cognoscere quanam esset hera, omnis illas circunspeximus, quã primum admodum uisa est alijs omnibus antecellere, quamuis sederet, essetq́; uelata, et humi dispiceret. Vt autem eam iußimus surgere, consurrexerunt unà cum ea illæ ancillæ omnes. Præstabat autem hæc primùm magnitudine, dein uirtute & uenustate, etsi in humili erat habitu, manifestoq́; ei lachrymæ stillabant, aliæ in peplos, aliæ pedes. Vbi uerò qui erat inter nos ætate grandior ait, Bono animo esto mulier, nam etsi pulchrum ac bonum uirum tibi esse audimus, nunc te uiro seligimus qui neq; forma præstantia illo est deterior, neque prudentia, neque uiribus. Sed, ut nostra fert opinio, si quis alius quisquam uir, Cyrus etiam ipse admiratione est dignus, cuius tu ex hac hora futura es. Quod mulier ut audiuit, & lacerauit à summo usq; peplum, & eiulabatur: unà etiam uociferatæ sunt famulæ. Quo quidem tempore maxima ex parte apparuit eius facies, apparuit item collum ac manus. Voloq́; tibi certò persuadeas Cyre, ut & mihi & alijs intuentibus uisum est, nondum esse ortam, neq; inueniri inter mortales huiusmodi mulierem in Asia. Verùm eam tu omnino aspice. Atq; ait Cyrus: Ita mehercule: & multò quidẽ minus, si talis est qualis à te narratur. Cur? inquit ille adolescens. Quoniam, ait, si nũc

dum

dum abs te audio eam esse pulchram, sententiam tuam sequens eam uisurũs iero, cum neque satis mihi ocij sit, uereor ne longè celerius illa persuadeat mihi item, ut se rursus spectaturus accedã, & exhinc fortaßis his neglectis quæ gerere me oportet, sedeam illam spectans. At iuuenis multo cum risu ait: Putas enim tu Cyre, fieri posse ut mulieris pulchritudo eum qui nolit, cogat agere quod factu non sit optimum? Nam si hoc ita natura habet, omnes idẽtidem cogeret. Vidésne ut ignis omnes itidem urit? Natura enim talis est. Pulchras autem alias amãt, alias non amãt, & alius aliam. Etenim res spontanea: & quisque amat quem uelit. Frater haud continuò sororem amat, sed ab alio hæc amatur. Neque pater filiam amat, quæ amatur ab alio. Etenim metus ac lex satis sunt ad amorem inhibendum. Quòd si lex feratur, ut qui non uescuntur, non fame capiantur: & qui non bibunt, non sitiant, neq; per hyemem frigeant: neq; caleãt per æstatem, nulla sanè lex poßit efficere, ut his homines pareant: sunt enim homines his rebus natura inferiores. At amare ultroneum est. Quisque igitur ea amat quæ sua sunt, ut amictus, & calceos. Quomodo ergo, inquit Cyrus, si amor ultroneus est, non eo uacare quis potest cum uelit? Cæterùm ego uidi qui flerent præ dolore ob amorem, & qui amatis famularentur, cum prius quàm amarẽt, maximum malum seruitutẽ opinarentur:

tur: quiq; darent eorum multa, quibus priuari eis nō esset melius: & qui praeterea optarēt amore liberari non secus quàm ab alio quodam morbo, neque liberari tamen possent, sed ualidiore necessitate ligati essent, quam si in ferrea uincula coniecti forent. Praebent igitur armatis seipsos, permultum ac temerè seruientes. Neque cum huiusmodi malis teneantur, tentant euadere, sed asseruant quos amant, ne quoquam effugiant. Et adolescens ad haec ait: Faciunt enim quae dicis. Et sunt sanè istiusmodi amatores flagitiosi, quo fit ut etiam optent, ut perseuerantes usq; in aerumnis moriantur. Cumq; infinitae sint liberandi artes, à uita non liberantur. Iidē praeterea furari aggrediuntur, neq; ab alienis abstinent. Sed cum quid rapuerint, furatíue fuerint, uides quòd ipse primus tanquam furtum necessarium non sit, & furem & raptorem accusas: et non modò non ignoscis, sed supplicio afficis. Hoc item modo formosi non cogunt ut homines se ament, aut cupiant quae non decet: sed flagitiosi homunciones cupiditatibus omnibus se praestāt inferiores, deinde amores accusant. At honesti atque probi uiri etsi cupiunt & aurū, & equos bonos, & mulieres pulchras, ab his tamē omnibus facile queunt abstinere, ut non his magis quàm deceat subditi sint. Itaq; ipse hanc mulierem intutus, etsi admodum formosa mihi uisa est, sum tamen & apud te, & equito, & alia

quæq; mea præsto officia. Ita mediusfidius, inquit Cyrus: fortasis enim celerius abisti, quàm in quanto tempore amor potest hominem sibi disponere. Nam & ignis eũ qui se tetigerit, haud continuò urit, & ligna non continuò flammas tollunt. Ipse tamen neq; ignem ultro tango, neq; pulchros intueor, nec etiam tibi consulo Araspa, sinas in pulchris oculos uersari: quòd ignis quidem urit hominis tangentis, ac formosi eos etiam accendunt qui se procul spectant, ut propter amorem æstuent. Confido Cyre, Araspas inquit. Nam si nunquam etiam spectare cessauero, nullo pacto uincar, quò aliquid quod minus deceat faciam. Pulcherrimè, inquit, dicis. Quare asserua hãc, ut tibi iubeo, eiusq; curam gere: fortaßis enim admodum etiam in tempore fiat hæc mulier. Tum igitur his dictis abierunt. Sed adolescens cum simul mulierem pulcherrimam aspiceret, simulq; eius probitatem cognosceret, curamq; eius gereret, atq; gratificari ei arbitraretur: et cum etiam sentiret eam non esse ingratam, sed diligentiam per seruos suos adhibere, ut ingredienti Araspæ essent necessaria omnia, & ne si quando ægrotaret, rei cuiusquam indigeret: ex hisce omnibus amore captus est, & nihil fortasse mirabile est passus. Et hæc quidem hoc pacto gerabantur. Cyrus autẽ cum uellet libenter manere apud sese tum Medos, tum socios, conuocatis tempestiuis omnibus,

huiusm

huiusmodi uerba locutus est: Viri Medi, & uos qui adestis omnes, equidem certò scio neque pecuniarum indigentis uos mecũ egressos esse, neq; quòd existimaretis Cyaxari hoc praestare obsequium, sed ut hanc rem mihi gratificaremini, méque honore prosequeremini, & per noctem iter facere, & mecum unà periclitari. Quorum ego gratiam uobis habeo nisi iniustus sim, quam referre nondum mihi uideor posse pro dignitate. Neque id dicere me pudet. Quòd autem dicam eam me relaturũ si apud me manseritis, hic mihi sermo pudori esset: nam existimarer uideri haec dicere, quò uos magis uelitis manere apud me. Sed haec pro re hac uobis dico. Ego enim uobis etiam si iam abeatis obedientes Cyaxari, tamen si quid boni gessero, ita enitar facere ut me sitis laudaturi. Non enim ipse nunc sum abiturus. Verùm & Hyrcaniis quibus & iusiurandum, & dextras dedi, fidem seruabo, et nunquã hos deprehendar prodidisse. Et Gobrya qui nũc nobis & oppida dedit, & regionem, & uires facere studebo, ne se unquam poeniteat sui ad me itineris. Et quod maximum est, cum dij immortales manifestis adeò bonis nos affecerint, eos & metuerem & uererer, si his bonis relictis temerè abirem. Equidem ipse ita faciam. Vos autem ita ut sentitis, ita etiam facitote, atque mihi dicite quaecunque sententia uobis sit. Cyrus ita loquutus est. Primus autem is qui

olim dixit se Cyri consanguineum, respōdit: At ego rex, inquiens, rex enim nihilo minus uideris natura esse, quàm qui in alueari apium est dux: illi enim apes parent ultro, & ubicunque maneat, nulla illinc abscedit. Quòd si quô exeat, nulla eum relinquit: amor usque adeò uehemens in his inest, ut eius patiantur imperium: identidemq; quodammodo homines mihi uidentur erga te habere. Etenim in Persas cum à nobis abisti, quis Medus aut iuuenis aut senex relictus est, qui minus te sequeretur, donec Astyages non auertit? Cum uerò ex Persis auxilio uenisti nobis, uidemus item amicos tuos ferè omnis ultro te sequentis. Vbi rursus cupisti ducere hunc exercitum, sponte Medi omnes te sunt secuti. Nunc etiam sic habemus, ut unà tecum in terra hostili cum sumus, confidamus, & timeamus sine te abire etiam domum. Itaq; alij quomodo facturi sunt, ipsi dicent. Sed ego Cyre, & hi qui mihi subditi sunt, et manebimus apud te, & tuum nutum obseruabimus, constanterq; expectabimus beneficiū tuū. Post hunc ita Tigranes loquutus est: Tu nunquā mireris Cyre, si ipse taceo. Animus enim meus nō ad consultandū paratur, sed ad omnia ea faciunda quæ iubeas. Hyrcanius autem inquit: At ego, ô Medi, si nūc abeatis, dicam mali numinis esse insidias, quod uos nolit felicissimos fieri. Humana autē mentis compos quis aut fugiētis hostes fugiat,

giat, aut arma si tradiderint, minus capiat, aut seipsos atq; sua dantis non admittat? praesertim cum talis est uobis imperator, qui mihi uidetur, ita nos deos omnis testor, magis laetari ut nobis benefaciat, quã ut seipsum locupletet. Post hunc Medi omnes haec dixerunt: Tu Cyre & eduxisti nos, & domum cum abeundi tẽpus uideatur, tecum nos age. Quae Cyrus ubi audiuit, ita precatus est: At, ô Iupiter optime maxime, abs te peto, mihi des ut hos beneficijs uincam, qui me honorant. Exhinc iussit ut alij cõstituerẽt habere iam circa se custodes. At Persae distribuerent tabernacula equitibus quidem, quae his conuenirent: peditibus uerò, quae his satis essent: & ita cõstituerent, ut qui in tabernaculis sunt, ubi fecerint omnia pro officio, ea in ordines ferant ad Persas, & equos praebeant cultos. Persis uerò opus ut esset aliud nullum, quàm ea elaborare quae ad bellum pertinent. Hunc autem diem degerunt hoc pacto. Manè autẽ surgẽtes pergebant ad Gobryan, Cyrus quidem in equo, & qui ex Persis equites facti sunt, ad duo millia. Qui uerò habebant horum crates & mucrones, post hos sequebantur pari omnes numero: aliusq; exercitus instructus proficiscebatur. Cuiq; autem iussit, ut nouis ipsorum seruis dicerent, quicunq; eorum aut post cogentes agmẽ ui sus fuerit, aut ante frontem, aut ad latera deprehendatur extra eos qui sunt in ordine, illum

punie

punitum iri. Postridie circiter crepusculũ perueniunt ad Gobrya oppidum, uidentq́; munimentum ualidißimum, & omnia parata in muris quæcunq; sunt ad repugnandum optima, ac boues multas pecudesq́; permultas sub munimenta adductas intuebantur. Cumq́; misisset ad Cyrum Gobryas, iußit ut equitans uideret si sit accessus expeditißimus, utq́; intro ad se mitteret fidos aliquos, qui intuentes quæ sibi intus sunt, renũciaturi sint. Sic igitur Cyrus ipse certò uidere uolens, sicubi oppidum facilè capi posset, siue Gobryas mẽtiretur, immittebat undiq;, ac uidit omnia ualidiora esse accessu. Quos autem misit ad Gobryan, hi certò renunciabant tanta esse intus bona, quanta, ut sibi uidetur, in hominum ætatem si intus sint, defutura non forent. Itaq; Cyrus sollicitus erat quid tandem hæc essent, quum Gobryas & ipse ad eum egressus est, et omnes intrinsecus eduxit ferentes uinum ac farinam, alios uerò agentis boues, capras, oues, sues: & si quid esset esculẽti, omnia affatim afferebant, ut cœna exciperetur exercitus omnis unà cum Cyro. Qui ergo ad hanc rẽ constituti erant, & diuidebant hæc, & cœnabant. At Gobryas ubi omnes uiri sui fuerũt extra, Cyrũ ingredi iußit, quò arbitraretur omnia esse secura. Cyrus igitur præmißis exploratoribus ac uiribus, ita etiã ipse ingrediebatur. Sed ubi ingressus est Cyrus habẽs portas patefactas, ami-

eos omnis inuitabat, et principes quos habebat secum. Vbi uerò intus fuere, Gobryas extulit phialas aureas, & urceos, & peluis, uariumq; ornatum, et innumeros quosdam daricos, & omnia ualde pulchra: ad postremum etiã filiam educens mirabili quadã pulchritudine atq; magnitudine, quæ luctuose haberet propter fratris obitum, ita inquit: Ego tibi Cyre hasce quidem pecunias dono do, hãc autem filiam concedo, ut de ipsa pro uoluntãte deliberes. Te autẽ suppliciter rogamus, ego quidem etiam antea, ut filij mei, ipsa autẽ nunc, ut fratris sui sis ultor. Ad quæ Cyrus respõdit: Sed ego tibi etiam hæc tum promisi me ultorem pro uiribus fore, ubi tu uerus esses. Nunc uerò cũ te talem esse intueor, iã tibi debeo promissum: & tuæ huic filiæ eadem cum deorum ope promitto me facturum: atque hasce sanè pecunias ipse quidem admitto, quas filiæ huic tuæ, atq; illi do qui eam in uxorẽ capiet. Vnum autem donum habens abs te abibo, pro quo nec ea quæ Babylone sunt, etsi ibi sunt plurima, nec etiam quæ ubiq; sunt, pro hoc uno quo donatus abs te sum, suauius habens sim abiturus. Et Gobryas miratus quidnam hoc esset, suspicatusq; ne filiam diceret, ita est percunctatus: Et quidnã hoc est, inquit, Cyre? Ad quem ille respondit: Quoniã ego, Gobrya, multos homines esse reor, qui neq; impietati sese uelint, neq; iniustitiæ obnoxios facere, neq; spõte mentiant

tiantur: sed quia nemo his uelit præferre neque pecunias multas, neq; regnum, neq; oppida munita, neque filios charißimos, moriuntur prius quàm declarent quales essent. Tu autem mihi nunc & munitiones tutißimas, et diuitias multiplices, & uires tuas, & filiam dignißimam largitus mihi, clarum reddidisti mortalibus omnibus, eum me esse, qui neq; in hospites impius esse uelim, neq; iniustus pecuniarũ gratia, neq; ultro mendax in seruandis promißis. Horũ ego obliuiscar sanè nunquam, donec uir iustus sim, talisq; esse uisus lauder ab hominibus: quin enitar te contrà bonis omnibus honorare. Neq; tibi uerendum est, quo minus careas digno uiro pro hac filia tua: Nam & multi mihi, & boni amici sunt, quorum alicui hæc nubet, si quidem tantas sit habiturus pecunias, quãtæ abs te dantur, uel ijs etiam alias multò plures nequeam dicere. Tu sanè haud ignoras quosdam eorum esse, qui ob pecunias tuas ne paulò quidem magis te sint admiraturi: me autem hoc tẽpore adamant, optãtq; ut deorũ benignitate poßint aliquando demonstrare, quòd nihilo minus quàm ego fideles sint in amicos: in hostes autem ut nunquam sint quandiu uiuunt remißiores, modò deus aliquis non aduersetur. Virtuti uerò atq; bonæ gloriæ, ne bona quidem omnia Syrorum Assyriorũq; tuis addita bonis præferant. Talis esse uiros qui hic sedent, nolo te lateat.

Et Gobryas ridens: Per deos immortales, inquit, Cyre, ostende mihi ubi hi sunt, quò abs te petam horum mihi aliquem fieri filium. Atq; Cyrus ait: Nihilo tibi opus erit ut me percuncteris: si unà nobiscum etiam sis, ipse tu poteris alij ipsorum quenq; demonstrare. Tantũ loquutus uerborum, apprehẽsa Gobryæ dextera, atq; surgẽs abijt, suosq́; secum eduxit omnis. Cumq́; multum à Gobrya rogaretur ut intus cœnaret, haud uoluit, sed cœnabat in castris, et Gobryan ipsum conuiuam assumpsit. Cumq́; in uimineis toris discumberet, ita eũ interrogabat, Gobrya, dic mihi, utrum tibi putas plura esse strata, an cuiq; nostrûm? Ad quem ille respondit: Vobis sanè plura & strata sunt, & lecti, atque ædes multò maiores quàm mea, qui pro ædibus & terra utimini, & cœlo. Lecti etiam uobis sunt, quotquot cubicula sunt in terra: strata uerò existimatis non quot lanæ oriuntur ex pecudibus, sed quamcunq; materiam & montes & campi germinant. Primùm igitur, dum unà cum his Gobryas cœnaret, uideretq́; appositorum esculentorum uilitatẽ, putabat seipsos multò esse liberaliores quàm Persas: sed ubi animo uolutauit: ciborũ moderationem (in nullo enim neque esculento, neq; potulento uir Perses, ex his qui bene instituti sunt, neq; oculis commotus appareat, neq; rapina, neq; mente, ut cõsideret, tanquam si in cibo nõ esset: sed quemadmodũ equestres,

stres,

ſtres, quoniam in equis non turbantur, poßint ſimul dum equitant & uidere, & audire, & dicere, quod ſit opus: ſic itē illi inter cœnandum exiſtimant oportere & prudentes apparere, et moderatos: at moueri eſculentis & potulentis, uidetur his eſſe porcinum admodū & immane) cogitauit etiam ut hi inuicem talia quædā interrogabant, qualia interrogari ſuauius eſſet, quàm nō interrogari: & ut cauillabantur, qualia cauillari ſuauius erat, quàm non cauillari. Et quæ iocabantur, ut admodum à contumelia aberant, & à re turpi factu, & à mutua moleſtia. Maximū uerò ei uiſum eſt, quòd his qui eſſent in exercitu, nihilo plura exiſtimarēt oportere apponi, quàm illis qui in diē periculum intrarent: ſed hoc arbitrarentur ſuauißimum eſſe conuiuium, ſi ita pararēt ſocios, ut futuri eſſent quamoptimi. Vbi autē Gobryas ſurrexit domū abiturus, fertur dixiſſe: Non amplius miror Cyre, ſi pocula, & amictus, & aurum nos poßidemus quàm uos maiori copia, at nos ſumus minoris faciundi quàm uos. Nos enim operam damus, ut ſint nobis quamplurima: at uobis ea diligentia eſt, uti mihi uidetur, ut futuri ſitis quā optimi. Et ille quidem hæc loquutus eſt. At Cyrus: Age, inquit, Gobrya, quò manè adſis, tecum equitatum habens armatum, quò etiam tuum exercitum uideamus: ſimulq; nos age per agrum tuū, quò intueamur quæ & nobis amica, &

ea, & quæ hostilia sunt existimanda. Tum igitur hæc loquuti, utriq; abierunt ad res conuenientis. Sed ubi dies aduenit, affuit Gobryas habens equitatũ suum, ac ducebat. Cyrus autẽ, ut par est uiro principi, nõ solum mentem adhibebat itineri faciundo, sed procedens simul considerabat, si fieri posset ut redderet hostes imbecillioris, aut etiã seipsos ualidioris. Itaq; nocato Hyrcanio atq; Gobrya, hos enim existimabat nosse maximè quæ ipse discẽda sibi arbitrabatur: Ego, inquit, uiri amici, existimo si uobiscum, qui fidelissimi estis, cõsulto de hoc bello, nequaquam errare. Video enim uobis magis quàm mihi esse cõsiderandum, ut Assyrius uobis non dominetur. Nã mihi si ab his rebus errauero, est fortassis aliud perfugiũ. At à uobis, si hic uicerit, uideo nostra omnia fieri aliena. Etenim hic mihi hostis est, qui me odio nõ habet, sed putet detrimẽtosum esse sibi, nos esse magnos: & ob hanc rem exercitum agit aduersus nos. Vos autẽ idcirco est iam exosus, quòd existimet à uobis pati iniuriã. Ad hac ambo responderũt, propterea ut perficeret quod ei curæ esset: quoniã præsentia hæc intelligerẽt ad se uehementer pertinere, ubi euenirẽt, Hic igitur ita incœpit: Dicite igitur mihi, utrũ uos solos Assyrius putat habere hostis aduersus sese, an scitis alium itẽ quẽquam, qui ei sit hostis? Ita meherc ule, inquit Hyrcanius. Hostes ei sunt maximi

Cadusij, gens quidē & magna, et robusta. Atqui Sacæ finitimi nobis sunt, quos Assyrius multis affecit malis, qui enixus sit illos, quēadmodum etiam nos, subiugare. Ergo existimatis, inquit, nunc eos utrosq; libenter nobiscū Assyrium inuasuros? Qui responderunt: Et uehementer hi quidem, si quidem coniungi nobiscum possint. Quid est, Cyrus inquit, in medio, quo minus coniungantur? Assyrij, responderūt: eadem gens per quam nunc pergis. Quæ cum Cyrus audisset: Quid enim, inquit, ô Gobrya, non tu hunc adolescentem, qui nunc in regnum constitutus est, moribus esse accusas admodum insolentē? Talia enim, inquit Gobryas, ab eo sum passus. Verùm ita, inquit Cyrus, in te duntaxat, an etiam in alios quosdā talē se geßit? Et in alios medius fidius, inquit Gobryas. Verùm quibus contumelijs afficit imbecillos, quid dicere oportet? Vnius autem uiri qui multò erat quàm ego potentior filium, qui illi etiam sodalis esset quemadmodum filius meus, compotantem apud se comprehendit atque excîdit: & id quidem quoniam, ut aliqui dixere, pellex eius eum laudauit pulchritudinis, eamq; beatam fore dixit, quæ uxor illi futura esset: sed ut ipse rex nunc dicit, quoniam tentasset ille suam pellicem, atq; hic nunc spado est, habetq; imperiū, quoniam eius pater diem obijt, Putas igitur fore, inquit Cyrus, ut hic item libenter nos ui-

deat, si putet sibi futuros auxilio? Bene equidē scio, inquit Gobryas, sed eū uidere difficile est Cyre. Quî, inquit Cyrus? Quoniā si quis uelit illi cōiungi, necesse est ut prater ipsam Babylona transeat. Quid igitur, inquit Cyrus, hoc est difficile? Quoniā, inquit Gobryas, futurū scio ut multò maiores uires ex ea exeant, quàm hæ quas nūc tu habes. Nec enim debes esse nescius, quòd ob hoc ipsum quod minus nunc tibi quam antea Assyrij arma deferūt, equosq́; addu:ūt, quoniā uires tuæ his intuentibus uisæ sunt paruæ, & rumor hic iam disseminatus est permultus. Itaque mihi uidetur esse melius, ut asseruanter proficiscaris. Et ubi Cyrus huiusmodi uerba dixisse Gobryan audiuit, ita ad eum loquutus est: Perpulchrè mihi dicere Gobrya uideris, qui iubeas iter fieri quam securißimè. Quare cogitanti mihi, nullū uidetur iter securius, quàm quod ad ipsam ducit Babylona, si ibi sunt maximæ hostiū uires. Sūt enim illi multi, ut ais: qui si cōfidūt, erūt etiā ī nos acerrimi. Itaq; si nos nō uideant, sed existiment nos euanuisse, quoniam illos metuamus, liberabūtur eo metu in quo sunt, capientq́; pro metu eò maiorē fiduciā, quò plus tēporis nos nō uideant. Quòd si nunc eamus aduersus eos, reperiemus eorum permultos qui adhuc illos fleant, quos ipsi interemimus. Multos itē qui habeant obligata uulnera, quibus à nostris militibus sunt affecti.

Omnes

Omnes præterea qui adhuc meminere, tū huius exercitus audentiā, tum sui ipsorū & fugam, & cladem. Nec te latère hoc debet Gobrya, homines plures quando confidant, esse animi constanti erectiõe: cū uerò timeant, quò plures fuerunt, eò maiore formidabilioreq; metu detineri. Ex multis enim malisq; rumoribus is auctus est metus, ex multis etiā malisq; bonisnū coloribus, ex multis itē atq; ignauis exanimatisq; personis coactus est. Itaq; ob magnitudinem is non facilè extinguere potest furorē uerbis, neq; si ad hostes illū adigat, uim potest iniÿcere, neq; si abigat, elationem excitare: sed quanto magis iubeat audere, tanto existimabunt in maiore se esse discrimine. Itaq; illud cōsideremus ut certò habet. Nam si post hoc tempus uictoriæ sunt futuræ in bellicis eorum operibus, utriutri maiorem turbam numeraturi sint, rectè etiā tu de nobis metuis, & nos uerò in rebus sumus formidolosis. Sin quēadmodum antea pugnæ iudicantur, etiam nunc propter bene pugnantes, ubi au deas nihil haberes: longè enim ope deorū plures inuenies apud nos eos qui libenter pugnent, quàm apud illos. Vt etiam magis audeas, hoc tecum cogita. Hostes enim lōgè nunc sunt pauciores, quàm cum antea uicti à nobis sunt: lōgè item minore numero, quàm quando nos effugêre. Nos uerò & maiores nunc sumus quàm antea, quoniam uicimus: & ualidiores, quoniam

rebus usi sumus secundis: ac itẽ plures, quoniam nos additi nobis estis. Noli enim amplius contemnere, quoniam unà nobiscum sunt. Nã cum uincentibus, Gobrya, etiam qui sequuntur, audebunt. Neq; te hoc lateat, licere hostibus per hoc temporis quoq; nos uidere. Formidabiliores autem nullo modo eis appareamus, si adhuc expectemus, quàm si eamus aduersus illos. Itaque hæc mihi quoniã cognita sunt, rectà nos age ad Babylona. Ita igitur pergentes, ad quartũ diem peruenere ad Babylonis confinia. Vt autem fuit in terra hostili, assumpsit constituitq; secum in ordine cum pedites, tum ex equitibus quotquot ei uisi sunt bene habere. Alios uerò equites per misit decurrere, iussitq; ut hos qui arma haberent, interficerent: alij uerò ut & pecudes, & quæcunq; alia cepissent, ad sese agerent. Iussit etiam Persis ut ipsi quoq; excurrerent. Veneruntq; eorum multi qui ab equis deuoluti recidissent: multi item qui prædam plurimam agerent. Quæ ubi affuit, conuocatis Medorũ Hyrcaniorumq; principibus atq; homotimis Persarum, hæc locutus est, Viri amici, Gobryas multis bonis hospitaliter nos omnis donauit. Si igitur ubi dijs immortalibus quæ iusta sunt delegerimus, et exercitui quæ sunt satis, dederimus, aliam pradã huic demus, certè rem honestam faciamus, quoniã statim declaremus nos eniti, ut benemerentis quoque uincamus beneficijs.

Quod

Quod ubi auditum est, & laudauerunt omnes, & prædicarunt. Vnus præterea ita locutus est: Rectè admodũ, inquit, Cyre hoc à nobis factum fuerit. Gobryas enim uidetur mihi mẽdicos nos quosdam existimare, quoniã daricis referti non uenimus, neq; phialis potamus aureis. Quòd si hoc fecerimus, cognoscet liberalis nos esse etiam sine auro. Agè igitur, inquit Cyrus, quæ deorũ sunt, detis Magis, & quæcũq; exercitui satis delegeritis: alia Gobrya uocato ei date. Sic igitur cũ illi cepissent quæcunq; opus fuerat, dederunt alia Gobryæ. Exhinc ad Babylona profectus est acie ordinata, quemadmodum cum est pugnandum. Vt autem contrà Assyrij egreßi non sunt, Gobryæ ius\sit Cyrus, ut adequitãs diceret, si uellet rex egredi pro regione pugnaturus, saltem ut ipse cũ illo pugnaret. Sin id minus, ut agrum defenderet, quoniàm necesse est parêre uincẽtibus. Gobryas igitur eô immisit, ubi hæc dicere tutò posset. Rex autem misit qui talia ei respõderet: Herus tuus dicit, ô Gobrya: Non solum me pœnitet quòd filium tuum occiderim, sed quòd nõ itẽ te interemerim. Pugnare autem si uelitis, uenite ad trigesimum diem. Nunc enim nondum ocium nobis est, quippe qui adhuc paramur. Ad quem inquit Gobryas: Verùm hæc pœnitentia tibi nunquam desinat. Perspicuum est enim te à me affici adhuc molestia, ex quo hæc pœnitentia detineris. Et Gobryas

bryas quidem renunciauit Cyro, quæ Assyrius respōdisset. Quibus auditis, Cyrus amouit exercitum. Gobryaq́; uocato: Dic, inquit, mihi, nónne dixisti tu, putare te futurum, ut excisus ab Assyrio unà nobiscum esset? Bene, inquit, mihi uideor nosse. Multa enim ego atque ille inuicem fidenter loquuti sumus. Quando igitur, inquit Cyrus, tibi uidetur bene habere, procede ad eū, ac primùm quidem ita facito utcunq; ille dixerit. Vbi autem unà cum eo fueris, si noueris eū uelle amicum esse, hoc moliendum est, ut clàm nobis amicus sit. Nec enim amicos quisquam aliter quodammodo pluribus in bello bonis affecerit, quàm si hostis esse uideatur, Neq; inimicis magis alio quodam modo nocuerit, quàm si putetur amicus esse. Atqui, inquit Gobryas, nō sum nescius quanti emeret Gadatas, ut magno aliquo malo regem hunc Assyriorum afficeret. Sed quicquid posit, hoc nobis considerandum est. Narra igitur mihi, inquit Cyrus, in castellum quod est ante regionem, quodq́; uos dicitus Hyrcanijs Sacisq́; fabricatum propugnaculum esse belli huic regioni, num putas à castelli præfecto permitti ut spado ueniat cum exercitu? Indubitatò, inquit Gobryas, si quidem minimè suspectus sicuti nunc est, ad eum ueniat. Ergo, inquit Cyrus, minimè sit suspectus, si quidē ego adortus fuero eius castella, perinde atque uelim capere, ille autem repugnet pro uiribus:

atque ego aliquid eius capiam, & ille contrà è nostris captiuos faciat, aut alios quospiam, aut etiam nuncios quos ad hosce mittam, qui nobis dicuntur hostes esse Assyrio, dicantq; captiui abire se ad exercitum tanquam acturi ad castellum scalas: spado uerò his auditis simulet idcirco adesse quoniam uelit hæc nunciare. Atque, inquit Gobryas, quòd si ita res gerantur, certò futurum scio, ut & adsit ille, atque eum roget ibi manere, donec transieris. Ergo, inquit Cyrus, si quidẽ ingrediatur, facere queat ut castellum capiamus. Cõsentaneũ est, inquit Gobryas, ubi ille interius rem paret, tu autẽ extrinsecus ualidus adoriaris. Agè igitur, inquit Cyr⁹, ito, atq; enitere ubi hæc docueris, ac peregeris, huc adesse. Fidem autem ei haud maiorem neq; dicas, neq; demonstres, quàm eam quam tu à nobis accepisti Exhinc abijt Gobryas: quem spado libenter uidens, & consentiebat omnia, & paciscebatur quæ oportebat. Vbi autem nunciauit Gobryas, uideri spadonem quæ Cyrus iusserat, omnia ualidè habere, exhinc postridie Cyr⁹ adortus est, Gadatas autem repugnabat. Nuncios uerò quos Cyrus miserat admonitos quô pergerent, alios Gadatas diffugere permisit, quò agerent copias, scalasq; portarent. Quos uerò captiuos fecit, coram multis exanimans, ubi audiuit quorum gratia se proficisci dixere, continuò instructus tanquam rem nunciaturus

noctu

noctu pergebat. Postremò autem fide dictis eius adhibita, ut auxilium ferens castellum ingreditur, & tum quidem unà cum præfecto castelli parabatur ut poterat. Vbi autem uenit Cyrus, capit castellum, adiutoribus usus his etiam captiuis quos Cyrus miserat. Quod ubi factũ est, continuè Gadatas spado intus rebus constitutis ad Cyrum egressus est, quem ubi pro more adorasset, ait: Salue Cyre. Cæterùm facio hæc, inquit, quoniã tu pro diuina ope non iubes solùm, uerumetiam cogis me saluum esse. Non enim debes nescius esse, inquit Cyrus, me magnifacere, quòd hoc castellum amicũ relinquam præsentibus socijs. Tibi autem Gadata ne filios faceres, ut uidetur, Assyrius abstulit: à quo minimè es priuatus, ut possit tibi amicos comparare. At uolo tibi bene persuadeas, fecisse te nos amicos tuo hoc præsenti opere: qui ibi profectò, si facultas detur, operam dabimus ne deteriores auxiliatores simus, quàm si uel filios uel nepotes adeptus esses. Et Cyrus quidem hæc dicebat. Hic uerò Hyrcanius cum nuper rem sensisset, accessit ad Cyrum, eiusq; dextra apprehensa inquit: O magnum bonũ es amicis tu Cyre. Vt magnã me facis gratiam dijs immortalibus debere, qui me tibi coniunxerunt. Ito nunc, inquit Cyrus, et accepto castello, cuius gratia mihi gratularis, ita illud gubernato, ut amico uestro dignissimũ sit atque alijs socijs: maximè autem hoc Gada-

tæ,qui id cepit atque nobis tradidit. Quid igitur,inquit Hyrcanius,postea quam uenerint Cadusij, ac Sacæ,atque ciues mei,uocemus etiam hunc ut omnes simul consultemus quorumcunque interest,ut quamutilissimè utamur castello? Quæ agenda ita consensit Cyrus. Vbi uerò conuenerunt hi quorum de castello intererat, consultauerunt ab his omnibus unà custodiendum esse castellum,quibus conduceret illud amicum esse, quò foret illis belli propugnaculum, aduersus Assyrios autem munimentum. Quibus gestis, multò iam alacriores ac plures & Cadusij,& Sacæ,& Hyrcanij ibant in exercitum. Coactusque hinc est exercitus, ex Cadusijs quidem scutati ad uiginti millia, & equites ad quatuor millia: ex Sacis uerò sagittarij ad decem millia, & equites item sagittarij ad duo millia. Et Hyrcanij miserunt rursus & pedites, quotquot poterant, & equites explerunt ad duo millia. Antea enim relicti fuerãt domi plures equites, quoniam & Cadusij, & Sacæ,hostes erãt Assyrijs. Quanto autem tempore sedit Cyrus circa castelli machinationẽ fabricãdã, Assyrij multi circa castella hæc habitãtes agebãt equos,multi arma differebãt,quippe qui finitimos omnis iã metuerẽt. Exhinc ad Cyrũ Gadatas accedit,dicitq; uenisse ad se nuncios,quòd Assyrius ubi accepit de castelli captiuitate, & molestè rem tulit, & paratur quo

impetum

impetum faciat in suam regionẽ. Quare si me, inquit, dimittas Cyre, oppida enitar seruare. Nam rerum aliarum mihi non est ratio. Ad quem inquit Cyrus: Si igitur nunc eas, quando es domi futurus? Et Gadatas respondit: Ad tertium diem cœnabo in regione nostra. Num, inquit Cyrus, futurum putas ut iam illic offendas Assyrium? Certò, inquit, scio: maturabit enim donec adhuc procul uideris abesse. Ego autem, inquit Cyrus, ad quantum temporis illuc eam unà cum exercitu? Ad hoc Gadatas ait: Multas iam here copias habes, neque possis minus quàm aut in sex, aut in septem diebus ad meam ire habitationem. Tu igitur, inquit Cyrus, abi quamcelerrimè: ego autem quàm fieri possit, iter faciam. Et Gadatas abijt. At Cyrus conuocatis omnibus sociorum principibus, qui & multi iam adesse uidebantur, & clari, & fortes uiri, hæc loquutus est: Viri socij, Gadatas peregit quæ nobis omnibus uisa sunt pluribus esse faciunda: & hæc quidem prius quàm quicquam omnino boni à nobis acceperit. Nunc Assyrius in eius regionem impetum facere nũciatur, perspicuum est eum uelle & de illo capere ultionem, quoniam ab eo putet detrimentũ plurimum accepisse. Simul illud quoque fortassis cogitat fore, si nullo hi malo ab illo affecti fuerint, qui ad nos defecere, qui uerò cum illo sunt perdentur à nobis, ut nemo consentaneè uelit

lit cum eo esse. Nunc igitur bene faciamus, mea sententia, si alacriter Gadatæ auxilium tulerimus, uiro sanè benefico: simulq; agamus pro iustitia, si gratiam retulerimus. Præterea, ut mihi uideor intelligere, rem agamus utilem nobisipsis. Si enim omnib⁹ uideamur uincere, eos male afficiẽdo qui male perpetrarunt, beneficos uerò beneficijs superare, ex his rebus uerisimile est uelle nos quamplurimos facere amicos, ac neminem cupere inimicum. Quòd si neglexisse Gadatan uideamur, quibus rationibus per deos immortales persuadeamus alijs, ut quicquam nobis gratificentur? Quomodo etiam audeamus laudare nosipsos? Quomodo item quisquam nostrûm queat Gadatan respicere, si beneficijs uincamur tot nos uiri ab uno uiro, & eo usqueadeo affecto? Cyrus ita loquutus est. At alij omnes uehementer comprobarunt hæc esse faciunda. Agè igitur, inquit Cyrus, quoniam hæc item uidentur uobis, relinquamus in uehiculis ac iumentis eos, qui maximè idonei sint cum his proficisci: Gobryasq; noster his præsit, atque dux fiat. Nam & itinerum est peritus, & ad alia quæque satis. Nos autem cum equis potentissimis ac uiris pergamus, acceptis rebus ad uictũ necessarijs dierum trium. Quanto autem leuius paremur ac uilius, tanto suauius diebus inde proximis & prandebimus, & cœnabimus, & dormiemus. Verùm nunc ita proficiscamur.

o *Primùm*

Primùm quidem tu Chrysanta, thoracibus indutos agito, quoniam uia & plana est, & lata, habeasq; omnis centuriones in fronte. Quisque autem ordo singillatim eat. Nam si frequentes fuerimus, & celerrimè maximeq; tutò profici scamur. Cuius rei causa iubeo thoracibus armatos duces esse, quoniam hoc genus exercitus est grauißimum. Quare si quod grauißimum est ducat, necessariò omnia minus celeriter euntia facile sequuntur. Cum uerò quod celerrimum est ducit in nocte, nihil est mirandum si agmina distrahuntur: nam quod iussum est, effugiunt. Post hos autem Artabazus agat scutatos sagittariosq; Persarum. Ardamyas inde Medus peditatum Medorum agat. Et post hos quoque Embas Armeniorum ducat peditatum. Artuchas uerò post hosce agat Hyrcanios. Et Thābradas post hosce, peditatū agat Sacarum. At post hos Damatas agat Cadusios. Agant etiā hi omnes, in fronte habentes centuriones, ad dexteram uerò scutatos, & ad sinistrā sagittarios, quos haberēt sibi à latere. Ita enim pergentes utiliores etiam fiunt. Post hos autem qui sarcinas omnium ferunt, sequantur. Quorum princi pes curent ut antea quàm dormiant, parata sint omnia, & manè adsint cum uasis ad constitutum locum, & ut sequantur decorè. At post eos, qui sarcinas ferunt. Madatas Perses agat equites Persas, qui & is habeat in fronte cētu-

riones equitum. Centurio uerò ordinem agat sin gillatim, quemadmodum qui peditibus præsunt. Post hos Hierosombatas Medus identidē agat equites suos. Post quos tu Tigranes agito equitatum tuum, & alij quoque equitum duces eos agant quibus cum singuli ad nos uenere. Post hos uerò agite uos Sacæ. Vltimi autem quemadmodū uenere Cadusij, agant agmen. Tu uerò Alceuna qui hos agis, curam non habe ut sis retro post omnes, nec quenquam patere esse tuorum equitū ultimum. Diligentiam quoq; adhibete, ut proficiscentes taceatis, & principes & omnes qui sapitis. Per aures enim noctu necesse est magis, quàm per oculos & sentire quæq; & agere. Et turbari per noctem longè maius negocium est quàm interdiu, & emendatione difficilius. Cuius rei gratia tum taciturnitas exercenda est, tum ordo custodiendus. Nocturnæ autem custodiæ cum noctu nobis surgendū est, & quā breuißimæ faciundæ sunt & quamplurimæ, quò nulla uigilia in custodia, si multa sit, detrimentum proficiscendo patiatur. Cum uerò proficiscēdi sit hora, significādū est cornu. At uos habētes singuli quæ necessaria sunt, in uiā adeste qua itur Babylona. Qui aūt anterior iter facit, semper postremis iubeat ut sequātur. Exhinc ibāt ad tabernacula, simulq; euntes inuicē differebant: Quanta memoria Cyrus est, quot instruxit, quomodo nominatim præcepit. At Cy-

rus hæc propter diligẽtiam faciebat: quippe cui mirãdũ uideretur, si qui in sordida arte uersantur, singuli norunt artis suæ instrumentorum nomina, & medicus nomina tenet & instrumentorum & uenenorum quibus utitur: & imperator ita sit fatuus, ut nesciat nomina subditorum ducum, quibus ei opus est pro instrumentis uti: & dum anticipare quicquam uelit, et dum cauere, & dum audientiam iniÿcere, & dum terrere, & dum honorare quandoque quenquã cupiat, decorũ ei esse uidebatur quenq; suo nomine appellare. Putabat etiã Cyrus eos qui à principe cognosci uiderentur, magis desiderare ut honesti quicquam aspicerentur facere, ac magis item expetere ut à turpi abstinere actione uiderentur. Res ei præterea hæc fatua uidebatur, ut cum uellet aliquid geri, ita imperaret, quemadmodum heri domi consueuerunt, eat aliquis ad aquam, ligna scindat aliquis. Nam si ita iubeatur, omnes ei uidebuntur se inuicem aspicere, neminemq; quod iussum esset efficere, atq; omnis esse in causa, & neminem ob eam causam neq; pudere, neque metuere, quoniam identidem unà multi essent accusandi: ob quæ omnia ipse nominabat illum, cui aliquid imperaret. Et de his quidem rebus Cyrus ita sentiebat. At milites per id temporis cum cœnassent, & custodias posuissent, & quæ opus erat parassent omnia, somno se dedere. Sed ubi media nocte cornu signum

gnum est datum, dixissetq; Cyrus Chrysanta, ut in uia maneret quæ est ante agmen, egressus est assumptis ministris suis. Parumq; pòst temporis Chrysantas affuit, ducens armatos thoracibu. Cui cum Cyrus dedisset itineris duces, ut quietè pergeret iubebat, donec nuncius ueniret: nondũ enim omnes erant in itinere. Ipse autem stans in uia, aduenientem deducebat in ordine: ad cunctantem uerò mittebat uocatum. Sed ubi omnes fuerũt in uia, equites ad Chrysantam misit, qui dicerent in uia esse omnes, itaq; ut celerius ageret. Ipse uerò equum quietè immittens ad partem anteriorem, ordines conspicabatur: & quos uideret ordine & cum taciturnitate euntes, ad eos immittens, & interrogabat qui essent, & cum audisset eos laudabat. Quòd si quos sentiret tumultuantes, causa huius rei considerata, tumultum sedare enitebatur. Unum solùm relinquebatur circa nocturnam eius diligẽtiam, quòd ante omne agmen expeditos pedites haud multos præmittebat, qui & à Chrysanta aspicerentur, & cum ut obedientes aspicerent: & si quo alio modo sentire aliquid possent, Chrysantæ significarẽt, ubi uiderint tẽpus esse. Erat etiam unus, qui huic rei præerat, quiq; hos ornabat, & quod laudabile esset significabat. Quod autem secus foret, sine conuicio dicebat. Noctu igitur ita pergebat. Sed ubi dies factus est, Cadusiorum equites, quoniam & eorum

pedites proficiscebantur ultimi, apud hos reliquit, quò neq; hi nudi irent equitibus. Alios uerò iubebat in partem anteriorem immittere, quoniam hostes quoq; in parte essent anteriore, quò si quid sibi aduersaretur occurreret, robur habens in ordine, ac pugnaret, Quòd si quid alicubi fugere aspiceret, ut quamparatissimè insequeretur. Et erant ei semper instructi, & quos fugere oportet, et quos apud se manere opus esset. Totum autē ordinem solui sinebat nunquā. Cyrus quidem ita exercitum ducebat, neq; ipse uno utebatur loco, sed aliàs aliò immittebat, aspiciebatq́;, & diligentiam adhibebat si cuiusquam rei indigerent. Milites igitur Cyri ita pergebant. At ex equitatu Gadatæ, uir quidā ex potentioribus uidens eum ab Assyrio defecisse, putauit si quid hic pateretur accepturum sese ab Assyrio bona eius omnia. Itaq; unum ex his quos fidelissimos habebat, ad Assyrium mittit, iubetq́; eunti, si Assyriū exercitū iā in Gadatæ regione offenderit, ut ei diceret, fore ut & Gadatan & qui cum Gadata erant captiuos faceret, si quidē uellet insidias tendere: iussitq́; ut regē faceret certiorē, & quantū uirium Gadatas habebat, & quòd Cyrus nō eum sequebatur, ac uiam ostenderet qua esset inuasurus. Iussit etiā seruis suis, quò maior sibi fides præstaretur, ut & castellum quod ipse habebat in agro Gadatæ Assyrio traderet, & quæ intus

erant:

erant: dixitq́; se etiam uenturum occiso Gadata, si quidem id posset: sin minus, in posterũ cum Assyrio se futurum. Vbi uerò qui ad hæc fuerat cõstitutus equitans quamcelerrimè poterat, ad Assyrium uenit, ac declarauit quorum causa ueniret, ille his auditis & castellum continuò accepit, & equitatum multum currusq́; secum habens, insidias locauit in frequentibus uicis. At Gadatas ut prope hos uicos factus est, mittit quosdam qui antè explorarẽt. Sed Assyrius ut nouit exploratores aduentare, soluere ac fugere iubet currus duos aut tris, equitesq́; paucos, perinde atq; metuerent, pauciq́; essent. Quæ ut uiderunt exploratores, & ipsi insequebãtur, Gadatæq́; hastas cõcutiebant: & ille deceptus totis uiribus insequitur. At Assyrij ut uisum est Gadatan capi posse, surgũt ex insidijs. Quod Gadatæ milites intuentes, ut par erat fugiebãt: illi uerò, ut erat consentaneum, insequebantur. Quo tempore qui Gadatæ insidias intenderat eum percutit, & à letali quidem uulnere aberrat, uerùm eum in humerum ferit ac uulnerat. Quod ubi fecisset, effugit donec ad insequentis hostes se cõtulit. Qui ubi patuisset quis esset, simulq́; foret cũ Assyrijs, alacriter equũ dirigẽs unà cũ rege insequebatur. Hic igitur capti sunt uidelicet hi quibus equi erant tardißimi, ab ijs qui equis celerrimis utebãtur. Sed equites Gadatæ omnes iam preßi, quoniam profectione essent

 attriti

attriti, conspicantur Cyrum cum agmine aductantem. Existimandum sanè est eos tanquam ex hyeme in portum libenter atque iucundè aduehi. At Cyrus primùm quidem miratus est. Vt uerò rem nouit, & aduersarij quidē omnes immittebant, & ipse in ordine aciem agebat. Quod hostes intelligentes, in fugam uersi sunt. Hic Cyrus his iußit qui ad hoc negocium fuerant instructi, ut illos insequerētur, & ipse una cum alijs sequebatur, ut usui esse existimabat. Tum igitur & currus capti sunt aliqui cadentibus etiam aurigis, alijs cum auerterentur, alijs item aliter. Quidam uerò ab equitibus anteuertentibus capti sunt, occiduntq; cū alios permultos, tum etiam eum qui Gadatan percusserat. Et pedites quidem Assyrij qui Gadatæ castellum obsidebant, alij in castellum confugere, quod à Gadata defecerat, alij anticipantes in urbem quandam, quô & ipse Assyrius unà cum equitibus & curribus diffugerat, concessere. Cyrus igitur his gestis recipit se in Gadatæ regionem: cumq; imperasset ut habere oporteret circa mancipia, continuò pergebat quò Gadatan consideraret, ut haberet ex uulnere. Pergenti autem illi Gadatas occurrit uulnere obligato. Quem Cyrus ut uidit, & lætatus est, & ait: Ego ad te ibam, consideraturus ut habes. Ad quem Gadatas respondit: Ita ego, per deos immortales, ibam te iterū spectaturus, qui uisu appares, qui

tali

tali es in me animo, quiq; quod neque indigeas nunc mei, neq; hæc mihi actum iri promiseris, neque à me bene affectus sis priuatim ulla prorsus in re, sed ob id duntaxat, quòd tibi sum uisus prodesse amicis, adeò mihi alacriter auxiliũ tulisti, cum nunc quantum in me fuit, perij, quãtum autem in te, seruatus sum. Non, per deos immortales, Cyre, si essem qualis sum natus, ac filios genuissem, ipse scirem an adeptus essem filiũ talem erga me. Alios enim noui filios, & hũc præsertim qui nũc est rex Assyriorum, qui maiore iam ægritudine patrem suũ affecerit, quàm te nunc potest afficere. Et Cyrus ad hæc ita respõdit: Tu me admiraris, qui multò certe maius miraculũ reliqueris. Et quid tandẽ hoc est, inqt Gadatas, quòd tot, inqt, Persæ erga te studuere, tot Medi, tot Hyrcanij, præsentes omnes, Armenij, & Sacæ, & Cadusij? Atq; Gadatas precatus est: Verũ, ô Iupiter optime maxime, inquit, & his multa bona dij dent, & autori plurima, qui facit ut hi sint huiusmodi. Vt autẽ quos ipse laudas, hosce, Cyre, etiam muneremus, præterea accipe hæc munuscula cuiusmodi dari à me possunt. Simulq; adegit alia permulta, quòd et ipse si uellet sacrificaret, & omnem exercitum muneraret, pro dignitate eorũ quæ bene gesta sunt, & pulcherrimè successerunt. At Cadusius qui postremi agminis erat custos, neq; insequẽdi particeps fuerat, cum tamen uellet etiam ipse præ-

clarum aliquid facere, neque communicans, neque Cyro locutus quicquam, discurrit regionem uersus Babylona. Dispersis antẽ equitibus eius, rex Assyrius ex sua urbe inuadens quô perfugerat, unà occurrit habens exercitum ualde instructum. Vt uerò cognouit Cadusios esse solos, eos inuadit, & Cadusiorum principem interficit, aliosq; permultos, captis Cadusiorum quibusdam equitibus, & præda quam agebant ablata. Atque Assyrius cum eousque esset insecutus quô tutum existimasset, reuertebatur. Cadusij uerò ad castra seruati sunt primi circa crepusculum. Quam rem ut didicit Cyrus, occurrit Cadusijs, & quem uulneratum uideret, eum suscipiens, ut Gadatan antea, mittebat ut curaretur. Alios uerò recipiebat in tabernacula, curabatq; ut necessaria eis forent, assumptis Persis homotimis qui unà illorum haberent curam: in huiusmodi enim rebus uiri boni non inuiti elaborant. Eratq; perspicuum eum admodum dolere, ut etiam cum cœnandi iam tempus esset, & alij cœnarent, Cyrus adhuc unà cum seruis & medicis neminem ultro neglectum relinqueret, sed aut ipsemet intuebatur, aut si minus ipse posset, palàm mittebat qui curarẽt. Et tum quidem ita cubuere. Cum uerò dies illuxisset, cõtinuò ubi proclamasset ut conuenirent, aliorũ quidem principes, Cadusios uerò omnis in hunc modum allocutus est: Viri socij, humanum est

quod

quod aduersi accidit. Nam quòd homines errent ut homines, nihil puto mirandum esse. Dignum autem est ut ex hoc quod accidit, aliquo fruamur bono, ut scilicet copiæ imbecilliores hostium uiribus, nunquam diuellantur ab uniuerso exercitu. Neque hoc à me dicitur, quòd minus oporteat quandoque cum minore etiam parte aliquò ire, si opus sit, quàm nunc Cadusius ierit: sed si quis iuerit re cum eo communicata, qui satis sit ad ferendum auxilium, fieri potest ut decipiatur: fieri etiam potest ubi tolleret, decipiendo hostes, aliò uertere ab his qui egressi sunt: fieri item potest ut præbendo hostibus negocia, amicis securitatem afferat: & hoc pacto neque si seorsum sit aberit, sed uiribus augebitur. Qui autem abierit & non communicauerit, ubicunque sit is nihilo magis differt, quàm si solus militaret. Verùm pro hac re, si deus, inquit, uoluerit, ultionem de hostibus non multò postea capiemus. Sed cum celeriter pranderitis, eò uos agam ubi res gesta est, simulq́; interemptos sepeliemus, simulq́; hostibus ostendemus, ubi uicisse putant, hic, si deus uoluerit, ijs alios esse superiores: & quò ne ipsum quidem locum libenter aspiciant, ubi socios nostros occidère. Sin contrà minus exierint, eorum uicos cremabimus, agrumq́; uastabimus, ne uidentes quæ nobis fecere, afficiantur lætitia, sed sua intuentes

tuentes

tuentes mala tristentur. Alij igitur pransum ite, Vos autē Cadusij primùm abite nobis principem delecturi pro lege uestra, qui cum deorū auxilio ac nostro, si qua uobis re opus fuerit, uestrùm sit diligentiam habiturus. Vbi autem elegeritis, pransiq; fueritis, eum ad me mittite. Et hi quidem hæc egerunt. Cyrus autem ubi exercitum eduxit, in ordinem eum constituit quē Cadusij legerant: cui iußit ut prope se ordinem ageret, quò, inquit, si poßimus, uiros audentis rursus faciamus. Sic igitur pergebant. Cumq; uenissent in locum, & sepeliebant Cadusios, & agrum uastabant. Quibus gestis, abierunt in regionem Gadatæ, rursus ex hostili agro res necessarias habentes. Cumq; cogitasset fore, ut qui ad se defecerant, quoniam essent Babyloni finitimi, male afficiantur, nisi ipse adesset semper, ita & quoscunq; ex hostibus missos faciebat, ijs iußit Assyrio dicerent, & ipse caduceatorem ad eum hæc dicturum misit, se paratum esse, qui sineret agricolas terram colere, nullaq; iniuria afficeret, si etiam ille uelit sinere agrùm colere eos cultores qui ad se defecerant. Atqui tu, inquit, si etiam potes prohibere, paucos quosdam cohibeas. Parum enim est agri, horū qui ad me defecerunt. At ego multam tibi regionem coli permittam. In messem autem fructus, si quidem bellum fuerit, ille fructum suscipiet qui superior fuerit. Sin pax erit, perspicuum est te suscepturum.

rum. Quòd si qui aut ex militibus meis aduersentur tibi, aut ex tuis mihi, de his utriq; ut possimus, ultionem capiemus. Hæc ubi caduceatori iußisset, eum misit. At Assyrij his omnibus auditis, & suadebant regi ut hæc cōcederet, præsertim quòd minimum quiddam bello uacuum foret: & Assyrius siue ab indigenis persuasus, siue quòd ipse ita uellet, hæc conceßit. At fœdera percussa sunt, ut agricolis pax esset, militibus uerò bellum. Hæc igitur Cyrus de agricolis peregit. Pasturas uerò pecorum amicis iußit ut haberent, si uellent, ubi ipsi dominabātur. Prædam autem hostium agebant unde possent, quò expeditio iucundior esset socijs: pericula enim eadem erant etiam si res necessarias non caperent. Sed quod alimentum ex hostibus pararetur, iucundiorem præstare militiam uidebatur. At dum Cyrus iam parabatur ut abiret, affuit Gadatas alia dona multa ac uaria ferēs, agēsq; ut ex maxima domo. Agebatq; equos permultos equitibus suis ablatos, quibus fidem non haberet propter insidias. Qui ut appropinquauit, huiusmodi uerba fecit, O Cyre, hæc ego tibi do hoc tempore, quibus uelim utaris, donec tibi alicui sunt usui. Existimato etiam alia mea omnia esse tua. Nec enim est, nec erit unquam ullus à me genitus, cui domum meam relicturus sim: sed necesse fuerit, ut morienti mecum genus meū omne nomenq; extinguatur. Et hæc, inquit, Cyre, test

re, testor tibi deos immortalis qui & uident & audiunt omnia, passus sum, cũ neq; iniusti quicquam, neque aliud turpe neque dixerim, neque fecerim. Simulq; hæc dicens collachrymatus est fortunam suam, neque potuit amplius plura dicere. Quibus auditis, Cyrus commiseratus eius cladem, ita loquutus est: Sed equos quidem accipio. Tibi enim usui sum futurus, cum eos beneuolentioribus dedero, quàm qui nunc apud te habebant, ut uidetur. Et ego, quod iampridem cupio, Persicum equitatum celerius explebo ad equites decem millia. Sed alias pecunias tecum abige, seruatoq; donec uideas me habere, ne te sim contrà inferior donando. Quòd si plures dando abieris, quàm à me accipiendo, nescio per deos immortales, quomodo poßim non affici pudore. Gadatas ad hæc respondit: Sed hæc ego tibi planè credo. Video enim ingenium tuum. At uide simne idoneus, qui pecunias seruem. Nam donec amici eramus Assyrio, pulcherrima uidebatur esse paterna poßeßio. Cum enim maxima urbs Babylon esset in proximo, fruebamur omni utilitate quæ ab urbe maxima capi potest. Quæcunque uerò huc abeuntes turbare poterant, ab his longè aberamus. Nunc uerò quoniam sumus inimici, non est obscurum cum ipse abieris, futurum ut & ipsi insidias patiantur, & uniuersa domus. Et, ut mihi uideor intelligere, tristem uitam agitabimus, cum inimi-

eos omnino & in proximo habeamus, & eos ui deamus quàm nos sumus potentioris. Ac dicat fortasse quispiam: Et cur igitur non ita cogitabas prius quàm defecisses? Quoniam Cyre, animus meus propter illatam cõtumeliã mihi atq; iram meam, nõ cõsiderabat quod foret maximè tutum, sed hoc semper concipiebat, Num ulciscar unquam eum, qui & dijs est, & hominibus inimicus? qui aßiduè odit, non si quis in eum iniurius sit, sed si quem suspicetur seipso esse meliorem? Itaque, ut mea fert opinio, cum ipse sit improbus, utetur omnibus seipso improbioribus. Quòd si quis eo melior apparuerit, confide Cyre nihilo opus fore ut pugnes aduersus bonũ uirum, sed ille ad hoc satis futurus est, quippe qui moliatur donec perdat seipso meliorẽ. Huius ego gratia molestè habeo, & cum improbis facilè arbitror eum forè superiorem. His Cyrus auditis, existimauit eum loqui minimè negligẽda, aitq; continuò: Cur igitur Gadata nõ muniamus castella tua ista custodibus, quò ijs poßis securè uti cũ istuc uenias, et ipse nobiscũ milites, quò si dij immortales, quẽadmodũ nunc, nobiscũ sint, hic te potius metuat quàm tu illũ? Sed quoniã tibi iucundum est uidere tuos, hos tecum habens, aut illũ cuius consuetudine delectaris, in expeditionẽ ꝓficiscere. Et tu mihi, ut arbitror, eris admodum utilis. Ego autẽ tibi quibuscunq; in rebus potuero, enitar esse usui. Quare Ga-

datas

datas ubi audiuit, & respirauit & dixit: Num poßim hæc parare prius quàm tu egrediaris? Volo enim etiam mecum ducere matrē meam. Ita mediusfidius, inquit, parabis donec dixeris pulchre habere. Quare Gadatas ita abiens custodibus castella muniuit una cum Cyro. Parauit etiam omnia quibuscunque domus magna bene habetur. Ducebat præterea & ex suis fidos quibus delectabatur, & infidos permultos, coactos alios quidem uxores ducere, alios uerò etiā sorores, quò his ligatos eos detineret: At Cyrus continuò pergebat habens Gadatan secum, qui ostenderet & uias, & aquas, & pabulum, & frumētum, quò posset castrametari in locis abundantißimis. Et cum pergeret, intutus Babyloniorum urbem, uidere uisus est uiam qua incedebat, ferè iuxta ipsum murum. Itaq; uocatis Gobrya & Gadata, percunctabatur an esset alia uia, quò non admodum prope murum agerent. Ad quem respōdit Gobryas: Viæ quidem sunt here multæ. Verùm ego existimarē uelle te nūc exercitum agere quamproxime urbem, quò regi quoque ipsi ostenderes, tibi exercitum iam multum esse & pulchrum, quoniam quo tempore minorem habebas, & acceßisti ad ipsum murum, et ille nos spectabat, quàm haud multi essemus. Nunc uerò & si paratus est, quemadmodū pronunciauit se paratum iri quò tecum pugnaret, non sum nescius cum uiderit tuas uires, fore ut

res

res suæ uideantur maximè imparatæ. At quæ Cyrus respondit: Mirari mihi uideris Gobrya, quòd in quo tempore ueni multo cum minore exercitu, adigebam iuxta ipsum murum: nūc uerò cū maioris habeo copias, agere nolo sub ipsos muros. Sed ne mirare: nō enim est idem, propè agere & procul. Nam propè agunt omnes ita instructi, quò sint optimi ad pugnandum: & procul agunt uiri prudentes, quacunq; tutißimè, nō quacunq; celerrimè abeant. Trāsire necesse est extensis curribus, & longè sine impedimento eorum qui sarcinas ferunt. Hæc autem omnia tegenda sunt ab armatis militibus, & nusquā huiusmodi homines ostendendi sunt hostibus armis nudi. Itaq; necesse est dum ita pergunt, cōstitui quod bellicosum est aduersus debilis & imbecillos. Itaq; si uolunt ex urbe frequentes aliquò impetum facere, ubi manū conseruerint, multò robustius conserant quàm si propius transeunt: & his qui eminus proficiscuntur, longa etiam subsidia sunt. Sed ex urbe exeuntibus, breue est in eos impetum facere qui propè sunt, rursusq; abire. Quòd si transeamus non minus distantes quàm quantum nunc instructi pergimus, multitudo quidem nos uidebit. Verùm ex armis coruscātibus omnis turba formidabilis uidetur. Quòd si nobis ita euntibus aliquô indubitatò exierint, è multo spacio eos prospicientes minimè imparati offendamur.

P Quin

Quin potius, inquit, ô uiri, ne aggrediētur quidem, cū à muro oporteat procul abire, ni omnino existimarint melioris se esse uniuersa multitudine quàm nos omnis. Formidabilis est enim abscessus. Hæc cum dixisset, præsentibus est uisus rectè dicere. Ducebatq; Gobryas, quemadmodum Cyrus iusserat. Cumq; agmen ciuitati opponeretur, Cyrus abscedebat, faciens ualidius semper quod relinqueretur. Vbi uerò ita pergit aßiduis diebus, ad cōfinia uenit Syrorum Medorumq; unde soluerat. Quare cum tria hic essent Syrorum castella, unū ipse quod infirmißimum erat adortus, ui cepit. Alia uerò duo tum Cyrus terrens, tum Gadatas suadens ut custodes traderent, persuasit. Quæ ubi gesta sunt, Cyrus ad Cyaxarem mittit, petijtq; ut ueniret in castra, quò & de castellis quæ capta sunt cōsultarent quod opus fuerit, exercitumq; intutus de alijs quoq; unà consultet quid uideatur exhinc esse agendum. Quòd si iubeat, dic, inquit, decreuisse me ad illum ire castrametaturum. Nuncius igitur ibat ut hæc nunciaret. Interea Cyrus iußit ut tabernaculū quod Medi selegerant Cyaxari, quamoptimè pararent cum alio apparatu quem habebant, tum ut mulieres duas agerent in muliebre cœnaculum tabernaculi, unaq; cithariſtrias quæ erant Cyaxari electæ. Et hi quidem hæc agebāt. Qui autem ad Cyaxarem missus est, cum narrauisset quæ præcepta

fuerant,

fuerant, Cyaxares eo audito iudicauit melius esse ut in cōfinijs maneret exercit⁹: etenim Persæ uenerant, quos Cyrus accersierat. Erant autem quadraginta millia sagittariorum scutatorumq; Quare hos quoq; uidens nocere plurimū regioni Medicæ, existimauit iucundius esse hisce liberari, quàm aliam turbam excipere. Qui uerò ex Perside agebat exercitum, interrogato Cyaxare pro iussu Cyri, si quid ei exercitu opus sit: ubi respondit eius se non indigere, eodem die ubi audiuit præsentē esse Cyrum, ad eum perrexit exercitū agens. At Cyaxares postridie eius diei profectus est unà cum his Medorū equitibus qui remāserant. Quē Cyrus ut accepit aduenientē, acceptis Persarum equitibus, qui iam multi erant, præsentibusq; Medis, & Armenijs, & Hyrcanijs, & ex alijs socijs item ijs qui equitatum maximè præstarent, obuius pergit Cyaxari, ostentans exercitū. At Cyaxares ubi uidit & multos, & pulchros, et bonos unà Cyrum sequi, secum uerò & paucos, & parui faciundos famulos, existimauit id sibi esse dedecorosum, quare tristatus est. Vbi uerò Cyrus ex equo descēdisset, adissetq; ut eū pro more oscularetur, Cyaxares descendit quidem ab equo, sed auersus est, nec eū est osculatus, sed palàm lachrymatus est. Itaque exhinc Cyrus iussit alios surgere atq; quiescere. Et apprehēsa Cyaxaris dextra, ubi eum abegit extra uiā sub quasdam

palma, tum Medicum tapeta ei iußit subster- ni, ubi aßidens sedenti illi ita loquutus est: Dic mihi auuncule per deos immortalis, quid mihi irasceris? & quid molestũ intutus ita excandescis? Hic respondit Cyaxares: Quoniam Cyre cum uideor ex omni hominum memoria natus esse, & priscis maioribus, et patre rege, & ipse rex esse existimatus, meipsum intueor humiliter adeò & indignè equitantem, te uerò cum famulatu meo alioq; exercitu, & magnũ adesse & præclarum: quæ ipsa etiam ab hostibus pati molestum arbitror. Sed multò, ô Iupiter, molestius est ab his hæc pati, à quibus minimè decebat. Ego enim existimem iucundius esse decies in terrã demergi, quàm humilẽ adeò me aspici, meisq; intueri me esse neglectui ac risui. Nõ enim hoc ignoro, quòd non tu solum me maior es, sed mei etiã serui ualentiores quàm ego sim, mihi obuiã eunt. Itaq; sunt instructi ut queant magis me male afficere, quàm à me affici. Quæ dicens, multò etiam magis lachrymis tenebatur, adeò ut Cyrum coëgerit implere lachrymis oculos. Qui ubi se paulò cõpescuit, in hunc modum loquutus est: Verùm hæc tu Cyaxares, neq; loqueris uera, neq; rectè sentis, si arbitraris mea præsentia Medos paratos esse, ut satis sint qui te male afficiant. Quòd uerò irascaris metuasq;, haud miror. Si quidem iure an iniuria his succenseas, hoc præteribo. Scio enim grauiter te

laturum,

laturum, si tibi pro his respõdero. Verùm quòd uir princeps omnibus simul subditis sit infestus, hoc magnum mihi uidetur erratum. Necesse est enim qui metui multis est, is multos faciat inimicos. Qui uerò omnibus simul infestus est, ijs omnibus concordiam inijcit: quorũ gratia, ne te lateat uolo, me hos sine me dimittere noluisse, quippe qui metuerem ne quid accideret ob iracundiam, quod nos omnes dolore afficeret. Hæc igitur pro deorum ope me præsente tibi securè habent. Quòd quidem putes à me iniuriam accipere, hoc ipse fero admodũ grauiter, si dũ pro uiribus operãdo, ut bonis quamplurimis amicos afficiam, dein huic rei contraria uidear operari. Enimuero non adeò temerè nosipsos accusemus. Sed si fieri potest, perspicuè uideamus quod est meum in te erratum, & in amicis iustißimam ego causam habeo constituere. Si quod enim malum uidebor in te fecisse, iniuriã fateor. Sin mali nihil fecisse apparuero, nec etiam uoluisse, non item ipse confitebere nullam accepisse à me iniuriam? At necesse, inquit, fuerit quòd si liquido ostẽdero bona plurima me fecisse, ac facere pro uiribus studuisse, nónne sum dignus magis quem laudes, quàm accuses? Iustum sanè: respondit. Agè igitur, inquit Cyrus, consideremus quæ à me gesta sunt singillatim omnia: sic enim patebit maximè, & quod eorum bonum est, & quod malũ. Incipiamusq; ab hoc

 initio,

initio, si tibi quoq; habere uidetur satis. Tu enim cum sentires multos hostis cōuenisse, ut aduersus te tuamq; regionē impetum facerēt, continuò misisti & ad Persarū rempub. socios postulās: & priuatim ad me, rogans, studerem ut ego ipse uenirem ductor, si qui Persæ ad te iremus. Itaq; ego abs te persuasus ueni: duxiq; ad te uiros, ut fieri potuit, et plurimos, et optimos. Venisti enim, inquit. Hic igitur mihi primum dicito, ullámne iniuriam aduersus te meam, an beneficium magis nosti? Perspicuum est, inquit Cyaxares, me ex his rebus esse abs te affectum beneficio. Quid enim? inquit, dicito Posteaquā uenerūt hostes, eratq; aduersus eos dimicandū, animaduertisti me hic usquā aut labori concessisse, aut periculo cuiquā pepercisse? Non, inquit, mehercule. Quid enim? ubi deorum ope ipsi uicimus, hostésque cessere, rogaui ego te ut communiter eos insequeremur, & communiter ulcisceremur, communiterq; si quid præclarum bonumq; cōtingeret, hoc frueremur. His in rebus poßisne ullius me auiditatis accusare? Et Cyaxares quidem hac in re silebat. Cyrus autem rursus ita dicebat: Quòd si ad hanc rem libentius taces quàm respondes, hoc sanè mihi dicito: si qua te iniuria affectum existimasti, quòd ubi tibi tutum u su n non est hostes insequi, te quidem passus non sum periculi huius partici pem fieri, sed ut mihi ex equitibus tuis mitteres,

res, te rogaui. Si enim etiam hoc postulans iniustus in te fui, præsertim cum meipsum præstiterim tibi sociũ, hoc item uelim abs teipso demonstretur. Sed ubi ad hoc quoq; sileret Cyaxares: Quòd si ne ad hoc quidẽ, inquit, tibi uolũtas est respondere, tu uelim hinc narres, si quam rursus iniuriam intuli, quòd cum mihi respondisses, quoniam intueris Medos in lætitia, nolle per eius lætitiæ amotionem eos cogere ut irent periclitatũ. Si quid itẽ uideor fecisse molestum tibi, quòd neglecta ira post hæc iterum id abs te petij, quod sciebam neq; tibi minus esse mihi ut dares, neq; facile Medis quicquã imperare: petij enim à te, mihi ut dares, qui sequi scilicet uellent: itaq; hoc à te consecutus nihil perfeci, nisi ut hos persuasos redderẽ. Eos igitur adiens induxi, & quos persuasos reddidi, cũ hisce profectus sum teipso assentiente. Quòd si hoc accusatione dignum existimas, neque sine accusatione fortaßis est, à te accepisse quodcunque dederis. Ita ergo soluimus. Vbi uerò egreßi sumus, quid minus est perspicuũ, quod gestum à nobis fuerit? Non castra hostiũ captæ sunt? Non multi eorũ interempti, qui aduersus te ierũt? Atqui è uiuis etiam inimicis, multis arma ablata sunt, multis equi. Pecunias uerò tuas quæ ab hostibus prius ferebãtur et agebantur, nũc tuos amicos aspicis et agere, & habere, alias quidẽ tibi, alias uerò sibÿpsis qui sub imperio tuo sunt.

Et quod omnium maximũ pulcherrimumq́; est, regionẽ tuam auctam uides, hostium autem diminutam, eorũq́; castella facta esse tua: tua uerò quæ prius à Syrorum dominatu tenebantur, nunc cõtrà ad te redisse. Ex his autem rebus si quid mali sit, aut si quid min⁹ boni, discere quidem uolens nescio quo pacto dicam, sed audire nihil prohibet. Verùm dicito de his rebus ut sentis. Et Cyrus quidem ita loquutus, finem fecit. Ad quæ Cyaxares hæc respõdit: Verùm, ô Cyre, quòd hæc quæ abs te sunt facta, sint mala, nescio quomodo dicere oportet. Haud sanè es nescius hæc bona esse talia, quæ quò plura uideantur, eò mihi sunt grauiora. Ego enim mallem regionẽ tuam maiorẽ facere meis uiribus, quàm meã intueri hoc pacto amplificatã. Nam hæc præclara sunt tibi facienti, at mihi minimè quodammodo honorifica. At pecunias ita iucundius mihi existimo tibi dono dare, quàm ita te capere, ut mihi nunc abs te dantur: his enim abs te ditatus, magis etiã sentio quibus reddor pauperior. Ac subditos meos si uideam parua à te affectos iniuria, minus mihi dolendũ reor, quàm nunc intuens magna eos à te bona accepisse. Quòd si me existimas hæc inhumaniter cogitare, non in me ista, sed in te uertens, considera omnia qualia uidẽtur tibi. Quid enim si quis canes, quas ipse alis custodiæ gratia & ipsius tui & tuorum, ita tractet ut eas familiarioris

reddat

reddat sibijpsi quàm tibi? Num tibi hoc cultu is lætitiã afferat? Quòd si hoc tibi uidetur esse quid parui, illud animo uolutato. Si quis eos qui tibi inseruiunt, quos tu & præsidij & expeditionis gratia adeptus es, ita disponat ut illius malint quàm tui esse, nũ ei gratiam habeas pro hoc beneficio? Quid autem, quod homines maximè & amplectuntur, & curant ut maximè propria, si quis uxori tuæ ita morem gereret, ut eam faceret sibi magis amicam quàm tibi, num te hoc beneficio lætum redderet? Longè, ut opinor, secus esset: sed qui hoc fecerit, maximè omnium iniurius in te foret. Vt autem dicam, quod meo dolori simillimum est: si quis Persis quos tu dixisti, ita gratificaretur ut eum libentius quàm te sequi uellent, num is tibi amicus uideatur? Puto equidẽ minimè, sed longè magis hostis, quàm si multos istorũ interficeret. Quid uerò si quis amicorum tuorũ, ubi diceres tu benignè, ut capiat quæcunq; libuerit, dein ille his auditis abeat acceptus omnibus quæ potuerit, atq; is rebus tuis ditetur, cũ tu ne mediocriter quidem uti queas, poßisne probũ hunc amicum existimare? Atqui nũc ego Cyre si minus hæc, at his similia pati uideor. Nãq; uera abs te dicuntur, cum ais dixisse me, ut eos duceres qui id uellent. Tu abijsti accepto meo omni exercitu, me autem reliquisti solum. Et hoc tempore quæ cepisti fretus uiribus meis, ea tandem agis ad

me, meamq; regionem auges meo cum labore. Ego uerò cum nullorum bonorum uidear esse causa, meipsum præbeo qui tanquã mulier benefaciam, tum alijs hominibus, tũ subditis hisce meis: at ipse tu uir uideris, ego uerò ne dignus quidẽ imperio. Hæc ne tibi beneficia uidentur esse Cyre? Nec enim te præterit, si qua te mei cura tetigisset, cauisses nulla re ita me priuare, ut autoritate honoreq;. Quid enim mihi plus est quòd amplificetur regio, si ipse reddor inhonoratus? Nec enim idcirco Medis imperabam, quòd ipse omnibus essem melior: sed eò potius, quòd ijdẽ ipsi nos ducerẽt omnibus in rebus sese esse melioris. Et Cyrus eo adhuc dicente subdidit: Per deos immortalis auuncule mi charißime, si quid etiã ipse tibi sum prius gratificatus, tu quoq; mihi nunc gratificare quæ te rogauero. Desine hoc tempore me accusare. Cum uerò de nobis periculũ feceris, quomodo erga te habemus, si quidem quæ à me gesta sunt, ea propter utilitatem tuam gesta existimes, & me te amplectentem cõtrà amplectere, & beneficum arbitrare: si id contrà, tũ meipsum accusa. Verum fortaßis, inquit Cyaxares, perpulchrè dicis, & ego ita faciam. Quid igitur? inquit Cyrus, num etiam te osculor? Si tu uis, inquit. At ne à me auertere, ut nuper. Nõ auertar, inquit. Ac Cyrus eum est osculatus. Quod ut uiderũt & Medi, & Persæ, et alij (omnibus enim erat

curæ,

cura, quid ex his rebus futurũ esset (continuò lætati sunt, & hilaritatẽ præ se tulerunt: Cyrusq́; & Cyaxares equis ascensis procedebãt. Et Cyaxarem quidem Medi sequebantur: ita enim Cyrus his innuerat: Cyrum uerò Persæ, & post hosce alij. Vbi uerò uenerunt in castra, statueruntq́; Cyaxarem in apparatum tabernaculum, hi quibus fuerat constitutum, necessaria Cyaxari parabant. At Medi, quantum tẽporis ante cœnam Cyaxares ociosus erat, ad eum ibant, alij ex se ultro, plurimi uerò à Cyro iussi, agentes munera, alius pulchrum pincernam, alius bonũ obsonij instructorem, alius panis artificem, alius cantorẽ: hi uerò pocula, illi uestem pulcherrimam. Quisq; uerò ut plurimum aliquid eorum singulare quæ ceperat, ei donabat. Itaq; pœnitebat Cyaxarem quòd Cyrus eos à sese dimisisset, neque Medi minus quiddam sibi attendissent quàm antea. Sed ubi fuit cœnandi tempus, Cyrum uocauit Cyaxares, eumq́; rogabat ut diu uideret ipsum unà cœnantem. Ad quem inquit Cyrus: Noli nunc iubere Cyaxares. Nónne uides hosce omnis qui adsunt, à nobis elatos adesse? Nullo modo pulchrè agerem, si his neglectis uoluptati meæ putarer obsequi. Milites uerò dũ uidentur haberi neglectui, qui boni sunt, longè minus redduntur alacres: at mali, multò ad contumeliam promptiores. Verùm tu præsertim qui longum iter feceris, iam cœnato: ac si qui

te hon

te honorant, eos contrà amplectere, & conuiuio excipe, quò etiam familiarius te utantur: at ego abiens, uertar ad quæ dico. Verùm cras manè huc ad ianuas tuas aderunt tempestiui, quò unà tecum omnes consultemus, quid posthac sit faciundum. Et ipse præsens hac de re referto, utrũ etiã putes operam dandam rei militari, an sit tempus soluendi iam exercitus. Exhinc Cyaxares cœnabat. At Cyrus his collectis amicis, qui satis & saperent, & agerent, si quid opus esset, ita loquutus est: Viri amici, quæ prima optabamus, adsunt deorum benignitate. Quocunque enim pergamus, regionẽ uincimus, hostesq; uidemus diminui, nos uerò & pluris & ualidiores fieri. Quòd si hi socij qui additi sunt, uoluerint apud nos manere, multò etiam magis perficere poßimus. & si quid ui capere tempus sit, & si quid persuadere oporteat. Quò igitur manere quàm plurimis socijs unà uideatur, hoc moliri non meum est opus magis quàm etiam uestrũ. Sed quemadmodum quando pugnandũ sit, qui plurima fecerit mancipia hunc opinantur inuictißimo esse animo: sic itẽ quando persuadendũ sit, qui plurimos egerit in sententiã nostram, hic iurè ac meritò et eloquẽtißimus esse iudicetur, & ad res agẽdas præstantißimus. Ac nolite quidem perinde quasi orationem nobis ostentaturi, qualem ad unumquenque eorum habeatis, hoc meditari, sed quò etiam persuasi à quolibet manifesti

manifesti sint ex his quæ gerant, ita instruite. Ac uos quidē gerite horū curam. Ego uerò ut milites habentes res necessarias, quantū equidē ipse præstare queam, de expeditione consultēt, huius ego rei enitar diligentiam habere.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER VI.

HVNC *diem cum ita agitassent, cœnassentq́;, dederunt se quieti: postri die uerò manē uenerunt ad Cyaxaris ianuas socij omnes. Itaq; donec Cyaxares ornabatur, audiens turbam multam esse ad fores, hic amici adducebant ad Cyrum alij Cadusios, qui eum rogarent ut maneret, alij Hyrcanios, hic autē Sacas, ille etiam Gobryā. At Hystaspas adducebat Gadatam spadonem, qui Cyrum ut maneret precabatur. Hic igitur Cyrus sentiens Gadatam iandiu metu confectū, ne exercitus solueretur, arridens inquit: O Gadata, non est obscurum te ab hoc Hystaspa persuasum hæc sentire quæ dicis. Et Gadatas sublatis ad cœlum manibus iuratus est, sanè se minimè ab Hystaspa persuasum hæc sentire. Sed non sum, inquit, nescius, si uos abieritis, fore ut res meæ omnino pereant. Quam ob rem cū hoc ego disserebam, scirétne quæ tibi mens foret de soluendo exercitu. Ad quem inquit Cyrus: Iniustè*

iustè igitur hūc ego Hystaspā accuso. Iniustè me dius fidius, Hystaspas inquit, ô Cyre. Ego enim huic Gadatæ tantū dicebam, duntaxat non fieri posse ut militiæ operā dares, inquiens te a patre accersi. Et Cyrus: Quid ais? inqt. Et tu es ausus hæc efferre, siue ego uellem, siue non? Ita, inquit, mehercule. Video enim te cupere ut in Persis conspicuus circumeas, patriq; ostētes ut gesisti quæq;. Ad quē Cyrus inquit: Tu uerò non cupis abire domum? Non mehercule, inquit Hystaspas, neq; abiturus sum quidē, sed manēs me ducē gerā, donec hūc ipsum Gadatā Assyrij herū faciā. Et hi quidē hæc inuicē seriò iocabātur. Interim Cyaxares uenerabili ornatus habitu egressus, in solio sedit Medico. Vt uerò conuenerunt omnes quos oportebat, ac silētium factum est, Cyaxares in hunc modum est loquutus: Viri socij, quoniā adsum, ac Cyro sum grandior, par est me dicendi initiū facere. Nunc igitur tēpus mihi uidetur esse, ut hac primū de re dicatur, utrū adhuc militandi tēpus uideatur, an soluendi iam exercitus. Dicat igitur aliquis de hac ipsa re sententiam suam. Exhinc primū dixit Hyrcanius: Viri socij, nescio equidē si qd dicendū sit, ubi res ipsæ quod optimū est demonstrant. Nouimus enim omnes, si unà maneamus, futurū ut malis pluribus hostes afficiamus, quā ipsi afficiamur. Cum uerò separati inuicem fuimus, illi nobis utebantur ut ijs iucundißimum

erat,

erat, nobis aũt molestißimũ. Post hũc inquit Cadusius: Nos uerò quid dicamus? qui si domum abeamus, singuli separati futuri simus, ubi ne militãtibus quidẽ conducit ipsa separatio. Nos igitur qui nõ multũ tẽporis separati à multitudine nostra rei militari operã indulsimus, pœnã dedimus, ut ipsi nostis. At post hũc Artabazus, qui olim dixit se consanguineũ esse Cyri, ita loquutus est: Ego, Cyaxares, tantum ab his dissentio qui antea dixerunt. Hi enim aiunt adhuc manere oportere cũ exercitu: at ego dico, quod domi cũ essem, tũ rẽ militarẽ exercebã. Etenim ferebã auxiliũ sæpe cũ res nostræ agerentur, & de nostris castellis ut insidijs circũuentis persæpe negocia habebã, cũ & metuerẽ, & præsidium agitarẽ: & hæc gerebam proprijs sumptibus. At nunc illorum habeo castella, & illis metui sum, dapibus illorũ utor, ac bibo hostium uina. Tanquã igitur res domesticæ sint exercitus, hæ uerò festiuitas, mihi quidẽ non uidetur soluẽdã esse hãc celebritatẽ. Gobryas post hũc ait: Ego, uiri socij, huc quidẽ usq; laudo Cyri dextrã: eorum enim nihil mentitur quæ promisit. Quòd si abibit ex regione, Assyrius uidelicet requiescet minimè, earum rerum pœnas luens, quibus & nos est aggressus, & me affecit iniuria. Ego autem ea in parte iterum dabo pœnam, quòd in uestram ueneram amicitiam. Post h s autem omnes inquit Cyrus: O uiri, neque me latet

futurum

futurum ubi soluamus exercitum, ut res nostræ reddantur imbecilliores, hostium uerò rursus augeantur. Ii enim omnes quibus arma sunt ablata, celeriter alia sunt facturi. Quicunque equis priuati sunt, quamprimum rursus alios cōparabũt: et pro interẽptis alij pubescẽt, ac nascẽtur. Itaque nihil mirabile fuerit, si celeriter admodũ nobis sint negocia præbituri. Quid igitur iußi ego Cyaxari, ut uerbũ inijceret de soluẽdo exercitu? Nẽpe, quoniã quod futurũ esset metuebã. Video enim aduersarios aductare, ad uersus quos si hic castrametabimur, pugnare minimè poterimus. Aduentat enim iam hyems. Tecta uerò si etiam sunt nobisipsis, at minimè sunt medius fidius neq; equis, neq; famulis, neq; militũ plebi, sine quibus nos haud poßimus militiæ operã dare. Necessaria uerò quæ in locum ipsi uenimus, à nobis consumpta sunt. quò uerò nõ uenimus, ea metu nostri ipsorũ cõuexerũt in loca munita. Itaq; illi habẽt, nos uerò hæc capere haud possumus. Quis igitur est adeò fortis, aut quis ita ualidus, ut poßit aduersus famẽ ac frigus militando pugnare? Quare si hoc pacto militiã exercebimus, ego affirmo oportere nos ultro soluere exercitũ potius, quã inuitos ob difficultatẽ expelli. Quòd si uolumus adhuc esse in exercitu, hoc ego dico adhuc quãcelerrimè esse faciundũ, ut ipsi quãprimũ munitiones quã plurimas illorũ capiamus, ac nobisipsis easdẽ faciamus

mus quāplurimas. Quæ si fiant, res necessarias habituri sunt, utri pluris queant capiendo congerere: obsidebūt etiā hi utri fuerint superiores. Nunc aūt nihilo præstamus in pelago nauigantibus, Etenim illi cū semper nauigāt, nihilo magis proprium relinquūt quod nauigarūt, quàm quod nondū nauigarūt. Quòd si castella habuerimus, hæc hostibus agrū alienabūt, nobis uerò propter trāquillitatē omnia magis erūt. Quòd si fortaßis aliqui uestrū metuerint, ubi opus fuerit procul à sua regione præsidium agitare, neq; hoc uerebimini. Nos enim Persæ ubi etiā à domo imus peregrè, admittimus tenere præsidijs, quæ castella hostes sunt propijßima. Vos autem Assyriæ castella quæ uobisipsis finitima sunt, illa & poßidetis & colitis. Si enim ipsi tenentes præsidijs quæ illis propinqua sunt, ea colere poßimus, in multa pace uos eritis, qui ea quæ procul à uobis sunt, habetis. Non enim poterūt, ut existimo, malis ijs neglectis quæ sunt in proximo, nobis quos finitimos habent insidiari. Quæ quidē ut dicta sunt, & alij omnes surgentes dixerunt, hæc se malle. Et itē Cyaxares. Gadatas uerò & Gobryas uterque dixere castella se muniturus muro, ubi socij assentiātur, ut hæc quoq; amica sint socijs. Cyrus igitur posteaquam uidit omnes impigrè acturos quæcunq; dixisset, postremo ait: Si ergo perficere uolumus quæcunq; dicimus esse faciūda, opus sit ut quāprimū machi-

nas habeamus ad purgādos hostium muros, fabrosq́; ad munimenta nostra turribus cingenda. Exhinc pollicitus est Cyaxares machinā se præbiturū, & Gadatas aliā, & aliā Gobryas, ac Tigranes itē aliā. Ipse aūt Cyrus dixit, enixurū sese duas facere machinas. Vbi hæc decreta sunt, præbuerūt machinarū fabros. Parabantur autē singuli ad machinas, ut opus erat, uirosq́; præfecerūt qui uidebātur maximè ad hæc esse idonei. Ac Cyrus posteaquā cognouit circa hæc esse cunctandū, eo in loco est castrametatus, quē putauit & saluberrimū esse, ac maximè accessibilē ad quæcunq; sunt aduehēda. Et omnia quæ ad munitionē opus erant, effecta reddidit, quò manerēt in tuto semp si quādo ulterius cū uiribus exercitum ducerent. Ad hæc interrogatis quos maximè arbitrabatur regionis habere notitiā, unde quāplurimā utilitatē exercitus caperet, educebat semper in loca pastionibus referta, tū ut plurima necessaria exercitus caperet, tū etiā quò magis & bene ualerent, & robusti essent itineribus laborantes, tū præterea quò in uecturis ordines admonerēt. Cyrus igitur in his erat. At ex Babylone trāsfugæ et captiui hæc dicebāt, quòd Assyrius uenisset in Lydiā, talenta multa secū agēs auri et argēti, aliasq́; diuitias multiplicemq́; ornatū. Itaq; turba militum dicebat illū iā pecunias colligere propter metū. Cyrus uerò intelligēs eū uenisse ut cōstitueret si

quid

quid posset aduersus sese, cōtrà ipse magno cū robore parabatur, perinde atq; pugnandū etiā esset. Cumq; explesset Persarū equitatū, alijs ex captiuis alijs quibusdā ab amicis quoq; acceptis equis (hæc enim & admittebat ab hominibus, & renuebat nihil, neq; si arma dedisset quis pulchra, neq; si equū) parabat etiā currus et ex captiuis curribus, & aliūde undecunq; poterat: et Troianos currus seßilis quos antea habuissent, & qua Cyrenaica utūtur etiā nūc, currulē agitationē soluit. Superiore enim tēpore et Medi, & Syri, & Arabes, & Asiatici oēs curribus ita utebantur, ut nunc Cyrenaici. Visum est ei, si qui ex uniuerso exercitu consentaneè plurimū ualerēt, uiri optimates in curribus forent, eos in illa esse parte qua ferentarij pugnant, & ad uictoriā magnū cōferre pēdus nullū possunt. Currus enim trecenti præbēt pugnātis quidē trecētos, equis aūt hi utūtur mille ac ducētis. Aurigæ uerò hi sunt, ut uerisimile est, quibus optimates maximè fidē habent. Ii uerò sunt alij ad trecētos, qui nihil prorsus hosti nocēt. Hos igitur seßilis currus sustulit. Pro his uerò ad bellādū aptos parauit currus et ualidis rotis, quò nō facile cōtererētur, & lōgis axibus: minus enim resupinātur lata omnia. Sellam uerò fecit aurigis, sicuti turrē, ex ualidis lignis. Harū uerò currulium sellarū altitudo est ad cubitos quinq;, quò poßint equi ab aurigis gubernari super sellas.

At aurigas loricis totos armauit, exceptis ocu lis. Apposuit etiã falces ferreas duarũ ulnarũ longitudine ad axes, ex altera atq; altera rotarũ parte: et alias infra sub axẽ respiciẽtis in terrã, tanquã impetũ in aduersarios curribus facturi essent. Vt hosce Cyrus tũ parauit, ita etiã hoc tẽpore utũtur curribus, qui in regis sunt regione. Insuper erant ei cameli permulta collecta ab amicis, & quaecunq; fuerant capta. Et hac ita effecta sunt. Cum aũt uellet exploratorem mittere in Lydiae regionè, fieriq; certior quid Assyrius ageret, uisus Araspas est idoneus qui ad hãc rẽ mitteretur: is inquã Araspas, qui pulchrã illã mulierẽ custodiebat. Talia enim Araspae acciderant, captus amore mulieris coactus est ei uerba facere de concubitu. Haec aũt negauit quidẽ, eratq; fidelis uiro suo, quanquã absenti: eũ enim amabat uehementer: neq; Araspan accusauit apud Cyrũ, uerita certamẽ inijcere inter uiros amicos. Sed cũ Araspas existimans in seruitutẽ ire, si minus quod uolebat cõsequeretur, minatus est mulieri, sese facturũ quae uellet, ea inuita, si ultro ipsa nollet. Exhinc mulier ut uim metuit, nõ amplius rem clàm habet, sed spadonem suũ mittit ad Cyrum, iussum ut ei narraret omnia. Quod audiẽs Cyrus, cum plurimũ risisset propter eũ qui diceret se amore esse superiorẽ, mittit Artabazũ unà cũ spadone, cui iubet ei ut dicat, ut uim afferre

caueret

caueret eiusmodi mulieri: uerum si posset persuadere, se illi non esse impedimento. Artabazus uerò ad Araspan ut uenit, conuicio in eum est usus, cum & depositum nominaret mulierē, & eius impietatē diceret, & iniuriam, & incontinentiam, adeò ut Araspas & præ dolore multū collachrymaret, et ob pudorem cōfunderetur, ac ueluti ob metum periret, ne quid etiam aliud à Cyro pateretur. At Cyrus posteaquā hæc didicit, eo ad se uocato, solus cū solo dixit: Video te Araspa & metuere me, & maximo pudore detineri. Quiesce igitur ab his: ego enim scio et deos ab amore esse superatos, & homines qui prudentißimi esse uiderentur, qualia ab amore paßi sunt. Et ipse meipsum accusaui, quòd minus tolerare potuerim, ut cū pulchris congressus eos negligerem. Præterea ego tibi huius rei autor sum. Nam ego te ad hoc inexpugnabile negocium coëgi. Atq; Araspas subdidit: Et in his similis es tu Cyre, quemadmodum in alijs rebus, qui & mansuetus sis, & humanis peccatis ignòscas, me autē alij etiam homines demergunt solicitudine. Vt enim rumor meæ calamitatis apud omnes increbruit, mei inimici gratulantur mihi: amici uerò adeuntes cōsulunt, ut me è medio tollam, ne quid etiā abs te patiar, ut quòd iniustißimus fuerim. Et Cyrus ait: Bene igitur noueris Araspa, quòd hac opinione potes uehementer gratificari mihi, ac socijs prodesse plurimū.

Vtinā fiat, inquit Araspas, ut ego tibi opportunè rursus sim usui. Igitur, inquit Cyrus, si simulans à me fugere, uelis ad hostes ire, puto fore ut fidē apud illos inuenias. Ego sanè medius fidius, inquit Araspas, puto etiā ab amicis creditū iri, quòd tanquā à te fugias rumorem sim præbiturus. Venias igitur, inquit, ad nos cognitis hostiū rebus omnibus: puto aūt eos tecū propter fidē cōmunicaturos & uerba & consilia. Itaq; eorū nihil te latebit, quæ uolumus nosse. Pergam igitur nunc, inquit Araspas. Etenim hoc erit unum fortaßis fidei argumentum quòd uidear effugisse, quoniā essem à te aliquid passurus. Num, inquit, poteris deserere pulchram Pantheam? Duos, inquit, Cyre, dilucidè animos habeo. Nunc ego philosophatus sum cum iniusto sophista amore. Non enim qui unus sit, simul & bonus est & malus: neque simul & honestorū et turpiū operū amore capitur, atq; hæc simul uult agere & nō uult. Sed perspicuū est, animos esse duos: quando bonus dominetur, res agit honestas: quando aūt improbus, res turpis aggreditur. Nunc uerò quia te sociū cepit, bonus animus dominatur, & id admodū quidē. Si igitur tibi quoq; eūdū uidetur, inquit Cyrus, sic faciundū est, quò etiā illis credaris magis. Enūcia eis quæ à nobis gerūtur, & ita enuncia, ut quæ ijs dixeris, impediāt maximè quæ uolūt agere. Impediēt aūt si nos dicas parari, ut illorum

agrum

agrum adoriamur. Hæc enim audientes, minus congregentur omnibus uiribus, quisq; enim metuat suis rebus domesticis. Maneq; apud illos plurimũ temporis. Quæcunq; enim faciant, ubi sint maximè prope nos, hæc nos scire maximè oportebit. Cõsule etiam his ut instruantur, ubicunq; uideatur esse optimum. Quando enim tu abieris arbitratus eorũ ordinem nosse, necessarium fuerit ita eos instructos esse: ordinem enim mutare uerebuntur. Quòd sicubi uel aliter ordinem mutabunt, ex recenti ordine turbabuntur. Araspas autem ita egressus cum accepisset fidelissimos famulos, dixissetq; ad quosdam quæ negocio existimabat conducere, abijt. At Panthea ut sensit Araspen abisse, misit ad Cyrum dicens: Noli Cyre tristari propter Araspæ ad hostes abitionẽ. Nã si me siueris mittere ad uirũ meũ, ego tibi spõdeo illum uenturũ multò quàm Araspan amicũ fideliorẽ: scioq; futurũ ut adsit tibi cũ quãtis poterit uiribus. Etenim pater præsentis regis eũ amabat. Sed qui nũc regnat, aggressus etiã olim est inter me ac uirũ diuortiũ facere. Quare cũ existimet eũ sibi esse cõtumeliæ, nõ sum nescia fore ut libenter sese ad uirũ recipiat qualis tu es. Quibus auditis Cyrus, ut ad uirũ mitteret iubebat. Illa aũt misit. At Abradatas ut signa ab uxore cognouit, et alia didicit ut habebãt, libẽter pergit ad Cyrũ, equos habẽs circiter mille. Vt aũt uenit ad Persarũ specu-

 lator

latores, ad Cyrum mittit qui foret enarrãs. Cyrus autem iubet eum continuò duci ad uxorem. Vt uerò uxor atque Abradatas uir inuicem se uidere, sese mutuo sunt complexi, ut uerisimile est, ex insperato. Exhinc narrat Panthea religionem Cyri, & temperantiam, & commiserationẽ aduersus sese. Quæ audiens Abradatas, ait: Quid igitur ego, Panthea sim facturus, quò Cyro & pro te, & pro meipso gratiam referã? Quid aliud, inquit Panthea, quàm ut enitaris similis esse erga illũ, qualis est ille erga te? Exhinc uenit ad Cyrum Abradatas, quẽ ut uidit, dextra apprehensa inquit: Pro quibus nos Cyre beneficijs affecisti, nõ habeo quod sim maius dicturus, quàm quòd tibi meipsum amicum do et famulum & sociũ: & quibuscunq; rebus te uideo studere, in his adiutor tibi enitar esse, quantum præstari à me queat, optimus. Ad quẽ respondit Cyrus: Ego uerò te admitto, & nunc te dimitto unà cũ uxore ut cœnes: rursus itẽ opus erit ut meo utaris tabernaculo, unà cum tuis meisq; amicis. Exhinc uidens Abradatas Cyrum studere circa falcatos currus, & circa cataphractos, et equos, & equites, enitebatur ei perficere ad centũ currus ex equitatu suo, illius similes curribus: & ipse ut eorum ductor parabatur in curru. Coniugauit autem currum suum quatuor temonibus, & equis octo. At Pãthea eius uxor ex pecunijs suis fecit ei aureum thoraca,

raca, & caßidem auream, ac item brachialia, currus autē equos æreis omnibus tegumentis instruxit. Et Abradatas quidē hæc gerebat. At Cyrus intutus eius currum cū quatuor temonibus, cogitauit fieri posse ut etiam cū temonibus octo currus instrueretur, ut cum octo boum pari bus ageretur inferius domicilium machinarū. Erat autem hic sublatus tris passus maximè à terra unà cum rotis. Tales autem turres unà cū ordine sequētis arbitrabatur magno auxilio fore phalangi suæ, magno etiam detrimento hostiū ordini. Fecit etiam in huiusmodi domiciliјs & ambitus uiarum & pinnas, imposuitq; in quālibet turrim uiros uiginti. Vbi uerò cōstituit omnia quæ ad turris pertinebant, cepit agēdi experientiā, & multò facilius agebant octo boum paria turrim & uiros qui erant in turri, quàm pondus impedimentorū singula boum paria. Nā uasorū pondus erat singulis boum paribus circiter quinque & uiginti talenta. Turris uerò pondus erat quēadmodum tragici tabernaculi, crassitudinis lignorum octo, ac uirorum uiginti armorumq;: harū turrium fuit minus quam quinque & decē talenta cuiq; pari boum conductio. Vt autem nouit facilem esse cōductionem, parabatur perinde ac ducturus eas turris unà cum agmine, existimans belli auiditatem esse simul & salutem, & iustitiam, & felicitatem. Per id uerò temporis uenere qui ab Indo pecunias

agerent, eiq; nunciarent, regem Indorum huiusmodi uerba significare: Mihi Cyre uoluptas est, quòd ea quorũ indigebas, mihi nunciaueris: uoloq; tibi hospes esse, mittoq; tibi pecunias, siq; alijs eges, accerse. Iussi etiam meis, ut quicquid iubeas, faciant. Quæ Cyrus audiens: Iubeo igitur uobis, ut alij uestrûm hic maneatis in tabernaculo ad custodiendas pecunias, & uiuendum quamsuauissimè. Tres uerò mea causa cõcedatis ad hostes, tanquã ab Indo, de ineunda societate. Cumq; illic didiceritis, quicquid dicant & faciant, quamcelerrimè & mihi & Indo renũciate. Quibus in rebus si pulchrè mihi obsequiũ præstiteritis, etiam magis ob hanc rem sum uobis gratiam habiturus, quã quòd pecuniam attuleritis. Etenim speculatores seruorum similes, aliud nihil quod sciant possunt renunciare, quàm quæcunq; nouerint omnes. At uiri quales uos estis, etiam consilia sæpe discunt. Quæ indi libenter cũ audissent, essentq; munerati, tum apud Cyrum instructi, postridie profecti sunt, pollicẽtes sanè cum didicerint quæcunq; quiuerint plurima ex hostibus, uẽturos se quàm poterunt celerrimè. At Cyrus tum alijs rebus paratis ad bellum magnificè quodammodo, ut erat uir qui nihil parui gerere cogitaret, non solum uisus est sociorum habere curam, sed contentionem etiam inter amicos inuicẽ ingessit, ut singillatim ipsi apparerent & pulcherrimè armati, & equis

ornat

ornatißimi, & iaculis sagittisq; munitißimi, maximeq; industrij. Hæc autem operatus est ad ianuas, educēs honoransq; singillatim uiros fortißimos. Et principes quos diligētis uideret circa hanc rem quò eorum milites optimi forent, hos etiam laudans ac muneribus donans quibus poterat, incitabat. Quòd si quando sacrum faceret, atque ageret festum diem, etiam in hoc ipso quæcunq; homines meditātur ad bellandum, horum omnium ludos faciebat, præmiaq; uincentibus munificentißimè dabat, eratq; in exercitu multa iucunditas. Erant autem Cyro iam ferè effecta omnia, quæ militiæ habere uellet, præter machinas. Etenim Persæ equites iam implebāt ad decem millia, & currus falcati quos & ipse parauerat, implebant iam ad centum. Quosq; Abradatas Susius parare aggressus est similes Cyri curribus, & hi absoluti erant ad alios centum: & currus Medici quos Cyrus in hunc modum ut mutādo formaret, Cyaxari persuaserat, ex Troica & Libyca curruū seßilium forma, implebant & hi circiter alios centum. Atque super camelos constituti erant uiri bini in unāquanque sagittarij. Et quamplurima exercitus pars hac erat mente, tanquam omnino iam uicisset, essentq; res hostium nihil. At ubi ita illis affectis uenerunt Indi ex hostibus, quos miserat Cyrus speculādi gratia, ac dixerūt Crœsum imperatorem ducemq; lectum esse uniuersorum

hostium:

hostium: quodq; decretum esset regibus socijs omnibus, ut omnes cum totis uiribus adessent, inferreq; pecunias admodum multas. Has autem perficere, & mercede conducere quos possent, & donare quibus opus esset: iamq; mercede cõductos esse permultos, ex Thracibus quidem gladijs armatos. Adnauigare praeterea Aegyptios, quorum numerum dicerent circiter centũ uiginti millia, unà cum scutis ad pedes tendentibus, atque magnis hastis quas etiam nunc habent, & mucronibus. Insuper Cypriorum exercitum adnauigare, iamq; adesse omnis Cilicas, & utrosq; Phrygas, & Lycaonas, & Paphlagonas, & Cappadocas, & Phoenicas, & unà cum Babylonis principe Assyrios. Ionasq; & Aeoles, atq; omnis ferè Graecos Asiae incolas, unà cum Croeso sequi coactos esse, misisseq; Croesum etiam ad Lacedaemonios de societate. Cogi autem exercitum circa Pactolum flumen, eosq; processuros in Thymbraiam, ubi etiã nunc conuentus est barbarorum habitantium inferiorem Syriam, qui sunt sub rege: omnibusq; iussum esse huc portare commeatum. Quasi enim his similia dicebant etiam captiui. Curabat enim hoc item Cyrus, ut hi caperentur, ex quibus discere quicquam posset. Mittebat etiam speculatores seruis similes tanquã trãsfugas. Ut igitur exercitus Cyri haec audiuit, solicitus esse coepit, ut erat consentaneum, incedebantq; omnes maiore

cum

cum silentio quàm consueuerant: neq; uidebātur admodū hilares, sed tristes potius. Erantq; plena omnia sese interrogantiū inuicē de omnibus rebus, atq; disserētium. At Cyrus ut sensit metum per exercitum discurrētem, tum agminum principes cōuocat, tum etiam omnes quorūcunq; ubi minus fiderent, detrimentum aliquod esse ui debatur: ac item utilitas, ubi alacri forēt animo pronunciauitq; ministris, si quis etiam alius ex militibus adesse uellet, quæ loqueretur auditurus, cum ne arcerent. Vbi autem conuenissent, ita est loquutus: Viri socij, ego uos conuocaui, quoniam uidissem uestrûm quosdam postea quam nuncij ex hostibus sunt allati, admodum similis esse hominibus his qui metuant. Videtur enim mihi mirandum esse, si quis uestrûm idcirco timet, quoniam coguntur hostes. Quòd autem nos multò plures congregati nunc sumus quàm quo tempore illos uicimus, multò etiam melior pro diuina benignitate nunc exercitus nobis est quā antea. Hæc uidentes non audetis? O per deos im mortalis, quid aliquādo faceretis, qui hoc tempo re formidatis, si qui nunciarent quæ nunc apud nos sunt, hæc nobis aduersa aduentare? Ac primùm audiretis, quòd qui prius nos uicissent, hi ueniunt rursus eam in animis habētes uictoriā, quam olim essent adepti. Dein, quòd qui tum sa gittarij iaculatoresq; arces excidissent, hi nunc ueniunt, alijq; his similes multò plures. Dein,

quemád

quemadmodum hi armati peditibus tum uicere, nunc ita & eorum equites instructi aduersus equites aduentant, & arcubus iaculisq; contemptis, uno ualido quisq; accepto pilo adequitare cogitat, ut cominus præliatur⁹. Præterea ueniũt currus, qui non ita statuentur ut antea conuersi tanquam in fugam, sed equi quoque qui sunt ad currus armantur loricis, & aurigæ in turribus stant ligneis, quibus eminẽtia omnia loricis sunt caßidibusq; armata, atque falces ferreæ axibus sunt accommodatæ, ut hi quoq; impetum faciant cõtinuò in aduersariorum ordines. Præterea cameli sunt inter eos in quibus adoriuntur, quarũ quanq; ne centeni quidem equi uisu sustineant. Insuper turres immittunt, à quibus suis auxiliũ ferent. Nos autem iaciendo impedient aduersus eos pugnare, qui sunt in campo. Si quis igitur nunciaret uobis hæc esse in hostibus, qui nũc metuitis, quid essetis facturi, quando allatis nũcijs quòd Crœsus lectus sit hostium dux, qui eo est Syris ignauior, quo Syri quidem pugna uicti fugerunt? at Crœsus cum eos uictos uidisset, pro ope ferẽda socijs, in fugam est uersus. Dein etiã nunciatur hostes ipsos, quoniam non ducant sese satis esse qui nobiscum pugnent, alios mercede conducere, tanquam pro se melius pugnaturos quàm ipsi sint. Hæc quidem cum sint huiusmodi, uidentur esse formidabilia, nostra autem cõtemnẽda. Hos ego affirmo, ô uiri, mittendos esse

ad

ad aduersarios: longè enim magis nobis apud illos si fuerint, quã præsentes sint profuturi. Quæ Cyrus ubi dixisset, Chrysantas Perses surrexit, qui in hunc modum locutus est: Ne te Cyre miratio capiat, si qui nuncijs auditis tristi facie uisi sunt. Non enim quòd metuerint ita sunt affecti, sed grauiter ferentes, quemadmodum si quibusdã uolentibus existimãtibusq; iam pran sum ire, opus aliquod enuncietur, quod necesse sit ante prandium efficere, nemo, mea sentẽtia, hæc audiens lætaretur: ita etiam nos arbitrantes fore iam ut ditemur, ubi audiuimus esse reliquum opus quod efficere nos oporteat, facie turbati sumus, haud id quidem quòd metuamus, sed quòd iam etiã facere hoc uelimus. Enimuero posteaquam non de Syria solum certabimus, ubi triticum est multum, & pecudes, palmaq; fructiferæ: uerùm de Lydia quoque, ubi multum est uinum, multa fici, multum oleum, maréque alluit per quod plura aduehuntur, quàm quotquot quisquam est bona intutus. Hæc nos cogitantes non amplius grauiter ferimus, sed audemus quammaximè, quò celerius his quoque Lydijs fruamur bonis. Chrysantas quidem locutus est: socij uerò omnes & eo sermone delectati sunt: eumq; laudarunt. Atqui, inquit Cyrus, mihi uidetur, ô uiri fortißimi, esse aduersus eos quãcelerrimè eũdum, quò illos euntes anteuertamus, si fieri poßit, ubi necessaria colligũt. Dein

quã

quo celerius iuerimus, eo pauciora adesse illis inueniemus, abesse autem plura. Equidem ita dico, quòd si quis aliter sentit, aut tutius esse, aut facilius nobis, sanè doceat. Sed posteaquã multi comprobauere, quamprimum pergere oportere aduersus hostes, nemoq; contradiceret, hinc Cyrus huiusmodi uerba facere est aggressus: Viri amicißimi, animi quidem corporaq; & arma, quibus utendum sit, iandiu nobis diuina ope parata sunt. Nunc uerò necessaria ad iter sunt paranda, tum nobisipsis, tum etiam quibuscunq; utimur quadrupedibus, nec ea minus quàm dierum uiginti. Ego enim mecum ipse supputans, inuenio plurium quàm quindecim dierum iter fore, quo quidem itinere rerum necessariarũ inuenturi nihil sumus. Translata enim sunt partim à nobis, partim ab hostibus quæcunq; metuerunt. Parandum est enim satis cibi: nam sine cibo neq; pugnare, nec uincere poßimus. Vini autem tantum cuiq; est habendum, quantum satis futurum sit. Consuescamus aquam bibere, multum enim erit itineris quod uino caret: ad quod ipsum neq; si admodũ uini multũ parauerimus, satis futurũ est. Ne igitur, si repentè uino caruerimus, incidamus in morbos, ita faciundum est. Inter uescendum incipiamus continuò aquã bibere: hoc enim iam facientes, nõ admodum mutabimur. Etenim qui farinæ utitur cibo, uescitur semper massa aquæ mista: & qui panis uti-

tur

tur cibo, uescitur pane aqua irrigato. Et elixa omnia cum aqua plurima sunt parata. Post cibum autẽ si uinum addimus potui, nihilo deterius habens animus quiescet. Dein uerò post cibum quoq; oportet uinũ diminuere, donec didicerimus fieri aquæbibi. Nam mutatio quæ fit paulatim, efficit ut omnis natura mutatiões ferat. Docet præterea deus ipse, qui paulatim nos deducit ex hyeme ad uehementis æstus tolerandos, ex æstu in hyemẽ uehementẽ: quem imitantes, ad quod eundũ est, assuefacti antea ire nos debemus. Atq; stratorum pondus in res necessarias consumite: necessaria enim si supersint, haud erũt inutilia. Stratorũ autem indigentes, ne metuite quò minus libenter sitis dormituri: sin secus fuerit, me accusate. Vestis enim cui sit abundantior, plurimo auxilio est & ei qui bene ualet, & ei qui ægrotat. Obsonia uerò parare oportet, quæcunq; acuta sunt plurimum, & mordacia & salsa: hæc enim & agunt ad cibum, & diutißimè sufficiunt. Cũ uerò excesserimus in loca ĩtegra ac salubria, ubi uerisimile sit iã nos frumentũ capere, inde pistrinos parate quibus cibũ faciamus: hoc enim eorum quibus fit cibus, leuißimum est instrumentum. Parata etiam una sint ea, quibus ægroti homines egẽt: horũ enim cumulus minimus est. Quòd si talis fortuna sit, ijs maximè opus erit. Habenda etiã sunt cingula ac lora: plurima enim et hominib⁹

& equis, hisce perficiuntur: quibus attritis ac fractis necesse est cunctari, nisi quis habeat cingula. Qui uerò didicit pilũ polire, bonũ est ne dolabræ obliuiscatur: bonum etiam ut limã ferat. Acuens enim lanceam, animũ quoq; quodammodo exacuit: additur enim quidã pudor, eum timidum esse, qui lanceam acuit. Habenda sunt præterea ligna quam plurima & in curribus & in plaustris. Nam in actionibus multis, multa itẽ sint necesse est, quæ desunt. Habenda sunt præterea instrumenta maximè necessaria ad hæc omnia: non enim ubique opifices sunt. Quod autem in diem sit satis, pauci quidam ad id faciundum sufficiunt. Habendum etiam est sarculum & bidens in quolibet plaustro. Sunt etiam in iumentis bipennes falcesq; habendæ: hæc enim cuiq; etiam priuatim usui sunt, et publicè sæpe utilitatem afferunt. Et quæcunq; ad alimentũ necessaria sunt, uos militum duces exquirite ab ijs quibus præestis. Nõ enim prætereundũ est, cui aliquid horum sit opus, nos enim horum indigebimus. Quæcunq; uerò iumentis iubeo habẽda, uos qui his præestis qui ferunt impedimenta, exquirite: & qui ijs caruerit, cogite ut paret. Vos itẽ qui præestis itinerũ ducibus, habetote descriptos à me eos, qui reprobati sunt & ex iaculatoribus, & ex sagittarijs, & ex funditoribus. Hi qui ex iaculatoribus securim habent, ad incidenda ligna cogendi sunt, in ex-

pediti

peditionem ut eant cum securi: sagittarij uerò cum bidente, ac funditores cum sarculo. Hi uerò hæc habentes ante plaustra secundū alas debent proficisci, quò si quid opus sit ad faciundū uiam, continuò eatis ad operandū. Et ego si quare egeam, ut uideā unde oporteat et capere hæc & uti. Ducam etiā eos qui sunt in militari ætate cum instrumentis, ærarios fabros, cerdones, quò nihil desit, si quid talium artium in expeditione opus sit. hi uero soluentur ab ordine armigero. Quæ autē sciunt, mercede ei ministrantes qui uelit, erūt in cōstituto loco. Quòd si quis etiam mercator sequi uelit aliquid uenditurus, habeat res necessarias antedictorum dierum. Quòd si deprehendatur aliquid uendere, priuabitur rebus omnibus. Vbi uerò hi dies præterierint, uendat pro uolūtate. Quicunq; præterea mercator plurimum commeatum attulerit, hic & à socijs & à me dona honoremq; consequetur. Si quis uerò putat ob mercaturam pecunijs pluribus egere, hic adductis qui sui et notitiam faciant & uadimonium ueniendi prorsus cum exercitu, eas à nobis capiat. Ego igitur hæc pronuncio. Quòd si quis aliud quicquā necessarium intuetur, mihi significet. Et uos quidem abite atq; paramini. Ego gratia hinc soluendi sacrificabo, cumq; res diuinæ rectè habeant, significabimus. Adsint etiam omnes ad constitutum locum cum rebus antedictis apud duces suos.

 Vos

Vos autẽ duces ubi quisq; instruxeritis uestrum ordinem, omnes ad me conuenite, quò singuli locos uestros intelligatis. Quibus auditis illi parabãtur, Cyrus uero sacrificabat. Vbi sacrificia bene habuerunt, Cyrus mouit unà cum agmine. Ac primo quidem die locauit castra ut potuit proximè, quò si quid quisquam oblitus esset, id repeteret: ac si quis nosset ulla sibi re opus esse, hanc itẽ pararet. Et Cyaxares tertiam habens Medorum partem restitit, quò neq; domi res solæ essent. Cyrus uero pergebat quàm poterat celerrimè, habens equites quidem primos, & ante hosce exploratores: speculatoresq; semper præmittens ad loca anteriora ad speculandũ aptissima. Post hos uero agebat impedimenta, faciẽs ubi campus esset multos globos plaustrorũ impedimentorumq;. Retro phalanx sequebatur, ac si quid impedimentorũ relictum esset, qui principes inciderẽt, curabãt ne proficisci impedirentur. Et ubi uia esset angustior, armati milites impedimentis tenentibus medium hinc atque hinc pergebant, ac si quid impediret, milites ad has res cõstituti diligentiam adhibebant. Pergebant autem ordines frequentius apud se habentes impedimẽta. Iussi enim erant omnes qui ferebant sarcinas, ut singuli irent secundum ordinem suum, nisi quid necessarium esset impedimento. Signumq; habens quisq; cuius centurionis sarcinarius foret, antecedebat, quò suo ordini not

ni notum foret. Itaq; frequentes proficiscebantur, curabantq́; uehemẽter suos singuli, ne subsisterent. Quibus ita facientibus, neq; opus erat se inuicem quærerent: simulq́; & præsentia erant omnia & salua, habebantq́; milites celerius quã oportebat. Vt autem procedentes speculatores in campo uisi sunt uidere homines qui pabulũ caperent & materiem, aspiciebãtq́; iumenta huiusmodi res agere ac pasci: et ulterius item intuentes, discere uisi sunt sublatũ fumum aut puluerẽ: ex his omnibus ferè nouerant, exercitum hostium alicubi propè esse. Itaq; speculatorum præfectus continuò quendam mittit hæc Cyro nunciantem, qui his auditis iussit, ut illi manerent in ijsdem speculis, quodcunq; noui usquam uiderint nunciantes: misitq́; ordinẽ equitum ulterius, quibus iussit, eniterentur capere ex his hominibus qui erant in cãpo aliquos, quò certius uerum disceret. Iussi igitur hæc agebãt. At ipse aliud agmen suum disponebat, quò pararent quæcunq; arbitrabatur oportere prius quàm essent admodum simul. Ac primũ præcepit ut pranderent, deinde ut in ordinibus manerent, prouidentes quod iuberetur. Quibus pransis conuocauit Cyrus & equitum & peditum et curruũ duces. Præterea machinarum & impedimentorum carpentorumq́; præfectos, qui omnes conuenerunt. At illi qui in campum decurrerant, agebant homines quos cepissent.

Captiui autem illi à Cyro interrogati, dicebant se à castris antecessisse pabulatum, alij uerò lignatum praetereuntes procubitores. Nã propter exercitus multitudinem rarissima esse omnia. Quibus Cyrus auditis inquit. Quantum hinc abest hostium agmen? Ad quem illi respondebant: Ad duas parasangas. Post haec percunctabatur Cyrus: At de nobis rumórne ullus esset apud eos. Ita, dixere, per Iouem, et multus quidẽ, quod propè iam itis adorientes. Quid igitur, inquit Cyrus, num etiam gaudebant cũ audirent nos ire? Hoc autẽ percunctabatur praesentium gratia. Non per Iouem, dixerunt illi: nullo modo gaudebant, quinetiam tristabantur plurimum. Nunc autem, inquit Cyrus, quid faciunt? Instruuntur, respõderunt: et heri & nudiustertius hoc idem agebant. Qui autem eos instruit, quis est? inquit Cyrus. Ad quẽ responderunt: Et Croesus ipse, & unà cum eo uir quidam Graecus, & alius item Medus quidam qui à uobis fugisse dicebatur. Et Cyrus inquit: At ô Iupiter optime maxime, utinam mihi detur eum capere ut ipse uolo. Exhinc cum iussisset abigẽdos captiuos, ad astantes ut dicturus quippiã reuertebatur. Hic etiã aderat alius à praefecto speculatorũ, inquiens apparere ante alios in campo magnũ equitum ordinẽ: & nos, inquit, cõiecturamus eos immittere, quòd uidere hanc uelint aciem. Etenim ante hunc ordinẽ

alij circiter triginta equites frequentes adequitant, qui uelint fortaſſe noſipſos ſpeculatores capere ſi poßint. nos autem ſumus decem in hac ſpecula. Et Cyrus iußit ex equitibus, qui ſemper apud ſe eſſent, immittētes ſub ſpeculā clam hoſtibus, quietem agere. Cum autem denarij illi noſtri speculā liquerint, uos exurgentes eos inuadite qui in ſpeculam aſcendunt. Vt autē uos dolore non afficiant, qui ſunt à magno ordine, contrà tu, inquit, egredere ô Hyſtaſpa, tribunos militum habens equites, teq; cōtra oſtende hoſtium ordini. Inſequere autē nuſquam in locum obſcurū, ſed quô ſpeculæ tibi permaneant, hiſce diligentiā adhibens tranſito. Quòd ſi qui ſublatis dextris ad uos immiſerint, amicè uiros excipite. Hyſtaſpas igitur abiens, armis induebatur: miniſtri uerò cōtinuò immittebāt, ut iuſſerat. Obuius autem his fit uel intra ipſas ſpeculas Araſpas unà cum famulis, qui olim miſſus eſt explorator, cuſtos Suſiæ mulieris. Quare Cyrus ut audiuit, exiliēs ex cathedra et occurrebat ei, & amicè excipiebat. At alij, ut erat cōſentaneum, cū nihil ſcirent, ob rem eā ſtupore tenebātur, donec Cyr' inquit: Viri amicißimi, uenit nobis uir optimus: nunc enim hominibus omnibus ſcienda ſunt huius opera. Hic neque ullà uictus turpitudine abijt, neq; mei metu, ſed à meipſo potius miſſus, quò rebus hoſtiū liquidò cognitis uera mihi referret. Quæ igitur ego

tibi pollicitus sum Araspa, et memini, & unà cum hisce omnibus referam. Est autem iustum, ô uiri, uos etiã omnis hũc honoribus prosequi ut bonũ uirum. Ad nostrã enim utilitatem & periculũ subijt, et accusationi obnoxius factus est, quæ erat admodũ grauis. Exhinc omnes Araspam amplectebãtur, & amicè excipiebãt. Dicente autẽ Cyro: De his igitur satis: quæ autem tempus est nobis scire, hæc Araspa narrato, nihilq; de ueritate diminue, neq; hostiũ res extenua. Melius enim est si maiora arbitrati, minora uideamus, quàm minora audientes, ualidiora inueniamus. Atqui respondit Araspas: Ego feci ut scirem quamsecurißimè, quantus est exercitus: unà enim quũ ijs interessem, aciẽ ordinaui. Tu enim, inquit Cyrus, non solũ multitudinem nosti, uerumetiam ordinem ipsorum. Equidem medius fidius, inquit Araspas, & quomodo cogitant pugnã facere. Veruntamen, inquit Cyrus, multitudinẽ nobis summatim expone. Illi omnes, respondit, instructi sunt ad triginta in densitatẽ, & pedites et equites, dẽptis Aegyptijs, qui absunt stadia circiter quadraginta. Valde enim curaui, ut scirẽ quantum loci continerent. At Aegyptij, inquit Cyrus, quo pacto ordinati sunt? quoniã dixisti dẽptis Aegyptijs. Hosce, inquit, qui decẽ millib⁹ præsunt, instruxerunt singulos decẽ millia in centenos: hanc enim ordinum legem, qua utuntur domi,

secum

secum intulerunt. Et Crœsus sanè ualde inuitus ijs cōceßit ordinari hoc pacto: uolebat enim excedere plurimū phalange aciem tuā. Ad quid, inquit Cyrus, cupiebat hanc rem Crœsus? Quò medius fidius maiore multitudine tuam aciem circūdaret. Et Cyrus inquit: At hi scirent, si circundantes circundarētur. Sed quæ à te tempus est discere, audiuimus. Cæterùm nos oportet, ô uiri, ita facere. Nunc ubi hinc abieritis, cōsiderate & equorū & uestrûm ipsorum arma: sæpe enim ob paruæ rei defectum, & uir et currus inutilis redditur. Cras autem manè donec ego sacrum faciam, primùm quidem prandendum est & uiris & equis, ne quicquid agendi sit tempus, huius rei indigeatis. Dein tu Araspa dextrū habeto cornu, quemadmodum etiā habes. At alij qui denis millenis præestis, sicuti habetis nunc, habetote. Cū enim simul certamen est, nulli currui tēpestiuum est equos mutando coniugare: iubeteq; centurionibus atque primipilis, ut stent in phalange bini, habētes singulos manipulos. Erat autem manipulus quisq; uiri XXIIII. Et quidā ex centurionibus inquit: Videmúrne tibi Cyre satis habituri in tot milites instructi, aduersus phalāga adeò densam? Ad quē Cyrus respōdit: At phalanges densiores quàm ut armis assequi hostis queant, quid tibi uidētur esse, hostibúsne nocere, an socijs prodesse? Ego enim milites singillatim in centenos

 diui

diuisos, contra decem millia potius uellem instructos esse: ita enim aduersus paucißimos pugnaremus. Ex quot ego militibus phalāga densabo, puto totam adiutricem ac sociam futuram ipsam sibi. Iaculatores quidem post thoracibus armatos ordinabo, post iaculatores autē sagittarios. Hos enim primos in acie quisnā ordinet, qui etiam ipsi fatentur nullam posse pugnā cominus sustinere? Cum uerò obiecerint thoracibus armatos, & manebunt qui iaculantur: & qui sagittas mittunt, pro anterioribus omnibus lædent hostes. Quocunq; quis aduersarios malo afficiat, hoc certè incōmodo omni socios leuat. Postremos autē statuā, qui post omnis sunt euocati. Nam quemadmodum ædium, neq; sine lapidum munita structura, neq; sine facientibus tectum ulla est utilitas: ita etiā neq; phalangis, nec sine primis, nec sine ultimis, nisi boni fuerint, ulla utilitas est. Sed uos ut præcipio instruamini, atq; uos scutatorum principes post hos eodem modo manipulos constituite: & uos sagittariorū præfecti post scutatos identidem. Tu uerò qui in omnes principatum geris, ultimos habens uiros fortis, præcipe tuis ut quique suos obseruet, & alios pro officio facientis adhortetur, et alijs nō facientibus uehementer minitetur. Si quis autē auertatur uolens prodere, hic plectatur morte. Debent enim præfecti audentiam sequentibus inijcere, & uerbo & re:

atq;

atq; uos etiam oportet, qui post omnis ordinati estis, maiore metu ignauos afficere quàm qui est ab hostibus. Et uos quidē hæc facitote. Tu uerò Eufrates qui praees machinarijs, ita facito, ut iumenta quæ turres atq; ministros agūt, sequantur quamproximè phalanga. Tu autem Dauce qui ducis impedimentaria plaustris, post turris ac post machinas age omnis huiusmodi copias. Tui autē ministri uehementer animaduertant in eos qui ex multitudine ante tempus aut procedūt aut desunt. Tu uerò, ô Chadurca, qui carpentis mulieres agētibus præfectus es, ipsa post impedimenta locato ultima. Hæc enim omnia si sequantur, & multitudinis præbēt opinionem, & nobis insidiandi dabunt facultatem, maioremq́; circuitum facere cogent hostis, si tentent circundare: qui quò plus loci circundent, eò hi necessariò imbecilliores fiant. Et uos quidē ita facitote. Sed tu Artaoze & Artagersa millenarium ordinem uterq; uestrorū peditum unà nobiscum post hos habete. Tuq́; Pharnuche et Asiadata millenarium equitum ordinem, cui uestrûm uterq; praeest, nolite cōstituere in phalanga, sed post carpenta uos separatim ipsi instruimini armis, deinde ad me itote unà cū alijs ducib⁹. Ita uos parari oportet, ut primos necessariò præliaturos. Tu uerò qui ijs uiris es præfectus qui sunt post camelos, post carpenta stato, facitoq́; quodcunq; tibi Artagersas præceperit.

rit. Vos aũt qui designati estis curruum duces, uester quidẽ princeps ante phalanga currus centum secum constituat: alij quidem centeni ordines curruum, alteri ad dextrum latus exercitus incedentes sequantur phalanga ad cornu, alteri uerò ad læuum. Et Cyrus quidem ita instruxit. At Abradatas rex Susorum inquit: Ego tibi Cyre ultro recipio ordinem habere è regione aduersæ phalangis, nisi quid tibi aliud uidetur. Et Cyrus eo delectatus admiratusque, rogauit Persas qui erant in alijs curribus: Num etiam uos hæc conceditis? Sed posteaquam illi responderunt, non esse honestum hæc concedere, sortes his dedit, & in Abradatam sors cecidit, quẽadmodum receperat, & oppositus est aduersus Aegyptios. Tum igitur abeuntes, & eorũ quæ prædixerant curam habentes cœnati sunt, cõstitutisq; custodijs dormiere. Postero aũt die Cyrus manè sacrum faciebat: alius uerò exercitus cum prandisset, libationemq; fecisset, instruebatur multis atq; pulchris tunicis thoracibusq;, & caßidibus multis itẽ & pulchris. Armauerunt etiam equos frontalibus pectoralibusq;, & solos quidem equos femoralibus: eos uerò equos qui erant sub curribus, lateralibus. Itaq; uniuersus exercitus ære fulgurabat, puniceoq; florebat ornatu. Atq; Abradatæ currus quatuor temonum, & equorum octo, pulcherrimè erat ornatus. Cumq; induturus esset lineum thoraca,

raca, qui ijs patrius est, affert ei Panthea aureã cassidẽ & brachialia, & latas armillas circa manuũ iũcturas, & tunicã purpureã ad pedes usq; tendentẽ, cuius inferiores ora stolæ habebãt speciẽ, et conũ hyacinthini coloris. Hæc aũt clàm uiro fecerat, dimẽsa illius arma. Quæ ille intutus, & admiratus est, et Pãtheã interrogauit: Tu sanè mulier, mũdo tuo cõciso arma fecisti mihi? Per Iouẽ, inquit Pãthea, haud quaquã illo multi faciũdo: tu enim mihi, si alijs etiã appares qualis mihi uideris esse, maximus eris mũdus. Hæc aũt dicẽs simul eũ armis induebat, latereq; nitebatur: nam ei lachrymæ fundebantur per genas. Cumq; etiam antea esset spectatu dignissimus Abradatas, ubi his armis instructus est, apparuit & pulcherrimus et uenustissimus: quippe q natura etiã talis esset. Acceptis autẽ habenis ab auriga, parabatur ut in currum iam ascensurus. At hic Panthea alijs qui aderant omnibus iussis secedere, dixit: Si qua alia unquã uxor uirũ suũ pluris quã animã suã æstimauit, puto te Abradata cognoscere me etiã harum esse unã. Quid igitur opus est ut omnia singillatim eloquar, cũ existimem præstitisse me opera uerbis præsentibus probabiliora? Verũtamen cũ sic habeo erga te, ut ipse nosti, testor tibi meã tuamq; amicitiam, indubitatò malle me publicè obrui terra tecũ bono uiro, quã uiuere cum dedecoroso dedecorosam. Sic ego & te & meips.

meipsam rebus honestissimis sum dignata. Cyro aūt magnā nos quandam gratiam debere arbitror, quòd me & captiuā & sibi electam, neq; ut seruam dignum existimauit possidere, neque ut liberā cum famæ ignominia, sed asseruauit tibi me captam tanquam fratris uxorem. Præterea quādo Araspas qui me custodiebat ab eo defecit, ego ei pollicita sum, si me sineret ad te mittere ut uenires. sibi te futurum multò quàm Araspam & fideliorem & meliorem uirum. Panthea hæc loquuta est. At Abradatas eius oratione delectatus, mulcensq; eius caput, in cœlum oculos tollens, ita precatus est: At, ô Iupiter optime maxime, da mihi ut appareā & uir dignus Panthea, & dignus amicus Cyro, qui nos est honoribus prosecutus. Hæc locutus, in foribus sellæ currulis ascēdit in currum. Sed postea quam is ascendisset, sellamq; auriga clausisset: Panthea nō habēs quomodo itē aliter eum amplecteretur, sellā osculata est. Et Abradatæ currus iam procedebat. Panthea uerò clàm eū sequebatur, donec cōuersus Abradatas eā intutus inquit: Fide Panthea, & gaude, atq; iā abito. Exhinc igitur spadones & ancillæ eam capientes deduxerunt in carpentum, eamq; declinantes tabernaculo uelauerūt. Homines uerò quāuis spectaculū pulchrū esset & Abradatæ & currus, nō eū tamē prius spectare potuerūt, quàm Panthea abijsset. At Cyrus posteaquam litauit,

litauit, & eius exercitus quẽadmodũ is praeceperat instructus est, habẽs speculatores alios ante alios, cõuocatis ducibus huiusmodi oratione est usus: Viri amici ac socij, sacrificia nobis dij ostendunt, qualia cũ antea dedere uictoriã. Ego uolo eorũ uos repetere memoriã, quæ mihi uidemini meminisse, multò maiore cum fiducia in certamen eundum esse. Nam in rebus uos bellicis multò magis quàm hostes exercitati estis: eadem aũt in re & educati estis & instituti iam multò plus tẽporis quàm hostes, inuicemq; unà uicistis: hostiũ uerò plures cum ijsdem ipsis sunt uicti. Alij uerò qui nõ pugnarunt, utrorunque sunt: atq; hostes quidẽ norũt præsides, sibi proditores esse. Vos autem qui nobiscum estis, non latet pugnare cum uolentibus auxilium ferre socijs. Consentaneum uerò est eos, qui sibi inuicem credunt, concorditer manere in pugna. Qui uerò mutuò sibi non credunt, necesse est consultare quomodo singuli quam celerrimè è medio se eripiant. Eamus igitur uiri fortißimi aduersus hostis, cum armatis curribus aduersus inermes hostium currus: eodem modo cum equitibus equisqúe armatis aduersus inermes, ut pugnemus cominus. Pugnabitis item aduersus pedites, quemadmodum antea aduersus alios. Aegyptij enim eodem modo armati sunt, identidemqúe instructi. Clypeos enim maiores habent quàm ut aliquid facere uidereq;

req; poßint. Et ordinati in centenos, uidelicet se inuicẽ ad pugnandũ impedient, præter admodum paucos. Quòd si incũbentes credũt nos urgere, equis hi primum sustinendi sunt, ac ferro ab equis firmato. Quòd si quis eorũ etiã sustinuerit, quomodo simul poterunt & equitatu pugnare & phalange? Etenim nostri è turribus nobis opẽ ferẽt, qui hostis percutiẽtes faciẽt, ut loco pugnãdi quid acturi sint nesciãt. Quòd si qua uobis re opus esse arbitramini, mihi dicite: nã pro diuina benignitate egebimus nihilo. Ac si quidẽ aliquid dicere uult quisquã, id dicat: sin id minus, uenite ad sacrificia, & precati deos quibus sacra fecimus, ad ordines itote: et quisq; uestrũ suos admoneat, quæ à me uos èstis admoniti: & quisq; subditis se demonstret dignum imperio, intrepidum se ostendens & habitu et facie & oratione.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER VII.

POSTEAquàm ad deos hi orationẽ habuerunt, ad ordines abiere. Cyro autem & his qui cum Cyro erant, attulerũt famuli potum ac cibum. At Cyrus stans ut erat, post diuinas primitias cœnabat, eiq; dabat semper qui maximè indigeret, libansq; ac precatus bibebat: & alij qui cum eo

erant.

erant, ita faciebant. Post hæc uerò cũ implorasset Iouem patriũ, ut & dux esset & socius, in equum ascẽdit, idemq; ut sui facerent iussit. Et erant hi milites armati omnes armis ijsdẽ quibus Cyrus, tunicis puniceis, thoracibus atq; cassidib⁹ æreis, conis albis, gladijs, pilo, casside una quisque. Equi uerò frontalibus pectoralibusq; æreis, atq; lateralibus. Eadẽ etiã hæc femoralia erant uiro. Tantum duntaxat Cyri arma præstabant, quòd alia quidẽ illita erant colore aureo, at Cyri arma ut speculũ relucebant. Cyrus ubi equum ascendit, stetitq; respiciens quà erat percturus, fulmẽ dexterũ insonuit. Hic aũt dixit, Te sequemur, ô Iupiter optime maxime: ac soluit habens ad dextrã Chrysantam equitũ præfectum equitesq;, ad sinistrã uerò Arsamã ac pedites: præcepitq; ut ad signũ aspicerent, & pariter sequerentur. Signũ aũt ei erat aquila aurea, extensa in longa hasta: & hoc etiam tẽpore signũ hoc permanet regi Persarum. Atq; prius quàm uideret hostes, uel ter quiescere fecit exercitum. At ubi iã processissent stadia circiter uiginti, cœperũt iam uidere hostium agmen contrà aduẽtare. Sed postcaquã oẽs inuicẽ fuerunt in aperto, hostesq; eos cognouerũt multò utrinque ijs phalange superiores: hanc ubi firmassent (nec enim est aliter circũdare) flexerunt in circuitum, ueluti gamma utrinq; ordinem suum facientes, quò undique simul pugnarent. Quæ Cy-

us intuens, nihilo magis destitit, sed eodem modo ducebat. Verùm considerans ut illi procul undiq; fecerant flexum, circa quem flectentes cornua extendebant: Animaduertis, inquit, ô Chrysanta, ubi hostes curuaturam faciũt? Valde, Chrysantas inquit: atq; miror equidẽ. Multum enim uidentur mihi separare cornua à sua ipsorum phalange. Ita medius fidius, inquit Cyrus, & à nostra quoque. Quare tandem hoc faciunt? metuentes uidelicet, inquit Cyrus, ne si cornua prope nos sint, cum phalãx procul sit eos inuadamus. Dein inquit Chrysantas: Quomodo prodesse poterunt alteri alteris, ubi multum sic inuicem absint? Sed perspicuum est, inquit Cyrus, quòd ubi cornibus ascendentes steterint è regione laterum nostræ aciei, uertantur tanquam in phalanga simul undiq; aduersus nos pugnaturi. Itáne, inquit Chrysantas, uidentur tibi bene consultare? Sanè ad ea quæ uidẽt, inquit Cyrus: at quæ uerò nõ uident, peius etiam quàm si per cornu inuaderent. Sed tu, inquit, ô Arsama, duc peditatum quietè quemadmodum me uides. Et tu Chrysanta, unà sequere æqualiter cũ hoc Arsama equitatum habens. Ego uerò illuc abibo, unde mihi uidetur tempus pugnandi initium facere, simulq; præteriens singula considerabo ut nobis habent. Cumq; illuc uenero, ubi iam simul inuicem inuasuri fuerimus, pæana canere incipiam, uos autem incumbite. Verùm

dum

dum nos manum cum hostibus conseramus, facite nobiscum ut sitis. Non enim, ut opinor, paruus erit tumultus. Tum uerò adoriemini, cum ipse Abradatas in aduersarios cum curribus impetum faciet. Ita enim ei dicetur. Vos autem sequi oportet quammaximè fieri potest prope currus: ita enim maximè in hostes turbatos impetum faciemus. Adero etiam ipse celerrimè quantum potero uiros insequens, si dijs libuerit. Hac loquutus, ubi tesseram iußisset, Iupiter seruator & dux, profectus est. Pergensq; medius inter currus thoracibusq; armatos, cum aliquos eorum uidisset qui essent in ordinibus, tum dixisset: O uiri, quàm mihi iucundum est spectare facies uestras. tum item inter alios dixisset: Certè cogitatis, ô uiri, nunc esse certamen non solum de hodierna uictoria, uerum etiam de illa quam antea uicistis, ac de omni felicitate. inter alios uerò aduueniens dixisset: O uiri, post hunc diem nunquam amplius dij erunt accusandi: tradiderunt enim nobis multorum magnorumq; bonorũ possessionẽ. Verùm, ô uiri, simus fortes. Inter alios rursus uerbis huiusmodi usus esset: In quem unquam meliorem fructum atq; lucrum inuicẽ nos adhortemur, quàm hoc tẽpore? Nunc enim licet, si fortiter egerimus, res multas ac bonas inuicẽ nobis afferre. Inter alios item ita loquutus esset: Non estis nescij uiri, ut arbitror, nunc proposita esse præmia, uicto-

ribus quidem fugare & interficere, bona habere, laudari, esse liberis, imperare: at uictis, uidelicet horũ contraria. Qui igitur seipsum amat, mecum pugnet. Ego enim nullum, neq; malum, neq; turpe exemplum ultro præstabo. Cum uerò esset inter eorum aliquos, qui antea unà pugnassent, dixisset: Ad uos, ô uiri, quid dicere oportet? Scitis enim & qualem uiri fortes diẽ agũt in pugnis, & qualem ignaui. Vt eò aũt prætereiens uenit ubi Abradatas erat, Abradatas quidem stetit, auriga habenis traditis, Cyrumq; adÿt. Accurrerunt etiam alÿ qui propè erant constituti, & pedites & agentes currus, inter quos præsentis Cyrus ita dixit: Deus immortalis Abradata, quemadmodum tu rogabas, & te & tuos dignatus est socÿs ante ferre. Tu uerò hoc memineris, oportere te nunc dimicare, quoniam Persæ & spectabunt uos, & qui uos sequentur, neq; patientur solos uos certare. Ad quem Abradatas respondit: At res nostræ Cyre uidentur mihi pulchrè habere, sed transuersa me solicitum reddunt, quoniam obliqua hostiũ cornua uehemẽter uideo porrecta, et curribus et omnifariã acie. A nobis aũt nihil aduersus eos aliud contra est ordinatũ, quã currus. Quare ego nisi fortè cepissem hũc ordinẽ, puderet me hic esse: usq; adeo mihi uideor esse in tuto. Ad quẽ Cyrus inquit: Verùm si apud te res bene habent, de illis esto bono animo. Ego enim

tibi

tibi pro diuina ope hæc hostium obliqua cornua deserta reddã, ac tu nõ prius impetũ feceris aduersus hostes, deos testor, quàm fugiẽtis aspicies hos quos nũc metuis. Huiusmodi sanè uerba iactabat Cyrus cũ pugna futura esset, præsertim cũ nõ esset admodũ iactator. Cum sanè uideris, inquit, hosce fugiẽtis, & me adesse arbitrare, et tu impetũ fac in hostes. Etenim tu & aduersarijs tũ utaris ignauißimis, & socijs tuis fortißimis. Sed donec tibi adhuc ociũ est. Abradata, omnino immittens intra currus tuos, hortare tuos ad inuadẽdum, uultu fiduciã his injciẽs, et spe metũ leuãs. Quò aũt corũ qui sunt in curribus fortißimi appareatis, cõtentionẽ ijs injcito. Etenim bene nosti, si hæc bene fiant, omnis dein dicturos reliquum nihil esse uirtute fructuosius. Itaq; Abradatas ascenso curru immittebat, hæcq; faciebat. Cyrus aũt rursus trãsiens, ut uenit ad læuum cornu ubi Hystaspas habebat Persarum equitũ dimidiũ, cũ nomine uocãs, inquit: O Hystaspa, nunc opus uides dignum celeri tua actione. Nunc enim si anteuertemus hostes interimendo, nostrum moritur nemo. Ad quem Hystaspas arridens, inquit: Verùm de his qui nobis obiecti sunt, cura mihi erit: sed de his qui sunt à latere, alijs impera, quò neque hi sint ociosi. At ego, inquit Cyrus, aduersus hosce ipse sum transiturus. Tu uerò Hystaspa hoc memineris, cuicunque nostrûm uictoriam Deus

dederit, si quid usquam hostile sit, aduersus pugnātis semper cōtendamus. Quæ loquutus procedebat. Sed ubi uenit ad latus, & ad principē curruum qui hic erant, ad hunc dixit: Ego quidem uenio uobis auxilium allaturus. Sed quādo senseritis nos inuadentis ad summum, tum etiā uos enitemini simul per hostis immittere. Longè enim tutiore in loco futuri estis si extra fueritis, quàm si intus offendamini. Et ubi itē transiens uenit retro post carpēta, Artageršæ Pharnuchoq; iußit, ut habētes millenarium ordinem Persarum, tantundem etiam peditum, & tantundem equitum, eo manerent in loco. Sed ubi senseritis me inuadere eos qui sunt ad dexterum cornu, tum etiam uos eos inuadite qui uobis aduersi sunt. Pugnabitis autem aduersus cornu, quæ acies imbecillior est: & cum phalange, ut eatis ualidißimi. Atque sunt, ut uidetis, hostium equites ultimi, omninoq; immittite aduersus eos camelorum ordinem. Neque uos lateat fore, ut prius etiam quàm pugnetis ridiculos spectetis hostis esse. Atq; Cyrus quidem his actis, ad dexterum cornu transit. At Crœsus iam propius esse arbitratus hostium phalanga, tum aciei qua cum ipse unà pergebat, cornibus protensis signum sustulit, ne amplius sursum pergerent, sed ibi in loco conuerterentur. Vt autem steterunt è regione, respicientes ad Cyri aciem, signum his dedit pergēdi aduersus hostes. Et ita approp

appropinquauerunt tres phalanges Cyri exerci tui, una ad faciem, duæ uerò altera ad dextrum cornu, altera ad læuum. Quo factum est, ut toti Cyri exercitui iniiceretur metus. Quemadmodum enim paruus laterculus in magno positus, ita etiam Cyri exercitus undiq; circundabatur ab hostibus, & equitibus, & militibus, & scu tatis, & sagittariis, & curribus, præterquam à tergo. Veruntamē Cyrus postea quam præcepit, conuersi sunt omnes è conspectu aduersus hostes. Eratq; undique permultum silentium, quoniam de futuro euentu uererentur. Sed posteaquam uisum est Cyro tempestiuum, pæana canere cœpit, constrepuitq; uniuersus exercitus. Post hoc uerò & Martem simul lætis uocibus conclamarunt: & Cyrus surrexit, continuoq; cum equitibus latens transuersos hostes, obuius ipsis factus manum conseruit: quem pedites instructi continuò sunt secuti, atque hastas hinc indeq; concutiebāt, adeò ut longè esset superior. Cū sua enim phalange adortus est cornu, quo factum est ut hostes uehementer in fugam uerterētur. Vt autem sensit Artagersas Cyrum esse in opere, inuadit etiam ipse ad læuum cornu præmissis camelis, ut iusserat Cyrus. Equi uerò eos camelos ex loco admodum multo non expectauere, sed alii ob stuporem fugiebant, exiliebant alii, alii uerò inuicem concidebant. Talia enim equi à camelis patiuntur. At Artagersas suos habens in-

 structos

structos aduersus turbatos incubuit, currusq; immisit in dexterum simul atq; in laeuũ cornu. Cumq; multi eos fugerẽt currus, ab his interempti sunt qui sequebantur ad cornu. Multi etiam hosce fugientes, capiebantur à curribus. Atq; Abradatas minimè amplius tardabat, quin potius clamitans, Viri amici sequimini, immittebat equis minimè parcens, sed eos stimulo uehementißimè cruentans: simul etiam impetum fecerunt alij curruum ductores. Et currus quidem hostiles eos continuò fugiebant, alij eos capientes qui greßu essent segniores, alij uerò post se relinquẽtes. At Abradatas ex aduerso per eos in Aegyptiorum phalanga impetum facit, & cũ eo unà etiam inuasere qui proximè erãt ordinati. Et cum multis alijs in locis patet, non esse phalanga ualidiorem, quàm cum fuerit cõgregata ex amicis socijs, tum hoc etiam in loco perspicuum fuit. Nam & eius sodales & commensales unà fecerunt impetum. At alij auriga ut uiderunt Aegyptios multo globo sustinentis, declinarunt aduersus fugientis currus, eosq; sequebantur. Milites autem Abradata quà immiserat, tanquã Aegyptij separari non possent propter illos à quibus hinc atque illinc circũdabantur, alios rectos temone equorũ percutientes cõuertebant, alios uerò cadentis capiebant, & ipsos, et arma, & equos, et rotas. Quẽ autẽ falces corripuissent, omnia ui incidebãt & arma,

arma, et corpora. In hoc autē inenarrabili turbine ex multifaria coacervatione exilientibus rotis excidit Abradatas, atque alij eorum qui unà invadebant. Et hi quidem cū hic fortis sese viros præstitissent, trucidati sunt & intercepti. Persæ aūt concursu facto, quà Abradatas unà cum suis adortus fuerat, irruebant, turbatosq; illos enecabant: qua verò Aegyptij, nihil mali passi sunt. Erat autem magna horū multitudo, qui obuij Persis cōcedebant. Itaq; hic terribilis erat pugna & lancearū, & tragularū, & gladiorum: ac prævalebant quidem Aegyptij, tum multitudine, tum etiam armis. Nam & lanceas validas ac longas nunc etiam habent. Et clypei multò magis quam thoraces & crates tum tegunt corpora, tum ad urgendum adiuvant, cum ad humeros sunt. Clausis igitur clypeis procedebant, urgebantq;. At Persæ eos sustinere non poterant, ut qui in summis manibus haberēt cratis, sed pedē referebant percutientes percussiq;, quousq; sub machinis fuerunt. Huc verò ubi venissent, percutiebantur rursus à turribus Aegyptijs, et inter omnes non sinebant sagittarios fugere, neq; iaculatores, sed intensis gladijs cogebant & sagittare, & iaculari: multaq; erat virorū nex, permultus armorū omnifariamq; missilium fragor, multus etiam clamor aliorū se invicem revocantiū, aliorū adhortantiū, aliorum item deos immortalis implorantium. At Cyrus

hic insequens hostes proximos aduenit: qui ut Persas uidit è loco motos, & doluit plurimum, & cognoscens nullo pacto celerius posse hostis continere ne ulterius procederent, quàm si post eorum terga immitteret, ijs quos secum habebat sequi iussis, post eorũ terga immittebat, in eosq; irruentes Persæ inopinatos percutiunt, interimuntq; permultos. Quod Aegyptij ut senserunt, & clamabant hostis esse post terga, & inter uulnera cõuertebãtur, atq; hoc loco mixtim præliabãtur & equites et pedites. Quidã uerò cũ cecidisset, fusus à Cyri eqtatu pessundatusq;, gladio Cyri equũ ferit in uẽtrẽ. Equus aũt ob id uulneris intolerabili dolore agitatus, Cyrũ excussit. Hic igitur nosse quis posit, quanti sit faciũdũ ut princeps ametur à subditis. Cõtinuò enim clamorẽ sustulerunt omnes, incũbentesq; pugnabant, urgebantur, percutiebant, percutiebantur: desiliensq; ex equo unus ex Cyri ministris, tollit eum in equum suum. Vt autem Cyrus ascendit, despiciebat undiq; iam Aegyptios percuti. Etenim Hystaspas iam aderat unà cum Persarum equitatu, simulq; Chrysantas. Verùm hos nondum sinebat irrumpere in Aegyptiorũ phalanga, sed ut extrinsecus sagittas iaculaq; torquerent, iubebat. Vt autem immittens uenit inter machinas, uisum est ei ut aliquis in turres ascenderet, specularetur q; sicubi adhuc aliud quicquam hostium maneret ac pugnaret. Qui

cum

tum ascendisset, campum despexit refertũ equis, hominibus, curribus, fugientibusq; & uincentibus ac uictis: manens autem quicquam nusquam despicere amplius poterat, præter exercitum Aegyptiorum. Hi uerò quoniam difficulter haberent, undique facto circulo ut arma uiderentur; sub clypeis sedebant, faciebantq; amplius nihil, patiebantur autem & multa & grauia. Admiratus autem eos Cyrus commiseratusq;, quòd uiri fortes cum essent, perierãt, retraxit eos omnis qui circum illos præliabantur, pugnaréque neminem amplius sinebat: mittitq; ad eos caduceatorem percunctatum, utrum uelint omnésne propter eos perire, à quibus proditi fuerint, an qui fortes esse uideantur seruatum iri. Ad quem responderunt Aegyptij: Quonam pacto nos seruemur, si uiri fortes uidemur esse? Cyrus autem rursus dicebat: Quoniam nos uidemus uos solos, qui maneatis uelitisq; pugnare. Sed deinceps dixerunt Aegyptij: Quid honesti facimus ut seruemur? Et Cyrus item ad hoc respondit: Si ita seruemini, ut & sociorum prodatis neminem, & arma nobis tradatis, & amici his sitis qui eligunt uos saluos facere, cum liceat perdere. Quæ illi audientes interrogabant: Quòd si in tuam amicitiam ueniamus, ad quid uti nobis dignum existimabis? Ad quos Cyrus respondit: Ad beneficiũ ultro citroq; conferendũ. Et rursus Cyrum

interro

interrogabant Aegyptij: Ad quod beneficiũ? Ad hoc, inquit Cyrus: Stipendij quidem plus uobis dem, quàm nunc accipitis, quandiu sit bellum. Facta autẽ pace, qui uestrûm manere apud me uoluerit, huic ego & regionem dabo, & urbes, & uxores, & famulos. Quibus Aegyptij auditis, precati sunt ut sibi negociũ auferret gerẽdi belli aduersus Crœsum. Huius enim solius misereri se dixerũt. Alia uerò paciscentes fidẽ dederunt, atq; acceperunt. Hinc & Aegyptij qui tum restiterunt, hoc etiã tẽpore fideles erga regem perseuerant. Et Cyrus his urbes dedit alias sursum, quæ ipsæ hodie quoq; urbes Aegyptiorum uocantur, Larissam, ac Cyllenem, quæ trans Cymen posita est prope mare, quas quidem urbis hac etiam tempestate habent eorum posteri. Cyrus his rebus gestis iam per tenebras rediens, in Thymbraris locauit castra. In hac aũt pugna Aegyptij ex hostibus claruerunt. Ex Cyri quidem equitatu, Persarũ equitatus uisus est optimus extitisse: quare nunc quoque armatura permanet, quam Cyrus tum est equitibus fabricatus. Vehemẽter etiã claruerunt currus falcati: quare hoc genus bellandi, hoc etiam tẽpore permanet ei semper qui regnat. At cameli solum equis metui fuere. Nec enim equites qui in his erant, interempti sunt, nec item ipsi ab equitibus. Nullus enim equus propè factus est: atque utile esse uidebatur. Sed enim neq; alere camelum

lum uelit uir honestus & bonus uehēdi gratia, neque meditari ut ab his sit pugnaturus. Ita igitur rursus suo recepto habitu, degunt inter impedimentaria iumenta. Atque Cyri milites ubi cœnassent, custodesq́; posuissent, ut par erat, somno se dederunt. At Crœsus quidem continuò fugit Sardis unà cum acie. Nationes autē aliæ quò poterant, quamlongißimè noctu per uiam singuli abscessere, quæ domum duceret. Sed ubi dies illuxit, continuò Cyrus exercitum egit Sardis: qui ubi uenit ad murū ipsius urbis, tum machinas erexit ut muro apponeret, et parabat scalas. Quæ faciens, per ea quæ esse uidebantur ardua ac difficilima Sardianorum munimēta, sequenti nocte Chaldæos sursum atque Persas tollit. Ductor ijs fuit Perses, qui seruus fuerat cuiusdam eorum qui in arce erant præsidio, quiq́; didicerat & descensum in flumen & eundem ascensum. Quod ubi factum est, arx uidelicet capta est: quare Lydi omnes quò poterant, singuli à muris fugiebant. At Cyrus simul cum die in urbem est ingressus, præcipiens moueri neminem ex ordine suo. Crœsus uerò in regia clausus, Cyrum clamabat. Cyrus uerò Crœsi custodes reliquit. Ipse autem abiens ad captam arcem, ut uidit Persas, ut par erat, custodientis arcem: Chaldæorum autem arma sola (decurrerant enim, ut rapinam bonorum facerent ex ædibus) continuò eorum principibus conuocatis, ait ut quamprimum

mum abirent ex acie. Non enim, inquit, contineri possem, intuens auiditatem intemperantium. Scitis enim uos esse à me paratos, ut mecum militantes Chaldæis omnibus laudabiles redderem. Nunc uerò nolite mirari, si quis melior etiam uobis abeuntibus ijs incidat. Quibus Chaldæi auditis, et metuerunt & orauerunt ut irasci desineret, seq; raptas res omnis datum ire dixerunt. Ad quod Cyrus respondit, ijs sibi nihilo opus esse. Quòd si me uultis ab ira desistere, reddite res istis omnis quas accepistis arcē custodientibus. Nam si alij milites senserint eos plus habere qui ordinem seruarint, omnia mihi bene sunt habitura. Et Chaldæi quidem ita fecerunt ut iußit Cyrus, acceperuntq; obedientes, & multas omnisq; generis pecunias. Cyrus autem ut suorum castra ibi posuisset, ubi existimauit locum esse urbis aptißimum ad manendum in armis, præcepit ut prăderent. His autem rebus gestis, iußit Crœsum agi ad sese. At Crœsus Cyrum ut uidit: Salue, inquit, here: hoc enim fortuna & habere posthac dat tibi, et mihi appellare. Et tu quidem Crœse, inquit Cyrus, salue: quoniam uterq; homines sumus. Ceterùm Crœse, inquit, num mihi uelis consulere? Vellem equidem, inquit, Cyre boni aliquid tibi inuenire: hoc enim existimarem mihi quoq; bonum fore. Audi igitur, inquit, Crœse. Ego enim uidēs multum milites laborasse, ac multa pericula

subisse,

subisse, & nunc existimare habere urbem, quæ post Babylona ditißima sit in Asia, dignum puto prodesse militibus: quippe qui futurum norim, si minus fructum aliquē laborum ceperint, ne eos poßim habere diutius mihi obtemperantes: & nolo equidem pati, hi urbem diripiant. Nam & urbs, mea sententia, periret, & in rapina qui maximè sunt improbi, ditarētur. Quæ Crœsus audiens, dixit: At sine me dicere ad quoscunq; uelim Lydorum, me abs te impetrasse rapina ne fiant, neq; te sinere pueros mulieresq; perdi: quodq; tibi pollicitus sum, pro hisce rebus fore à Lydis ultro, quicquid & pulchri & boni sit in Sardibus. Si enim hæc audient, futurum scio ut afferant quicquid hic poßidetur pulchrum & uiro & mulieri: at rursus in sequentem annū urbs tibi referta sit multis pulchrisq; rebus. Quòd si eam diripueris, artes quoq; quas bonorum fontes esse aiunt, corrumpentur. Præterea licebit tibi, si hæc uideas, etiam cum ueneris de rapina consultare. Primùm aūt mitte ad thesauros meos, & eos custodes tui à meis custodibus accipiant. Hæc igitur Cyrus omnia cōsensit ita faciunda, ut Crœsus dixerat. Hæc aūt, inquit, Crœse mihi dicito omnino: Quomodo euenerunt quæ Delphicū dixit oraculum? Dicitur enim Apollo tibi ualde obsecutus, teq; geßisse oīa ab illo persuasum. Vellē equidē, inquit, Cyre ita habere. Nunc aūt secus omnia cōtinuò agēs

ab init

ab initio, consului Apollinem. Quomodo? inquit Cyrus, doce me. Incredibilia enim admodum narras. Quoniam primum, inquit, interrogare deum negligens si qua re egerem, tentaui eum an posset uera loqui. Hoc autem non deus solùm, uerumetiam homines honesti ac boni, cũ norint fidem sibi minus haberi, non amant incredulos. Vbi igitur nouit me facere admodum absurda, qui longè abessem à Delphis, ita demũ mitto de filijs consulens. Ille autem mihi prius non respondit. sed ubi ego multis oblationibus aureis mißis, multis etiam argenteis, permultis item sacrificijs actis placaui eum aliquando, ut mihi uidebatur, tum tandem mihi respõdet percunctanti, quidnam facere me oporteret, quò mihi essent filij. Ille dixit, fore ut haberem. Et nati sunt quidem: neque enim hoc mentitus est. Hi uerò cum mihi nati sunt, nihil profuere. Nam alter mutus esse perseuerauit, qui autẽ erat optimus, perijt in ætatis flore. Pressus autem cladibus filiorum, mitto iterum, atque deum rursus consulo, quidnam essem facturus, quò reliquum tempus uitæ quam felicißimè degerẽ. At ipse respondit: Ipsum te noscens, es felix Crœse futurus. Vbi uerò oraculo audito lætatus essem (putabã enim eũ mihi felicitatẽ dare, quod facilimum esset imperando. Alios enim cognoscere, quosdã fieri quidẽ posse, quosdã uerò nõ posse: se aũt ipsum quî sit, unũquẽq; existimabã hominẽ nosse)

nosse) omne deinceps tempus usq; quietem habui, nihil de infortunijs quærens post filij mei mortem. Sed ubi sum ab Assyrio persuasus aduersus uos exercitum ducere, in omne ueni periculũ, & seruatus sum sanè nullo malo accepto. At ne propter hæc quidẽ deũ incuso. Cũ enim meipsum nossem, non satis esse qui aduersus uos pugnarem, tutò abiui unà cum deo & ipse & mei. Nunc rursus & à præsentium diuitiarum delicijs insolentior factus et ab ijs qui me rogabant ut bellum gererẽ, & à muneribus quibus me donabant, & ab hominibus qui mihi assentantes dicerẽt: Si imperare uellẽ, futurum ut omnibus in rebus mihi parerent, foremq; hominum maximus. Huiusmodi tandẽ uerbis inflatus, ut omnes undiq; reges belli præfectum me legerunt, suscepi imperium tanquam satis essem qui maximus fierẽ: certe meipsum ignorãs, quòd existimarem me satis esse, qui aduersus te bellũ gererem: primũ quidẽ quòd ex dijs immortalib9 genitus sis, dein quòd ex regibus oriundus, demum uerò quòd abusq; puero uirtutẽ exercueris. Maiorum autem meorum audio primũ qui regnauit, & regem simul fuisse & liberũ. Hæc igitur cum ignorarim, iure, inquit, optimo pœnam do. Verùm nunc tãdem Cyre meipsum cognosco. Tu uerò etiámne putas uerũ dicturum Apollinem me felicem fore, si meipsum noro? Te autem propter hãc rem interrogo, quoniam

mihi optimè uideris hoc ipsum nunc coniectare, potes enim facere me felicem. Et Cyrus respondit: Consiliũ mihi da Crœse hac de re. Ego enim cogitans priorem tuam felicitatem, & misereor tui, et reddo tibi uxorem habendã quam habes & filias. Audio enim esse tibi & amicos, & famulos, & mensam qua cũ unà uiuebatis. Pugnas uerò tibi bellaq; aufero. Medius fidius nihil igitur, inquit Crœsus, mihi tu adhuc consultas eripere de mea felicitate. Ego enim tibi iam dico, si hæc mihi feceris quæ dicis, hanc me, quam & alij felicißimã uitam existimabant, & ego cum his sentiebam, esse nunc etiam acturum. Et Cyrus inquit: Quis igitur est qui habet hanc uitã beatam? Mea uxor, inquit, ô Cyre. Illa enim & bonarum, & mollium, & lætarum omnium rerũ æquè atq; ego erat particeps: curarũ uerò ut hæc forent, & belli et pugnæ particeps nõ erat. Ita igitur tu quoq; parare me nunc uideris, quemadmodum ego illam quammaximè omnium hominũ amabam. Itaq; mihi uideor Apollini debere alia munera. Cuius uerba Cyrus cum audisset, admiratus est animi eius tranquillitatem. Itaq; deinceps eũ quacunq; ipse pergeret ducebat, siue quòd cum usui cuiquã sibi esse existimaret, siue quòd etiam tutius ita censeret. Et tum quidẽ ita quieti se dederunt. Postridie uerò Cyrus uocatis amicis & exercitus ducibus, alios eorum cõstituit ut the-

sauros acciperent, alijs iußit ut quascunq; pecunias Crœsus traderet, primũ dijs immortalib⁹ eligerent quas Magi interpretarẽtur: deinde alias pecunias quas acciperẽt, eas in arcis locatas, in plaustris ut portarẽt quocunq; ipsi pergerent, ut ubi tẽpus foret, singuli caperent portionem suã. Et hi quidem hæc faciebant. At Cyrus uocatis quibusdã ex præsentibus ministris: Dicite mihi, inquit, uidítne uirum quisquam Abradatã? Miror enim quòd cum antea iret ad nos frequenter, nunc nusquam apparet. Ad quem respõdit unus ex ministris: Quoniã here ille nõ uiuit, sed mortuus est in pugna, cũ in Aegyptios currũ immisisset. Alij uerò, exceptis ei⁹ sodalibus, ut aiunt, effugerãt ubi globum uidissent Aegyptiorum. Et nunc dicitur eius uxor mortuum sustulisse, imposuisseq́; in carpentum in quo ipsa uehebatur, atq; eum portauisse quendam hic in locum ad Pactolum flumen, feruntq́; eius spadones ac famulos fodere loculum mortuo quodã in tumulo. Dicunt etiã eius uxorem humi sedere ornatã quibus uirum ornarat, habereq́; caput eius in genibus. Quibus Cyrus auditis, femur sanè percußit, continuoq́; equo ascẽso, assumptisq́; equitibus mille, immisit ad luctum. Iußit præterea Gadata & Gobrya, ut quãtum possent acceptum pulcherrimum ornatum, ad uirũ amicum & bonũ qui diem obijsset transferrẽt. Et qui haberet armẽta sequen-

tia & boues & equos huic dixit, simulq; pecudes multas ageret ubicūq; se esse audiret, quō ea Abradatæ immolarentur. At ubi uidit Abradatæ uxorem humi sedere, ac mortuum iacere, & collachrymatus est propter dolorem, & ait: Heu ô bona atq; fidelis anima, abis nūc nobis relictis? simulq; ei⁹ dextrā capiebat, atq; manus mortui secuta est: abscisa enim mucrone fuerat ab Aegyptijs, quod Cyrus intutus, multo etiā mœstior fuit. Et uxor Panthea eiu labatur: exceptaq; tum à Cyro, et eam est manū osculata, & loco suo, ut fieri potuit, rursum coaptauit, dixitq;: Et alia quidē Cyre ita habent, uerùm quid aspicere oportet? et hæc, inquit, scio illū propter me nō minima passum esse, neq; fortasse minus propter teipsum Cyre. Nā & ego stulta multū sum eū hortata ita faceret, ut tibi amicus appareret dignus memoratu: & idem ipse certò scio, nō hoc cogitabat ut mihi obtemperaret, sed ut aliquid faciens gratificaretur tibi. Etenim ipse quidē probè diē obiuit, ego uerò quæ eum hortata sum, uiua aßideo. Atq; Cyrus aliquantum temporis tacens collachrymauit, dein ita est locutus: Verùm hic, ô mulier, pulcherrimum finem habet: nam diem obijt uictor. Tu uerò hisce à me acceptis eū adornato. Aderant autem Gobryas Gadatasq; multum ferentes pulchrumq; ornatū. Dein inquit: Scito ne alijs quidē in rebus istum inhonoratum fore,

sed

sed etiam monumentũ multi nostrûm pro dignitate in tumulũ erigent, eiq; immolabũtur quæcunq; par est uiro fortißimo. Neq; tu etiã eris orbata. Nã ego te & pudicitia & omnis uirtutis gratia, cum alijs in rebus honorabo, tum constituam qui te portet quocũq; ipsa uolueris. Tu solum mihi declarato ad quem uelis portari. Et Panthea inquit: Verùm bono animo esto Cyre, nequaquã tibi occultabo ad quẽ ire uolo. Et Cyrus hæc locutus, abijt cõmiseratus et mulierem, quòd tali uiro orbata esset: et uirũ quòd talem uxorem cum reliquisset, nõ amplius eam esset uisurus. At Panthea spadonibus quidem iußit secederẽt, donec, inquit, hunc ego pro uoluntate riuler. Nutrici autẽ dixit ut expectaret, eiq; iußit ut cum mortua esset, & sese & uirũ in uno uelaret uestimento. At nutrix cum multùm eam supplex precata esset ne hoc faceret, posteaquam nihil perficeret, uideretq; eam grauiter ferre & permolestè, flens sedit. At Pãthea acinace, quem gladium diu parauerat, seipsam iugulauit, & imposito suo capite super uiri pectore, mortua est. At nutrix & uociferabatur, & uelauit ambos, quemadmodũ Panthea iusserat. At Cyrus ut sensit mulieris opus, exterritus ad eam it, si quid auxilij posset afferre. Sed spadones quod factum erat intuiti, tres ut erant, ipsi quoq; districtis acinacibus ibi se iugularunt, stantes ubi eos iusserat. Et hac tem-

 pestate

pestate hucusq; monumentum spadonum tumulatum dicitur: & in superiore columna uiri uxorisq; nomina inscripta esse dicunt Syris literis. Deorsum tris esse dicunt columnas, easq; sceptriferorũ inscriptionem habere. At Cyrus ut ad eam cladẽ appropinquauit, & admiratus mulierem, & questus abijt. Et horum quidem pro dignitate diligentiã habuit, ut cõsequerentur honesta omnia, & monumentum magnum surrexit in tumulũ ut perhibent. Exhinc cũ seditiões inter Caras orta essent, et hi inuicẽ bellum facerent, ut qui habitarẽt in munitissimis castellis, utriq; Cyrum implorarunt. At Cyrus Sardibus ipse manens, machinas fecit & arietes, ut eorũ muros solo aquaret qui parêre nollent. Cadusium uirum Persen & alijs in rebus neq; insipientem neque imbellem, praterea admodum gratiosum, dato ei exercitu mittit in Cariam, quo cum & Cilices & Cyprij admodũ impigrè in expeditionem profecti sunt. Quapropter haud misit unquã Persen satrapen, neq; Cilicum, neq; Cypriorum, sed satis erant ei semper indigena reges. Tributum quidẽ capiebat, & expeditiones cũ opus esset his iubebat. Cadusius autem acto agmine uenit in Cariam, & ab utrisq; Caribus ad eum affuere, qui dicerent se paratos esse, qui eum admitterent in oppida, in detrimentum contraria factionis. At Cadusius ad utrosq; hac faciebat, iustioraq; aiebat

hos

hos dicere cum utriscunq; loqueretur, dicebatq; oportere aduersarios latere quòd ipsi sui amici essent, ita enim fore ut magis imparatos adoriretur aduersarios, rogabatq; ut fidē darent. Et Cares quidē iurati sunt & sine dolo se eos recipere in castella, et ad Cyri Persarumq; utilitatem. Ipse quoq; iuratus est sine dolo in castella ire, & ob suscipientium bonum. Hæc cum ambobus fecisset, clam utrisq; eadē nocte pepigit, & hac ipsa nocte in castella insiliijt, & amborū munimēta cepit: simulq; facto die sedens in medium cum exercitu, uocauit utrorumq; tempestiuos. Ii uerò intuti sese inuicē grauiter rē tulerunt, existimantes utriq; se deceptos. Et Cadusius quidem in hunc modum locutus est: Ego uobis, ô Cares, iuratus sum sine dolo ingredi in castella, & propter bonum suscipientium. Si quidem igitur perdidero uestrûm alterutros, puto ob Carum ipsorum malum ingressus esse. Sin pacē uobis fecero ac securitatē, ut utriq; agrum colatis, arbitror me uobis adesse propter uestrā utilitatem. Nūc decet ab hoc die & amicè inuicem uos misceri, & sine ullo metu colere agrum uestrum, dareq; & accipere mutuò liberos. Quòd si præter hæc quisquā uestrûm iniuriā tentet, hisce & Cyrus et nos hostes erimus. Exhinc portæ castellorum apertæ sunt, & uiæ plenæ proficiscentiū inuicem: referti etiā campi cultoribus, festos dies publicè agebant, pacis

ac lætitiæ omnia erant plena. Per id tẽporis uenerunt à Cyro nuncij, rogantes si quid aut exercitus indigeret, aut machinamentorũ. Cadusius uerò respõdit, præsenti etiã exercitu aliò uti licere: simulq; hæc dicens abduxit exercitũ, præsidijs relictis in arcibus. At Cares precabãtur eum ut maneret. Qui ubi noluit, miserunt ad Cyrum rogãtes, ut Cadusiũ mitteret sibi satrapen. Hoc tempore Cyrus Hystaspam misit cum exercitu aduersus Phrygiã, quæ adiacet Hellesponto. Vbi uerò Cadusius uenit, ei iußit exercitũ traduceret quà Hystaspas processerat, quò magis parerent Hystaspæ, si audissent aliũ exercitum aduẽtare. Igitur Græci qui ad mare incolunt, multis muneribus datis, cõuenerunt intra castella barbaros nõ excipere, sed tributum soluere, & in expeditionẽ ire quô Cyrus iuberet. At Phrygũ rex parabatur, ut munita castella cõtineret minimeq; pareret, atq; iußit ita. Sed ubi ab eo ductores defecerunt, ac solus relictus est, tandẽ in manus uenit Hystaspæ à Cyro iudicandus. Et Hystaspas relictis ualidis Persarum præsidijs in arcibus, abijt suos milites secũ ducens, ac Phrygũ multos equites scutatos. At Cyrus iußit Cadusio, qui coniunctus Hystaspæ fuerat, ut hos Phrygas qui res suas legissent, armatos ageret: qui uerò belligerare cupissent, his iuberet ut ablatis equis & armis, omnes se funditores sequerẽtur. Et hi quidẽ hæc faciebant.

At

At Cyrus mouebat ex Sardibus, ibi relicto magno peditũ præsidio, habebatq; secum Crœsum, et multa agebat plaustra multarum & omnis generis pecuniarũ. Veniebat etiã Crœsus scriptas habens pecunias, quæcũq; erãt in singulis plaustris: scriptisq; Cyro datis, Hæc, inquit, habens Cyre, noris & qui tibi rectè pecunias reddiderit quas agit, et qui id minus. Ad quẽ Cyrus respõdit: Verùm tu quidẽ Crœse pulchrè facis qui prouideas. Mihi sanè pecunias sunt acturi, qui etiã eas habere digni sunt: quare si uel furati quid fuerint, sua furabũtur. Quæ simul dicẽs, dedit ea scripta amicis ac principibus, quò scirent tutores siue saluas eis redderent pecunias, siue non. Cyrus etiam Lydos quos intueretur ornatos & armis & equis & curribus, quiq; eniterentur facere omnia quæ putarent ipsi gratificari, hos ducebat armatos: quos uerò intuebatur non libenter sequi eorũ equos, illis tradidit Persis qui primũ unà militarant. Arma uerò concremauit, & hos quoq; coëgit fundas habere ac sequi, atq; inermes omnis qui serui fuerant, fundam coëgit meditari, putans hoc genus armorum esse maximè seruile. Nam unà cum alijs uiribus funditores si adsunt, ualde quãdoq; prosunt: ipsi uerò soli, ne omnes quidem funditores expectent paucos admodum obuios factos cum armis, quibus cominus pugnatur. Cyrus autẽ cũ uia procederet qua itur Ba-

 bylona,

bylona, subiugauit & Phrygas qui in magna sunt Phrygia: subiugauit etiam Cappadocas, et fecit Arabas mācipia, quorum omnium armis Persarum armauit equites non paucioris quadraginta millibus. Multos itē equos captiuorū omnibus quoq; socijs tribuit. Venitq; ad Babylona multos equites ducens, permultosq; sagittarios iaculatoresq;, ac funditores innumeros. Cumq; esset prope Babylona Cyrus, locauit circum urbem aciem uniuersam. Dein ipse equitauit circum urbē unà cum amicis atq; tēpestiuis sociorū. Sed ubi muros intutus est, parabat ab urbe exercitū abducere, cum transfuga quis egressus ait, futurum ut hostes eum adorirētur, cum exercitū abduceret. Iis enim à muro despicientib⁹, phalanx, inquit, uisa est imbecilla. Et minimè mirum erat ita habere. Nam cum circundarent murum, qui multus esset, necesse erat phalanga non admodum esse confertā. Hac Cyrus ubi audiuit, stās in mediū sui exercitus unà cum ijs quos circum se haberet, iussit militibus grauis armaturæ, ut ab utraque summitate duplicantes phalanga abirēt præter stantē aciem, quousq; summitas utrinq; ad se perueniret & ad mediū ipsum. Sic igitur his facientibus, et hi qui manebant continuò redditi sunt audentiores, cum duplicati essent densitate aciei, & qui abibant itidem magis audebāt. Continuò enim qui ex his manerent, fuerunt aduersus hostes:

cum

cũ uerò proficiscentes utrinq; summitates coniunxerunt, constitere ualidiores effecti, & qui abierant propter anteriores, et anteriores propter eos qui posteriores iam essent. Duplicata autem hoc pacto phalange, necesse est et primos & ultimos esse fortissimos, in medio uerò ignauissimos esse positos. Ordoq; habens hoc pacto, & ad pugnãdum uidebatur bene paratus esse, & ad minimè fugiendum. Equites uerò ac uelites à cornibus fiebãt propius principem semper, quanto phalanx duplicata cõfertior fieret. Vbi uerò ita callide dispositi sunt, abiere pedẽ referentes, donec extra missilia facti sunt quæ à muro torquebantur. Dein conuersi sunt, ac primum paucis gressibus factis mutabantur ad clypeum, ac stabant ad murum respicientes: et quo longius distarent, tanto rarius mutabãtur: sed ubi tuto esse in loco uisi sunt, frequentes abibant, donec ad tabernacula peruenerunt. At ubi castrametati sunt, Cyrus conuocatis tempestiuis ita loquutus est: Viri socij cucurrimus circum urbem, equidem quomodo capere quis possit muros adeò firmos altósque pugnando, mihi uidere non uideor. Sed quò plures homines in urbe sunt, posteaquam pugnatum non exeunt, eò celerius posse fame capere illos puto. Nisi igitur alium quenquam modum habetis quem dicatis, ita uiros obsidendos esse dico. Ad quem Chrysantas respondit: At hoc flu-

men nónne per mediã urbẽ fluit, cuius latitudo est plusquàm ad duo stadia? Ita medius fidius, inquit Gobryas: & profunditas tãta, ut ne duo quidem uiri alter super alterum stantes, supra aquam emineant. Itaq; urbs ualidior est flumine quàm muris. Et Cyrus: Hæc inquit, Chrysanta missa faciamus quæcunq; uiribus nostris præstant. Dimetiri autem nos quamplurimum oportet partem cuiusq; nostrûm, atq; fossam fodere quamlatißimam profundißimamq́; quò nobis paucißimis custodibus opus sit. Sic igitur dimensus circùm murum, distans à flumine quãtum magnis propugnaculis in altũ sublatus satis est, fodit hinc atq; inde à muro fossam peringentem, terramq́; aduersus seipsos iecit. Ac primùm quidem turres ædificauit in flumine, palmis fundatas longis nõ minus quàm plectrum: sunt enim maiores natura quàm tantæ longitudinis. Etenim palmæ pressæ onere sursum curuantur, quemadmodum curui asini. Has igitur supposuit huius rei gratia, ut maximè uideretur paratus ad obsidendum, quò etiam si diffugeret flumẽ in fossam, turris ipsas nõ tolleret. Erexit etiã alias turris super terrã coniectam, quò essent quamplurimæ custodiæ. Et hi quidem hæc faciebant, Qui uerò hostes erãt in muro, deridebant obsidionẽ, ut qui res necessarias haberẽt plus quàm uiginti annorum. Hæc Cyrus cũ audisset, exercitum distribuit in partes duodecim,

quò singulæ partes essent custoditura singulos anni mēses. Rursusq; Babylonij his auditis, mul tò etiā magis hæc deridebāt, animo uolutantes, si Phryges & Lycij & Arabes & Cappado ces se custodierint, quos omnis existimabāt mitiore esse in se animo quàm in Persas. Ac iam fossæ effectæ erant. At Cyrus quoniam audisset eiusmodi festum esse Babylone, in quo Babylonij omnes uniuersām noctem bibunt, & lasciuis carminibus saltationibusq; indulgent: cū primū hac nocte tenebræ factæ sunt, acceptis multis hominibus aperuit fossas quæ tendebant ad flumen. Quod ubi factum est, aqua in fossas nocte concessit: alueus aūt fluminis qui tendebat per urbem, redditus est hominibus permeabilis. Vt aūt quod ad flumē pertinet ita paratū est, iussit Cyrus Persis militū tribunis & peditū et equitū, ut ad se adessent agētes ordinē millenarium bini, atq; alij socij ad horū caudam sequerētur, quēadmodum antea instructi. quare hi aderant. At Cyrus cum imposuisset in fluminis aridum ministros & pedites & equites, iussit explorarent an solū fluminis incessum pateretur. Quod ubi pati posse nunciarunt, hic peditum equitumq; ducibus conuocatis, talia uerba facit: Viri amicissimi, posteaquam flumen nobis in urbem uiam cōcedit, iam intrò audenter ingrediamur, nihil prorsus metuentes, animo sanè repetentes aduersus quos nunc pergimus, illos esse

quos

quos ipsi cum & socios auxilio haberent, et uigilantus omnis & sobrios & armatos instructosq; uicimus. Nunc aũt eamus aduersus eos, quo tempore multi horum dormiunt, multi ebrij sunt, omnes etiam imparati. Cum uerò etiam senserint nos intus esse, multò quoq; magis quàm nunc futuri sunt inutiles, quoniam erunt exanimati. Quòd si quis hoc cogitat, quod iam dicitur formidabile esse, in urbẽ intrantes, ne in tecta illi ascendentes hinc indeq; feriant, hoc maximè audete. Si qui enim ascẽderint super ædes sociũ habemus deũ Vulcanũ. Eorum autẽ uestibula sunt crematu facilima: ualuæ enim ex palma fabricatæ sunt, bituminéq; tinctæ subadusto. Nos aũt rursus facem habemus, quæ celeriter admodum ignem pariet: multum etiam picis ac stuppæ, quæ multam flammam inuitãt. Itaq; necesse fuerit, ut aut quamprimum fugiant ab ædibus, aut quamprimum comburantur. Sed agitè, arma capite, ego uobis unà cum dijs immortalibus sum dux futurus. Vos autem Gadata Gobryaq; uias ostendite: nostis enim. Cum uerò intus fuerimus, quàcelerrimè ducite ad ædis regias. Atqui, dixerũt qui erãt cum Gobrya, nihil mirandum fuerit. Nam ipsius regiæ portæ ne clausæ quidem sunt, ut in ebrietatis intemperantiaéq; festo: ita enim uniuersa uidetur urbs esse hac nocte. Incidemus autem in uigiles ante fores: sunt enim semper constituti. Non negligendum

gendum enim est, inquit Cyrus, sed eundum quò imparatos quammaximè eos uiros offendamus. Vbi hæc dicta sunt, pergebant. Occurrentes uerò, alij percußi interibant, alij rursus intrò fugiebant, alij clamabant. Qui uerò erant cũ Gobrya, unà cum his clamabant tanquã etiam ipsi ebrij essent & incontinentes: euntesq; quàm poterant celerrimè, uenerunt ad regias ædis. Et qui erant cum Gobrya Gadataq; constituti, regiæ portas clausas inueniunt. Qui uerò aduersus uigiles fuerant constituti, in eos irruunt bibentis ad multam lucẽ, eisq; continuò hostiliter usi sunt. Vbi aũt clamor & strepitus factus est, & qui intus erant tumultum sensissent, rege iubente ut quid res ea esset specularentur, excurrunt quidam, portasq; aperiunt. Qui uerò erãt cum Gadata ut uiderunt portas patefactas, in eas irruunt, illosq; sequentes ac percutiẽtes qui refugiebant intrò, ad regem ueniunt, quem iam stantem districto acinace quem habebat inueniunt. Et hunc sanè milites multi qui essent cum Gadata & Gobrya è medio sustulerunt: his etiam interfectis qui cum eo erant, cum alius aliquid obijceret, alius fugeret, alius repugnaret cui posset. At Cyrus dimisit equitum ordines per uias, ikußitque quos offenderent extrà eos interimerent. Qui autem Syricè loqui scirent, ut intus domi manerẽt, omnibus proclamarent. Quòd si quis extra caperetur.

retur, plecteretur morte. Et hi quidem hæc faciebant. At Gadatas & Gobryas uenerunt, deosq; primùm adorarũt quòd de rege nefario cepissent ultionẽ: dein Cyri manus ac pedes exosculabantur, multùm simul præ gaudio lachrymantes atq; gestientes. Vbi autem dies factus est, & hi qui arces habebãt senserunt & urbẽ captam esse & regẽ mortuũ, arces etiã tradiderunt. At Cyrus arcis quidẽ continuò accipiebat. in easq; & præsidij præfectos, & præsidiũ iterum mittebat. Mortuos aũt sepelire necessarijs permisit, iußitq; præconibus, proclamarent ut Babylonij omnes arma deferrent. Vbi uerò in ædibus arma offenderentur, iußit ut omnes intus interimerentur. Illi igitur ea detulerunt. Quæ Cyrus in arcis deposuit, quò parata essent si quid unquam illis utendum esset. Quæ ubi gesta sunt, primùm Magos uocauit, ac iußit ut ex urbe bello capta spoliorũ primitias dijs immortalibus & delubra eligerent. Exhinc & ædes distribuebat, & principia, his quos existimabat participes esse rerum gestarũ. Et ita distribuebat, ut optimè ab optimatib⁹ est decretũ. Quòd si quis iussus esset minus habere, iubebat is ad se iret, ac doceret. Babylonijs aũt pronunciauit ut terram colerent, tributaq; deferrent, atque his obsequerentur quibus singuli ipsorum dati essent: quibus etiam iußit, ut Persas & eos quibus cum res communis esset, & socios quicunq;

apud

apud se manere decreuissent, ut heros quibus ob tigissent alloquerentur atq; salutarent. Exhinc cupiens Cyrus iam parari etiam ipse ut regem decere existimabat, ratus est hoc facere oportere unà cum amicorũ sententia, quò minima cũ inuidia et rarus appareret & uenerabilis. Quã quidem rẽ ita molitus est. Vt primũ dies illuxit quo in loco putaret esse aptißimum, admittebat qui loqui aliquid uellet: quem dato responso dimittebat. Quod homines ut nouerunt, uenere miltitudine infinita, urgentiumq; adire & conatus multus erat et pugna: ministri aũt quàm poterant habito discrimine, eis aditum permittebant. Cumq; aliquis ex amicis uideretur turbam urgere, Cyrus protensa manu eos accersebat, ac dicebat ita: Viri amici, expectate donec uulgus extrudamus, dein per quietem congrediemur, Et amici quidem expectabant: at uulgus magis magisq; affluebat, donec prius uespera anteuertit, quàm ipse cum amicis posset per ocium congredi. Igitur Cyrus sic ait: Nunc uiri sanè tempus est soluendi, cras autẽ itote manè, etenim quiddam uolo uobiscum differere. Qua amici audientes libenter abierunt & cursim, cum dedissent pœnam à rebus omnibus necessarijs: & tum quidem ita somno se dedere. Postri die uerò Cyrus affuit in eundem locum, quem multò maior hominum multitudo circunstetit, eum adire uolentium, multoq; hi prius quàm

amici affuere. Cyrus uerò cum magnum constituisset circulum speculatorum Persarum, iußit nemo alius præteriret quàm & amici & principes tum Persarum, tum sociorum: qui ut conuenerunt, in hunc modum ad eos locutus est: Viri amici ac socij, deos quidẽ immortalis incusare minimè possumus, quòd minus in hanc diem egerimus omnia pro nostris optatis. Quòd si huiusmodi erit res magnas gerere, quò fieri non poßit ut neque solus quis uacet, neque latetur cum amicis, ego sanè hanc felicitatem ualere iubeo. Cogitate enim, & heri uidelicet cum manè cœpissemus adeuntis audire, non desinimus ante uesperam: & nunc uidete hosce & alios pluris quàm heri, qui adsunt nobis negocia præbituri. Si quis igitur sese hisce subijciet, considero futurum ut minimam mei partem uobis faciam, & minimam quoque mihi uestrûm. Ipsius autem mei certò scio ut nulla omnino pars sit futura. Præterea aliam etiam rem ridiculam uideo. Ego enim certè affectus sum uobis uti par est: horum uerò circunstantium aut ullum, aut neminem cognoui, & hi tamen omnes parati sunt, ut si urgendo uos uincant, prius quàm uos à me quæ uolunt consequantur. Ego autem dignos rear hos uiros talis, si qua in re mei quis indigeat ut uos colat amicos meos, uosq́; ut se abducatis roget. Fortasse quis dicat: Quomodo igitur non ita initio me paraui, sed

ui, sed præstabam potius me in medium? Quoniam intelligebam res bellicas esse eiusmodi, quòd non deceat principem esse inferiorem: neque intelligendo quæ oportet, neque gerendo quæ tempus sit gerere. Nam si imperatores uideant raros homines, existimabam multa eos præterire quæ gerenda sunt. Nunc uerò posteaquam laboriosissimum bellum cessauit, uidetur mihi dignum esse ut animus meus quietem aliquam consequatur. Quare perinde quasi ambigente me quid sim facturus, quò & nostræ & aliorum res qui nobis debent curæ esse pulchrè habeant, consulat quod quisque uidet maximè conducibile. Cyro ita locuto, surrexit post eum Artabazus is qui olim se dixerat consanguineum, ac dixit: Profectò perpulchrè fecisti Cyre hunc sermonem aggressus. Ego enim cum iuuenis admodum adhuc esses, initio cupiebam tibi amicus fieri. Te autem uidens minimè indigere mei, adire sum ueritus. Cũ aũt olim etiam me rogasses ut alacriter ad Medos, quæ Cyaxares dixerat nunciarem, considerabã si ijs tibi in rebus alacriter essem adiutor, fore ut & familiaris tibi essem, & disserere tecum possem quantum uellem tẽporis. Atq; illa quidem ita à me acta sunt, ut abs te laudarer. Post hoc Hyrcanij quidem primi nobis amici facti sunt, quòd admodum sociorũ indigeremus: itaque solum propter nostram in te dilectionẽ nõ in tuas

cellas eos circũ ferebamus. Postea uerò ubi castra hostium capta sunt, nõ tibi licebat, ut arbitror, erga me ociũ habere, & ego tibi ignoscebam. Dein Gobryas factus est nobis amicus, id quod ego gaudebã: & itẽ Gadatas Itaq; labor erat ut tui particeps fierẽ. Posteaquã Sacæ & Cadusij in societatẽ recepti sunt, his erat obsequendũ: etenim hi tibi obsequebantur. Vbi aũt eò reuertimus unde moueramus, intuẽs te habere circùm & equos & currus & machinas, putabã cũ ab hac re tibi ocium daretur, tũ etiã erga me ociosum te futurũ. Atqui ut formidabilis nuncius est allatus de omniũ hominũ aduersus nos cõspiratione, intelligebã hæc esse maxima: quæ si feliciter haberẽt, iam bene uidebar nosse multã tibi futurã copiã mei tuiq; cõgressus. Atq; nũc tandẽ tũ uicimus magnã pugnã, tũ Sardis Crœsumq; famulũ habemus, & Babylona cepimus, omniaq; subiugauimus. Et solẽ testor, ego heri nisi multos pugnis cecidissem, te adire nõ poterã. Et ubi quidẽ dextra me apprehendisti, & apud te manere iussisti, iam conspicuus erã quòd tecũ sine cibo & sine potu diẽ egi. Nũc igitur sicubi erit ut digniores plurimã tui habeãt partẽ, bene est. Sin minus, rursus ego nũciabo uerbis tuis ut omnes abs te abeãt, exceptis nobis qui ab initio usque amici sumus. Ad idq; & Cyrus quidem risit & alij multi. At Chrysantas quidem Perses surgens ita loquutus

est: Ve

est: Verùm antea Cyre, ut decebat in medium te præbebas, & ob ea quæ ipse dixisti, & quoniã tu nõ poteras nobis gratificari. Nos enim etiam propter nosipsos aderamus. At multitudinem opus erat ut omni ratione tibi comparares, quò quamlibẽtissimè uellet unà nobiscũ & laborare & periculũ subire. Nunc aũt quoniã res tibi nõ habet hoc pacto duntaxat, uerũetiã alios potes homines adipisci, quũ tẽpus fuerit, iã etiam dignũ est ut domum consequaris, aut quid fruaris imperio, ne solus fueris expers foci, quo neq; religiosior locus in hominibus est, neque suauior, neq; familiarius quicquã. Dein, nónne putes nos etiã pudere, si te uideamus exterius præstolantẽ, nos aũt in ædibus simus, & locupletiores uideamur quã tu? Vbi aũt Chrysantas hæc locutus est, eadẽ multi cohortati sunt. Exhinc tandem regiam Cyrus ingreditur, & pecunias Sardinas qui ferebant, hic reddidere. Sed ubi Cyrus ingressus est, primo sacrũ fecit Lari, dein Ioui regi, & si cui alij deo Magi interpretati sunt. Quæ cum fecisset, cœpit alia administrare. Cogitansq; negociũ suũ, quòd qui aggrederetur multis hominibus imperare, pararet habitare in ea urbe quæ inter illustris erat maxima: ipsa aũt ita haberet aduersus eũ, ut quæ maximè hostilis uiro urbs fuerit: hæc igitur animo uolutans, censuit sibi esse opus custodia circa corpus. Intelligens autem homines nusquam facilius

lius capi quàm in esculentis & potulentis & balneis & lecto & somno, considerauit quos in his rebus fidelissimos erga se haberet. Existimauit autem neminē esse posse fidelē unquam qui magis alium amaret, quàm qui custodia egeret. Qui igitur haberent filios uel uxores conuenientis, aut pueros amoribus coniunctos, nouit eos natura cogi ad amandam maximè. Sed cum spadones uideret his omnibus priuatos, arbitratus est ab his plurimi eos fieri à quibus ipsi possint maximè ditari, & auxilium habere si quid iniuria patiantur, atque honoribus augeri. A quo autem in beneficijs in hos conferendis superari posset, neminem esse censebat. Ad hac cū spadones obscuri sint apud alios homines, etiam ob hanc rem egent heri auxilio. Nemo sit enim qui non dignū putet se omni in re pluris esse faciundum quàm spadonem, nisi quid aliud melius impediat: sed nihil prohibet spadonē quoq; primarium esse, ubi fidelis sit hero. Quòd autem maximè aliquis putet spadones robore corporis carere, ne hoc quidem Cyro uidebatur, quippe qui coniecturam faceret ex alijs animalibus, quod & contumeliosi equi ubi excidantur, à morsu contumeliaqúe cessant, nihilo tamen minus sunt bellicosi. Et tauri excisi animi elationem inobedientiamqúe dimittunt, sed corporis uiribus & usu colendi agri non priuantur. Et canes item eodem modo si excidantur,

tur,

tur, cessant à relinquendis heris, sed ad custodiã & ad uenationem nihilo sunt deteriores. Et homines itidem quietiores fiunt si hac priuentur libidine, sed minimè negligentiores circa imperata, neq; minus equitandi studiosi, neq; ad iaculandum minus apti, neq; ambitiosi minus: perspicuumq; est & in bellis, & in uenationibus eos pertinaciam in animis seruare. Quòd autem sint fideles in herorum pernicie, maximè probarunt. Nulli enim fideliora opera demonstrarũt in herilibus infortunijs quàm spadones. Quòd si quid diminui uidentur circa uires corporis, ferrum æquat imbecilliores in bello robustioribus. Hæc igitur intelligens quæ ab ostiarijs acceperat, eos omnis qui sui corporis curam gererent, spadones fecit: & arbitratus curam hanc nõ satis esse aduersus eorum multitudinem qui infesto sunt animo, cõsiderauit quos alios acciperet, qui circa regiam essent fidelissimi. Itaque sciẽs Persas pessimi uictus domi esse propter inopiã, & laboriosissimè uiuere propter regionis asperitatem, & quoniam operarij ipsi essent, hos existimauit esse contentos maximè apud se uitam agere. Accepit autem ex his spiculatores decem millia, qui noctu dieq; circum regiam custodirent cum intus ocium ageret: cum uerò exiret, hinc indeq; instructi pergerent. Ratus præterea sufficientis custodes totius Babylonis esse oportere, siue ipse in urbe esset, siue peregrè

proficiſceretur, conſtituit etiam Babylone præſidiariorum ſatus, quibus iußit mercedem dari à Babylonijs: quippe quos uellet maximè imbelles reddere, quò & humilimi eſſent, & maximè ſubiecti. Hæc igitur cuſtodia & circa ipſum & Babylonem per id tempus conſtituta, nunc etiam eodem modo perdurat. Conſiderãs rurſus quo pacto & omne contineretur imperium, & aliud item adderetur, exiſtimauit hoſce ſtipendiarios non tanto eſſe ſubditis meliores, quanto pauciores. Bonos autem uiros cognoſcebat cõtinendos eſſe qui unà cum dijs immortalibus uictoriam præſtitiſſent, & curandum eſſe ut perficerent exercitationẽ uirtutis, quibus ne iubere uideretur, ſed cognoſcẽtes ipſi hæc eſſe optima, ita & perſeuerarent & curarent uirtutis opus, collegit homotimos, & omnis quotquot erant tẽpeſtiuos, quiq; utilißimi ei uiſi ſunt participes eſſe & laborum & honorum. Hi ubi conuenerunt, in hunc modum eſt locutus: Viri amici atq; ſocij, dijs quidem immortalibus magna eſt gratia, quòd dederint nobis ea conſequi quibus putauimus eſſe nos dignos. Nunc etenim habemus & ſolum multũ & bonũ, & qui hoc colentes nos alent. Habemus etiã ædes, & in his apparatus: neq; ueſtrûm quiſquã hæc habẽs exiſtimet aliena ſe habere. Lex eſt enim inter omnis homines perpetua, quãdo belligerãtiũ urbs capta fuerit, cuncta eorũ eſſe qui ceperũt, & corpora eorum

qui

qui in urbe sunt & pecunias: nullo modo iniustè poßidebitis, quodcunq; poßideatis. Sed pro humanitate non abstuleritis, si quid habere eos sinitis: equidē hoc ego exhinc ita sentio. Quòd si uertemur ad pigritiam improborumq; hominū uoluntatē, qui arbitrātur laborare esse ærumnosißimū, & uitam sine labore agitare uoluptatē existere, ego nos affirmo celeriter nobisipsis minimi esse faciundos, ac fore ut citò priuemur bonis omnibus. Nihil enim ad perfectionem sufficit fieri bonos uiros, nisi quis usq; ad finem curet in bonitate perseuerare. Sed quemadmodum aliæ artes ubi neglectæ sint, minoris precij fiunt: & corpora ipsa bene habentia cum quis ea remittit ad inertiam, male rursus habeant: ita & temperantia & continētia & robur, cum quis eorū exercitationem relaxarit, hinc in malignitatem iterū uertitur. Nullo modo igitur negligendum est, neq; procedendum nobis ad subitam uoluptatē. Magnum enim opus esse existimo uel principium agere, multò etiam maius qui inceperit id tueri. Nam incipere sæpe illius fuit qui præstiterit audaciā solùm: sed cōtinere quod cœperit, nō etiā hoc sine temperantia, nō sine cōtinētia, nō sine multa diligentia fit. Quæ nūc cognoscentibus nobis longè magis uirtus est exercenda, quàm prius in his bonis adipiscēdis: cum non simus nescij quando plura quis habeat, tum plurimos & inuidere illi & insidiari & hostis

 fieri,

fieri,maximè si ab inuitis et possesiones & ser uos habeat,ut nos habemus. Atque deos quidē putandum est nobiscū fore:non enim insidijs usi hæc iniustè posidemus,sed insidijs appetiti ultionem cepimus. Quod autem optimum sit nobisipsis posthac,parandū est. Hoc autē est,ut qui meliores sunt,eos dignos existimemus qui subditis imperent. Aestus igitur ac frigoris, & ciborū & potuum, & laboris & somni, necesse est seruis etiam partem facere. Sed quorum eos participes facimus,in his enitendum est ut præcipuè meliores quàm ipsi esse appareamus. Sciētia uerò militaris meditationisq; hi omnino participes faciundi non sunt, quos & operarios nostros et tributarios uolumus posidere:sed eos debemus hisce exercitationibus præstare, non ignari,deos hominibus demonstrasse hæc libertatis felicitatisq; instrumenta. Et quemadmodum illis arma abstulimus, ita nosipsos oportet sine armis nunquam esse, cum bene nouerimus quibus arma sunt semper proximè, hisce familiarißima etiam esse quæcunque uelint. Quòd si quisquam talia cogitat,quid igitur nobis prodest peregisse quæ cupiebamus,si etiā opus fuerit tolerare & famescēdo et sitiendo & curando & faciendo? Illud sanè sciendum est, eò bona maiorem afferre lætitiā,quò magis quis labore antecedente ad ea perueniat. Labores enim obsonium sunt bonis uiris. Nam si quis nulla re

egeat,

egeat, nihil adeò paretur sumptuose ut suaue sit. Quòd si hæc nobis parauit numen, quæ homines cupiunt maximè, & aliquis quò suauiora uideantur hæc parabit sibi, uir huiusmodi tanto plus habiturus earum rerum quibus uita eget, ut in fame suauissimos sit cibos consecuturus, & in siti suauissimis potibus perfructurus, & cum est opus quiete, suauissimè quieturus. Quapropter dico nunc nos decere intendere ad probitatem, quò tum bonis quàm optimè & quam suauissimè perfructuri simus, tum eius simus imperiti quod est omnium molestissimum. Non enim ita molestum est bona non habuisse, quàm hunc qui bona habuerit, iis priuari molestum. Cogitate etiam illud, qua possimus induci causa, ut simus peiores quàm antea fuerimus. Utrum quoniam imperamus? At nequaquam certè conuenit esse principem quàm subditos improbiorem. An quoniam nunc uidemur feliciores esse quàm prius? Postea dicet aliquis, uitium felicitatis tutelam gerere. Num quoniam seruos adepti sumus, in hos animaduertemus si improbi fuerint? Vobiscum præterea hoc animo uolutate, parasse nos multos alere, & nostrarum domorum & corporum custodes. Sed quî turpius non sit, si putabimus spiculatorem consequi ad salutem nostram, ipsi autem nobisipsis spiculatores non erimus? Atqui bene oportet nosse, non esse aliam custodiam talem, qualis si ipse quisquam

honestus

honestus bonusq; sit, hoc enim cōsequatur oportet. Ei uerò qui uirtute careat, neq; aliud quicquam decet pulchrè esse. Quid igitur censeo esse faciundum, & ubi uirtutem exercēdam, & ubi meditandum? Nihil noui dicam, ô uiri amicissimi, sed quemadmodum inter Persas homotimi in principijs degunt, ita affirmo uos oportere cū hic estis, homotimos omnis exercere, quæ illic etiam exercebatis: & cum me uidetis, considerate præsentes, si degero eorū diligentiam habens quæ oportet. Ego uos quoque considerans intuebor, et quoscunq; uideam honestis rebus bonisq; studere, hos equidem honoribus prosequar. At filios quoq; quicunq; nobis nascantur, hic instituamus: ita enim & ipsi meliores futuri simus, si uelimus præbere nosmetipsos liberis nostris quamoptima exempla: & liberi ipsi nec etiam si uelint, facilè fiant improbi, quippe qui nihil turpe neq; uideant, neque audiant, & in studijs honestatis bonitatisq; uersentur.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER VIII.

Francisco Philelpho interprete.

CYRVS *quidē ita locutus est. Chrysantas uerò post eum surgens, in hunc modum orationem habuit: Verùm ego, ô uiri, sæpenumero etiam aliàs*

cogte

cogitaui, bonum principem nihilo differre à bono patre. Nam & parentes filijs prouident, ut bona his nunquam sint defutura. Et Cyrus uidetur mihi nunc ea nobis consulere, à quibus maximè in felicitate poßimus ad ultimum usq; finem perseuerare. Quòd aũt mihi uidetur minus quàm oportuerat oſtendiſſe, hoc ego ijs enitar oſtendere qui ignorant. Cogitate enim et quæ urbs hoſtilis capta ſit ab obedire nolẽtibus, & quæ amica ab ijs qui parêre nolint seruata ſit, quæ etiam obedientiam non præſtantium ſit acies uictoriã consecuta. Quo autem pacto magis homines uincantur in pugna, quàm ubi cœperint priuatim quiſq; de ſua ſalute conſultare? Quod etiã aliud bonum præſtetur ab ijs qui melioribus non parent? Quæ urbes legitimè habitẽtur, uel quæ domus seruentur, quo pacto naues quô opus ſit perueniant? Nos uerò quæ hoc tempore habemus bona, ob quam rem aliam magis adepti ſumus, quàm ob præſtitam obedientiam principi? Propter hoc enim & noctu & die, tũ quamprimũ uenimus quô oportuit, tum frequentes principẽ ſequẽtes nullo utebamur ocio: quæq; iuſſa erant, eorum nihil ſemiperfectũ linquebamus. Si igitur principi obedire maximum apparet eſſe bonum ad bona adipiſcẽda, ita nobis exploratum eſſe debet, quòd etiam idem hoc ad ſeruandum quæ oportet maximum eſt bonum. Et antea quidem multi nobis imperabant, at imperab

perabamus nemini. Nunc uerò ita parati estis quòd imperatis, alij quidem pluribus, alij uerò paucioribus. Quemadmodum igitur ipsi dignũ esse existimatis uestris subditis impare, ita etiã nos ijs pareamus quibus decet. Tantum autem inter nos decet seruosq; interesse, quantum serui ipsi inuiti heris ministrant. Nobis aũt qui dignum putamus libertate uti, ultro faciundũ est quod plurimi uidetur aestimandum. Inuenietis quoq; ubi sine unius principatu urbs habitatur, quae maximè uult parêre principibus, hanc minimè ab hostibus ad obediendum cogi. Adsimus igitur, ut Cyrus iubet, ad hoc principium, & ea exerceamus quae maximè continere poterimus, quae oportet, atque praestemus nosipsos ut Cyrus utatur ad quodcunque opus sit. Etenim ne hoc quidẽ latêre nos debet, nullo modo Cyrum inuenire posse, quod propter suum bonum nobis usurus sit, non autẽ propter nostrũ: quoniam eadem nobis conducunt, & ijdẽ nobis sunt hostes. Posteaquam Chrysantas haec locutus est, ita etiã alij multi surrexerunt & Persae & socij eadẽ consentiẽtes. Decretumq; est, ut uiri optimates semper adessent ad ianuas, seq; utendos praeberent ad quicquid Cyrus uellet, donec eos dimitteret. Et quemadmodum tum est decretum, ita hoc etiam tempore hi faciunt qui in Asia sub regibus sunt constituti, celebrant principum ianuas. Sicuti uerò demonstratum est in oratione

Cyrum constituisse ad custodiendum principatum sibi & Persis, hæc item reges qui post illũ secuti sunt, legitima hæc quoq; tempestate obseruant. Et hæc quoq; ita habent quemadmodum item alia: quãdo princeps melior sit, puriora iura cõstituit: quãdo uerò deterior, nequiora. Ibãt igitur ad Cyri ianuas uiri optimates cum equis & lanceis, pro communi consensu optimorũ uirorum omnium qui imperium subiugarant. Cyrus uerò ad alia quidem constituit alios, qui diligentiã haberent. Erantq; ei & censuum susceptores, & datores sumptuum, & operum præfecti, & custodes possessionum, & rerum necessariarum ad uictum qui curam gererent. Atq; equorũ item, & canũ illos cõstituit diligentiam habere, quos existimabat redditurος hæc pecora ad usum suum quamoptima. Quos uerò putabat ad suæ felicitatis custodiã habẽdos ut hi quamoptimi forent, minimè rei huius diligentiã alijs imperauit, sed hoc suum esse putabat officium. Sciebat enim si quando pugnandum esset, ex his esse sibi legẽdos, & qui interessent & qui præessent: quibus cũ maxima sunt pericula, & centuriones quoq; peditumq́; & equitum norat ex his esse constituendos. Quòd sicubi sine sese ducibus opus esset, sciebat illos ex hisce mittendos esse. Sciebat etiam quibusdam horũ utendũ esse custodibus ac satrapis & urbiũ & omniũ gentium: ac item oratores quosdam ex his mitti

oport

oportere, id quod ducebat in maximis esse rebus ad ea sic bello consequēda quibus egerēt. Quare ubi non essent hi quales oportet, ex quibus maximæ ac plurimæ res forent gerendæ, futurum censebat ut res suæ male haberent: sin hi essent qualis oporteret, putabat omnia pulchra fore. Itaq; ita sentiens, in hanc diligentiam accingebatur. Arbitrabatur præterea eandem uirtutis exercitationē sibi quoq; esse debere. Nō enim existimabat fieri posse, ubi ipse minus foret qualem deceret, ut alios incitaret ad illustris bonasq; actiones. Hac ubi cogitauisset, putauit primùm ocio opus esse, si uellet diligentiam habere rerum optimarū. Itaq; ut cēsus negligeret, putabat haudquaquā fieri posse, quippe qui prouideret multam necessariò faciundā esse impensam in magnum imperium. Præterea cum multæ essent possessiones, si uellet ipse circa hasce uersari semper, sciebat multam sibi futuram occupationem in adhibenda diligētia circa omnium salutem. Itaque sic considerans, quò & res familiares rectè haberēt, & ipse foret ociosus, excogitauit quodammodo ordinem rei militaris. Nā ut frequentius decuriones decuriarum curam habent, & manipulorum ductores decurionum, & millenarij manipularium ductorum, & qui decem millibus præsunt millenariorum: & hoc pacto nemo negligitur, ne si admodum multa quidem sint dena hominum millia. Cumq; dux uelit

uelit uti ad aliquid agendum exercitu, satis est si ijs praecipiat, qui singulis denis millibus sunt praefecti. Vt igitur haec habent hoc pacto, sic etiam Cyrus summatim complexus est domesticas actiones. Itaq; ei cũ paucis loqui opus erat, quò neq; res domesticas neglectui haberet: & exhinc maius ei ociũ erat, quàm alij qui unam domum & unam curaret nauim. Quare cũ ita Cyrus res suas domesticas constituisset, docuit etiam suos milites ut hoc ipsi ordine uterentur. Sic igitur ocium & sibi parauit & militibus suis. Cœpit enim instruere cuiusmodi familiaris suos esse oporteret. Primũ quotquot satis ali possent, alijs agriculturae studentibus, hosce nisi adessent ad ianuas requirebat, ratus fore ut qui adessent, hi nollent neq; malum neq; turpe aliquid agere, tum quoniã essent apud principem, tum quia nosset à uiris praestantißimis uideri quid agerent. Qui autem non adessent, hos arbitrabatur uel ob incontinentiam abesse, uel ob iniustitiam, uel ob negligẽtiam. Quare hoc ratus, cogebat huiusmodi uiros adesse, quoniã iuberet qui apud se esset maximè amicus, huic liceret eius bona recipere qui non adesset, ac dicere sua capere. Cũ igitur hoc fieret, ueniebant cõtinuò hi quibus bona ablata essent, tanquam affecti iniuria. At Cyrus quidẽ diu huiusmodi uiris audiendis non attendebat: quos ubi audisset disceptationẽ dijudicare in multum tempo-

ris differebat, quæ faciens arbitrabatur eos assuefacere ad præstandũ obsequium, minusq; sibi fore inimicos quàm si ipse coëgisset per animaduersionẽ adesse. Vt igitur adessent, unus ei hic erat docẽdi modus: alius uerò quo præsentibus imperabat. & quæ facillima essent, & quæ maximè fructuosa: alius etiã, quo nihil unquam absentibus tribuebat. Sed maximus necessitatis is erat modus, si horũ neminẽ exaudiret, cuius bona quæ abstulerat alij dedisset, quem putaret sibi tempestiuè adesse posse: & ita utilis ei amicus pro inutili reddebatur. Requirit etiam qui nunc rex est, si quis eorum absit quos adesse conuenit. Qui ergo minus adessent, ita ijs Cyr⁹ aduersabatur. Qui uerò seipsos præberent, eos putauit maximè ad res præclaras & bonas posse incitari: quoniam existimabat ita iure in illos imperium gerere, si operã daret, ut subditis declararet se omnium esse uirtute ornatissimum. Sentire enim uidebatur, etiam propter scriptas leges homines fieri meliores: at bonum principẽ ratus est uidentem legem esse hominibus, quoniam satis est qui & moderetur & uideat, puniatq; delinquentem. Ita igitur sentiens, primùm quidem seipsum hoc tempore ostendebat studere magis diuinis rebus, quoniam esset felicior. Et tum primùm Magi constituti sunt, & laudes simul semper ac dies illucesceret canebat ad deos, & singulis diebus ijs dijs sacra faciebat,

ciebat, quibus Magi dicerent. Sic igitur quæ tum constituta sunt, hac etiam tēpestate perdurant apud eum semper qui rex est. Itaque his in rebus primùm imitabantur eum alij itē Persæ, rati se quoq; felicioris fore si deos colerēt, quēadmodum is qui felicißimus esset & princeps. Quæ facientes existimabant se Cyro rem gratißimam facere. At ille suorum pietatem sibi etiam conducere arbitrabatur: quippe qui putaret, quemadmodum qui nauigationem eligunt, cum pijs potius eligere solere, quàm cum ijs hominibus qui impiè aliquid uideātur perpetrasse. Ad hæc secum animo reputabat, si omnes sui familiares pij essent in deum, minus eos uelle & inuicem & aduersus seipsum nefarij quicquam facere, ratus se beneficum esse erga familiaris. Liquidum præterea hoc faciens, se plurimi ducere quòd neminem neque amicum, neque socium afficeret iniuria, sed ius ipsum uehementer intuens, magis etiam alios à turpi quæstu abstinere arbitrabatur, per iustitiam uerò locu pletari uelle. Atque pudore existimabat magis omnes affici, si ipse ostenderet ita sibi omnis pudori esse, neq; dicere, neque facere turpe aliquid auderet. Hoc autē ex hac re ita fore cogitabat, quòd non principem solùm, uerumetiā eos quos minimè timent, magis pudentis quàm impudentis homines uerentur. Et mulieres itē quascūq; pudentis senserint, magis etiam qui eas uident,

pudori habere uolunt. Et obedire quoq; ita rebatur maximè permanere in suis posse, si manifesto magis eos honoraret qui sine excusatione obedirēt, quàm qui maximas etiā laboriosissimasq; uirtutes præstare uiderētur. Hoc autem sentire ita et facere perseuerabat. Cūq; suipsi *temperantiā ostenderet, faciebat ut eam magis omnes exercerent. Cum enim uideant homines, cui maximè licet uti contumelia hunc uiuere tēperāter, ita magis imbecilliores ipsi nulla uti cōtumelia uideri uolunt. At pudorē & tēperantiam hac ratione diuidebat, quòd pudentes quæ turpia sunt, in propatulo fugerent: temperantes uerò ac pudici etiā in obscuro. Et continentiam hoc pacto maximè arbitrabatur exercendam, si sese ipse ostenderet minimè per subitas uoluptates abstrahi à bonis actionibus, sed potius laborē suscipere primum unà cum honestate uelle sese quàm uoluptates. Ergo Cyrus cū talis esset, facit ut in foribus multa esset deteriorum modestia cedentium melioribus, multus etiā pudor atq; decorū inuicem. Insuper etiam cognosceres illic neminem neq; irasci clamore, neq; gaudere risu per contumeliā: sed si eos uideres, uerè existimares uiuere decorè. Res igitur huiusmodi facientes uidentesq; degebant in foribus. Præterea bellicæ exercitationis gratia eos ad uenationem educebat, quibus hæc exercenda existimabat: hanc exercitationem rerum*

bellica-

bellicarum esse omnino ratus optimã, equestris autem uerissimã. Hac enim in omnifariam locis equitantes maximè ostendit, quoniã insequi oporteat feras fugientis: & hac item reddit ab equis maximè agilis ad efficiendũ opus, quoniã capiantur & cupiditate & honoris studio: & hic etiam maximè familiaris assuefaciebat ad ferendã & cõtinentiam, & labores, & frigora, & calores, & famem ac sitim. Atq; hoc etiam tempore rex ac regis familiares hæc assiduè faciunt. Quòd igitur existimaret neminem imperare decere, qui melior subditus non esset, et ex antedictis omnibus patet, & quoniã ita suos exercens multò etiam magis ipse exercebat & cõtinentiam & bellicas artis meditationesq;. Etenim ad uenationẽ alios educebat, quãdo aliqua manendi necessitas non esset. At ipse in necessitate quoq; domi uenabatur eas feras, quæ in hortis alebãtur. Atq; ipse nunquã antequam sudasset cœnã capiebat, nec equis priusquam essent exercitati, pabulũ inijciebat. Quin etiam ad hanc uenationem inuitabat sceptriferos suos. Itaq; longè ipse in omnibus honestis operibus excellebat, longè etiã sui præstabant ob exercitationem assiduam. Et de se quidem tale præbebat exemplum. Præterea alios quoq; & muneribus & magistratibus et consessibus & omnibus donabat honoribus, quos maximè intueretur quæ honesta sunt sequi. Itaq; multam

omnibus iniÿciebat ambitionem, quò quisque Cyro optimus uideretur. Insuper de Cyro uidemur didicisse, quòd non hac re solum decere existimabat principes subditis praestare, quòd ÿs forent meliores, sed etiam existimabat opus esse ut ornatu corporis eos allicerent. Itaque elegit stolam Medicam & ipse ferre, & ut familiares ea induerentur persuasit. Haec enim uisa est ei occultare, si quis defectum aliquem haberet in corpore: praeterea ea indutos & pulcherrimos & maximos ostendere. Etenim calceos tales habent, in quibus qui eos ferunt clàm aliquid subÿciant, quò maiores esse uideantur quàm sunt: sinebatq; ut oculos suppingerent coloribus, quò pulchrioribus quàm sunt oculis esse uiderentur, & fricarentur ut melius uiderentur colorati quàm natura essent. Exercuit eos insuper, ut neque spuere, neq; mucum emittere apparerent: praeterea ne ad quenquam spectandum conuerterentur, perinde quasi mirarentur nihil. Omnia uerò haec existimabat aliquid afferre, quò minus forent subditis contemptui. Quos igitur censebat dignos qui aliÿs praeessent, ex seipso ita composuit ut & meditarentur & uenerabiliter ÿs praeessent. Quos item constituit ad seruiendum, horum neminem incitabat ad meditandos ingenuos labores, neque assentiebatur ut haberent arma: uerùm curabat ut neque sine cibo unquam essent, neque sine potu, ingenuarum

nuarum meditationum gratia. Etenim quando immitterent ut agerent feras in campos equitibus, cibum in uenationem his ferre permittebat, liberorum autem nemini: & quando iter faciundum esset, agebat eos ad aquas ut iumenta. Cumq; esset prandendi tempus eos expectabat, donec aliquid essent ne esurirent. Itaque hi quoq; eum, ut uiri optimates, patrem uocabant, quòd sui ipsorum haberet curam, quò indubitatò semper mancipia forent. Atque uniuerso quidem Persarũ imperio hoc pacto parauit securitatem: sibi uerò ne à subiugatis periculi quicquam esset ad nocendum, ualde audebat. Etenim existimabat eos esse mollis, quos etiam intemperantis intueretur. Praterea neq; horum quisquam ei appropinquabat, neq; noctu neque interdiu. Quos autẽ & optimos putabat, armatosq; ac frequentis intuebatur, aliosq; eorũ equitum esse duces, alios peditũ, multos etiã eorum animis elatis esse sentiebat, ut qui satis essent ad imperãdũ, hi & eius custodibus maximè erãt proximi, & Cyro ipsi horũ multi sæpe cõmiscebãtur: necessariò enim his erat usurus. Per hos igitur ei quoq; periculũ erat maximè, ne quid pateretur multis modis. Quare cõsiderans quò ab ijs tut⁹ esset: nã his auferre arma, atq; eos imbellis reddere reprobauit, et iniustũ id ducẽs, et imperij solutionẽ hoc arbitratus. Quod rursus eos nõ admitteret, seq; ostẽderet fidẽ his nõ ha-

bere, arbitrabatur principium esse belli. Vnum autem quiddã horũ omnium nouit & optimum esse ad securitatẽ sui & pulcherrimum, si facere posset eorum præstantißimos sibi amicioris, quàm ipsi inter se forent. Quomodo igitur uidetur nobis adeptus ille eorum amorẽ, hoc enitemur ostẽdere. Primò enim aßiduè semper humanitatẽ animi maximè quoad poterat declarabat, existimãs quẽadmodum non facilè est illos amare quibus se odio esse putant, neq; beneuolos esse maleuolis, ita etiam qui cogniti fuerint amare et beneuoli esse, haudquaquam fieri posse ut his odio sint qui amari sese arbitrãtur. Donec igitur pecunijs imbecillior fuit ad beneficium conferendũ, tum prouidendo socijs ac familiaribus, tum anticipando labores, tum quòd perspicuum faceret se lætari eorũ bonis, malisq; tristari, hisce rebus studebat amicitiam uenari. Vbi autem factum est ut ipse posset pecunijs esse beneficus, uidemur sanè cognoscere nullum esse beneficium hominibus erga homines gratius, quàm quæ ab eodem fit uictitãdi sumptu, ciborum potuumq; collatio. Hoc autem Cyrus ita ratus primũ constituit ad mensam suã, ut quibus ipse conuiuium faceret, his similia semper esculenta ac sibi apponerentur, quæ satis essent permultis hominibus. Quæcunq; autem apposita essent, hæc omnia præterea quibus ipse conuiuæq; uterentur, distribuebat, quibus uellet amicorum

micorum memoriā ostendere uel benignitatem. Mittebat etiam singillatim ad hos quibus delectaretur aut in custodijs, aut in famulatibus, aut in quibuscunq; actionibus, hoc sanè significans, quòd se non lateret ea esse illos uoluntate ut sibi gratificarentur. Honorabat etiā seruos à mensa, cum aliquē laudaret: & uniuersum seruorum cibum in sua mēsa ponebat, ratus etiam hac re inducere in eos quādam beneuolentiam, quemadmodum in canes. Quòd si quem ex amicis uellet à multis coli, ad hos quoq; mittebat à mensa. Etenim nunc itē quibus uideant aliquid mitti à mensa regis, hos omnes magis colūt, ratí eos esse honorificos, & qui satis sint ad transigendum si qua re egeant. Præterea non solum horū quæ diximus gratia delectant ea quæ mittuntur à rege, uerumetiā quia uoluptate certò plurimum præstant quæ à regis mensa mittuntur. Quam rem ita habere non eſt mirandum. Nam quemadmodum aliæ artes in magnis urbibus excellentius laborantur, eodē modo regis esculenta sunt longè præstantius laborata. In paruis enim urbibus ijdem faciunt lectum, ualuas, aratrum, mensam. Persæpe etiam hic idem & ædificat et cōtentus est si accipiat hoc pacto à quib⁹ per datas operas ipse sat ali queat. Nō ergo fieri potest, ut qui multis utitur artibus, is homo omnia pulchrè faciat. At in magnis urbibus quia multi singulis egēt, satis est una etiā

 cuique

cuique ars ad alendum: ac sæpe ne tota quidem una, sed calceos facit hic uirorum, ille mulierũ. Est etiam ubi alter qui calceos facit, eos neruo solum consuens sibi uictum parat, alter autem scindens: hic tunicas duntaxat incidens, ille uerò faciens horum nihil, sed incisa componens. Necessariò igitur qui in breuißimo uersatur opere, hic uel optimè cogitur hoc facere. Idem etiam hoc patiuntur, quæ pertinent ad uictum. Cum enim idem lectum sternit, mensam ornat, massam & obsonia aliàs alia atq; alia facit, necesse est hunc ita in ijs habere ut singillatim accidit. Vbi uerò satis est operis uni unum, carnes elixare, alij assare, alij item piscem elixum facere, alij assatum, alij uerò facere panes, & ne hos quidem multiplices, sed satis est si præbeat speciẽ unã pulchrè, necesse sit, ut arbitror, hæc quæ ita fiunt longè excellenter facta esse. Qui igitur res faceret huiusmodi, esculentorum cultu longè omnes excellebat. Vt uerò alijs item rebus obsequens Cyrus longè præstabat, hoc equidem nunc enarrabo. Nam cum multò cæteris hominibus superior esset in plurimis censibus capiundis, multò etiam magis eos superabat in donandi magnitudine. Cyrus igitur hoc incepit, quod hac quoq; tempestate in regibus perseuerat in magnis muneribus faciundis. Cui enim ditiores amici ostenduntur quàm Persarum regi? Quis etiã pulchrioribus uidetur stolis suos

ornare

ornare quàm rex? Cuius dona cognoscuntur ut regia quadam, armillæ, torques, equi frænis insignes aureis. Non enim licet illic cuiquam hæc habere, cui rex non dederit. Quis itē alius dicitur donorū magnitudine efficere, ut rex antepo natur fratribus, parentibus filijs? Quis alius quoq; potuerit inimicos distātis multorū dierū iter punire ut rex Persarum? Quis præterea alius qui subiugasset imperiū, est à subditis uocatus pater cū diem obijt, quàm Cyrus? Hoc aūt nomē benefici uidelicet magis est, quā eius qui auferat. Dicimus præterea Cyrū & regis oculos, qui uocantur, & regis auris nō aliter adeptum esse, quàm munerando honorandoq;. Cum illos enim magnis afficeret beneficijs qui nūciassent, quæcunq; sibi pro tempore essent audiēda, fecit ut homines multi & auribus audirent et oculis uiderent, quò nuncijs suis utilitatem regi essent allaturi. Hinc igitur existimati etiam sunt multi esse oculi regis, & multæ aures. Quòd si quis putat unum expetendum oculum regi esse, non rectè putat: unus enim pauca & uideat & audiat, essetqúe alijs quasi negligentia quadam indicta, si hoc uni foret imperatum. Præterea quem cognoscerent esse oculum, hunc scirent cauendum esse. Sed non ita habet. At rex omnes audit, qui dicunt se aliquid audisse aut uidisse dignum diligentia. Sic igitur multæ existimātur esse regis aures et multi

oculi,

oculi, metuuntq; ubiq; ea dicere quæ minus regi conducant, tanquam eo uidente: & ea facere quæ nō prosint, quasi eo præsente. Non modò nemo ausus esset memorare mali quicquam de Cyro cum aliquo, sed ita quisq; ei erat affectus tanquam esset in omnibus oculis atq; auribus regis præsentibus semper. Quòd autem ita homines erga eum essent affecti, equidem nescio quam aliquis causam potiorem afferat, quam quòd pro paruis magna beneficia referret. Et quòd magnitudine munerum excelleret, non est mirandum, quoniam esset ditißimus. Sed quòd cultu ac diligentia, qui rex esset, amicos antecelleret, hoc sanè admirabilius. Ille igitur narratur nulla re, ubi superaretur, ita manifesto pudore affici consueße, ut amicorum cultu. Et eius oratio memoriæ prodita est, cum diceret similia esse opera boni pastoris & boni regis. Nam & pastorem decere id præstare, ut pecora habeant feliciter: & ijs uti, si tandem pecudum est felicitas. Et regem identidem decet urbes atq; homines felices facere, & ijs uti. Nihil igitur mirabile si hac esset sententia, ut pertinaciter uellet omnis homines obsequio præstare. Pulchrū etiā documentū Cyrus dicitur Crœso demonstraße, quando ab eo admonebatur, fore ut in multa largitione pauper fieret, cum liceret ei uni uiro quamplurimos auri thesauros domi reponere. Et Cyrum dicitur percunctatum: Et quot iam

mihi

mihi pecunias futuras fuisse arbitraris si aurum collegissem, ut ipse iubes, ex quo tẽpore sum in imperio? Crœsumq; respondisse, magnũ quendã numerum. Atq; Cyrum ad hac dixisse: Age igitur Crœse, mitte uirũ unà cum hoc Hystaspa, cui tu maximè credis. Tu uerò Hystaspa circumadiens amicos, dic eis me auro egere ad opus quoddã: etenim uerò egeo: eisq; iube, mihi prabeant pecunias quascunq; singuli queãt: scriptam autem obsignatamq; epistolam dent ferendam Crœsi famulo. Hac aũt quacunq; dixerat, cum scripsisset obsignassetq; literas, eas Hystaspa ad amicos dedit, scripsitq; ad omnes ut Hystaspam exciperent ut amicum suũ. Cum igitur amicos circuisset Hystaspas, & Crœsi famulus epistolas tulisset, ait Hystaspas: O rex Cyre, etiã me iam ut diuite decet uti. Adsum enim multis donatus muneribus ob literas tuas. Et Cyrus ait: Vnus igitur iam etiã hic nobis Crœse thesaurus est: alios uerò ipse intuere, & supputa quot pecunia sunt parata, si quid mihi utendum sit. Supputatis igitur Crœsus pecuniјs, multò plures inuenit quàm Cyro dixerat futuras fuisse iam in thesauris, si eas collegisset. Quod ubi patuit, Cyrus dixisse traditur: Vidésne Crœse mihi quoque esse thesauros? At ipse mihi iubes, ut eos collectos apud me habeam, ut propter eos & inuidia sim & odio, ac fidem habeam mercenarijs custodibus, quos ijs prafecerim.

cerim. At ego dum amicos diuites reddo, hos mihi thesauros esse puto, & custodes simul cum mei ipsius, tum meorũ bonorũ longè fideliores, quàm si præsidiarios stipendiarios præfecissem. Atq; aliud item dicam tibi: Ego enim Crœse, quod dij dederunt animis hominum, qui omnes identidem pauperes fecerunt, hoc ne ipse quidẽ possum esse superior, sed insatiabilis sum pecuniarum quemadmodum alij. Verùm ego hoc mihi uideor multitudini præstare, quòd hi posteaquam plus quàm satis est adepti fuerint, alias suas pecunias defodientes, alias marcescere facientes, alias numerantes, metientes, expendentes, uentilantes, custodientesq;, turbationes habent. Et ipsas tamen cum intra ædes tot habeant, neq; comedunt plus quàm ferre possunt: frangerentur enim: neq; induuntur plus quàm ferre etiam queunt: suffocarentur enim. Sed pecuniæ superuacaneæ negocia afferunt. Verùm ego ministerium præsto dijs immortalibus, ac pluris pecunias semper desidero, quas cum adeptus fuero, eas quas mihi uideo superesse, his indigentias amicorũ leuo, & diuitijs homines & beneficijs prosequens, ex ijs beneuolentiam & amicitiam mihi comparo. Ex ijs uerò hominibus fructus mihi fit securitas & bona nominis fama, quæ neq; marcescũt, neq; quò plura sunt, corrũpuntur, Sed gloriæ quò plus est, eò et maius & melius, & ad ferẽdũ fit leuius: sæpe etiã

magis

magis eos leuat, à quibus fertur. Vt autem hoc etiam scias Crœse, ego nõ eos felicißimos duco, qui pecunias plurimas habeant & poßideant (hoc enim pacto qui muros custodiunt, essent felicißimi, quippe qui omnia quæ sunt in urbibus custodiunt) uerùm qui & comparare plurimas pecunias iustè poßit, et ijs uti honestè plurimis, hunc ego felicẽ esse puto, eiusq́; pecunias. Atq; hæc Cyrus dilucidè faciebat, quemadmodum etiam dicebat. Ad hæc cum Cyrus cogitasset permultos homines, si quidem bona ualetudine utantur, parari ut sint necessaria habituri, eaq́; reponere quæ usui sunt ad uictum bene ualentiũ: ut aũt si ægrotarint afforẽt utilia, huius rei nõ admodũ eos habere diligẽtiã uidebat: itaque existimauit circa hæc quoq; sibi elaborandum, medicosq́; optimos ad sese accersiuit ut cum his loqueretur: & quæcunq; uel instrumenta utilia esse dixisset aliquis eorũ, uel uenena, uel esculenta, uel potulenta, hæc omnia parata seruabat apud sese. Considerabat etiã quando quis eorum ægrotaret, quod eßet curãdi tẽpus, præbebatq́; omnia quibus opus esset. Habebat etiam medicis gratiam, cum quis sanasset quenquam eorum quos ab illis sanandos accepissent. Hæc igitur & huiusmodi permulta moliebatur, ut apud eos excelleret à quibus amari uellet. Quarum autem rerum & certamen pronunciabat ac præmia proponebat, uolens inijcere contentionem

tionem de pulchris bonisq; operibus, hac Cyro laudem afferebant, quòd curaret ut uirtus exercceretur. Et optimatibus quidē hæc certamina inuicem iniiciebant et lites et peruicacitas. Insuper et legem Cyrus constituit, quæcunq; diiudicanda essent, siue ciuili causa, siue concertatione, ut hi quibus diiudicatione opus esset, refugium haberent ad iudices. Perspicuum igitur erat coniectare solitos ipsos aduersarios optimorum amicißimorumq; iudicum ambos aliquid. Victus autem, his qui uicerant inuidebat, & qui non pro se sententiam tulissent eos oderat. Qui autē uicerat, simulabat iure uincere, itaq; existimabat gratiā debere nemini. Et qui amicitia primi apud Cyrum esse uellent, quemadmodum in urbibus alii, ita etiam hi inuidè inuicē habebant. Itaq; plures malebant alter alterum è medio tolli, quàm unà agere inuicē boni quicquam. Et hæc declarant Cyrum moliri solitum, ut hi qui potentißimi essent, magis eum amarēt quàm seipsos inuicem. Nunc autem iam enarrabimus, quo pacto primùm Cyrus emisit è regia: etenim emißionis uenerabilitas uidetur nobis ars una ex his quæ moliuntur, ne imperium sit contemptui. Itaq; primùm antequam egrederetur, uocatis ad sese & Persis & aliis qui præerant magistratibus, distribuit inter eos stolas Medicas: & tum primùm Persæ Medicam stolam induti sunt. Et cū eas distribueret, simul

hæc

hæc uerba ad eos loquebatur: se emittere uelle ad delubra dijs immortalibus constituta, ac simul cum illis sacra facere. Adeste igitur, inquit, ad fores stolis hisce ornati ante solis ortū, constituiminiq; quemadmodū uobis uerbis meis nunciarit Pheraulas Persas: cumq; ipse ducā, eritis in ea quæ uobis dicta fuerit regiōe. Quòd si uestrûm alicui aliter uidetur melius quàm ut nunc immittamus, cum reuerterimus is me doceat. Vt enim pulcherrimum atq; optimum esse nobis uideatur, ita singula constituenda sunt. Vbi autem primarijs distribuit stolas pulcherrimas, extulit alias quoq; stolas Medicas. Permultas enim parauerat nihilo parcens, neque purpureis, neq; ferrugineis, neq; puniceis, neque caricinis uestibus. Cumq; horum amictuū partem singillatim distribuisset inter duces, his iussit ut amicos suos hisce uestibus ornarent, quē-admodum, inquit, uos estis à me ornati. Et quidam ex præsentibus eum interrogauit: Tu, inquiens, ô Cyre, quando ornabere? Respondit aūt Cyrus: Non enim uideor nunc uobis ipse ornari, dum uos orno? Ergo si queam in uos amicos esse beneficus, apparebo etiā in stola quā habeo pulcherrimus. Sic igitur illi abeuntes, accersitos amicos stolis ornabant. At Cyrus arbitratus Pheraulā, qui erat ex ordine plebeio, & callidū esse et elegantē & modestū et sibi gratificādi studiosum, qui olim de singulis pro dignitate

y honorand

honorandis internuncius fuit: hunc igitur ubi uocasset, consuluit quo pacto esset facturus, ut emißio beneuolis uisu pulcherrima foret, inimicis autem maximè formidabilis. Vbi uerò ipsis considerantibus eadem ambobus sunt uisa, Cyrus Pheraulæ iußit curandum ut cras ita fieret emißio, ut uisa est pulchrè habere. Ego enim dixi, ut tibi de emißionis ordine parerent omnes. Verùm quò libentius te præcipientem audiant, fer tecum hasce tunicas ad spiculatorum duces: equitibusq; uocatis, dato has etiam equitum ducibus, & curruum ductoribus hasce alias tunicas. Pheraulas igitur ferebat tunicas acceptas. Quem duces ut uiderunt, dicebãt: Magnus iã sanè tu es Pheraula, quandoquidẽ iussurus es nobis facienda. Non equidem, respondit Pheraulas. Non solum enim non iubebo, ut uidetur, sed feram etiam sarcinas. Itaq; nunc fero hos duos amictus, alterũ alteri: & tu quidem horum cape utrũ ipse uis. Exhinc igitur ille accepto amictu, inuidentiæ est oblitus, cõtinuoq; eum consulebat utrũ caperet. At Pheraulas ubi cõsuluisset uter esset melior, dixissetq;: Si me accusaueris quòd tibi optionẽ dederim, rursus cũ ministrauero me utere altero ministro. Pheraulas cũ ita ut iussus fuerat tunicas distribuisset, cõtinuò ea curabat quæ ad egreßionẽ regiã pertinebãt, quò singula habitura essent quampulcherrimè. Cum uerò dies posterus factus esset, omnia ante

lucem erant pura atq; expedita. Ordines steterant & ab hac & ab altera parte uiæ, quemadmodum hoc etiã tẽpore stant, quà rex est immissurus, intra quos nemo ingredi potest qui minus sit ex honoratus. Flagriferi etiam steterant, qui uerberarent si quis turbaret. Steterant præterea primũ spiculatores circiter quatuor millia ad quaternos ante portas. duo millia uerò ex utroque portarum latere, aderantq; omnes equites qui ex equo descenderant sublatis manibus per candyas uestis. Et nunc etiã eas tollunt quãdo uidentur à rege. Et Persæ quidem stabant ad dexteram, sed alij socij ad læuam uiæ partem: et curruũ eodem modo utrinq; dimidium. Sed ubi patefactæ sunt portæ ipsius regiæ, primum agebãtur tauri Ioui optimo maximo ꝑpulchri quaterni, et ijs dijs alijs quos Magi sunt interpretati. Putant enim Persæ, multò magis artificibus esse utẽdum erga deos immortales, quã circa res alias. Post boues aũt agebãtur equi, ad Solis sacrificiũ. Post hos autẽ educebatur currus albus coronatus, iugo aureo, q esset Iouis sacrũ. Post hũc agebatur etiã Solis currus cãdidus, et is coronatus ut anterior. Post hũc etiã alius tertius currus educebatur, cuius equi strati erãt puniceis amictib⁹, et post eũ uiri sequebãtur, q ignẽ portarẽt in magno quodã foco. Post hæc uerò iã ipse Cyr⁹ apparebat prior ex portis super currũ rectã tiarã habens, tunicamq; purpuream pa i

albo distinctam, alij uerò semialbam habere nõ licet: & circa crura periscelidas hederco colore infectas, & candyn purpureum totum. Habebat etiã diadema circum tiaram, atq; eius cognati idem hoc habebant signum. Et hoc etiam tempore hoc idem habent. Manus uerò habebat extra chiridas. Comitabatur aũt eum auriga magnus quidem, sed minor sanè quàm ille, siue re ipsa minor, siue quomodocunq;. Verùm Cyrus longè maior uidebatur, quẽ omnes intuẽtes adorauere, siue quòd alij iussi essent incipere, siue quòd etiã stupefacti ob apparatum, & quòd Cyrus & magnus uideretur & pulcher. Antea uerò Persarum nemo adorabat Cyrũ. Sed cum procederet Cyri currus, procedebant hi spiculatores quatuor millia. Iuxta autem sequebantur insuper qui eum circundabant sceptriferi in equis ornati, unà cum pilis circiter trecenti. Adducebantur præterea equi à Cyro nutriti, qui haberẽt fræna aurea, amictusq; uirgatis strati essent, circiter ducẽtos. Et post hos hastiferi duo millia. Dein uerò equites qui primi facti sunt decẽ millia, instructi undiq; in cẽtenos, quibus Chrysantas præerat. Post quos sequebãtur Persarum equites alij decẽ millia, eodem instructi modo, quibus Hystaspas præerat. Et post hos alij decem millia identidem, quibus præfectus erat Datamas. Et post hos alij quorũ dux erat Gadatas. Post hos uerò sequebãtur

Medi

Medi equites, dein Armenij. Post Armenios Hyrcanij, post Hyrcanios uerò Cadusij sequebātur. Post equites autē sequebantur currus quaterni instructi, quibus præfectus erat Artabates Perses. Sed cum Cyrus iter faceret, permulti homines sequebātur extra signa, alius rem aliā rogantes. Quare Cyrus cū ad eos misisset quosdam ex sceptriferis, qui eum terni sequebantur iuxtà ex utraq; parte currus, rei huiusce causa ut nunciarent, iussit ut ijs dicerent, si quis aliquid ab eo uellet, id doceret aliquē ex præbitoribus, quoniam illos diceret rem sibi dicturos. Quare illi abeuntes cōtinuò inter equites pergebant, consultantes quem quisque adiret. At Cyrus quos maximè ex amicis uellet ab hominibus coli, hos misso aliquo singillatim ad se uocabat, & his ita dicebat: Si quis horum qui me iuxtà sequuntur, uos aliquid doceat, qui uobis ui sus fuerit nihil dicere, nolite ei attendere. Qui uerò iustis rebus egere uideantur, mihi nunciate, quò per publicam consultationem eos expediamus. Alij igitur cum uocaret uehementer immittentes obediebant, imperium Cyro acturi, ostendentesq; uehementer se parêre. Erat Daiphernes quidam incultis moribus, qui putabat, si minus celeriter obediret, liberiorē se uisum iri. Quod Cyrus cum didicisset, priusquā se is adiret, secumq; dissereret, clam misso quodam ex sceptriferis, iussit ut ei diceret quòd nihilo

 ampli

amplius eo sibi opus esset, ac cæterùm nõ uocabat. Vt aũt qui post eũ uocatus esset, prius quàm ipse obediuit, immisit Cyrus, eiq; equũ dedit ex ijs qui iuxtà sequebãtur, iußitq; sceptrifero cuidam illũ ut ei ageret, quô ipse iußisset: quod quidem uidẽtibus uisum est honorificum quiddam esse: exhinc multò plures homines eũ colebant. Sed ubi uenerũt ad delubra, sacrum fecere Ioui optimo maximo, totosq; tauros cremauerũt: dein Soli totos equos cremauere, postea Telluri immolauerunt, ut Magi interpretati sunt, dein heroibus, Syriam habitãtibus. Post hæc uerò quoniã locus pulcher esset, calcẽ demonstrauit ut ad quindecim stadia eius loci, et dixit ut per tribus totis uiribus hic equos dimitterent. Vnà igitur cũ Persis ipse immisit ac uicit: nam maiorem in modum Cyro equestris cura fuerat. E Medis uerò Artabates uicit: nam equũ ei dederat Cyrus. E Syris uerò omnibus Gadatas. At ex Armenijs Tigranes. Ex Hyrcanijs aũt præfecti filius. At ex Sacis priuatus uir quidã equo suo alios reliquit equos, cũ esset prope dimidiũ curriculi. Hic igitur dicitur Cyrus interrogasse adolescentem, si regnum admitteret pro illo equo. illumq; respondisse: regnũ equidem minimè admitterem, uerùm locare gratiã apud uirum bonum, admissurus essem. Ad quem inquit Cyrus: Atqui ostendere tibi uolo, hic etiam si clausis oculis iacias, fore ut non ab-

rres à uiro bono. Omnino igitur, inquit Saca, sublata manu ostende mihi, ut hac sublata gleba illum feriam. Ac Cyrus demonstrat ei ubi suorum amicorum erant plurimi. Hic uerò clausis oculis immisit glebam, & equo transcurrentem Pheraulã assequitur: nã casu Pheraulas quiddam præcipiebat, quod Cyrus iusserat. Qui percussus ne conuersus est quidem, sed pergebat id acturus, cuius gratia iussus fuerat. Saca uerò respiciens, interrogat quem esset assecutus. Non per Iouem, inquit, quenquam es ex præsentibus assecutus. Sed minime quidem, inquit adolescẽs, ex absentibus quenquã. Ita mediusfidius, inquit Cyrus: tu quidem illum percußisti, qui equum celeriter inter currus immittit. Et quomodo, inquit, non cõuertitur? Ad quẽ inquit Cyrus: Insanus quidem est, ut uidetur. Quod audiens adolescens, ibat quinã esset cõsideraturus: inuenitq; Pheraulã, cuius barba & terra referta erat & sanguine, qui percusso ei fluebat ex nare. Sed ubi Pheraulã adisset, interrogauit si percussus esset. Cui ille respondit: Vt uides. Do igitur tibi hunc equũ, inquit adolescẽs. At Pheraulas interrogauit, cuius rei gratia. Exhinc Saca rem ei narrabat, dixitq; postremo: Et equidẽ puto nõ aberrasse à uiro bono. Ad quẽ respondit Pheraulas: At ditiori quã mihi, si saperes, eũ dedisses. Nunc uerò ego quoq; equũ admittã. Oro autem deos qui fecerunt ut abs te percuterer, mihi

 dent

dent ut faciã ne te pœniteat huius munerationis erga me. Atq; nunc tu, inquit, abequita in meum equũ aſcendens, rurſus ego ad te ibo. Ita quidẽ hi inuicem à ſe diſceſſerunt. Ex Caduſijs uerò uicit Rhadines. Dimiſit autem currus ſingillatim Cyrus, & qui uiciſſent dedit omnibus, tum boues, quò ubi ſacrificaſſent ueſcerentur, tũ etiam pocula. Itaq; bouem accepit ipſe uictoriæ præmiũ: ſed ex poculis partem ſuam Pheraulæ dedit, quoniã uiſus eſſet eius immiſsionẽ è regia pulchrè inſtruxiſſe. Itaq; ut tũ Cyrus cõſtituerat, ita etiam hoc tempore perſeuerat regis immiſsio, niſi quòd hoſtiæ deſunt quando nõ ſacrificet. Sed poſteaquã hæc finẽ habuerũt, in urbẽ redeunt, & diſtribuunt hi quidem quibus ædes datæ fuerãt, in ædibus: quibus autẽ nõ datæ fuerant, in ordine diſtribuerũt. At Pheraulas inuitato Saca, à quo equum acceperat, & munera ei dedit, & alia præbuit affatim. Cũq; cœnati eſſent, impletis poculis quæ acceperat à Cyro, & propinauit, & ea largitus eſt Sacæ. At Saca uidens multũ quidẽ ac pulchrũ ſtratũ, multũ etiã pulchrumq; apparatũ, ac famulos itẽ multos: Dic, inquit, mihi Pheraula, num etiam domi es ex diuitũ ordine? Ad quẽ Pheraulas reſpondit: Quorũ diuitum? Ex illorũ ſanè ſum ordine, qui ſibi manibus uictũ parant. Nã me pater inſtituit puerorũ diſciplina, cum ipſe parcè operaretur, aleretq;. Sed ubi in adoleſcẽtiã exceſsi,

cessi, cũ me nequiret ociosum alere, in agrũ deduxit, iussitq; ut operã facerem. Hic igitur ego illum alui contra, donec uixit: ipse terrã uertens ac serens, & agellum sanè admodũ paruum, nec malum quidẽ, sed omniũ iustissimũ. Quodcũq; cepisset semẽ, pulchrè iusteq; reddebat & ipsum & fructum haud sanè multũ: quandoq; tamẽ ob generositatem duplo ijs plura reddidit, quæ acceperat. Domi igitur ego uiuebam ita: nunc uerò hæc omnia quæ uides, Cyrus mihi dedit. Et Saca inquit: O beate quidẽ tu, cum ob alia, tũ propter hoc ipsum quòd ex paupere diues es factus. Multò enim te arbitror ob hanc etiam rem suauius ditari, quòd cum pecuniarum fame tenereris, factus es diues. Ad quem Pheraulas respondit: Num enim ita Saca existimas, me nunc eò uiuere iucundius quò plura possideo? An ignoras me & comedere & bibere & dormire nullo modo mihi iucundius, quàm tunc cum eram pauper? Quòd autem hæc sunt mihi permulta, tantum mihi est lucri quòd plura me oportet custodire, plura alijs tribuere, & quò plura curo, eò mihi plura esse negocia. Nunc enim famuli multi cibum à me petunt, multi potum, multi amictus, alij egent medicis. Venit etiam aliquis qui ferat pecudes à lupis absumptas, aut boues præcipitium passos, aut morbum pecora dicens inuasisse. Itaq; mihi uideor magis tristari quòd nunc plura possideam, quàm antea quòd pauca

haberem. Verum, inquit Saca, cum salua certò esse multa intueris, multò magis lætaris quã ego. Ad quę respondit Pheraulas: Nequaquã Saca ita iucundum est habere pecunias, ut molestũ eas amittere. Noueris autem me uera dicere. Nemo enim diues cogitur uigilare propter uoluptatẽ: sed neminem eorum uides qui aliquid amiserint, præ dolore posse dormire. Medius fidius, inquit Saca, neque illorum quenquam qui aliquid acceperint, somnolentũ uideas præ uoluptate. Vera, inquit, narras: si enim aliquid habere ita suaue esset, ut accipere, diuites multò felicitate præstarẽt pauperibus: sed necesse est etiã Saca qui multa poßidet, eum facere multum etiam sumptum, & erga deos & erga amicos & erga hospites. Qui igitur ualde pecunijs delectatur, certò scito hunc etiam ualde tristari si sumptum faciat. Per Iouem, inquit Saca, ego non sum ex horum numero: sed hanc rem felicitati dandam puto, cũ facere multum sumptũ, qui multa poßideat. Quid igitur, per deos immortalis, inquit Pheraulas, non ipse quamprimum fias admodum felix, & meipsum felicem facias? Accipe enim hæc omnia, ac poßide, ijsq; utere pro uoluntate tua, meq; aliud nihil quàm ut hospitem ale, & tenuius quoque quàm hospitem. Satis enim mihi futurũ est, quodcũque etiam ipse habeas, quòd horum sim particeps. Iocaris, inquit Saca. Et Pheraulas iureiurando affirmauit serio lo-

qui

qui se. Et alia quidem tibi Saca imperabo, inquit, à Cyro, ut neque eius fores te curare oporteat, neq; in expeditionē ire, sed tu diuitijs abundans domi mane: ego hæc faciam & pro te & pro meipso. Et si quid boni præterea accepero ob Cyri cultum, aut etiam ab aliqua re militari, id ad te feram, quò item pluribus domineris, solum me soluito hac cura. Nam si mihi ab his ocium futurum puto ut & mihi et Cyro magno usui sim. Quibus ita dictis hæc inuicem composuere, faciebantq;. Et Saca quidem se ducebat felicem factum, quòd multis pecunijs dominaretur. Pheraulas itē arbitrabatur se beatissimum esse, quòd tutorem esset habiturus, qui sibi ocium præberet ad agendum quodcunque ei iucundum foret. Erat autem Pheraulas natura amicorum studiosior, & colere nihil ei iucundum ita esse uidebatur neq; utile, ut homines. Etenim arbitrabatur hominem animalium omnium esse optimū & gratissimum, quòd uideret & eos qui ab aliquo laudarentur, contrà etiā hosce alacriter laudare, enitiq; ut contrà rem gratam his facerēt, qui sibi gratificarētur: & quos cognosceret beneuolè habere, in illos nos contrà esse beneuolos: & quos uideret amare eos, hos odio habere non posse. parentesq; magis quàm omnia alia animalia: contrà item uelle colere & uiuos & mortuos. Cognoscebat autem alias quasq; animantis & magis ingratas esse, minusq; be-

neficij

neficij memores, quàm homines. Sic igitur & Pheraulas afficiebatur maxima uoluptate, quòd sibi licitum foret, ut liberatus cura aliarũ possessionũ, apud alios amicos uersari posset: et Saca plurimum lætabatur, quòd quia haberet multa, multis quoque usurus esset. Amabat autem & Saca Pheraulam, quòd semper afferret aliquid: & Sacam Pheraulas, quòd accipere uellet omnia, semperq; plura curans, nihilo magis ei præberet occupationem. Et hi quidem ita degebant. At Cyrus cũ sacrificasset uictoriæ præmia epulatus, uocauit ex amicis qui perspicuè uiderentur ipsum uelle & amplificatũ ire maximè, & honorare beneuolentissimè. Inuitauit etiam unà cum his Artabazum Medum, & Tigranem Armenium, & Hyrcanium præfectum, & Gobryam. Gadatas uerò sceptriferis eius praerat. Et ubi ille parauisset, ibi omnem intus uictum constituit. Cumq; aliqui unà cœnarent, Gadatas ne sedebat quidem, sed curam habebat. Dum uerò ipsi abessent, cœnabat ipse quoq; unà cũ Cyro: delectabatur enim unà cum eo esse. Pro his autẽ rebus multis magnis beneficijs honorabatur à Cyro, et propter Cyrũ apud alios quoq; erat in honore. Sed ut uenerũt inuitati ad cœnam, nõ temerè & incõsultò singulos locabat ad mensam: sed quẽ maximè honoraret, ad sinistram sedere iubebat manum, quòd hæc insidijs magis subiecta sit quàm dextera: secundum

dum verò ad dextram, tertiũ rursus ad sinistrã, & quartum ad dextram. Quòd si plures essent, eodem modo. Declarare enim quo pacto singulos honoraret, hoc ei bonũ esse uidebatur. Quòd ubi adhuc homines putant eum qui melior sit, neq; proclamandũ, neq; præmia accepturum, liquidò patet eos hic minimè inuicẽ habere pertinaciter: sed ubi qui optimus sit longè præfertur, hic maxima cum alacritate non obscurè omnes certant. Atque Cyrus ita declarabat eos qui apud se erant optimi, continuò incipiens à consessu & aßistẽtia: haud sanè immortalẽ quẽ consessum iusserat, cõstituit, sed lege cauit, ut bonis operibus ad honoratißimũ consessum ascenderetur. Ac si quis uoraciter immundeq; uesceretur, ut is secederet ad sedem minus honorificam. Qui autẽ excelleret in consessu, Cyrũ pudebat, quòd minus is uideretur bonis plurimis ab se affici. Atq; hæc quæ sub Cyro fuerunt, ita etiam hoc tempore sentimus permanere. Cum uerò cœnaret, uisum est Gobryæ, quòd singula permulta forẽt, minimè esse mirandum apud uirũ multis imperitantem. Sed quòd Cyrus qui res adeò magnas gereret, si quid iucundũ cepisse uideretur, nihil cõsumeret solus, sed id honoris haberet, ut qui aderant omnes, rei sibi datæ participes faceret, hoc sanè mirabatur. Persæpe quoque cum uidebat Gobryas hæc absentibus quibusdam amicis mittere, quibus ipse delectaretur.

retur. Quare posteaquam cœnauisset, & omnia Cyrus, quæ permulta erant, misisset à mensa, dixit Gobryas: At ego Cyre, hac te re plurimum cæteris præstare hominibus ducebam, quòd esses rei militaris scientissimus: nunc autem, deos testor, certò mihi uideri te magis humanitate præstare quàm re militari. Per Iouem, inquit, Cyrus multò profectò mihi iucundius est humanitatis opera demonstrare, quàm rei militaris. Quî tandem? inquit Gobryas. Quoniam, inquit, demonstranda sunt & ea quæ homines male faciunt, & ea quæ bene. Hinc igitur ubi modicè bibissent, interrogauit Hystaspas Cyrum: Num, inquiens, Cyre succensurus mihi sis, si te interrogauero quod audire ex te uolo? Sed ita per deos, inquit, contrà tibi succenserem si sentirem tacere te, quæ tibi interrogare uoluntas esset. Dic igitur, inquit, mihi, num ullo unquam tempore cũ uocatus abs te sum, nõ ueni? Dĳ meliora, inquit Cyrus. Sed dum obedio, num ociose obedio? Ne hoc quidem. Si quid etiam iam mihi iussisti tu, non id egi? Haud te, inquit, accuso. Quod autem agerem, unquam deprehẽdisti me non alacriter, aut iucundè minus id à me agi? Hoc omniũ minimè, inquit Cyrus. Quare tamen, inquit, per deos immortalis Cyre, Chrysantam scripsisti, ut honoratiore in loco quàm ego poneretur? Dico sanè quod in re est, inquit Cyrus. Omnino, inquit Hystaspas. Et tu rursus non mihi succen-

sebis si uera audias? Quin uoluptate, inquit, afficiar si didicero me non pati iniuriam. Chrysantas igitur, inquit, hic primùm quidem non expectabat uocari se, sed prius quàm uocaretur, aderat rerum mearum gratia. Deinde non id solum quod iuberetur, sed etiam quod ipse cognosceret esse mihi facto melius, hoc agebat. Cumq; aliquid dicendum esset ad socios, quæ dicere me puderet, consulebat mihi: & quæ sentiret me uelle à socijs cognosci, meq; animaduerteret pudere de meipso loqui, hæc ipse dicens tanquam suam esse sententiam ostendebat. Itaque his in rebus quid prohibet ipsum mihi esse meipso etiam meliorẽ? Ac sibi quidem semper ait, præsentia omnia satis esse: mihi uerò perspicuum est eum usq; considerare quid rursus utilitatis sit allaturus, multoq; magis exultat ac lætatur meis bonis, quàm ipse ego. Ad quæ ipsa respondit Hystaspas: Per Iunonem Cyre, lætor hæc me percunctatum. Cur maximè? inquit Cyrus. Quoniam ego etiam hoc enitar facere. Sed unum solum ignoro, quonã modo sim ostensurus gaudere me bonis tuis. Utrum manuum concussione utendum est, an ridendũ, an aliud faciundum? Et Artabazus inquit: Saltãdũ est Persicè. Quibus in uerbis risus factus est. Procedente autem symposio Cyrus Gobryã interrogauit: Dic mihi ô Gobrya, hócne tempore libentius putas horum alicui filiam tuam dare uxorem

rem, an cum primùm nobiscum congressus es? Num etiam ego, inquit Gobryas, uera loquor? Ita mehercule, inquit Cyrus, utpote quòd nulli interrogationi mendacio opus est. Certò igitur, inquit, scito me nunc multò libentius. Putas an etiā habeas, inquit Cyrus, dicere quam ob rem? Habeo equidem. Dic igitur. Quoniam tū equidem aspiciebam ipsos æquo animo tolerare labores ac pericula, nunc uerò eosdem uideo res secūdas temperanter ferre. Videturq; mihi Cyre, difficilius inuenire uirū qui bona pulchrè ferat, quàm qui mala. Altera enim in contumeliam multos, altera omnes in intemperantiam agunt. Et Cyrus inquit: Audistíne Hystaspa uerbum Gobryæ? Ita, inquit, mehercule. Quòd si multa loquatur huiusmodi, multò magis me capiet filiæ suæ procum, quàm si multa mihi pocula ostē tet. Profectò, inquit Gobryas, multa mihi sunt literis mandata huiusmodi, quæ tibi non inuidebo si filiam meam ceperis uxorem: pocula uerò quoniam mihi non uideris admittere, nescio an Chrysantæ huic das, quoniam & ipse tuam sellam subripuit. Atqui, inquit Cyrus, ô Hystaspa, & uos alij qui adestis. si mihi dixeritis cum quis uestrûm nubere tētauerit, cognoscetis qualis etiam ego adiutor uobis futurus sim. Ad quem Gobryas respondit: Sed si quis tradere uult filiā, cui dicere oportet? Mihi, inquit Cyrus, etiam hoc: hanc enim artem egregie calleo.

Quam

Quã enim? inquit Chrysantas. Cognoscere scilicet quod matrimonij cuiq; cõueniat. Et Chrysantas respondit: Dic igitur per deos, quã mihi uxorem putas pulcherrimè cõuenire? Primùm, inquit Cyrus, paruam: paruus enim es etiã ipse. Nam si magnã ducas uxorẽ, ubi quandoq; uelis eam rectam osculari, prosilire te oportebit quemadmodum anserulos. Hoc, inquit Chrysantas, rectè prouides. Etenim nullo modo prorsus ad saltum sum aptus. Deinde, inquit, sima tibi uxor conductura sit uehemẽter. Ad quid item hoc? Quoniam, inquit, tu es adunco naso: ad simitatem uerò nasi subcuruitas, ut nõ te lateat, optimè accõmodatur. Dicis tu, inquit, ut cũ bene cœnato, quemadmodum nũc mecum qui cœnatus non sit, conueniat? Ita medius fidius, inquit Cyrus. Nam plenorum uenter fit curuus, incœnatorum autem simus. Ad quem respõdit Chrysantas: Frigido autem regi poßísne dicere per deos, cuiusmodi uxor cõductura sit? Et hic quidem tum Cyrus uehementer risit, tum identidem alij. Quibus simul ridentibus inquit Hystaspas: Multò equidẽ maximè ob hanc rem tibi inuideo in imperio. Ob quam? inquit Cyrus. Quòd potes etiam frigidus risum prabere. Et Cyrus inquit: Postea nolis emere plurimi, ut abs te hæc dicta essent & ei nunciata, apud quam uis in precio haberi te esse urbanum. Et his cauillis ita utebantur. Postea uerò Tigrani extu-

lit mundum muliebrẽ, quem iußit uxori ut daret, quoniam fortiter in re militari se gesserit cum uiro. Artabazo uerò aureum poculum, Hyrcanio autem equum, aliaq; permulta ac pulchra largitus est. Tibi autem, inquit, ô Gobrya, uirum filiæ tuæ dabo. Ergo, inquit Hystaspas, me dabis, quò historias quoq; accipiam. Num, inquit Cyrus, tibi substãtia est digna rebus puellæ? Ita, inquit, per Iouem multò pluribus pecunijs. Et ubi est, inquit Cyrus, hæc tibi substantia? Hic, respondit Hystaspas. ubi etiam ipse sedes qui mihi amicus es. Sufficit mihi, inquit Gobryas. Et continuò dextrã cum extendisset: Da, inquit, Cyre. Admitto enim. Et Cyrus Hystaspæ dextrã capiẽs, dedit Gobryæ. Ille autem excepit. Exhinc multa atq; pulchra dona dedit Hystaspæ, quò ea puellæ mitteret. Chrysantam uerò ad se tractũ osculatus est. Atque Artabazus inquit: Per deum Cyre, nõ similis auri & mihi poculũ dedisti & Chrysantæ dono. Verùm tibi etiã, inquit, dabo. Quæsiuit ille: Quando? Ad trigesimum, inquit, annum. Itaq; sic te parato ut expectaturum, & non ut moriturũ. Et tum quidem cõuiuium hoc pacto desijt. Ii uerò cum surrexissent, surrexit itẽ Cyrus, & eos deduxit ad fores usque. Postridie uerò eius diei dimisit socios quosq; domum pro uoluntate sua, his exceptis quicunque habitare apud se uellent: quibus et agrum dedit & ædis,

quæ omnia hac etiam tempestate posteri eorum qui remansére, poßident. Hi autem sunt maiore ex parte Medi & Hyrcanij. Eos uerò qui abirent, cũ plurimis muneribus donauisset, fecissetq; ne quid expostularent, & principes & milites dimisit. Exhinc distribuit inter milites suos pecunias quascunq; ex Sardibus ceperat. Atque ijs qui denis millibus præessent, eorumq; ministris electas pecunias dedit pro dignitate cuiusque, alias uerò distribuit. Et pecuniarum parte data præfecto cuiq; denorum millium, his permisit earum tributionem, quemadmodum ipse illis tribuerat. Dederunt autem alias pecunias singuli principes, singulos eos dijudicantes magistratus quibus ipsi præessent: ultimas autem pecunias hi qui senis præerant, pro iudicio suo cuiq; priuato dedere pro dignitate. Et ita omnes iustam portionem acceperunt. Vbi uerò pecunias accepissent quæ tum datæ sunt, quidam huiusmodi uerba de Cyro loquebatur: Certè multas ipse pecunias habet, qui singillatim nobis tot dedit. Aliqui autẽ dicebant: Quas multas pecunias habet? ingenium Cyri non tale est ut ditari omnino uelit, sed dando magis lætatur quàm poßidendo. Quæ uerba cum accepisset, et eas de se opiniones, collegit & amicos et tempestiuos omnis, atq; in hũc modum loquutus est: Viri amici, uidi equidem iam homines qui uideri uolunt plura poßidere quàm habeant, rati

hi quidē liberaliores ita apparere : at hi uidentur mihi secus trahi quàm uolunt. Nam cum is qui uidetur habere multas pecunias, minus pro dignitate substantiæ amicis prodest, auaritiæ nomen subit, mea quidē sententia. Sunt etiam qui latêre alios uolunt, quascunq; ipsi habeant. Improbi igitur etiam hi uidentur mihi esse in amicos. Nā quoniā quas ipsi pecunias habeant ignoratur, sæpe indigentes amici sodalibus minus nunciant, sed decipiuntur. Simplicis autem apertißimiq; uiri mihi uidetur esse, qui manifestata substantia, ex hac exercetur circa æquū & bonū. Ego igitur ostendere uobis uolo, quæ mihi sunt omnia, quæcūq; possunt uideri. Quæcunque aūt uideri nō possunt, ea enarrabo. Quæ loquutus, alia quidem bona ostendebat, quæ multa pulchraq; poßidebat. Quæ autem reposita erant, ut quæ uideri facilè non possent, ea enarrabat. Postremò ita dixit: Hæc, ô uiri amicißimi, omnia oportet uos arbitrari non magis mea esse quàm etiam uestra. Ego enim hæc congero, neq; ut ipse impediam, neq; ut ipse consumam (nec enim poßim id facere) sed quò habeā quod sim ei daturus, qui è uobis pulchri aliquid fecerit: & quò si quis uestrûm existimauerit rei alicuius indigere, si ad me ueniat, accipiat quod ei sit opus. Et hæc sanè dicta sunt ita. Sed ubi iam ei uisum res Babylone pulchrè habere, ita ut etiam abire posset, parauit reditum in Persas

sas.

ſas,eumq; alijs praecepit. Vbi uerò putauit ſatis ea habere,quibus egere futurum urbitrabatur, ſic tandem ſoluit. Exponemus præterea hæc,ut multus exercitus cum eſſet,pulchro ordine parabatur,ac rurſus itineri accingebatur,atq; celeriter ponebatur quo in loco oportet. Vbicunq; enim caſtrametabatur rex, ibi uniuerſus regis exercitus ſeſe cum tabernaculis locat & æſtate & hyeme. Cyrus autem cõtinuò hoc legitimum fecit,ut tabernaculum poneretur ex orientis regione. Deinde conſtituit, primùm quidem quantum abeſſe cum tabernaculis oporteret ſpiculatores à regio tabernaculo. Dein dexterũ locum oſtendit ijs qui cibum facerent,ſiniſtrum autem obſoniorum artificibus. Equis quoq; dexterum locum,iumentis uerò alijs ſiniſtrum Et reliqua conſtituta ſunt ita, ut quiſq; ſciret ſedem ſuam & dimenſione et loco. Cum uerò iter rurſus eſt faciundum, componit quiſq; ea uaſa quibus pro conſtitutione eſt utendum. Alij item ea ponunt in iumentis. Itaq; ueniunt ſimul omnes qui agũt impedimenta ad agendũ conſtituta: ſimul etiam omnes reponunt, quiſq; ſuper ſua iumenta. Sic igitur idem tempus ſatis eſt,ut & unum tabernaculum & omnia tollantur. Identidem ſic habet etiam de apparatu, & de faciundis neceſſarijs omnibus tempeſtiuè: eodem modo ſingulis conſtitutum eſt quæ facere oporteat. Ob quam quidem rem idem tempus ſufficit & uni parti,

 & omn

& omnibus ad faciundũ. Quemadmodum uerò famuli qui erant ad res necessarias constituti, locum habebant cõuenientem singuli, ita etiã armigeri eius in expeditione & habebant locũ armaturæ accommodatum, et sciebant quis hic esset, & indubitatò omnes se locabant. Perpulchrũ sanè arbitrabatur Cyrus, in ædibus quoq; esse aptæ locationis studium. Cum enim cuiquam re ulla est opus, liquidum est quô sit iturus ad eam accipiendã. Multò præterea pulchrius existimauit, si bene positæ essent tribus militares. Quò enim acutiora sunt tempora earum rerum quibus utendum est ad res bellicas, maiora etiã errata fiunt per eos qui in his cunctantur. Ab illis uerò qui tempestiuè adsunt, uidebat utilitates fieri plurimi æstimandas in rebus bellicis, itaque curam habebat huius ordinis maximè. Atque ipse Cyrus primùm se in medio castrorum collocabat, utpote quòd hic locus munitissimus foret. Dein uiros maximè fidos, quemadmodum semper cõsueuit, circum se habebat. Hi uerò cum circulariter starent, & equites habebat & curruum ductores. Etenim his putabat opus esse loco munitißimo, quoniã quibus cum armis præliantur, nihil horũ paratum expeditumq; habentes castrametantur, quin multo his tempore opus est ad se armandos, si utiliter sint educturi. In dextera autem ac sinistra et suÿpsius & equitũ parte, locus erat scutatis constitutus.

tutus. Sagittariorum itē locus & antè erat & post,tum ipsum,tum etiā equites. Milites uerò grauis armaturæ & qui magnas haberēt cratis,circum eos omnis habebat ueluti murū, quò si quid oporteret parari milites, hi cōstantißimè aggreßi præberēt ijs ad armandū securitatem. Accubabant autē ei in ordine quēadmodum milites grauis armaturæ, sic quoq; scutati ac sagittarij,quò etiā noctu si quid ei opus esset, sicuti & milites ipsi parati sunt ad feriendum cominus inuadentē, ita & sagittarij & iaculatores si qui adorirentur , præstò iacula sagittasq; torquerent pro his militibus. Habebant præterea signa omnes principes in tabernaculis. Sed ministri quemadmodū etiam in urbibus qui temperantes prudentesq; sunt, plurimorum quoq; sciebant habitationes , præsertim tempestiuorum,eodem quoq; modo Cyri ministri, & sciebāt in castris ducū loca,& signa cognoscebant quæ singulis essent:quare si quo illorū Cyro opus esset,eum nō quærebāt,sed quambreuissimè currebant ad singulos. Et quoniam nationes singulæ meræ essent,multò etiā magis erant manifestæ,& cū quis bene iussa seruaret,& si quis minus ageret quod iussum esset:Igitur cum ita illi haberent,censebat Cyrus si quis etiā inuaderet noctu aut die , inuadētis hostes tanquā in insidias in castra incidere. Atq; disciplinæ militaris non hoc solum esse ducebat,si quis ex-

tendere phalangas facile poßit, aut restringere, aut ex cornu in phalanga redigere, aut ex dextra uel sinistra, aut à tergo apparẽtibus hostibus rectè explicare: sed etiam distrahere cum opus sit, ordinarium praeceptum existimabat: et quo pacto ponenda esset qualibet pars quò maxime esset utilis, & quomodo accelerandũ ubi assequi oporteat: haec omnia ac similia periti strenuiq; uiri esse arbitrabatur, atq; haec omnia aequè curabat. Praeterea in itinerib⁹, ad id quod accideret semper exercitu disposito pergebat. In castrametatione uerò frequenter, quemadmodũ dictum est, exercitum locabat. At ubi uenerũt in Media regionem, diuertit Cyrus ad Cyaxarem. Qui ubi se inuicem sunt complexi, Cyrus primùm inquit Cyaxari, ei & aedes Babylone electas esse, & principia, quò haberet etiã cum illuc iret, diuersoriũ tanquam in domum. Dein quoq; alia ei dona dedit & plurima et pulcherrima. At Cyaxares his quidẽ acceptis, ad eum filiam misit, quae ferret & coronam auream, et armillas, & torquẽ, et stolam Medicam quàm fieri potuit pulcherrimam. Et puella quidem Cyrum coronabat. Cyaxares uerò dixit: Do etiam tibi Cyre hanc ipsàm uxorem, quae mea est filia. Tuus autem pater uxorem cepit filiam patris mei, ex qua ipse natus es. Haec autem est, quam tu saepe cum puer apud nos esses, cantiunculis demulcebas: cumq; aliquis eam interrogaret

ret cui nuberet, dicebat se Cyro nubere. Praterea do etiam ipsi dotem uniuersam Mediam: nec enim mas filius mihi legitimus est. Cyaxares ita est loquutus. Ad quem Cyrus respōdit: Verùm Cyaxares & genus laudo, & puellā, & dona, sed hæc tibi uolo consentire unà cum patris mei matrisq; sententia. Quæ quidē Cyrus in hunc modum loquutus est, sed puellæ tamen hæc omnia dona dedit, quæcunq; arbitrabatur Cyaxari quoq; grata fore. Et hæc cū fecisset, proficiscebatur in Persas. Sed ubi peruenit in Persarum fines, relicto alio agmine ipse unà cum amicis ad urbē pergebat, uictimas secum agens, quæ omnibus Persis satis essent & ad sacrificandū & ad epulandū. Agebat etiā dona quæ decerent & patrē, & matrē, & amicos alios: qualia item forent pro magistratuum & seniorū homotimorumq; dignitate. Dabat præterea Persis omnibus dona & maribus & fœminis, quæcunq; etiā hæc tempestate dantur à rege quādocunq; in Persas ierit. Exhinc collegit Cambyses Persarū seniores atq; magistratus, qui rerū maximarum ius habent. Inuitauit etiā Cyrum, ac tali est usus oratione: Viri Persæ, & tu Cyre fili, ego utrisq; uobis, ut decet, sum beneuolus Nā uobis Persæ rex sum, tu autem Cyre meus es filius. Itaq; mea est iustitia, quæcunq; uideor mihi nosse utrisq; uobis conducere, hæc ut in medium referā. Superioribus

enim tēporibus uos Cyrum amplificastis, quippe cui & exercitum dederitis, & exercitus principem constitueritis. Huius autē dux Cyrus pro deorum benignitate inclytos uos, ô Persæ, inter omnis homines reddidit, & in uniuersa Asia honorificos. Eorum uerò qui unà cum ipso militiam obiere, uiros optimatis etiā locupletauit. Multitudini uerò stipendium uictumq; parauit, constituioq; Persarum equitatu reddidit Persas agrorum itē participes. Si quidē in posterum ita senseritis, eritis inuicē uobis autores multarum bonarumq; rerum. Sin autē tu Cyre elatus secundis rebus præsentibus, aggrediaris in Persas quoq; pro auiditate imperium gerere quemadmodum in alios, aut uos ciues huius potentiæ inuidia tentabitis soluere huius imperiū, debetis non esse nescij uos inuicem uobis fore impedimento, quò minus rerum plurimarum bono perfruamini. Quæ quidem mala ne fiant, sed bona potius, mihi uidetur ut per publicum sacrificium, perq; deorum attestationem in hac pacta conueniatis. Te quidrm, ô Cyre, si quis aut regionē Persida bello appetierit, aut Persarum leges rescindere tentauerit, auxilium patriæ laturum omnibus uiribus. Vos autem, ô Persæ, si quis aut imperio Cyrum priuare aggrediatur, aut si subditorū mancipiorum quisquā defecerit, futuros auxilio & uobisipsis; & Cyro ad quicquid hic præcipiat. Atq; donec ego in ui-

uis

uis sum, meum sit in Persis imperium, sed ubi ipse diem obiero, regnum scilicet erit Cyri si uixerit. Cumq; hic in Persas uenerit, si religiose nobiscum se gesserit, ut hic sacra pro uobis faciat, quæ nunc ipse sacrifico. Sed ubi hic naturæ concesserit, rectè uobis consultũ erit mea senten tia, si ex genere uobis futurus, optimus uideatur, hic legitima dijs immortalibus persoluat. Quæ Cambyses cũ dixisset, probata sunt et Cyro & magistratibus Persarum. Atq; hæc ut tum pepigerunt, atq; deos attestati sunt, ita etiam hac tempestate facere inuicem & Persæ & rex perseuerant. His autem gestis abijt Cyrus: qui ubi uenit in Medos, ex patris matrisq; sententia uxorem capit Cyaxaris filiam, quæ fertur hoc etiam tẽpore fuisse pulcherrima. Etsi historici quidam tradunt, Cyrum matris sororem duxisse uxorem: sed ea etiam anus fuisset omnino. Continuò autem ubi cepit uxorem, eam secum habens soluit ex Media: qui ubi fuisset Babylone, uisum est ei satrapas iam esse mittendos in gentis subiugatas. Atque eos quidem qui in arcibus præsidijs præerant, atq; millenarios quos præfecerat custodiæ regionis, noluit alij parêre quàm sibi. Hæc prospiciebat, quoniam cogitaret ut si quis satraparum præ diuitijs atque hominum multitudine contumelia se esset affecturus, tentaturúsque minus parêre, continuò in regione haberet qui aduersar

uersarentur. Hæc igitur uolens agere, decreuit conuocare primum tempestiuos, eisq; prædicere ut scirent euntes quæ erant facturi: existimabat enim ita facilè eos esse laturos. Vbi aũt aliquis esset constitutus princeps, taliaq; acceperit, putabat Cyrus hæc illos laturos molestè, quippe qui arbitrarentur hæc facta esse propter ipsorũ infidelitatem. Sic igitur uocatis illis in concionem, huiusmodi uerba loquutus est: Viri amici, sunt nobis in urbibus subiugatis præsidia præsidiorumq; præfecti, quos tum reliquimus: et his ego abiens iussi ut aliam ad rẽ nullam essent curiosi, quàm ad seruandas urbis. Hos igitur à magistratu nolo amouere, quoniã bene ĩperata seruauere: sed alij satrapæ uidentur mihi mittẽdi qui imperẽt habitãtibus, quiq; accepto tributo & præsidiarijs militibus dent stipendiũ, & aliud quodcunq; opus est soluant. Videtur etiam mihi è uobis hic agentibus quibuscunq; negocia præbeo, cum ullos mitto acturos aliquid in has gentes, & agros tribuẽdos illic esse & ædis, quò et tributũ huc ad nos dent, & cum illuc eant, in propria habeant diuersoriũ. Hæc loquutus est, deditq; amicorum multis in omnibus subiugatis urbibus & ædis & subditos, & nunc etiam sunt illorũ posteris qui hæc tum acceperũt agri, permanentes alij in alio solo: ipsi autem habitant apud regem. Oportet autem, inquit, ut satrapas euntis in has regiones talis ipsi considere-

remus,

remus, qui meminerint huc etiã mittere quicquid aut pulchri aut boni in quolibet solo sit, quò nos quoq; qui hic sumus, participes simus bonorum omniũ quæ ubiq; sunt. Etenim si quid alicubi graue fiat, nobis erit ulciscendum. Hæc loquutus Cyr⁹ tũ quid dicendi finẽ fecit. Dein uerò quos ex amicis cognouit cupidos eundi in dicta loca, electis ex his qui aptißimi esse uidebantur, eos misit satrapas. In Arabiã quidem Megabyzum, in Cappadociam Artabatan, in Phrygiã magnam Artacaman. In Lydiam uerò & Ioniam Chrysantã, in Cariã Cadusium, ut Cares etiã petierunt: in Phrygiã uerò quæ adiacet Hellesponto & Aeolidi, Pharnuchũ. Ciliciæ aũt Cypri & Paphlagonũ, non misit Persas satrapas, quoniam ultro uisi sunt unà secum bellum geßisse aduersus Babylona. Atq; tributa quidem ut hi quoq; deferrẽt, ordinauit. Vt aũt tum Cyrus constituit, sic item hoc tempore & sunt regis arcium custodiæ: & millenarij qui custodibus præsunt, à rege constituti sunt, descriptiq; apud regẽ. Iußit præterea satrapis omnibus quos mittebat, ut pro uiribus ea omnia imitarentur, quæ ipsum facere uiderent. Et primũ quidem ut equites constituerẽt, aurigasq; ex his Persis & socijs qui unà secuti sunt: & quicunq; agrum principiaq; cepißent, hos cogerent ut ad fores irent temperantiæque studerent, & sese utendum satrapæ præberent

si quar

si qua re opus esset: atq; ut filios qui nascerĕtur, instituerent ire ad fores, quemadmodum apud ipsum. Insuper ut satrapes educeret ad uenationem eos qui sunt ad fores: & ut satrapes ipse, & qui unà cum eo sunt res bellicas exercerĕt. Quicūq; aūt, dixit, mihi reddiderit pro ratione potentiæ plurimos currus, plurimosq́; et optimos equites, hunc ego ut bonum sociū bonumq́; concustodem imperij, & Persarum & mei honoribus prosequar. Ad hæc præferantur apud uos quoq;, quemadmodum apud me, uiri optimates cæteris in consessu. Et mensa etiam sit sicuti mea, quæ alat primum famulos, dein satis sit ornata ad impertiundum etiam amicis: & ut eū qui pulchrè aliquid fecerit, quotidie rursus muneret. Insuper hortos comparate, atque nutrite feras, & neque ipsi unquam sine labore cibum apponite, neq; equis sine exercitatione pabulum inijcite: haud enim possim ipse qui unus sum, humana uirtute bona omniū uestrûm seruare semper, sed oportet me qui bonus sim, auxilio esse uobis unà cum his bonis quæ à me sunt: identidem quoq; uos qui ipsi boni sitis, cum his bonis quæ uobiscū sunt mihi esse socios. Vellem præterea uos hoc etiam animo uobiscum uolutaretis, me nihil horum ad quæ nunc uos hortor seruis imperare, sed quæ uobis faciunda dico, hæc item ipse omnia enitor agere. Et quemadmodum ego uobis iubeo ut me imitemini, sic item uos qui à

uobis

uobis magistratus habent, ut uos imitentur eos docetote. Atque hæc ut tum Cyrus constituit, etiam hoc tempore eodem modo omnes quæ sub rege sunt custodiæ similiter asseruantur. Omnes aūt principum ianuæ identidem celebrantur, ædesq; omnes et magnæ & paruæ simili ratione habitantur: atq; omnibus uiri optimates præferuntur, in consessu præsertim, omniaq; itinera eodē modo constituta sunt, & omnibus summatim cōprehenduntur multæ actiones, cū pauci sint præfecti. Hæc loquutus Cyrus ut singulis essent agenda, datisq; cuiq; uiribus, eos emisit: pronunciauitq; omnibus ut se pararent, utpote quòd in proximum annum in expeditionem eundum foret, faciundusq; census & uirorum & armorum & equorum & curruum. Considerauimus hoc præterea quod Cyro autore, ut aiūt, hac quoq; tempestate perdurat. Soluit enim uir annuatim semper exercitum secum habens, quò si cui satraparum auxilio opus sit, auxilium ei afferat: sin aliquis contumelia utatur, ut eum ad suauitatem redigat. Quòd si quis negat aut solutionem tributorum, aut inhabitantium custodiam, aut ut ager colatur, aut aliud quicquam eorum quæ sint constituta reliquerit, ut hæc omnia disponat, modereturq;: sin id minus queat, regi ut nunciet. Quod rex audiens, consultat de eo qui inordinatè quid egerit: & qui sæpe dicuntur regis filius descendit, regis frater

ter, regis oculus, & quandoq; minimè apparet, hi sunt regij quæsitores. Amouetur enim eorũ quisq; dum rex iusserit. Insuper didicimus aliud Cyrum excogitasse ad imperij magnitudinem, ex quo celeriter sentiebat quomodo ea haberent quæ permultum etiam distarent. Cum enim considerasset quantũ itineris equus faceret die equitans quantũ sat esset, fecit equorum stabula tantundẽ distantia, in quibus equos constituit, & qui equorum diligentiam haberent. Virumq́ue quolibet in loco ordinauit, qui aptus esset ad accipiendas literas quæ ferebantur, easq́; tradendas: quiq́; reciperet equos defatigatos atq; homines, recentisq́; alios mitteret. Interdum etiã ferunt ne noctes quidem sufficere huic itineri, sed diurno nuncio nocturnum succedere. Quibus rebus ita gestis, aiunt quidam hoc itineris uelocius perfici quàm gruum uolatum. Quòd si hoc mentiuntur, illud certè manifestũ est hanc pedestrem profectionem uelocißimam esse humanorum pedestrium itinerum: & quodq; bonum ubi sit quamcelerrimè intellectum, quamcelerrimè etiã curari. Sed ubi annus præterijt, coëgit Cyrus exercitum suum ad Babylona, cui fuisse fertur equites ad centum uiginti millia, currus falcatos ad duo millia, pedites uerò ad quingenta uiginti millia. Vbi uerò hæc parasset Cyrus, mouit hunc exercitũ, quo fertur subiugasse gentes eas omnis, quæ ab ineunte Syria

habitant

habitant usq; ad mare rubrum. Postea uerò expeditio facta dicitur in Aegyptũ, subiugasseq; Aegyptum. Exhinc imperium terminauit Cyro ad orientem rubrum mare, ad septentriones põtus Euxinus, ad occidentẽ Cyprus et Aegyptus, ad meridiem Aethiopia. Horum autem meta alia propter calorem, alia propter frigus, aliæ propter aquam, alia uerò propter ariditatem sunt cultu difficiles. At Cyrus in harũ medio uitam agens, tempore hyemali degebat Babylone septẽ menses: hæc enim regio clemẽs est. Per ueris aũt tempus tres menses degebat Susis, in æstatis autem uehemẽtia menses duos agebat Ecbatanis. Sic aũt Cyrus dum faceret, ferunt eum per calores & frigora degere semper solitum in uerno tempore. Et usqueadeò homines erãt in eum affecti, ut omnis gens deterius habere uideretur, nisi ad Cyrum misisset quod pulchrum eis in regione uel oriretur, uel nutriretur, uel arte excogitaretur. Omnis etiam urbs identidem, omnisq; uir priuatus fieri sanè diues uidebatur, si quid Cyro largiretur. Etenim Cyrus à singulis ea accipiens quibus dantes abundabant, ea retribuebat quorũ eos esse inopes sentiret. Verùm cum ita æuum processisset Cyrus, iam admodum senex uenit in Persas anno septimo sui imperij, cuius pater matérque iandiu, ut par erat, diẽ obierant. Atq; Cyrus sacrificauit uictimas legitimas, duxitq; chorũ Persis more

patrio, & omnibus tribuit dona, ut consueuerat. Cumq; dormiret in regia, uisus est ei aduenisse melior quidã quàm natura humana, eiq; dixisse: Para te, ô Cyre, iam enim abis ad deos. Quod somnium intutus excitatus est, propeq́ue intelligere est uisus uitæ exitum adesse. Itaq; hostijs continuò captis, eas sacrificabat et Ioui patrio, & Soli, & alijs dijs in cacuminibus, ut Persæ sacrificant, ita orans: Iupiter patrie, ac Sol, dijq; omnes, hæc accipite & ultima sacrificia multarũ pulchrarumq; rerum gestarum, & gratiarũ dona, quòd significâstis mihi & in sacris, & in signis cœlestibus, & in augurijs, & in rumoribus, & quæ agenda erãt, & quæ non agenda. Multa autẽ uobis gratia, quòd & ipse noram diligentiam uestram, et nunquam in rebus secundis super hominem sum elatus. Peto autem à uobis, ut detis etiam nunc filijs quidem meis, & uxori, & amicis, & patriæ felicitatem. Mihi autem quale dedistis æuum, talem detis etiã uitæ exitum. Quæ Cyrus cum fecisset, domumq; reuertisset, uisus est suauiter quiescere, cubuitq;. Sed ubi hora iã erat, eũ adeuntes qui cõstituti fuerãt, iubebant ut lauaretur. Ad quos respõdit, libẽter se quiescere. Rursus hi cõstituti cũ tẽpus esset, cœnã apposuerũt. At Cyrus animo cibũ quidem nõ appetebat, sed uisus est sitire, bibitq;, & suauiter quidẽ. Sed ut postridie eius diei, ac die item tertio hæc itẽ ei acciditʃ

cidissent, filios uocauit: hi enim sequuti eũ fuerant, & erant in Persis. Vocauit praeterea amicos magistratusq́; Persarũ, quibus omnibus praesentibus loqui cœpit in hũc modũ: Filij mei charissimi, & uos amici omnes qui hic adestis, uitae finẽ adesse iam mihi ex multis equidẽ rebus perspicuè cognosco. Vos aũt decet cum obiero, omnia & dicere & facere, perinde atq; felicitatẽ adeptus sim. Ego enim & cum puer essem, quae in pueritia honesta existimantur, eorũ mihi uideor fructum consecutus: & ubi exceßi in ephebos, adolescẽtiae honestate, & perfectus uir factus, quae in uiris honesta sunt, his sum perfructus. Et cum unà cũ aetate procederẽ, mihi auctas cognoscere uisus sum uires meas. Itaq; senectutẽ meam nunquã sensi esse mea factã iuuẽta imbecilliorẽ. Neq; aliquid aut cupisse aut aggressum me noui, quod minus mihi contigerit: undiq; amicos meos per me factos esse felices, hostes uerò à me actos in seruitutẽ. Atq; meã patriã, quae antea in Asia nullũ habebat imperium, nunc prae caeteris relinquo honoratam. Quaecunq; adeptus sum, eorũ nihil noui minus mihi seruari. Et superius quidem tempus ita geßi, ut optaui. Cum metus aũt me comitaretur, ne quid in futurum uel uiderem, uel audirem, uel paterer molestum: is me non sinebat prorsus esse magno elatoq́; animo, neq; laetari absolutè. Nunc uerò si moriar, relinquo uos filij uiuos,

quos dÿ immortales dederunt mihi. Relinquo etiã patriã & amicos feliciter agentis. Quare quî ego minus iure memoriam beatitudinis in omnem ætatem consequar? Est autem à me declarandum, cui regnum sim relicturus, ne id si ambiguum sit, negocia uobis præbeat: equidem uos, ô filÿ, ambos æquè amo. Verùm & consilio prouidere, & ducem relinquere tempus uidetur esse hoc ei imperio, qui & prior est natus, & rerum plurium consentanee peritus. Institutus autem est etiam ita ipse & à mea & uestra patria senioribus, non solum fratribus, uerũ etiã ciuibus & incedendo, & sedendo, & dicendo cedere. Atque uos ego filÿ, ita initio institui, ut & seniores honoraretis, & honoraremini à iunioribus. Quare ita admittite quæ à me dicũtur, ut & uetera & usitata & legitima. At tu quidem, ô Cambyses, regnũ habe & dÿs dantibus & meipso, quantum in me est. Tibi uerò, ô Tanaozares, satrapæ esse do & Medorum et Armeniorum, & tertium Cadusiorum. Hæc uerò dans tibi, existimo imperium quidem maius atq; regni nomẽ seniori filio reliquisse, at felicitatẽ tibi cũ minore molestia. Qua enim humana lætitia cariturus sis, haud equidẽ uideo: quin omnia tibi sunt affutura, quæ uidentur afficere homines uoluptate. Sed cupere res factu difficilioris, ac multum esse solicitum, neq; posse quietem habere qui stimuletur æmulatione rerum à

rum à me gestarum, & insidias tendere obijciq; insidijs, hæc necessariò magis illum qui regem gerit, quàm te consequantur: quæ quidem ipsa, ut perspicuè nosti, multas ei qui lætari uelit, præbent occupationes. Quare, quod etiam te Cambyses minimè latet, nō est aureum hoc sceptrum quod regnum seruet, sed amici multi sceptrum sunt regibus uerißimum maximeq; securū. Verùm ne putes homines nasci natura fidos: omnibus enim ijdem fidi apparerent, quemadmodum etiam alia quæ natura gignuntur, omnibus apparent eadem: sed fidos oportet sibi unusquisq; faciat, quorum comparatio nullo modo fit ui, sed beneficentia potius. Itaq; si alios quosdam tentabis regni concustodes efficere, nusquam aliūde prius incipe quàm ab eo qui ex eodem loco natus est. Quare & homines ciues alienis præferendi sunt: & qui unà sunt aliti, ijs qui contubernales non sunt. Qui autem ex eodem semine sunt orti, & aliti ab eadem matre, & in ijsdem mœnibus adoleuerunt, & ab ijsdem sunt dilecti parentibus, & eandem matrem eundemq; patrem appellāt, quomodo hi minus sunt omnibus propinquitate præferendi? Nolite igitur quæ dij immortales bona admouent ad familiaritatem fratribus, inania unquam facere, sed ad hæc cōtinuò parate alia amicitiæ opera, & ita semper insuperabilis uobis inuicem futura est charitas. Qui fratri prouidet, seipsum curat. Cui enim

alij, cui frater est magnus, adeò bonũ sit ut fratri? Quis alius honorabit uirũ qui magnis sit uiribus ita ut frater? Quemnam timebit quisquã iniuria afficere, si frater sit magnus, ut fratrẽ? Nemo igitur te celerius huic audiat, neq; alacrius adsit. Nemini enim magis propria sunt huius neq; bona neque mala, quàm tibi. Cogita hæc præterea: Cui gratificeris unde maiora cõsequi speres, quàm huic? Cui etiam si auxiliũ feras, ualentiorem sociũ belli recipias? Quẽ præterea turpius est nõ amare, quàm fratrẽ? Quem omnium pulchrius est anteponare, quàm fratrẽ? Solus quidẽ, ô Cambyses, frater est, qui si prioris habet partes apud fratrem, neq; inuidia uenit ab alijs. Quin per deos patrios filij mihi charißimi, honorate uos inuicem, si quid etiam tunc mihi gratum facere cura est uobis. Non enim sanè hoc uidemini nosse dilucidè, me nihil amplius esse, cum ab humana uita decessero. Nam ne nunc quidem animum meũ uidebatis: uerùm ex his quæ ageret, eum esse cernebatis. Animos uerò eorũ qui iniuriam paßi sunt nõdum didicistis, quos metus sceleratis parricidis inijciunt, quas ultrices afflictiones in nefarios immittunt. Vita autem functis putetísne honores fuisse adhuc duraturos, si eorum animi nullius rei ius haberent? Nullo modo ego filij, ne hoc quidem mihi unquam persuasi, ut animus uiuat donec fuerit in corpore mortali: cum uerò ab

rò ab hoc solutus fuerit, moriatur. Video enim eum corpora mortalia quantum temporis in his sit, uiua praestare. Neque sanè animus, mea sententia, stupidus est atque insipiens, cum separetur à stupido insipientiq; corpore: sed cum mēs mera ac pura ab eo discreta fuerit, tum etiā cōsentaneum est ipsam maximè & uigere & sapere. Cum uerò homo dissoluitur, minimè est obscurum abire singula ad cognatam speciem ac suam, animo tamen excepto, qui solus neq; dum adest, neque dum abest, uidetur. Cogitate praeterea, nihil esse morti somno similius. At hominis animus tum scilicet maximè diuinus perspicitur, & tum futurorum aliquid prospicit: in somno enim, ut uidetur: maximè liber redditur. Quare si haec ita habēt, ut ipse mihi persuadeo, & animus relinquit corpus, uos, ô filij, uerentes animum meum, facite quae uos rogo. Quòd si ita non habent, sed manens animus in corpore unà cum corpore interit, deos saltem qui semper sunt, & omnia uident, & omnia possunt, quiq; hunc rerum omnium ordinem continent certum & immortalem & sine errore, quiq; prae pulchritudine atque magnitudine enarrari nō potest, hosce uos metuentes nihil usquam impium, nihil nefarium neque feceritis, neque consultaueritis. Et post deos quidem hominum etiā genus omne, quod semper propagatur, uobis uerendum est. Non enim uos dij in tenebris ope-

 rient,

riunt, sed opera uestra necesse est semper in propatulo uiuere apud omnes: quæ si pura & sine iniuria appareant, reddent uos inter omnis homines potentissimos. Quòd si quid iniusti inter uos inuicem cogitabitis, fidei dignitatem apud omnis homines amittetis. Nemo enim amplius credere uobis possit, neque si uos admodum eam præstare uelitis, intutus ille quidem eum à uobis iniuria affici, qui necessitudine sit coniunctissimus. Si igitur ego uos satis doceo quales inuicē esse debeatis, bene est: si id minus, saltem ab illis discite qui ante nos fuerunt: hæc enim optima est doctrina. Multi enim perseuerarūt in amicitia, parentes quidem cum filijs, & fratres cum fratribus, & horum iam aliqui contraria inuicem gesserunt. Quibus igitur alterutris quæ gessere conduxisse senseritis, hæc si eligatis rectè cōsultetis, Et de his quidē iam satis fortasse. Meum uerò corpus, ô mihi charissimi filij, cum moriar neq; in auro cōdite, neq; in argēto, neq; in alia re prorsus ulla, sed illud terræ reddite quāprimū. Quid enim hac re beatius quā terræ misceri, quæ pulchra omnia, bona omnia et giginit et nutrit? Ego uerò & aliâs me humanū præstiti, & nunc iucundè mihi uideor eius rei particeps fieri, quæ benefica est in homines. Enimuero iam, inquit, animus mihi uidetur deficere: unde, ut uidetur, incipit omni ex parte me relinquere. Quare si quis uestrûm aut dextram meam

tange-

tangere, aut oculum meum dum adhuc uiuo intueri uelit, me adeat propius. Verùm ubi ego oculos clausero, peto à uobis filij, nemo amplius corpus meum intueatur, neque uos etiam ipsi. Atque Persas quidem omnes ac socios inuitate ad monumentum meum, qui unà mecum laetentur, quòd iam securo in loco futurus sum, utpote qui nihil amplius mali patiar, neq; si cum dijs fuero, neq; si nihil amplius sim futurus. Quicũque autem uenerint, hos his beneficijs affectos, quæcunque existimatis in homine esse felici, dimittite. Et hoc ad postremum de me memineritis: si in amicos benefici fueritis, poteritis etiam plectere inimicos. Ac, ualete filij charissimi, matriq; hæc nũciate uerbis meis: & qui hic adestis, & qui abestis amici, ualete omnes. Hæc locutus, cum dedisset omnibus dextrã, oculos clausit, & ita diem obijt. Quòd pulcherrimũ quidem ac maximũ regnorum omnium Asiæ Cyri fuerit regnum, ipsum de se testimonium præbet. Terminos enim habuit ad orientem mare rubrum, ad septẽtriones, pontum Euxinum, ad occidentem Cyprum & Aegyptum, ad meridiem Aethiopiam. Id autem imperium cũ tanta esset magnitudine, una Cyri sententia gubernabatur, qui etiam ipse subditos suos æquè ac filios & honorabat & colebat, & Cyrum subditi perinde quasi patrem uenerabantur. Vbi Cyrus excessit è uiuis, continuò ipsi filij inter se

dißidere, continuoq́; urbes ac gentes defecere, sicq́; in deterius omnia uersa sunt. Quòd autem uera à me narrantur, incipiam à rebus diuinis hæc docere. Noui enim & regem prius, & qui sub rege essent, etiam his qui ultima scelera perpetrassent, siue iusiurandum iurati essent, inuiolatum præstare, siue dextras dedissent, constantißimè obseruare solitos. Quòd si minus tales fuissent, & huiusmodi de se opinionem nõ præbuissent, ne unus quidem credidisset eis, quemadmodum nunc nemo amplius credit, postea quam cognita est eorum impietas: sic utinam neq; tunc illi credidissent qui duces unà cum Cyro ascenderunt. At hoc tempore, qui priori de ijs opinioni adhibita fide ubi credidissent sese, ad regem acti, obtruncati sunt. Multi etiam eorum barbarorum qui unà militarunt, alij alijs decepti suasionibus periere. Multi præterea etiam ijs in rebus nunc sunt deteriores. Antea enim si quis aut periculum subijsset pro rege, aut urbem gentémue in seruitutem egisset, aut aliud quicquam pulchri boniúe ei peregisset, hi erant qui in honore habebantur. At nunc etiam si quis, quẽadmodum Leomithres, uxorem ac liberos amicorumq́; filios obsides apud Aegyptum liquisset, isq́; maximum iusiurandum iuratus foret, essetq́; id trãsgressus, quò uideretur aliquid emolumenti fecisse regi, hi sunt qui maximos honores præmij loco habent. Hæc igitur uidentes

Asiat

Asiatici, omnes ad impietatem & iniustitiam uersi sunt. Quales enim fuerint praefecti, tales etiam qui sub ipsis sunt, frequentius fiunt: ob eamq; rem maiore utuntur licentia nunc quàm antea, praesertim circa pecunias, ut sunt iniustiores. Non enim eos solùm qui magnis se delictis fecerunt obnoxios, sed iam hos item qui nihil fecerunt iniustè, comprehensos cogũt nullo iure pecunias soluere. Quo fit, ut nihilo illi minus qui uidentur esse ditißimi, quàm qui multa per iniustitiam deliquerũt, in metu sint, adeò ut neque in manus hi ire uelint potentiorum, neque audeant conuenire cum exercitu regio. Igitur quicunq; bellum cum ijs gerat, omnibus licet in regione ipsorum sine pugna uenari, utruncunque uelint propter illorum tum impietatem erga deos, tum iniustitiam erga homines. Mentes igitur eorum ita sunt omnino nunc deteriores quàm antiquitus. Quòd autem ne corpora quidem exercent, ut antea consuerunt, nũc item hoc exponam. Lex erat apud eos neque spuere, neque mucum facere. Est autem manifestum hac eos lege sanxisse, non quia parcerent corporis humori, sed quoniam uellent per labores ac sudorem reddere corpora solidiora. Hoc uerò tempore nõ spuere quidem, neq; emungi adhuc perdurat, sed labori nusquam studetur. Atqui antea erat Persis legitimũ comedere semel, quò toto die uterentur & circa res gerendas

rēdus & circa labores: hac uerò tempestate semel cibum capere adhuc permanet, sed nesci incipientes quemadmodū qui summo mane prandent, ad illorum usq; tempus comedentes potantesq; degunt, qui extremo uesperi cubant. Erat autem his legitimum, ne urcei importarentur in symposia, quippe qui putabant si minus nimis potarent, minus corporibus ac mentibus prosternerentur. Hac uerò tempestate quòd urcei non importentur, adhuc permanet; tantum autem bibunt, ut pro importandis urceis ipsi exportētur, quoniam nequeant amplius erecti egredi. Atqui ille quoq; mos patrius ijs erat, ut dum iter facerent, neq; comederent, neq; biberent, neq; horum gratia quicquam rerum necessariarum facerent, quod patêret: nunc autem ab ijs abstinere adhuc perdurat, sed itinera faciunt adeò breuia, ut minimè sit mirandum quòd à rebus necessarijs abstineant. Atqui ad uenationē quoque toties antea exibāt, ut pro exercitatione uenationes satis essent & ipsis & equis. Sed ubi Artaxerxes rex, & qui ei erant familiares, redditi sunt uino inferiores, non amplius eodem modo, neq; ipsi egrediebantur, neque alios ducebant ad uenationes: quin potius si qui laboris studiosi atque industrij unà cum suis equitibus simul uenarentur, liquidò ijs inuidebant, & ut seipsis meliores oderant. Praeterea puerorum institutio ad uenandum adhuc perdurat, sed disci-

plina

plina & meditatio equitandi extincta est: quoniam eò non eunt, ubi antecellere uideantur. Et quoniam pueri cum illic antea lites audirēt pro iure iudicari, uidebantur discere iustitiam, & hoc omnino conuersum est, quoniam certò uidēt eos uictores utri plus dederint. Sed eorum uim quæ è terra oriuntur, pueri antea discebant quò utilibus uterentur, & à perniciosis abstinerēt: nunc uerò uidentur hæc discere, quò mala quāplurima perpetrēt. Nusquā igitur plures quàm illic, neque moriuntur, neq; corrumpuntur ex uenenis. Quinetiā multò nunc delicatiores sunt quàm Cyri temporibus. Tum enim adhuc disciplina Persica & cōtinentia utebantur, Medorum uerò stola atq; lautitia: sed hoc tēpore Persicam constantiam æquo animo uident extingui, at Medorum molliciem diligenter seruāt. Declarare autem uolo eorum quoque delicias. Illis enim primùm cubilia non modò satis est sussternere molliter, uerumetiam lectorum pedes in tapetibus locant, ne pauimentum renitatur, sed ut tapetes cedant. Insuper quæ ludo iaciebantur ad mensam, & quæcunque reperta sunt antea, eorum nihil ablatum est, sed & noua semper excogitantur, & obsonia identidem: etenim utrunq; harum rerum noui artifices comparātur. Insuper hyeme non solum his satis est caput & & corpus atque pedes tegere, sed extremis manibus chirothecas crassas habent, & grandioris

ris anulos. Ac æstate quidem non his satis sunt, neque arborum, neque saxorum umbræ, sed in his umbras alias homines molientes eis adstant. Vtq; pocula quamplurima habeant, hac re gloriantur. Quæ si iniustè comparata sint, id nulli sibi dedecori ducunt: in illis enim & iniustitia lucriq; turpitudo lõgè est aucta. Atq; antea patrius eius mos erat, ne uiderẽtur tum proficisci pedites alius cuiusquã rei gratia, quàm ut equites optimi fierent: nũc autem plura in equis strata habent quàm in cubilibus. Nõ enim ita equitandi curam habent, ut molliter sedendi. Quæ uerò ad bellum pertinent, quo pacto in his non sunt conuenienter omnino deteriores quàm antea? Quibus superiore tempore patrium existebat, tum eos qui terrã colerent, ab hac ipsa equitatores reddi, qui etiam in expeditionem ibant: tum præsidiarios si militandum esset, pro regione stipendiarios esse: nunc uerò qui ostiarij sunt, & ciborum obsoniorumq; artifices, & pincernæ, & balneatores, et qui ad mensam apponũt, & qui è mensa tollunt, & qui dormitum agũt, & qui à somno excitant, & ornatores, qui & coloribus eos liniunt infricantq;, aliaq; decenter aptant: hosce omnis qui potestatem habent, equites faciunt, quò sibi stipendium ferant. Multitudo igitur ex his quoq; apparet, & nulla eorum ad bellum utilitas. Hoc etiam res declarãt ipsa: nam per eorũ regiones hostes facilius uer-

santur

ſantur quàm amici. Cyrus enim cum iactum ferentariorum amouiſſet, thoracibus autem et eos & equos armaſſet, & pilum unum cuique dediſſet in manum, cominus pugnam faciebat: ſed hoc tempore neque iactu utuntur amplius, neq; congredientes cominus præliantur. Atque pedites habent quidem ipſi crates & mucrones & ſecuris, quemadmodum Cyri temporibus pugnaturi, ſed cominus congredi neque hi uolunt. Nec item falcatis curribus ad id utuntur amplius, ad quod eos Cyrus eſt fabricatus. Cyrus enim cum aurigas amplificaſſet honoribus, bonosq; reddidiſſet, habebat qui in arma impetum facerent. Perſæ autem huius temporis cum ne norint quidem eos qui ſunt in curribus, cenſent ſimilis ſibi qui exercitatione carent eos fore, qui exercitati ſunt. Et hi quidem adoriuntur. Sed priuſquam fuerint inter hoſtes, alij è curribus ultro excidunt, alij exiliunt. Quo fit, ut iugales aurigis carentes pluribus ſæpe malis amicos quàm hoſtes afficiant. Quoniam nimirum ipſi quoque cognoſcunt, qualia ſibi propoſita ſunt belli præmia, remittuntur. Nemoq; amplius ſine Græcis ad bellum conſtituitur, neque cum inuicem belligerant, neque cum Græci agunt contra eos exercitum: ſed etiam aduerſus hoſce didicere cum Græcis bellum gerere. Et ego quidem arbitror, quæ pollicitus ſum, ea mihi aliquando eſſe abſoluta. Exiſtimo enim Perſas at-

que Persarum socios & magis impios esse aduersus deos, & magis nefarios in necessarios, et iniustioris erga alios, & ignauioris ad bellum hoc tempore, quàm antea fuerit demonstratum. Quòd si quis secus atque ego sentiat, si eorum is opera consideret, ea inueniet testimonio suo uerba mea confirmare.

FINIS.

ROMVLVS AMASAEVS LVDOVICO AVYLAE CAroli v. Cæsaris Imperatoris intimo cubiculario.

S. P. D.

AD amorem, Ludouice Auyla, in animus hominum excitandum, etsi nihil est uirtutis pulchritudine ualentius, sæpe tamen usu ueni re uidemus, ut ea amoris scintilla, quam uirtutis ipsius splẽdor accenderit, nisi mutuis officijs, & perspicuis beneuolẽtiæ indicijs foueatur, aut in ipsis amicitiæ primordijs elanguescat, aut ad luminis claritatem segnius emicet. Qua re à quo primum tempore tua me eximia indoles, suauissimi mores, incredibile optimarum artiũ studium, te ut quantum alium neminem amarẽ, impulerunt, ac mihi egregiam tuam erga me uoluntatem, tua multa & humanitatis plenissima officia

officia declararunt:nihil mihi sanctius, aut solennius esse debere existimaui,quàm ut orientis (ut ita dicam) mutui amoris nostri igniculos, certa quapiam meæ erga te obseruantiæ significatione inflammarem, atque enixè operam darem,ut me qui à te constanter & perpetuò diligerer,non indignißimum duceres. Quo in genere,cum eos qui amant nõ ignorarem, eos quos amant, ijs potißimum rebus munerari solere, quas ab illis maximè expeti intelligunt, tibi, quem literarum cupidißimum cognoram, aliquid de studiorum meorum quasi penu depromere cogitabã. Verùm cum de multis, quæ inchoata duntaxat atq; informata habeo, unum aliquid cuperem deligere, quod et ad meum erga te studium testificandum esset appositum, & tibi aptum ac iucundum contingeret:optatißimus tuus à Turcico bello cum Cæsare (quem maiestatis causa nomino) Bononiam reditus, facilè omnem eius delectus mei dubitationem sustulit. Cum enim in primo congressu nostro, tibi ego de sequundißimis Cæsaris euentis essem gratulatus, qui diuina uirtute sua, immanißimum hostem præproperam fugam facere coëgisset, atq; è re nata inter nos mentio facta esset Alexandri, Themistocles, Miltiadis, Agesilai, Luculli, Pompeij, & aliorum quorundam Imperatorum, quorum fuissent maximè illustres de Asia gẽtibus uictoriæ, quæsisti tu hoc

loco, quanam fuisset illa Græcorum expeditio, quam Plutarchus M. Antonio cum Parthis bellum gerenti, admirationi fuisse scriptum reliquerit: & nunquid Xenophontis, quem ille autorem nominat, de ea libri adhuc extent: exposui ego tibi celebratæ illius Græcorum monimenti historiæ summatim argumentum. Ac cum te eius subtilius cognoscendæ cupiditate incensum animaduerterem, in Xenophontis ipsius libris VII. *quos inter iuueniles meas exercitationes, in latinum sermonem conuersos haberem, rem omnem ordine explicatam, prius quàm hinc discederes, me tibi traditurum pollicitus sum. Ac statim è bibliotheca mea latebris, in quibus annos amplius* XII. *rudes, & informes penè contabuerant, eductos, ut in tuo nomine apparerent in lucem, non magis emisi, quàm extrusi. Quid enim facerem? An qui in huiusmodi aliqua re tibi gratificari ardentißimè cupissem, hoc à te gratiam incundi tempus prætermitterem? præsertim cum tu postea sæpius pro iure tuo me appellaris, & tanquam æris alieni submonueris. Ego uerò, cum quandiu esset hic Cæsar commoraturus incertum omnino esset, malui festinata expolitione in obsequendo studium & fidem, quàm emendationis maturitate curam & exactam quandam diligentiam tibi meam probare. Quin cum ex sermone etiam tuo suspicari potuissem, ita demum*

mum fore tibi hoc quicquid muneris est gratissimum, si posses absoluti iam operis uno tempore complusculа exemplaria habere, libros hosce non describendos (quod famæ fuisset meæ fortasse consultius) sed librariorum formulis exprimendos curaui. Neq; illud omnino me deterruit, quòd paratos uidebam multos, qui aut hanc uertendi operam cōtemnerent, aut melius uerti potuisse dicerent: illis enim quod respondeam in promptu est. Primùm iniquè eos facere qui laborem eum uituperent, per quem maximas & grauißimas disciplinas, facilè qui non sit rerum omnium imperitißimus, ab interitu uindicatas intelligere poßit. Deinde, non posse iurè id operis reprehendi, è quo summam aliquando de ueteribus ac recentioribus hominibus multi sibi laudem meruerint. Quanquā attentius consideranti, uideri quodammodo poßit ea quæ nunc legantur, maiore ex parte ab alijs, uel quasi mutuò accepta, uel ex alia lingua in patrium sermonē conuersa. Atq; ut nulla uertentem laus consequatur, mihi bene & præclarè de hominum genere meriti illi uideri solent, qui cum intelligerent operam suam alijs commodiorem, quàm sibi gloriosiorem fore, non grauatè suam paucorum laudem, ut quamplurimorum utilitati condonatam uellent, sibi in animum induxerunt. Ad hæc, iurè fortasse

nonnullis mea hæc æditio sermonem dederit, si in hoc uno omnes uigiliæ meæ uertantur, ac nõ tam multa à me scripta domi delitescant, ut quæ conuersa in lucem prodierint, illorum meritò prolusiones ueluti quædam numerentur. Et profectò facilè passurus sum meum hoc consilium reprehendi, si hi ipsi quibus id non probabitur, ostẽderint aliquando, se melius sua, quàm qui uerterunt aliena, pronunciasse. Quòd si mignimi fortasse negocij, atq; operæ leuißimæ græca in latinum transferre existimauerint, in hac cupio palæstra ut periculum faciant, intelligent profectò multa esse cogitantibus facilima, experientibus suprà quàm dici poßit grauia ac laboriosa. Postremò hos homines exoratos uelim, ne molestè ferant, me dum & incomparabili, quo tui incensus sum, amori indulgeo, & neglectæ fidei crimen redimo, de laude mea non plurimum laborasse. Iam uerò qui melius potuisse dicant, hi ut eadem, quæ ipse cum eos uerti fui ætate, à se aliquid melius conuersum, ac non maiore ocio, uel laxiore tempore elimatum ostendant, uehementer cupio. Hic est à Cæsaris in hanc urbem aduentu dies opinor quinquagesimus: ex his ipsis diebus, cum primorum aliquot lucem, partim in maximis reipub. negocijs, partim in scholarum publico munere consumpserim, noctium, & succisiuis quidem horis totius operis castigationem elucubraui: reliqui

qui dies librario dati sunt. At maturitatem, & potius cunctationem desiderant, hoc est eódem reuolui. Meum, inquam, studium & beneuolentiam tibi adolescenti nobilißimo, atq; omnibus fortunæ ac uirtutis ornamentis prædito, quo uno ego in præsentia poteram, et tu maximè cupiebas modo, declaratam quamprimum uolui, non scienter uertendi facultatem longiore sumpto temporis spatio cuique ostentatam. Verùm cum pluribus quàm in animo habebã, cum hæc ad te scribere exorsus essem, mei huius uel officij, uel obsequij uituperatoribus, si quorum fortè aculeos meus hic labor exacuerit, respondeRim, ad te iam ornatißime Auyla redeo. Munusculi certè huius mei prima erit ab autore commendatio, in quo te spero uel latinè loquente, propter summam rerum prudentiam, Socratis discipulum: propter orationis copiam & iucunditatem, Atticam Musam: iam uerò quod ea scripsit quibus non solum miles interfuit, uerumetiam dux præfuit, & historiæ fidem, & summi imperatoris laudes agniturũ. Illud enim hoc loco non dicam, multa te animaduersurum inter legendum fidei, prudentiæ, tolerantiæ, ac reliquarum uirtutum exempla, quæ facilè uelis & poßis imitari. Multa item uitiorum, à quibus te semper abhorruisse latere. Vt illud missum faciam, magnam tibi uoluptatem afferre posse locorum & itinerum de-

ſcriptionem, euentorum uarietatem, illuſtrium præterea hominum mirabiliter expreſſos mores, naturam, conſilia, acta, caſus. Non addam multas etiam caſtrenſes conciones, grauiter & ornatè, ac cum multa & planè Xenophontea iucunditate expoſitas, tibi facilè declaraturas, uel inter armorum fremitus ſuum eſſe eloquentiæ locum. Quæ enim communes ſunt totius hiſtoriæ laudes, etſi in Xenophonte, atq; adeò in his eius libris multum eminent, eas tamen potes ex aliorum etiam ſcriptorum monimentis cognoſcere. Quod uerò præter autoris dignitatem, ad munus meum apud te ornandum ualde fore accommodatum duco, primum erit quædam ac maximè germana ſimilitudo illius Græcorum expeditionis cum hac, quæ nuper Caroli Cæſaris magnitudinem & felicitatem immortalitati conſecrauit. Vtraque enim magno ſanè temporum interuallo, certiſsimo fuit documento, non copiarum numero, ſed militum uirtute: conſilio, non ducum temeritate: diſciplina, non impetu ad uictoriam proſici. Deinde uerò, quòd cum Græcos leges parua manu infinitum propè Aſianorum numerum ſæpius fudiſſe, neq; tantùm hoſtium perfidiam, periuria atque inſidias ualuiſſe, quin ſola illi uirtute freti, per ignota atque infeſta loca, feras & immanes gentes euaſerint, atque ad ſuos in patriam incolumes redierint: in minimè dubiam ſpem adduci poteris,

teris, Cæsarem aliquando minore multò negocio, uindicata Christiano imperio Peloponneso, extorto de impij hostis manibus Byzantio, in Asiam uictrices aquilas illaturum. Atque utinam mi Auyla, & cum hac spe atque cogitatione complectere, & cum inter illas gentes aßiduus, & fidus comes Cæsarem sequere, mihi qui incredibilem meum erga te amorem hac aditione indicare uolui, animo uerò ac uoluntate summa, totum me in clientelam & fidem tibi tradidi, uel uiuenti, uel uita iam muneribus perfuncto, aliquid suauitatis ac beneuolentiæ tuæ impertiare. Vale.

Bononiæ, pridie Kal. Feb.

M. D. XXXIII.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIBER PRIMVS.

Romulo Amaſæo interprete.

DARIVS *ex Paryſatide filios duos ſuſcepit: maiorẽ quidem natu Artaxerxen, minorem uerò Cyrum. Is cũ graui affectus morbo, extremum à ſe diem nõ longè abeſſe ſuſpicaretur, utrunq; filium cum è uita decederet, intereſſe cupiebat. Aderat tũc quidem Artaxerxes. Cyrus è prouincia, cui à patre præfectus fuerat, accerſendus fuit: ei nanq; ciuitatum earum omnium quæ ad Caſtoli campos ſunt, imperium detulerat. Ac uenit ille quidẽ quamprimũ cum Tyſapherne, quem ſibi amicũ putabat, & Græcorum grauis armaturæ peditum trecentorum cohorte, quam Xenias Parrhaſius ducebat. Mortuo uerò Dario, cũ ei in regnum Artaxerxes ſucceßiſſet, Tyſaphernes Cyrum apud fratrem criminatur, quòd ei inſidias compararet: cui cum ille credidiſſet, Cyrũ comprehendit. Eum tamen mater deprecatione ſua, certa necis periculo liberatum, in prouinciam*

remittit. Tunc Cyrus & periculi, & fraternæ contumeliæ indignitate grauiter cõmotus, deliberat quonã modo & à fratre deficiat, & eius etiã sibi regnũ uindicet. Et Parysatis quidem mater, in hunc magis quàm in ipsum iã regnantem Artaxerxen animi inclinatione propẽdebat. Ipse uerò Cyrus eorũ qui ad se à rege quacunq; de causa uenissent, ita sibi animos conciliabat, ut amiciores multò sibi, quàm regi dimitteret. Præterea & ex barbaris nationibus, quarũ & bellicæ uirtuti, & studijs erga se cõfideret, multas sibi suo beneficio deuinciebat, et Græcorũ copias quamoccultissimè (quòd scilicet regẽ imparatissimum adoriretur) ad se accersebat. Quoties itaq; singularũ ciuitatũ præsidia recenseret, toties præfectis earũ negocium dabat, ut è Peloponneso quamplurimos, quamq; lectissimos homines euocarent, simulans cõperisse se eas Ioniæ ciuitates à Tysapherne clàm solicitari: quæ cum fuissent antea à rege Tysapherni traditæ, nuper ad Cyrum omnes, præter Miletum, defecerant. Cum enim Milesios Tysaphernes præsensisset nouas res moliri, ex consilij eius autoribus partim occiderat, partim exegerat. Hos cum Cyrus ad se cõfugientes excepisset, exercitu comparato Miletum summa ui, terra mariq; suscepta exulum causa, aggressus fuerat obsidere: quæ sanè obsidio eius quoq; in nouo delectu dissimulationem facilè sustinebat.

bat. Qua etiam de causa miserat Cyrus ad regem legatos, qui eum orarent, ut ei qui frater esset, mallet quàm Tysapherni eas ciuitates parêre: qua quidem in re neq; matris ei studium defuit. Atq; his artibus regiæ suspicioni facilè occursum est. Cum enim putaret rex cõtra Tysaphernem à fratre copias comparari, non molestißimè ferebat eos inter se armis dißidere, præsertim uerò cũ tributi nomine, pro ijs quas diximus ciuitatibus nihil minus quàm Tysaphernes regi Cyrus penderet. Et Cyro alius etiã delectus habebatur in Chersoneso, quæ Abydi è regione est, ad hũc sanè modũ. Clearchus Lacedæmonius domo eiectus, erat apud Cyrum in summo honore: à quo cum Daricorum decem millia accepisset, ex Chersoneso collecta manu, Thracibus qui supra Hellespontum sunt, bellum intulit. Quæ res quòd erat ex Græcorum commodo, ciuitates Hellesponti ultrò ei ad alendum exercitũ pecunias conferebant: quare & hæ Cyro copiæ clàm confectæ sunt. Aristippus uerò Thessalus hospes eius, cum domi aduersariorum factione premeretur, ad Cyrum cõfugit: à quo cum pecuniam in bis mille mercenarios milites, & trimestre stipendium poposcisset, quòd ea se manu facilè inimicis superiorem futurum confideret, Cyrus pro liberalitate sua in quater mille, & mensiũ sex ei stipendiũ detulit: hominemq; incitauit, ut negocium cõficere

matur

maturaret, prius quàm ad se eum consultandi causa accerseret. Atq; etiã in Thessalia auxilia ex occulto Cyro alebãtur. Eodem sanè tempore Proxenum Bœotiũ, Bello in Pisidas sibi infensos simulato, pro uetere amicitia rogauit, ut ad se cũ quàm posset maximo militũ numero ueniret. Sophænetum etiã Stymphaliũ, & Socratem Achæum hospites suos, belli eius nomine quod Milesiorũ exulum causa cõtra Tysaphernem suscepisset, cũ sua utrũq; manu ad se euocauit: neq; hi in officio nõ fuerũt. Cyrus ubi in superiorem Asiam mouere statuit, causam huius belli eã præ se tulit, quòd Pisidas finibus suis uellet eijcere: atque ob eam rem simulat omnia tum Græcorum, tum barbarorum auxilia se cogere. Tũ Clearcho denunciat, ut ad se quas habebat copias, adducat. Aristippum admonet ut pace cum ciuibus facta, ad se manũ illam mittat. Xeniæ uerò Arcadi, quẽ ijs quos in ciuitatibus singulis habebat mercenarijs præfecerat, imperat ut ad se, firmatis tamen præsidio arcibus, cum suis omnibus ueniat. Eos quoque qui in Mileti obsidione occupati erãt, ac ipsos etiã exules, sibi eius expeditionis socios adsciscit: quibus pollicetur cõfecto ex sentẽtia quod tunc suscipiebat bello, nõ conquieturum se prius, quàm eos domum restituisset. Hi uerò minimè inuiti paruerunt: quippe qui non paruã Cyro fidem habebant, ac omnes quidem Sardeis

armati

armati cõuenerũt. Xenias collectis omnibus ex urbibus, ad quatuor millia peditum grauis armaturæ: Proxenus cum mille & quingentis: et expeditis quingentis: Sophænetus grauis armaturæ mille: Socrates Achæus ferè quingentos adduxere. Pasion Megarẽsis cũ septingẽtis militibus uenit. Hic & Socrates unà in Mileti oppugnatione fuerant. Atq; hi quidem Sardibus præstò fuere. Cum hæc animaduerteret Tysaphernes, cumq; apparatũ aliò pertinere quàm ad Pisidas arbitraretur, cum equitũ quingentorũ comitatu, ad regẽ quàm potuit maximis itineribus contendit. Vbi rem omnem rex cognouit ex Tysapherne, & ipse omnia ad bellũ necessaria comparat. Cyrus uerò cũ ijs, quas enumerauimus copijs, Sardib⁹ mouit. Inde per Lydiã tertijs castris, parasangas uiginti duas, quod est ad passuũ millia octoginta octo, progressus, ad Mæandrum amnem peruenit. Cuius cum esset latitudo duûm plethrorũ: id est, passuum fermè quadraginta, erat tunc ponte, quem nauigia septem sustinebant, iunctus. Hunc cum traiecisset, per Phrygiam primis castris tricies bis mille paßibus cõfectis, ad Colossas uenit, celebrem urbem, magnam & opulentam: ubi cum dies septem cõmoratus esset, superuenit interea Menon Thessalus, cum grauis armaturæ peditibus mille, cetratis, itẽ quingentis Dolopibus Ænianensibus, Olynthijs. Inde uerò tertijs castris

passuum

passuum octoginta millia progressus, Celanas uenit. Vrbs hæc Phrygiæ est, ampla, frequens, et luculenta. Hic Cyri regia fuit, in qua horti feris refertißimi, quas in equo insectabatur, quoties seipsum & equos exercere uellet. Medios hortos Mæander perlabitur, eiusque fontes in ipsa regia sunt, Idem amnis oppidum quoq; præterfluit. Est etiam regis ipsius Celænis regia in adito, et situ ipso munito loco, sub arce, ad Marsyæ fluminis fontes. Marsyas etiã urbem præterfluens, in Mæandrum intrat: eius est latitudo pedum uigintiq;. Hic Apollinem ferunt à se in tibiarũ certamine uicto Marsyæ cutem detraxisse, eamq; in antro ubi fontes sunt, suspendisse, atq; ex ea re flumini nomen inditum. Hoc in loco Xerxen traditum est, cum clade accepta ex Græcia retrocederet, regiam hãc & arcem munisse. Illic Cyrus triginta ipsos dies commoratus est: intra quos Clearchus Lacedæmonius exul, cum peditibus grauis armaturæ mille, & Thracibus cetratis octingentis, Cretensibus sagittarijs ducentis, est eum assequutus. Per eosdẽ etiam dies Sosias adfuit Syracusanus, cum grauis armaturæ peditibus mille, & cum totidem Sophænetus Arcas. In ijs quos antè diximus hortis, Cyrus Græcorum censum habuit. Censa sunt grauis armaturæ pedites XI. millia, cetrati plus minus bis mille. Hinc secundis castris paß. XL. millia proceßit ad Peltas celebre oppidum.

pidum, ubi dies item tres quieuit. Ibi Xenias ludos fecit, Lupercalia: uictoribus præmia fuere strigiles aureæ. Eos ludos ipse etiã Cyr⁹ spectauit. Hinc secundis castris millibus passuum X L I X. confectis, Ceramuntem uenit. Ea urbs nobilis est, in Mysiæ finibus. Ab hac tertijs castris millibus passuũ C X X. ad Caystri campos, quæ ciuitas & ipsa frequens: hic dies quinque substitit. Quo in loco cum militi trimestre iam, atque eo maius stipendium deberetur, urgebatur quotidie Cyrus à multitudine, quæ ad eius fores conueniebat. At ille flagitantes spe alebat: neque tamen animi solicitudinem dissimulare poterat, quippe qui neutiquam, cum haberet, pensionẽ differre solitus esset. Interea Epyaxa. Syennesis Cilicum regis uxor, ad Cyrum ultrò uenit, à qua magnam creditur pecuniam accepisse: quatuor mensium certè mercedem militibus dissoluit: ac eam quidem Cilicum & Aspendiorum satellitum comitatus deduxerat. Vulgò quidem ferebatur cum Cyro eam familiarius congressam. Hinc secundis castris passuum X L. millia progressus, Thymbriũ uenit. ciuitas et ea celebris. In ipsa quæ huc ducit uia, fons ostenditur, qui Midæ dicitur: cum enim Midam Phrygum regem uino miscuisse proditum est, cum ad se Silenum pellexit. Hinc secundis castris millium passuum X L. itinere, ad frequentem urbem Tyriaum peruenit, quo in loco

dies

dies tres commoratus. Cum interea Cilissa ut exercitum sibi ostenderet uniuersum rogasset, Græcorum ac barbarorum copias in proximo campo hoc modo recensuit. Græcis imperauit, ut suo ritu aciem instruerent, ac suos quisq; pro duceret. Illi in cornua diuisi, quaterni constiterunt, Dextrũ Menon tenuit: in læuo suos Clearchus habuit: in media cæteri duces acie stetere. Spectauit Cyrus barbaros primùm: atq; hi quidem in cateruas ac centurias descripti processere: Græcos deinde: ipse curru prætervectus, Cilissa uerò plaustro curuli. Erant omnibus æreæ galeæ, puniceæ tunicæ, ocreæ, & scuta ad splendorem detersa. Cyrus omnia conspicatus, currũ ante aciem sustinuit, ac Pigretem interpretem misit, qui Græcorum ducibus suo nomine denũciaret, ordinibus imperarent, scuta ut proijcerẽt ac quasi impreßionem facerẽt, ita promouerẽt. Atq; hi quidem militibus quod facto opus esset significarunt. Quare ubi claßicum cecinit, cuncti proiectis scutis, cum clamore promouerunt: tantoquè cum impetu excurrerunt, ut non antè sisti cursus potuerit, quàm ad tentoria uentum sit. Ibi cùm barbaris alijs sanè multis inceßit metus ac trepidatio, tum Cilissa ex curuli plaustro se in fugam dedit: forensis uerò omnis multitudo mercibus relictis dilapsa est: at Græci se cum risu intra tabernacula recepere. Regina speciem ac ordinem exercitus

est

est uehementer admirata. Ac Cyrus quidem magnam cepit uoluptatem, cũ Graecos animaduertit tantopere à barbaris metui. Progressus hinc tertijs castris millia pass. L X X X ad Iconium, quae extrema Phrygiae urbs est, uenit: in qua triduum commoratus, inde per Lycaoniam quintis castris nonagintaduûm milliũ passuum iter fecit. Agrũ uerò eius regionis uniuersum, quòd hostilis erat, Graecis diripiendũ tradidit. Hinc Cilissam ea uia, quae breuissima uisa est, Menonis Thessali cohorti, ipsiq; Menoni, in Ciliciam deducendam committit. Ipse cum reliquo exercitu quartis castris millibus passuum c. confectis, per Cappadociam Danam, quae ampla & opulenta urbs est: peruenit. Hic quoque triduum est commoratus, atque interea Megaphernem Persam hominem, regis purpuratum, & alium quendam, summo inter regios praefectos loco, eo nomine quòd sibi insidias fecissent, interemit. Hinc in Ciliciam traiectionem molitur. Angusti sunt ad eam aditus, trames uehemẽter arduus, & uix singulis plaustris peruius: quem certè agmen nullum: si quis prohibeat, ulla ui superare posset. Ac tunc quidem Syennesis summis in iugis aditus eos custodire ferebatur. Quare in campis Cyrus diẽ unum constitit: postero uerò die cum renunciatum esset, Syennesin, ubi animaduertisset intra montes Menonẽ in ipsa iam Cilicia cum suis constitisse, audisset

etiam

etiam Tamon cum Lacedæmoniorum, Cyriq́ue ipsius triremibus ex Ionia profectũ, ad Ciliciã appropinquare, è mõtibus præsidium deduxisse, sine ullo negocio in montes ascendit: ubi deserta Cilicum castra conspicatus, descendit in latè patentes campos, amœnos et irriguos, ac omnifarijs arboribus & uitibus consitos: sesami uerò, panici, milij, tritici, ordei, feracißimos. Eos arduus ab una maris ad alteram partẽ, et præruptus mons amplectitur. Hinc cũ millia paß. C. castris tertijs promouisset, Tarsum uenit. magna & opulenta est Ciliciæ ciuitas, & in eadẽ Syennesis Cilicum regis domus. mediam urbem præterlabitur Cydnus amnis, cuius est latitudo paß. XL. Ac urbe quidem cum Syennesi ciues omnes deserta, se in montiũ castella receperant: soli remanserant caupones: neq; hi se loco moue rãt, qui Solis et Ißi ad mare habitabãt. Epyaxa quidem Syennesis uxor, quinq; ante Cyrũ diebus Tarsum peruenerat: in quibus quâ in plana è summis montibus descensus erat, manipulos duos de copijs suis Menon amiserat, quos populabundos erant qui dicerent à Cilicibus cæsos: alij uerò aiebant, in extremo agmine relictos, suos assequi nequisse, quòd scilicet à uia aberrassent, itaque palantes interemptos. Fuere qui desiderati sunt grauis armaturæ C. reliqui cum Tarsum uenissent, ira ob amissos commilitones incensi, oppidum ac ipsam regiam diripuere.

puere. Cyrus primùm urbem ingressus, misit qui Syennesin ad se euocarent. At ille quòd diceret, eam sibi cautionem semper fuisse, ne ad eos accederet, quibus se infirmiorem esse putaret, non prius cum Cyro congredi uoluit, quàm & uxoris suasu adductus, & fide à Cyro data confirmatus esset. Cum essent itaq; multa inter se colloquuti, Syennesis Cyro magnam pecuniam ad exercitum alendum dedit. Cyrus illi uicißim munera quæ regibus eximia esse consueuerunt: equum cum fræno aureo, aureum item torquem, Persicum uestitum. Ad hæc in posterum tutos fore ei à suorũ populationibus fines recepit, mãcipiaq; redditurum se, ubicunq; ea essent reperta. Hoc in loco Cyrus dies XX. commoratus est, cum milites iam suspicantes se contra regem duci, recusarent longius progredi: neq; enim se eo nomine conductos aiebant. Hic Clearchus suos ui impellere conatus est: at illi & in eum, cum iam agmen duceret, & in iumenta lapides coniecerunt: quo factũ, ut penè lapidibus obrueretur. Quare cum iam planè intelligeret se nihil ui profecturum, suos ad concionem uocauit: ac prius cum diu stans collachrymatus esset cũ magna militum admiratione ac silentio, ad hunc deinde modum loquutus est: Nihil est milites quod miremini, si animi angor propter præsentem rerum statum. Cyrus mihi quidem hospes est: is mihi exulanti & alios honores habuit, et

Darico

Daricorum x. millia largitus est: quam ego pecuniam neq; in commoda, neque in uoluptates proprias effudi, sed eam uniuersam inter uos diuisi. Et primum cum Thracibus bellum gessi, quos uobiscum unà suscepta Graeciæ causa, armis sum persequutus: ac eos Græcis colonis agrum eripere conantes, è Chersoneso eiecimus. Vbi uerò me Cyrus ad se euocauit, uobiscum ad eum ueni, ut cum qua in re opus esset, ille me adiutore uteretur, pro multis in me meritis gratiam ei referrem. Iam uerò cum refugere uos hoc iter animaduertam, ac mihi horum alterutrum necesse sit, uel ut uos prodam, Cyri amicitia utar: uel ut eum spe sua frustrer, uobiscum abeam: & si haud scio an iustum cuiquam meũ hoc factum uideri possit, certum est tamen uos illi anteponere, & uobiscum quencunque casum fors tulerit, æquo animo pati. Neque me quisquam iurè criminabitur, quòd cum Græcos ad barbaros duxerim, Græcis planè proditis, barbarorum amicitiam sim sequutus: uerùm cum uos neq; audire me, neque sequi uolueritis, ego uos sequar, ego uobiscum quicquid ceciderit, feram. Vos ego mihi patriam, uos amicos, uos socios esse arbitror: uobiscum ego ubicunq; fuero, egregium me fore, & honoratum confido: à uobis si deseror, ne esse quidem possim, nedum aut amicum iuuare, aut inimicum ulcisci. Quare ea animo uos esse uelim, ut me, quo-

cunq; nos duxeritis, ueturũ putetis. Hæc cũ dixisset, milites quòd negasset se illis inuitis aduersus regẽ profecturum, eius orationẽ magnopere approbarunt. Quocirca à Xenia & Pasione amplius bis mille, cum armis & iumentis ad Clearchi tabernacula transierũt. Hic Cyrus magna solicitudine ac molestia ex re inopinata affectus, Clearchũ ad se accersi iubet: ille palàm quidem se iturũ negat: clàm uerò certũ ex militibus suis nunciũ mittit, ac Cyrum bono animo esse iubet, quò uti expediret, omnia euentura cõsideret, si modò iterum accerseret. Quo facto, ille iterum se uenturum negauit. Atq; è re nata uocatis cũ suis, tum aduentitijs ad concionẽ, in hunc modum uerba fecit: Iam milites nihil plus hercule nos à Cyro, quàm illũ à nobis expectare æquum est: neque enim nos illi milites, qui scilicet eum non sequimur: neq; ipse nobis iam stipendium pendet. Atq; eum quidem planè scio se à nobis existimare iniuria affectũ esse: quare cum accersierit, nullo pacto ad eum mihi eundum putaui: pudet enim me (quod caput est) quòd mihi conscius sum, illum prorsus à me deceptum esse. Deinde uerò & illud timeo, ne cũ me comprehensum tenuerit, meam in se iniuriã iusta uindicet pœna. Vt res igitur se nunc habet, non patitur tempus ut somno nos demus, & ipsos nos ut negligamus: uerùm pro re atq; tempore consilium capiendum, quò aut si hic manendum

nendum putamus, quamminimo cum periculo maneamus: aut si discedendum, quàm tutißimè abeamus, atq; interea nobis ut commeatus suppeditent. Neq; enim hi si desint, aut militis, aut ducis opera quicquam proficere poßit. Et Cyrus sanè, ut cui amicus est, omni officij genere cuiuis facilè præstat: ita est cui inimicus extiterit, hostis acerbißimus. Habet præterea eas, cũ terrestres peditum atq; equitum, tum maritimas copias, quas ipsi cernere ac nosse possumus: neq; enim, ut mihi uidetur, ita longè ab eo consedimus. Quare tempus monet, ut quod quisq; factu optimũ ducat, id in medium afferat. Cum dicendi finem fecisset, surrexerunt ex eo numero militum, partim qui pro animi sui sententia uerba fecerũt, partim uerò qui à Clearcho subornati, demonstrabant quæ esset rerum omnium difficultas futura, uel manerent, uel discederent sine Cyri consensu. Ac unus ex his festinatione simulata, censebat primo quoque tempore in Græciam redeundum: ac si Clearchus dux esse recusaret, alios quamprimum duces deligendos, commeatus curandos (erat autem in barbarorum castris forum) reliqua omnia comparanda: mittendos item qui à Cyro nauigia poscerent, quibus in patriam reueherentur: ea si dare nollet, ducem daret, qui per amicorum fines reduceret. Quòd si hunc etiam se daturum negaret, occupanda esse quamcelerrimè montium

iuga, ne scilicet aut Cyrus, aut Cilices, quorum paulò antè, inquit, opimam prædam asportauimus, detrimento nos ullo afficiant. Hæc ille. Tunc Clearchus unum hoc addidit: Me quidē iubeat nemo hoc imperium capessere: multa enim occurrunt, quamobrem id mihi nullo pacto censeam faciendum. Ei tamen quemcunque nos imperatorem delegeritis, pro facultate mea parebo, ut me intelligatis non facilè cuiquam hominum parendi scientia cedere. Alius subinde eius stultitiam reprehendit, qui nauis à Cyro petendas censuerit, tanquam uerò aliam ille classem comparare non posset. Nam quid absurdius, inquit, quàm ab eo ducem petere, cuius nos expeditionem, quantum in nobis est, irritam facimus? Sed fidem Cyri duci habeamus, quis prohibeat quin iubeat Cyrus iuga montium occupari? Ego quidem & nauis quas ille nobis dederit, non medius fidius libenter conscenderim, quòd scilicet iure timeri posit, ne cum ipsis nos triremibus demergendos curet. Cur etiam non timeam, quem mihi dederit ducem sequi? quasi nos ille eò compingere non posit, unde nulla sit exeundi potestas. Ego uerò, inuito si Cyro abeundum sit, quamoccultißimè discedendum putarim. Sed enim hæc mihi planè nugatoria esse uidentur: quin potius cum Clearcho idoneos homines ad Cyrum mittimus, qui percontentur qua in re opera nostra uti uelit. Quod si intellexeri

tellexerimus, à nobis illum nihil plus quàm à cæteris conductitijs postulare, censeo sequamur, neque deteriores ijs simus qui cum illo antè hoc iter ingreßi sunt. Sin res maior, maiorisq; periculi ac laboris, quàm adhuc fuerit, uideatur: aut ille nos, se ut sequamur adducat, aut si nobis id persuadere non potuerit, salua amicitia nos abire sinat. Sic enim aut amici ac libentes sequemur, aut tuti discedemus. Ac quid ille quidem ad hæc responderit, legati renuncient: nos uerò tunc ex ipsa re consilium capiemus. Huius est omnibus probata sententia, ac statim delecti sunt qui cum Clearcho ad Cyrum profecti, quæ à suis mandata acceperant, exposuerunt. Ad ea ille respondit: Audisse se Abrocomam hostem suum ad Euphraten amnem esse, quò poßit dierum XII. itinere perueniri: eò se igitur iter habere, ubi si hominem assequatur, de eo se supplicium sumpturum: sin effugerit, eo ipso in loco consilium de reliquo, inquit, capiemus. Hæc legati suis renunciarunt. At illi tametsi suspicabantur se aduersus regem duci, decreuerunt tamen sequi, stipendium tantum postularunt. quibus Cyrus pristinæ mercedis sesquiplum daturum recepit, nempe ut pro Darico, sesquidaricum menstruum acciperent. Quòd eos uerò aduersus regem duceret, ne tum quidem uulgatum est. Post hæc secundis castris M. paß. XL. progressus, ad flumen Pharon uenit, quod qui-

dem in latitudinem paß. L X.*patebat.Inde primis castris* M.*paß.*X X.*ad Pyramum,huius nihilo minor stadio latitudo: à quo castris secundis* L X. M.*paß.confectis,Issum,quæ Ciliciæ extrema ciuitas est,maritima quidem ea, & opulenta, peruenit. Ibi triduum commoratus est: per quos dies ex Peloponneso naues* XXXV. *quarum erat nauarchus Pythagoras Lacedæmonius, præstò fuere.Dux earum Tamus erat Aegyptius,qui ab Ephesso Cyri etiam naues* XXV. *adducebat,quibus ille Miletum obsederat,quòd ea scilicet ciuitas Tysapherni se coniunxerat, aduersus quem Tamus Cyro auxilium tulerat. Fuit in illis nauibus à Cyro euocatus Chirisophus Lacedæmonius,cum* DCC. *grauis armaturæ militibus,quibus ille Cyri auspicijs imperabat. Ac naues quidem proximè ad Cyri prætorium appulerunt.Eo in loco Græci* CCCC. *grauis armaturæ,qui Abrocomæ stipendia faciebãt,ab eo ad Cyrũ transiere.Hinc Cyrus castris primis paß.* XXV.M.*confectis,ad Ciliciæ,ac Syriæ portas peruenit. Harũ citeriores muros,qui Ciliciæ finis est,Ciliciũ præsidium à Syẽnesi cõstitutum custodiebat:ulteriores regis ipsius præsidium tenere dicebatur. Interfluebat amnis cui Cerso nomẽ,cuius erat* XX. *paß.latitudo:mediũ utrorunque murorum interuallum trium erat stadiûm:ui quidẽ insuperabilis locus:angustißimus erat transitus : muri ipsi ad mare pertinebant.*

bant, quibus ardua & prærupta imminebãt saxa. In utrisq; muris portæ erant singulæ. Hæ fecerũt angustiæ, ut nauis Cyrus accerseret, quò transmissis intra & extra portas armatis, si quos offendisset qui Syriæ portas præsidio tuerẽtur, ijs ui pulsis, loci difficultatẽ superaret, neq; uerò dubitabat, quin Abrocomas qui magnum exercitum haberet, esset eos aditus defensurus. At ille ubi primum Cyrum accepit Ciliciam iam tenere, deserta Phœnice ad regẽ cum CCC. *millibus hominum, quos in armis habere dicebatur, se recepit. Ingressus igitur Cyrus, nullo negocio per Syriam primis castris* M. *paß.* XX. *itinere, ad Myriandrum, celebrem & maritimam Phœnicum ciuitatem contendit. Erat hic locus totius oræ emporiũ, quô tunc onerariæ naues quamplurimæ appulerant. Hic Cyrus dies* VI. *commoratus est. Hinc Xenias Arcadum dux, & Pasion Megarensis, optima rerum suarum parte in nauim imposita, clàm soluerũt. Id multi ex indignatione factũ interpretati sunt, quòd milites qui ab ipsis simulato in Græciam reditu, ad Clearchum perfugerant, quòd aduersus regem proficisci nollent, Cyrus eos à Clearcho detineri pateretur. Cum itaque se ex omniũ conspectu eripuissent, rumor increbuit, triremibus eos Cyrum persecuturum. Ac alij quidem, ut capti perfidiæ pœnas darent, cupiebant: alij ne caperentur timentes, eorum uicem dolebant.*

Hic Cyrus uocatis ad se ducibus, in hunc modum uerba fecit: Itáne Xenias nos & Pasion deseruerunt? Ne tamen putent se aut perfugisse, cum me non fugiat quô abeant: neq; effugisse, cum triremes mihi non desint, quibus eorum nauigium capere poßim. Sed enim neutiquam eos persequar: neq; cõmittam ut me criminari quisquam poßit, quòd quantisper mecum quis est, eo utor: ubi discedere statuerit, aut captum multẽ, aut sua eum pecunia spoliem: uerùm impunè abeant: facilè enim patior eos intelligere, maiore me in illos æquitate, quàm illos in me fide, usum esse. Quin & cum eorum liberos & coniuges Trallibus obsides habeã, non tamen illis per me carebunt: uolo enim eos pristinis in me illorum officijs condonatos. Hæc Cyrus. At è Græcis multi, qui antea expeditionẽ eam grauius tulerant, humanitate eius perspecta, libentius multò atq; alacrius consequuti sunt. Hinc Cyrus quartis castris M. paß. LXXX. ad Chalon amnẽ progreditur. Huius est latitudo paß. XX. magnis uerò ac mansuetis piscibus refertißimus est, quos Syri sacrosanctos habent, eosq; uiolare æquè ac columbas, nefas putant. Vici in quibus castra posuerant, Parysatidi in sumptus fuerant attributi. Eo ex loco quintis castris M. paß. CXX. itinere, ad Daradacis fontes uenit: patet is quà latus est, paß. X X. Erat hîc Belesis Syriæ prætoris regia, atq; in ea horti maximi ac elegantißimi,

tißimi, atque omnium quæ ferunt anni tempora fructuum feracißimi. Hos Cyrus succisis arboribus uastauit, ipsamq́; regiam exußit. Tertijs deinde castris M. *paß.* L X. *progressus, ad Euphraten amnē peruenit, cuius latitudo stadiûm est* I I I. *Proxima fluuio est magna & opulenta urbs, Thapsacus nomine, ubi dies quinq; Cyrus commoratus est. Atque eo primum in loco accersitis ad colloquium ducibus, Babylonē se aduersus regem ipsum contendere confessus est: quod ut militibus quisque suis denunciaret, imperauit: eosq́; adduceret, ne inuiti sequerentur. Illi uocata concione rem exposuere. Tum milites grauiter commoti sunt, quòd suos duces putarēt, cum id antea multò resciissent, se de industria celasse: se uerò sequuturos negabant, nisi idem sibi stipendij daretur, quod ijs Græcis antè datum scirent, qui Cyrum ad patrem deduxerunt, cum præsertim nulla illis fuisset proposita pugna, nempe quòd Cyrū pater accersisset. Tum Cyrus singulis argenti minas quinque, cum Babylonem ingreßi essent, se daturum recepit: stipendium uerò quantum iam præfinisset, usque dum in Ioniam eos restitutos curasset. Atque huic quidem conditioni acquieuerunt reliqui. Menon uerò dum anceps esset adhuc omnium deliberatio, neq; constaret Cyrū sequuturi essent nécne, ita propemodum suos est alloquutus: Si me audiatis milites, neq; periculo, neque labore*

quàm

quàm cæteri maiore efficere potestis, ut Cyrus nobis maiorem quàm cæteris honorem habeat. Quid igitur faciendum censeo? Nempe quoniã Cyrus nunc à Græcis ut se aduersus regẽ sequãtur, uehementer contendit, nos ultrò Euphraten transmittamus, atque id antequam cæteri Cyro quicquam in alterutram partem respondeant. Nam si sequi decreuerint, nos illi autores fuisse uidebimur: nobisq; Cyrus, cum ei tanto maiorẽ alacritatem præstiterimus, gratiam et habebit, & referet, quod prolixè, ut alius quiuis, facere consueuit. Sin illi secus statuerint, uniuersi domum reuertemur. Ac tunc quidem nobis, ut quorum sit fidem atque officium expertus, utetur præ cæteris: ac uos, siue præsidiorum præfecturas, siue centuriatus, siue aliud quid ex commodo uestro popósceritis, omnia uobis de eius beneficentia polliceri poteritis. Hæc illi facilè approbarunt, ac prius quàm cæteri Cyro responsum darent, transmiserunt. Id ubi Cyrus cognouit, magnam cepit uoluptatem, statimq; Glun misit qui hæc nunciaret, habere se iam quòd in illis summopere laudaret: sibi uerò magnæ curæ fore, ut ab illis laudem mereretur, uel se nõ amplius Cyrum putarent. Quibus sanè uerbis milites hi ad magnam spem erecti sunt, ac ut Cyro omnia feliciβimè euenirent, optabant. Menoni quidem ipsi magnifica dona misisse ferebatur. Post hæc & ipse flumen traiecit, quẽ uniuersum

agmen

agmē consecutum est: neq; uerò quisquam est altius, quàm ad pectus immersus, cum Thapsaceni affirmarēt, neminem antè tam facilè potuisse eum amnē pedibus transmittere. Nauigijs enim alios traijcere solitos, quæ Abrocomas in ipsa fuga exusserat, quò Cyro transeundi facultatem eriperet. Quare id diuinitus factum interpretabātur, quasi uerò ipse amnis se Cyro paulò pòst regnaturo submitteret. Inde nonis castris per Syriam M. pass. CC. itinere ad Araxen amnem peruenere. Hic uici erant complures frumento uinoq; refertissimi, in quibus dies III. frumentandi causa commorati sunt. Hinc per Arabiam, Euphrate ad dexteram relicto, quinis castris M. pass. CXL. iter per deserta loca fecere. In hoc quidem spatio campi latè in æquoris modum patebant, absinthij ex omni parte plenissimi: sed in his & alia sylua, uel calami, uel cuiusuis fruticum generis, odoris gratia nihil ab aromatis differebat. Arbor omnino nulla, ferarū ac syluestrium auium aliquot genera, onagri, struthiocameli, otides, capreæ, quas equites nōnunquam bestias insectabantur. Onagri quidē cursu equos facilè superabāt: cumq; iam ad eos equites proximè accessissent, ad cursum illi incitabantur: restitabant deinde cum abessent longius, atque ita sæpius iterata fuga equitem fallebant: neq; capi ulla ratione potuissent, nisi eos equites diuersis ex partibus urgentes, medios excepissent.

Erant eorum carnes sapore nihil fere à ceruinis differentes, molliores aliquanto. Struthiocamelum nemo omnino capere potuit: tam longè enim modò pedum pernicitate, modò uerò alarum quasi uelificatione promouebant, ut statim equites desperata præda insequi desinerent. Otidas uerò, qui modò in eas celeriter mouisset, non magno negocio capiebat: nihilo enim quàm perdices longius prouolant, & fatigantur celerrimè. Sunt autem carne multò suauißima. Hinc profecti ad eiusdē regionis fluuium perueniūt, Mascam nomine, paß. X X. *latitudine patentem: ad hunc urbs fuit, illa quidem magna, sed deserta, cui Corsote nomen, quam amnis ipse undiq; circunfluebat. Hoc in loco exercitus triduum frumentandi causa commoratus est. Mox castris decimistertijs* M. *paß.* CCCLX. *per deserta progressus, ad dexterā Euphrate relicto, ad Arabiæ portas peruenit. Eo interuallo quā plurima iumenta fame perierunt: neq; enim aut pabulum aut arbor ulla uspiam inuenta. Tota siquidem regio uasta usquequaq; & inanis. Incolæ asinarias molas circa flumen cadunt, excusasq; Babylonem deportant, ijsq; uenditis coëmpto frumento famem leuant. Ac tunc quidem frumenti inopia uehementer exercitus laborabat, neque erat unde emi posset, nisi fortè ex Lydiæ foro, ab ijs barbaris qui sub Cyri erant imperio: ubi singulæ farinæ capides quaternis*

ternis siclis uenibãt: & siclus obolis septem & semis mutatur: capides binos Atticos chœnicas capiunt: carnibus itaque milites se sustentabant. Et horum sanè castrorum fuere non parum longa interualla, dum ad irrigua loca & pabuli feracia festinarent. Hic angustam & lutulentam uiam, & idcirco plaustris multò iniquißimã offenderunt: substitit itaq; eo in loco Cyrus cum optimis quibusque & potentißimis suorum. Glun uerò & Pigreta iußit cum barbarici exercitus parte plaustra præ se agere: quod cum illi quasi indignantes lentius facerẽt, Persarum nobilißimis id negocij dedit. Ibi magnum potuit officij documẽtum spectari. Abiectis enim protinus purpureis amiculis, eũ quisq; in quẽ incidit locum obtinuit: atq; inde quasi de magna uictoria propositum certamẽ esset, in aduersum tumulũ subiere. Horũ multi cũ preciosis tunicis, & pictis femoralibus, nõnulli etiã cum aureis torquibus & armillis, in medium se lutũ coniecere, atq; inde opinione celerius, plaustra suis quasi humeris exportarunt. Res aũt ipsa facile indicabat Cyrum plurimũ in celeritate spei positũ habere, quippe qui nusquam, nisi fortè cõmeatus, aut necessarij cuiuspiam negocij causa moraretur, existimaretq; quanto magis properasset, tanto se imparatiorem regem offensurum: quò uerò plus temporis in itinere consumpsisset, eò copijs fore regium exercitum instructiorem.

Neq;

Neq; omnino attentius cogitanti nō erat facilè intellectu, regis imperium finium magnitudine, atque hominum numero plurimum pollere: propter locorum autem longinquitatem, ac dispersas opes, celeritate facilè superari posse. Erat trans Euphratem magna & opulenta ciuitas, cui Charmande nomē: ibi miles quæcunque opus fuit, mercatus est: & ad eam sanè ad hunc modum traijciebant. In pelles eas, quibus tabernacula contegebantur, fœnum insuebant, suturisq; arctè iunctis, ne aqua posset ad festucas peruadere, his culeis pro ratibus, & ad transmittendum, & ad comportandum utebantur: & erat sanè in ea regiōe uini ex palmulis, ac panici maxima copia. Hoc in loco orta inter duos milites, alterum Menonis, Clearchi alterum controuerversia, Clearchus Menonis militem iudicio suo damnatum plagis mulctauit. Ille cum se ad suos recepisset, eos in Clearchum uehemēter incēdit. Cumq; is eodem die ad eam amnis partem, unde traijcientes soluebant, uenissent, atque inde foro perlustrato, equo uehens, ad sua se tentoria cum paucis comitib. per Menonis tabernacula reciperet, aberat Cyrus. Cū enim in extremo agmine iter faceret, nōdum ad eum locū peruenerat. Hic unus de Menonis cohorte, ut fortè ligna diuidebat, transeuntē conspicatus, in eū bipennem contorsit, quē sanè non attigit. Sed alius subinde atq; alius, deniq; tota multitudo magno cū clamore

more lapides in eum cõiecere: is tamen ad suos incolumis effugit, mox ut arma caperent imperauit, ac graue quidem armaturã, scutis ante genua proiectis, in subsidijs manere iubet. Ipse cũ Thracibus & equitib⁹, quos in sua cohorte habebat suprà XL. profectus, Thracas de improuiso in Menonis tentoria immisit, ibi omnes cõterriti, quin et Menon ipse subita re perculsus ad arma accurrit. Multi uerò incerti quid agerent, trepidabãt. Tum Proxenus, qui suum grauis armaturæ ordinẽ nõdũ dimiserat (ut in postremis iter fecerat) in medios scuta proijci iubet: Clearchũ obsecrat, ut ruere desinat. Is enimuero uehementer indignari, quòd cũ paulò antè penè lapidib⁹ obrutus esset, suã ille iniuriã adeò leniter ferre uideretur. Iubet itaq; eũ de medio recedere. Superuenit interea Cyrus, qui ubi rem audiuit, armis sumptis cum paucis, de multis, qui circũ ipsum erãt, in mediũ processit, atq; ibi, Clearche, inquit, & Proxene cæteriq; qui nũc adestis Græci, planè quid agatis nescire uidemini: nã si ullam inter uos pugnam committitis, existimare debetis eodẽ hoc ipso die me prius, uosipsos deinde ad internitionem cæsum iri. Quos enim in partibus nostris barbaros esse uidetis, ij uniuersi re inclinata, pro rege contra nos acerrimè dimicabunt. Hæc cum Clearchus audisset, impetum cõpressit, & utraq; pars armis positis ad suas se cohortes recepit. Hinc uerò cum

rò cum procederent, ex equorum uestigijs cat
risq; signis coniecturam faciebant, fuisse in ill
locis globum plus minus equites bis mille. Æ
hi quidē in ea loca cum excurrissent, quà Cyr.
transiturus erat, & pabulū, & quicquid alij
usui futurum esset, exussérant, ibi Orontes Cyr
insidias comparat. Erat hic regi genere prox
mus, rebus uerò bellicis inter Persas cum pr
mis clarus, ac bellū quidē antea Cyro intulera.
sed in fidem ab eo iā receptus pollicetur, sibi
Cyrus mille equites tradidisset, eas equitū tu
mas quæ igni omnia corrupissent, aut insidi
circumuectas se necaturum, aut ex ijs equitib
quamplurimos uiuos ad Cyrum perducturum
prohibiturūq; quò minus reliqua incendāt, au
regi, quæ de Cyri copijs explorata haberent, re
nunciare poßint. Hæc cum Cyrus audisset, exi
stimauit id è re sua magnopere futurum: quare
à ducibus singulis iußit eū copiarum partē ac-
cipere. Orontes ubi equites præstò sibi fore pu-
tauit, ad regem epistolā scribit, se propediē cum
quàm posset maxima equitum manu affuturū,
imperaret modò ille equitibus suis, ut se tanquā
amicū reciperent. Ei pristinam amicitiam in
memoriam redigit: epistolam uerò certo ac fi-
deli (sic enim ipse existimabat) homini, ad regē
perferendam tradit. Eam ille ut primùm acce-
pit, Cyro ostendit. Quam cum Cyrus legisset,
primum cōprehendi Orontem iubet, deinde ac-
cersit

cersit in prætorium de Persarum numero VII. dignitate et honore apud se lõgè principes. Ad hæc Græcorum duces iubet grauẽ armaturam ad se ducere, eãq; in præsidijs circa prætorium locare. Cumq; illi cum III. M. grauis armaturæ peditum præstò fuissent, Cyrus Clearchũ in consilium adhibuit, quòd sanè & ipsi, & itẽ cæteris Persis, dignitate longè reliquos Græcos anteire uidebatur. Atq; ille quidẽ cum cõcilium iam dimissum esset, iudicium de Oronte quo factum esset modo amicis narrauit, neque enim id iussus erat reticere. Aiebat igitur Cyrũ hinc dicendi initium fecisse: Vos amici huc accersi iußi, ut de uestra sententia, quod dijs & hominibus probari poßit, de Oronte statuã. Hunc primũ pater sub imperio meo esse uoluit: postea uerò cum in regnũ frater meus succeßisset, eius suasu (sic enim ipse mihi confessus est) aduersus me, cum Sardium arcem obtineret, arma cepit: cuius ego bello iniuriam persecutus, effeci ut de cætero ab armis sibi quiescendũ putarẽt, deinde data & accepta fide, in fidem eum & amicitiam recepi. Hæc præfatum, ad Orontem conuersum dixisse: Num te ego ulla iniuria affeci? Cui cum ille respondisset, prorsus nulla: Atqui, inquit Cyrus, nulla: ut ipse fateris, à me iniuria laceßitus, facta ad Mysos defectione, pro uirili tua fines meos infesto, reddidisti? Ita factum est ut dicis, inquit Orontes. Tũ Cyrus:

Nónne ubi quãto esses potẽtia inferior nosti, in Dianæ uenisti, atq; ibi deprecando me, ut te pœnituisse putarẽ adduxisti? fidẽq; in posterũ dedisti, atq; accepisti? His cum Orontes assensus esset: Qua igitur mea, inquit Cyr⁹, iniuria commotus, nouas mihi insidias, quas inficiari nullo pacto potes, faciendas putasti? Cũq; ille prorsus nulla respõdisset: Fateris igitur, inquit Cyrus, te planẽ fuisse in me iniurium. Et quî, inquit ille, negare possum? Tũ rursus Cyrus: Poßisne, si tibi nũc ignoscã, et fratri meo hostis, & mihiipsi fidus amicus esse? Atqui ut maximẽ essem, quî tibi, inquit, Cyre uideri possem? Tunc Cyrus ad eos qui aderãt cõuersus: Hic quidẽ, inquit, quæ audistis cõmisit, uestrûm nũc est de eo statuere. Dic tu Clearche primũ quid censeas. Tũ Clearchus: Hũc ego, inquit, hominẽ primo quoq; tẽpore de medio tollendũ censeo, ne nobis scilicet ab eo cauẽdũ sit, atq; ut ociosiore animo ab hac parte, de præmijs eorum, qui ultro nobis amici sunt, liceat cogitare. In hãc sententiã & cæteros cõmemorabat Clearch⁹ isse: quare Cyri iussu uniuersi, atq; in his aliquot eius cognati, hominem zona apprehẽsum, paucis quibus id erat negocij datũ, ad suppliciũ ducendum tradidere. Transeunti, qui antẽ incolumẽ uenerari cõsueuerant, nihilominus & tũc ad terram Persico more proni honorẽ habuerunt. Deductus quidẽ est in Artapatæ, cui ex omni apparitorum numero

mero maximã Cyrus fidem habebat, tabernaculum. Neq; postea quisquã eum aut uiuentem, aut mortuum uidit, neq; quo mortis genere interierit, quisquã affirmare potuit: alij alia suspicati sunt. Eius quidẽ nuspiam sepulchri ullum extitit uestigiũ. Post hæc progreditur Cyrus per Babyloniã M. pass. X L V I I I. Ac cum tertia castra posuisset in campis, media ferè nocte copias suas, tum Græcorũ, tum barbarorũ recensuit: regẽ enim putabat postero primùm die cũ exercitu pugnandi causa affuturum: ac dextro quidẽ cornu Clearchum, læuo Menonẽ Thessalum præfecit. Ipse cũ suis mediã aciem tenuit. His ita cõstitutis, postero die, prima luce, perfugæ à regijs castris Cyrũ de toto regis exercitu docuerunt. Hìc ille ducibus ac centurionibus Græcorum ad se uocatis, cum illis de pugnæ ratione cõsilium capiebat, atq; hac tunc eos oratione cõfirmauit: Ego uos Græci, nõ quòd mihi barbarorũ auxilia deessent, huc adduxi, uerùm idcirco uestra mihi opera utendum existimaui, quòd uos quemuis barbarorũ numerum anteire putaui. Vobis igitur uidendum est, quo iure ea qua fruimini libertate, & cuius ego gratia uos beatos esse arbitror, digni etiã in posterum habeamini. Hoc enim uobis persuasum uelim, me libertatẽ ipsam multò quàm quæ habeo omnia, ac si ea lõgè essent ampliora, pluris facere. Quò uerò, quod certaminis genus uobis subeundum

 sit,

sit, intelligatis, ego uos id planißimè docebo. Barbarorum quidẽ exercitus magno cum clamore impreßionem facit: eam si uos sustinueritis, pudet dicere quales sitis nostros cognituri. Equidem si uiros uos fuisse, & infracto animo perspexero, cum domũ redire uolueritis, ita dimittam ut multis fortuna uestra inuidenda sit. Sed profectò efficiã, ut uestrûm plurimi mecũ, quàm in patria esse malint. Hic Gaulites qui Samo exulabat, uir in primis Cyro spectatus: Atqui, inquit, Cyre sunt qui dicãt te nũc multa polliceri, dum incertus est et periculosus rerum exitus: ubi uerò rem feliciter gesseris, tibi omnia ex animo dilapsura. Alij, neq; si memineris, & maximè uelis, eas te opes habiturum, ut singulis quæ promiseris præstare poßis. Quæ cum accepisset Cyrus: Atenim, inquit, paternum nobis uiri fortißimi, imperium est. Ad austros ad ea usq; loca, in quibus propter æstus uapores nulli homines habitare possunt. Ad septentriones, quantum ad maxima usq; frigora terrarũ patet: quicquid inter hos fines medium est, totum in eorum potestate est, quos frater de amicorũ suorũ numero illis regionibus præesse uoluit. Quòd si nos uicerimus, amicos ego meos pro illis eorum locorum compotes, uti æquum est, faciam: quamobrẽ tantum abest ut defuturum sit quod dẽ, ut magis uerear ne quibus dem desit. Insuper Græcis auream etiã coronam dabo.

2. Hæc cum illi audissent, & ipsi alacriores redditi sunt, & alijs quæ acceperant renunciaunt. Venerunt autē in eius tabernaculum duces aliquot, & ex Græcis nonnulli, ut ex Cyro nominatim cognoscerent, si uicissent quid præmij laturi essent: quos Cyrus omnes optima spe plenos demisit. Sed enim qui cū eo tunc sunt congreßi, omnes autores erant, ne ipse prælium iniret, sed in extrema acie in subsidijs consisteret. Atq; hic Clearchus: Putásne, inquit, Cyre, tecum fratrem in pugna congressurū? Non medius fidius, si Darij & Parysatidis filius, et meus, inquit, frater est, hæc ego illi sine pugna eripiam. At in ea quidē recēsione, ex Græcis censa tūc sunt scutatorū X. *millia, &* C C C C. *Peltatorū duo millia, &* C C C C. *Ex barbaris qui cum Cyro uenerant* C. *millia hominum. Currus falcati circiter* X X. *At in hostili agmine esse dicebantur, militum duodecies centena millia, & currus cum falcibus* C C. *Sed amplius in præsidijs pro regijs castris instructa erant equitum* V I. *millia, quibus Artageses præerat. Regij uerò exercitus quadrifariam diuisi: ter centenis hominum millibus singuli duces summa potestate imperabant, atque hi fuere, Abrocomas, Tysaphernes, Gobrias, Abraces. Sed tota ex hac multitudine noningenta tātum millia prælio interfuerūt, & currus cum falcibus* C. *&* L. *nā Abrocomas ex Phœnice ueni-*

ens diebus v.*post pugnā, regem est assequutus, quod cū ex ijs intelligi potuit qui ante prælium à rege ad Cyrum profugerāt, tum ex ijs qui post pugnam ex hostibus capti sunt. Hinc Cyrus unis castris millia paß.* x i i.*cū copijs omnibus Græcorū ac barbarorū instructis proceßit. Existimabat enim eo ipso die regem prælium cōmissurum: aberat siquidem hinc non longius quàm quò posset dimidia diei unius parte perueniri, fossa paßus alta quinq; , treis lata, quæ campos sursum uersum ad paß. circiter* x l v i i i. *millia, usq; ad Mediæ murosdiuidebat: qua in parte alueï erant à Tigri amne ducti* i i i i.*ingenti altitudine, ac paß.* x x. *latitudine, per quos frumentaria nauigia commodè agi poterant: ac hi quidem aluei in Euphraten influunt. Singulorum uerò aliquanto breuius est* i i i i. *millibus spatium: pontibus hi per interualla iunguntur. Angustus callis inter fossam & flumen medius, ad Euphraten ducebat, non amplior is* x x. *pedum latitudine. Fossam eam rex munimenti causa agendā curabat, accepto primo de Cyri irruptione nūcio. Sed enim Cyrus cū exercitu ijs locorū difficultatibus superatis, iā intra fossam castra habebat. Ac eo quidem die rex non prodijt in pugnā, sed appropinquantiū cum hominum, tum uerò equorum uestigia cernebantur. Ibi Cyrus uatem Silanum Ambracioten ad se uocatum Daricis ter mille donauit, quòd*

undeci

undecimo die antè, proximis x. diebus regem, cum id ex eo quæreretur, prælium cōmissurum negasset. Cui Cyrus responderat, non præliaturum certè illū si intra x. dies non esset congressus: quod si id euentu ipso uerum esse cognouisset, talenta se illi x. receperat daturum. Quare cum x. ipsi dies præterijssent, pecuniā dissoluit. Cum uerò copiæ uniuersæ, rege nihil omnino prohibente fossam transmisissent, & Cyrus & item alij illum pugnandi cōsilium abiecisse putarunt. Quare iam ociosius postero die Cyrus iter faciebat: quin & tertio iam die ipse curru uectus est, paucis tamē qui quam celerrimè progrederētur præmissis. Multitudo uniuersa dissipato agmine procedebat, & arma magna ex parte plaustris & iumentis uehebantur. Sub eam uerò horā, qua forū multitudine compleri cōsueuit, cum iam locus propè esset ubi castra ponere cōstituerat, aduolat sudāti equo Pagyas Perses, ex ijs unus quib⁹ Cyrus maximā fidem habebat. Vt quisq; ei sit obuius, aut barbarica, aut græca uoce clamat, adesse regem cum ingenti exercitu, neq; aliter instructum quàm si confestim sit signa collaturus. Ibi magna cum Græcos, tum cæteros inuasit trepidatio, cū nihil magis metuerent, quàm ne in dispersos hostis irruptionem faceret. Hic Cyrus loricam induit: cumq; de curru in equum arreptis missilibus desiluisset, alijs denunciauit ut arma cape-

rent, ac suo quisq; loco in acie consisterent: atq; illi impigrè constiterunt. Clearchus dextrum cornu proximè ad Euphraten, Menon læuum, mediam aciem reliqui tenuerunt. Proxenus iuxta Clearchum, cæteri deinceps ordine. Græcorum hæc acies fuit. At ex barbaris ad mille equites Paphlagones, prope Clearchũ in dextro cornu steterunt: atque eadem in parte Græci omnes qui cum cetris erant. In sinistro uerò Ariæus Cyri præfectus cum reliquis barbaris. Cyrus in principijs, & cũ eo equites DC. grandibus loricis omnes, & femorum munimentis ac galeis muniti: solus Cyrus nudo capite pugnam expectabat. sed & alios aiunt Persas nudis capitibus prælia inire. Equi sanè omnes frontis ac pectoris munimenta habebãt: equites ipsi Græcis gladijs utebantur. Erat iam meridies, neque hostes adhuc cõspici poterant. At enim cũ iam aduesperasceret, pulueris ueluti globus con uolui cœptus, in modum albicantis nebulæ: atq; is paulatim per totum campum mutato iam in atrum colore, se diffudit. Cum uerò propius accessissent, æris primo splendor micare, deinde spicula, ac ipsi etiam militum ordines cerni poterunt. Erant in læuo hostilis aciei cornu equites albis loricis tecti, quibus Tysaphernes imperare dicebatur. His proximi erant cetrati: succedebat grauis armatura, scutis cratitijs ad imos usq; pedes protecta: Aegyptios esse hos

aiebant.

aiebant. Inde equites & sagittarij, atq; hi oẽs per gentes descripti singillatim, quadratis agminibus, ac ex omni parte plenis procedebãt. Praibant currus, magnis singuli interuallis, qui falcati appellantur: falces his ex dolabris ad imos currus, in obliquum affixa prominebant, terrã deorsum spectantes, quò facilè in quacunq; incidissent, diuiderent. Consiliũ etenim fuit ad Græcorũ aciem sternendam, eos primo congressu immittere. Ac Cyrum quidem opinio sua se fefellit, quòd Græcos pro concione antea adhortatus fuerat, ut barbarorũ clamorẽ in prima impressione sustinerent: neq; enim illi cum clamore, sed taciti, ac quoad eius fieri potuit, sedatè, ac æquabili gradu in pugnam processerunt. Ibi Cyrus in principia progressus cum Pigrete interprete, tribusqúe aut quatuor alijs, Clearcho inclamabat ut in mediam hostium aciem, qua in parte rex erat, agmen suum ageret: quòd si, inquit, illic uicerimus, tota nobis res confecta fuerit. Clearchus etsi mediæ aciei hostilem globũ cernebat, atq; ex Cyri uerbis intelligebat mediam aciem in qua erat rex, longè ultra Græcorum læuum cornu extendi, cum tanto superior numero hostis esset, ut media eius acies longo interuallo cornu læuum Cyri relinqueret: non potuit tamen adduci, ut dextrum cornu à fluminis ripa introrsum retraheret, cum maximè metueret ne utrinq; ab hostibus cingeretur. Quare id

unum

unũ Cyro respondit, sibi curæ fore, ut quam cõmodißimè omnia gererentur. Interea barbari pedetentim accedebant, Græcorum uerò ordines quandiu in eodem loco permanserunt, alij subinde atq; alijs superuenientibus implebantur. Cyrus obequitans modico ab acie interuallo, & suas eminus copias, & hostiles intuebatur. Hunc à Grecorum ordinibus Xenophõ conspicatus, obuiam procedit, rogat, nũ quid denũciet: qui paululum cum hæsisset, renũciari omnibus iubet, in sacris ritè litatum. Dumq; hæc diceret, fremitu inter ordines coorto, causam quæsiuit. Respondit Xenophon, secundam iam tesseram tradi. Hic ille admiratus quis eam prodidisset, quænam esset rogauit: Iupiter, inquit, seruator, & uictoria. Tunc ille: Omen, inquit, accipio, atq; ita esto. Hæc cum dixisset, in suum se locum recepit. Iam uerò tria, aut quatuor ad summum stadia acies utraq; distabat, cum Græci signo dato priores in aduersos iere: atq; hîc cum longius promouissent principia, posteriores ordines cum laxati fluctuarent, cursu præeuntes consequebantur. Tum clamorem cuncti bellicũ sustulerunt, cunctiq; se ad cursum pariter incitarunt. Non desunt qui dicant, ad equos incitandos clypeos hastis percussos. Nullum adhuc telum iactum fuerat, cũ barbari equites fuga effusißima terga uerterũt, quos Græci acerrimè insectabantur. Cum tamẽ se clamitantes uicißim

mouer

monerent, ne nimiam in cursu celeritatem susci perent, atq; ut potius ordinibus conseruatis sequerentur, interea in hostium acie currus temerè, excußis aurigis, partim eorũ per hostes, partim per Græcos trahebantur. Hos multi cũ præuidissent, sistebant: fuit etiam qui repentè tanquam in curriculo, perculsus obstupesceret, neq; tamen grauiter fuerit affectus, quando neque Græcorum alius quisquam, hac in pugna quicquam passus est, præterquam quòd in læuo cornu dicebatur nescio quis sagitta percussus. Cyrus cum Græcos ex sua aciei parte uincentes cerneret, hostemq; acriter insectantes, magnam certè lætitiam cepit: iamq; ab his, qui circa eũ erãt, rex fuerat salutatus, non tamen cupidè est hostem insequutus, sed stipatus conferto equitum DC. globo, quid facturus esset rex expectabat. Illum etenim sciebat Persici exercitus mediam aciem tenere, cum & cæteri, qui barbaris præessent, medium semper inter suos ordines locum obtinerent: quòd ita se tutiori loco esse putarẽt, si suorum robore utrinq; muniti essent: simulq; id cõmodi in ea re inesse, quòd dimidio breuiore tẽpore, quæ à se denunciari suis uoluissent, utrocunq; perferri possent. Verũ media regiæ aciei pars ultra sinistrũ Cyri cornu procurrebat: in hanc ex aduerso nulla facta impreßio fuerat. Quare cum Cyrus regẽ animaduertisset curuatis ordinibus in eã partem, quæ hoste uacabat, incumben

incumbentem, ueritus ne si in longiorem ambitum se explicuisset, Græcorũ terga cæderet, in eum cum globo suo inuectus est, ac primo statim impetu regios ordines fundit, VI. hostium millia de cohorte prætoria in fugã uertit, eorumq; ducem Artagesen sua manu occidit. Vt illi terga uertêre, Cyri manus dum eos urget auidius, iam confidentius ordinẽ deserit: pauci tamen cũ Cyro remanserunt, nempe hi, qui eius contubernales appellabantur. Interea Cyrus regem suo incinctũ globo conspicatus, cõtinere se amplius nequit, Video, inquit, hominẽ: statimq; in eum inuadit, infesta hasta per loricam pectus uerberat. Quod se uulnus Ctesias medicus curasse refert. Ibi hostem incautius ferientem, tragula ex hostili acie, nescio quis Cyrũ altè sub oculo uulnerat. Pugnatur utrinq; acriter, dũ suũ utraq; pars regem protegit. Ctesias quidem, qui cecide rint circa regem, memorat, in illis enim fuit partibus. In his cum Cyrus ipse, tum ex eius cohorte VIII. uiri fortißimi occubuere. Hic Artapates eorum qui cum sceptro Cyro apparebant, fidelißimus, posteaquam Cyrum humi iacentẽ uidit, ex equo descendẽs, ad eius se cadauer abiecit. Hunc sunt qui dicant, regis iussu supra Cyri corpus iugulatum, alij ipsum sibimet latus acinace confodisse: erat enim ei aureus acinaces, ut qui & torquem gestaret, & armillas aureas, ut quiuis ex Persarum optimatibus, cũ

esset

esset ob fidem ac beneuolentiam in summo apud Cyrũ honore. Hunc Cyrus uitæ exitum habuit, uir consentienti omnium qui cum eo uixerãt iudicio, unus post maiorẽ Cyrum, ad regnandum imperandumq́; maximè factus. Is primùm cum puer esset, omni puerilium exercitationum genere, & fratri & æqualibus cæterisq́; quibus cum educabatur, præstitit. Nam in Persis Principum liberi ad ipsas regiæ fores erudiũtur, ubi multa illis summæ cõtinentiæ documenta suppeditant, cum nihil unquam fœdum, uel obscœnũ aspiciant, aut audiant: cũ uerò alios honoribus, probris alios à rege affici uideãt, statim à pueris cum parendi, tum bene imperandi exemplis imbuuntur. In ea se disciplina Cyrus præ cũctis æqualibus suis maximè docilẽ præbuit: idemq́; senioribus, multò etiã quàm qui inferiore erant fortuna, promptius parebat: equos studiose alebat, atq; his utebatur scientißimè. In armorum studijs, iaculis, ac sagittis mittendis, tantum consequebatur, ut in eo tyrocinio ac meditatiõe longo interuallo cæteris anteponeretur. Puber uerò factus, ad uenationem studiosißimè animum adiecit: in qua pericula unus omnium fortißimè adibat, atq; adeò ut ursum aliquando in se ruentem nihil extimuerit, sed cum eo congressus, ab equo quidem fuerit abstractus, & uulnera acceperit, quorum etiam cerni cicatrices poterant: feram tamen peremerit: cumq́ue, qui

sibi

sibi primus in eo certamine auxilium tulerat, perhonorificis præmijs affecerit. Postea uerò quã Lydia ei à patre, magna Phrygia, & Cappadocia, & eorum omnium qui in Castoli campos conueniunt, imperium decretum est, primũ facilè omnibus declarauit, se nihil fœderum, pactorum, ac promissorum omnium religione antiquius habere. Quare eximiam ei fidem cum ciuitates, quæ in eius potestate erant, tum alij oẽs populi habebant. Neq; hostes etiam ipsi, si quid cum Cyro pepigissent, ne quid præter compositionis ius paterentur, metuebant. Quam ob rem ubi Tyssapherni bellum intulit, ciuitates cunctæ ultro, præter Milesios, ad Cyrũ defecerunt. Nã Milesij, quòd exulum causam nollet negligere, ei se credere ueriti sunt. Id enim præ se ferebat, ac prædicabat, multoq; magis re ipsa confirmabat, se eos ne in aduersis quidẽ rebus, atq; afflicta fortuna, quos iam antè in fidem recepisset, destituturũ. Perspicuum uerò omnibus semper fuit, id esse ei omnium antiquißimum certamẽ, ut bene de se meritos beneficijs, inimicos nocendi rationibus superaret. Neq; ullum ei frequentius uotum esse consueuisse, multi prodiderunt, quàm ut tandiu uiuere liceret, donec & amicorum beneficia, & inimicorum iniurias uinceret. Quare uni ei ex omnibus ætatis nostræ hominibus, cuncti mortales pecuniam, urbes, corpora etiam sua tradere cupiebant. Neq; tamen

uerè

uerè quisquam dixerit, improbis ac sceleratis hominibus impunitatem apud eum fuisse, cum in eos seuerißimè animaduerteret, atq; adeò, ut in militaribus uijs multi paßim offenderentur, quibus uel manus, uel pedes præcisi uel effoßi essent oculi. Quo fiebat, ut in toto Cyri imperio quietis omnibus ac pacatis, uel Græcis, uel barbaris, quicquid ex re commodoq; suo comportarent, tutißima essent itinera. Præ cæteris quidem, militari uirtute præstantibus hominibus maximum honorem habebat. Primam in Pisidas & Mysos expeditionē suscepit: cui cū ipse etiam interfuisset, quos alacriter belli se periculis obijcere animaduerterat, ijs earum quas armis subegisset prouinciarum imperia, & alia item præmia ac munera detulit. Quibus ex rebus efficiebatur, ut fortißimi quique fortuna etiam excellerent: contrà uerò timidi & ignaui, nihilo honestiores haberentur, quàm si illis seruitutem seruirent. Quam ob rem nunquam deerant, qui ultrò se periculis offerrent, modò id Cyrum rescitrurum putarent. In primis uerò si qui aliquod iustitiæ documentū dedissent, eos sibi Cyrus multò magis locupletandos putabat, quàm quos lucri cupiditate teneri animaduertisset. Hinc meritò & adiumēta rerū gerendarum ei omnia undecunq; suppetebant, & firmißimo ac fidelißimo exercitu utebatur. Duces enim & centuriones nō pecuniæ cupiditate, sed

ueriſsimæ diſciplinæ amore, quam menſtruis ſtipendijs multò utiliorẽ ducebant, ultrò ad eum è Græcia nauigabant: ſed neq; ille ijs unquã, qui alacriter imperata feciſſent, ſe ingratum præbuit. Quare uni omnium optimi ac præſtantiſsimi cuiuſuis operis adiutores praſtò erãt. Quòd ſi quem uideret, aut bono modo rem familiarẽ augentem, atq; ea in re diligentem & callidũ: aut regionem, cui præeſſet, dum bene eam conſtitueret, fructuoſiorem multò reddentem, nihil ei omnino adimebat, quin eius induſtriam ſua etiã liberalitate proſequebatur. Ex quo & libenter omnes labores ſuſcipiebant, & partis bonis fidenter fruebantur: quo fiebat, ut nemo quantũ poßideret, Cyrum celaret. Neq; enim cuiquam apertè quærenti inuidebat, ſed clàm coactam pecuniam uindicabat. Ac eorũ quidem commodis quos in amicitiam ſuam recepiſſet, quosq; ſibi beneuolos, & ad opem ferendã (quodcunq; ſuſcepiſſet negocium) prõptos eſſe intelligeret, omnium conſenſu ſtudioſiſsimè ſeruiebat: quandoquidem cuius rei cauſa aliorum ipſe amicitiam magnoperè ſibi neceſſariam eſſe ducebat, quò ſcilicet rerum gerendarum ſocios & adiutores haberet: eadem etiam in re amicis, ubi eorum tempora poſtularent, opitulando gratiam referendam putabat. Dona autem, quæ unus omnium plurima accipere cõſueuerat, omnia inter amicos pro cuiuſq; uitæ ac tẽporũ cõditione diuidebat.

diuidebat. Quin & quæ sibi ornamenta uel ad belli usum, uel ad elegantiam uestitus mittebantur, elargiebatur. Quo in genere hoc eius dictū celebratur: Non posse suum unius corpus ijs omnibus ornari: amicos uerò egregiè ornatos, præclarum se homini ornatū putare. Atenim quòd amicos beneficijs uinceret, cum tantò illis esset potentior, nihil fortasse mirū uideatur: quòd uerò cura, & in bene de illis merendo alacritate, eosdem longo interuallo superaret, id enimuero mihi laude & admiratione summa dignum uideri solet. Quoties enim uini, quod esset optimum & præstantißimum nactus, semiplenos cantaros ad suos mittebat, quòd se nescire diceret, quando eo melius nācisci posset? Hoc igitur dicebat is, cui negocium datum esset: Tibi Cyrus mittit, teq; ut id hodie cum ijs bibas quos maximè diligis, rogat. Quoties semesos anseres? Quoties panes dimidiatos, & huius generis alia mittebat? Quæ qui ferebant, Hæc tibi, aiebāt, Cyrus impertitur, quòd ipsi iucūdissima fuere. Quoties in magna pabuli penuria, quòd sibi facilius cōparatu esset pabulū, propter pabulatorū multitudinē ac diligentiā, ad amicos mittebat, atq; id equis, ut suis, quibus ueherentur, apponerent hortabatur, ne illi dominos esurietes ueherent? Quoties in uia, multis spectātib9 dedita opera ad se amicos uocabat, cūq; illis secretò loquebatur, ut quib9 honorē ha-

beret, testificaretur? Quare ex omnibus quos ego audierim, uel Græcis, uel barbaris, neminē statuo plures unquam amicos habuisse. Cui rei & illud documento est, quòd à Cyro, qui sub alieno erat imperio, nemo unquam ad regem defecit, uno Oronte excepto: quem tamen rex dum sibi fidelem putat, Cyro penè, quàm sibi amiciorem inuenit. Ab ipso uerò rege ad Cyrū, bello suscepto, quàm plurimi perfugere, atq; hi maximè regi familiares, quòd uirtuti suæ maiorem à Cyro, quàm ab ipso rege honorem habitū iri putarent. Benè autem cum illo, et præclarè extremo uitæ tempore actum est, quòd & ipse fortiter dimicans occubuerit, ac suorum in se fidem, beneuolentiam, ac constantiam sit expertus: quandò amici omnes, & contubernales pro eo pugnantes ceciderunt, præter Ariaum. Is enim cū in læuo cornu equitatui præesset, ubi Cyrum cecidisse cōperit, integris copijs suis aufugit. Cyro tunc, & caput, & dextera manus abscissa est. At rex cū exercitu hostem insequens, in Cyri castra incidit. Ariaus nō prius cū suis fugere destitit, quàm ad ea unde paulò antè discessum fuerat, castra peruenit, quæ sexdecim ferè millia passuum ab eo loco, quo prælium commissum est, abfuerunt. Rex interim cum suis castra diripit, ac Cyri ipsius Pallacam Phocaicā, eximia specie, ac prudentia etiam, uti fama ferebatur, mulierem abducit. Nanq; altera natu

minor

minor Milesia, à regia cohorte capta, nuda effugit, seq; ad eas Græcorũ turmas recepit, quæ fortè inter impedimẽta cum armis steterant. Et illi quidem barbaris castra diripientibus, globo facto acriter restiterũt, multosq; ex ijs cecidêre: ac quamuis nonnulli ex ipsis etiam ceciderint, locum tamẽ suum tutati sunt, mulieremq;, & cæteros homines, resq; omnes quæ ea in parte fuerunt, seruarũt. Erat inter regem & Græcos XXX. ferè stadiorum interuallum. Et Græci quidem cum uictos à se omnes putarent, urgebant: Barbari cõtrà quasi ex omni parte uicissent, se totos ad prædam conuerterant. Vbi uerò & Græci regem cum sua manu ad impedimenta peruenisse cognouerunt, & rex à Tysapherne certior factus est, uicisse sua ex parte Græcos, ac fusos persequi, rex copias suas colligit, & componit. Clearchus & Proxenus, qui loco proximi erant, deliberant, nũquid uniuersis castris opem ferant, an copiarum tantum partem mittant. At rex interea ita suos instruebat, ut à tergo impreßionem facturus uideretur: quare Græci collecti, in quam ille partem minaretur, ea aut ui perrumpere, aut hostis irruptionem sustinere putabant. Sed ille, quà paulò antè progreßus fuerat, extra læuum Cyri cornu, inde retractis ijs qui in pugna ad Græcos perfugerant, & intra suum agmen Tysapherne recepto, retroceßit. Tysaphernes in primo con-

greſſu non ſanè fugerat, ſed cum ſecundum flumen peltatos Græcorum inuaſiſſet, neminē planè interfecit: quin Græci cum ſe in duas partes diuiſiſſent, eius cohortem cū gladijs, tum miſsilibus urgere cœperunt. Imperabat peltatis Epiſthenes Megalopolitanus, uir cū primis prudēs & fortis: eo factū eſt, ut Tyſaphernes inferior diſceſſerit. In Græcorum uerò caſtra cum incidiſſet, ibi regem offendit, quô cum inſtructo agmine profectus eſt. Ac ad læuum cornu Græcorū cum propius acceſsiſſent, ueriti ſunt Græci ne ſe inuaderent, ac utrinq; explicatis ordinibus circumuentos cæderent: optimum igitur factu uidebatur, ſi illud ipſum cornu ita porrigerent, ut flumē à tergo haberent. Dum id conſilij ineūt, rex in eos haud alia forma aciem dirigit, quàm qua antè cōgreſſus fuerat. Illi ſimulac barbaros ita inſtructos appropinquare ſenſerunt, per pæanem patrio ritu ſigno dato, eos multò alacrius etiam quàm antè, adorti ſunt. Barbari nuſquam impetum ſuſtinentes, effuſius multò quàm paulò antè fugam fecerunt. At hi cum uſq; ad uicū quendā inſequuti eſſent, paululum ſubſtitere: ob eā nempe cauſam, quòd regis equeſtres copiæ, ſine ullo peditatu collem qui ſupra eum uicū erat, tam latè inſederant, ut totus ab equitibus teneretur: quare cunctati ſunt primùm, quid ageretur incerti. Hic aiūt regale ſignū agnitum, aureā aquilam, in pelta ad ſum-

mam hastam alligata. Verùm cum subire aduersum cliuum Græci cœpissent, diffugiētes barbari quà quisq; poterat, dißipatis ordinibus eū collem deseruere. Quem etsi præsidio nudatum, dilapsis iam omnibus equitibus Clearchus conspicatus est, tantisper tamen milites suos continuit, dum Lycius Syracusanus, & alius quidā, quos speculatū miserat, quæ in colle comperissent, renunciarent. Ac Lycius rediens, hostes nunciat quammaximè citatis equis fugere. Verùm cum iam propè esset ut occideret sol, armis depositis quiescēdum putārunt: ac tunc primùm admirari cœperunt, quòd neq; Cyrus, quē perisse ignorabant, neq; ex eius comitatu quisquam iam adesset. Illum tamen uel hostes insequi, uel relictum à tergo statim adfuturum opinabātur. Inter se uerò consultabant, ad eúmne locum impedimenta adducerēt, an uerò in pristina se castra reciperent: placuit postremò in castra redire. Ad tabernacula igitur sua, sub ipsum cœnæ tempus peruenerūt. Et hic diei illius exitus fuit. Offenderunt autem cum cæteras multarum rerum copias direptas, tum quicquid poculentum, aut esculentum fuerat: atq; inter hæc plaustra farina uinoq́; onerata CCCC. quæ Cyrus reseruabat inter Græcos diuidenda, si fortè exercitus penuria laboraret. Quæ sanè omnia regiæ copiæ diripuerant, eamq́; ob rem ex Græcis quāplurimi incœnati pernoctarunt, cum omnes

etiam impransi essent. Rex enim se ostenderat, antequā cibi capiendi potestas esset. Atq; hāc quidem noctem ad hunc modum egēre.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIB. II.

QVEMADMODVM *ad se Cyrus Græcorum copias euocarit, susce-pta aduersus Artaxerxen fratrem expeditione: quemadmodum deinde prælium sit commissum, ac in eo Cyrus ceciderit, & Græci postremò uicisse se omni ex parte, ac Cyrum uiuere existimantes, in castra reuersi pernoctarint, superiore libro expositum est. Postero uerò die prima luce cum duces in unum conuenissent, uehementer admirari cœperunt, quòd neq; nuncium ad se, quid facto opus esset, mitteret, neq; ipse uspiam in cōspectū prodiret. Quare ijs, quæ reliqua erant, impedimētis collectis, uniuersi armis sumptis promouere statuerūt, usquedum se cum Cyro coniungerēt. Iam propè erat ut iter ingrederentur, cum sub ipsum solis ortū Procles Teuthraniæ præfectus à Lacone Demarato genus ducens, & Tami filius Glus uenientes, Cyrū mortuum esse nunciarunt. Ariaum uerò cū reliquis barbaris ad ea castra fugisse unde pridie mouerant: illum dicere, totū se eum diē, nec amplius, Græcos opperiri uelle:*

postridie si non uenissent, in Ioniam se, unde pro fectus esset, reuersurum. Hæc cum audissent duces, & item Græci omnes, molestißimè tulerũt. Clearchus uerò ad illos conuersus: Vtinam, inquit, Cyrus uiueret: sed quandò ille mortem oppetijt, Ariæo renunciate, nos quidem regem uicisse: ut enim uidetis, nemo iam nobis repugnat: quòd nisi uos interuenissetis, aduersus ipsum regem contendissemus. Verũ Ariæo pollicemur, si ad nos uenerit, ipsum nos in regio solio collocaturos: est enim penes eos qui prælio uicerint, imperium. Cum hoc responso nuncios remittit, cumq; ijs Chirisophum Laconem, et Menonem Thessalum, hunc sanè postulantem: erat enim Ariæo & amicus, & hospes. Atq; hi statim profecti sunt. Clearchus uerò quid illi afferrẽt, expectabat. Interea exercitus se in maxima cibariorum penuria ueterinis sustentabat, boues, asinos, cædens: ac pro lignis utebantur sagittis & mißilibus, quæ nõ longè à castris, quo in loco pugna commissa fuerat, humi iacebãt: quæq; ijs qui à rege perfugerant, Græci adimebant. Non deerant præterea parmæ, & cratitia scuta Aegyptiaca, peltæ paßim plurimæ, et plaustra inania, sine iumentis, è quibus facto igni, elixis eo die carnibus, famem leuarunt. Sub eam uerò diei horam, qua forum hominũ multitudine refertißimũ esse consueuit, à rege & Tysapherne legati uenerũt: reliqui barbari, unus Græcus.

 Phal

Phalynus nomine, qui tũc fortè apud Tyſapher nem honeſtiſsimum locum tenebat, quòd & rerum gerendarum, & armorum ſingularem ſibi peritiam uindicabat. Hi cum ad Græcorũ duces acceſsiſſent: Regem, inquiunt, iubere (quòd ſcilicet à ſe uictoria eſſet, cum Cyrũ occidiſſet) ut ſibi arma tradant, & ad regis limina conſiſtentes, experiantur ſi quid fortè commodi nanciſci poſsint. Hæc illi. Quæ etſi Græci indigniſsimè ferebant, Clearchus tamẽ id unum reſpondit, non eſſe eorum qui uiciſſent, arma tradere: uerùm uos, inquit, prætores, illud his reſpõdebitis, quod honeſtiſsimum atq; optimum uobis in mentem uenerit: ego ad uos ſtatim reuertar. Accerſierat enim eum ex miniſtris unus, ut exempta exta inſpiceret, ut tunc fortè ſacris operam dabat. Ibi Cleanor Arcas, omnium natu maximus, primus reſpondit, quòd ad ſe pertineret, malle mori, quàm arma tradere. Thebanus deinde Proxenus: Enimuero, inquit, ego admiror Phalyne, quid ſibi cum hac poſtulatione rex uelit: utrúmne tãquã uictor à uictis arma, an ut ab amicis amicus dona petit? Nam ſi ut uictor, quid ea opus eſt petere? cur nõ inuitis ereptũ uenit? Sin mauult ea dono accipere, quid obſecro militibus, ubi arma elargiti fuerint, reliquum fiet? Ad hæc Phalynus: Rex, inquit, ſe planè uiciſſe interpretatur: nã & Cyro interempto, qui cũ eſt ei amplius de imperio certamen?

Ac nos in potestate sua esse putat, quos in media regione sua, intra difficilima traiectu flumina interclusos teneat. Eam uerò contra nos hominum multitudinem possit adducere, quam si nobis ipse interficiendam tradat, neutiquam tamen possitis. Tum Xenophon Atheniensis: Atqui ô Phalyne, inquit, nobis, ut uides, nihil boni, præter arma & uirtutem reliquũ est. Ac arma quidem quãdiu obtinemus, nobis arbitramur uirtutẽ usui esse posse: illa simulac tradiderimus, ipsorũ etiam corporũ nos ius omne amissuros. Noli igitur, obsecro te, putare nos ea quæ sola possidemus bona, cuiquam tradituros: quin hus ipsis de reliquis bonus pugnabimus. His auditis, Phalynus subridẽs: Tu quidem, inquit, adolescens philosophus, ni fallor, es: & sunt sanè quæ dicis non illepida, uerùm non satis sanus es, si uestram uirtutem regijs copijs superiorem fore putas. Alios quidem rumor fuit demissius multò, & penè effœminatè loquutos, cum dicerent se, ut Cyro fideles fuissent, ita & regi ipsi egregiam operam nauare posse, modò ille se in amicitiam recipiat: nam & in alijs quibusuis expeditionibus, & in Aegypto debellãda, strenuè ipsum adiuturos. Interea Clearchus rediẽs, nunquid iam legatis responsum sit, rogat. Tum Phalynus: Ex his, inquit, Clearche alius alia dicit. Tu uerò iam quid cẽseas, nobis explica. Ad hæc Clearchus: Te, inquit, Phalyne libẽter uidi, atque

atq; hi etiã, opinor, omnes: nam & ipse tu Græcus es, & nos item omnes quos hic uides. Quare in hoc rerum statu te consulimus, quid in rem nostram esse putes. Agè igitur per deos, eo nos consilio iuua, quod tibi honestißimũ, atq; optimum uideatur, quodq; tibi apud posteros laudi futurum sit, cùm illi scilicet aut legent, aut audient Phalynum à rege missum, ut Græcos iuberet arma tradere, etsi regis in officio erat, id tamen illis cõsilij dedisse: quicquid enim id fuerit, tibi persuadeas in Græcia prædicatum iri. Hoc sermone Clearchus se illum inducturum sperabat, ut diceret, neque se putare ex Græcorum re esse arma tradere: Græcos uerò ipsos cum legati regij sententiam nossent, meliorem existimabat in posterum spem cõcepturos. Verum multò secus Phalynus, atque ille opinatus fuerat, respondit. Ego, inquit, si uel tantula spes reliqua est, fore uos saluos si bellum regi inferatis, neutiquã uobis suadeã arma tradere: sin salutis spes prorsus nulla reliqua esse poßit, uos hortor, ut quo poßitis modo salui esse malitis. Tum Clearchus: Tu quidem, inquit, ita censes: à nobis uerò hæc regi renunciato, arbitrari nos, si nos sibi amicos esse malit, multò ei fore utiliores amicos, arma si retinuerimus, quàm si ea cuiquam tradiderimus: sin bellum fuerit gerendum, non esse difficile existimare, quanto magis conducat arma retinere, quàm alijs tradere. At Phalynus:

Nos,

Nos, inquit, ita ut iubes renunciabimus. Sed & alia à rege ad uos mandata habemus: manentibus hoc ipso in loco, fœdus: progredientibus uerò, aut regredientibus, se uobis bellum proponere. Respondebitis igitur & hoc mihi, utrum manentes uos à rege pacem, an uerò discedentes bellum malitis, ut habeam quid regi renũciem. Hic Clearchus: Illi, inquit, renũciabis, hac de re idẽ nobis quod regi uideri. Quid hoc est? inquit Phalynus. Si manserimus, respondet Clearchus, pacem: sin progreßi aut regreßi fuerimus, bellum nobis futurum. Dic, inquit ille, apertius, pacémne an bellum renuncio? Iterum Clearchus: Pax, inquam, manentibus, progreßis aut regreßis bellum. Neq; quid facturus esset, ulla ex parte significauit. Ac Phalynus quidem cum collegis profectus est. Procles uerò & Chirisophus ab Ariæo redierunt: apud illum Menon mansit. Hi retulerunt, Ariæum dicere in Persis multos esse dignitate se longè superiores, qui nequaquam laturi essent se regnare: si ad se uenire uellent, ea ipsa nocte uenirent, prima luce se omnino discessurum. Tum Clearchus: Sic, inquit, ut dicitis, si uenerimus: sin aliter, quod maximè nobis uisum fuerit expedire, illud facitote. Quid uerò facturus esset, neq; his aperuit. His ita actis, sole iam occidente prætoribus & centurionibus ad se aduocatis, in hunc modum uerba fecit: Mihi, uiri fortißimi, deos per exta cõsulenti,

sulenti, an aduersus regem eundem sit, non est belle litatum: atq; id opinor consentaneum fuit. Re enim explorata, inter nos & regem Tigrim fluuium esse comperio: atque is non aliter quàm nauibus traijci potest, quæ nobis nusquam suppetunt. Hic uerò commorandi nulla est nobis facultas: desunt enim commeatus. At enim ad Cyri amicos si nos cōferamus, exta optimè promittunt. Sic igitur facto opus est: pro sua quisq; copia cibum capiat: deinde cū eodem modo quo quiescendi tempus significatur, cornu signū datum fuerit, ad primū protinus signum uasa colligantur: ad secundum, iumenta onerentur: ad tertium, ducem omnes sequantur: atque ita ut impedimenta secundum flumen sint, armati citerius iter faciant. His auditis, prætores ac centuriones sibi quod ille statuisset faciundum putarunt: atque ex hoc quidem tempore, tacito omnium consensu, ille uniuersis imperauit, quòd nempe solus imperatorijs artibus, quarum cæteri expertes essent, excellere uideretur. Fuit iter quod ab Epheso Ioniæ confecerunt, castrorum quingentenûm nonagenûm ternûm: stadiûm sedecies M. *&* L. *id est, millium passuum uicies centenûm, & amplius centum, decem & octo. Ab eo uerò loco ubi pugnatum est, ad Babylonem usq;, stadia esse ferebantur ter* M. *&* L X. *passuum millia* CCCCVIII. *Hinc cum iam primæ se intenderent tenebræ, Myltocythes Thrax*

cum

cum equitibus quibus ipse imperabat, circiter XL. *ad regem transfugit. Clearchus reliquos di cto audientes habuit, cum quibus media fermè nocte ad prima castra, ad Ariaum, eiusq; copias peruenit. Ibi prætores & centuriones instructam aciem relinquentes, ad Ariaum conuenere. Vbi inter Græcos & Ariaum, eiusq; optimates fœdus percussum est, neutram partem alteram prodituram, firmam & fidam inter ipsos societatem futuram: Barbari priores iusiurandum conceperunt, se bona fide agmen ducturos. Fœdus ictum est, mactatis super scuto, tauro, apro, lupo, ariete, in quorum sanguine enses Græci, hastas barbari intinxerunt. His ritè sancitis, Clearchus agè, inquit, Ariæe, quãdo idẽ est nobis de reditu consilium capiendũ, quid obsecro de tota itineris ratione censes? utrúmne ea dẽ qua uenimus uia utamur? an tibi potior ulla in mentem uenire potest? Hic ille: Si eadem, inquit, reuertamur, fame nos cõfici necesse est, ubi neq; cõmeatus ulli nobis, ut proximè, his denis septenis castris suppetant: neq; ex agro liceat cõparare, cum nuper quacunq; iter fecimus, omnia consumpserimus. Quare uia utendum sta tuo, etsi longiore, in qua tamen commeatuũ penuria multò minus laboremus. Ac primis quidẽ diebus magnis est nobis itineribus contendendũ, quò scilicet à regijs castris quamlongissimè recedamus. Nam si bidui aut tridui ab rege absfuerimus.*

rimus, non erit quod uereamur ne nos assequi possit. Cum paruis enim copijs non audebit, cum magna manu non poterit celeriter insequi. Ad hæc cõmeatuũ penuria laborabit. Hæc, inquit, mea sententia est. Erat hoc consilium ad fugam & recessum appositum, ad reliqua inutile. Verùm fortuna melior dux fuit. Vt enim illuxit, iter facere cœperunt, à dextera solem habentes, cum se existimarent sole iam occidente ad uicos Babyloniæ peruenturos. Quæ sanè coniectura nihil eos fefellit. Sub ipsum uerò crepusculum, hostilem sibi equitatum uidere uisi sunt: ob id Græci q ordinẽ, ut in longiore uia fit, negligentius seruarant, statim in locum suũ recurrerunt. Et Ariæus ipse, cum propter uulnus quod in pugna acceperat, plaustro curuli ueheretur, desilijt, ac loricam induit. Idem eius milites fecerunt. Dum hi arma caperent, qui speculatũ missi fuerant, renunciarunt nullos esse in conspectu equites, iumenta duntaxat pascere: ex quo facilè omnes intellexerunt regia castra non longè abesse, quod item fumus è proximis uicis planũ fecit. Ibi Clearchus neq; aduersus hostes progredi tutum duxit, cum fessum de uia, & planè debilitatũ inedia militem esse intelligeret. Neque tamen (id cauẽs ne fugere uideretur) de uia sibi declinandum putauit: sed rectà agmẽ agens occidente iam sole, cum ijs qui in fronte agminis erant castra locauit. Tabernacula ex ea copia

quam

quã rex cæteris direptis reliquã fecerat, sumpta è uillarum tugurijs materia, erecta sunt: ac priores quidẽ continuo ac certo ordine, postremi ut intempesta et obscura nocte adfuere, quo quisq; potuit loco decubuerunt. Ac dum se mutuo, ut fit, uocarent, sublatum clamorem hostes audierunt: è quibus qui proximi erant, fugientes tabernacula deseruere. Quod postero die facilè intellectum est: neq; enim aut iumentũ, aut castra, aut fumus ullus in cõspectu fuit. Quocirca ipsum regem constabat primo exercitus nostri accessu perterrefactum: cuius rei certa postridie argumẽta extiterunt. Verùm & Græcis timor et trepidatio inceßit, talisq; in castris fremitus fuit, qualis cum subitus terror inciderit, existere cõsueuit. Quod ubi Clearchus animaduertit, Tolmiden Eleum præconẽ ætatis suæ præstantißimum, quẽ secum fortè habebat, accersit, ei mandat ut silentio imperato hæc pronunciet: Qui indicarit à quo sit asinus in media arma actus, ei duces præmium argenti talentum decernunt. Ex edicto milites planè intellexerunt inanem fuisse metũ, et duces incolumes esse. Sub primã uerò lucem Græcis imperat Clearchus, ut sumptis armis eo ordine aciem instruant, quo in pugna steterant. Quòd uerò scripsi antè regem pertimuisse, ex eo intelligi etiam potuit, quòd cum pridie sibi arma tradi postulasset, postero die sole oriente de pace legatos misit. Hi

itaque cum ad primas custodias accessissent, ubi duces essent quæsierunt. Quod ubi ducibus est à custodibus renunciatũ, Clearchus qui tum fortè ordines recensebat, custodibus mandat, ut oratores iubeant expectare, quantisper ijs audiendis uacui aliquid tẽporis dare posit. Postea uerò quàm copias omnes bellissimè instructas animaduertit, atq; ita ut ex omni parte densæ phalangis species pulcherrima cerni posset, neq; esset quisquam inermis in cõspectu, tum legatos accersi iubet, ac ipse processit paululum, globo militum stipatus, armorũ ornatu ac forma præstantissimorum: quod et reliqui duces eius monitu fecere. Vbi ad legatos uentũ est, tum rogat Clearchus quidnã uelint. Illi se ut de pacis conditionibus agerent, uenisse dixerunt: idoneosq; se esse, qui & à rege Græcis, & regi rursus à Græcis, quicquid utraq; pars mandarit renuncient. Renunciate igitur, inquit Clearchus, pugna opus esse: prandiũ enim nuspiã in promptu est: neq; fuerit quisquam inuentus qui de cõditionib⁹ apud Græcos uerba facere audeat, prius quàm prãdium ijs præbeat. Vbi hæc illi audierunt, statim profecti quam celerrimè redierunt. Quæ res indicio fuit uel regẽ, uel eum cui hæc à rege cura demandata esset, non longè abesse. Ac illi quidẽ renunciarunt, æqua regi uideri quæ attulissent: quamobrem se adduxisse secum eos homines, quibus ducibus ad eum locum

cum

cum essent peructuri, unde sibi commeatũ compararẽt, modò ut pax fieret. Tum quæsiuit Clearchus, cũ omnibúsne pax futura esset, an cum ijs tantum qui ultro citroq; commeassent? Cum omnibus, illi responderunt, usq; dum quæ à nobis proposita fuerint, ad regem referantur. Hæc illi. Tum Clearchus cum eos paululũ concedere iußisset, de tota re suos cõsuluit. Quibus statim ac sine disceptatione ulla uisum est compositionem transigendam, ad commeatus comparandos proficiscendũ. Sedenim Clearchus, etsi, inquit, eadem mihi uidentur, non tamen euestigio responsum à me auferẽt. Nam de industria cunctabor, quò & legati uereantur ne nobis cõpositio nõ probetur, & idem nostri milites metuant: hoc enim rationibus nostris cõducere arbitror. Vbi uerò respõdendi maturitas uisa est, se fœdus percussurum dixit, sed ad commeatus deduci se prius iußit. Tũc illi iter ingreßi sunt. Clearchus, etsi paulò pòst fœderis erat cõditiones accepturus, quadrato tamen agmine consequebatur, ac ipse quidem in subsidijs erat. Cum uerò in fossas & alueos quosdam aquæ plenißimos incidissent, quos neutiquam sine pontibus traijcere poterant, ex palmis aut paßim humi iacentibus, aut quas ipsi excidissent, pontes facere aggreßi sunt. Ibi Clearchus curæ ac diligentiæ suæ in imperando specimen dedit: cum laua manu hastã, dextera uirgam tenens, quencunq;

cunq; segnius opus facientē, ex ijs quibus id negocij dederat, animaduertisset, iuberet multatū de medio recedere, alium in eius locum deligeret. Quin ipsemet in cœnū cum descēdisset, eius operis suas sibi partes depoposcit. Quod cū ceteri uidissent, dedecori sibi fore putarunt, si non fuissent illius alacritatem imitati. Quare cum eorum tātū, qui annis X X X. *minores essent, delectum habuissent, seniores tamen cū illum nullum laboris genus detrectantē uiderent, & ipsi sua munia obierunt. Et Clearchus quidem eo plus celeritatis in negocio conficiendo adhibebat, quòd cū eas lacunas nequaquam perennes esse suspicaretur, iā uerò aquis completas uideret, eo anni tēpore quo agros irrigari nihil necesse erat, id ueritus est, ne rex aquam eam inducendā curasset, quò Græcos itineris difficultate perterrefaceret. Peruenerāt iam ad eos uicos, è quibus ducum suorum iussu, commeatus capiendi erant. Frumentū plurimum, uiniq; ex palmulis magnam copiam nacti sunt. Quin & acetum ex ijsdē palmulis decoctis conditū. Ac palmarum quidem fructus ipsi multò præstantiores ijs qui in Græciam comportantur, seruis apponebantur. Delectißimi uerò quiq;, & pulchritudine, ac magnitudine admirabiles, colore non multū ab electro differentes, dominis reseruabantur. Hos erant qui siccarent, ac in usum bellariorum reponerent. Mensis quidem ex his*

suauis

suauißimæ epulæ, sed quæ capitis dolorē afferrent. Quin & cerebro, id est, execta ex uiridibus ramis medulla, milites uescebantur, quæ item ipsa capiti molesta erat. Sed multi præcipuam quandā in eo cibi genere suauitatē admirabātur. Hac extracta, arbor tota exarescebat. Hoc in loco Græci triduum cōmorati sunt. Interea uenit à rege Tysaphernes, et cū eo regis uxoris frater, tres item Persæ, cum magno seruorum numero. Quibus cū Græcorum prætores obuiam uenissent, prior Tysaphernes per interpretem ita loquutus est: Ego principes Græci, proximo Græciæ loco habito. Quare cū uos in summas ac plurimas rerū difficultates incidisse uiderē, præclarè me uestris rebus cōsulere posse putaui, si fortè à rege possem impetrare, ut à me uos in Græciā incolumes reduci sineret. Pro quo cum & à uobisipsis, & ab uniuersa Græcia egregiam me gratiam initurum mihi persuaderem, à rege id pro iure meo petij: cum illi etiam dicerem, me planè ita meritum esse, ut libenter mihi in hoc genere gratificari deberet, cum & de Cyri motu primus eum certiorem fecerim. Primus itē patque adeo cum ipso nuncio copias ei in auxilium adduxerim. Solus deinde ex omnibus qui cōtra Græcos in acie steterunt, non fugerim, sed per medios hostes euaserim. Deinde cum ipso rege in uestris castris congressus, quò scilicet rex post Cyri cædem penetrarat.

barbaros eos qui Cyrum secuti fuerāt, unà cum ijs qui nunc mecū sunt regi fidelissimis hominibus, in fugam uerterim. Quæ cum exposuissem, se deliberaturum rex promisit. Verùm interea me ad uos uenire iussit, ac quærere quamnam ob causam contra ipsum arma ceperitis. Hic ego uobis ut lenius respōdeatis suadeo, quò possim quæ cupio uestra causa facilius obtinere. Hæc ubi Græci audierunt, paululum concedentes, inter se quid respōdendum esset consultarunt. Tū Clearchus pro omnibus in hunc modum loquutus est: Nos neq; in unum cōuenimus ut bellum regi inferremus, neque contra ipsum prudentes ac scientes uenimus: sed, ut ipse nosti, Cyrus omnibus artibus usus est, quò & nos imparatos opprimeret, et nos huc perduceret. Vbi cum eum maximis rerū difficultatibus circumuentum uideremus, fuit quod deorum nos, & hominum pudor adduxit, ne eū in aduersis desereremus, cui in sequundis præstò semper fuissemus. Iam Cyro interfecto, neq; nobis de imperio cum rege ullum est certamen neq; in eius fines hostiliter inuadimus, nec ipsum occidere uelimus, liceat modò in patriam sine cuiusquā iniuria redire. Quòd si quis nos lacessierit, hunc, dijs freti, ut ulciscamur, operā dabimus. Sin fuerit de nobis quisquam bene meritus, nihil certè, ne uicti beneficio uideamur, referendæ gratiæ studio futurum nobis antiquius est. Hæc Clear-

chus.

chus. Tyssaphernes uerò: Hæc, inquit, regi renunciabo, rursusq; uobis quicquid ille respõderit. Dum uerò ad illũ excurro, de compositione illud maneat, quod antè inter nos conuenit, ac interim commeatus uobis dabimus. Ac tunc abiens, cum postero die nõ rediret, Græcis nonnihil suspicãdum præbuit. Tertio uerò die cum uenisset, se à rege impetrasse dixit, ut liceret Græcos in patriã incolumes reducere: quamuis non defuissent qui aduersati essent, cum è regis dignitate esse negarent, si qui contra ipsum armati uenissent, impunè ab eo discederẽt. Postremò, ut rem, inquit, paucis absoluã, uobis, ut nũc se res habet, licet nobiscum pacisci. Fidem nos dabimus primũ, tuta uobis fore itinera, per omnes regni partes, ut nihil plus quàm ab amicis uobis timendum sit: deinde uos optima fide in Græciam reducendos suscipiemus. Commeatuum copiam faciemus, id si minus præstare potuerimus, tum ex agro quæcunq; opus fuerint, uos sumere patiemur. Vos contrà iusiurandum concipietis, quacunq; transieritis, nulli neq; incommodum, neq; detrimentum ullum importaturos, ac si per sociorum fines iter faceretis: esculenta tantum, & poculenta sumpturos, ubi è foro ea uobis curare non potueritis. Vbi uerò mercandi facultas fuerit, omnia uos empturos. Hæc utrinque iureiurando sancita sunt: dextera data uicißim. Autores fuere illinc Tyssapher

phernes, & regis uxoris frater, hinc Græcorũ prætores & cẽturiones. His ita transactis, Tysaphernes ad regẽ inquit excurro: illinc reb⁹ omnibus, quæ ad iter pertinent, cõparatis, confestim adero, uosq; in Græciam deducam, et ipse me in meã prouinciam recipiã. Post hæc Græci eo ipso in loco, & Ariæus coniunctis castris, XX. ipsos dies Tysaphernẽ expectantes cõmorati sunt, Interea uenerũt ex Persis ad Ariæũ, cæterosq; qui cũ eo erant, cum ipsius fratres, tũ cæteri necessarij, qui eos bono animo esse iusserunt: fidem etiam à rege dederunt, quòd Cyrum armis iuuissent, nulli ipsis fraudi futurum, ac præteritas omnes offensiones illũ ijs cõdonaturum. Hæc Ariæum eiusq; milites ita cõmouisse uidebãtur, ut iam Græcorum societatẽ multò negligentius colerent. Quod cũ uulgus Græcorum animaduertisset, nõ bellè secum agi putarunt: quare cum Clearchum & cæteros duces cõuenissent: Quid, inquiunt, hic amplius cõmoramur? An uerò ignoramus regẽ nihil impensius, quàm nos perditos cupere? Atq; ob id maximè, ut reliquos Græcos hoc exẽplo perterrefaciat, ne in posterum contra ipsum arma capiant. Ac nunc quidẽ dedita opera hic nos detinet, quãtisper scilicet eius copiæ, quæ nũc dissipatæ sunt, in unũ coẽant. An dubitatis quin ubi coierint, sit in nos impetũ facturus? Quid si fortè nunc, aut fodiendũ, aut muniendũ aliquid

curat,

curat, quo nos intercludat? Neq; enim quantum in se fuerit, passurum cōsentaneum est, in Graciam renunciari, nos cum tam pauci essemus, regem in ordinem redegisse, atq; ab ipsius, ut aiunt, ianua, domū, eius potentiā illudentes, rediјsse. Ad hæc Clearchus: Eadē mihi, inquit, suspicari in mentem uenire solet: sed illud iam cogito, si nunc discedimus, ne rebellasse contra fœdus uideamur. Deinde uerò cōmeatus nobis dabit nemo, neq; erit quò frumentatum eamus: ducē præterea itineris neminē habebimus. Ad hæc Ariæus, quasi nostro hoc facto cōmotus, à nobis planè deficiet. Atq; ita non modò nullū nobis amicum reliquum fecerimus, sed qui antè amici, hi hostes fient. Fluuius quidem nunquis traijciendus nobis sit alius, nescio. Euphraten certè, facilè intelligere possumus, si obsistāt hostes, nullo pacto transmitti posse. Quòd si pugnandum fuerit, ecquis nobis est equitatus? at is hostibus plurimus & lectissimus. Quo fiet, ut si uicerimus, illos tamen assequi nequeamus: sin uicti fuerimus, nostrum euadat nemo. Ego sanè regis consiliū miror, si, cum tam multis modis pro suis opibus ac facultatib⁹, nos facilimè perdere poßit, nobiscum fœdus feriat, fidem det, deos periurio lædat, fideiq; suæ autoritatē apud Græcos et barbaros comminuat. Multa in hāc sententiā cum egisset, Tyssaphernes uenit, copiasq; suas secum, uti domum rediturus, adduxit.

 Cum

Cum eo unà Orontes, cum suis itē copijs uenit: ac is secum regis filiam sibi matrimonio cōiunctam habebat. Hinc duce Tysapherne, & eodem commeatus uænum exponēte, profecti sunt. Unà etiā Ariæus cum ea barbarorum manu, quæ Cyri fuerat. Atq; hi quidem, & Orontes, communibus castris utebātur. Græci uerò cum barbaros suspectos haberēt, seorsum iter faciebant, duces suos sequentes: quocunq; locorū peruenissent, castra ponebāt, interuallo haud multò minore inter se pass. IIII.M. *Ac utrinque, æquè ac aduersus hostes custodiæ adhibebātur: quæ res suspicionem haud leuem in omnium animos immisit. Sæpe etiam qui aut lignatum, aut pabulatum, aut quid aliud quæsitum mittebantur, ab alterutris plagis mulctati redibant, ex quo implacabiles inimicitiæ existebant. Hinc uerò progressi, tertijs castris ad Medeæ muros accesserūt: per cuius etiam interius pomœrium iter fecere. Erant hi coctilibus laterculis & bitumine extructi, pedes* XX. *lati,* C. *alti, in spatium excurrētes uti ferebatur* M. *pass.* LXXX. *A Babylone uerò non longè hi aberant. Proximis binis castris* M. *passuum* XXXII. *confectis, alueos duos traiecerunt, quorum unus ponte, alter nauigijs septem iungebatur. Hi à Pigrete amne ducti fuerant, atque ab his fossæ per totum agrum diducebātur: quarū primæ quæq; maiores, minores mediæ, postremæ nihilo latio-*

res

res ijs riuulis, quos Graci in panici segetem inducere solent. Hinc ad Pigretem amnem peruenere, à quo quindecim circiter stadia urbs abest Sitace nomine, magna illa & hominum multitudine abundans. Graci in proximo agro non longè à pulcherrimis maximisq́;, ac omnifarijs arboribus consitis hortis, castrametati sunt: Barbari ipsi trans Pigretē, quaq́; in parte conspici non poterant. Iam uerò cum à cœna fortè Proxenus & Xenophon pro castris ambularent, accedēs nescio quis ab ijs qui pro statione erant, quasiuit, Clearchum aut Proxenum, ubinam reperire posset: de Menone nullā mentionem fecit, cū tamen ab Ariao is missus esset Menonis hospite. Vbi uerò Proxenus se illi indicauit: Me, inquit ille, Ariaus & Artabazus fideles olim Cyro, uobis beneuoli homines miserunt, ut monerē, caueatis ne noctu uos barbari adoriantur: in proximis enim hortis magna copia subsederunt. Ad hac, uos ijdem iubent prasidio pontem Pigretis occupare: statuisse enim Tysaphernē illum dissoluere, si possit, quò retrocedendi adempta facultate, intra fluuium et alueum intercludamini. Hac illi cum audissent, ipsum nuncium ad Clearchū adducunt, ac ei rem omnem explicant: qua ille audita, uehementer commotus ac perterritus est. Hîc ex ijs qui tunc aderant, adolescens quidam, re attentius cōsiderata, pugnantia esse dixit

xit, adoriri simul, et pontē soluere: necesse enim, inquit, est si nos adorti fuerint, aut uincere, aut uinci. Quòd si uicerint, quid tunc est quod pontem soluant? cum neq; si multi nobis pontes sup petant, fuga saluti consulere poßimus. Sin eos nos uicerimus, certè soluto ponte quô effugiant non habebunt. Adde quòd ex ulteriore parte, nemo ex tanta multitudine ponte amoto, his auxilio uenire poterit. Cum ad hæc attēdisset Clearchus, de nūcio quæsiuit, quàm latè pateret ea regio, quæ Pigrete & alueo terminaretur. Cui cum respondisset ille, magnam utiq; esse, & in qua uici complures, multæq; essent, ac magnæ urbes, planè ab omnibus intellectum est, allegatum esse illum hominē à barbaris, illud metuentibus, ne Græci cum pontem transissent, insulā illam occuparent, in qua se hinc alueì, illinc fluminis duplici quasi munimento tueri, & commeatus ex agro, qui in medio maximus & optimus pateret, copiam habere possent, cum præsertim qui eum colerent, defuturi non essent: ex eo uerò loco regem multis posse incommodis affici. His rebus perspectis, Græci quieuerūt, pontem tantum misso præsidio tenuerunt. Verum neq; eos quisquā ulla ex parte adortus est, neq; ullus omnino ex hostibus ad pontem acceßit, uti postea ex illis ipsis, qui in præsidio fuerant, cognitum est. Cum illuxisset, pontem nauigijs XXXVII. fultum, omni adhibita cautione

transi-

transierũt: etenim renunciatum fuerat, in ipso transitu Tysaphernem impetum facturũ: quod falsum omnino compertum est. Conspexerũt quidem transeuntes Glun, & Allonem: speculatũ hi uenerant, nunquid Græci transirent, ac re cognita pedem retulerũt. A Pigrete uerò quartis castris M. *pass.* LXXX. *confectis, ad Physcum amnem peruenere. Huius latitudo pass. erat* XX. *Ponte is iungebatur. Nec longè aberat ampla ciuitas, Opis nomine: prope quam Græcis obuius factus est Cyri & Artaxerxis nothus frater, qui secũ à Susis & Ecbatanis, magna regi auxilia adducebat. Is cum exercitu substitit, & prætereuntes Græcos spectauit. Agmen in binos Clearchus ducebat, ac modò hac, modò illa in parte imperabat: & quantisper quidem frons agminis intersisteret, agmen totum intendi necesse erat. Quod sanè efficiebat, ut & ipsis Græcis multò maximus militũ numerus uideretur, & Perses intuens uehemẽter extimesceret. Hinc per Mediæ solitudines, senis castris* M. *pass.* CXX. *profecti, in Parysatidis, Cyri, & Artaxerxis matris uicos uenerunt: eos Græcis, Cyro iam mortuo illudens, populabundos Tysaphernes præbuit, captiuum tamen neminẽ abduxerunt. Erat in his uicis, frumenti, pecoris, aliarumq; rerũ luculenta copia. Hinc profecti per solitudines castra quina habuerũt intra* M. *pass.* LXXX. *ad læuam Pigre-*

tem habentes. Ad prima castra trans flumen, urbs incolebatur frequens & opulenta, Cœna: ex qua barbari coriaceis ratibus panẽ, caseum, uinum in castra conuehebant. Hinc ad Zabatũ amnẽ uenere, cui⁹ latitudo paß. patebat LXXX. *atq; hic dies tris commorati sunt: in quibus ut nullæ se ostenderint insidiæ, suspiciones utrinq; nõ defuerunt. Quas cũ tollere uellet Clearchus, antequam ex ijs bellũ aliquod conflaretur, sibi cum Tysapherne congrediendum putauit: quare per nũciũ eũ monuit, sibi magnopere ex usu esse cum eo congredi: ille non grauatè sui adeũdi potestatẽ fecit. Vbi conuenerunt, Clearchus ita loquutus est: Noui equidẽ Tysapherne, fœdus inter nos ictum, datasq́; dexteras, neutram partẽ alteram læsurã. Quod cum ita sit, quid est obsecro, quòd nobis æquè à nobis, atq; ab hostibus caueris? Id enimuero cum nos animaduertamus, uestrum exemplum sequimur. Sed enim cum diligentius attendo, neq; uestrûm quenquam esse comperio, qui nobis periculum ullum intentet: neq;, quod ego planè affirmare possum, quisquã de nostris est, qui in uos quicquam hostile cogitet: eam ob rem te mihi conueniendum putaui, ut has, si fieri posset, utrinq; suspiciones exemptas ex animis curaremus. Noui enim ex huiusmodi plerunq; suspicionibus & criminationibus effici solere, ut dum homines ne patiãtur quid grauius metuunt, longè atrocißimas iniurias ijs*

rias ijs plerunq; facere occupent, qui nihil ipsi unquam tale quicquam commissuri fuerant. Veni igitur ad te, quòd nulla re magis quàm familiari congressu, huiusmodi errores tolli posse existimaui: ac tibi quidem facilè, opinor, ostendã, nihil esse quamobrem fidem nobis non habeas. Primùm enim omnium ipsa nos omnino iurisiurandi religio continere debet, ne nobis uicißim infensi simus: atq; eũ quidem, qui se uiolata religionis conscientia obligarit, neutiquam ego inter beatos numerarim. Deorum enim immortalium bellũ, neq; qua quis celeritate, nec in quas effugiat latebras uideo: nec postremò in quod se propugnaculum recipiat, quô neglecti numinis ira non peruadat, cum sint omnia dis obnoxia, neque sit quicquam uspiam quod in deorum potestate non sit. Ac de dis, fide, ac iureiurando, quo nobis fœdus sancitum est, ita statuo. Quod uerò ad homines attinet, te ego nobis in præsentia salutis autorem puto. Per te enim omnis nobis est aditu facilis uia: per te facilè quemuis amnem traijcimus: per te nobis commeatuum copia in promptu est. Sine te omnis nobis, quasi in tenebris ignota est uia, quòd scilicet omnium locorum prorsus ignari sumus: sine te nullus est, quem transmittere poßimus, amnis: sine te formidolosa quæuis turba, multò formidolosior solitudo, cum nulla nobis itineris satis expedita ratio iniri poßit. Quòd si

te fur

te furore atq; amentia impulsi occidamus, quid aliud obsecro, nisi homine bene de nobis merito intercempto, maximi regis ad ultionem iure incitati, sit nobis bellum sustinendum? Iam uerò quas mihiipsi spes irritas redditurus sim, tibi si quam iniuriam facere conatus fuero, nũc explicabo. Ego Cyri antè amicitiam expetiui, quòd unum omnium suæ ætatis, ad bene merendũ de quibus uellet, maximè idoneũ existimaui. Nũc ad pristinam potentiam tuam, illius opes atque imperium adiectum esse uideo: ac regis copias quæ Cyro infensæ erant, firmo tibi præsidio fore. Hæc cũ ita sint, quis tantopere insaniat, quin te sibi amicũ expetat? Verùm & qua adducar spe te mihi amicũ fore, aperire nõ dubitabo. Satis constat Mysos infestos nobis esse, quos hisce quæ me sequuntur copiis, nihil diffido uestræ me potestati subiecturũ. Quin & Pisidas, et alias gentes, quæ (ut audio) uestræ felicitati negociũ facessunt, facile à nobis existimo, suppetias nobis ferẽtibus, coërceri posse. Quid? Aegyptios quibus nunc maximè uos iratos scio, quibusnã aliis auxiliis freti facilius ulciscemini? Præterea quòd & finitimis benemerẽtibus prodesse, et in eos qui te lacessierint, pro iure tuo, nobis adiuuantibus, tanto facilius animaduertere poteris. Ac nos quidem non hercule magis stipendii causa tuis temporibus inseruiemus, quàm quòd pro tuis in nos meritis, gratiam tibi (uti

æquum

æquũ est, libentißimè referemus. Mihi profe-
ctò hæc attentius consideranti, permirũ uideri
solet, te nobis fidem non habere: atq; illum me-
dius fidius, quisnam sit libenter uelim cognosce
re, qui tantũ in dicendo ualere poßit, ut cuiquã
persuadeat nos tibi insidias comparare. Hæc
Clearchus. Ad quæ sic respondit Tysaphernes:
Enimuero Clearche plurimum delectatus sum
prudenti oratione tua, ac facilè adducor te, si
quid in me moliaris, tibiÿpsi male consulturum.
Sed quò ipse etiã intelligas, non iure nos, aut à
rege, aut à me posse deficere, me uicißim audi.
Si nos perdere uoluissemus, defuißétne, obsecro
te, nobis aut equitum multitudo, aut leuis gra-
uisue armaturæ peditũ copiæ, quibus nos mini-
mo negocio, ac sine ullo nostro periculo affligere
mus? At enim iniquiora fortasse nobis loca es-
se uideantur, unde nos adoriamur. Atqui lon-
gum uobis iter cum per campos nobis pacatos,
tum per difficilimos montes faciendum est: quos
cum arbitratu nostro occupare poßimus, an nõ
facilè uos intercludamus? Quot uerò flumina
sunt, ad quæ uestrã traiectionẽ obseruantes, cũ
qua nobis expediat copiarum uestrarum parte,
pugnare poßimus? Adde quòd sunt ex illis
non pauca, quæ nisi uobis duces simus, traÿcere
nullo pacto poßitis. Sed fac his rebus omnibus
inferiores simus, ignis certè, frumẽto ac pabulo
superior est, quo cũ omnia exusserimus, famem

uobis, quasi in acie opponemus, cui uos ne si longè quidem omnibus fortitudine præstetis, repugnare poßitis. Eſt uerò conſentaneũ, cũ tã multis uos modis, ac ſine periculo noſtro oppugnare atq; euertere poßimus, unũ illum deligere maluiſſe, qui & deorũ maieſtatẽ læderet, & apud homines ſumma turpitudinis infamia carere non poſſet? Eſt omnino nõ improborũ modò, ſed eorum etiã qui & aduerſis rebus premantur, & maximis difficultatibus, ac neceßitate ſumma circumuenti ſint, id committere, in quo & iuſiurandum deorũ immortaliũ, & hominum fidem uiolent. Non adeò uecordes aut ſtulti ſumus Clearche: quid enim opus eſt, cũ tam multis uos modis opprimere poßimus? Nõ propterea huc uenimus. Vnum, mihi credito, bene merendi ſtudium me ad hanc cum Græcis ſocietatem adduxit: abundè uerò præclarum mihi fore putaui, ſi quo exercitu mercede ſibi conciliato, Cyrus in ſuperiorem Aſiam aſcendiſſet, cũ eodem ego meo beneficio fretus, in inferiorem deſcenderem. Cui uerò mihi uſui eſſe poßitis, et ipſe paulò ante expoſuiſti: & ego, quod caput eſt, per me noui, uni ſcilicet regi rectam tiaram capite geſtare licere, alijs corde fortaſſe facilè liciturum, nobis in officio permanentibus. Hæc ille. Quæ cum Clearchus approbaſſet. Nónne igitur, inquit, qui inter nos tã firma iũctos amicitia, dißidiũ quærunt, dignißimi ſunt qui grauißima

nißima quaque pœna afficiantur? Tum Tysaphernes: Si uestri, inquit, prætores ac centuriones cuncti in conspectũ uenerint, indicando tibi eos qui ad me detulerunt, te mihi copijsq; meis insidias facere. Ego planè, respõdit Clearchus, omnes ad te adducam, & simul tibi aperiã qui de te minus cõmodè apud me loquuti sunt. Ab his sermonibus Tysaphernes Clearchum amplexus, manere tunc eum apud se iubet, ac cœnæ etiam adhibuit. Postero uerò die cum in castra Clearch⁹ redijsset, facilè erat cognoscere, omnia eum sibi de Tysaphernis amicitia polliceri. Hic ubi suum cum Tysapherne colloquium exposuit, opus esse ait, uenire ad Tysaphernẽ quos ille iusserit: quiq; conuicti fuerint, quòd Græcos insimularint, eos proditionis ac maleuoli in Græcos animi pœnas dare. Suspicabatur is quidem eius insimulationis autorẽ fuisse Menonẽ: meminerat enim illũ unà cũ Ariæo ad Tysaphernem se cõtulisse: meminerat ab illo in se tumultũ olim concitatũ. Iam uerò sciebat sibi ab illo insidias cõparari: cupiebat enim ille a Clearchi studijs exercitu uniuerso abducto, ad Tysaphernis se amicitiã conferre. Sed & Clearchus summa ope milites in officio retinere nitebatur, ac propterea oẽs qui sibi aduersarentur, de medio tollere cupiebat. Sed tũc non defuerũt ex militibus qui dicerent, nihil opus esse centuriones et prætores omnes ab exercitu discedere,

neq; esse omnino fidem Tysapherni habendam. At Clearchus pertinacißimè cōtēdit, quousq; obtinuit ut prætores IIII. centuriones XX. se ad Tysapherne͂ redeunte͂ sequerentur: quos milites circiter CC. non secus ac si in forum iretur, consequuti sunt. Vbi uerò ad Tysaphernis prætorium uentum est, prætores ipsi intromißi sunt, Proxenus Bœotius, Menō Thessalus, Hagias Arcas, Clearchus Lacon & Socrates Achæus: centuriones ad fores remanserunt. Neq; ita multò pòst ad idem signum, et qui intus erant, cōprehensi sunt, & qui foris, ad unū cæsi. Tum barbari equites per cāpos discurrentes, in quemcunq; de Græcis incidissent, sine discrimine, seruúsne, an liber esset, paßim omnes trucidabant. Græci ex castris eorum discursationem prospicientes, quid rei esset mirabātur, prorsus quid ageretur, incerti, antequam Nicarchus Arcas accepto in uentre uulnere, ex quo intestina manibus sustinebat, fuga se in castra recipiens, rem omne͂ aperuit. Ibi Græci inopinata re perculsi, statim ad arma concurrerunt: neque cuiquam dubium erat, quin illi eodem impetu ad castra uenturi essent. Non uenerunt tamen uniuersi, sed Ariæus tantū, Artaozus et Mithridates, quibus maximā Cyrus fidem habuerat. Græcorū uerò interpres se uidere inter eos Tysaphernis fratrem, que͂ probè cognosceret, affirmauit. Sequuti sunt hos ex Persis loricati

tati plus minus CCC. *Vbi propius accessere, procedere iusserunt ex prætoribus aut centurionibus aliquem, ut ei quæ à rege mandata haberent, exponerent. Processerunt igitur è Græcis, qui in præsidijs erant, prætores quidem, Cleanor Orchomenius, & Sophænetus Stymphalius, & cum his Xenophon Atheniensis, ut aliquid de Proxeno sciscitaretur. Nam Chirisophus tunc fortè aberat: erat enim in uicum quendam frumentandi causa cum cohorte sua profectus. Hi posteaquam eo loco constiterunt, unde quæ illi dicerẽt exaudire possent, his eos uerbis Ariæus alloquutus est: Clearchus, Græci, cum se manifesto periurio obligaret, scelus morte luit: Proxeno & Menoni, quòd rem detulerunt, gratia & honos maximus habetur. A uobis rex arma sibi dedi postulat, quòd sua sint, quæ antè Cyri serui sui fuerunt. Ad hæc pro Græcis omnibus Cleanor Orchomenius ita respondit: O hominum sceleratißime Ariæe, & item alij qui Cyri olim amicitiam sequuti estis, an non pudet uos, & hominũ, & deorũ? Siccine cùm iureiurando uos obstrinxeritis, eosdẽ uobis qui nobis essent, et amicos, & hostes futuros, iam cũ Tyssapherne, uno omnium maximè impio ac nefario homine, nos prodidistis? eosq; homines, qui propter iurisiurandi ac fœderis religionẽ, uobis sacrosancti esse debuerant, sustulistis? iam uerò & nos eadem proditione circũuentos, cum ho-*

ſtibus oppreſſum uenitis? Tū Ariaus: Atqui Clearchus, inquit, prior manifeſtis inſidijs Tyſaphernē & Orontem, nosq; qui cū ipſis eramus, opprimere conatus eſt. Hic Xenophon: Si Clearchus, inquit, præter fœdus aliquid molitus eſt, iam pœnas dedit: nihil enim æquius quàm periuros merita affici pœna. At Proxenū et Menonem, ſi quidē hi de uobis bene meriti ſunt, & ijdem nobis præſunt, ad nos huc quamprimum remittite: hi enim proculdubio cū utriſq; amici ſint, ueſtris æquè ac noſtris rebus optimè conſulent. Ad hæc barbari, cum diu inter ſe capita contuliſſent, poſtremò nullo dato reſponſo, abierunt. Prætores quidem ipſi, uti antè dictū eſt, cōprehenſi, regis iuſſu ad quem deducti ſunt, ſecuri percuſsi diē extremū clauſerūt. Ex ijs Clearchus, uir conſenſu omnium eorum qui illum familiarius noſſent, ad militaria munia natus, ac idem belli gerendi, ſuprà quàm dici poſsit, cupidus. Is enim quandiu bellum Lacedæmonijs cū Athenienſibus fuit, operā patriæ nauauit: pace facta, ciuibus ſuis perſuaſit bellum contra Thracas, eo nomine quòd illi Græcis infeſti eſſent, ſuſcipiendum: cumq; ut bellum id ſibi decerneretur, ab Ephoris impetraſſet, claſſe Thracibus ijs, qui ſupra Cherſoneſum & Perinthū habitant, bellū intulit. Poſtea uerò quàm Ephori mutata ſententia, iam profectum ab Iſthmo reuocare conati ſunt, ille quidem non paruit,

sed ad Hellespontum nauibus contendit: eam ob rem à magistratibus Spartanis, quòd parêre noluisset, capitis arcessitus est. Ac tunc exul ad Cyrum profectus, quibus eũ rationibus sibi conciliasset, alio loco scripsimus: à quo Daricis uicies mille acceptis, nequaquam se ocio aut desidiæ dedit, sed comparato ea pecunia exercitu, Thraces bello cœpit urgere: quos cùm prælio uicisset, latißimè agros eorum populatus est: ac in eo sanè bello uersatus, usquequo Cyrus cum delectum haberet, cum ad se euocauit, tũc illi belli socius futurus in Asiam traiecit. Atque hæc propensi ad bellum animi documenta fuerunt, quòd cum honestæ ac securæ paci consulere posset, bellum optaret: cũ uerò ocium amplecti liceret, bellandi causa labores suscipere mallet. Cum denique magnam pecuniam posset impunè poßidere, præstabilius duceret eam bellicis impensis cõminuere. Itaq; ut in amores alij, ac alia uoluptatum genera, sic in bellicos apparatus hic libentißimè pecuniam erogabat. Hæc, inquam, omnium facilè eius in re bellica studium declararunt. Quòd autem bellicarum laudum unus maximè compos esset, ex eo intelligi poterat, quòd pericula omnia intrepidè adibat, modò interdiu, modò nocte in hostem mouens. Idem in grauibus ac difficilibus rebus, prudẽtiæ muneribus fungebatur, atq; id ubiuis locorũ omnes cõfeßi sunt. Ad hæc imperandi artes egregiè te-

nere uidebatur, pro suo tamen ingenio ac moribus. Vt enim diligentius nemo operam dabat, ut commeatus ac reliqua commoda militibus suppeterent: sic metuendum se potius, quàm diligendum præbebat, quippe qui & uultu acerbitatem quandam præ se ferret, et uoce esset asperiore, ac in punienda ea uteretur seueritate, ut ab ira nonnunquam, cuius eum rei aliquando pœnitebat, se uinci fineret. Neq; tamen nō certam rationem sequebatur, cum dissoluto exercitu nequius nihil esse putaret. Quin dicere solitum aiunt, imperatorem hoste ipso formidolosiorem militi esse oportere: neque enim aliter aut uigilias obiturum, aut amicis temperanter usurum, aut absque tergiuersatione in hostem iturum. Quare periculosis in rebus eum libentißimè omnes auscultabant, unum sibi illum imperatorem exoptabant, ac eius oris tristitiam, hilaritatem, in imperando acerbitatem, robur in hostes interpretabantur, sibiq; eam salutarem potius quàm molestam ducebant. At ubi pericula euaserant, poterantq; impunè ad alios duces transire, multi eum deserebant, quippe qui morū suauitatē, quæ longißimè ab eo aberat, sectarentur, duritiam & difficultatem refugerent: neq; enim aliter illum milites, quàm magistros pueri metuebant. Quocirca nunquā illū aut studijs, aut beneuolētia deuincti milites sequebantur: eos tantū dictu audientes habebat, qui aut

ex ci-

ex ciuitatis delectu ei attributi essent, aut qui cũ eius opera indigerent, ipsa necessitate adducti, in officio permanerent. Postea uerò quã eius ductu hostẽ uincere cœpere, quotidie utilioribus militibus usus est. Nam & ipsa consuetudo in hostem audaces effecerat, & pœnæ metus urgebat, ut ordinis conseruandi antiquissimã rationem haberent. Talis ille imperator fuit. Alijs autẽ imperantibus unus omnium minimè libenter parère dicebatur. Excessit è uita annum agens plus minus quinquagesimum. Proxenus autem Bœotius statim à puero cum indole esset optima, rerum gerendarum studio conflagrauit: ad quas ut se quamoptimè compararet, Gorgiæ Leontino operam dedit, cuius cõsuetudine cum tantum se profecisse intelligeret, ut & rectè imperare, & principum amicitias ita colere posset, ut ab ijs beneficijs nõ uinceretur, Cyro se susceptæ expeditionis socium adiunxit, cum ex ea magnum nomen magnasq; opes, & ingentẽ pecuniam adipisci posse speraret. Quæ tamen ita cupiebat, ut satis omnibus cõstaret, nihil tanti esse, quod ille per iniuriã sibi partũ uellet, cum hæc ita demũ expetenda duceret, si cum iustitia & honestate cõiuncta essent. Ac ille quidem optimo cuiq; cõmodissimè imperabat. Non erat is tamẽ, qui militẽ pudore, aut metu contineret, quin suos magis uerebatur, quàm ipsi illũ. Neq; dubiũ erat, quin multò magis metueret suorum

inuidiam, quàm hi ne sibi ille fidẽ non haberet.
Satis enim imperandi munus & esse,& uideri
perfectum putabat,si bene merentes collaudasset
improbis nullas laudes impertiretur. Quibus
ille rationibus effecerat,ut probißimus atq; ho-
nestißimus quisque esset in eum animo propen-
sißimo. Qui ad iniuriam essent procliuiores,sæ-
pe illi insidias facerent , cum præsertim sibi le-
uißimè caueret. Agebat cum de medio subla-
latus est,annũ ferè XXX. At Menon Thes-
salus magnam & diuitiarum,& imperij cupi
ditatẽ semper præ se tulerat. Is enim imperare
cupiebat,ut unde caperet, haberet , & honores
lucri causa expetebat. Potentiorum uerò amici
tias magni æstimabat,ut si iniuria quẽquã affe-
cisset,pœnas dare non cogeretur : & ad ea quæ
semel concupisset , se compendiaria admodũ uia
peruenturũ putabat,si peierasset,si mentitus es-
set,si fefellisset. Animi simplicitatem ac lenita
tem, quasi lentitudinem quandam & ignauiam
esse existimabat. Neminem ex animo diligebat,
neq; se cuiquam amicum unquã simulauit, quin
insidias ei fecerit. Ex hostibus neminem unquã
ludibrio habuit:ac cõtrà quibus cum consuetu-
dinem habebat,cum ijs de rebus omnibus deri-
dens atq; illudens agebat. Hostium bonis nõ in-
sidiabatur:quòd difficile esse putabat, quæ dili-
genter seruarentur eripere. Amicorum res ita
appetebat,ut solus nosse uideretur, facilimè quæ
non

non custodiantur, adimi posse. Ad hæc, quos periuros, quos iniuriosos esse intelligeret, eos tantũ, quasi bene aduersus se armatos metuebat: bonorum pietate ac fide pro libidine sua abutebatur. Neq; sua quisquam religione, ueri & æqui obseruãtia tãtopere delectabatur, quantã Menon uoluptatem capiebat, dum aut aliquẽ fraudaret, aut mendacia fingeret, aut amicos derideret. Homines minimè facinorosos, rudes existimabat & indoctos. Apud quos principẽ in amicitia locum obtinere contenderet, nihil suis rationibus magis conducere putabat, quã si gratiosißimos quosq; criminando suspectos reddidisset. Iam milites scelerum societate in officio retinere studebat: atque ut hi se colerent, ac honore dignum putarent, facilimè se consequi posse arbitrabatur, si ostẽdisset posse se et uelle quã plurimum nocere. Ac ijs quidem qui à se defecerant, tanquam eximium beneficiũ exprobrabat, quòd illos quandiu apud se fuissent, nõ perdidisset. Verùm hæc propterea quòd obscuriora sunt, ficta uideri possunt: quæ autẽ notißima omnibus, iam dicentur. Ab Aristippo, cum nõdum excessisset ex ephebis, mercenariorum præfecturam impetrauit. Idẽ cum Ariæo barbaro homine, quòd is formosorum puerorum consuetudine magnoperè delectaretur, specie corporis, ac ætatis flore commendatus, familiarißimè uixit. Ipse nondum puber, iam puberem

Taryp an

Tarypan in delicijs habuit. Interēptis uerò ijs, quos antè dixi, prætoribus, eo nomine quòd Cyrum contra regem iuuissent, cum eiusdem criminis esset damnatus, nō statim tamen, neq; eodem mortis genere sublatus est. Non enim ei, ut cæteris, est caput à ceruicibus abscissum (quod supplicij genus honestissimum habetur) sed, quod eius scelere dignū fuit, regis iussu, multis corporis cruciatibus laceratus, uix anno exacto exanimatus est. Hagias quoq; Arcas, & Socrates Achæus occisi sunt. In his nemo unquam, neq; bellicam uirtutem, neq; amicitiæ fidem requisiuit. Vixerunt uterq; annos fermè XL.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIB. III.

QVAE *gesserint Græci toto eo itinere, quod cū Cyro in ulteriorē Asiā fecerunt usq; ad prælium: quæq; post Cyri interitum acta sint, dum Græci cum Tysapherne icto fœdere retrocederent, superioribus libris exposita sunt. Postea uerò quā & prætores ipsi oppreßi, & qui eos sequuti fuerant centuriones ac milites cæsi sunt, magna ex rerum difficultate Græcis trepidatio incessit, quippe qui se etiamnum ad regis fores esse, ac circunquaque hostilibus se nationibus atque urbibus incinctos cogitarent. Neminem uerò iam*

iam fore, qui sibi annonam praberet, cũ à Gracia amplius stadium decem millia (id erat ferè terdecies centena, & X X. M. paß.) abessent: neque dux uiæ quisquam praſtò esset: at flumina in medio plurima, altiora multò quàm ut uado transiri possent. Videbãt præterea se ab ijs proditos barbaris, qui Cyro eius expeditionis socij fuerant. Ad hæc, equitem ne unum quidem habebant: ex quo futurum erat, ut neque uictores fugientes assequi, neq; uicti insequentes effugere possent. Hæc dum animo agitarent, magna cura & mœrore afficiebantur. Ac pauci omnino cum iam aduesperasceret, cibum ceperant, pauci ignem accenderant, neque multi ea nocte ad suos ordines cum armis conuenerunt, sed eo quem quisq; fortuitò occuparat loco, quiescentes, præ mœrore, ac patriæ, parentum, uxorum, liberûm, quos nunquam se amplius uisuros putabant, desiderio, insomnem noctem egerũt. Atq; hic tunc fuit Græcorum militum status. Erat in eo exercitu Xenophon quidam Atheniẽsis, qui non modò neq; prætor, neque centurio erat, aut alium ullum ordinem ducebat, sed neq; ulla stipendia faciebat: quippe qui priuata tantum amicitia ductus, pro ueteris hospitij iure, Proxenum sequutus esset, ab eo è patria euocatus, quòd scilicet hunc ille Cyro commẽdandum susceperat, quem se meritò pluris quàm ipsam patriam facere dictitabat. Quare Xenophon cum

ea de

ea de re à Proxeno epistolam accepisset, ubi eam legit, de profectione sua ad Socratē Atheniensem retulit. At is cum uereretur, ne esset illi alicui fraudi apud ciues suos, Cyri amicitiam expetisse, propterea quòd Cyrus Lacedæmonios, bellum cum Atheniensibus gerentes alacriter iuuerat, iubet illum Delphos proficisci, ibiq; de ea profectione Apollinem consulere. At Xenophō ab Apolline quæsiuit, cuinam deo uotis nuncupatis, & sacris peractis, quod haberet iter ex animi sententia conficere, req; inde feliciter gesta, saluus domum redire posset. Tunc deos quibus res diuina facienda esset, deus addidit. Cum uerò ad Socratem reuersus Xenophon, oraculum retulisset, ab eo reprehensus est, quòd non antè quæsisset, utrum satius esset proficisci, an manere: ea enim de re deum consuli oportuisse: non autem itinere iam suscepto, quomodo id optimè euenturum esset. Sed quandò, inquit ille, ita ut libuit quæsisti, iam quæ deus iußit fieri oportet. Tum Xenophon sacris, quibus dis oraculo iussus fuerat, ritè patratis, nauem conscendit: ac Sardeis cum appulisset, ibi Proxenum & Cyrum conuenit, iter iam in ulteriorē Asiam capessentes. Cyro quidem est Xenophō à Proxeno cōmēdatus. Cumq; eum manere secum Proxenus cuperet, est etiā à Cyro liberaliter inuitatus, qui se illum promisit quamprimum expeditio ea confecta esset, in

patriam

patriam remissurum. Et tunc sanè copia illa in Pisidas comparari dicebantur: quare ea simulatione inductus Xenophon, castra sequutus est: non ille quidem à Proxeno deceptus, cum nemo ex Græcis omnino, præter unum Clearchũ, bellum id cõtra regem suscipi sensisset. Neq; enim prius res omnibus perspicua fuit, quàm in Ciliciam uentum est: ac tunc quidem milites partim metu, propter uiæ difficultatem, partim uerò mutuo pudore impediti, in fide permanserunt. In hoc numero Xenophon fuit. Hoc uerò tempore cum ijsdem & ipse esset, quibus cæteri, difficultatibus circumuẽtus, uehemẽter angebatur, neque somnum capere poterat. Leuissimè tamen dormitanti, huiusmodi somniũ oblatum est. Paternam domum uisus est uidere cũ tonitru de cœlo tactam, omni ex parte subito lumine coruscare: qua specie perculsus, cum somno solutus esset, eodem somnio & læta sibi, & aduersa significata esse interpretatus est. Nam quòd in medijs laboribus ac periculis lumen sibi à Ioue magnũ affulsisse uisum esset, ad salutis spem pertinere uidebatur. Terrorẽ uerò afferebat, quòd cum à Ioue rege id somniũ extitisset, ac circunquaque omnia uisa essent flammis ardere, ne non posset ex loci iniquitate euadere, ac rerum omnium difficultatibus intercluderetur, metuebat. Sed uti fuerit somniũ illud accipiendum, ex rerũ, quæ consecutæ sunt,

euentis,

euentus, facilè indicari potest: hæc enim postea acciderunt. Vbi primùm à somno excitatus est, cœpit secum ita cogitare: Quid hic ego iaceo? nox quidem exacta magna ex parte est. Quid tam credi potest, quàm hostes cum prima luce adfuturos? Quòd si in regis potestatem redigimur, quid impediet, quin quæ indignißima homini contingere poßint, uideamus? ac deinde grauißima quæque paßi, & ab hostibus contumeliosißimè tractati, mortẽ oppetamus? Qui uerò resistamus, neq; opem comparat, neque curat quisquam: sed iacemus omnes, proinde quasi ociosis esse liceat. Ac ego quidem ipse, ex qua potißimum ciuitate, tam præclari facinoris dux aliquis exoriatur expectem? Aut quam tandẽ ætatem idoneam mihi ad res magnas gerendas fore putem? Senex equidem nunquam fiam, si me hostibus hodie tradidero. His impulsus cogitationibus surgit, ac statim Proxeni centuriones conuocat. Qui cum unum in locum conuenissent: Ego, inquit, centuriones, non modò non dormire, quod mihi uobiscum commune esse arbitror, sed ne quiescere quidem poßum, dum quo loco res nostræ sint, considero. Hostes non antè apertè nobis arma intulerunt, quàm sibi ex sententia parata omnia, & constituta esse putarũt: Nostrùm uerò nemo est qui rationem ineat, quonam modo cum illis quamæquißima conditione certemus. Atqui si fracti animo, atque abie-

cti,

cti, in regis potestatem uenerimus, quàm nobis æquum illum futurũ putamus, qui germani fratris mortui abscissum caput, & dexteram palo suffixerit? Iam quid nos pati par sit, quorũ nemo causam suscipit, quiq; ui & armis regem seruũ facturi, ac cũ fortunis omnibus, uita etiã ipsa euersuri uenerimus? An non eo cõtra nos animo illum uenturũ putatis, ut cũ indignissimis nos modis cruciarit, exẽplum ceteris adat, quid eos expectare oporteat, qui contra ipsum arma capiant? At nobis quiduis faciendum, ne in illius potestatem ueniamus. Equidẽ quantisper fœdus nobis cũ barbaris integrũ & inuiolatũ fuit, cũ rege benè ac præclarè agi putabã, cũ tã multas eũ regiões, tã immensam cõmeatuũ copiã, tã ingentẽ seruorũ multitudinẽ, tot pecorum greges, tantam auri, uestisq; uim, in potestate sua habere uiderem. Cõtrà uerò nostram hãc conditionem magnoperè miserabar, quòd ex tã multis bonis, nihil cuiquã nisi quod precio mercatus esset, possidere liceret, cum & ipsum precium quampaucissimis suppeditaret: alio uerò quouis modo, quæ opus essent nobis quærere, fœderis religione prohiberemur. Quæ cum in mentem uenirent, fœderis ipsius conditiones, omni bello nobis multò grauiores esse statuebam. Nunc uerò cum fœdus illi irritum fecerint, non mehercule cum illorum insolentia lutissima sit, quominus nos ratiõibus nostris,

ut ex usu comodoq; nostro sit, cōsulamus, ulla uerecundia, aut religiōe astricti esse debemus. Iam in medio, quæ paulò antè comemoraui bona, quasi quadā præmia posita sunt: ea sibi utri nostrûm uirtute præstiterint, uindicabunt. Certaminis autores & præsides di, qui, uti consentaneum est, à nobis erunt, cum illi fidem eorum fefellerint: nos ne quid contra iusiurandum facēremus, maximis plurimisq; commodis, quorum compotes esse poteramus, constantißimè abstinuerimus. Quare, ut mea fert opinio, in hoc certamen nobis multò quàm illis fidentius licet descēdere. Sunt præterea uobis & frigoris, & æstus, & laborū omniū corpora multò tolerātiora: & animi etiā robore (di modo propitij sint) illos anteibimus. Neq; illi cæde ac uulneribus nō facilius quàm nos cōfici possunt: quod et antè experti sumus, et in posterū experiemur, si deorum ope, uti paulò antè, uictoriam adepti fuerimus. Verū hæc eadē in exercitu nostro, fortasse & alijs in mentem uenient. Sed per deos, ne expectemus usquequo alij ultrò ueniant, et ad pulcherrimi facinoris laudem nos excitent: quin ipsi alijs duces & impulsores simus ad uirtutis gloriam capessendā. Vos nunc, uos inquā centuriones, uiri fortißimi, omnium dignißimos, ijs quos geritis honoribus, & ad imperandū maximè idoneos ostēdite. Ego mediusfidius, neq; uos alacriter ad hoc opus aggredientes, non libent

bentißimè an sequar: neq; si mihi hoc imperã-di munus detuleritis, ætatis excusatione utar: quippe qui adolescẽtiæ ipsius uigorẽ, magno ad propulsanda quæ imminent mala, mihi auxilio fore putem. Hæc ille. Quibus centuriones commoti, sub eius imperio esse nihil recusabant. Ex his tamen Apollonides quidã, Bœoticam ille quidem linguam præ se ferens, nugari eos dicere cœpit, qui salutem aliunde, quàm ex regis misericordia, se consequi posse putarent. Ac difficultates omnes rei gerendæ commemorare aggressus fuerat, cum Xenophon eum interpellãs: Vir præclarißime, inquit, solus mihi omnia ignorare uideris: ac cùm rebus omnibus non minus quàm hi, & ipse interfueris, perinde quasi neque uideris, neque audieris quicquam, prorsus non meminisse, regem post Cyri cædem rei euentu elatum, primum ad nos misisse, qui eius nomine iuberent arma tradere. Deinde cum id nos facturos negassemus, ac cum ijsdem armis propius ad eius tabernacula castra locassemus, eundem nihil, quod uelle uideremur, non fecisse. An non & legatos de pace misit, & commeatuum nobis copiam fecit? Vbi uerò ad compositionem adducti sumus, ac ad eum prætores & centuriones armis positis uenerunt, quod nunc etiam faciendum censere uideris, non illi (credo) plagis, uulneribus, contumelijs affecti, mori etiam (quod unum

ut in summis miserijs maximè expetunt) prohibentur. Quæ cum euenisse scias, nihilo tamen minus nugari eos audes dicere, qui armis resistẽdum putant: ac illum, ut saluos nos esse patiatur, rogandũ censes. Ego Græci, hominẽ hunc è nostro consilio eijciendum puto, atque ordine amotum, ad uasa portanda amãdandum. Quãtum enim in ipso est, & patriam suam, & Græciam uniuersam dedecorat, cum Græcus homo tam sit à Græcis degener. Ad hæc Agasias Stymphalius: At huic quidem, inquit, neque cum Bœotijs, neq; cum Græcis omnino quicquam est: etenim eius ego utranque aurem Lydorum more perforatam uidi: atq; ita sanè esse compertum est. Eum igitur cum euestigio exterminassent, cæteri per cohortes certos dimiserunt, qui uel prætores ipsos, quibus superstites adhuc essent, & centuriones: uel quibus perissent, eos qui pro prætoribus, proq; centurionibus essent, conuocarent. Qui cum in unum conuenissent, ante suos quisque ordines consederunt, ac fuerunt prætores & centuriones in ea concione circiter C. Et erat cùm hæc agerentur, media fermè nox. Eo in conuentu Hieronymus Eleus, omnium Proxeni cẽturionum natu maximus, primus ita loquutus est: Nobis quidem rerum nostrarum statum considerantibus, prætores ac centuriones, optimum factu uisum est, si & ipsi conueniremus, & nos conuocaremus.

uocaremus, quò, si qua posset rei bene gerendæ ratio iniri, communiter consilium caperemus. Dic, inquit, iam Xenophon, quæ nobiscum paulò antè egisti. Hic ille: Est, inquit, omnibus notum, regem ac Tyssaphernem, & antè, quos de nostris potuerint, comprehendisse. & nunc operam dare ut nos per insidias de medio tollant. Nobis uerò quiduis faciendum censeo, ne in barbarorum potestatem ueniamus, ac ut illos nos potius (si fieri poßit) opprimamus. Illud quidem uos scire oportet, nosipsos quotcunq; sumus, qui huc conuenimus, præclaram uirtutis declarandæ occasionem habere: milites enim hi nos omnes intuẽtur: quos si fractos ac debilitatos uiderunt. & ipsi ad ignauiam propensi ferentur. Sin contrà, & ipsos uos paratos, & erectos in hostem esse, & ad alios incitandos acres animaduerterint, mihi credite, nos sequentur, ac ita se comparabunt, ut uestri quàm similimi esse uideantur. Et profectò, uos æquum est (nisi quid fortasse me fallit) hos bellicis artibus longè anteire. Vos enim prætores, uos tribuni militares, uos centuriones estis: uos pacatis temporibus, pecunia, & honoribus abũdatis. Vos itaq; & nunc in bello eniti decet, omnibus ut laudibus multitudinẽ superetis. Vos prouidere, uos primi, si res postulet, labores suscipere debetis. Ac primũ omniũ uehemẽter arbitror ad exercitum confirmandum pertinere. ut primo quoq;

tẽpore prætores, ac cẽturiones, in demortuorũ lo cu subrogẽtur. Nihil enim omnino, si desint qui imperẽt, ulla in re benè ac præclarè geri potest. Ac ne omnia persequar, nihil certè in re bellica profici potest, in qua & ordinis cõstãtia rebus salutem, perniciẽ affert perturbatio. Ubi uerò duces cõstitueritis, ipsos etiã si milites recensueritis, ac ad munia quẽq; sua adhortati fueritis, nihil, opinor, à uobis oppotrunius fieri possit. Nũc enim & uos facilè uidere potestis, quã segniter, quãq; diffidenter, & ad ordines suos ueniant, & uigilias obeant. Quòd si ad officiũ nõ redierint, nõ uideo cui nobis usui esse posint, quoties quid uel die, uel noctu geri oportuerit. Quòd si cõuerso in melius animo, nõ tãtũ quid passuri, sed quid facturi sint, cogitarint, multò mehercule alacriores euadent. Id enim planè omnibus perspicuũ est, non numero, aut corporum robore uictoriam comparari, sed utri in hostem, dis utique iuuantibus, animo firmiore impreßionem fecerint. eos esse quorum ille impetum sustinere non poßit. Illud etiam mihi in mẽtem uenire solet, qui quouis modo, ut uiuere liceat, ab hostibus impetrãt, eos plerũque turpiter ac miserè mori. Cõtrà uerò, quicũq; moriendi omnibus communẽ ac necessariam legem esse, animo reputantes, neque certamine, neque periculo ullo proposito, honestam mortem deprecantur, eos ego ad senectutem peruenire uideo,

& quoad uiuant, beatioris multò uitæ muneribus fungi. Qua nos opinione præditos (id enim temporum à nobis conditio exigit) & ipsos uirtutis laudem capessere, & ad eam cæteros expedit adhortari. Hunc in modum loquutus Xenophon, dicendi finē fecit. Tum Chirisophus, Ego te Xenopohon, inquit, antehac ex eo tantū noram, quòd Atheniensem esse intellexerā, iam uerò, quòd talem in dictis ac factis uirtutē præ te fers, te magnopere laudo, ac maximè uelim publici boni causa, quāplurimos tui similes repe riri. Ad eos deinde qui aderāt cōuersus: Adhuc, inquit, cunctamur? quin hinc digreßi, prætores, quibus opus est, deligite: ac quos delegeritis, in media castra eòdem producite, quò & milites accersamus: præstò autē nobis sit Tolmides caduceator. Atque hæc cum dixisset, ne quid ipse moræ interponeret, quò minus quamcelerrimè, quæ opus esset, exequeretur, statim surrexit. Suffecti in demortuorum locum, pro Clearcho Timasion Dardanensis, pro Socrate Xanticles Achæus, pro Agia Cleanor Arcas, pro Menone Philesius Achaus, Proxeno succeßit Xenophon Atheniēsis. Ac hi quidē duces cum renunciati essent: diluculo in mediū omnes prodierunt, ac præsidijs circum castra dispositis, militibusq; ad concionem uocatis, primus Chirisophus Lacedæmonius in hunc modum uerba fecit: Iniquißima nos milites in præ

sentia tẽporũ cõditio oppreßit, tot prætoribus, tot cẽturionibus, tot militibus, orbatos ad hæc ab Ariæo, qui antè societate nobiscũ cõiunctus fuerat, eiusq́; copijs destitutos ac proditos, Nihil tamẽ nos aduersis rebus frangi, ac debilitari oportet: quin pristinæ uirtutis memores, eniti debemus, ut uel ex uictoria salutem consequamur: uel si aliter ceciderit, summa cum gloria occumbamus. Viuentes certè ne unquam in hostiũ potestatẽ ueniamus, à quibus quæ passuri essemus, di in ipsorũ caput uertãt. Post hũc Cleanor Orchomenius surrexit, atque ita loquutus est: Videtis profectò milites, regis periuria, & impietatẽ: uidetis Tysaphernis perfidiam: qui, cum se Græciæ uicinum esse diceret, & idcirco nihil se malle, quàm sibi nos salutem acceptam referre, ipse iusiurandum concepit, ipse dexterã dedit, ipse deniq; in fraudẽ inductos, cum prætores cæteros, tum uerò Clearchum ipsum conuiuam suum, nihil Iouem hospitalem ueritus, per summũ scelus perdidit. Nã quid de Ariæo dicam, quem nos ad regnum euehere uoluimus? Is, credo, datam acceptamq́; fidem, quantum in se fuit, irritã fecit, ac deos immortales, & Cyri manes, apud quem in summo fuit honore, contempsit. Idem ad hostes eius nomini infensißimos defecit, ac nos illius amicos ac socios, nunc maximis calamitatibus afficere conatur: sed hos di immortales ulciscantur. Nos uerò hæc cõsiderantes,

siderantes, & cauere oportet ne dolis amplius illudamur: & cum res postularit, quamfortissi mè pugnare: tum quicquid dis placitum fuerit, fortiter ac magno animo ferre. Vbi finē ille dicendi fecit, surrexit Xenophon quàm potuit splēdidissimè ad pugnā ornatus: nam si uictoriā consequerentur, uictori honestissimum ornatum conuenire: sin mori necesse esset, elegantissimum esse putabat, pro sua quenq; dignitate ornatum occidere. Sic autem exorsus est: Barbarorum periuria, atq; omnem perfidiam, & Cleanor antè nobis exposuit, & nosipsi satis, opinor, nostis. Nunc si rursus nobis eorum amicitia utendū statuimus, magnā certè animi demissionē pro fiteamur necesse est, cum, qui se eorū fidei tradi derunt, prætores quid passi sint, non ignoremus. Sin eorum iniurias armis uindicare, & in posterum dis approbantibus aperto eos bello persequi in animo habemus, multa nobis pulcherrimam salutis spem pollicentur. Interea dū hæc ille diceret, de concione sternuit nescio quis, quo omine accepto, cuncti milites deum abiecti ad terram uenerati sunt. Tum Xenophon è re nata: Quoniam uiri fortissimi, dum uerba de salute facimu, nobis à Ioue salutari omen extitit, eidem deo uotum nuncupandum pro communi salute censeo: quod tum sacris ritè susceptis persoluemus, cum primum pacatam terrā attigerimus, Atqui & dis cæteris uota faciē

da sunt, quibus eodẽ tẽpore sacrificiũ pro copijs nostris faciamus. Quare cui idẽ uidetur, manũ tollat: ac manũ quidem cũcti sustulerũt, uotoq́; nuncupato paeanem cuncti cũ plausu citarunt. His quae ad deorum cultum pertinebant, ita institutis, ad id unde digressus fuerat Xenophon, redijt. Multa, inquit, ut paulò antè cœperã dicere, pulcherrimam salutis spẽ nobis pollicẽtur. Primùm enim deorum fidem ratam habuimus: at hostes & iurisiurandi, & fœderis religionẽ omnem uiolarunt, Haec cũ ita sint, & hostibus deos infensos, & nobis propitios futuros consentaneum est. Atqui illi ipsi di, & secunda elatos fortuna quamcelerrimè, cum uelint, euertere, & abiectos cũ maximè rebus aduersis conflictantur, excitare facilè possunt. Deinde uerò maiorum nostrorum pericula uobis in memoriã redigam, ut intelligatis quales uos, quáue in rebus aduersis uirtute esse oporteat, praesertim cum deorum ope adiuta uirtus, ab iniquißimis plerunq; & difficilimis tẽporibus homines uindicare consueuerit. Cùm Persae cum ingentibus copijs, ut Athenas delerẽt, in fines nostros inuasissent, animi magnitudine hosti sibi resistendum Athenienses putarunt, ac eos quidem uicerunt. Quo tempore cum Dianae uotum fecissent, tot illi se capras immolaturos, quot hostes occidissent, ac totidẽ uictimas ex toto agro comparare nõ potuissent, quotannis D. mactare decreuerunt,

creuerunt, quas ætate etiam nostra quotannis mactant. Postea uerò cum Xerxes infinitis pro pe copijs comparatis, in Græciam traiecisset, maiores nostri horum hostium maiores terra mariq; uicerunt. Cuius quidē uictoriæ & trophæa multa monumēto sunt. & earū ciuitatū, in quibus nati & educati estis, libertas: in quibus deos tantum, ex hominibus uerò neminē domini loco habetis. Et ab his uos estis maioribus, à quibus tamē neutiquā uos dixerim degenerasse. Neque enim ita multi dies præterierūt, ex quo uos acie cū illorū posteris congressi, dijs iuuātibus, eorum copias tanto uestris maiores fudistis, ac illud quidē pro Cyri regno suscepto certamine, uirtutis uestræ documentū dedistis. Nunc uerò cū uestra ipsorum salus agatur, multò uos meliores, & in hostem alacriores esse par est. Nam si antè cum quales illi in prælio essent, planè ignoraretis, patria animi elatione freti, nihil dubitastis cum tam magno eorum numero collatis signis cōgredi: quid nunc cū periculum feceritis, eos, quamuis tam multis partibus uos numero superarent, uestrum tamen impetum sustinere nequisse? quid, inquam, absurdius quàm si eos nunc pertimescatis? Neque uerò nunc res uestras iniquiore loco putare debetis, quòd à uobis hi defecerint, qui uiuente Cyro uobiscum unà prælium inierunt. Illi enim multò sunt ijs quos uicimus ignauiores: quare nihil

nihil mirandum, si à nobis desciscentes, ad illos confugerunt. Quin illud optandũ, ut qui ad fugam spectent, in hostili potius acie, quàm in nostra uersentur. Quòd si quem illud diffidentiorem reddit, quòd equitatum nos nullum, hostes uerò maximum habeant: is cõsideret uelim, decem equitum M. *nihil esse plus, quàm hominum* X.M. *Neq; enim in prælio quisquam equi morsu, uel calcibus unquam cõfectus est. Viri sunt, mihi credite, uiri, quorum opera in pugna geruntur omnia: ac nos quidẽ uehiculo multò utimur, quàm equites tutiore. Illi enim equis subnisi, & nos unà timent, & simul ab illis ne excutiantur. At nos pedibus uadentes, & ferimus cominus uehementius, & certius ijdẽ eminus iaculamur. Vna equites re præstant, quòd in fuga certius est illis subsidiũ. Verùm ad pugnam fortasse uestrûm quisq; paratißimus est. Sed illud scilicet solicitudinis multum affert, quòd neq; Tysapherne duce amplius utemini, neq; annonam uobis rex præstaturus est. Hic illud considerate, Tysaphernem ducẽ habere satiúsne sit, à quo nobis insidias factas nihil possumus dubitare: an uerò eos quos ipsi duces delegerimus? qui si quid deliquerint, nõ nobis magis quàm uitæ capitiq; suo male cõsuluerint. Nam quòd ad cibaria, ac quæ usui sunt reliqua pertinet, mallé ne debeamus ex foro precariò sumere, parua admodum mensura, ac minimè tolerabili*

*rabili precio: an uerò arbitratu nostro, qua men sura, ac quanti ipsemet statuerimus, si uictoriã scilicet adipiscamur? Atenim in his nõ est fortasse difficile, utrum nobis magis conducat diju dicare. Sed flumina uos terrent, in quibus traijciendis ne uada uos fallant ueremini: in quo ipso quàm stultè barbari fecerint, perspicere potestis: * omnia enim flumina, quæ procul à fontibus suis pleniora sunt, eadem circa fontes non hercule sunt altiora, quàm ut genu traijcientiũ alluant. Sed esto, obstent nobis flumina, neq; duces nanciscamur, non tamen idcirco animũ despondere debemus. Videmus Mysos, illos quidẽ nihilo armis meliores quàm nos simus, in regis finibus eo inuito, multas easq; magnas et opulentas urbes incolere. Eodemq; modo Pisidas, Lycaonas etiã scimus, occupatis camporum munimentis impunè, ex eiusdem regis agro sibi uictum quærere. Et haud scio an simus multò rationibus nostris melius consulturi, si reditu in patriam dissimulato ad manendum parati uideamur: nihil enim dubito, quin si Mysi discedere uelint, rex facilè adduci posit, ut multis ducibus, multis item obsidibus datis, tutam profectionem præstet: ac si id postulent, quadrigas etiam ad iter conficiendum præbeat. Quibus in rebus & nobis illum obsequuturum scio, ac supraquàm facilè dici posit, libenter, si nos ad permanendum paratos uideat. Sedenim illud*

nonnih

nonnihil timeo, ne ipsa ocij consuetudine, & cũ rerum omnium copia, tũ forma & corporis magnitudine, qua Medorum & Persarum uxores ac uirgines præstant, cũ illis familiariores esse cœperimus, deliniti, ueluti qui ad Lotophagos diuerterint, de reditu in patriam nihil laboremus. Atqui æquum & iustum esse duco, ut ad suos quisque redeat: ac ibi Græcis ostendamus, ipsorum culpa fieri quòd inopes sint, quibus liceat miseram et egentem multitudinem, qua ciuitates refertæ sunt, huc deducere, ubi tenuißimum quenq; quamfacilimè ac celerrimè locupletem fieri uisuri essent. Sed hæc omnia uiri fortißimi bona, in eorum qui uicerint potestate sunt. Illud nunc consilium ineundum, ut uel quã tutißimè discedamus, uel si pugnãdum sit, quãæquißima conditione pugnemus. Ac primum plaustra omnia cremanda censeo, ne sarcinaria uehicula nobis quodammodo imperent, impediantq; quò minus quocunq; exercitui expediat, accedere poßimus. Deinde ipsa etiã tẽtoria: ea enim retardant nos plurimum: nihil uerò neq; ad pugnã, neq; ad cõmeatus cõparandos iuuant. Ad hæc, superuacanea uasa omnia reijcienda, neq; aliud quicquam retinendum, quàm quod aut ad belli, aut ad cibi potusq; usum pertineat: atq; id ob eam maximè causam, ut in armis expediti quamplurimi sint, ac quampaucisßimi nobis sint lixæ & huiusmodi opera alendæ: neq;

da: neq; enim ignoramus uictores eorũ etiã potiri, quæ in alterius mancipio sunt. Quare ubi uicerimus, ipsi nobis hostes pro lixis erunt. Vnũ illud mihi ad dicendũ restat, quod maximi momenti esse arbitror. Videtis hostes non antè bello nos lacessere ausos esse, quàm prætores nostros comprehenderint: quippe qui omni ex bello superiores nos discessuros putarunt, quantisper et essent qui nobis imperarent, & nos imperantibus pareremus. At si ducibus uos orbassent, sublata imperandi autoritate, atq; omni ordinis tuendi disciplina, nos proculdubio perituros existimarunt. Quamobrem & prætores qui nunc per renunciati sunt, multò oportet attentiores esse, & milites in suis ordinibus conseruandis diligentiores, ac multò quàm adhuc, magis dicto audiẽtes. Quòd si quis ab officio discesserit, statuite uestris sentẽtijs, ut de eo cuiuis uestrûm cũ res ipsa tulerit, unà cũ præfecto liceat pœnas sumere. Hoc enim maximè modo se sua opinione deceptos hostes intelligẽt, cũ hodierno die decies mille Clearchos pro uno extitisse uidebunt, per quos nemini nequã esse liceat. Sed iã tẽpus est ut dicta ad rẽ conferamus: hostes enim iã fortasse aderunt. Quare si quæ relata sunt uobis probantur, ea quamprimũ sciscite, quò decreta uestra operibus ipsis primo quoque tempore comprobetis. Quòd si quis melius quid uidet, ne dubitet quiuis, ut etiam priuatus ille sit & grega

gregarius, cæteros docere: de cõmuni enim salu te est omnibus consilium capiendum. Tum Chi- risophus Si quid, inquit, aliud opus est, quod Xenophon prætermiserit, tum fieri id licebit, cũ in mentem uenerit. Quæ uerò ab eo iam dicta sunt, optimũ factũ esse censeo, ut ea sine ulla cũ- ctatione sciscatis: cui igitur ea probãtur, is sub lata manu significet. Tum cuncti manum sustu- lerunt. Surrexit iterum Xenophon, atq; ita lo- quutus est. Audite uiri quæ cauenda mihi ui- dentur. Eundum nobis iam est, ubi commeatus in promptu sint. Audio autem uicos pulcherri mos, nihilo hinc longius quàm stadia x x. *abes- se. Nihil uerò mirãdum mihi uidebitur, si quẽ- admodum ignaui canes prætereuntes insectan- tur, ac mordent assequuti, persequentes uerò fu- giunt, sic hostes abeuntes nos insequantur. Tutis simè nos iter facturos arbitror quadrato agmi- ne, ita quidem ut eius quamlibet partem arma- ti teneant. In medium, turba omnis, ac impedi- menta recipiantur. Quòd si nunc etiam statue- rimus, quem fronti, quẽ tergo, quos item utriq; laterum præesse oporteat, nihil erit necesse tunc demum cum nos hostes adorti fuerint, imperia diuidere, quin statim instructa acie uti licebit. Ac nunc, uel eius qui rectius sentiat sententiã sequamur, uel Chirisophus principia ducat, quippe qui Lacedæmonius est. In lateribus è no bis prætores duo natu maximi imperent. Ter-*

gum

gum nos iuuenes regemus, egoipse & Timasion atq; ita quidem in præsentia. De reliquo uerò cum experti semel fuerimus hanc ordinis rationem, uel eandem tuebimur, uel meliorem inibimus: quam si quis uel nunc uidet, in medium censeo prodeat. Cum nemo inuentus esset qui cōtra ea diceret, cui hæc probātur, Xenophon inquit, manum tollat. Cum scitum omnes fecissent, Iam uidendum, inquit, est, ut quæ sciuimus, abeuntes re ipsa rata faciamus. Ac primùm quidem qui suos uidere cupit, uirum se strenuū præbeat: neq; enim aliter quisquam sperare possit se uoti compotem fore. Qui uiuendi cupiditate tenetur, is uincere contendat: est enim uictori hostium cædes, uicto mors proposita. Qui postremò pecuniam concupiscit, in uictoriæ studium incumbat: quòd si uicerit, & sua tueri, et quæ in hostium sunt potestate, sibi uendicare facilè potest. Quæ cum dixisset ille, surrexerunt cuncti, ac iter iam ingressuri, primùm plaustra & tabernacula omnia incendere. Deinde uerò quæ usu cuiq; superuacanea fuerunt, ea indigentibus cōcesserunt, in ignē reliqua coniecere. Tum ad corpus curandum conuersi. Ac dum cibum caperent, superuenit Mithridates cum equitibus ad XXX. uocatisq; ad colloquiū prætoribus, in hunc modum loquutus est: Ego, uiri fortissimi, Cyro ut scitis fidem, usq; dum ille uixit, meā præstiti: ac nunc optimo erga uos ani-

mo sum: & quoniam in his locis non possum nõ magnopere de salute mea solicitus esse, uos ego si intelligam salutare aliquod consilium inire, me uobis adiungam socium, & quamprimũ cũ toto comitatu meo ad uos redibo. Mecũ igitur quod in animo habetis, libenter ut cum amico, ac uestri cupidißimo homine, atq; adeò cum eo qui uobiscum unà proficisci uelit, cõmunicate. Ad hæc prætores, cum capita inter se contulisent, ita respondendum putarunt, ac pro omnibus quidem Chirisophus: Nos, inquit, si liceat, per has regiones quampacatißimè domũ contẽdere in animo habemus: sin quis aduersari uoluerit, cũ eo omni ope nostra bellare. Tum Mithridates docere conabatur, nullam inuito rege salutis existere spem posse. Ex quo satis intelligi potuit, nihil esse quòd ei fides haberetur: præsertim uerò cum uenisset cũ eo unà de Tysaphernis familiaribus unus, quasi eius orationis arbiter. Quare prætoribus uisum est, nihil statui melius posse, quàm si quantisper in hostili terra essent, tacitum, ac minimè indictum bellum gererent. * Cum propius accesßissent, milites occiderunt: quin & ex centurionibus unum Nicharchum Arcadem. * Noctu deinde profectus cũ XX. plus minus hominibus *. Post hæc corporibus curatis, Zaten amnẽ traiecerunt, instructo quidem agmine, impedimentisque omnibus, ac inermi turba in mediũ recepta. Non longè pro-

cesse

cesserant, cum Mithridates cum globo equitum CC. *iaculatorũ ac funditorũ maximè agilium, atq; expeditorũ circiter* CCCC. *obuiam uenit, ac propius quidem quasi amicus uenisset, accessit. Equites uerò ac pedites sagittis, plũbeis glãdibus funditores, Graecos lacessere cœperunt: ex quibus qui in extremo erant agmine, impunè feriebantur, cũ hosti ipsi nihil nocere possent. Cretenses enim sagittarij, & minus longè quàm Persae mittebant, & cum ipsi leuißimè armati essent, grauis armaturae ordinibus stipabantur: at iaculatores mißilibus ne funditores quidem assequi poterant. Hic Xenophon cum peltatis et graui armatura, quae erat in extremo agmine, cui ipse imperabat, hostem insequi statuit. Sed enim neminem omnino consequebantur, quippe qui equitatũ nullum haberent: pedites uerò intra tam breue spatiũ medij campi, fugientẽ peditẽ adipisci nõ poterant, neq; omnino expediebat à reliquo agmine tam longè discedere. At barbari equites in ipsa fuga à tergo sagittas mittentes nostros ulnerabant: quos, quantũ hostem urgentes proceßissent, tantundem dimicando retrocedere oportebat: quare toto eo die nihil amplius quàm stadia* XXV. *promouerunt, ac sub ipsum crepusculum in proximos uicos peruenere. Ibi pristina homines solicitudo inuasit. Chirisophus quidem, & ex toto praetorum numero natu grandiores Xenophon-*

tem incusabant, quòd ab acie nimis longè, suo cum maximo periculo, ac nullo hostiũ detrimento, persequendi causa excurrisset. Hæc Xenophõ cũ audiret, iurè eos queri fatebatur, neq; inficiabatur quicquã. Sed enim, inquit, necessitas ipsa me ut insequerer impulit, quòd uidebam grauiter nos dum consisteremus lædi, cũ interea nihil ipsi hosti nocere possemus. At postquã insequuti sumus, ita sanè accidit ut dicitis: hostibus nihil plus quã antè nocuimus, & ipsi uix, & magno cum periculo pedem retulimus. Sed gratia scilicet dijs est habenda, quòd parua omnino cũ manu periclitati sumus, atq; ex leui admodum iactura quid nobis in posterũ opus sit, planißimè cognouimus. Etenim hostes & sagittas, & è fundis glandes longius multò mittunt, quam ut cum illis aut Cretenses sagittarij, aut ferentarij nostri conferri poßint. Cumq; illos insequimur, nobis non conducit longius à reliquo agmine progredi: modico uerò spatio, nõ poßit utiq; pedes peditem assequi, ne intra teli quidem iactum. Quòd si hostis impetum retardatũ uolumus, ne quid nobis in posterum detrimenti inferri poßit, funditoribus nobis atq; equitibus opus esse censeo. Atq; in castris quidẽ nostris Rhodios esse audio, quorũ multi funda scienter utantur, ac duplo longius quàm Persici funditores mittant. Nam cum illi grauiores intorqueant lapides, non possunt utique longum spatium

assequi:

assequi: at Rhodij plumbeis glandibus uti didicerunt. Eos igitur qui fundas habent si conquisierimus, ac pro illis argentum dederimus, ac alijs item certa mercede faciũdas locauerimus, ac ijs qui in funditorum ordinẽ recepti fuerint, ab alijs muneribus uacationem dederimus, inueniemus fortasse qui certam rebus nostris opem afferant. Ad hæc, uideo in castris aliquot equos esse, quorum partim penes me sunt, partim uerò à Clearcho relicti: nonnulli item sunt bello capti, quibus ad impedimenta uehẽda utimur. Horum itaq; si maximè idoneos ad usum atq; apparatum equestrẽ delegerimus, aliosq́; pro his clitellarios substituerimus, cũ his opinor fugiẽtes hostes aliquanto certè facilius ulciscemur. Probata est omnibus hæc sententia. Eadem itaque nocte funditores ad CC. conscripti sunt. Postero uerò die equi, equitesq́; circiter L. delecti, quibus loricæ data, & equester ornatus magister equitum creatus Lycius Atheniensis, Polystrati filius. Eum diem Græci in quo substiterant loco manserunt. Postridie prima luce castra mouerunt: erat enim eo die torrens transmittẽdus, ad quem ne se hostes inuaderẽt, metuebant. Neque sua ipsos fefellit opinio: cum enim transmittere cœpissent, obuius fit Mithridates cum equitibus mille, sagittarijs ac funditorib⁹ ad quater mille, quos à Tysapherne acceperat, pollicitus ea se manu Græcos omnes ei in potestatem traditurum:

diturũ: erat enim superioris diei euentu elatus, quòd cum paucos duxisset, neminẽ ipse desideraſſet: Græcos uerò se arbitraretur grauiter multaſſe. Cũ igitur iam Græci octo circiter stadia longè à torrente progreßi eſſent, Mithridates suis cum copijs traiecit. Hic peltatis denunciatum est, multisq; itẽ è graui armatura atq; equitatu, hostẽ ut alacriter adorirentur: paulò enim pòst maiores copias subsidio uenturas. Iã propè Mithridates acceſſerat, fundisq; ac miſsilibus Græci laceſſebantur, cum ad primum tubæ cantum hi quibus imperatum fuerat, in hostes cũ cursu impetum fecerunt, & equites in primis se in aduersos effudere: quorum cum illi impetum non sustinuißent, fugientes, nostri insequuti sunt, atque ad ipsum torrentem multi de barbarorum peditibus, multi itẽ in medio alueo ex equitibus perierunt: uiui ad decẽ & octo capti sunt: cæsos milites nostri, cũ id tamen duces non imperaſſent, fœdè lacerarunt, ut hostes rei spectaculo terrerentur: atque illi quidem re ita gesta discesserunt. At Græci, quod eius diei reliquum fuit, tutò progreßi, ad Pigretem amnẽ peruenerũt: quo in loco urbs fuit magna, sed deserta, Lariſſa nomine: quam priscis temporibus Medi tenuerunt. Muri eius latitudine fuerunt pedum XXV. *altitudine* C. *ambitu octo milliũ paſſuũ, ac toti coctilibus laterculis extructi. Lapidea tãtũ crepido* XX. *ped. à fundamẽtis eminebat.*

bat. *Hanc urbem Persarum rex, cum Medos Persæ imperio spoliassent, diu obsessam, non antè capere potuit, quam solem densa nubes obscurasset, oppidani animis cõciderunt. Ante ipsam urbem pyramis lapidea surgebat, lata pass.* XX. *alta* XL. *Huc ex proximis regionibus barbari multi profugerant. Hinc profecti primis castris* M. *pass.* XXIIII. *confectis, ad muros peruenere, magnos quidem, sed neglectos, qui ante urbem stabant, cui Mespila nomen fuit, & hanc Medi olim habitarunt. Eius murus crepidine nitebatur lapidea, excisis in muricũ modum lapidibus, latitudine pedum* L. *ac totidem altitudine: reliqua muri superficies lateritia erat, pedum lata* L. *alta* C. *ambitus erat* M. *pass.* XXIIII. *Huc Mediam regis uxorem confugisse ferunt, quo tempore Medi imperiũ amisere. Eam olim urbem Persarum rex cum neq; obsidionis diuturnitate, neq; ui expugnare potuisset, obstupefactos postremò crebris tonitribus oppidanos dicitur oppreßisse. Hinc profecti cum* M. *pass.* XVI. *proceßissent, ad castra prima Tysaphernes in conspectum uenit cum equitatu suo, atq; Orontæ regis generi copijs, cum ijs item barbaris qui Cyrum sequuti fuerant, atq; ijs etiam quos secũ regis frater in eius auxilium adduxerat, quosq; rex Tysapherni ipsi attribuerat: quæ copiæ uniuersæ planè magni agminis speciem habuerunt. Atq; is cum propius acceßisset, alias quidẽ co-*

hortes in subsidijs locauit, alias uerò de transuerso immissurus uidebatur: neq; tamen impreßionem facere, aut suos pugnæ periculo committere ausus est. Funditoribus tantũ et ferentarijs, nostros ut lacesserent, imperauit. Verũ ubi Rhodij per ordines diuisi, è fundis lapides, ac Scythici sagitarij sagittas mittere cœperunt, multi passim ex barbaris uulnerabantur, à quibus aberrare nostri, ne si uoluissent quidem, facilè poterãt. Quare Tysaphernes extra telorum iactum conceßit, ac reliqui item ordines retrocesserunt. Reliquum igitur eius diei nostri progrediebantur, à tergo illi ex interuallo sequebantur, neq; pristinam tamen iaculationẽ repetere ausi sunt: longius enim quàm Persæ, Rhodij funditores mittebant, ac longius etiam quàm possent è sagittarijs plurimi. Erant præterea Persica missilia maiora nostris, quare usui fuerunt quæ nostri legerant, & ea sanè didicerant è superiore loco lõgißimè iaculari. In proximis uerò uicis, & neruos, & plumbum ad fundarũ usum repererunt. Atq; eo die cũ Græci ad uicos peruenissent, barbari ex leui illa iaculatione inferiores discessere. Postero die eodem in loco frumentandi causa cõmorati sunt: erat enim illis in uicis magna frumẽti copia. Postridie iter cõtinuarũt, & Tysaphernes eminus lacessens insequebatur. Ibi animaduersum est, hostibus insequẽtibus nequaquam utile esse quadratum agmen lateribus

teribus æqualibus, propterea, quòd si se aliquãdo agminis cornua contraxissent (quod fieri necesse est, ubi uel uiarum angustiæ, uel montium anfractus, uel postremò pontium transitus cogerent) grauis armatura aut arctius constipata ægrè procederet, aut turbatis ordinibus laxata, nihil posset in pugnando proficere. Rursus uerò si cornua discederent, in diuersa irent qui antè cohæserant: atq; inter cornua area uacua relicta, qui utroq; uersum abissent, urgentibus hostibus animis deficerent: quo plerunq; fiebat, ut cũ uel pons, uel alia quæuis uiæ difficultas superanda esset, certatim unusquisq; principia occuparet, atque ita ab hostibus agmen facilius oppugnari posset. Quod ubi animaduersum est, prætores ordines sex, singulos uirorum C. instituere, eisq; suos centuriones præfecere: cẽturias uerò singulas in semicenturias, ac manipulos descripsere: quibus item subcenturiones & decuriones præesse uoluerunt. Cumq; agmen progrederetur, centuriones, ubi cornua contraherẽtur, ne urgerent, subsistebãt, ac deinde seorsum subsequebãtur. Quoties uerò laxari cornua necesse fuisset, ijdem quadrati agminis medium complebant, uel cẽturionibus ipsis, si fortè quæ discessissent partes exiliores essent: uel si pleniores aliquãto, subcẽturionibus: si postremò quãminimè attenuata essent, decurionibus in uacua succedentibus: quo fiebat, ut medium agmen semper

consertũ esset: ac si quid superãdum esset, pons'ue quis transmittendus, nihil trepidaretur. Cẽturiones enim hi, quos antè diximus, seorsum traijciebant: quaq; in parte aciei res postulasset, in eam se immittebant. atque hoc quidem ordine ad quarta castra progreßi sunt. Ad quinta uerò cum accederent, regiam quandam conspexerunt, circumq; eam uicos complures, in quã partem uia per aditos colles ducebat. Hi uerò colles monti subiacebant, in cuius ima parte uicus erat: ac Graci per illi quidem libẽter colles uiderunt, ut qui hostem scirent in primis equis fidere. Ibi cum è campis primùm tumulum subissent, atq; inde per decliuia ad alterum accederent, barbari è superiore loco deorsum tela mittere in nostros, fundas torquere, iacula amento uibrare. Multi sanè è nostris uulnerati, quin & expediti milites ita à barbaris circumuẽti atq; interclusi sunt, ut funditores & iaculatores in turba oppreßi, nulli usui esse potuerint. Nam si Graci malo coacti in hostem se cõuertebant, uix in aduersos cliuos euadere poterant, quippe qui graui armatura traderẽtur, cum hostes interea summa agilitate in collis uerticem exilirent: sin ad suos properarent, eodem incommodo urgebantur. Idem etiam euenit cum ad alterum collem transirent. Quàre statuerunt Graci, è tertio tumulo nõ antè agmen mouere, quàm subductos à dextro aciei latere cetratos ad uerticem

obtinendum misissent. Quod ubi factum est, hostes à nostris superiorem locum occupatum cum animaduertissent, nõ sunt ausi amplius discedẽtes insequi: quòd uerebantur, ne diuisi utrinque circumuenirẽtur. Quod reliquũ igitur eius diei fuit, nostri pars una per colles, altera secundum montes, iter modico interuallo facientes, ad uicos peruenere: ubi medicos octo (multi enim saucij erãt) delegere. His in uicis dies tris mãserunt, cum sauciorũ causa, tum uerò quòd cõmeatuum bonã copiam nacti sunt, farinæ, uini, ordei, quo largißimè equos explerũt, quæ omnia ex proximis agris, ad exercitũ regis alẽdum, in unum coacta fuerant. Quarto uerò die in campos descendere: ibi eos Tysaphernes assequutus effecit, ut sibi censerẽt, in eo qui primus se obtulisset uico, consistendum, neq; ullo pacto in uia pugnandum: erant enim iam quãplurimi ad pugnam inutiles, alij quòd uulnera acceperãt, alij quòd saucios deportarẽt, alij postremò quòd eorum à quibus illi deportarentur, armis onerati essent. Ac uix Græci castra posuerant, cũ barbari propius ad uicũ accedẽtes, mißilia mittere cœperũt: sed facilè eos Græci repulerunt. Multò enim iam è castris mouentes, hostes facilius coërcebant, quàm antè in ipso itinere eorundem excursiones reprimere potuerant. Cum itaque iam aduesperasceret, hostes pedem retulerunt: neque enim propius quàm stad. LX. ad nostros

castra locabant, quòd scilicet nocturnum nostrorum impetum metuebãt. Nam Persarum copiæ minimè ad nocturnas pugnas idoneæ sunt: equos enim uinciunt, ac sæpe etiam pedicis impediũt, ne fortè ruptis capistris effugiant. Quare in tumultu, & equum insternere, & frenare, & cũ loricam induerit inscendere, Persæ homini necesse est: quæ omnia per noctem, præsertim cum trepidatum fuerit, difficilimè fieri consueuerũt: quæ res efficiebat, ut procul à Græcis castra haberent. At Græci ubi eos animaduerterunt agmen discedendi causa coëgisse, ad arma cõclamarunt: tum barbari (facilè omnia audiebant) pauxillum substiterunt: nocte uerò iam imminente retrocesserunt, quòd sibi intelligebãt minimè expedire, noctu uel iter facere, uel castra ponere. Eos uerò Græci posteaquã manifestò discedentes uiderunt, & ipsi castra mouere, stadiaq; circiter L X. *progreßi sunt: tantum inter utrunq; exercitũ spatij relictũ est, ut neq; postero die, neq; omnino tertio, hostes in cõspectũ uenerint. Quarto demum noctu ad nostros propius accesserunt, ac montis iugũ ad dexterã occuparunt, quà Græci erant iter facturi. Ex eo in cãpos descensus erat. Vbi iugum id occupatũ Chirisophus animaduertit, Xenophontẽ ab extremo agmine euocat, eumq; iubet cũ peltatis ad principia transire. At is peltatos loco nõ mouit. Cũ iam uniuersum Tysaphernis exercitũ conspiceret,*

ret, ipse tantum citato equo accurrit: tum, quid, inquit, me uocas? Vti uides, respōdit ille, uertex qui supra uiam ipsam eminet, quà nobis discedendum est, ab hostibus obtinetur: quos nisi ceciderimus, nulla est euadendi ratio. Sed cur peltatos non adduxisset quærenti Chirisopho, quoniam, inquit ille, nequaquā tam propinquis hostibus putaui nuda agminis terga relinquenda. Atqui, inquit Chirisophus, uidendū est ut eos ex eo uertice deijciamus. Ibi Xenophon cum iugum animaduertisset ijs, quas ipse ducebat, copijs imminere, atq; ex eo tramitem, per quē ad uerticē eum aditus patebat, in quo hostes cōstiterant: Optimum, inquit, Chirisophe fuerit, si quamcelerrimè ad eum tumulum contendamus: quem si occupauerimus, hostes nullo pacto poterunt supra uiam, eodem quo nunc loco sunt permanere: quare aut cum exercitu ipse maneto, quātisper ego in montem euado: aut si tu mauis ad montē contendere, hic ego cum exercitu manebo. Quin ego tibi, inquit ille, potestatē facio, utrum malis deligēdi. Tum Xenophon: Iunior, inquit, ego sum: ac ita proficiscendi sibi partes deposcit: sed enim postulat ex principijs, quòd longum esse putabat ab extremo agmine milites euocare, sibi cohortem unam dari. Chirisophus ei ex ipsa fronte peltatos tribuit, atque adeo de medio quadrati agminis exemptos, ad hos CCC. sequi iubet lectißimos uiros de suorum numero, qui

qui ipsa agminis principia obtinebant: atque hi quidem omnes iter strenuè ingreßi sunt. Quos ubi ad montem rectà cõtendere hostes animaduertere, & ipsi certatim eôdem cursum direxerunt. Hic clamorem Græci, item qui cum Tysapherne erant, dum suos utriq; cohortantur, ingentem sustulerunt. Xenophon equo præteruehens, his uerbis suos incendebat. Nunc uiri fortißimi, uobis de reditu in Græciam, ad liberos, coniugesq; uestras, certamẽ propositum esse existimate. Nunc si paululum hoc laboris exhauserimus, reliquũ iter sine pugna cõficiemus. Tum Soteridas Sicyonius: Atenim, inquit, Xenophon non satis æqua conditione res geritur: tu equo ueheris, ego grauiter scutum ferens laboro. Id cum ille audisset, statim ex equo desilijt, hominem de loco deturbat, ipse eius scuto abrepto quàm potuit celerrimè promouet. Erat fortè equestri lorica indutus, qua etsi premebatur, nihilo tamẽ segnius & præcedentes incitabat, & sequentes, illos quidem in ascendendo laborantes confirmabat. At milites Soteridan cadũt, obiurgant, cogunt postremò, scuto recepto unà cum cæteris pergere. Xenophon equum ascẽdit: eo usus est quantum per loci conditionem licuit. Cum ad difficiliorem aditu montis partem uentum esset, & ipse pedibus equo relicto subijt. Priores tandem Græci montis fastigium occupant. Tunc barbari terga uertentes, quô quisque

maximè potuit, effugerunt: Graeci fastigium tenuerũt, Tysaphernis atq; Ariaei copiae ad aliã se uiam, priore relicta, conuerterunt. Tum Chirisophus, quiq; cum eo erant, iam tutò in cãpos descendere, & castra in pago quodam locarunt, omnibus copijs refertißimo. Sed erant alij item in his campis pagi ad Pigretem amnem, omni cõmeatuum genere copiosißimi. Iam aduesperascebat, cum repentè hostes se obtulerunt, ac de Graecorũ numero nõnullos occidere, ut fortè illi diuersi ad praedam discurrerãt: nacti enim fuerant pecoris greges, qui cum amnem tranassent, iam erant in citeriore ripa interclusi. Post haec Tysaphernes cum suis copijs pagos exurere aggressus est: qua res Graecorũ animos uehementer debilitauit: nõ poterãt enim nõ magnopere uereri, ne commeatibus incensis, non haberent unde alios sumerent. Iam Chirisophi milites è praesidijs discedebant, cũ Xenophon ad singulos ordines in equo accedẽs: Videtis iam, inquit, uti nobis agris concedere se barbari confitentur? cum enim ne nos uicos regios exureremus, foedus nobiscum ferientes cauissent, eos iam ipsi tãquam alienos ultrò incendunt. Nunc per ea ipsa loca nos iter facientes uidebũt, in quibus sub ijpsis commeatus reliquerint. Interea Chirisophe, ad illum conuersus, censeo, inquit, hos agros tanquam nostros ab iniuria uindicandos. Minimè, respõdit ille, quin et nos itidem uramus: sic enim

illi

illi celerius desistent. Iam uerò cum se intra castra recepissent, alij ad commeatus animum adiecerunt. At prætores centurionesq; in unum conuenere, ut consilium de itinere caperẽt. Erat enim res difficultatis plenissima, cũ hinc arduis montibus, illinc tam profundo flumine cohiberentur, ut ne hastæ quidem quibus uada tentabant, immersæ quicquam eminerent. In hac cum statione Rhodius quidam ad duces ueniẽs: Ego, inquit, si mihi quæ opus fuerint, parata tradideritis, ac pro mercede talentum unum, quaterna millia simul grauis armaturæ peditum traijciã. Rogatus autem quid opus esset, utrium respõdit ille duobus millibus: esse autẽ in conspectu quàplurimas oues, capras, boues, asinos, quibus coria detracta et inflata, facilem traiectionẽ præstare possent. Loris deinde opus, inquit, est ad connectendos, ut aptè cohæreant inter se utres, qualia ea sunt, quibus ad iungenda iumẽta utimini. Huic ego ex utribus rati saxa alligabo, quibus quasi anchoris quibusdam in flumen demissis, & rate utrinq; religata, terram & sarmenta superinijciam. Illud quidem nequaquam intellectu difficile est, qui hac rate traiecerint, mergi minimè posse, siquidẽ binos singuli utres facilè subleuant: quò minus uerò labantur pedites, terra eos ac sarmenta cõtinebunt. Enimuero id ducibus consilium callidum uisum est: sed quì res effici posset, non uidebant, cum trans

amnem

amnem multi essent hostium equites, qui facilè iis, qui primi ad opus aggrederentur, impedimento futuri essent. Quare cum hanc cogitationem missam fecissent, postero die quasi Babylonem uersus ad integros uicos profecturi, retrocesserunt, ac quà iter faciebãt, incendiis cuncta uastabant: quod cum hostes uiderent, iam nihil ut anteuerterent laborabant. Illud magis mirabantur quô se Græci recepturi essent, aut quid omnino in animo haberent. Interea cùm milites in cibariis conquirendis occupati essent, prætores ac centuriones rursus conuenere, ac omnibus captiuis in medium adductis quæstiõe habita, ex illis planißimè cognouerunt, quorũ locorum finibus cingerentur. Indicarunt enim illi à meridie Babylonem esse, & Mediã, quà ante uenissent: ab ortu Susa & Ecbatana, quibus in urbibus uer & æstatem agere rex solitus esset. Quod si trans amnem se ad occasum conuertissent, in Lydiam & Ioniam peruenturos. At montanam uiam quæ ad septentrionẽ esset ad Carduchos perducere: hos ferocem in bello esse gentem, quæ montes incoleret, ac ne regi quidem ipsi parêret, Regias enim copias in ea loca aliquando irrupisse: ex centum autẽ & uiginti milibus hominum neminem omnino redisse, quòd ex locorum difficultatibus euadere nõ potuissent: ac eo ipso tempore fœdus illis cũ eo satrapa esse, qui campestrem regionem obtineret,

neret, ac liberos esse utrisque ad alteros aditus. Quæ cū prætores audissent, eos ipsos à quibus regionum situs cognouerant, diuersos locarūt, neq; omnino quò iter haberent, indicarunt. ipsi inter se statuerunt, necesse forte per montes in Carduchos ducere, quòd illinc ī Armeniā, cui tunc Orontes præerat, amplam & fertilem regionem descensuri essent, ex qua nihil prohibiturum uidebatur, quò minus in quam uellent terrarum partem se conferrent, Id cum decreuissent, ac diis sacra fecissent, ne quid esset in mora, cum iter capessendum esset (uerebātur enim ne montes ab hostibus occuparentur) militibus imperant, corporibus curatis, ac uasis collectis, conquiescant. ac deinde cum signum datum fuerit, se ut sequantur.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIB. IIII.

QVAE à *Græcis in superiorē Asiæ partē progredictibus, usq; ad prælij cōmißionē gesta sint: quæ item post præliū, fœdere cū rege percusso, atq; eodē ab ipso rege ac Tysapherne uiolato acciderint: ac quēadmodū Græci insequēte Persarum exercitu, aßiduo bello urgerētur, superioribus cōmētarÿs expositū est. Postea uerò quā ad Pigretē amnē uentū est, qa is ea in parte propter*

magnit

magnitudinē atq; altitudinē traijci nō poterat cū flumini Carduchij mōtes ardui illi quidē ac prærupti imminerēt, eos (neq; enim alia occurrebat euadēdi ratio) milites sibi superādos censuerūt. Ac captiui enim acceperant, hos ubi superassent, se ad Pigretis ipsius fontē, q in Armenia est, uēturos: à quo nō lōgè Euphratis etiā fons abesset: cū fontē, quod angustißimus esset, aut transmissuros, id si mallent, aut si uisum aliter esset, circumituros. Ad hunc uerò modum in Carduchos mouerunt. Cum illud in primis curæ esset, ut quamoccultißimè proficiscerentur, atq; ut in montium iuga prius quàm ea ab hostibus occuparentur, euaderent: ad postremā uigiliā, cum adhuc tantū tenebrarū superesset, ut per campos iter facientes cerni non possent uniuersi, ubi denunciatum est, iter ingreßi, prima luce ad montem peruenerunt. Chirisophus agmen ducebat, cum suis cohortibus atq; omnibus expeditis militibus. Consequebatur Xenophon cum grauis armaturæ caterua, in qua ne unus quidem erat de expeditorum numero. Neq; enim periculum ullum esse uidebatur, ne quis dum illi in aduersos cliuos subirent, ex inferiore loco à tergo impetum faceret. Ac Chirisophus prius quàm id quisquam hostium præsensisset, iam montium iuga occuparat: inde porrò promouebat, sequebatur exercitus frōs: iāq; in pagos, qui paßim inter mōtiū anfractus

mum factum factu fore, si iumētis maximè necessarijs conseruatis, quàm possent celerrimè iter facerent: reliqua uerò relinquerent, ac cum his eos quos paulò antè ceperant homines missos facerent: quandoquidem & iumenta ipsa, & mancipia, itineri moram afferebāt, præsertim cum multi qui in his custodiendis occupati erant parū essent in pugna utiles: ac præterea duplo propè plus commeatū cōparare, & quocunq; irent, cōportare cogerentur. Id cum omnibus placuisset, ita ut fieret, decretum est. Quare cū iam pransi iter ingrederentur, prætores angustias, qua uniuersi exituri erant, obsiderūt: ac quod apud quenq;, ex ijs quæ antè diximus reperissent, id nisi sponte à dominis dimissum esset, eripiebant: paruerunt tamē omnes præter paucos, qui elegantem quempiam puerum, aut formosam mulierculam, amori suo obsequētes, furtim retinuerunt: ac tunc modo pugnantes, sæpe etiam à pugna interquiescētes, iter fecerūt. Postero uerò die, etsi frigus uehementer inualuerat, commeatuū tamen tenuitate, castra mouere coacti sunt. Erat agminis dux Chirisophus, tergo imperabat Xenophon. Hostes acriter urgebant, nēpe qui angustijs freti, propius etiam accedentes de superiore loco nostros missilibus ac fundis uulnerarent. Ea res Græcos cogebat ut se aliquando in hostes conuerterēt, ac deinde ijs repulsis restitando iter facerent.

Quam ob rem frequenter, cum illi urgerent significabat Xenophon, ut qui anteibant, subsisterent. At Chirisophus, qui alias quoties significatum esset, subsistere consueuerat, tunc quãtum poterat, accelerabat, & alijs ut quãcelerrimè sequerentur imperabat. Ex quo conijci poterat non temerè eum festinare, sed non uacabat ad eum propius accedere, & festinationis causam cognoscere: quare iter fuit ijs, qui in extremo agmine fuerunt: fugæ similimũ. In qua trepidatione, uir honestissimus ac fortissimus Cleonymus Spartanus, transfosso per parmã et loricam latere occubuit: cumq; eo unà Pasias Arcas, transfixo capite. Quare ubi primum congrediendi copia facta est, antequã uspiam consisteret Xenophon, eodẽ quo erat ornatu ad Chirisophũ ueniens, quidnã accidisset rogauit quòd ille non expectasset, ac se inter pugnam fugere coëgisset. Amisimus enim, inquit, duos, eos quidem optimos, ac summa uirtute homines, quos neq; tollere, nec sepulturæ mandare licuit, Ad hæc Chirisophus: Montes, inquit, intuere: uidẽn' quàm sint ardui ac prærupti, ac per eos unicus hic trames quã angustus? atq; is quanta hominum multitudine circunsedeatur? quæ nẽpe fauces eas, per quas euadere nos oportet, obsessas tenet. Idcirco inquit, non restiti, quod maturandum esse putaui, antequã illi de superiore loco uerticibus occupatis, exitu

nos

probibere possent. Neq; uerò duces nostri aliam nobis uiam indicāt. Atqui, inquit Xenophon, ego etiam duos in potestate habeo. Nam cum hostes negociū facerent, in insidijs subsedimus: quæ res etiā nobis respirandi facultatem dedit. Ibi ex illis cū nonnullos occidissemus, unū & alterū operā dedimus ut uiuos caperemus, quò scilicet peritis locorū ducibus uteremur. Atq; hic cū ambo illi in quæstionē producti fuissent, ac seorsum rogarentur, uiam ecquam nossent aliā quā eā peruulgatam: eorum quidē alter, cum nullis minis cogi potuisset ut quicquā diceret quod Græcis cognoscere expediret, in alterius cōspectu iugulatus est. Tū superstes alter, illū affirmauit propterea Græcis se negasse aliā uiā nosse, quòd filia timuisset, quæ in ipsa uia apud uirū esset: at se per eā uiā ducturum, qua iumenta etiā trāsire possent. Cùm uerò ex eodē quæreretur, ecquæ essent locorū difficultates: unicū respondit esse iugū, quod nisi occuparetur, euadendi nulla iniri ratio posset. Id ubi prætores audierūt, centuriones ac peltatos, bonā etiā grauis armaturæ partē accersendā censuerunt: ac re cū his cōmunicata, quærendum, nunquis esset, qui uirtutis documentū dare uellet, suscepto in eum locum proficiscendi negocio. Quo facto, eam sibi prouinciam Aristonymus Methydriensis Arcas, & Agasias Stymphalius ex eadem Arcadia, depoposce-

 runt.

runt, Sed fuit in primis inter Callimachũ Parrhasium, & Agasiã Stymphalium non parua contentio. Agasias se cũ ijs, qui se toto exercitu ultro offerrent, profectur ũ dixit: persuasum enim mihi inquit, satis habeo, meum ductum bonam iuuentutis partem sequuturam. Quæsierunt præterea duces, nunquis è numero expeditorum, aut militarium tribunorum proficisci uellet. Ibi Aristarchus se obtulit, uir militari uirtute multis in rebus spectatiss. Iam primæ se tenebræ intendebant, cum milites raptim sumpto cibo, iter ingredi iussi sunt: ducem itineris uinctum ijs prætores tradiderunt. Ita autẽ res composita est, ut nocte si iugum occupassent, locum ne relinquerent, manè tuba signũ darent, ac deinde è superiori loco inuaderent eos, qui tritum illum exitum obsiderent: prætores cum reliquo agmine quam celerrimè se euasuros affirmarunt. His ita constitutis, profecti illi sunt, ac per maximos quidem imbres: numerus is fuit hominum bis mille. Xenophon tergum agminis ad notum exitum deducebat, eo sanè consilio, ut cũ hostes eam unam uiam obseruarent, ad eos nõ attenderent qui per montes iter facerẽt. Verũ cũ ad alueum quendã uentum esset, quo superato milites oportebat per aduersum cliuũ euadere, hostes in eos globosa, & maiora ac minora saxa, quam quæ plaustris conuehi possent, deuoluere cœperũt: quæ petris illisa, tanquam è

fundis

fundus missa, cum impetu dißiliebant. Quæ res cum uiã infestißimam reddidisset, ex centurionibus nonnulli priore uia relicta, alia euadere aggreßi sunt. Vbi uerò per noctis tenebras eos qui profecti fuerant, iam non posse amplius conspici arbitrati sunt, ad corpora curãda se milites cõuerterunt: erãt etenim in extrema agminis parte omnes adhuc impransi. At hostes tota nocte nullũ lapides deuoluendi, quod fragor ipse nostris indicabat, finem fecerũt. Inter ea montanæ illæ cohortes ducem suũ sequutæ, milites ex hostiũ præsidio ad ignem sedentes offenderunt, quorũ parte una cæsa, altera pulsa, locoq; occupato, primũ illũ tenere cogitarũt: deinde cum uerrucam iugo imminẽtẽ animaduertissent, atq; ad eã angustũ tramitem, in quo hostiũ præsidiũ cõstiterat, unde erat ad eos qui tritam uiã obsederãt, aditus, ad eã ipsam uerrucam transierunt. Cumq; noctem eo in loco peregissent, ubi illuxit, cum silentio directa acie in hostes contenderunt: tam densa autem circunfusa est nebula, ut quã proximè accesserint, prius quam illi quicquam senserint. Hic cum utrinque iam se conspicerent, tubæ cecinerunt: deinde cum clamore & plausu Græci barbaros adorti sunt. At illi impetum non sustinuerũt, sed præsidio deserto fugam statim fecerunt. Pauci cæsi sunt, quòd cum expediti essent, è periculo se eripuerunt. Tum qui Chirisophum sequebantur

tur, tubæ cantu audito, ad tritam uiam accurrerunt. Prætores alij per tramites, ut quis cuiq; proximus erat, contendebãt: ac qui superiorem iam locũ summo negocio tenuerãt, hastis quasi aquam è puteis haurirẽt, inferiores tollebãt. Atq; hi primi se cum his coniunxerunt, qui iugi illum uerticẽ occuparãt. Xenophon cũ dimidia extremi agminis parte, eôdem quô cæteri qui ducem habebant, progrediebatur: erat enim ea iumẽtis multò æquior uia: dimidia altera, ut impedimẽta sequerẽtur, imperarat. Cũ aliquantulum processissent, ad uerticẽ quẽdam peruenere, quem hostes occuparãt, eos nisi cecidissent, necesse fuisse seorsum à ceteris Græcis castra ponere. Et hominibus quidem uia patebat illa, qua cæteri iter faciebant, sed eadẽ iumenta nullo potuissent pacto euadere. Ibi mutuis adhortationibus incitati, ad uertissem cõtendunt, non in orbem explicatis, sed aduersis directisq; ordinibus, ne scilicet uia utrinque hostibus intercluderetur, si in fugã se illi uertissent. Enimuero cũ Græcos uidissent barbari ascendentes, neque sagittã quisquã direxit, neq; aliud teli genus in eos misit, sed repentè se, quà quisq; potuit, deserto præsidio effuderũt quare ex hoc etiã loco incolumes Græci euaserunt. Ac cum alterũ à fronte conspexissent iugum itidẽ ab hostibus occupatũ, sine ulla cũctatione cò contendendũ putarũt. Atenim Xenophon

phon cũ ucreretur, ne si quem uerticem iam occuparant, deseruissent, illum hostes reciperent, atq; ex eo iumenta transeuntia adorirẽtur, quæ nimirum ut in angusta uia, in longiorem seriem se explicuerant, eo in ipso uertice centuriones duos, Cephisodorum Cephisophontis F. Atheniensem, & Archagorã Argium exulẽ, cum præsidio reliquit: ipse unà cum cæteris ad alterum iugum accessit, atq; id pari celeritate cepẽt. Restabat tertia adhuc uerruca, magis illa quidem ardua, quàm ea de qua deiecti sunt, qui superiore nocte ad ignem, ab ijs, qui sibi ultrò negocium poposcerant, deprehensi fuerant. Hic Græci pari sunt usi fortuna: nam barbari sine ullo certamine, simulac Græci appropinquare cœperunt, statim deserta uerruca diffugerunt. Quæ res cunctis admirationi fuit: etsi non fuit difficilè suspicari, ueritos illos ne undiq; à nostris circumuenirentur, fugæ tempus occupasse. Quare cũ intuerentur quæ à tergo gerebãtur, hi qui in summo iugo cõsederant, statim oẽs ad eos, qui erant in subsidijs se applicuerũt, Xenophon autem cum iunioribus in iugum ascendit, alios pedetentim usq; eò consequi iußit, quoad extremi centuriones se cum cæteris coniunxissent. In ipsa deinde uia, æquo loco, ut arma ponerent, imperauit. Interea Archagoras uenit, ex hostium manibus elapsus: is nostris nũciauit, deturbatos eos esse, qui primum tumulum occuparant:

parant: Cephisodorum, & Amphricaten occisos, cumq; ijs reliquos omnes, præter eos, qui cũ è saxo quodam saltu se deiecissent, subsidia fuerant assequuti. Re igitur ita gesta, barbari in eũ collẽ ascenderũt, qui uerrucæ ex aduerso erat. Cum ijs Xenophon per interpretẽ de cõditionibus agere cœpit, ac suorum cadauera repetijt, quæ illi se reddituros spoponderunt, si tutos ab incendio pagos præstitisset. Id se præstare Xenophon affirmauit. Interea uerò dum cæteræ copiæ prætereũt, ac de conditionibus agitur, eo ipso in loco hostes constiterunt, quem Græci omnes dilapsi uacuum reliquerant: ac dum nostri è uerruca descendunt, in cũ locũ in quo paulò antè Xenophontis cohors arma posuerat, barbari cũ clamore conferti impetum fecere: ac uerrucæ eius, è qua descenderat Xenophon, uertice occupato, saxa deuoluere cœperũt: his uni de nostris crus fractum est. Et Xenophontẽ quidem is, qui scutum ei præferebat, deseruit: in eius uerò locum Eurylochus Lu[illegible]sis Arcas accurrit, & proiecto clypeo utrũq; protexit, in suũ deinde locũ pedem retulit. Alij item se intra suos quisque ordines receperunt: cunctus deinde exercitus eodem in loco castra habuit. Ibi enim pagi multi fuerunt sanè quampulchri, & cum cæteris copijs abundantißimi, tum uino, quod incolæ in pauimentatis lacubus conditum habebant. Hic Xenophon & Chirisophus perfecerunt, reddi-

to eo

to eo quo duce usi fuerant, ut sibi hostes suorum cadauera redderent. Quibus cũ iusta, patrio ritu, pro præsenti rerũ copia, atq; hominũ ipsorũ dignitate, persoluissent, postero die sine ullo duce castra mouerũt. Hostes uerò aßiduè insequebantur, ac ubi locorũ angustias nacti essent, nostros exitu prohibere conabantur. Nostris id auxilio fuit, quòd si se illi principijs opposuerant, Xenophon à tergo in montes ascendebat, deq́ue superiore loco oppositum hostium globum dißipabat: sin extremos intercludere conabantur, à fronte Chirisophus è iugis eodẽ modo suis opem ferebat: atq; ita alter alterũ periculo liberabat, suóque uicißim officio strenuè uterq; fungebatur. Nonnunquã & ijs qui iam cliuum superassent, dum iam descenderent, barbari negociũ facessebant, quippe qui agiles erant: ac cũ uel proximè acceßissent, facilimè effugere possent: nulla enim his alia arma, quàm arcus & fundæ. Erant hi sagittandi peritißimi: arcubus utebãtur ternûm cubitûm, sagittis nihilo binûm cubitûm breuioribus: neruũ intẽdebãt, applicato ad imum arcum læuo pede, sagittæ, scuta & loricas penetrabant. Eas nostri, si nacti essent, amẽtabãt, ac pro iaculis utebãtur. In his locis perutiles Cretẽses fuere: his aũt Cretẽsis Stratocles præerat. Atq; eo quidem die in uicis cõmorati sunt, supra eos cãpos, per quos Centrites amnis fluit. Eius amnis latitudo est paß. CC. Armeniamq;

niamq; à Carduchis diuidit: abest à Carduchorum montibus stad. VI. aut ad summum VII. Hic Græci iucundissimo diuersorio usi sunt, ac in rerum omnium copia, labores quos antè pertulerant, cum quadam (ut fit) uoluptate recordabantur. VII. enim dies, per quos iter per Carduchos fecerant, tam graues, tamq; iniquos, propter crebras atque adeo perpetuas pugnas perpessi fuerant, ut cum his uniuersa incommoda ac molestiæ, quibus à rege ac Tyssapherne affecti fuerãt, nulla ex parte conferendæ essent. Maximis itaq; defuncti periculis, hoc in loco suauissimè pernoctarunt. Sequenti uerò die trans flumen equites armatos conspicati sunt, qui se traijcientibus oppolituri uidebantur. Conspicati etiam sunt pedites in tumulis seorsum ab equitibus instructos, ad nostros scilicet Armeniæ aditu prohibendos. Erant autem hi Orontis & Artuchi, ex Armenia, Mygdonia, & Chaldæis mercenarij. Et Chaldæos quidẽ fama erat liberos esse, & bellica uirtute præstare. Arma his prægrandes cetræ, & lanceæ. Aberant hi tumuli, in quibus acie constiterant, ab amnis alueo passus LX. aut ad summum LXXX. & unica erat uia, quasi manu facta, quæ ad ulteriorem partẽ ducebat. Ea igitur Græci cũ traijcere conarentur, in aqua mammis tenus mergebantur: amnis inter magna & lubrica saxa rapidissimè ferebatur, quare armati ingredi non

poter

poterant: quòd si arma capite portarent, hostiũ sagittis ac reliquis missilibus nudata corpora præbebant. Retrocesserunt igitur, ac propter ipsum flumen castra locarunt. Quo uerò in loco superiorẽ noctem egerant, in ipsis montibus magnum Carduchorum globũ in armis conspexerunt: ex quo rebus suis uehementes diffidere cœperunt. Videbant enim amnis importunitatem: in aduersa ripa, qui obsistere parati essent: in citeriore Carduchos, qui agminis tergum dum traijcerent, oppugnaturi uidebantur. In hac trepidatione ac metu cum diem & noctem unam consumpsissent. Xenophonti in somnis nonnulla salutis spes ostentata est. Is enim in quiete se cõpedibus distineri putauit: eas uerò compedes, quibus distineretur, uidere uisus est repentè rũpi, seq; liberum ac solutũ quo uellet cunq; ingredi. Quam ob rem diluculo ad Chirisophum ueniens, ei somnium exponit, cum præfatus esset in posterum optimè sperandum. Id ille cum audisset, lætatus est. Vt primũ illuxit, omnes qui aderant prætores rem diuinam fecerunt. Cumq; esset pulcherrimè litatum, prætores ac centuriones à sacris ad suos quisq; milites reuersi, cibũ ut capiant, imperant. Hic ad Xenophontem dum pranderet, adolescentes duo accurrerunt, quòd omnes norant ad eum unum facilimos, uel cum cibum caperet, aditus esse: quin & dormiẽtẽ se excitari idẽ facilè patiebatur, si quis quid attulisset,

attulisset, quod bellicæ rei conduceret. Narrarunt igitur illi, se fortè dum ad ignem in ripa sarmenta colligunt, in aduersæ ripæ saxis flumini imminentibus, senem conspexisse mulierem, & puellas quasdam, quæ uestiũ inuolucra quædam in specu abderent: id cum uidissent, existimasse tutò se traijcere posse, quòd hostiũ equitatus propter loci asperitatem eò non posset accedere. Vestibus itaq; depositis, ac sicis eductis, quippe qui sibi natandũ putarent, ita traiecisse, ut ne supra femur quidem mergerẽtur. Amne itaq; superato, ac uestibus ablatis, eodem se uado reuersos. Id cum Xenophon audisset, & ipse dis libauit, & adolescentibus fundi iußit: tum peractis libationibus, ac uotis nuncupatis, ijs nempe dis qui somnium obtulissent, quiq; uadũ fluminis monstrassent, ad Chirisophũ statim adolescentes deduxit: qui cum singula audisset, rem diuinam fecit. Tum multitudini, ut uasa colligerẽt, denũciauit: ac deinde adhibitis cæteris prætoribus, de tota traijciendi ratione cum ijs unà cõsilium cepit: illud in primis, quî & aduersos uincerẽt, & ab insequentibus tuti essent. Ita uerò constitutũ est, ut Chirisophus agmen duceret ac prior cum dimidia exercitus parte traijceret: altera uerò dimidia pars Xenophontem sequeretur: iumenta ac turbæ reliquum, in mediũ agmen includeretur. His ita, uti maximè oportuit, cõfectis, iter ingreßi sunt, Præibãt duo illi adoles

adolescentes, relicto ad lauam amne. Via quæ ad uadum ducebat IIII. fermè stadium erat. Contra nostros, ex altera fluminis parte, hostes procedebant. Vbi ad uadum ipsum uentum est, arma primùm posuerunt. Deinde Chirisophus primus omnium coronam cepit, ac ueste posita arma iterum sumpsit, tum alijs ut idē facerent, imperauit. Iussit aūt centuriones, aciem utrinq; directam, ad dextram læuamq; agere. Ibi uates hostias ad flumen ceciderunt. Interea hostes sagittas in nostros, atq; è fundis glādes mittebāt, quæ nostros neutiquam attingere poterāt. Postea uerò quam bene exta promiserunt, milites cuncti simul cū plausu pæanem cecinerūt: quem plausum & ipsæ mulieres (erāt enim nō parum multa in exercitu scorta) lætum tollentes clamorem, comprobarunt. Tum in fluuium Chirisophus cū suis cohortibus intrauit. Interea Xenophon cum expeditissimus ab extremo agmine citatissimo cursu ad uadum illud amnis, unde paulò antè discesserāt, recurrit, ac unde in Armeniorū montes exitus patebat: id adeò simulās ea se traiecturum, quò hostilem equitatū intercluderēt. Hic hostes, cum Chirisophū animaduertissent non magno negocio amnem traijcere, Xenophontē uerò pristinum uadum celeritate summa repetere, ueriti ne reuera intercluderentur, in fugam conuersi, incitato quoad eius fieri potuit, cursu, se ad eum tramitem, qui ab amne

ad montes ducebat, receperunt: ac ad ipsam quidem uiam cum iam peruenissent, rectà ad montes contenderunt. Quos ubi tam effuse fugiẽtes Lycius, qui aliquot equitum turmas, Aeschines item, qui Chirisophi cetratos ducebat, conspexere, statim eos insequi cœperunt. Milites uerò cæteri cum clamore rogabant, ne à se longius discederent, atq; ut secum in montes unà ascenderent. At Chirisophus simulac ulteriorem ripam tenuit, equites ille quidem insequutus non est: uerum in eos cursum conuertit, qui in proximis tumulis constiterant. Qui cũ equites fugere animaduertissent, cumq; iam se inuadentis grauis Græcorum armaturæ impetum se sustinere non possent, uererentur, eos repentè tumulos reliquerunt. Xenophon ubi trans amnem uidet sua omnia ex animi sententia euenisse, statim ad uadum reuertitur. Etenim Carduchi à summis iugis, in aciei tergum impetum facturi uidebantur, ac Chirisophus iã in superiora euaserat. At Lycius, qui cum paucis equites insecutus fuerat, nactus impedimẽtorum reliquias, preciosam uestẽ, & pocula multa, in præda occupatus erat. Feruebat iam iumẽtorũ, & turbæ traiectio, cũ Xenophon cõuersa fronte, in Carduchos aciẽ direxit. Centurionibus uerò imperauit, ut suas quisq; cẽturias in manipulos describeret: ac primores quidẽ manipulos, ipsi cẽturiones, decurionesq;, phalange constituta, in scutũ aduer

aduersus Carduchos ducerent: reliquos, sub suis tergiducibus, iuxta amnem, in præsidijs locarent. At Carduchi cũ laxari turbæ extremos ordines uidissent, ac iam paucos in conspectu haberent, tunc idoneum ad inuadendum tempus rati, quàm potuerunt celerrimè, sua quedã carmina concinentes, in nostros impetũ faciũt. Interea Chirisophus, cum iam suos in tuto collocasset, peltatos funditores, sagittarios ad Xenophontẽ mittit, ijsq; imperat, ut illius dicto audientes sint. Hos descendentes Xenophon conspicatus, nunciũ præmittit, qui eos suo nomine iubeat in ipsis uadi principijs subsistere, ad traijciendũ tamen paratos. Cumq; se traijcere animaduerterint, tum diductis utrinq; ordinibus non aliter quàm si ipsi in alteram rursus partẽ traiecturi essent, obuiam ueniant: ac ferentarij amentata iacula, sagittarij iunctas neruis sagittas præferant: extra flumen uerò neutiquã progrediantur. Tum ijs, qui se sequebantur, imperat, ut quoties è fundis glandes emissæ fuerint, ac complosa scuta concrepuerint, hoc signo moniti, in hostem pæane citato, læto cum clamore excurrant. Vbi illi se auerterint, & à flumine litui bellicum cecinerint, & ipsi in hastã pedẽ referãt, tum tergi duces sequuti: ad flumẽ quãcelerrimè descẽdant, ac quo loco cuiq; contigerit, modò ne quid trepidetur, traijciãt. Edicitur primas eũ uirtutis laturũ, qui primus ulteriorẽ

ripam tenuerit. At Carduchi ubi numerũ ualde diminutum uident, ac paucos omnino reliquos factos (nam & multis ex ijs, quos manere oportuerat, subduxerant se, quòd aliũ iumentorum, alium sarcinarum, mulierculæ alium cuiuspiam cura auocarat) nostros confidenter adoriũtur, fundisq; ac sagittis urgent. Ibi Græci ex cõposito, citato pæane, in illos cursu contendunt. At illi impetum non sustinuere: quippe qui ita erant armati, ut ad fugam atq; excursiones agiles essent: ad statarias uerò pugnas nequaquam satis muniti. Vbi uerò classica cecinerunt, hostes effusius multò fugère. Græci ad flumen conuersi, omnem ad traijciendum celeritatem susceperunt. Tum qui dolũ è barbaris sensere, rursus ad flumen recurrerunt, ac eminus nostros sagittis lacessentes, non plura sanè fecerunt, quã ipsi acceperint uulnera, multoq; plurimi, cum iam nostri transmisissent, adhuc fugientes conspiciebantur. At hi, qui Xenophonti obuiam uenerant, cum in hostem cupidius progreßi essent, nempe qui audaciam ostentare uoluissent, amnẽ post Xenophontem, ac nõnulli ex his uulneribus acceptis, traiecerunt. Verùm cum uniuersi traiecissent sub ipsam iam meridiem, pristinis ordinibus repetitis per Armeniæ campos, & molliter surgentes colles, passuum haud minus X X.M. confecerunt, Neque enim uici ulli propius amnem propter bella, quæ finitimi cum

Cardu

Carduchis aßiduè gerebāt, incolebātur. Is certè uicus ad quem diuerterunt, amplißimus fuit, in quo satrapæ erat prætoria domus: ac supra complures domos mœnia surgebāt. Cibaria hoc in loco largißimè militibus suppeditarūt. Hinc secundis castris M. *paß.* XII. *confectis, supra Pigretis fontes, ad Teleboan amnem peruenerunt: pulchrum illum quidem, sed minimè magnum. Circa eum uici erant plurimi, atq; ipsa regio, Armenia ad occasum uocabatur. Eā tunc obtinebat cum imperio Teribazus, cum primis regis amicus, quiq; quoties adesset, regem in equo collocabat. Hic obuiam cum equitatu uenit, ac interprete præmisso, nostros ad colloquiū inuitauit. Prætores quidem quid afferret audiendū putarunt. Quare cum in eum locum uenissent, ubi quæ diceret exaudire possent, quidnam uellet quæsierunt. At ille paratum se dixit certis cōditionibus cum Græcis fœdus ferire. Eæ uerò conditiones erant: Ne ipse ullo aut incommodo, aut detrimento Græcorum exercitum afficeret, néue Græci domos exurerent: ea tantum quibus indigerent, omnia undecunq; caperent. Quæ cū prætoribus probata essent, in ea fœdus ictū est. Hinc per campos castris ternis* M. *paß.* LX. *progreßi sunt, sequente cum suis copijs Teribazo* X. *stadiorum interuallo: cumq; eo unà ad prætoriam domum, atq; eos uicos, qui circa eā plurimi incolebantur, peruenerunt, ubi cōmeatuum*

 lucul

luculentã copiã nacti sunt. Ea uerò nocte cũ in agro castra locassent, cœlo ingẽs niuis effusa uis est: quæ res effecit, ut cũ illuxisset, uicatim militibus prætores diuersoria attribuerent. Neque enim hostẽ ullum amplius uidebãt, neq; quicquã omnino propter niuis magnitudinẽ metuendum putabant. Et omnia quæ ad usum uictumq; expetuntur, in promptu erãt: hostiæ, frumentũ, uina uetusta, atq; optimè olẽtia, uuæ passæ, ac legumina omnifaria. At hic, qui à castris paulò lõgius diuerterãt, se procul copias quasdã, ac per noctem multos ignes uidisse nunciarunt. Quare prætores commoti, tutius esse putarũt, uti antè solebant, uno in loco castra habere. Conuenerũt itaq; omnes in unũ. Cum uerò sub diuo, quòd res ita postulare uisa fuerat, pernoctassent, tam ingens cœlo nix demissa, ut nõ homines modò iacentes, & arma, sed ipsa etiã iumenta contegerentur. Hic se homines præ torpore tollere non poterant: iacentes uerò miserabile erat niue sepultos uidere. Tum torpentibus quidẽ cæteris, primus Xenophon surrexit, lignaq; cædere cœpit. Tunc alius quidam & ipse surrexit, atq; à Xenophonte illud sibi munus depoposcit: mox alij se erexerunt, accensisq; ignibus omnes ungebantur. Multum autem eo in loco liquaminis suilli, sesamini, amygdalini, triticei, terebinthini, quo pro oleo utebãtur. Vnguenta etiã ex ijsdẽ rebus cõfecta repererũt. Tũ rursus uicatim

sub tecto diuertendum censuerunt. Milites lætis cum uocibus se intra tuguria receperunt, ac sanè libenter ad pristinam optimarū rerum copiam rediere. E quibus, qui domos incenderant, sub diuo pernoctantes pœnas dedere. Eadē nocte Democraten Temeniten, cum aliquot comitibus in eos montes misere, ubi qui ab exercitu longius recesserant, ignes se prospexisse renūciarant. Atq; huic quidē meritò fidem habebant: sæpe enim antea uerissimè, quæ compererat omnia, detulerat. Is autem rediens nullos omnino ignes sibi uisos renunciauit: atenim hominē unum uinctum deduxit. Erat hic Persico arcu, pharetra, & securicula, qualem propè Amazones gerere consueuerunt, armatus. De quo cū quæreretur, cuias nam esset, se Persen esse respōdit, ac unum de Teribazi castris: digressum autem à suis se frumētandi causa. Rursus cum rogassent, quàm magnus esset Teribazi exercitus, quoq; nomine coactus esset: Habere Teribazū respondit, præter suas ipsius copias, mercenarios Chalybas, & Taochos: eas uerò cōparatas copias esse, ut inter mōtium angustias, quà unicus esset trāsitus, Græcos adorirētur. Hæc cū prætores audissent, de cōmuni cōsilio exercitū cōgregarūt: ac deinde relicto præsidio, eiq; præposito Sophæneto Stymphalio, ipsi captiuū illum ducē sequentes, profecti ultrò aduersus hostem sunt. Montibus uerò superatis, peltati fidentius pro-

greßi, castrisq; hostilibus exploratis, grauẽ armaturam nihil expectandum rati, repẽtè in hostium castra impetum fecerunt. At barbari tumultu audito, in fugã se protinus dedere: in qua tamen ex ipsis nonnulli occisi sunt, equi uerò ad XX. *capti: captum etiam ipsius Teribazi tabernaculum, quiq; in eo erant argenteis pedibus lecti, itẽ pocula multa, tum seruitia quædam, pistores uti ipsi dicebant, & pincerna. Hoc cum grauis armaturæ duces rescissent, quamcelerrimè sibi ad castra redeundum decreuerũt, ne scilicet in eos, qui ibi relicti erãt, impetus quis fieret. Cum igitur receptui cani iußissent, eodem ipso die in castra redierũt. Postero uerò die prætores censuerunt castra quàm primũ mouenda, antequam in unũ ex fuga copijs collectis, hostes angustias occuparent. Cum uasa itaque colligi iußissent, per multas niues, ducibus quidem cõpluribus praeuntibus, eo ipso die iugum superarunt, de quo impetum Teribazus facturus erat, atq; eo quidem in loco castra locarunt. Inde per desertos agros, secũdum Euphraten amnem castris ternis progreßi, fluuium ita traiecerunt, ut infra duntaxat umbilicum mergerentur: nõ longè autem hinc amnis ipsius fontes abesse dicebantur. Inde processere per altas camporum niues castris ternis* M. *paß.* L X. *Tertij uerò diei iter multò difficilimã uiam habuit: flabat enim aduersus Boreas, urens homines, ac planè congelans.*

gelans. Ibi è uatum numero nescio quis, uento rem diuinam faciẽdam dixit. Quo facto, liquidò apparuit uenti impetũ statim fractum, ac lenitum. Nix uerò nihilo duobus paßibus minus alta erat: quare & iumentorum & captiuorũ magnus numerus perijt, ac milites ad XXX. *Noctem itaq; multis ignibus accensis egerũt: ligna enim paßim multa in tota uia reperta sunt. At qui serius uenerant, nullam habuerunt lignorum copiam: & qui eam occuparant, postremos ad suos ignes nõ admittebant, nisi illi ignis usum, aut tritico, aut aliquo cibariorum genere redemissent. Quo factum est, ut omnes uicißim quas haberẽt res, alijs impertirẽtur, atque ab ijs item acciperent. Quibus certè in locis ignes fecissent, in ijs soluta niue scrobes aperiebantur deorsum usq; ad imum solum, ex quibus facilè erat niuis altitudinẽ metiri. Postero die per niues perpetuas iter fecerunt, inter quas homines non pauci grauiter fame laborare cœperũt: quos cum humi paßim iacentes Xenophon, qui extremũ agmen ducebat, offendisset, primò rei nouitate perculsus est, cum calamitatis eius causam ignoraret. Postea uerò quàm ab ijs qui rerũ usu præstabant, cognouit fame illos concidisse, ac si quid comessent, fore ut repentè se erigerent, ad iumenta accedens, quicquid cibi aut potionis nactus esset, illis dabat, ac dimittebat ualentiores, qui esurientes assequuti releuarent. At illi cibo*

sumpto sublevati, unà cũ cæteris proficiscebantur. Chirisophus crepusculo ad uicũ quẽdã peruenit, ubi puellas offendit ante castellum, è fonte aquã haurientes. Priores illæ quærere occuparunt, quinam essent: quibus interpres respõdit Persicè, à rege se ad satrapen uenire. At illæ eum negarunt ibi esse: abesse eum locũ, ubi tunc erat, pass. IIII. *fermè* M. *Nostri tamen eas imminente iam nocte secuti, in castellũ ad uici eius præfectum intrarunt: ubi & Chirisophus, & hi quibus potestas fuit, castra locarunt: reliqui in ipsa uia pernoctarunt, & hi quidẽ sine cibo & igne: multi itaque frigore ac fame confecti sunt. Vrgebant uerò ex hostibus multi in unum congregati, qui iumenta, quæ sequi nõ possent, adorti, impedimẽta diripiebant, ac tam auidè, ut pro illis inter se etiam pugnarent. Relicti de nostris multi sunt, qui oculos ex perpetuo niuium aspectu amiserunt. Multi item quibus gelu pedum digiti obstupuerant. Hic unicũ erat oculis præsidium, si quid ante eos nigri prætendissent: pedibus, si corpus aßiduè mouerent, & nunquam omnino quiescerent, ac si noctu calciamenta detraxissent. Nã si calceati decubuissent, tumescẽtibus pedibus altè uincula imprimebantur, atq; ita, ut calcei pedibus astricti, resolui nullo modo possent, præsertim cum ueteribus calceis cõsumptis, carbatinis è boum recenti corio uterentur. His itaq; malis, quò minus cæteros cõsequi pos-*

sent,

sent, retardabantur. Ac locum quidem conspicati, qui colore ipso à niuibus uacuus uidebatur (solutæ enim fuerant eo in saltu proximi fontis halitu) eô diuerterunt. Cumq; iam consedissent, negabant se iter amplius facturos. Id ubi Xenophon sensit, nempe qui tergũ agminis ducebat, primò rogare cœpit, ac quouis modo atque arte suadere, ne ordinem desererent, hostibus præsertim congregatis, ac insequẽtibus: postremò cum precãdo nihil proficeret, acerbius etiam obiurgare. At illi iugula ostentantes, omnino se iter facere non posse affirmabant. In hac rei difficultate, nihil Xenophon magis expedire arbitratus est, quàm si terror quispiã hostibus inijceretur, ne tã grauiter affectos adorirẽtur. Iam noctis se tenebræ intẽderãt: hostes uerò de præda inter se cũ tumultu litigãtes, propius ad nostros accedebãt, cũ ab ipso tergo excitati Græci, integri illi quidẽ ac bene ualẽtes, cũ cursu in hostẽ inuaserũt. Eodẽq; tẽpore debiles illi atq; infirmi clamorẽ sustulerũt, ac hastis scuta pcusserũt. Quæ res tã uehemẽter barbaros pterrefecit, ut se per medias niues in conuallẽ dimiserint, neq; eorũ quisquã uel uocẽ miserit. Tum Xenophon cum suis longius progressurus, iubet languentes & ægros bono animo esse, postridie uenturos ad eos qui auxiliũ ferrẽt. Ipsi tũc profecti, nõdũ stadijs IIII. cõfectis, prostratos atq; inuolutos medijs in niuibus milites, sine ullis excubijs offenderunt.

Quos

Quos cum excitassent, didicerunt priores ordines nihil omnino promouisse: qua re commotus Xenophon, de peltatorum numero fortißimos homines præmisit, qui cognoscerent quare illi impediti substitissent: cumq; hi renũciassent, totum planè exercitum eodem modo in niue abiectum, & hi qui cum Xenophonte erant, ubi potuerunt, constitutis tamen pro tempore ac loci natura excubijs, pernoctarunt, incœnati quidẽ, ac sine igne. Prima luce misit Xenophon de suis iuniores aliquot, qui ægros ac torpẽtes tollerẽt, ac progredi cogerent. Iam & Chirisophus de ijs qui in uicum diuerterant, miserat qui inspicerent uti se qui in extremo agmine erant, haberent: quorũ aduẽtus Xenophõtis militibus optatißimus fuit, ac ijs debiles & affectos in castra deportandos tradiderunt. Ipsi stadia fermè XX. *confectis, ad uicum eum quo Chirisophus diuerterat, peruenerunt. Ibi cum in unum iam omnes cõuenissent, prætoribus uisum est tutißimũ fore, si per uicos ordines, quasi in hyberna, describerentur. Et Chirisophus quidem in eodem uico permansit. Alij uerò, qui cuiq; uicus sorte obtigit, ex ijs qui in cõspectu erant, eum obtinuit. Hic Polycrates Atheniensis centurio, ut arbitratu suo sibi diuertere liceret impetrauit: assumptaq; expeditorum parte, in eum uicum accurrit, qui Xenophonti obtigerat. In quo & curiales omnes, & curionem etiam ipsum deprehendit:*

dit: pullos præterea equinos XVII. *qui tributi nomine regi alebantur: ipsius etiam curionis filiam, quæ nono antè die ad uirum matrimonij causa uenerat. Vir autem eius tunc leporum uenatione detinebatur: quæ causa fuit, ut cum cæteris nō opprimeretur. Hic domus erant subterraneæ, quarum erant ostia puteorum instar, ab imo uerò latè patebant: primi aditus fastigio, bestiarum deducēdarum causa, æquati erāt: homines per cochleas descendebant: intus oues, capræ, boues, gallinæ cum suis fœtibus alebātur: pecora uerò ipsa pabulo sustentabantur. Repertum etiam triticum, ordeum, legumina, & uino plenißimi crateres. Ordeum quidem accumulatißimè suppeditabat. Conditi etiam calami erant, maiores alij, alij uerò minores, prorsus enodes, quos qui sitiens ore teneret, ac sugeret, merum is bibere sibi uideretur, modò ne aqua perfunderentur: cum tamē hoc etiam modo suauem potionē, neq; à uini sapore magnopere differentem præberent. Hic Xenophon curionem conuiuio adhibitum confirmauit, ac se ei filios incolumes præstiturum, ac domum multò quàm accepissent, copijs omnibus pleniorem relicturū spopondit, modò ut quātū in ipso esset, Græcorū copijs, quoad in finitimæ gentis fines uenissent, bene consuleret. Id ille se facturū pollicitus est: ac tūc, cum in cōuiuio hilarè ac iucundè fuisset, uinū etiam quod defossum erat indicauit. Eam*

noctem

noctem egerunt Græci milites sub pellibus, in rerum omnium copia, cũ interea in custodijs curionẽ ipsum eiusq; liberos in cõspectu haberent. Postero die illum Xenophon ad Chirisophũ deduxit. Ac cum uicum iam priorẽ præterisset, in cæteris uicis omnibus milites Græcos offendit, tempestiuis conuiuijs se festiuè oblectantes: quorũ nemo sanè fuit qui Xenophontẽ nõ inuitaret, ac mensa posita carnes nõ apponeret, agninam, hœdinam, suillam, uitulinam, cum panibus triticeis, atq; ordeaceis: quẽ ubi ad bibendũ inuitassent, ei nõ è poculo propinabant, sed ad craterem deductũ demisso capite exorbere iubebant. Curioni etiam ipsi quantum è quouis rerum genere uellet, ut caperet permisere: at ille nihil quicquam attigit. E cognatis tantum suis, si quẽ uidisset, eum secũ abducebat. Ad Chirisophum cum uenissent, illic etiam milites sub pellibus offenderunt fœno aut stipula coronatos: quibus Armenij pueri, barbaricis amicti stolis, ministrabãt: illis Græci tanquam adolescẽtibus quid facto opus esset monstrabant. Hic cum Chirisophus et Xenophon amãtißimè congreßi essent, cõmuniter curionẽ per interpretem Persicè rogarunt, quænam esset ea regio: cum ille Armeniam esse respondisset, tum rursus rogarunt, cuinam equi illi alerentur: regis tributum esse respondit. Addidit, proximam gentem Chalybas esse, & quæ eò uia duceret, demonstrauit. Tunc

Xenoph.

Xenophon hominē ad ſuos reduxit, ac ei equū, quem ſibi ſumpſerat, iam ſeniorem, immolandum tradidit. Audierat enim hanc Solis apud eas gentes uictimam eſſe: & ſanè ueritus eſt, ne equus ille quem iam itineris labor magnopere debilitarat, in ipſa uia deficeret: pro illo itaque pullum unum cepit, ac reliquos ſingulis prætoribus ac centurionibus ſingulos dedit. Erant equi hi Perſicis aliquanto minores, ferociores uerò multò. Idem autem curio docuit, ut per niuoſam uiam ſacculis equorum & iumentorum pedes obligarent, quòd nudis pedibus ingredientes, uſque ad uentrem in ipſas niues deſcenderent. Iam erant dies VIII. *eo in loco cōmorati, cum Xenophon Chiriſopho curionem, ut eo duce uteretur, tradidit: de eius quidem familia neminem prorſus abduxit, præter puberem eius filium, quem Epiſtheni Amphipolitano in cuſtodiam dedit, ut cum eo unà incolumis pater rediret, ſi ſe fide optima duxiſſet: in eius uerò domū res plurimas atque optimas congeſſerunt. Inde motis caſtris, duce curione, qui ſolutus præibat, per niues profecti ſunt. Iam ad caſtra tertia peruenerant, cum Chiriſophus grauiter curioni ſuccenſuit, quòd ſe per uicos non duxiſſet. Ille quidem nullos ea in regione eſſe uicos affirmabat. Ibi Chiriſophus hominē percuſſit, nō tamē uinxit. Qua re ille commotus, clàm noctu filio relicto aufugit. Hæc in curionē con-*

tumel

tumelia, atq; in eo seruando negligentia, unica fuit in toto itinere inter Xenophontem & Chirisophum dißidij causa. Episthenes uerò puerũ adamauit: ac cum domum cum secũ abduxisset, fidelißimo usus est. Post hæc septimis castris, confectis in dies singulos uicenis quinis M. *paß. ad Phasin peruenere. Eius fluminis latitudo paß. est fermè* XX. *illinc* M. *paß.* XL. *bidui confectis, obuios habuere in mõtium uerticibus, per quos in campos descendendum erat, Chalybas, Taochos, Phasianos: quos ubi cõspexit Chirisophus, gressum sustinuit, interuallo stadiûm ferè* L. *ueritus ne si in cornu ageret, ad hostes accederet. Alijs itaq; imperat, ut manipulos adducãt, quò in phalangem copiæ omnes coirent. Ac ubi primũ extremũ agmen affuit, conuocatis prætoribus ac cẽturionibus, in hunc modum loquutus est: Hostes, uti uidetis, montium æditiores partes obtinent: consilium itaq; ex ipso tempore capiendum, quî cum illis æquißima cõditione depugnemus. Ipse quidem censeo militibus edicẽdum, uti cibum capiant: nos uerò interea cõsultemus, hodiéne, an cras potius mõtes superemus. Tum Cleanor: Mihi uidetur, inquit, sine ulla mora cum primũ pransi fuerimus, arma capienda, & in hostem alacriter eundẽ: nam si hodiernum diem hic consumpserimus, id cum hostes animaduertẽt, & qui adsunt confidẽtiores reddentur, & ad eos alij fortasse illorũ confidentia*

freti,

freti, se adiungēt. Ego uerò, inquit Xenophon, si necesse sit pugnare, ad pugnā omnia comparanda, ac dandā esse operam censeo, ut ex sententia pugnemus. Sin illud unum contendendū uidetur, ut quāfacilimè loci difficultatē superemus, uidēdum est ut incolumes atq; integri euadamus, ac de nostris quampaucißimos amittamus. Atq; hic quidem mons, qui in conspectu est, quantum cerni potest, nihil minus quàm stadia L X. excurrit. Homines uerò qui iter nostrū obseruāt, nusquam præterquā circa hāc ipsam uiam apparēt. Satius igitur, opinor, fuerit experiri, si quam desertam montis partem clàm, & quasi furtim præripere, atq; occupare poßimus, quam simul & cum loci difficultate, & paratis ad pugnandum hominibus certamē suscipere. Est enim facilius multò in aduersa eniti, modò pugnādum nō sit, quàm per plana iter facere, urgentibus omni ex parte hostibus. Præterea noctu quæ ante pedes sunt, si pugnādū nō sit, multò hercule melius cernūtur, quàm interdiu si in pugnā sit incūbendum. Iam salebrosa uia, sine pugna multò est æquior pedibus, quàm plana, si capita ex superiore loco feriantur. Neque sanè hostes nunc celare difficilè fore uidetur: nam per noctem progredi possumus, ita ut non uideamur: & regredi si opus fuerit, ut nihil omnino hostis sentiat. Quod si rectà nos transituros simulauerimus, alteram montis par

tem ab hoste uacuam facilè superare licebit: in hac enim ipsa uniuersi permanebunt. Sed quid ego de furto disputo, cū nos, inquit, Chirisophe Lacedæmonios audiā, patria disciplina à pueris furtis assuefieri? tantūq; abesse ut turpe cuiquam sit furari, ut necesse etiā sit: modò ijs abstineat quæ lege excepta sunt. Ac quò quam elegantißimè & cautißime furemini, iubet lex deprehensum in furto, loris cædi. Nunc itaq; nobis Chirisophe, cum maximè tempus postulat, ostendes, quam sis ex patria institutione in furando callidus: ac illud est in primis cauendū, ne in furto deprehensi, plagas ab hoste multas accipiamus. At enim, inquit Chirisophus, & ego uos Atheniēses audio ad publicæ pecuniæ furta egregiè eruditos esse, cū ea tamē res magnæ fraudi furi sit: & quod est magis mirandū, optimi quiq; (nam apud uos, qui optimi censentur, hi honores summos gerunt) hoc furti genere nequaquam abstinent. Quare & nunc scientiæ uestræ aliquod tibi dandum est documentum. Imò, inquit Xenophon, cū extremis hisce quos duco, paratus sum, cum cibum ceperimus, montem occupare: neq; mihi uiæ duces desunt. Velites enim nostri nuper ex ijs nonnullos ceperunt, qui nobis à tergo insidiabantur. Præterea montem intelligo non esse usquequaq; insuperabilē, ac etiam in eo maximum esse caprarum ac boū numerum: quo facilè adducor, modò aliquā eius

part

partē occupauerimus, iumētis etiam nostris per nium fore. Ad hæc sperandum illud etiam est non permansuros eodem in loco hostes, cum nos uiderint nihilo se loco inferiores. Satis enim liquet, nolle eos nobiscum æquo loco congredi. Tum Chirisophus: Quin tu alios, inquit, cõ mittito: neq; enim expedit à te agminis tergum relinqui, nisi fortè qui id ultrò negocij suscipiant, defuerint. Ibi se ituros professi sunt Aristonymus Methydriensis cum graui armatura, Aristeas Chius cū uelitibus, atq; itē cum uelitibus Nicomachus Teius. De tessera cõuenit, ut cū iuga occupassent, ignes facerēt multos. Inde ad corpora curāda cõuersi sunt: ac cū cibū cepissent, Aristonymus propè ad hostes x. fermè stad. copias oēs duxit, quò scilicet trita illa uia usurus uideretur. A cœna uerò cū iā nox īmineret, hi quibus negociū datum erat, montē occuparūt: alij infra montem substiterunt. Hostes cum mõtem captum uidissent, totam noctem multis accensis ignibus euigilarunt. ubi primùm illuxit, Chirisophus cū rem diuinā fecisset, rectà in hostes cõtendit, cum interea nostri iuga iam inuaderēt. At barbari partim quidē in superiore mõtis parte māserūt, partim uerò ijs qui iuga appetebant, occurrerūt: ac prius quā in unū coirēt, eos nostri impreßione facta fundūt, fugantq;: atq; eodem tēpore è campis peltati in aduersam aciē cursu inuaserūt. Chirisophus pedetentim

tim progressus.cũ graui armatura praſtò fuit. Hoſtes de uia cum ſuperiora omnia capta uiderent, ſtatim terga uertunt, & eorũ ſanè multi caſi ſunt, Scuta cratitia multa relicta, quæ noſtri, ne cui uſui eſſent, gladijs conciderũt. Iugis iam ſuperatis, ac ſacris ritè peractis, trophæoq́; erecto, in cãpo deſcenderũt, ubi uicos copijs omnibus refertiſſimos offendere. Ex his quintis caſtris paſ. circiter C C. M. *cõfectis, in Taochos perrexerunt, quo loco cibaria defecerunt. Loca enim munita Taochi tenebãt, in qua cõmeatus omnis deportarant. Cùm autem eô peruentum eſſet, quô (etſi neq; oppida ibi, neq; domus ulla erãt) Taochi tamen ſe cum pecoribus & uxoribus receperãt, Chiriſophus cum locũ oppugnare aggreſſus eſt. Et quoniam nõ poterant uniuerſi ſaltum illum circunſedere, quippe qui omni ex parte præruptus erat, primis cuiq; cohorti iam feſſæ integra ſuccurrebat. Hic cùm Xenophon cum peltatis qui in tergo erant, & graui armatura ſuperueniſſet, Opportunè, inquit Chiriſophus, aduenis, eſt enim hic nobis ſaltus omnino capiendus: quem niſi ceperimus, copijs noſtris nullo pacto commeatus ſuppetere poſſunt. Inter conſultandum autem rogauit Xenophon, quid impediret, quò minus eô poſſent penetrare: Vnus, inquit Chiriſophus, hic quem uides: illuc trames ducit. Quod ſi quis hàc enitatur, de ſuperiore illa crepidine ſaxa deuoluunt: quibus*

uti uides homines eliduntur. Ac simul ei aliquot homines ostendit, cruribus alios, alios lateribus elisis. Sed enim, inquit Xenophon, si lapides consumpserint, quid nos amplius loci aditu prohibebit? aduersos quidẽ nobis paucos uidemus, atq; ex ijs duos, ad summũ tres, armatos. Qui uero locus nobis infestus ac periculosus est is in XXX. ferè pass. lõgitudinẽ patet: idẽq; est ad XX. fermè pass. pinis maximis per interualla cõdẽsus. Qua in parte quid omnino nobis aut iacta aut deuoluta saxa nocere possũt? Reliquũ erit spaciũ pass. X. quod erit cursim cõficiendũ, cùm scilicet quæ deuolui possint, nulla amplius saxa supererũt. Verùm, inquit Chirisophus, cũ iam per conseptũ hunc arboribus locũ iter facere cœperimus, saxa in nos creberrima deferentur. Hoc ipsum, inquit Xenophon, à nobis erit: sic enim celerius quem habent lapidũ numerum abijcient. Sed ad eum iam locũ accedamus, quo modo liceat peruenire, breui euademus. Hæc cũ dixisset Xenophon, cũ eo Chirisophus & Callimachus, Parrhasius (cum is eo die principẽ inter eos, qui in tergo erant centuriones, locũ obtineret) profecti sunt: centuriones uerò reliqui in tuto manserũt. Tum homines fermè septuaginta ad arbores se contulerunt, non uniuersi, sed singuli, quàm quisque potuit cautissimè. Agasias quidem Stymphalius, & Arystonymus Methydriensis, & ipsi tergi centurio-

nes, citra arbores se cõtinuerunt: neq; enim amplius quàm centuria una arboribus illis protegi poterat. Hic Callimachus progrediendi rationem excogitat: ab ea arbore, sub qua constiterat: pass. fermè II, aut III. excurrebat. Cùm uerò lapides deuoluebantur, haud magno negocio se in tutum recipiebat. At quoties excurrerat, toties plaustra haud minus quàm X. lapidum consumebantur. Id cum à Callimacho factum Agasias animaduertisset, ueritus ne spectante exercitu primus ille laudẽ in capiendo saltu occuparet, solus re, neq; cũ Aristonymo, qui loco erat proximus, neq; cum Eurylocho Lusiensi, aut sociorũ alio quoquam cõmunicata in mediũ processit, ac omnes anteuertit. At Callimachus ubi se præteritum sensit, Agasiã clypeo prehensum retrahere conabatur. Illis uerò inter se certantibus, Aristonymus Methydriensis, ac post eum statim Eurylochus Lusiensis (erat enim inter hos omnes de gloria certamen, ac sibi eorum quisq; uirtutis primas uindicabat) irruptionem primi intra saltum fecerũt, ac certatim eum occuparunt: neq; enim aditu semel occupato, lapis ullus amplius deuolutus est. Hic miserabile spectaculum extitit: fœminæ paruulos primùm filios, ac seipsas deinde de saxo præcipites miserunt: ac uiri etiam idem fecerunt. Ibi Stymphalius Æneas centurio, quẽdam cõspicatus corporis ornamentis insignem,

homi

hominē ne se deijceret, retinere conatus est: at ille & hunc in praeceps traxit, atq; ita ambo è summo saxo collapsi, unà interierunt, In eo uerò loco homines sanè pauci, asini ac boues quàplurimi reperti sunt. Hinc Graeci discedentes septimis castris M. *pass.* CC. *itinere, in Chalybas peruenerunt, gentem omnium ad quas uenerint fortissimā, quaeq; manus conserere non dubitarit. Hi linteis loricis ad imum usq; uentrem muniebantur: pro plumulis arctè contortis sparteis funiculis utebantur. Ocreas ijdem & galeas habebant: de zona Sicula pendebat instar Laconici cultri: ea, quos in potestatem redegissent, iugulabant, ac praecisis capitibus, cum ijs se ad suos recipiebant. Hi quoties in eum locum uenissent, unde se conspici posse ab hostibus putarent, cantu & saltatione laetitiam prae se ferebant. Hasta utebantur longa ad cubita* XV. *unica praefixa cuspide, Graecis quidem praetereuntibus, intra oppida se continebant, deinde tergum pugna lacessebāt: partim etiā in castella se receperūt, quò cibaria oīa cōcluserāt: quare ex toto eorū agro nulla Graecis cibaria suppeditarūt. Pecudibus tātū alebātur, quas à Taochis abegerāt. Hīc elapsi, ad Harpasum fluuiū puenere, cuius latitudo nihilo erat minor quā pass.* LXXX. *Progressi deinde per Scythinorū cāpos pas.* LXXX. *M. quatridui in uicos proximos, ibi triduū frumentandi causa commorati sunt: quo ex lo-*

eo quatridui, paß. L X X X. M. confectis, ad urbẽ uenerunt opulentam ac celebrem, cui nomen Gymnias. Huius regionis præfectus ducem ad Græcos misit, qui eos per hostilem agrum duceret. Hic cùm in Græcorum castra uenisset, se eos in eam regionem ducturum pollicitus est, è qua proximis illis quinq; diebus mare essent uisuri: id nisi præstitisset, nihil deprecaturũ, quin se occiderent. Ingressus postea hostium suorũ fines, igni ferroq; omnia Græcis uastãda tradidit: ex quo apparuit illorũ odio, non Græcorum beneuolẽtia, tam æquum illum se præbuisse. Quinto uerò ipso die in sacrum montẽ Græci peruenerunt, cui Teches nomen. Hic cùm in montẽ, qui in principijs agminis erant, iam ascẽdissent, mari cõspecto clamorem sustulerũt, quo Xenophon quiq; in tergo erant perculsi: ueriti sunt ne hostes agmen à fronte inuasissent, quandoquidem & à tergo, ab incensis uillis multi urgebant, è quorum numero nonnullos extremi agminis custodiæ occiderant, nonnullos item ex insidijs uiuos ceperant, ac scuta fermè X X. hirtorũ boum recenti corio cõtecta eripuerant. Iam uerò cùm increbuisset clamor, & insequẽtium ad primos, qui clamassent, concursus fieret, ac eò uehementior clamor fieret, quanto iam plures cum clamore ascendissent: enimuerò Xenophonti ea res minimè contemnenda uisa est, quamobrem statim in equum ascendit, assumptoq; Lycio cum

equit

equitatu auxilium laturus accurrit: cùm autem propius accessisset, intellexit militum eam uocē esse, mare, mare iterantium, ac se mutuò cohortantium, Iam eòdem triarij accurrebāt, eòdem iumenta atque equi agebātur. Cùm uerò in ipso iugo iam omnes constitissent, collacrymantes præ gaudio, prætores ac centuriones se mutuò amplectabantur. Milites alacres, incertum cuius iussu, lapides in unum congesserunt, ac suggestu extructo, in eo corio intecta scuta, sudes, cratitios item, quos hosti eripuerant, clypeos collocarunt, quæ dux ipse concidit, atq; ut alij itidem facerent, hortatus est. Tum ducem Græci datis cōmuni impēsa donis, remiserunt. Dona fuerunt equus, phiala argentea, ornatus Persicus, Darici ad hæc x. in primis quos ille cupidè petierat, à militibus priuatim annulos cōplures accepit: ac uico mōstrato, quo diuersuri essent, monstrata item uia, qua in Macronas iter facerent, cùm iam aduesperasceret, noctu iter facturus, à Græcis discessit. Ipsi tridui XL. M. pass. cōfectu, in Macronas peruenerūt. Primo uerò die ad fluuium uenere, qui Macronas à Scythinis diuidit. Macrones regionē dextrā tenent, quippe quæ est aditu difficilior: ad lænā alium amnem habent, in quem is qui eos à Scythinis disiungit, influit: & utrunque Græcis traijcere necesse erat. Posterioris alueus arboribus non illis quidem densis, sed crassioribus

cōſeptus erat: quas arbores quò celerius poſſent è loco infeſto euadere, Græci ſtrauere. In aduerſa ripa conſtiterant acie Macrones cū cratitijs clypeis, lāceis, & è ſetis cōtextis tunicis, q ſe mutuò cohortati, lapides ĩ flumē cōtra Græcos mittebant: uerū longiore interuallo, quam ut quenquam omnino attingere potuerint. Ibi è peltatorum numero unus ad Xenophontem uenit: is ſe Athenis quidē ſeruitutē ſeruiſſe dixit, iam uerò ſuam ſe patriam ex hominū uoce agnoſcere, ac cupere, ſi nulli eſſet fraudi futurū, cū illis colloqui. Impunè, inquit Xenophon, colloquere, & ab his primū quære quinā homines ſint. Quod cū ille quæſiſſet, ac ſe illi Macronas eſſe reſpondiſſent: Quære, inquit, rurſus, qua re cōmoti arma nobis inferant. Ad quæ illi reſponderunt, quoniā priores uos fines noſtros inuaditis. Atqui, reſponderi prætores iuſſerunt, non ut illis uos damnis afficerent, ſed ad mare contendunt, in Græciā redituri. Tunc illi rogarūt, nunquid ita futurū, fide data ſibi uellent cauere. Quinimò & dabitur, & à uobis fidē, Græci reſponderunt, nō inuiti accipiemus. Tum Macrones barbaricā lanceam Græcis dedere, Græci illis Græcā. Sic enim illi fœdera patrio ritu ſanciebant: deos quidē utriq; ſuos atteſtati ſunt. His ita actis, Macrones Græcis permiſſi, arbores cædere, ac uiæ ut illi celeriter traijcerent, impedimenta tollere: mercatus præterea pro copijs

suis,potestatē facere:quin triduò etiā homines deduxerūt,quoad scilicet eos in Colchorū mōtibus collocarunt. Ibi mons fuit,ille quidē nō insuperabilis,uerùm in eo Colchi acie occurrerūt. Qua re animaduersa Græci,primū in phalangem cōtracti,aduersum montē subire uoluerūt. Deinde prætoribus uisum de cōmuni cōsilio statuere,quæ pugnandi ratio optima futura esset. Tū Xenophon cēsuit omissa phalāge per directos manipulos ascendēdū. Nā cū modò faciliorem,modò uerò difficiliorē ascensum, propter mōtis anfractus,offensuri simus,necesse,inquit, fuerit phalangem laxari:quæ res nonnihil nostrorū fortasse animos franget,cum ita se scindi uidebunt. Huc accedit,quòd si densa phalange hostes adorti fuerimus,illi tāto numero superiores,quacūque in parte maluerint,numero suo utentur:sin laxiore,nihil mirum acciderit, si phalanx nostra cum telorum multitudine, tum hominū undecunq; irruentium impetu, concidatur:neq; poterit id uspiam euenire, quin phalanx uniuersa male multetur. Verùm optimū fore arbitror,si cum totum agmē in manipulos descripserimus,tantum spacij occupemus,ut extremi quiq; manipuli,citra utrunq; hostium cornu sint. Nam præterquā quòd utrinq; manipuli nostri extra hostilem phalangem erunt,atq; eò minus circumueniri poterunt:simul & illud erit commodi,quòd nostrûm lectißimi quiq;,quà se

uia æquior ostendet, ea manipulos in ardua erectos ducent. Neque uerò facilè hostibus fuerit, aut in id spacij, quod in medio relictum fuerit, irrumpere, obsistentibus utrinq; manipulis, aut rectâ acie procedentes ordines cædere. Quòd si cui manipulorũ negocium facesseetur, proximus quisq; opem feret: neq; omnino si uel unus in iuga potuerit euadere, quisquã hostium locũ suum retinebit. Huic reliqui assensi sunt, ac primùm rectos manipulos constituerunt. Xenophon cũ à dextro in læuũ cornu excurrisset, his uerbis milites alloquutus est: Soli iam, inquit, homines hi quos uidetis, nobis impedimento sunt, quò minus eô quamprimum quô contendimus, perueniamus. Hos, si quo modo poßimus, uel crudos uoremus oportet. Iam suo quisq; loco constiterant, ac manipulos in rectam aciem direxerant qui omnes fuere numero circiter L X X X. *militum centenûm singuli. Peltatos uerò & sagittarios trifariam diuiserunt, alios sinistrum, alios extra dextrum cornu, alios item in media acie collocarunt. In singulis partibus homines propè* D C. *His ita constitutis, prætores milites ut rẽ diuinã facerent, hortati sunt. Tum peractis sacris, uotis nuncupatis, citato pæane, iter ingreßi sunt. Chirisophus & Xenophon cum peltatorum globo extra phalangem hostium se continebant. At barbari ubi eos primum conspexerunt, obuiã uenere: cumq; in dextrũ & læuũ*

cornu se scidissent, multũ est in medio spacij relictum. Illos Arcadici peltati, quibus praeerat Aeschines Carnensis, cum uidissent in diuersa abeuntes, fugere arbitrati, cursum uehementissimè incitarunt: atq; hi primi in montem ascenderunt: quô Arcadum grauis armatura consequuta est, cui Cleanor Orchomenius praefuit. Hostes cum semel terga uertere cœpissent, nusquam constiterunt, quin alius in aliam partẽ diffugerent. At Graeci iugo potiti, in proximis uicis, qui multi modicis interuallis se obtulerunt, atq; hi quidem rerũ omnium copijs abundantissimi, castra posuerunt. In ijs caetera usitata: sed quod miraculo fuit, apum multa fuerunt aluearia, fauis refertißima: ex ijs quicunq; edissent, statim mente commouebantur, ijdemq́; & uomebant, & excernebãt, neq; stare omnino quisquam poterat. Ac qui minus ederant, temulentis similimi reddebantur: qui plus aliquanto, furentibus: multi etiã moribundis: tam multi aũt iacebant, ut ab hostibus fusi uiderentur: quae res effecerat, ut planè omnes animum desponderẽt. At postero die eadem ferè hora, qua fuerãt eo calamitatis genere affecti, resipiscere cœperũt. Tertio deinde, ac quarto, ut hi solent qui medicamentũ potarint, se erexerũt. Hinc progreßi, bidui M. paß. XXVIII. confectis, ad mare tandem peruenerunt, ac Trapezuntẽ graecam urbẽ intrarunt, celebrẽ illam quidẽ, in Euxini ponti littore.

littore, Sinopensium coloniam, in Colchorũ finibus sitam. Hic statiua x x x. *ferè dies in ipsis Colchorum agris habuerunt, quos etiã hostiliter populati sunt. Mercatus Trapezuntij copiam fecere, ac Græcos hospitaliter acceperunt, donis etiã hospitalibus datis, bubus, farina, uino. Pro Colchis aũt finitimis suis, qui campos incolunt, deprecati sunt: à quibus sunt item dona missa. Ac boues Græci Ioui Seruatori, & Herculi mactarunt, pro felici ductu gratiam referentes: alijs itẽ dis uota nuncupata. Quin & in eo ipso monte ubi castra habebant, Gymnicos ludos fecere, quibus præesse uoluerunt Dracontiũ Spartanũ, qui domo exulabat, quòd puer adhuc, imprudens puerũ Laconico cultro percussum occiderat: hũc cursibus ac reliquis ludis præfecerũt. Ac sacris quidem peractis, uictimarũ coria ei tradiderunt, ac ut locum designaret, iussere, qui maximè ad cursus idoneus esset. Tum ille locũ, in quo tunc constiterant, monstrans: Est hic, inquit, tumulus ubi certẽt cursu, qui uelint, pulcherrimus. Atqui, dixerunt nonnulli, quæ erit in tã aspero, ac syluoso solo luctandi ratio? Optima, inquit ille: quòd qui deiectus fuerit, uehemẽtius dolebit. Eo ipso igitur in loco pueri quamplures captiui stadium decurrerunt: longius curriculum Cretẽses amplius* L X. *In primis lucta, cæstus & pancratium, pulcherrimum spectaculum præbuere. In quibus certaminum generibus, mag*

bus, magna fuit inter athletas (ut par est, spectãtibus socijs) æmulatio. Equi etiam decurrerũt, sui quos sessores cogebantur è superiore loco, per declinia usq; ad mare agitare, atq; inde reflexos, per ardua ad aram, ubi carceres. Multi deorsum agitantes, proni deuoluebantur, quos clamoribus, risu, cohortationibus etiam spectatores prosequebantur.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIBER V.

Expositа sunt in superioribus commentarijs, quæ Græci in regis fines duce Cyro progreßi, gesserint. Quæ item dũ ad mare se reciperent, usquequo Trapezuntem Græcã urbem, quæ ad Euxinũ pontum sita est, peruenere. Iam uerò concione aduocata, cum de reliquo itinere deliberarent, surrexit primus omniũ Antileon Thurius, atq; in hunc modum uerba fecit: Ego uiri fortißimi, satis mihi diu uideor, uasa colligendi, iter pedibus faciẽdi, currẽdi etiã, arma portãdi, ordinẽ tuendi, excubandi, pugnãdi, laborẽ sustinuisse: quo iam penè confectus, cupio cum ad mare tandem peruenerimus, quod reliquum est itineris classe conficere, ac iam perfunctus laboribus, procumbens, uti olim Vlysses, atq; adeò dormiens in Græciã appellere. Hæc cum

cum milites audissent, admurmuratione eius orationẽ comprobarunt: neq; quisquam omnino ex ijs qui aderant, non ei assensus est. Tum surgens Chirisophus: Amicus mihi, inquit, sanè est Anaxibius, cui claßis his in regionibus imperium obtigit: ad eum si me miseritis, spero cũ triremibus, atq; ijs nauigijs quibus auehi poßitis, me ad uos rediturũ. Vos interim, quando nauigare uobis in animo est, his ipsis in locis, quantisper ad uos redeo, expectate: ac certè redibo quamocyßimè. His illi auditis, uehementer gauisi sunt, ac scitum fecerunt, ut quamprimũ ille nauigaret. His ita cõstitutis, surrexit Xenophõ, ac Chirisophus quidẽ, inquit, ut nobis nauigia adducat, dimittitur, nos hic commorabimur: quæ uerò interea pro tempore à nobis negocia suscipi oporteat, ipse exponam. Primùm ab hostili nobis terra cõmeatus cũparandi sunt: neq; enim hoc, quo nunc utimur, forũ satis prolixum est, aut uænalium rerũ, præterquã paucis, copia suppetit. Et uerò si in agrum hostilẽ nostri ociosius atq; incautius excurrerint, illud nempe in metu est, ne quamplurimi opprimantur. Cum præsidio igitur, ac certo constantiq; ordine exeundum censeo, atq; ita, ne quoquam erretur, quin salutis extet ratio. Ac nos quidem, qui cæteris præsumus, in medium consulere debemus. Cum essent omnes assensi: Et illud, inquit, considerandum arbitror: suo nunc quisque arbitratu

ad præ

ad prædam exit. Quanto uerò fuerit posthac re ctius, ut nobiscũ, qui exire uelint, id communicent, & quô ituri sint, indicent: ut cum & qui manserint, & qui item profecti sint, cõstiterint, reliquos cogere, & ijs qui exierint, si res postularit, opem ferre poßimus: cum præsertim incertum non fuerit, in quam illi partem excursiones fecerint. Ac si qui imperitius qui attentarint, consilio eos iuuabimus: atque ut uires copiasq; eorũ, contra quos ierint, exploratas habeamus, operam dabimus. Ad hæc & illud uidendum, quòd hostes impunè à nobis prædas agere possunt. neq; iniuria nobis illi insidias faciunt: eorum enim res nos habemus, superiores certè illi loco sunt. Optimũ itaq; factu fuerit, ut dispertiti, uicißim castrorum custodias obeamus: sic enim fiet, ut illis de improuiso nos adoriri non liceat. Simul & illud uelim cogitetis: quòd si nobis liqueat Chirisophum cum nauigijs, quãobrem profectus est, ac quammultis opus est, rediturum, nihil sit necesse me quæ iam dicturus sum, dicere. At quia id incertum est, fuerit certè cõmodißimũ, ut ex huius loci opportunitate, quã poßimus plurima nobis nauigia comparemus: etenim si sua ille adduxerit, tãtò certè his additis, nobis plura suppeditabũt: sin illa nobis præstò non fuerint, his utemur. Animaduerto aũt multa nauigia præteruehi: quæ si acceptis à Trapezũtijs lõgis nauibus cõprehẽdamus, eaq;

detractis etiã gubernaculis, quot nobis sat sint, custodiamus, certè de nectura nihil nos oportebit solicitos esse. Et hæc nihilominus, quàm quæ antè dixerat, sancita sunt. Quid aũt, inquit, an non est ratio iucunda, ut quos nautas detinuerimus, eos quoad nobiscum manserint, communi impensa alamus, suamq; ijs mercedẽ, ut cũ quæstu à nobis discedant, pendamus? In hæc itidem ab omnibus consensum est. Subiecit Xenophon: Quòd si nauigia, quot nobis opus foret, colligere non possimus, imperandum utiq; censeo maritimis ciuitatibus, ut uias, quæ difficiliores uideantur, nobis muniant: atq; illæ quidẽ partim metu, partim uerò quòd nos quamcelerrimè cupiant è suis finibus discedere, imperata facient. Hic uehementer est ab omnibus reclamatũ, nihil sua interesse uias muniri, quòd nauigandum omnino esset. At ille cum milites intelligeret præ nauigandi cupiditate, à recto consilio aberrare, rem eorum suffragijs non commisit, uerùm occultè ciuitatibus persuasit, ut uias munirent: sic enim fore ut celerius multò ex illis locis discederent. Tum nauem remorum quinquaginta à Trapezuntijs acceperũt: ei Laconicũ Dexippum, qui tũ illis in locis domiciliũ habebat, præfecerũt. At is nullis nauigijs captis, cũ naui extra pontũ perfugit: neq; multò pòst dignas scelere pœnas pẽdit: nã cum in Thracia, apud Senthen regẽ nescio quid nouarum rerum molire-

tur, est

tur, est à Nicādro Laconico interemptus. Ac ceperunt item Græci à Trapezuntijs triginta remorum nauē, cui Polycrates Atheniēsis præfectus est. Hic quascunque naues cepit, in castra subduxit: è quibus quæ ad uehendū idoneæ uisæ sunt, ijs amota armamenta, & custodes adhibiti, reliquis ad quotidianas traiectiones utebantur. His ita gestis, prædatum exierunt: ac fuerūt quidem, quibus res ea bene processerit, alij qui nihil omnino profecerint. Cleanetus cū & cohortem suam, & ex alijs unam eduxisset, loci iniquitate ab hostibus circunuentus, cum magna agminis parte perijt. Iam uerò cū non esset unde ex tam proximo loco commeatus cōparari possent, ut eadē die frumentatores ac pabulatores se possent in castra recipere, Xenophon à Trapezuntijs acceptis ducibus, exercitus dimidiam partē in Drilas eduxit: reliquū in castrorū præsidijs esse uoluit. Nam Colchi sedibus suis pulsi in unū conuenerant, & montium iugis occupatis, de superiore loco in castra impetum facturi uidebantur. At Trapezuntij Græcos non deduxerunt in ea loca, unde sine multo negocio cō meatuum potiri potuissent, propterea quòd amicos lædere noluerunt. In Drilas uerò alacriter duxerūt, à quibus grauiter uexari soliti erant, in montana & ardua loca, & aduersus eos, qui bellicis artibus Pōti cæteros accolas lōgè antecibāt. At Drilæ ubi hostē in finibus uidere, uicis

omnibus atq; oppidis, quæ facilè expugnari posse putarunt, exustis, statim migrarunt: neq; ad prædam Græcis quicquã est relictũ, præter paucos sues, boues, atq; alia pecoris genera nõnulla, quæ ignis uim effugerãt. Ipsi in suarũ urbium maximam ac munitißimã, undecunq; confluxerũt. Erat ea accessu difficilima, quippe quæ prærupto alueo obstructa erat. Hic peltati, cũ grauem armaturã V. uel VI. stadijs præcurrissent, conspectis gregibus, atq; itẽ copijs multis, alueũ superarunt, ac proximè ad oppidũ accesserunt. Eos hastati multi, qui frumentatum exierant, secuti sunt. Fuerunt qui tunc alueum traiecerũt ad bis M. Qui castellum frustra capere conati (erat enim lata fossa incinctum, & in ulteriore aggere sudes præfixi, ligneæ uerò turres in ambitu multæ) pedem referre uoluerunt: uerùm oppidani à tergo urgebant. Nostri igitur cũ euadere non possent, quòd nõ plures quam singuli in alueum descendere poterant, ad Xenophontem, qui graui armaturæ imperabat, statim extrusẽrunt, qui nũciaret castellũ omnibus copijs refertißimũ esse: uerũ neq; capi posse, neq; sine maximo periculo retrocedi, propterea quòd & hostes eruptionem fecissent, et uia difficilimos exitus haberet. Quæ cum audisset Xenophon, ad alueum suas copias duxit: ibi grauem armaturam iußit consistere. Ipse cum centurionibus traiecit, ac loci naturã situmq; speculatus, ani-

mo aliquandiu incerto fuit, pedémne referret, an uerò eos etiam iuberet traijcere, quos in ulteriore aluei ripa reliquerat. Illud quidem certè dubium nõ erat, non posse sine multa suorum cæde discedi, nisi oppido potiti essent. Posse autem expugnari, & centuriones existimabant, & ipse extorum significationibus adductus, illis assentiebatur: aruspices enim prædixerant acrem pugnam, uerùm qualem optarent, exitum fore: Centuriones igitur, ut grauem armaturam adducerent, remisit. Ipse interea cetratos in unum locum coëgit, atq; illis, ut se à iaculatione continerent, edixit. Vbi uerò grauis armatura adfuit, centuriones iußit centurias quenq; suas nõ alia forma instruere, quàm qua eas ad pugnã aptißimas fore iudicaret. Erãt enim cum eo hi omnes centuriones, inter quos perpetua fuerat de uirtute æmulatio. Cum centuriones paruissent, tum peltatos cum amentatis telis procedere iußit, ut dato primùm signo, iaculari possent. Sagittarios item cum applicatis ad neruum sagittis, quò simulac significatum esset, sine mora telum in hostem dirigerent. Ad hæc, uelites iußit lapidibus scorteos uidulos refertos habere: dimisit autem idoneos homines, qui hæc ne negligerentur, curarent. His ita constitutis, centuriones, succẽturiones, quiq; illis uirtute nihilo deteriores ut uiderentur, laborabant, in acie constiterũt, ac se mutuò intuebantur: erat enim pro loci natura

aciei species pulcherrima. Pæane aũt citato, cũ tuba cecinissent, martiũ clamorẽ uniuersa grauis armatura sustulit, accursu in hostem contendit: eodemq; impetu mißilia, spicula, sagittæ, è fundis, è manibus etiam quamplurimi emißi lapides: fuerunt etiam qui accensas faces intulerint. Ibi hostes præ telorum multitudine turres ac uallum deserere coacti. Quo factũ, ut Agasias Stymphalius, & Peleneus Philoxenus, armis abiectis, cum tunica in oppidum ascenderint, atq; ex eo alius alium cõdem pertraxerit, multi suo per se nisu ascenderint, ac planè captũ esse oppidum uidebatur. Peltati equidem, & leuis armatura huc illuc concursantes, quæ poterant diripiebant. At Xenophon cum ad portas constitisset, quoscunq; poterat grauis armaturæ milites aditu prohibebat: hostes enim in arduis superiorũ montium iugis alij conspecti fuerant. Interea intra mœnia clamor exortus, quòd qui ad rapinas cupidius cõcurrerãt, partim abiecta præda, partim etiam acceptis uulneribus fugiebant, ac se ita, ut in fuga fit, trepidantes, in ipsis portarum angustijs trudebant. E quibus cũ causa fugæ quæreretur, responsum est, ex interiore quadam arce magnũ hostium numerum in palantes impetum fecisse. Ibi Xenophon Tolmiden præconem iußit pronunciare, ut qui iã uellent quid capere, arbitratu suo introirent: tũ certatim oẽs irrupere: quo impetu egredientes reiecti sunt.

cti sunt. Hostes in eo iugo cœpti obsideri: quæ in castello reperta sunt, direpta omnia, atq; exportata. Grauis quidẽ armatura partim ad uallum, partim in uia qua ad iugum iter erat, in armis consedit. At Xenophon cum centurionibus de arce capienda consultabat: una hæc enim se ostendebat salutis spes, neq; erat non difficilimũ alia ratione euadere. Hic rebus omnibus circunspectis, planè statuerunt arcem eam expugnari nullo pacto posse: quare cum uniuersum agmẽ ad discessum spectaret, propugnacula ad quæ quisq; consederat, demoliri cœperunt. Iamq; minus ad agendam prædam idoneos, & magnam grauis armaturæ partem emiserant, & eos duntaxat quorum uirtute plurimũ confidebant, cẽturiones in præsidijs collocarant, cum repentè magnus hostium numerus cum uimineis scutis, hastisq;, ocreis, ac Paphlagonicis galeis, ex insidijs eruptione facta, domos eas occupauit, quæ in utraque eius uiæ parte erant, quæ ad arcẽ ducebat. Neq; uerò nostris tutum erat eos inuadere sub ijs portis, quib⁹ arx imminebat, illi enim magnas trabes deijciebant: erat itaq; & profectio, & mansio periculosa. Nox in primis terrorem afferebat. Nostris autem non pugnantibus magis, quàm quid in ancipiti loco deprehẽsi agerent dubitantibus, deorum nescio quis, salutis uiam mõstrauit. Ex ijs enim ædibus quæ in dextera uiæ parte erant, una subitò igni corre-

pta sunt: neque unde is immissus esset, apparuit: qui quidē eò irruperant, statim dilapsi sunt. Res fortuita Xenophonti salutare consilium attulit, quandoquidem è re nata, laua in parte qua erāt ædes, omnis incendi iußit: quod sanè minimo negocio factum est: erāt enim domus illa omnes ligneæ. Atq; ea quidem etiam pars ab hostibus confestim relicta est: soli iam metuebantur, qui in fronte erant, in ipsis uiæ faucibus: neq; dubiū erat, quin simulac nostros exeuntes iam, ac descendentes conspexissent, à tergo urgerent. Iubet hic Xenophon eos qui ob hostibus telis peti non possent, undecūq; ligna in eum locū, qui medius relictus erat inter Græcorum agmen & hostes, comportare, atq; ubi satis multum iam lignorū comportatum, ignem subijci, ac proximos etiam circa uallum ædes comburi, quò scilicet hostes medijs ignibus intercluderentur. Hac ratione è difficili loco uix euaserunt. Oppidum totum, arce excepta, & quicquid domorum fuit, eo arsit incendio. Postero die Græci cōmeatibus onusti recesserunt. Cum Trapezuntem redeundū esset, ne in descensu maximè decliui & angusto ab hostibus urgerentur, metuebant. Quare simulatis insidijs, hostem eludendum sibi putarunt. Suscepto igitur negocio, Mysus quidā & patria, & nomine, assumptis quatuor aut quinque Cretensibus, in condenso loco subsedit, quasi hostem ex insidijs inuasurus. Illorum uerò pelta, emi-

nus

nus è diuersis partibus cum area essent, corusca bant. Qua specie hostes territi, nostros persequi ausi non sunt. Interea nostrorum agmen descendit. Mysus ubi nihil iam esse amplius simulatione opus intellexit, signum suis dedit, ut quammaximè possent, citato cursu fugerent: & ipse simul è latebris erumpens, & qui cum eo erãt, se in fugam dedere. Alij, cum se ne hostis cursu assequeretur metuissent, de uia discedentes, in syluam quampiam se è proximis saltibus deuoluerunt, atq; ita seruati sunt. Mysus fugiens, de uia suis clamabat, sibi ut opem ferrent. Neque illi non praestò fuerũt: saucius Mysus intra suos receptus est, & qui opem tulerant, cum de superiore loco telis grauiter uulnerarẽtur, pedem retulerunt. Fuerunt tamen è Cretensibus unus & alter, qui sagittas in hostes miserint. Postremò cuncti incolumes in castra redierunt. Ibi cũ neq; redisset Chirisophus: neque naues, quammultis opus erat, in promptu essent: nec commeatus unde sibi compararent iam haberent, discedendum sibi statuerunt. In nauis itaque agros omnes, & XL. annis maiores, impuberes, & mulieres, ac impedimentorum quicquid minus usui futurum uidebatur, cum imposuissent, atq; ei classi de praetoribus natu maximos Philesiũ & Sophanetũ praefecissent, reliqui omnes pedibus, quà erat iam uia munita, profecti sunt. Tridui quidem Cerasuntẽ, quae ad mare Graeca

est, Sinopensium colonia, in Colchorum finibus, peruenerunt. Hic dies X. *permanserũt: per quos totius exercitus censu habito, censa sunt armatorum octo* M. D C. *Hi è decem ferè millibus reliqui fuere: cæteri partim ab hostibus cæsi, partim niuibus ac morbo consumpti. Hic etiam pecuniam de captiuis collectam partiti, eã quæ decimæ nomine aut Apollini, aut Ephesiæ Dianæ uota fuerat, consecrandam prætores acceperunt. Chirisophi partẽ, Neon Asinæus accepit. Xenophõ primũ de manubijs donũ Apollini Delphico in Atheniẽsium thesauro dedicauit, suo & Proxeni, qui cum Clearcho occiderat, hospitis sui nomine, inscriptũ. Deinde cum ex Asia cum Agesilao in Europam aduersus Bœotios traijceret, ac prælij aleam, quod ad Coroneam factũ postea est, sibi subeundã intelligeret, quã Dianæ debebat pecuniã, eã apud Megabyzum deæ æditum deposuit, pactus ut eam ille sibi redderet, si belli periculũ effugisset: sin aliter cecidisset. ex ea, ut quod doni genus indicasset dea gratissimũ fore, dedicaret. Quare cũ Xenophon è prælio discessisset incolumis, ac Scilluntẽ migrasset, quod oppidũ Lacedæmonij colo niam non longè ab Olympia deduxerant, ita fortè accidit, ut Megabyzus ad Olympiã spectandi gratia ueniẽs, Xenophõti depositũ redderet. Ea pecunia Xenophon, ubi oraculũ iussit, agrũ mercatus est: eum agrum Sellenus fluuius præterfluit.*

terfluit. Et sanè eodem nomine fluuius Ephesi, propter Ephesiæ Dianæ templum fluit, ac uterq; pisces & conchas alit. Hic autem uicus, quem Sciluntem appellatum diximus, ferarum omnium quæ indagine capiuntur, copiam habet luculentam. Templum Xenophon, & aram, ex eadem pecunia erexit. Sacrū deæ è decumis fructuum eius agri, qui quauis anni parte perciperentur, faciebat. Dies festi ciuium ac finitimorum cū uirorū tum fœminarum frequētia celebrabantur. Ipsa quidem dea conuenis suis frumenta, uina, stipes, bellaria administrat. Ad hæc ijsdem ratam ex torum, & uenationū partem elargitur. Nam Xenophon, eiusq; liberi, atq; item ciuium multi, ac deniq; ex quocunque hominū numero, qui uelint, dies aliquot in uenationibus, ad nundinarū copiam augendā, consumunt. Capiuntur autē cùm è sacro agro, tū uerò ex Pholoë, quæ non longè abest, apri, capreæ, cerui. Locus is ea in uia est, qua itur à Lacedæmone in Olympiam: longè abest ab Olympij Iouis stad. nō amplius XX. In eo saltus & mōtes sunt arboribus condensi, ubi sues, oues, capellæ, equi etiā, latißima habent pascua: ac inde pastiones eorum qui ad sacra uehuntur, ueterinis largißimè suppeditant. Incingitur ædes luco pomiferis arboribus conuestito, in quo nullū desit, pro sua tēpestiuitate, escariorū fructuu genus. Ædes ipsa, opis forma, pro rata quidē portione, Ephe-

sia Dianæ templo simillima. Deæ etiam signũ, quod cupreßinum est, ab aurei illius similitudine, sola recedit materia. Ante templum pila erecta est, in qua incisæ literæ, Sacrum esse Dianæ agrum. Qui poßideat, atq; ex eo fructũ capiat, annonæ decimã illum deæ soluere, reliquũ in sarta tecta cõferre oportere: deam ipsam, qui se fraudarit, uindicaturam. Sed ut unde digressa est oratio, reuertatur. A Cerasunte ea pars exercitus, quæ iam antè naues conscẽderat, mari, reliqui pedibus iter fecerunt. Atque hi quidem cum in Mosynœcorum fines uenissent, Timesitheum Trapezuntium illorũ hospitẽ præmittunt, qui ex illis quærat, malíntne Græcos tanquam amicos, an uerò tanquã hostes in fines ingredi. At illi nihil id sua interesse responderunt, quippe qui locorum situ maximè confiderent. Tum Timesitheus Græcos docet, esse his cum eiusdem nominis populus, qui in ulteriore põti littore essent, perpetuum bellum: quare cõmodißimum Græcis uisum est fore, si cum illis belli societatem coniunxissent. Ad eos itaq; cũ Timesitheo prætores ueniũt: ad quos Xenophon eodẽ Timesitheo interprete, in hũc modũ uerba fecit: Nos Mosynœci, pedibus in Græciam contendimus: neq; enim classe possumus, cum naues præstò non sint. At enim uia nobis ab ijs, qui nobis etiã (sic enim audimus) hostes sunt, intercluditur. Potestis igitur, si uelitis, uobis nos so-

cios aſciſcere, atq; illos uos unquã ſi iniuria affe cerunt, ulciſci, ac in poſterum cogere, in ueſtro ut ſint officio ac poteſtate. Quòd ſi præſentem conditionem reſpueritis, uidete ne tanti poſtea exercitus opẽ deſideritis. Ad hæc, qui ſummũ in Moſynœcis magiſtratũ gerebat, ſibi probari ea quæ ille dixiſſet reſpondit, neq; ullã in ſe firmandæ ſocietatis moram futuram. Tum Xenophon: Qua, inquit, in re opera noſtra uſuri eſtis, cum ſocios nos uobis aſciueritis? aut in uiæ diffi cultate ſuperãda, qd in auxilio ueſtro ſpei nobis poſitum eſſe poteſt? Nos, illi, inquiũt, in cõmunium hoſtium fines, hinc ſimul, atq; iſtinc, ope ueſtra freti, facilè inuadere poſſumus. Viciſſim uerò uobis in caſtra homines & naues mittemus, qui & in pugna, cum opus fuerit, ſocij, & in uia duces eſſe poterunt. Atq; his quidẽ conditionibus, fide data utrinq; et accepta, ſocietas inita eſt. Poſtero die Græci ad ſuos redierunt: quos lintres CCC. ſequuti, in ſingulis terni homines: è quibus duo deſcenderunt, ac ſe in Græcorum ordines cum ſuis armis inſeruere: ſinguli cum ſingulis nauigijs domum reuerſi ſunt. Atqui remanſerant, in centurias, quaſi totidem in choros deſcripti, quadratum agmen, ueluti in quincuncem direxerunt. Læua manu cetrã alborum boum hirtis corijs intectam, hederacei folij forma, dextra iaculum tenebant cubitûm ſenũ: in cuius ſumma parte cuſpis erat, ima pilæ

formam

formã habebat. Tunicis induti tam densis erãt, quàm sunt lectorum culcitræ: eæ summis genibus terminabantur: galeis coriaceis capita munierant, quales ferè Paphlagonicæ sunt, in quarum uertice spirula in tiaræ modum eminebat: ijdem uerò & ferreas habebant securiculas. Ex his cum unus progredi cœpisset, cum cantu cæteri, in numerum ingredientes, eum per Græcorum medios ordines atq; arma sequuti sunt: ac rectà quidẽ in hostes profecti, ad castellũ quoddam oppugnãdi causa, qua parte id facilimè capi posse uidebatur, accesserunt. Erat id ante urbem eã, quæ regia Mosynœcorũ appellabatur, quæ fuit imperij quasi arx: quam qui tenuissent, facilè toto Mosynœcorum imperio potiri posse uidebantur. Eam urbem aiebant socij non iure, sed ui ab hostibus occupatã teneri, cum antè cõmunis imperij sedes esset, ac eius maximè præsidio fretos, totius sibi gentis dominatũ uindicasse. Sequuti illos sunt è Græcis etiam nonnulli, non illi quidem à suis prætoribus instructi, sed qui fortuito agmine atq; incerto ordine ad prædam aduolarant. Neq; uerò se hostes prius mouerunt, quàm nostros uiderunt ad castellũ quãproximè accessisse. Ibi eruptione facta, cupidius progressos in fugam uertunt: de barbaris quamplurimos, de ijs etiam qui cum illis ascenderant Græcis, aliquot trucidant: neq; antè insequi destiterũt, quàm Græcos animaduertere ad opem

suis

suis ferendam accurrere: tunc quidem retrocesse runt. Cæsorum uerò, quæ dedita opera absciderant, capita Græcis ac gentilibus suis, saltantes, ac patrio ritu carmina modulantes, ostentabant. Enimuero Græci casum hunc molestißimè tulerunt, tum quòd hostes elatos sequundo rei euētu intelligebant, tum quòd fugam fecerāt Græci, ac tam quidem multi cū fuissent, quòd in tota expeditione atque itinere non antè contigerat. Hic Xenophon mœrentes Græcos in unum cōuocat, atq; his eos uerbis affatur: Nihil est milites, quamobrem casu inopinato perculsi, animis deficiatis: quin uos ea ex re, quæ tam præter animi sententiā accidit, plus multò cōmodi, quàm mali extitisse existimare debetis. Primùm enim satis liquidò perspicitis, eos qui duces nobis itineris futuri sunt, reuera hostili esse in hostes nostros animo. Deinde, qui neglecto ordine imperioq; nostro, se barbaris in pugna pares futuros cōfisi sunt, hi re infeliciter gesta, cū temeritatis suæ pœnas dederint, exēplo cæteris esse possunt, non esse ullo pacto à præscripto ordine discedendum. Agitè igitur uiri fortißimi, ita uos comparate, ut socij uos multò se quidem meliores esse intelligant: hostibus uerò planum faciatis, cum alijs iam sibi uiris negocium esse, quàm hi fuerint, quos nuper omisso ordine, quasi palātes fuderint ac ceciderint. Hæc ille. Exercitus uerò cunctus reliquū eius diei quieti dedit. Po-

stridie

ſtridie ſacris peractis, ac corporibus curatis, cũ iam pulcherrimè litatũ eſſet, prætores ita agmẽ inſtruxerunt, ut Græcorũ manipulis in dextro, barbarorum in læuo cornu collocatis, aciem dirigerent: ſagittarios inter directos manipulorũ ordines diſponerent, ita tamen, ut paululum grauis armaturæ frontem antecederẽt. Etenim expeditos hoſtium milites, quò minus excurrentes in noſtros lapides mitterent, oppoſitis ſagittarijs & peltatis coërcendos putarunt. Hi igitur anteibant, reliqui pedetentim promouebant. Ac primùm in eum ipſum locum uentum eſt, unde pridie eius diei barbari, & qui ſe cum illis cõiunxerant, pulſi fuerant. Eo in loco hoſtes acie conſtiterant. Qui cum primam peltatorum impreßionem acriter pugnantes ſuſtinuiſſent, graui deinde armatura propius accedẽte, terga dederunt. Eos peltati fugientes, in aduerſum montem inſequuti ſunt, uſq; ad urbis ipſius mœnia, cum interea ſeruato ordine grauis armatura ſuccederet. Ibi in unum congregati hoſtes, pugnam inſtaurarunt, ac ſparos, & prælongas ac tam ualidas haſtas cum haberent, ut eas ſinguli homines haud facilè tractare poſſe uiderentur, eas eminus in hoſtem mittere conabãtur. Atenim cum Græci non modò nihil cederẽt, ſed alacrius etiam urgerent, hinc etiam deſerto præſidio hoſtes effuſißimam fugam fecere. Eorum rex ipſe, quẽ illi in eminẽtißimo urbis loco publicè ale-

bant, è suis præsidijs deduci uiuus non potuit, neq; hi etiã qui in castello inferiore deprehensi sunt. Quare fuerunt omnes cũ suis domibus, quas è lignis extructas, Mosynos appellãt, igni cremati. Græci dum omnia diriperent, cellas inuenere patrio more ædificatas, panibus in frusta diuisis refertissimas, quam penum annonæ superioris esse Mosynœci dictitabant. Hornas etiam fruges cũ ipso culmo conditas, inter quas zeæ magnus numerus fuit. Præterea in amphoris è delphinorum carnibus salsamẽta, atq; eorundem adipẽ in testis, quẽ illi ad usus eosdem, ad quos oleũ Græci, reponere cõsueuerãt, Iuglãdium magna est reperta in tabulatis copia, atq; hæ forma erant quàm uulgares latiore: nucleus nullo erat ligneæ membranæ diuortio interseptus. His elixis Græci pro pane utebãtur. Vinũ etiam nõ defuit: uerùm eiusmodi erat, ut si quis merũ biberet, acidũ penè præ nimia austeritate uideretur: iam uerò dilutũ, saporis esset & odoris suauissimi. Græci cum cibo refecti essent, urbe socijs tradita, profecti ex eo loco sunt. Ac dum iter facerẽt, hostilia oppida, quæ difficiles accessus nõ habere uisa essent, præteribãt, ea tamen socij occupare non negligebant. Castella quidem passim per eos mõtes stad. LXXX. plus minus, interuallo inter se distabant: & sanè ultro citróque missæ uoces utrinque exaudiri poterant, quod efficiebat non solùm adita, sed cre

bris etiam uallium finibus concaua regio. Iam uerò cùm in sociorũ fines uenissent, ostentabant illi diuitum ac beatorũ parctum liberos optimè curatos, non alio tamen cibo, quàm elixis nucibus enutritos. Corpore eos quidem mollißimo & candidißimo, proceritate ac reliqua habitudine propè pares: quorum & terga & pectora Anthemij flore picta, crebisq; notis distincta erant. Viri ipsi eorum quæ castra sequebantur, scortorum congressus appetebant, neque patria mos, quin propalàm cupiditati suæ obsequerentur, prohibebat. Par erat maribus ac fœminis corporũ candor. Atq; hos proculdubio omniũ ad quos uenissent, maximè barbaros, atq; à Græcorũ moribus uiuẽdi ritu dißidentes, milites nostri iudicarunt, cum in frequentißima celebritate ea facere nihil uererentur, ad quæ plerique omnes solitudinem ac latebras quærere consueuerunt: quin & ea, quæ ne remotis quidem arbitris faciunt paulò pudentiores, ipsi in cœtu ac multitudine faciebant: secum loqui, ridere, subsistere, atq; ubicunq; libitũ esset saltare, & quidem eo gestu, ut alios indicare uiderentur. Inter has gentes Græci partim per hostilem, partim uerò per pacatum agrum mansionibus octo ad Chalybas peruenerunt. Infrequens ea gens, & sub Mosynœcorum imperio, omnes ferè sibi è ferri metallis uictum cõparant. Hinc ad Tibarenos uenere, quorum est ager cãpestris maximè

ximè

ximè. In eo castella aliquot ad mare, parũ sanè munita. Hic prætores in animo habuerunt, ad ea hostiliter accedere, quò præda exercitus calamitates leuarent. Quare missa à Tibarenis dona non statim acceperũt, ac sibi consultandũ, ijs qui ea attulerant, responderunt, accipienda essent necne. Cæsis autem hostijs, dusq; per exta consultis, monuerunt uates, belli eius susceptionem deos minimè approbare. Donis igitur accep tis tanquã per pacatum agrũ bidui ad Cotyorum, Græcã ciuitatẽ, Sinopensium coloniam, in Tibarenorũ tamen finibus sitam, peruenerunt. Ad hũc usq; locum Græcorũ exercitus, ab eo prælio quod ad Babylonẽ factũ est dum ad mare descenderent, uiam confecerant Persica dimensione parasangarũ DC. & XX. Græca uerò, stadiûm decies octies mille uiginti: Romana, milliarium circiter bis mille quadringentorũ & octoginta. Mansiones fuere CXXII. in quibus menses octo consumpti. Cotyori dies XLV. cõmorati primũ sacra dijs persoluere, deinde in gentes descripti, põpas traduxere, ludos Gymnicos fecere. Cõmeatus interea partim è Paphlagonia, partim è Cotyoritanorũ pagis sibi cõparabant: illi enim neq; in foro mercatũ præbuerãt, neq; ægros intra mœnia receperant. Dum hæc agũtur, Sinopenses, cùm uehemẽter metuerent ne quid Cotyoritanorum ciuitas detrimẽti caperet, præsertim cùm agrũ uexari, ac popula-

tionibus infestũ reddi intelligerent, ac non modò ad suam fidem atq; officium putarent pertinere, à se oriundã ciuitatem tueri: sed propemodum etiam uectigalia sua, quæ illis ea ciuitas pendebat, agi uiderent, legatos deprecandi causa ad Græcos mittunt. Hi cum in castra uenissent, Hecatonymus, qui unus ex illis erat, uir dicendi laude clarus, huiusmodi oratione usus est: Nos, uiri fortißimi, Sinopensium ciuitas huc misit: primùm, ut uos merito laudum honore afficiamus, propterea quòd multis uictorijs à uobis declaratum est, quãtũ uirtute Græci barbaris antecellãt, Deinde, uobis ut ex animo gratulemur, quòd è difficilimis rebus grauißimisq; casibus sospites huc euaseritis. Quod reliquum est, pro ea quæ nobis uobiscum intercedit Græci nominis cõmunione, uos obtestamur, ut malitis beneficio nos deuinctos habere, quàm iniuria ullo genere lacessere. Neq; enim uobis nos priores unquã quicquã incõmodi importauimus. Cotyoritani, in quorũ nunc finibus cõmoramini, à nobis in coloniam deducti sunt, à nobis ademptum barbaris agrum acceperũt: proq; eo nobis uectigal, eodem quo Cerasuntij & Trapezuntij iure pensitant. Quare nõ possunt hi ullã à uobis calamitatem accipere, quin ea in nos etiam ipsos redundet. Ac nũc de uestro exercitu nonnullos audimus, per uim in oppidũ ingressos, in ipsis ædibus castra habere: neminẽ uerò

esse.

esse, qui è proximis pagis quicquid usui sit, inni tis dominis non auferat. Hæc à uobis maiorẽ in modũ deprecamur. Quòd si nihil profecerimus cogemur certè & Corylan, Paphlagoniæ præfe ctũ, & quodcũq; potuerimus hominũ genus, societate nobis atq; amicitia adiungere. Cum finẽ dicendi ille fecisset, surrexit Xenophon, atq; ita pro cũctis militibus loquutus est: Nos enim uero Sinopenses, nõ male nobiscum actũ existimamus, quòd uita duntaxat, armisq; seruatis, huc euadere potuerimus. Cõmeatus & quæ usui futura erant cætera, quibus cũ hoste tam sæpe cõgrediẽdũ esset, aut portare aut trahere nullo pacto potuimus. Atenim cum primum Græcas urbes attigimus, foro eo usi sumus, cuius nobis à Trapezuntijs copia facta est: neque alieni quicquã sine precio sumpsimus. Et sanè pro eo, quẽ nobis habuerũt, honore, proq; hospitalibus, quæ ab illis accepimus, donis, gratiam illis retu limus. Nã & eorũ amicis pepercimus, & quã maximis potuimus detrimẽtis hostes affecimus, illos nempe quocunq; nos duxere sequuti. Quæras autem de ipsis licet, quales erga se nos fuerint experti: adsunt enim, quos ipsa nobis ciuitas publicè, pro amicitia nostra duces dedit. Nos quidẽ, quoties hi ad quos uenimus, cõmeatus nobis non dederunt, ut ab egestate nos atq; inopia uindicaremus, undecũq; potuimus, nihil interesse putãtes, barbarorũ, an ne Græcorum fines

essent, quæ nobis usui fuerunt, sumpsimus. Neq; uerò Carduchos, Chaldæos, ac Taochos, bellicosos illos quidē, & feros populos, qui nec ipsi regi parent, aliam ob causam ad arma contra nos capienda impulimus, quàm quòd cùm ab illis nō præberentur quæ ad uictū erant necessaria, ea nos inuitis eripere cogebamur. At Macronas, quòd nobis quod habuerunt forum, expositum, & apertū esse uoluerūt, pro amicis habuimus, neq; quicquā ab ijs ui abstulimus. Quòd si nūc à Cotyoritanis, quos in officio ac potestate uestra esse dicitis, aliquid sumpsimus, ipsi in culpà fuerunt, qui tantum abfuit, ut nos amicos agnouerint, ut clausis portis, neq; nos intromiserint, neq; extra muros quicquā quod emere possemus, miserint: cuius rei causam ipsi in præto rē uestrū conferunt. Quòd uerò querimini, per uim nos esse in oppidum ingressos, ac in ipsis domibus castra habere: nos certè rogauimus, ut ægros tantū reciperent intra mœnia: quibus cū illi portas non aperirent, quid in eos aliud per uim fecimus, quàm quòd ea ipsa parte irrupimus, qua nos illi non admittebant? Ægros in eorum ædibus collocauimus: at illi suo se sumptu alunt. Ad portas præsidium constituimus. nempe ne sint ægri nostri in prætoris uestri potestate, atq; ut arbitratu nostro tollere eos possimus. Cæteri, ut uidetis, oēs sub diuo tabernacula habemus, ordines tuemur, arma in prōptu sunt,

quò

quò scilicet quam facilimè & ijs qui de nobis bene mereantur, gratiam referre, & qui nos la cessierint, ulcisci possimus. Quòd uerò intermi natus es, Corylæ Paphlagonum præfecti, nobis contra nos auxilia non defutura: si necesse fuerit, & uobiscũ, & cum illo pugnabimus, quandò cum maiore, multis quidẽ partibus hostium manu sæpissimè belli fortunam experti sumus. Atqui neque nobis ad Corylæ societatem erit aditus interclusus: eum etenim audimus ad maritimam oram, & ad agrum urbemq; uestrã animũ adiecisse. Hũc igitur nihil ĩpediet, quin eum nos ad ea quæ expetit, occupãda iuuemus. Hæc Xenophon. Hecatonymo, uerò quòd esset acerbius loquutus, irasci se collegæ eius, taciti quodãmodo significabant. Atq; hic ex ijs unus in medium procedens: Non bellum, inquit, indi cturi huc uenimus, sed potius ad amicitiam nos atq; hospitiũ inuitaturi. Ac si Sinopen ueneri tis, uos certè intra mœnia recipiemus: nunc socijs imperabimus, ut quarũ possint rerũ nobis copiã faciant, Veram enim orationem uestram fuisse iudicamus. Post hũc sermonẽ, & Cotyori tani dona hospitalia ad exercitum misere, & Græci duces legatos mensæ suæ adhibuerunt, ubi multa quæ res, tẽpusq; postulabat, collocuti sũt: græcide reliq itineris tota ratiõe quæsierũt. Vtrinq; ea postulata sunt, quæ ex usu cõmodoq; essent. Atq; his sermõibus dies excẽptus. Po

 stero

stero die, conuocatis iu unum militibus, prætores de toto itinere, legatis præsentibus deliberant. Etenim si pedibus iter faciendũ esset, cõmodißimũ fore putabãt illos duces habere: sin classe traijciendũ, solos eos esse, à quibus quantũ toti exercitui sat esset, nauigiorum accipere possent. Vocatis itaque legatis, ad eos rem, de qua agebatur, retulerunt: atque eos rogarũt, ut Græci cum essent, sibi item Græcis, beneuolentia atque optimè consulendi studio, quæ certißima amicitiæ pignora, ne deessent. Surrexit ibi Hecatonymus, & à purgatione exorsus, se quæ de Paphlagonibus adiungendis dixisset, non eô spectasse dixit, ut bellũ Græcis minitaretur: uerũ ita illa accipi uoluisse, cum barbarorum amicitia uti possent, illam se Græcorum causa facilè neglecturos. Iã uerò quòd me, inquit, de uestro itinere consulitis, deos omnes contestor, ac precor, si uobis quod optimum duxero consiliũ dedero, multa mihi ut ex uoto eueniant: sin aliter aduersa ut mihi sint omnia. Deuoui me iam, inquit: atq; hoc quidem est, quod sacrũ consilium dicitur. Nam si is fuerit, quẽ opto, consilij mei euentus, mihi omnes gratiam habebitis: sin aliter ceciderit, è uobis certè non deerunt, qui me diris persequantur. Equidẽ illud nihil dubito, si nauibus proficiscamini, curam nobis nõ paruã suscipiendã, ut sit uobis parata claßis. Quòd si pedibus iter facietis, uestro uobis Marte, cũ ijs qui

qui se opposuerint, erit præliādū: dicam tamen quæ uobis arbitror cōducere. Mihi & Paphlagonum regio tota, & populi opes notæ sunt. Regio ipsa & campus pulcherrimis, & altißimis montibus prædita est: ac primū aditus habet difficilimos, inter montes diuisa, in duo quasi cornua: uia maximè ardua, hac utique ingrediminì necesse est. Quòd si eas fauces pauci homines obsederint (neq; est enim multis opus) illis inuitis, quantæcunque copiæ fuerint, penetrare non poterunt. Atque id ita se habere ex ipso loco ostendam, si quē de uestris cô mecum miseritis. At si in campos descenderitis, ibi equitatum offendetis, quem hostes regio equitatu multò meliorem ducunt: atque eo maximè confisi, nuper euocati à rege, non sunt ad eum profecti, quando & horum rex, illi certè animi elatione par est. Quòd si uel clàm penetraueritis, uel priores angustias occupaueritis, ac ipsos in campis equites prælio uiceritis: pedestres etiam eorum copias, quarum numerus nihilo est minor, quàm hominum uicies centena, & amplius uiginti millia, fuderitis, ad flumina certè uobis perueniendū fuerit, atq; ad Thermodontem primùm, cuius latitudo cū sit paß. LX. quàm facile eum traijcere uobis liciturum sit, hostibus præsertim & à fronte resistētibus, & à tergo urgentibus, non est profectò difficilè existimare. Ad Irin deinde, cuius eadem

omnino latitudo est: tum ad Alyn, qui cum stadia ipsa duo, quà latus est pateat, hunc certè sine nauibus nunquã transmittetis. Nauium uerò ecquisnam uobis copiam facturus est? Iam uerò Parthenius, ad quem uenietis, si Alyn traieceretis, nihilo is certè quàm hi, quos ante nominaui, facilius transiri potest. Ego mehercule his omnibus de causis terrestre iter, non modò difficiles exitus habiturum, sed planè interclusum uobis fore arbitror. Quòd si nauibus proficiscamini, primùm Sinopem appelletis, illinc Heraclean: ab Heraclea, siue classe, siue pedibus reliquum itineris conficere malitis, neutra uobis facultas defutura est, cum ea ciuitas nauium luculentam sanè copiam habeat. Hæc cum ille dixisset, non defuerunt qui uel Corylæ gratia, cuius hospes erat, uel precio adductum, ita loquutum suspicarentur: existimarunt alij cauisse illum Sinopẽsium agris, ne scilicet detrimentis afficerentur, si Græcorum copiæ per eos trãsirent. Quæcunq; tamen ei in dando consilio mens fuerit, sciuerũt certè Græci suffragio suo mari eundum esse. Tum Xenophon: Sinopenses, inquit, milites nostri uestram in deligendo itinere autoritatem sequuti sunt: sed hæc quidem decreti nostri summa est: Si nobis ea fuerit nauium copia, ut ne unum relinqui necesse sit, classe utemur: sin aliqua nobis exercitus pars relinquẽda est, naues neutiquam con-

scen

scēdemus: satis est enim illud nobis persuasum, integris copijs ubiuis gētiū, neque cōmeatus nos desideraturos, neque de salute unquā in dubium uēturos. Quòd si hostibus multò fuerimus numero inferiores, necesse certè fuerit tanquā mācipia, illorū nos imperata facere. Hæc cū illi audissent, ut his de rebus ad ciuitatem suā legatos mitterēt, hortati sunt. Missi sunt Callimachus Arcas, Ariston Atheniēsis, Samolas Achæus, ac hi cū Sinopēsibus profecti sunt. Interea Xenophō cū in Græcorū copias intueretur, grauē armaturā sanè amplā, cetratos multos, multos item sagittarios ac funditores, equites præterea qui propter longiorē in Ponto cōmorationē, ex locorū peritia, ad res gerendas aptiores essent: ac planè intelligeret, non posse talē exercitū parua pecunia in posterū Græcis cōparari: optimū factu duxit, eo tēpore, eisq; copijs, uti ad Græcorū opes augendas, ac coloniā quampiam deducendam. Quam neque paruam fore putabat, cum ad Græcorum numerum è Ponti accolis multos accessuros existimaret. Qua de re cum per exta deos consulendos putaret, prius quàm quid in animo haberet, cum quoquam de suis communicaret, ad Silanum Ambraciotem uatem, quo Cyrus usus fuerat, totam cogitationem refert. Ille enimuero, qui nihil mallet, quā celerrimè transmittere, quò Daricos ter mille à Cyro olim acceptos, propter il-

lam

lam de x. diebus prædictionem, adhuc incolumes in patriam deportaret, quod de Xenophonte audierat, profert: addit Xenophōtem gloriæ, potentiæq́; suæ studentem, operam daturum ut exercitus in Ponto maneat. Hæc ille. Ex militibus uerò erant sanè multi, qui præ se ferrent, putare se non alienum id fore rationibus suis: sed multò maior pars totum consilium repudiabat. Timasion quidem Dardanensis, & Bœotius Thorax cum mercatoribus quibusdam Heracleoticis ac Sinopensibus congreßi, illis denunciant, fore ut, nisi exercitui stipendium eorum ciuitates pendant, & commeatus claßi curent, omnes Græcorum copiæ in Ponto maneāt. Illud enim, inquit, consilium init Xenophon, atq; in eam ut nos sententiam adducat, operam dat: ac cum iam naues præstò fuerint, sic nobiscum opinor aget. Iam Græci neq; commeatus, neq; nauales copias amplius desideramus, quid igitur? Nihil omnino iam impedit, quin aut domum redeuntes, nostros quibus rebus potuerimus, iuuemus: aut nouas nobis in quauis Ponti parte, quamlatè in ambitū patet, sedes deligētes, in his ipsis locis maneamus: quare me quidem autore, uel domum, qui uelit, abeat: uel maneat, qui suis ita cōducere rationibus arbitratur. Naues certè, quo uobis cunq; cōtendendum statueritis, iā nō sunt defuturæ. Hæc ubi mercatores audierūt, ad suos deferūt, & cū illis unà

Timas

Timaſion Dardanenſis, Erymachum itidem Dardanenſem, & Thoracem Bœotium mittit, ut ijſdem de rebus eas ciuitates doceant. Re audita, Sinopenſes et Heracleotæ per nũcios agũt cum Timaſione, ipſe negociũ ut ſuſcipiat: atque ei pecuniam ſe, ipſius arbitratu, daturos ſpondent, ubi primùm claſſe exercitus proficiſci cœpiſſet. Id ubi ille accepit, in militum conuentu ita loquutus eſt: Nihil neceſſe eſt, milites, de mãſione cogitare: quid enim tanti eſt, quod pluris quàm Græciã facere debeamus? Atqui audio eſſe, qui hac ipſa de re deos per exta conſulant, ac nihil ad uos referant. Ego uerò uobis, ſi hinc ſolueritis, ab ipſo menſis initio polliceor Cizycenum unum, menſtruũ ſtipẽdium ſingulis: & uos quidẽ in Troadem deducã, unde ſum in exilium pulſus: ibi ex mea uobis patria multa ſuppetent commoda: neq; enim inuiti me ciues mei recipient. Deducam etiam uos in ea loca, è quibus pecuniam ſanè multam cogere poteritis. Nulla enim eſt mihi uel Aeolidis, uel Phrygiæ, uel Troadis, totius denique Pharnabazi imperij ignota pars, neq; ob id magis, quòd in illa ſum natus regione, quàm quòd Clearcho & Dercyllidæ ſtipẽdia feci. Tum Bœotius Thorax, cui perpetua fuerat cum Xenophonte de prætura contẽtio, hoc amplius addidit: ſi è Ponto ſemel exiſſent, in eorũ poteſtate Cherſoneſum, pulchrã illam quidem & opulentam regionem futurã,

in qua

in qua uel consisterent, uel domũ, si ita mallẽt, quamfacilimè se ex ea conferrent. Ridiculũ uerò esse, cum in ipsa Græcia agrum maximum et fructuosissimum possidere possent, ad barbarorum fines spectare. Ego, inquit, etiã ipse, cũ eò perueneritis, uobis perinde ac Timasiõ, ac quãtũ ille, stipendiũ polliceor. Atq; hæc ille fidenter dicebat, quòd quæ Heracleotæ, ac Sinopenses Timasioni promiserant, si ut exercitus è Põto discederet effecisset, non ignorabat. Hactenus Xenophon, tacitus hanc in se concitatam inuidiam tulerat. Sed enim cum Philesius et Lycon Achiui consurrexissent, & graue sibi uideri affirmassent, quòd cum esset Xenophõ antè priuato cõsilio ad manendum milites adhortatus, ac ea etiam de re diuinam rem fecisset, neq; quod in animo haberet ad exercitum retulisset, eundem iam neq; in præsentia pro cõcione quicquam purgandi sui causa agere. Hic ille criminosis eorum uocibus coactus ad dicendum surrexit, atq; hunc in modum loquutus est: Ego milites pro uestra meáq; salute, non desino deos per sacra consulere, ac precari, ut quæ in mentẽ uenerint aut dicere, aut facere, ea uobis cunctis, mihiq; bene ac feliciter eueniant. Atque hoc ipso tempore ob id ipsum sacra feci, ut extis monentibus intelligerem, utrum esset satius, an uobiscum ea de re agere, quæ mihi in mentem uenerat, an uerbũ omnino nullum facere. Enim-

uero

uero Silanus aruspex consulenti mihi respōdit, bona, quod caput est, exta esse: sciebat enim non esse me omnino eius rationis, quæ ad exta pertinet, ignarū, quippe qui sacris multum interesse consueuerim. Tantū dixit, occultos in meipsum dolos, atque insidias significari: argutè ille quidem, qui iā cogitaret criminando me apud uos, in inuidiam uocare. Quod ad eos autem sermones attinet, quos de me uulgauit, equidem quantisper profectionis præsidia ne uobis deessent ueritus sum, unde illa suppeditarent, nullum unquam cogitandi tempus intermisi. Ac sanè uobis expediturū existimaui, urbē aliquā capere, ex qua proficiscerentur, qui id mallent: aut statim, aut tum demum cum eas sibi copias comparassent, quibus suos quisq; facilè iuuare posset. Iam uerò cum mitti uobis ab Heracleotis et Sinopensibus naues uideam, & certos esse homines, qui stipendium uobis polliceantur ab ipso mensis initio, nihil fieri posse arbitror elegantius, quàm si incolumes in patriam restituti, cum ipsa incolumitate mercedem etiam accipiamus: ac ipse quidem pristinam cogitationem meam missam facio, & planè ijs omnibus qui me hac de re conuenerunt, respondi, me à sententia illa deductū: sic enim statuo, quoad uester iste exercitus integer fuerit, neque gloriam uobis, neque ullum commodorum genus defuturum. In uictoria est enim eorum bonorum quæ

in host

in hostium antè potestate fuerant, uindicatio. Quòd si hæ copiæ dilabantur, cōminuanturq́; neq; uos arbitror commeatuum compotes futuros, neq; satis honestè ex his locis discessuros. In Græciam igitur primo quoq; tēpore classe contendendum censeo: ac si quis hic manserit, aut suos deseruerit, antequam uniuersum agmen in pacatis tutisq́; locis constiterit, hostis illum loco habendū. Hæc qui sua sententia rata esse uelit, manum tollat: manum cuncti sustulerunt. Hic Silanus aruspex reclamare, ac docere uelle ius fasq́; esse unicuiq;, quocunq; uellet, à reliquis discedere: sed enim est eius oratio omnium militum clamore interpellata, qui sunt etiā homini interminati, se in illū acriter animaduersuros, si fortè fugientē retraxissent. Heracleotæ ubi compertū habuere, de discessu scitum factū esse, nauigia miserunt illi quidē: de pecunia uerò quam in exercitus stipendium Timasioni ac Thoraci promiserant, planè à fide data desciuerunt. Quare inopinata re perculsi, qui in eā spē milites adduxerant, metuere cœperunt, ne quis ab irata multitudine in se impetus fieret: quod periculū cū deuitare uellent, assumptis ijs prætoribus, quibuscum res fuerat antè communicata (qui planè omnes erāt, præter Neonē Asinaū, qui absente Chirisopho subrogatus fuerat) ad Xenophontem ueniunt: Mutasse se aiūt sententiā, iamq́; nihil cōsultius Græcis fore arbitrari,

quàm

quàm si intra Phasin nauibus ingreßi, Phasianorũ agrum occuparent. Regnabat tunc in Phasianis Aeëtæ filius. Ad hæc respondet Xenophon, se nõ esse hac de re cum exercitu amplius acturũ: ipsi, si ita uideretur, militibus in concionem uocatis agerẽt. Timasion Dardanensis negat se pro concione ea de re uerba facturũ: sed centuriones suos quenq; conuenturũ, daturosq́; operam ut singillatim eos in hanc sententiam adducant: quod sanè ut re ipsa efficerent, elaborarunt: ac milites iam de suis cẽturionibus rem cognorant. At Neon Xenophontẽ criminari, quòd prætores in suam sententiam induxisset, ac iam illis assentientibus Græcos decipere meditaretur, quos non in Græciam, sed intra Phasis ostia deducturus esset. Id enimuero milites iniquißimo animo ferebant, ac cœtus iam fieri, & insitati militum circuli: ex quo nonnihil erat metuendum, ne in prætores uim facerent, neque alio penè modo quàm antè in Colchorũ caduceatores, & annonæ præfectos, è quibus qui ad mare confugere non potuerunt, lapidibus obruti sunt. Quod ubi sensit Xenophõ, nõ expectandum ratus usquedum tumultuose ultro concurrerent, milites in cõcionẽ uocandos putauit, Dimißis itaq; præconibus uniuersos adesse iußit. Ac illi sanè simulatq; denũciatũ est, cupidißimè cõuenerũt. Hic Xenophõ de prætoribus qui se conuenerãt, nulla mẽtione facta: Audio, in-

quit, milites, nonnullos esse, qui me apud uos in inuidiam rapiant, cum dicant operam me dare, ut intra Phasin uos dolo circumuentos deducã. Audite nunc me, per deos immortales uos obtestor, ac deinde si me scitis decretisque uestris fraudem ullam facere indicaueritis, nihil deprecor, quin antequam è uestro conspectu discedã, de me supplicium sumatis. Sin eos, qui me criminantur, planè cognoueritis id dare operã, ut per me calumniam euertant: illis, quam postulat hominũ huiusmodi ingenium, fidem habetote. Neminem omnino uestrûm esse opinor, qui ubi sol oriatur, atq; ubi idem occidat, ignoret: aut qui non planè norit, eos qui in Græciam nauibus eant, ad occasum nauigare: contrà uerò ad ortũ, qui in Asiam cõtendant. Ecquis obsecro in re tam perspicua uobis imponat? persuadeatq;, & ibi oriri solẽ ubi occidit, rursusq; occidere qua in parte oritur? Atqui & illud scimus omnes, aquilones in Græciã, austrum ad Phasin nauigantibus sequundum esse. Nam & inter uos illud crebrò usurpatur, flare nunc aquilonem: nauigia si parata essent, uehi nos in Græciam sequundissima tempestate posse. Quis igitur tam ad fallendum callidus & paratus, ut soluatis austro flante, uos inducat? At uos tunc nimirũ conscendere iubebo, cum à uentis fuerit trãquillum mare. Atqui nõ pluribus ego nauibus quã unà uehi possum, et uos ut minimũ singulas naues in

nes in cohortes descripti occupabitis, qui possim igitur uos cogere, ut inuiti me sequamini? Sed esto, decepti à me, & quasi præstigijs quibusdam circumuenti, Phasidis ostia unà mecum intretis: quid cum iam descenderimus? ex ipso regionis habitu non intelligetis credo, nō esse eã Græciam. Ibi unus ero qui uos decepero: uos uerò decepti, ad x. millia hominũ armati: & possim ego existimare me uobis meritas pœnas nõ daturum? aut in quem unquam animaduertetur, si non in eum, qui sibi ipsi, ac uobis simul male consuluerit? At sunt, mihi credite, hi sermones non stultorum magis, quàm inuidentium, quòd uident mihi à uobis honorẽ haberi: quo sanè nomine nõ iure mihi illi inuident. Cui enim ego obsisto, quò minus aut quæ rectè sentiat, liberè dicat: aut pro uobis, si uelit, pugnet: aut postremò res uestras uigilantia studioq; suo tueatur? Iam uerò cui ego aduersor, quin imperia suffragio uestro consequatur? Per me quiuis imperet licet, modò ut appareat antiquißimam illi uestrorũ esse cõmodorum rationẽ. Atq; hæc quidem mihi contra maleuolorum crimina dicta sint. Quòd si quis uel se decipi iudicat, uel alium quemuis, prodeat, & nos apertè doceat. Nunc cũ de his satis, non antè uobis censeo discedendũ, quàm quæ nuper acciderũt, cognoscatis: quæ si latius, uti cœperunt, serpserint, uobis primo quoq; tẽpore salutare quodpiã consilium

ineundum existimo, ne flagitiosissimi omnium ac turpissimi reperiamur, ac in deorum atq; hominum, neq; magis hostium, quàm amicorũ offensionẽ incurramus. Hæc cum audissent milites, quidnam hoc esset admirati, rẽ ut explanaret rogarunt. Hic rursus Xenophon: Scitis, inquit, in barbarorũ hisce montibus uicos esse in Cerasuntiorum fide, è quibus ad nos certi homines descendere, & uictimas uendere, atq; alias huiusmodi res, quibus ipsi abundarent, soliti fuerant. Vestrûm etiam existimo nonnullos in proximũ uicũ aliquando nundinandi causa uenisse. Id cum Clearatus centurio animaduertisset, ac planè uideret uicum eum & paruum esse, et nullis firmatũ præsidijs, quòd à nobis incolæ nihil plus: quàm ab amicis metuebant, noctu cum nihil nostrûm cuiquã ea de re dixisset, eò diripiendi spe impulsus contendit. Statuerat aũt si uicum cepisset: neutiquam amplius in castra redire: sed cum eius contubernales naui fortè proximum littus legerẽt, in eam præda omni imposita, è Ponto aufugere: atq; eius cõsilij ijdẽ, quod nunc demũ intelligo, contubernales participes erant. Quoscunq; igitur potuit ad facinoris societatem adducere, cum ijs ad uicum oppugnandum perrexit. Sed enim cum non potuisset ante lucem eô peruenire, patefactus insidijs, tota ea uicinitas ad propulsandam iniuriam concurrit, ac de supiore loco missilibus ac gladijs nostros reiecerunt:

iecerunt: è quibus & Clearatũ, & ex eius cohorte non paucos occidêre: multi Cerasuntẽ con fugêre. Atq; hæc eo ipso die gesta sunt, quo nos pedibus huc mouimus. Erant ex ijs qui adnauigabant nonnulli, qui Cerasunte nondũ soluerãt: cum interea, quemadmodum Cerasuntij narrãt, ex eo uico uenere legati tres de natu maximis, ad exercitũ nostrum à suis missi: quẽ cum illic nõ offendissent, apud Cerasuntios mirari se planè dixerunt, quid ita nobis in mentẽ uenisset sibi bellum inferre. Eos se docuisse aiunt Cerasuntij, non esse id commissum publico cõsilio: ac illos cum id audissent lætatos, fuisseq; ad nos nauigaturos, ut de tota re nos docerẽt, atq; ut cadauera, si reperissemus, ad sepulturã concederent. Id cum rescissent, qui paulò antè ex illa clade Cerasuntẽ aufugerant, obseruato legatorum itinere, & ipsi priores in eos lapides iecerunt, & alios ut iacerent incitarunt. Tres itaq; legati, grãdes iam natu, lapidibus obruti sunt. Hæc cum ita se haberent, ueniunt ad nos Cerasuntij, ac rem totam renunciant, omnes quidem prætores uehementer commoti sumus. Interea uerò dum de Græcis sepeliendis consultantes, cum Cerasuntijs extra præsidia nostra staremus, de improuiso ad aures tumultuosissima uox perfertur clamantium, cæde, cæde, iaci, iaci: ac simul multos incursantes uidemus, quorum partim lapides iam arripuerant, partim humo tollebant.

Cerasuntij nempe, qui quæ paulò antè apud se acta erant, adhuc quasi in oculis ferebant, cum trepidatione & cursu ad naues confugiunt: & planè ex ipsis fuerunt etiam, qui à nobis nonnihil metuerent. Ego ad illos tamen accedens, quid rei esset quæsiui. Quorum multi planè quid agerent nesciebant, cum lapides tamen manibus tenerent: nactus tandem hominem rei non ignarum, ex eo audio, ab annonæ præfectis exercitum iniuriosissimè tractari. Atque interea Zelarchum, qui è præfectis annonæ unus erat, quidam ad mare confugientem conspicatus, magna uoce cæteris signũ dedit: uniuersi uerò, non aliter quàm aprum aut ceruum uenatores solẽt, hunc sunt insequuti. At Cerasuntij in se impetum fieri arbitrati, cum illos uiderent aduersum se currere, statim terga uertentes, non prius à cursu destiterunt, quam se in mare abijcerent: quô & de nostris nonnulli irruerunt, ac planè omnes qui minus natare sciebant, periere. Quid autem eos peccasse putatis? id sanè metuerunt, ne illi in se quasi in canes rabie incitati ruerẽt. Quòd si in his conniueamus, facilè existimare potestis, qui sit status futurus uniuersi exercitus. Penes uos certè nõ erit amplius aut suscipiẽdi cõtra quos uelitis, aut ubi uisum fuerit, finiẽdi belli autoritas: sed priuato cõsilio quilibet, quocunq; uoluerit copias ducet. Ac si qui populi ad nos, uel de pace, uel quauis alia de

re lega

re legatos miserint, eos erũt qui antè opprimãt, quam quid afferant, cognoscere poßimus. Ad hæc, prætores uestris suffragijs creati planè in ordinem redigentur. Etenim quicunq; arbitratu suo ducem legerit, ac uocem illam usurparit, iaci, iaci, is nostrûm quemuis, siue ducẽ, siue gregarium militem nactus, uti nunc cõtigit, furoris sui comitẽ, indemnatũ de medio tollet. Ac nũc quid sit actũ ab hisce, qui se autoritate sua prætores crearunt, considerate. Zelarchus annonæ præfectus, si quid cõmisit impunè, abiens iudicium subterfugit. Sin uos ille nihil omnino læserat, ueritus ne paucorũ impetu sine ullo iudicio opprimeretur, fuga saluti suæ consuluit. Iam uerò qui legatos lapidibus obruerunt, nos planè solos è Græcis Cerasunte excluserunt, nisi fortè armis irrumpere conemur. Nam quod ad nostrorum cadauera attinet, quæ illi ipsi, qui cadẽ fecerant, ultro nos tollere ad sepulturam iubebant: ea certè, ne caduceum quidem præferentibus, repetere satis tutum futurũ est. Quis enim ad illos audeat cum caduceo uenire, quorum caduceatores occiderit? Atqui Cerasuntios ut cæsos sepelirẽt rogaramus. Hæc igitur recténe, atq; ita uti ius fasq; sit gerantur, uos existimate. Nam si ita uisum fuerit, priuatim sibi quisq; ab hac hominum insolentia cauebit, ac quocũq; uenerit, ut supiore ac munitiore loco tabernacula habeat, operã dabit. Sin ferarũ hos esse mo-

res, nõ hominum statutis, cogitare debetis quæ sit futura huius licentiæ coërcẽdæ ratio optima. Nã, ut nunc res est, qui aut rẽ diuinã facere bona cũ spe, qui deorũ fidẽ ac religionẽ tam impiè ac nefariè uiolarimus: aut cũ hostibus alacriter ac fidenter pugnare possumus, qui nostros tam crudeliter opprimamus? Vel quæ nos ciuitas recipiet, cum nostra fuerit omnibus testata immanitas? Et quis nos iam ad forum suum admittet, quos rescierit nulla uerecundia absterritos, quin socios grauissimis iniurijs affecerimus? Postremò neq; laudem opinor amplius, cuius fuimus semper maximè appetentes, ullam cõsequemur: quis enim talibus unquã hominibus laudis ullum genus impertiatur? Nos certè, satis scio, improbos ac sceleratos appellaremus, quos huiuscemodi culpæ affines fuisse intelligeremus. Hic omnes una uoce acclamarũt, in autores grauiter ac seuerè animaduertendũ: atq; in posterũ uidendum, ne quis impunè tantũ facinus susciperet: ac quicunq; suscepisset, fraus ut ei capitalis esset. Iudicium his de rebus ac de omnibus iniurijs, quæ à Cyri interitu ad eum usq; diem factæ fuissent, à prætoribus ut cõstitueretur. Iudicãdi potestas cẽturionibus permissa est. Ad hæc, Xenophontis hortatu, atq; ex aruspicum responsis, placuit exercitum lustrari. Lustrum conditum est: tum, ut prætores præteriti totius tẽporis rationem redderẽt, decretum est. Atq; in ea reddenda,

denda, Philesius & Xanthicles repetundarum damnati, quòd è Gaulitica pecunia, quam seruandam acceperant, minas XX. *suppilassent, tantundem rependerunt. At Sophanetus quòd prætor declaratus, munus recusasset,* X. *minis multatus est. Iam uerò Xenophontem erant nõnulli qui iniuriarum arcesserent, se ab eo pulsatos crimini dantes. At ille eum, qui primus id obiecerat, id primùm rogauit, quonam in loco se cæsum quereretur. Quo in loco, respondit ille, frigore penè exanimati, ac niue plurima oppreßi fuimus. Enimuero in tãta hyemis, inquit Xenophon, quantam ipse prædicas, asperitate, cum & cibaria deessent, ac ne tantum quidem uini haberemus, ut uel ipso eius odore recreari possemus: huc adde tam multis de nostrorum numero iam fractis labore, & propè confectis, hostibus uerò aßiduè urgentibus: eo, inquam, tempore, si quem iniuriæ ullo genere laceßiui, non possum non confiteri, uel asinis me, qui esse dicũtur omnium quadrupedum inuerecũdißimi, inuerecundiorẽ fuisse. Verùm dic quæso, quid me ut te caderẽ impulit? De tuóne quid petij, quod quia non dederis, te pulsarim? An meum quid repetij? An de amoribus mihi fuit ullum tecũ certamen? An uerò uinolentus in te bacchatus sum? Horum cum ille nihil in causa fuisse respõdisset, rursus Xenophon: Quid, inquit, tu in grauine armatura, an inter cetratos fuisti?*

Neutrum, respondit ille: sed contubernaliũ iussu, quanquam liber sum, mulum agebam. Hic illum agnouit Xenophon: Ac tu, inquit, ille es qui ægrotum hominem auehendum susceperas? Quid ni? tu enim cogebas, respondit ille, qui contubernalium etiam meorũ impedimenta dissipasti. Et cuiusmodi fuit, inquit Xenophon, dißipatio? Diuisi alijs illa comportanda. Quæ cum ad me postea relata fuissent, tibi ea reddidi, simulac hominem mihi, quem auehendum acceperas, ostendisti. Atque uti res se habuerit, audire operæprecium est. Vir quidam, quòd præ corporis infirmitate ingredi non posset, relictus fuerat: eum ego hactenus noram, quòd unum de nostris esse sciebam. Hunc coëgi ut illum iumento impositum aueheret: sequebantur enim, si rectè memini, hostes. Nihil horum ille negauit. Quid autem, inquit Xenophon, nónne cum te præmisissem, cum extremo agmine ueniens, offendi foueam aperientem, ut in eam illum miserum abijceres? ac proximè quidem accedens, te prius collaudaui, quòd animam illum iam egisse putabam. At cum multis circunstantibus, crus adduxisset, exclamassentq; qui aderant, uiuere illum: dixisti tu, quoties uoluisti, Hunc ego hinc non auebam. Atque ibi ego te pulsaui, non inficior, quòd planè mihi uisus es nihil dubitasse uiuere illũ. Sed quid, inquit ille, minus fortasse mortuus est, posteaquam illũ tibi reddidi?

reddidi? Sed enim, inquit Xenophon, et nos moriemur omnes, an idcirco uiuos defodi æquum sit? Hic est uehementer ab omnibus acclamatũ, leuius illum quàm pro merito cæsum. Tũc alios dicere iusserunt, ob quam eorum quisq; causam pulsatus esset. Cum nemo iam uerbum faceret: Ego, inquit Xenophon, multos me fateor pulsasse, quòd ab illis ordinem deseri uidebam: quibus, si conseruato ordine pugnassent, quoties ita res tulisset, satis esse poterat, si uestra maximè opera salui essent. At illi, cum maiorem quàm uos prædam asportare cuperent, sæpius excurrebant: quòd si idẽ fecissemus omnes, planè perijssemus omnes. Quin si torpentem aliquem ac desidentem offendissem, quiq; se ultro hostibus præ inertia dediturus uideretur, illum ego pulsabã, seq; erigere ac progredi iubebam. Ex meipso enim intelligebam, in magna hyemis acerbitate desidẽdo tanto inertiora ac pigriora corpora reddi: qui si fortè paululum commoratus essem, ut fit, eos qui sarcinas colligerent expectans, sentiebam crura præ frigore obtorpescere. Meo itaque periculo doctus, ubi se quem pigritiæ dedentem, ac quasi frigore stupentem uidissem, illum ego commouebam, quòd intelligerem motu, ac uirili quadam corporis exercitatione, recalescere membra, & humorẽ euocari: contrà uerò efficere quietem & tarditatẽ, ut sanguis quasi gelu concretus intabescat, atq; ex

eo, quod ipsi multis accidisse scitis, pedum digiti obrigescant. Sed & alium, quem fortasse inertia, ac torpore contractum, per quem neq; principia agminis progredi, neque strenuè sequi poterant qui in tergo erant, pugno uerberaui, ne hasta uidelicet ab hostibus confoderetur. Atque his quidem omnibus licet per me seruatis, si quid se læsos putāt, à me pœnas repetere. Quòd si in hostiū potestatem uenissent, quid tam graue essent passi, ut eo nomine eum, à quo uiolati essent, iudicio persequi possent? Postremò, si ut illis bene consulerem, fui in plectendo seuerior, nihil recuso, quin ijs eas dem pœnas, quas liberis parentes, pædagogi pueris: quandò & medici grauius laborantes, utilitatis causa urunt & secant. Quòd si me existimatis petulantia impulsum horum quēquam pulsasse, illud uobis attendēdum est, quòd multò nunc prosperiore (quā dis gratiam habeo) quàm per illa tempora, fortuna utor, quodq;, quare confidam, plus iam est, ac plus certè uini bibo, neq; tamen quenquā pulso, propterea quòd sequundiore uos quasi tempestate uti uideo. Quid enim turbulentis tempestatibus, concitato mari, nónne uidemus irasci ijs qui in prora sunt, proræ magistrum: ijs qui in puppi sedent, gubernatorem, illi si quid uel in leuißimis rebus ad nutum minus respicientes, offenderint? ob eam nempe causam, quòd minima tunc peccata facilè omnia perdere ac pessundare

dare possunt. Quid dicam & uos tunc tacitè iudicasse, iure illos à me cadi? Nam qui nō suffragia tunc, sed arma habentes circunsistebatis, poteratis sanè, si ita uisum esset, iniuriam propulsare: sed neq; cuiquam auxilio fuistis, neque mecum in peccātes animaduertistis: atq; id minimè fuit ex usu uestro futurū. Ex eo enim improbißimus quisq;, uobis conniuentibus, existimauit liciturum sibi, quem uellet iniuria afficere. Nihil enim dubito, quin si hominum facta notare uoluissetis, eosdem fueritis tunc ignauißimos, ac nunc petulantißimos cogn̄ituri. Atque huius rei documentum in promptu est. Boiscus pugil Thessalus, illis temporibus nos incusabat, quòd se cogeremus cum labore summo, scutum ferentem iter facere: idem nunc, uti ego audio, Cotyoritanorum quamplurimos spoliauit. Hūc uos pro uestra prudentia, longè aliter quàm canes tractare debetis: nam ferociores quidem canes pleriq; interdiu uinciunt, noctu dimittunt. Hos uos, si quod æquum est feceritis, nocte uinctum tenebitis, interdiu solutum dimittetis. Illud uerò uehementer miror, uestrûm quenquam, si qua in re se à me læsum putet, meminisse id, neq; omnino reticere: at si aut contra frigoris uim aliquid reperi, aut hostium aduentum multò antè nunciaui, aut morbo laborantes uel inopia subleuaui, nemo id omnino recordatur: neq; si quem etiam benemeritum laudaui, aut pro facultate

mea

mea honore ac præmijs affeci. At quanto fuit iustius, quantoq; optabilius, ac magis pium, beneficiorum potius, quàm iniuriarum meminisse? Ad hæc surrexere uniuersi, ac se memores esse testificati sunt. Atque in posterum initа ratio est, ut multò omnia commodius gererentur.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIB. VI.

INsequēti dein tempore Græci, quādiu in illis locis commorati sunt, partim ex foro, partim uerò ex præda, quam è Paphlagonum finibus agebant, sibi uictum quæsierunt. Verùm nostros etiam, Paphlagones, aut dißipatos facilè spoliabant, aut paulò à castris lōgius tabernacula habentes noctu oppugnabant. Quo factum est, ut ex mutuis iniurijs, hostili iam inter se animo essent. Interea Corylas, qui tum Paphlagonibus imperabat, legatos ad Græcos mittit, pulcherrimis equis, ac preciosis uestimentis egregiè ornatos. Hi à Coryla renunciant, nō esse illum Græcis iniuriam facturum, modò ut ipsi etiam desinant cum eo hostiliter agere. Quæ cum audissent prætores, de his se rebus exercitum consulturos responderunt. Hospitaliter quidem illos acceperunt: inuitarūt etiam ex eorum comitatu honestißimum quenque. Cæsis uerò bubus, de ijs

quos

quos abegerant, atq; alijs hostijs, satis opulentè sunt conuiuati: lecti fronde strati sunt: poculis sunt in potando corneis usi, qualia scilicet in ea regione inuenere. Icto autem fœdere, cum pæanem citassent, Thraces prius surrexere, & ad tibiam armati saltarunt: atq; altè quidem à terra se, summa cum agilitate attollebant, gladios tenentes, quibus ita alter alterum uerberabat, ut planè omnes hominē percussum existimarēt: sed erat ea ludendi ars quædam. Paphlagones uerò clamorem tollebāt: sed ex gladiatoribus illis erat, qui arma iacenti detraheret, deinde Sidalca (qui patrius illis cantus fuit) cantans abiret. Item qui alium iam mortuum efferret, cum & ille nulla ex parte non mortuus uideretur. Aenianēses deinde, & Magnetes in medium processere, eamq; saltationē in armis saltarunt, quā patria uoce Carpæan appellant. Hic eius ritus fuit. Eorum unus armis proximo loco positis, bobus iunctis serit, ac se sæpius tanquam metuens conuertit. Insequitur prædo, quo ille conspecto arma illicò corripit, atque ante iugum pugnat. Atq; hæc ad tibiæ certū numerū aguntur. Postremò prædo ille hominē uincit, ac boues abigit. Nōnunquā etiam arator prædonē cōprehensum, post terga reuinctis manibus, cū bobus ipsis cōiunctum agit. Post hos Mysus prodijt, utraq; manu peltas tenens: ac primùm ita saltauit, ut eos qui cum aduersarijs duobus depugnāt, imitari

tari uideretur. Deinde uerò peltas, quasi contra unum duntaxat proijciebat, mox se circumagebat, peltasq; ueluti alterna quadam manuũ prolusione uibrabat, ut planè ea saltatio spectantibus pulchra contigerit. Postremò complosis peltis, Persico more saltauit, ac in genua procumbens, se rursum erigebat: atque hæc etiam ad tibia modos fiebant. Consequuti sunt Mantinenses, & Arcadum alij, qui quamelegantißimè ad speciem armati, & ipsi in numerum, præcinente tibia, uti hi solent qui armati saltant, ingrediebantur: ac pæane citato nõ aliter saltabãt quàm in deorum supplicationibus fieri consueuit. Hic Paphlagones cõmoti sunt, quòd neminẽ uidebant nisi armatum saltare. Quod cum animaduertisset Mysus, ac Paphlagonas ea saltationis forma territos intelligeret, ex Arcadibus cuidam persuasit, ut saltatriculam mimam, quam ille habebat, in medium produceret. Quã cum bellißimè exornasset, atque ei leue scutum dedisset, illa summa corporis agilitate Pyrrhicam saltauit. Cui cum esset magnus ab omnibus plausus datus, quæsierunt Paphlagones, nũquid mulieribus etiam in pugna uterentur. Imò, Græci responderunt, hæ sunt quæ regem à castris reiecerunt. Atque hic fuit eius noctis finis. Postero uerò die legatos in castra prætores produxerunt: ubi scitum à militibus factum est, sibi in posterũ cũ Paphlagonibus pacem esse expedire: ac leg

ac legati tunc abierunt. Græci cum iam naues adessent, neq; pauciores quã opus erat, conscenderũt: ac relicta ad læuam Paphlagonia, diem cum atq; item noctẽ sequundissimo uento usi, postridie Armenen appulerũt: qui uicus in Sinopensium ditione est. Sinopẽses ipsi in Paphlagonicis finibus sunt, Milesiorum coloni. Hi Græcis munera hospitalia misere: farinæ medimna ter mille, uini amphoras M.D. Atq; huc Chirisophus cum triremibus uenit: quem cum boni aliquid allaturũ milites putarent, cupidè expectabant. Ille uerò nihil omnino attulit: id unum renunciauit, ab Anaxibio nauarcho, atq; item alijs omnibus uehemẽter Græcos laudari, atq; eundem Anaxibium Græcis polliceri, si è Ponto exissent, stipendium se illis daturum. Exercitus Armenæ dies quinq; commoratus est. Cumq; ad Græciam propius accedere se intelligerent, ibi iam ea cogitatio homines solicitos habere cœpit, qui secum domũ aliquid afferrẽt. Ad continendũ autem in officio exercitum rem multò accõmodatissimam existimarunt, abrogato tam multis ducibus imperio, ad unum duntaxat summam potestatem deferre: quòd illum uniuersi sequuti, uel die, uel nocte, aut quod opus esset capere, aut calare, aut postremò anteuertere, multò possent facilius ac celerius. Quantũ enim temporis multorũ inter se cõsultationibus impẽdi solitũ esset, id si unius

Q man

mādatis obeūdis daretur, multò certè plus proficipoße. Adhuc enim omnia multitudinis suffragijs, prætoribus rogantibus, scita fuerant. Id cum omnes approbassent, atq; in Xenophontem maximè studia hominum propenderent, illum centuriones adeunt, ordinum animum, ac uoluntatem exponunt: ac pro se quisq; summam in eum beneuolentiam declarantes, delatum ab exercitu honorem ut suscipiat, rogant. Hic Xenophon cum secum cogitaret, magno id sibi honori fore, ac nomen suum cum apud amicos, tū apud ciues multò fore illustrius ac gloriosius: ac fortasse illas copias, ductu suo rem posse multò præclarius gerere: enimuerò uehementer ad negocium capessendum incitabatur. ac nihil iam malebat, quàm se imperatorem summa potestate renunciari. Contrà uerò cum in mentem ueniret, incertißima esse homini rerum euenta: ac timeri etiam posse, ne partam iam gloriam aliqua offensione perderet, non poterat consilij exitum reperire. In tam ancipiti deliberandi quasi momento, deos sibi consulendos statuit. Duobus itaque sacerdotibus adhibitis, Ioui regi sacrificauit, quem ex Delphico oraculo in primis sequutus fuerat: atque ab hoc olim somnium sibi missum putauit, cum primū cœpit imperia capessere. Recordabatur præterea, sibi Epheso ad Cyrum iter habenti augurium oblatum, uocem dextra aquilæ, illius quidem sedentis: ac

tunc

tunc sibi augurem, cuius autoritatem maximè sequebatur, monuisse, magnum illud auguriū esse, ac minimè plebeium: omnia tamen fore laboris plenißima, propterea quòd insedentem aquilam aues reliquæ impetum facere consueuissent. Neq; uerò ex eo augurio esse quòd sibi lucri quicquam polliceretur: circumuolitantem etenim aquilam, ea quibus aliter, rapere solitam. Eodem tempore eiusdē dei per exta mens declarata: neq; illū imperia petere, neq; delata suscipere oportere. Atque hoc ita planè cecidit. At exercitus in unum conuenit, ac primùm sciuerunt unum deligi oportere: deinde unum omnes Xenophontem deposcere cœperunt. Quare cū ille animaduertisset, si militum consensum tacitus comprobaret, ad se proculdubio rerum summam delatum iri, surrexit, atque in hunc modū loquutus est: Ego, milites, magnoperè lætor, cū tantum mihi uideo à uobis honorem haberi: si quidem humano sensu præditus sum, ac uobis sanè gratiam habeo: deosq; oro, ut mihi eam facultatem dent, ut uobis quamoptimè aliquādo cōsulere poßim. Sedenim mihi nō uideo cur studeatis imperium decernere, cum Lacedæmonium hominem habeatis: id uerò ego si accipiā, neque è uestra, neque ex mea re fore arbitror. Nam & uobis (si fuerit aliquando ad Lacedæmoniorum opem confugiendum, quòd se hoc facto læsos interpretabūtur) minus illi se æquos

præbebunt, & ipse quî potero hanc inuidiam sustinere? Equidem Lacedæmonios uideo nō antè desiisse patriæ meæ bellum facere, quàm armis nosipsos etiam sibi parēre coëgerunt: ubi uerò imperata facere non recusauimus, à bello illi gerendo, atque obsidēda urbe destiterunt. Quæ cum me non præteream, si nunc ea in re, quæ arbitrij mei est, eorum officerem dignitati, illud sanè mihi magnoperè esset metuendum, ne me illi facilè intra ordinē redigerent. Quòd uerò facilius multò contineri in officio militē posse existimatis, unius quàm multorum imperio, illud uobis persuasum uelim, quemcunq; summæ rerum præfeceritis, nullam me in ullum unquam seditionem concitaturum. Nam qui contra imperatorem suum seditionem concitat, is postremò in suam ipsius salutem seditiosus reperitur. Quòd si mihi imperium deferretis, nihil omnino mirarer, si quamplurimi & mihi & uobis offensiores existerent. Hæc cū milites audissent, eo maiore contentione acclamantes surrexere: illū omnino expedire, imperium suscipere. Ac Stymphalius quidem Agasias: Perinde, inquit ridiculum esset, nobis si Lacedæmonij irascerentur, ac si ijs conuiuis succenserent, qui cum Lacedæmonij non essent, itidem non Lacedæmoniū magistrum deligerent. Nam si solis est Lacedæmonijs imperādum, nihil omnino causæ est, quin & nos cum Arcades simus, cēturiatu nos abdice-

dicemus. Eius orationem cuncti cum fremitu comprobarunt. Tum Xenophon cum intelligeret nõ posse, quod imponeretur oneris, recusare, ni apertius resisteret: in medium procedens, Vt rem planius cognoscatis, deos, inquit, deasq; omnes, milites, attestor, simulatque uestra mihi uoluntas perspecta fuit, per exta me à dis quæsisse, conduceréťne uobis mihi imperium mandare, ac mihi illud accipere: Illos uerò tam apertis clarisq; signis mentem mihi suam explanasse, ut nemo in extis iudicandis tam rudis sit & indoctus, quin fuerit, si ea inspexisset, cogniturus nihil fore, aut uestris, aut meis rationib. alienius, quã si unus hoc imperiũ suscipiã. Hæc res milites flexit, qui statim Chirisophum crearũt. Et ille in mediũ productus: Ego, mehercule, inquit, etiã si alium quemuis delegissetis, nullam omnino seditionem fecissem. Sed enim bene Xenophonti, quòd eum nõ delegistis, consultũ fuit: nam acriter eum nuper Dexippus apud Anaxibium insimulabat, me certè illi silentiũ imperante. At ille se existimare dicebat, Xenopontem, Timasionem Dardanensem, qui fuerat de Clearchi cohortibus, quàm se, qui Laco esset, collegã habere male. Sed cum hoc mihi imperium detuleritis, dabo equidem operam, ut quantum maximè poßim, uestris cõmodis atq; utilitatibus seruiam. Nunc paratos nos esse oportet, ut si fuerit cras ad nauigandum idonea tempestas,

hinc soluamus. Et erit Heraclean primùm cõtendendum, quô ut perueniamus est nostrũ unicuiq; in præsentia elaborandum. Illic de reliquo itinere consilium capiemus. Hæc tunc ille. Posterò uerò die soluerũt, ac biduũ sequundissimo uento oram legentes, Iasonium littus prospiciebant, ubi Argo nauim ferunt in anchoris stetisse: & multorum fluminum ostia, Thermodontis primũ, deinde Halis, ac Partheniј: quem præteruecti, Heraclean appulerunt, urbem Græcam, Megarensium coloniam, in Mariandynorum finibus sitam. Expositi sunt in Acherusiaden peninsulam, quo in loco descendisse Herculem ad Cerberum canem rapiendum memorant incolæ: atque eius descensus monimentum ostendũt, specum haud minus quàm stadia duo subsidentem. Hic Heracleenses Græcis hospitalia munera misere: Farinæ medimnûm M M M. *Vini amphoras* M M. *Boues* X X. *Oues* C. *Per hanc regionem Lycus fluuius labitur, latitudine pass.* X L. *Hic cum in unum milites conuenissent, de reliquo itinere cõsultabãt. Et illud primũ, è Ponto marine, an pedibus proficiscendũ esset. Cum Lycon Achæus, Demiror, inquit, quid sit quòd prætores nobis uiàticum non conficiunt: nam quæ hospitiј nomine missa sunt, ne triduo quidẽ ex his exercitus ali poßit: neq; planè est unde ipsimet nobis frumentemur. Mihi sanè optimũ factu fore uidetur, si per legatos sti*

pendium ab Heracleensibus postulemus, haud hercule minus quam Cyzicenos ter mille. Atq; alius, quin x. inquit, ut minimum millia Cyziceenorum menstruum stipendium postulãdum censeo, & legatos quamprimum cum postulatis, dum hic commoramur, extrudendos, qui cum quid renuncient cognouerimus, ex eo consilium capiemus. Cum de legatis ageretur, dux ipse Chirisophus primus deligitur: fuere qui Xenophontem etiam nominarent: sed ambo uehemẽter resistebant, quòd utriq; minimè aequum esse uidebatur, Graecam & sociam ciuitatẽ, inuitã, ad ea quae ipsa nollet danda, cogere. Quare cũ ab ea causa alieniores uiderentur, Lycona Achaeum, Callimachum Parrhasium, & Agasian Stymphalium miserunt. Hi cũ ad Heracleenses uenissent, legationem exposuerunt. Lyconem minas etiam addidisse ferunt: quibus commoti socij, tunc quidẽ se ea de re deliberaturos responderãt: statim uerò ex agris copias omnes intra oppidum comportandas curarunt: mercatum submouerũt, ac clausis portis cum armis ad muros accursum est, Tunc hi ipsi, qui socios irritarant, praetores, quòd causam prodidissent, criminari: Arcades & Achiui seorsum iam à caeteris coetus habere: eos Callimachus Parrhasius, & Achaeus Lycõ incitare, à qbus uoces seditiosae iactabãtur: Indignũ esse Atheniẽsem unũ, Lacedamonijs ac Peloponesijs impera-

Q 4 re,

re, præsertim cum nullam is in exercitum manum cõtulisset: se labores tolerasse, alios fructus capere, ac se omnino salutem cæteris dedisse. Præ Arcadibus enim & Achæis, reliquum exercitum nihil omnino esse (& sanè erant hi haud minus quã dimidia exercitus pars) quòd si à cæteris descisceret, propriosq; sibi duces deligerent, iter ex sententia facere posse, ac certi alicuius cõmodi spem sequi. Hæc cùm essent omnium consensu cõprobata, Chirisophum desẽrunt & Xenophontem, hi etiam ex Achiuis & Arcadibus qui eos ad eum usq; diem secuti fuerãt. Imperatores uerò suffragiis sibi x. pristino more crearunt. Atq; ita summum illud imperiũ sexto uel septimo die Chirisopho abrogatum est. Xenophon cupiebat unà cum illis proficisci, quòd multo tutius fore existimabat, si simul omnes, quàm si cum suis tantũ singuli iter facerent. Sed ab ea sententia Neonis oratione deductus est: se enim ille de Chirisopho audisse dixit, Cleandrũ, qui præfectus Lacedæmoniorũ Byzantii erat, uenturum cum triremibus intra Calpes portũ: enauigandi cõmoditate solos cum suis copiis prætores usuros. Chirisophus ipse cũ rei indignitate cõmotus milites odisse cœpisset, Xenophontem iubet arbitratu suo omnia administrare: ac ipse omni negocio reiecto, ad solam iam nauigationem spectabat. At Xenophon cum sacrificium Herculi duci fecisset, deosq;

per

per exta consuluisset, utrum consultius futurum esset expeditionem quāpiam suscipere, an cum ijs qui remanserant militibus soluere, expeditionem suscipiendam exta significarunt. Exercitus trifariam diuisus est. Arcades & Achiui fuere quater mille & quingenti. Chirisophus adhuc M. & CCCC. habebat grauis armaturæ Peltatos Thracas ex Clearchi ordinibus ad DCC. Xenophon grauis armaturæ M. fermè & DCC. Peltatos CCC. ac solus equitatum ducebat, equites plus minus XL. Arcades primi, acceptis nauigijs ab Heracleensibus, soluerunt: eā maximè ob causam festinantes, ut cum repentè ad Bithynos uenissent, ab ijs quātum postulassent, auferrent: perueneruntq; in Calpes portū, qui in media fere Thracia est. Chirisophus ab ipsis Heracleensium mœnibus per eorum fines pedibus iter fecit: deinde cum Thraciā attigisset, ac iam ualetudine infirmiore uteretur, nauem conscendit. Xenophon quoque maritimo itinere in eos fines uenit, qui Heracleensium & Thraciæ agros termināt, ac deinde per mediterranea progressus est. Expositum iam est, & quemadmodum imperium Chirisopho sit abrogatum, & diuisæ sint Græcorū copiæ: iam uerè quomodo sit à singulis partibus res gesta, exponendum uidetur. Arcades cum in Calpes portum noctu descendissent, ad uicos proximos, qui stad. L. longè à mari aberant, contenderunt: ac

cum iam illuxisset, uicos eos prætores sortiti sunt. Quòd si uicus amplior esset, in eum cohortes binas adducebant. Tumulum etiam occuparunt, quem ad castra ponenda maximè idoneum existimabant. Captiuos, ut qui de improuiso impetum fecissent, multos adduxerunt: multas itē oues cepere. Ibi Thraces qui antè in fugam se dederant, atque hi, qui cum sola pelta è manibus grauis armaturæ elapsi fuerant, cum in hostem congregati se conuertissent, primùm Smicreten Arcadum prætorem, qui cum sua cohorte in locum, qui ei obtigerat, multa cum præda se recipiebat, adorti sunt. Græci fortiter pugnātes processerunt, usque dum ad alueum torrentis cuiusdam uentum est: quem cum traijcere conarentur, cum duce suo ad unum cæsi sunt. Ex Hegesandri uerò centurionis cohorte, qui iam unus erat de x. prætoribus, octo duntaxat cum ipso prætore seruati sunt. Tum centuriones omnes partim salua, partim amissa præda, in unum conuenerunt. Thraces clamore inter se, rem bene gestam significarūt: ijdemq; ea nocte tā multi congregati sunt, ut manè ex omni parte tumulum in quo Græci castra habebāt, acie cinxerint: multi erant equites, peltati item multi, atq; in horas plures confluebant: minimè uerò timidè in grauem Arcadū armaturā inuadebāt. Cum enim neq; sagittariū ullum, neq; ferentariū Græci haberent, in eos cursu hostes ir-

tuebant: ac cum quantum collibitum fuisset, eos cominus atq; eminus uexassent, si repellerētur, impunè ad suos refugiebāt. Deinde alij ab alia parte adoriebantur: ac nostrorum quidem multi uulnerabantur, Thracum uerò ne unus quidē. Ibi Græci ita circumsessi sunt, ut ne pedem quoquam possent ex eo colle mouere: ad aquam etiā illis aditus interclusi. Quare summis circūuenti difficultatibus, de pactione cum hostibus agere coacti sunt. In conditiones est utrinq; consensum. Obsides tantum postulantibus Græcis, non dedere Thraces: confecta igitur res non est. Arcadum ita se res habebant. Interea Chirisophus sine ulla offensione, nauibus Calpes portum intrarat. Xenophon per mediterranea iter faciebat: cuius equites cū ex interuallo præcurrerent, legatos quosdam offenderunt, incertum quô iter haberent: & eos illi ad Xenophontem adduxerūt. De quibus cum quæsisset, ecquid de Græcorum exercitu scirent, cognouit quæ gesta erant omnia: circunsideri eos à Thracibus in quodam tumulo, atq; ita ut nulla ex parte non incincti, atque interclusi essent. Hic Xenophon eos homines diligentissimè asseruandos curat, ut ijs itineris ducibus, si res ita ferret, uteretur: ac x. speculatoribus constitutis, milites ad concionem uocauit, atque huiusmodi ad eos uerbis usus est: Milites ex Arcadibus multi iā perierūt, alij in tumulo quodā obsidentur: quòd si de-

leti

leti fuerint, neq; nos arbitror in tanta hostium multitudine, atq; audacia, incolumes hinc euadere posse. Optimũ igitur fore existimo, si quãcelerrimè nostris subsidio ueniamus, ut si adhuc uiuunt, cum illis coniuncti contra hostes pugnemus, ac ne eorum præsidio destituti, soli periclitemur. Ac statim eundum censeo: neque prius castra locanda, quàm cœnæ tempus fuerit: quantisper uerò iter faciemus, Timasion cum equitatu anteeat, ac quæ opus est omnia prospiciat, ac speculetur ne quid minus cautè agamus. Præmisit etiam ex leui armatura expeditißimum quenq; in latera, ac montis iuga, ut hi quicquid speculati essent, significarent: atq; ijs imperat ut quicquid offendissent, quod incendi posset, urerẽt. Quô enim, inquit, si fugerimus, redeamus? Longè hinc abest Heraclea, si fortè eô redire cogitemus: neq; poßimus breuiore uia Chrysopolin accedere: & hostes proximè absunt. At enim in Calpes portũ (quô Chirisophum, si modò is adhuc incolumis est, peruenisse putamus) uia est multò breuißima: uerũ neq; naues illic sunt, quibus auehamur: neq; in unum duntaxat diem, si commorati fuerimus, commeatus suppetent. Huc accedit, quòd si qui nunc obsidentur perierint, cum sola Chirisophi manu pericula nobis fuerint adeunda: sin seruati fuerint, rursus congreßi, communiter salutis rationem aliquam inibimus. Quin ita comparatis animis
profic

proficisci nos oportet, ut uel gloriosam mortem oppetamus, uel magni & praclari alicuius facinoris nobis laudem, cum tam multos Graecos seruauerimus, comparemus. Atq; haud scio an quis fortasse deus eorum arrogantiae uindex, in hoc eos discrimen impulerit, ut nos qui deorum auspicia semper sequuti sumus, multò illis clariores redderet. Sed maturandum iam est, atq; illud in primis uidendum, ut diligenter quae imperata fuerint, exequamini. Haec loquut⁹, agmē ducere cœpit. Equites modicis excursionibus praeeuntes, atq; eos sequentes peltati in longum directis ordinibus, quicquid incendi potuit, inflammarunt: ac si quid reliqui illi fecissent, id subsequens agmen cremabat. Tota itaq; ea regio ardere uidebatur, ac quantacunq; illae copiae essent, propterea incendia magni procul dubio exercitus speciem prae se ferebant. Postremò iam nocte aduentante, collem subeuntes, castra locarunt, è quibus hostium ignes conspicere poterant: neq; enim longius, quàm stad. XL. aberant. Et hostes ipsi quasi certatim quamplurimos ignes incendebant. Iam uerò cum milites corpora curassent, signum datum est, ut ignes extinguerent: ac deinde eam noctem dispositis custodijs somno dederūt. Prima autem luce sacris ritè peractis, non aliter quàm si pugnam inituri essent, composito agmine, iter quanta maximè potuerunt celeritate ingreßi sunt. Timasion

cum equitatu duces sequutus, in eo tumulo ubi Græci obsidebantur, prius quàm se eò uenisse animaduertisset, constitit: ubi neq; hostium, neq; sociorum ullas copias inuenerunt: aniculas tantum quasdam, et paucos senes, oniculas præterea & boues ab hostibus relictos. Quod cũ Xenophonti renunciassent, res primũ cunctis admirationi fuit: deinde ex ijs qui relicti fuerãt, cognouerunt Thracas, primis se intendentibus tenebris, de loco abisse: Græcos itẽ bene mane, incertum quô discessisse. Quæ cum Xenophontis milites audissent, curatis corporibus, uasa conclamarunt: cum nihil iam impensius cuperent, quàm celeriter, quoad eius fieri posset, ad Calpes portũ cum suis congredi. Neque ita multũ processerant, cum in ea ipsa uia qua ad Calpes iter erat, Arcadum & Achæorũ globos conspexerunt. In eandem igitur iam uiam cum descendissent, læti ac gratulabundi, non aliter se mutuò, quàm si germani fratres essent, complexi sunt. Quæsierunt de Xenophontis militibus Arcades, quanam de causa ignes extinxissent: Nos, illi inquiũt, ubi amplius uos non uidimus, noctu in hostem impetum facturos putauimus. Neq; aliud metuentes barbaros discessisse iam suspicamur: eo enim ipso tempore abierunt. Cũ autem tempus illud, ad quod uos expectabamus, nõ obijssetis, arbitrati sumus cognouisse uos, quo loco res nostræ essent, ac ipsis iam uobis timentes, ad

tes, ad mare fugisse. Statuimus itaq; eodem nobis, uobiscũ ut congrederemur, properandum. Tunc simul diem illum in eo littore egerunt, quod è regione portus est. Ea regiuncula, qui Calpes portus dicitur, in Thraciæ est ea parte quæ Asiæ attribuitur: cuius initium est intra Pontum nauigantibus, ab ipsius Ponti ostio Heracleam usq;: ab Heraclea uerò Byzantiũ, diei unius, illius quidem quamlongißimi cursu, triremis duntaxat acta, traijcere poßit. In medio nulla est, neq; socia, neque Græci nominis ciuitas. Thraces et Bithyni oram eam totam incolunt, qui Græcos uel tempestate aberrantes, uel quouis alio casu in ea loca delatos, iniuriosißimè tractare dicuntur. Portus ipse, mediũ se ab Heraclea Byzantium nauigãtibus præbet. Insula in mare eminet, cuius quæ pars mare spectat, abrupta est petra: altitudo eius, qua minima est, nihilo est XX. paß. minor. Quæ uerò terra, quasi ceruix quædam ad littus pertinet, lata est paß. fermè LXXX. Ager qui in ea ceruice est, decem hominum millia facilè capere poßit. Sub ea de qua iam diximus petra portus se aperit. cuius littus ad occasum uergit. Fons dulcis & perẽnis aquæ, ex ipsa ferè maris alluuie erũpẽs, agrũ irrigat. Lignorum magna copia, cum aliorum generũ, tũ eorum è quibus classes ædificãtur, quæ plurima eius in maritima loci parte, & pulcherrima sunt. Mõs supra portum se attollit,

tollit, continentem uersus X X. *propè ſtad. excurrēs, terrenus totus, ac minimè ſaxoſus. Pars eius quæ in mare eſt expoſita, condenſa eſt multis ac magnis cuiuſuis generis arboribus. Campeſtris pars eſt, & aſpectu, & amœnitate pulcherrima: & late ſanè patet, multiq; ſunt in ea & frequentes uici. Nam fert ager ordeum, triticum, leguminum quoduis genus, panicum, ſeſamum, ficos quamplurimas, uites item multas, et ſuauiſsimi uini feraces, atq; alias huiuſmodi copias, præter oleas tamen. Hic loci ſitus, & natura. Milites caſtra in littore locarunt: oppidi mœnibus ſe propterea non crediderunt, quòd ne quo dolo circumuenirentur ueriti ſunt, ab ijs, quos deducendæ coloniæ cupiditate accenſos exiſtimabant. Neq; enim ex eo numero multi erāt, qui uictus quæritandi cauſa è Græcia ad Cyri ſtipendia nauigaſſent: ſed eorū partim Cyri uirtute allecti, ad eam quam impēderant pecuniā, uiros etiam ſecum traxerant: partim ab ipſis parentibus aufugerant: nonnulli etiam liberos reliquerant, futurum rati, ut rem illis augerent, cum multos audiſſent Cyri fidem ſequutos, rem optimè geſsiſſe. Qui igitur ea ſemper mēte fuiſſent, iam nihil malebant, quàm in Græciam ſe incolumes quācelerrimè reſtitui. Iam dies unus poſtquam rurſus conuenerant, tranſierat, cū Xenophon de educendis copijs deos ſibi per ſacra conſulendos cenſuit: educendæ enim omnino*

erant,

erant, cum nulla iam cibaria suppeterent. Vrgebat mortuos etiam sepeliẽdi cura. Cum exta bona fuissent, sequuti Arcades sunt, ac multos, eo ipso quo ceciderant loco, humarunt: quinto enim iã die ita contabuerant, ut tolli nullo pacto possent: aliquot tamen è uia sublatos, pro præsenti copia honestißimo funere extulerunt. At ijs quorum cadauera non inuenerunt, inane sepulchrum excitarunt: magnos etiam rogos extruxerunt, coronisq́; eos ornarunt. His ritè trãsactis, in castra reuerterũt, ac, quod iam tempus suadebat, cibo ac somno corpora curarunt. Postero die milites in concionẽ, ab Agasia Stymphalio in primis, & Eleo Hieronymo centurionibus, atq; alijs natu maximis ex Arcadum cohortibus uocati, uenerunt. Ibi scitum fecere, qui primus de exercitu diuidendo in posterũ mentionem fecisset, fraus ut ei capitalis esset: ac, ut in eos quiq; ordines, quos ante dißidium tenuerant, redirent: ijdemq́;, qui antè prætores, ut rerum summæ præessent. Iam Chirisophus cũ febri laborasset, sumpto medicamento diem suum obierat: in eius locũ surrogatus est Neon Asinæus. Tum Xenophon milites his uerbis alloquutus est: Iam nobis milites, pedibus iter faciundum esse, satis res ipsa declarat: nullæ enim naues præstò sunt. Et sanè ut hinc proficiscamur, ipsa nos neceßitas cogit: neq; enim hîc est usquam, unde nobis commeatus comparemus.

R Nos

Nos itaq; hostias cædemus: uos ita parati eritis, ut eos esse oportet, quibus si alio unquā tempore, nunc maximè pugnandum sit: qua enim sint hostes confidentia, planè nostis. Tum prætores hostias immolarunt. Aruspex adfuit Arexion Arcas: nam Silanus Ambraciotes ex Heraclea conducta naui, se subduxerat. Consulentibus de profectione exta minimè læta fuere, quare eo die ibidem manserunt: nec ueriti sunt nonnulli inuidiosas in Xenophontem uoces mittere, illum propter cupiditatem deducendæ in proximæ insulæ agrum coloniæ, aruspicem corrupisse, ut ad discedendum negaret sequunda exta esse. Tum Xenophon cum edicendum curasset, ut quicunq; uellet die crastini sacris interesset, atq; ut quicunq; extorum peritiā profiteretur, exta inspecturus, sacrificij tēpus obiret, hostias mactauit multis spectantibus. Sacrificium trifariam factum, neq; usquam litatum. Quæ res uehementer militum animos conturbauit: relictis enim ijs quos habuerant commeatibus, huc uenerant, neq; uspiam nundinandi copia fiebat. Hos cum rursus conuocasset Xenophon, in hūc modum loquutus est: Extorum, uti uidetis milites, à profectione abhorret significatio. Commeatuum uerò penuria interea laboramus: hac ipsa igitur nobis de re di cōsulēdi. Tū à media cōcione quidā: Quid, inquit, mirū si litatum nō est? audiui ego heri de certis hominibus.

bus, qui fortuitu nauigio huc uecti sunt, Cleandrum Byzantij præfectum, multis cum nauigijs ac triremibus aduentare. Id cum milites audissent, expectandum censuerunt. Sed erat utique cōmeatuum causa quopiā excurrendū: est itaq; de integro trifariam immolatum, neq; meliora quam antè exta fuerunt. Tum milites cum clamore ad tabernaculum Xenophontis concurrerunt, sibi querentes nulla iam cibaria superesse. At ille se negabat eos quoquam eductur ū, nisi prius fuissent exta cōmodiora. Postridie sacra repetita, cum militum corona (uti fit in communi omniū solicitudine) circūstetisset, hostiæ defecerunt. Prætores interea eduxerant, cū antè in unum milites non conuocassent. Tum Xenophō: Hostes, inquit, fortasse congregati sunt, & necesse fuerit pugnare: nihil igitur opinor errabimus, si relictis munito quopiam loco impedimentis, bene instructi paratiq; ad pugnam proficiscamur: ac tūc fortasse erunt exta, qualia maximè uelimus. Hic est ab uniuersis militibus uehementer acclamatum, non expedire quoquā diuertere, sed quamprimū diuinæ rei operam dandum. Pecudes iam omnes consumpserant, bouē itaque de plaustro emptum mactarunt. Xenophon Cleanorem Arcadem parare interea omnia iußit, ut si bona exta fuissent, nihil iam esset in mora. Sedenim idem fuit extorum habitus. Tum Neon, is qui in Chirisophi locum

successerat, cum milites cibariorum inopia uehementer premi uideret, cumq; cognouisset ex Heracleota quodã, è proximis uicis cibaria sumi posse, ut ab exercitu gratiã iniret, edixit, ut qui sibi cibaria in promptu esse cuperent, se sequerentur. Homines arreptis hastis, utribus, saccis, & multis uasorum generibus, ad bis mille eum sequuti sunt. Hi in eos, quos ille monstrarat, uicos profecti, statim ad prædam discurrerunt. Ibi palantes Pharnabazi equites adorti (hi enim se cũ Bithynis coniunxerant, quò Græcos aditu Phrygiæ prohiberent) ex eo numero non pauciores quingentis trucidant: reliqui in montes confugerunt. Id cum unus ex ijs qui fugerant, in castra renunciasset, Xenophon, cui eo die litatum non fuerat, boue de plaustro immolato (neq; enim erant aliunde hostiæ) ad ferendum auxilium aduolat: quẽ omnes militari ætate, ad quinquagesimum usq; annũ sequuti sunt: ac cæteris etiam assumptis, in castra peruenit sole fermè cadente, ubi milites rebus suis magnopere diffidentes, cœnam sibi curabant. At Bithyni in excubias, per syluosos & auios saltus impetum fecerunt: multos occiderunt, alios usq; ad castra persequuti sunt: clamore ac tumultu Græci excitati ad arma accurrerũt, sed neq; hostem insequi, neq; castra noctu mouere tutũ fore uisum est: in tã syluestribus locis armati pernoctarunt, ac certum hominum numerum in præ-

sidijs

sidijs ante castra collocarunt, qui hostium impetum sustinerent: atque eam quidam noctem ad hunc modum egere. Ad diluculo statim praetores in munitum castellum militem traduxerũt. Sequuti omnes sunt cũ armis, uasisq; suis quisque: atque antequam cibum caperent, quà erat ad castellum aditus fossam duxerunt: omnia solo aequarunt, tribus tantum portis relictis. Interea ab Heraclea nauis uenit, in ea frumẽtum, hostia, & uinum comportatum. Manè Xenophon cũ esset castra moturus, hostias cadit: laeta fuerunt primae hostiae exta. Ac peractis iam sacris, Arexion Parrhasius cum aquilam, faustissimam alitem uolantem conspexisset, Xenophontem iubet agmen ducere. Ibi milites fossam traijciunt, in armis consistunt: iamq; cum prãsi essent, ut armati exeãt denũciatur: turba omnis, & captiui in castris manere iussi, praetores exierunt, praeter Neonem: expedire enim uisum est eum cum praesidio in castris relinquere. Sed qui relicti fuerant, sibi dedecori fore putantes, quòd eos qui exierant sequuti non essent, eos tantũ reliquerũt, qui X L V. annorum maiores essent: ipsi iter sunt ingressi. Nondum stad. X V. processerant, cum caesorum cadauera inuenerunt: ibi sinuato in caudae formam cornu, quoscunque ambire potuerunt, sepeliere. Rursum progressi, atq; eodem modo cornu in caudam reflexo, quoscunque repererunt, sepulturae mandarunt: cumq;

iam in eam uiam uenissent, quæ ad uicos iter erat, quo in loco coaceruata iacebant cadauera, omnia unum in locũ comportata humarũt. Iam appetente meridie, ultra uicos progressum Græcorum agmen, commeatibus pro ea, quæ se ostentasset copia, cogendis intentum erat, cum repentè in aduersa uiæ parte, per colles descendentes instructa phalange hostes magno cum equitatu ac peditatu prospexerunt. Venerant enim Spithridates, & Rathines, à Pharnabazo cũ magna manu. Hi cum Græcos uidissent, stadiûm ferè X V. *spacio in medio relicto, cõstiterunt. Tum Arexion uates rem diuinam facit: primæ hostiæ læta exta fuere. Hic Xenophon: Censeo, inquit, milites ex interuallo, secundum phalangẽ subsidiarias cohortes locandas, ut si fortè inclinarit, illæ subsidio accurrant, atq; ut hostes turbatis ordinibus in integram ac bene instructam aciem incidant. Eius sententia est omnibus comprobata. Vos igitur agmen, inquit, in hostes ducite, ne quid ubi hostem uiderimus, titubemus. Ego mox extremis ordinibus constitutis, consequar: nisi uobis fortasse aliter uidetur. Illi nihil cunctati pedetentim procedere cœperunt. Xenophon ad extremos ordines constituendos se conuertit, sibiq́ue socios tris asciuit. Ducenûm militum tres ordines fecit, atque ex his unum, cui Samolan Achæum præfecerat, consequi iussit* X X. *pass. interuallo, secundum cornu dext*

nu dexterũ. Post mediam aciem alter consequebatur, duce Pyria Arcade. Iam uerò tertius, cui Phrasias Atheniẽsis praerat, citra læuum se cornu continebat. Cum autem ad magnum & arduum saltum, qui praecesserant uenissent, substiterunt, incerti nunquid saltus superari posset. Centuriones & prætores, ut praestò sibi essent, monuerunt. Xenophon admiratus antè fuerat quid accidisset, quòd progredi desissent: iam uerò ad primũ monitũ in principia aduolat. Quo cum Sophanetus cõgressus, qui è prætoribus natu erat maximus, se cẽsere dixit, non esse in tam difficilem saltum ascendendum. Ad hæc continuò Xenophon: Hoc uobis, inquit, milites persuasum uelim, me quidem prudẽtem nullius uobis periculi autorem fore: neque enim gloriam iam uobis, sed incolumitatem expetendam intelligo. Sed ita se res habet. Non est quòd speremus sine pugna nos hinc euasuros: etenim si hostes non adoriamur, illi nos, cum hinc retrocedemus, à tergo urgebunt. Considerate utrũ uobis satius esse uideatur, aduersósne uos in hostem arma inferre, an uerò auersos urgentium impetum excipere. Illud certè dubitare non debetis, qui hosti terga uertant, non posse fortes haberi: qui fugientes insequantur, sæpe ex ignauis alacres & fidentes reddi. Ego mediusfidius multò malim cum dimidio minore manu insequi, quàm retrocedere cum duplo maiore. Et

 illud

illud etiam satis scio, nihil uos metuere, ne nostram illi impreßionem sustineant. At cui dubium esse poßit, ausuros nihil magis, quàm retrocedētes insequi? Erit præterea, si saltum superauerimus, eius nobis difficultas à tergo relicta, magno utiq; auxilio, cum pugnandum fuerit: qua sanè commoditate cupidè uti debemus. Quid enim optabilius, quàm in procliui hostibus fugam esse: nobis uerò non aliunde, quàm ex uictoria spem salutis ostendi? Nihil autem magis miror, quàm esse quibusdam saltum hūc formidolosiorē, quàm tam multi fuerunt, quos antè superauimus. Est utiq;, nisi equitatum hostium uicerimus, difficilis ex tam importuno loco exitus. Quid autem? quales tandem, quos adhuc superauimus, montes fuerunt? quî poterimus tam multos à tergo urgentes peltatos effugere? Sed fac ad mare incolumes redeamus, quātus deniq; saltus ipse Pontus est? Vnde uerò naues, quibus uehamur? Vnde frumentum, quo, si manserimus, alamur? Erit, mihi credite, quamprimum illuc uenerimus, frumentatum nobis exeundum; quāto uerò elegantius nūc pransos pugnare nos, quàm cras ieiunos? quid, quòd pulchra exta fuerunt? sequunda deorum auspicia? ac bellißimè litatum est? Agitè uiri fortißimi, in hostē alacriter eamus: non est ferēdum cœnare eos hilarè in conspectu nostro, ac nos, quo loco ipsi uelint, pernoctare. Finem dicendi fecerat, cum centu-

riones

riones (neque enim contradixerat quisquam) ut se duceret postularunt: ac ille quidē ducere cœpit, cum antè denunciasset omnibus, ut qui cuiq; locus obtigisset, ex eo in aduersum saltum eniterentur: sic enim celerius multò uniuersum agmē traijcere posse putauit, quàm si per pontem, qui diuersas saltus partes iungebat, se explicassent. Cum iam traiecissent, modò hanc Xenophon, modò illam phalangis partem adibat, atque his propemodum uerbis suos incitabat: Recordamini milites, quot prælijs antè, deorum ope freti, hostem uiceritis. Considerate quibus incommodis, qui fugiunt, afficiātur. Cogitate nos ad ipsas propè iam Græciæ portas uenisse. Agitè, Herculem ducem sequimini, ac uicißim uos cohortamini. Iucundum certè futurum est, apud quos maximè uelitis, præclarè dicta factaq; uestra testata relinquere. Hæc præteruehens loquutus est, ac deinde in aciei se frontem contulit. Peltati in duas alas diuisi, rectà in hostes uadebāt. Iusserat Xenophon, ut hastas dextero humero portarent, usq; dum tuba signum dari iußisset, tunc ut infestis hastis in hostem modicis paßibus ingrederentur, neminem cursim ut insequerētur. Tum tessera data, Iupiter seruator, Hercules dux. Hostes primùm loco plurimum confidere uisi sunt. In eos peltati cum iam propè acceßissent, antequam signum daretur, cum clamore et cursu impetum fecerunt. His hostium equita-

tus, & Bithynorum globus occurrit. Ac primo congressu peltati terga uerterunt. Vbi uerò grauis armaturæ phalanx summa cum celeritate subsidio uenit, atque eodem tempore claßica cecinerunt, & pæanem ac bellicum clamorem milites sustulerunt, hastasq; in hostem intentarunt (enimuero illi iam in fugam uersi facilè se ad Græcorũ impetum sustinendum impares esse declararunt) fugientes Timasion cum equitatu insequutus, quammultos parua manu potuit, cæcîdit. Læuum hostium cornu, qua parte Græcorum equites urgebant, dißipatum est. Dexterũ, quod fuerat multò leuius perculsum, in collis cuiusdam se ucrticẽ recepit. Illam itaq; manum cum ibi cõstitisse Græci animaduertissent, nihil arbitrati sunt esse facilius ac tutius, quàm si in eam illicò inuaderent. Citato igitur pæane impreßionem fecere: impetum illi non sustinuerunt. Insequuti peltati sunt, usq; dum dexterum cornu fusum est: pauci sanè cæsi. Hostium enim equitatus, qui plenißimus erat, Græcos retardauit. Atenim cum Pharnabazi equitatum adhuc stare uiderẽt, & ad illos Bithynos equites confugisse, qui quæ gerebantur omnia è montis uertice speculabantur: etsi iam erant labore confecti, in illos sibi tamen eundum ita, uti possent, statuerunt, ne darent hosti ad respirãdum, ac uires recipiendas quicquam laxamenti. Instructi itaque ierunt. At illi per decliuia ni-

hilo

hilo fugerunt lentius, quã hi, quos antè equites nostri fuderant. In saltũ autẽ descenderũt, Græcis nõ antè prouisum. Quare cũ iam aduesperasceret, in eum locũ pedem retulerunt, ubi primũ concurrerant, ac trophæo excitato, occidẽte iam sole, ad mare redierunt: aberant enim castra haud minus quã VIII. M. *paß. Tunc hostes ad agmen cogendum cõuersi, seruitia, resq; suas omnes quamlongißimè abduxerunt. Græci Cleandrum cum triremubus ac nauigijs expectabant. Interea uerò quotidie cum iumentis & mancipijs exeuntes, metu iam omni liberati, in castra triticum, ordeum, uinum, legumina, panicum, ficos comportabant. Erat enim ea regio optimarum quarunque rerum copijs, excepto tamen oleo, refertißima: ac licebat, ubicunque exercitus quiescendi causa commoraretur, ad prædam exire: neque unquam nisi onusti reuertebantur. Quòd si copiæ omnes exissent, quicquid seorsum ab alijs quis occupasset, id quasi publicum habebatur. Iam copiosa erant & prolixa omnia. Vndiq; in castra ex Græci nominis ciuitatibus multi, cum rebus uenalibus confluebant: ac qui ultro citróque nauigabãt, libenter eò appellebant, quippe qui oppidum cum portu Græcos munituros audissent. Miserunt etiam uicini hostes ad Xenophontem legatos (illum enim ex rumoribus acceperant nouæ urbis condendæ autorem esse) qui ex eo quærerẽt,*

quonam

quonā officij genere efficere possent, ut se in amicitiam reciperet. Eos Xenophon ad milites reiecit. Interea Cleander cum duabus triremibus uenit, nauigium uerò planè nullum adduxit. Fortè eo ipso tempore, quo ille appulit, milites ad prædam aliò alius excurrerant. Pecoris autem magnum utiq; numerum abegerāt: quod ne sibi eriperetur metuētes, Dexippum, qui paulò antè cum naui remorum L. è Trapezunte aufugerat, rogant ut eius pecoris partem sumat, reliquum sibi incolume redditum curet. Tum ille statim allegat factionis suæ populares, qui publicū illud pecus esse affirment: & ipse ad Cleandrum ueniens, renunciat Græcos ad prædas agendas se conuertisse. At ille ut ad se, qui de prædonibus capi potuissent adducerentur, mandat. Hic cū unus ad illum traheretur, Agasiæ interuentu, quòd erat ei manipularis, eripitur. Qui tunc fortè aderant milites, in Dexippum, proditorē eum appellantes, cœperunt lapides iacere. Qua re perterriti, ex remigibus multi ad mare confugerunt: ipse etiam Cleander fuga se è periculo eripuit. Xenophon atque alij item, duces tumultum sedare conabantur: Cleandrum docebant, nihil esse quòd metueret: in causa ut id fieret, exercitus quoddam decretum esse. At ille, quòd & eum Dexippus incenderat, & erat grauiter præsenti periculo cōmotus, se cum sua classe abiturum minitatur: atque edicturum omnibus

bus ciuitatibus, ne earum ulla Graecos ad se uenientes exciperet: eo enim tempore planè Graecis omnibus imperabãt Lacedæmonij. Id enimuero maximè solicitos Graecos habebat, atque idipsum maiorem in modum deprecabãtur. At ille, certum sibi esse, neq; se prius sententiã mutaturum, quàm sibi is deditus fuisset, qui primus lapides iaciendos curasset, quiq; eum qui comprehẽsus fuerat, suis ademisset. Erat Agasias, quem ille tacitè postulabat, Xenophõti summus & constantißimus amicus, atq; ex eo maximè tempore quo in Xenophontem Dexippus criminando inuidiam concitarat. In tam ancipiti rerum statu in concionẽ milites uocantur. Ibi cẽsentibus multis, nõ esse eorum, quæ Cleander diceret, rationem habendam: minimè dißimulandum aut contemnendum negocium Xenophonti uideri: qui cũ ad dicendum surrexisset, Ego, inquit, milites, nihil existimo minus rationibus nostris conducere, quàm si Cleander hinc tam abalienato quàm nunc est animo, abeat. Vicinæ sunt Græci nominis ciuitates: Græciæ nunc imperium penes Lacedæmonios est: summa est eorum cuiusuis in qualibet urbe potestas. Quòd si nos iste Byzantij aditu prohibuerit, ac deinde præfectis alijs denunciarit, ne nos quoquam intrare patiantur, quòd à Spartanorum fide per summam iniuriam discesserimus, ea certè fama ad Anaxibij nauarchi aures peruadet: quamdifficilè

difficilè tunc nobis futurum sit, uel manere, uel classe proficisci, nõ est cuiquam nostrûm difficilè indicare: terra enim mariq; hoc tẽpore Spartani imperant. Non est igitur nobis committendum, ut unius & alterius hominis gratia, reliqui omnes patria careant: sed Lacedæmonijs certè, quicquid illi iusserint, parendum: quorum ea etiam urbes, in quibus nati sumus, imperata faciunt. Equidem audio Dexippum Cleandro dixisse, nõ fuisse, quæ fecerit, Agasian facturum, nisi me ducem sequutus esset. Hic ego cum uos, tum Agasian ipsum culpa omni liberabo. Nã si me Agasias huius facinoris autorẽ fuisse dixerit, nihil deprecabor, quin si me autore aut lapidato, aut quid aliud per uim factũ fuerit, ipse extremo supplicio afficiar. Eodem modo cẽseo, quemcũq; ille arcessierit, eum se oportere Cleandri iudicio subijcere: id enim unum uos uniuersos præsentis periculi metu eximet. Nam, ut nũc res se habet, indignissimũ certè futurũ est, nos, quibus pro rerum gestarum magnitudine, laudum & honorum ab uniuersa Græcia spes proposita esse uidebatur, ne pari quidem cum cæteris conditione esse posse: nempe quibus Græciæ ciuitatibus interdictum sit. Surrexit tũc Agasias: Et testor, inquit, milites deos deasq; omnes, neq; Xenophontem, neque uestrûm alium quenquam mihi, ut illum hominẽ eriperem, autores fuisse: sed cum uiderẽ manipularem meũ,

spectat

spectatum hominem trahi, ultro illum me fateor eripuisse. Neq; profectò est quòd uos illũ ad suppliciũ dedatis, ego meipsum, uti Xenophon censet, Cleandro tradam: de quo ille arbitratu suo statuat. Vos hac de causa non est quòd bellum cũ Lacedæmonijs geratis, aut quò minus incolumes quò quisq; uestrûm uelit, perueniatis. Vos modò nunc deligite de uobis aliquot, qui mecum ad Cleandrum ueniant: ac si quid a me prætermissum fuerit, ipsi pro me dicant, agantq;. Tunc permisit exercitus, ut secum quos ipse mallet, adduceret. At ille prætores deligit. Agasias itaq;, ac simul is quem ille eripuerat, cum prætoribus ad Cleandrũ ueniunt. Ibi prætores: Misit nos, inquiunt, ad te exercitus, ac iußit ut quoscunq; depoposcisses, uel omnes, uel unum, duosúe, aut plures, in potestatẽ tuã traderemus, quò his, cum eos iudicio cõieceris, arbitratu tuo utare. Quòd si quem nostrûm in crimen uocas, ipsi præstò sumus: sin alium quenquã, eum nobis edito: ac tibi persuade, neminem nõ in potestate tua futurum, qui in ditione nostra sit. Hæc illi. Agasias uerò in mediũ prodiens: Ego, inquit, ille sum uiri, qui eum hominem, quem Dexippus trahebat, eripui, quiq; in Dexippum lapides iaciendos curaui. Illum enim uirum bonum ac fortem esse noram. At Dexippum eum esse, qui cũ ab exercitu L. remorũ naui, quã à Trapezuntijs impetraramus, præfectus fuisset, ut ea ad-

ea ad nauigia colliganda, quibus in patriã auceheremur, uteretur, fugiẽs socios prodiderit, quibuscum huc incolumis uenerat. Itaq; istius scelere apud Trapezuntios, quos L. remorum naui spoliauimus, sempiterna nobis pfidiæ nota inusta est: ac præterea per eum non stetit, quin periremus omnes: audierat enim æquè ac nos, quàm futurũ esset difficile pedibus iter facientes fluuios traijcere, atque in Græciam incolumes redire. Huic igitur ita de nobis merito, quem cõprehenderat, eripui. Quòd si uel tu illum hominem comprehendisses, uel de tuis quiuis, modò is à nobis nõ profugisset, nolito existimare me tale quicquam facturum fuisse. Illud uerò cogites uelim, si me istius causa occideris, improbi te, ac nequam hominis causa, bonũ ac fortem uirum occisurum. Ad hæc Cleander: Se quidem, si illa cõmisisset, Dexippum minimè laudare: sed quocunq; ille se scelere obligasset, non oportuisse de indemnato pœnas sumi. Nam quam ob rem uos postulatis, inquit, ut uobis liceat iudicio constituto causam dicere? Nunc ad uestros redite, isto uno relicto: iudicij uerò diem cum uobis denunciaro, facite obeatis. Neque uerò aut exercitũ, aut alium quenquã in crimen uoco, cum hic se fateatur fraudem commisisse. Tunc ille ipse qui fuerat ereptus: Ego, inquit, uiri optimi, etsi Cleander me iniuriã alicui intulisse putat, neque uulnerarã quenquam, neque iaculatus fueram,

tantum

tantum dixeram pecus publicũ esse: scitum enim erat militum, ut cum milites prædatũ exissent, quod quisq; præda egisset, id publicum ut esset, Id tantum dixi, At ille non aliam ob causam me cõprehendit, quàm quòd uoluit metu cæteros deterrere, ne quid quis indicaret: prædæ uerò partem ipse ut posset contra edictum prædonibus suis diuidere. Tum Cleander: Et uero tu quando tam es argutus, hic remane, quò de te etiam aliquid statuamus. Post hæc cum suis cibum cepit. Xenophon interea exercitũ coëgit, ac retulit de mittendis ad Cleandrum, qui pro ijs qui illi traditi erant, deprecarentur. Decreuerunt milites ut ad Cleandrum prætores, centuriones, cumq; ijs Dracontius Spartanus, ac si qui alij idonei uiderentur, uenirent, ac illum, ut eos sibi uiros condonatos uellet, rogarent. Cum iam ad eum uenissent, in hunc modum loquutus est Xenophõ: Hos tu quidem uiros Cleander detines, ac eos in tuã potestatem exercitus tradidit, ut non magis de illis quam de seipsis, ita ut esset tibi uisum, statueres. Idem nũc te exercitus obsecrat, atq; obtestatur, ut eos sibi remittas, ac ne eos capite euertas: multis enim ante hoc tempus meritis, ac laboribus hãc sibi exercitus gratiam pepererũt: ijdemq; si tua misericordia ab imminẽti periculo fuerint liberati, promittunt ac spondẽnt, pro tua in se clemẽtia, si dux sibi esse uolueris, re ipsa demõstraturos

S 5 ros

ros (di modò propitij sint) & moderatos se esse, ac ducum suorum dicto tam audientes, ut dis freti, nunquam sibi hostem metuendum putent. Illud nunc te orant, ut cũ in fidem se tuam, ac potestatẽ receperis, periculum facias de Dexippo, seq́; & alijs, quæ quisq; fide ac uirtute sit, atque ut pro merito cuique suo honorem habeas. Hæc cum Cleander audisset. Per, inquit, deos uobis respondere nihil cunctabor. Viros uobis reddo, ipse etiam ubi opus fuerit, adero: ac si per deorum auspicia licitum fuerit, uos in Græciã reducã. Est enim oratio uestra ab ijs, quos apud me nõnulli sermones habuerunt, longè diuersa: aiebant enim illi, exercitum uos à Lacedæmoniorum fide abducere. Hæc cum Cleander respõdisset, ad suos uiri illi quos antè detinuerat, redierunt. Cleander rem diuinam ad suscipiendũ iter fecit, & cum Xenophonte planè amanter ac familiariter congressus est, atq; inter se hospitium iunxerunt. Multò uerò magis Græcis ducẽ se præbere optauit, postea quã rato certoq́; ordine ab illis, quodcunq; mandaretur, effici animaduertit. Sed enim cum triduum immolasset, litatum non est. Hic ille prætoribus conuocatis, Non potui, inquit, qualia optabã exta nãcisci. Vos uerò nihil est quòd hac de causa animum despondeatis. Vestram hanc di gloriã esse uolũt, ut hunc exercitum in Græciã reportetis: proficiscimini igitur. Nostrûm erit cum Græ-

ciam

eiam attigeritis, uos illic quambellißimè accipere. Ibi milites publicum pecus Cleandro donãdum censuerunt. Quod cum accepisset, rursus illis reddidit, ac deinde quàm primum soluit. Græci frumento, quod undecunq; comportarãt, diuiso, atq; item reliqua præda, per Bithynos iter facere cœperunt. At ubi rectà proficiscentes, neminem omnino offenderunt, neque quò in pacatum agrum diuerterẽt, se habere uiderunt, retrocedentes, diem unum ac noctem totam in itinere fuere. At multos quidem interea cũ homines, tum oues ceperunt. Sexto denique die Chrysopolin, quæ Chalcedoniæ ciuitas est, uenerunt, ubi septem ipsos dies in uendenda præda occupati fuere.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIB. VII.

QVAE *gesta sint à Græcis in expeditione Cyrò duce suscepta, usque ad prælium: ac deinde post Cyri mortem in itinere, donec in Pontũ uenere: ad hæc, quemadmodum è Ponto partim nauibus, partim uerò pedibus egreßi sint, usquequo Chrysopolin Asiæ urbem extra Ponti ostium sitam, accesserunt, in superioribus commentarijs exposuimus. Hæc uerò postea consequuta sunt. Pharnabazus cum metueret ne copiæ illæ*

in suam prouinciam inuaderēt, legatis ad Anaxibiū nauarchum, qui tunc Byzantij erat, missis, ab eo contendit, ut nostrum exercitum quāprimum ex Asia traijciendum curaret, pollicitus se quicquid ad eam traiectionem pertineret, administraturū. Cui obsequutus Anaxibius, prætores & centuriones Byzantium euocat, ac se illis stipendium, simulac traiecissent, daturū pollicitus est. Ibi cum alij tempus sibi ad deliberandum sumpsissent, Xenophon respondit, à reliquo exercitu statim se discessurum, ac Byzantium uenturum. Anaxibius uerò affirmabat, nō antè ei discedendum, quàm cum cæteris traiecisset: neq; sibi ille secus faciēdum statuit. Interea Seuthes Thrax, per Medosaden nuncium suum Xenophontem hortatur, ut ad traijciendum quamprimū militum animos incitet: quod si fecerit, præclarè cum ipso actū iri. Atqui, ille respondit, traiectionem non poßim ego utiq; præstare, quare hoc nomine, neq; mihi, neque alij quicquam Seuthes pendat: postea uerò quàm exercitus transportatus iam fuerit, ego sanè me seiungam. Cum ijs autem qui mansérint, quos ex re usuq; suo fore putarit, perinde ac ei cōmodum fuerit, ita agat. Exinde Byzantiū uniuersi milites trāsmiserūt. Quibus nō modò stipendium Anaxibius nō pendit, sed edixit etiā, ut cū armis impedimētisq; quāprimū exirēt, simulans illis quidem se, censu habito, illos

los statim remissurum. Quod sanè factum Græci molestißimè tulerunt, atq; eô maximè quòd pecunia ad uiaticum nulla reliqua erat. Lentè igitur, & contracto quodãmodo animo se ad iter comparabant. Xenophon cum Cleandri urbis præfecti hospitio uteretur, ad eum uenit, ac hominẽ complexus, ut qui amicos digrediẽtes ualere iubẽt, se statim soluturũ præ se tulit. At ille: Ne feceris, inquit, ne tibi sit grauis inuidia sustinenda: non desunt enim qui per te stare dicãt, quò minus quãcelerimè exercitus exeat. Ego uerò, inquit Xenophon, culpa omnino uaco: id enim est unum militibus impedimento, quòd in promptu uiaticum non habent: atq; ob hanc causam & animi anguntur, & cunctantur. At ego, inquit ille, suadeo, ut rebus omnibus ad iter faciendum cõparatis, unà cum cæteris exeas: deinde cum totum agmen extra portas iam fuerit, licebit quô uoles abire. Ad hæc Xenophon, se ita facturum, simulac Anaxibium conuenisset, respondit. Re audita Anaxibius, ut cum rebus suis quamprimũ exeant, imperat, ac ut suos moneant, quemcunq; in recensendo abesse norit, illum se hostis loco habiturũ. Exierunt itaq; primi omnium prætores, tum reliqui consequuti sunt, ac iam intra mœnia reliqui erant pauci. Eteonicus ad portas stabat, ut simulac exissent, portas oppositis uectibus occluderet. Anaxibius prætoribus & cẽturionibus

aduocatis: Commeatus, inquit, ex Thraciæ uicis nobis sumetis: est enim ibi & ordei, & tritici magnus numerus, atq; eorum quæ ad uictum pertinent omniũ, præclara sanè copia: qua cum acceperitis, in Chersonesum nobis eundum est, illic Cyniscus stipendiũ dabit. Hæc uel quòd milites aliquot subaudissent, uel quòd de centurionum numero quis eum sermonẽ protulisset, ad cunctorum sanè aures permanarunt. Quare dũ prætores diligenter ex Anaxibio quærunt de Seuthe, amicíne loco, an hostis esset habendus: & an per sacrum montem, an uerò per mediã Thraciam longiore ambitu iter esset faciundũ: interea dum hæc illi percontantur, arreptis armis milites ad portas cursu redeunt, ac rursus intra muros irrumpere contendunt. Quod ubi Eteonicus, quiq; cũ eo erant, animaduerterunt confestim portas oppositis uectibus occludunt. At milites repagula perfringere conabantur, clamantes magna se iniuria affici, quòd hostibus obijcerentur: portas uerò se effracturos minabantur, nisi eas illi sua uolũtate aperuissent. Accurrerunt alij ad mare, ac iuxta ipsa portus latera, quæ, quòd curuatis utrinque molibus prominent, chelas, id est, acceptabula Græci uocant, muris superatis intra oppidum desiluere: cũ interea, qui intus relicti fuerãt, cũ ea quæ ad portas gerebãtur, uiderẽt, dolabris, uectibus, & claustris perfractis, suis aditũ patefaciũt, illi

uno

uno omnes impetu irruerũt. Quod ubi Xenophon uidet, ueritus ne ad prędã exercitus se cõuerteret, ac quæ expiari facilè non possent flagitia (futura proculdubio & ciuitati & sibi ac militibus perniciosa) cõmitterentur, & ipse accurrit, & intra portas unà cum ipso agmine euadit. Byzantij ubi uident tanto cum impetu agmen introrumpere, deserto foro ad naues alij, alij domũ confugere: qui intus essent, foras exire: triremes nonnulli, quibus periculum maximè se effugere posse putabant, deducere. Nemo planè erat, qui quasi capta ab hostibus urbe, extrema omnia non metueret. Eteonicus in promontorium proximũ, Anaxibius ad mare confugit, ac piscatorio nauigio circumuectus in arcem ascendit, atq; inde ex Chalcedone auxiliarios accersit: neq; enim quod erat in arce præsidium, Græcorũ impetũ sustinere posse uidebatur. At milites cum Xenophõtem uidissent, ad eum frequẽtes accurrunt, ac Nũc, inquiunt: tibi Xenophon uirtutis declarandæ tempus datum est. Vrbem habes, habes classem, habes pecuniã: nunc si uelis, & nos tu subleuare, & te nos magnum & gloriosum reddere poßimus. Ad hæc ille: Præclarè, inquit, dicitis, neq; malle quicquam debeo: sed si id ut faciam cupitis, redite quamprimum cum armis in suos ueßtrum quisq; ordines. Hoc eo consilio dixit, ut concitatã multitudinem à tumultu ad officium reuocaret.

Ac dimisit quidem qui milites monerent, ut in ordines redirent: atque illi statim per se suum quisq; locũ occuparunt. Grauis armatura in quinquagenos dispertita est: peltati utrumque cornu statim tenuerunt. Vrbis regio in qua constiterunt, cui Thracius campus nomen est, ad aciem instruendã omnium maximè idonea, ut quæ plana & domibus uacua. Tumultu iam compresso, Xenophon multitudine ad concionem uocata, in hunc modum loquutus est: Quòd irascimini milites, ac planè quòd decepti fueritis, acerbum & iniquũ ducitis, nihil sanè miror. At si iracundiæ obsequentes, & ex Lacedæmonijs eos qui nunc adsunt, ab illis delusi ulciscamur, & ciuitatem nulli affinẽ culpæ diripiamus, quæ cõsequutura sunt, certè prouidere debetis. Primùm enim effugere nullo pacto possumus, quin à Lacedæmonijs & eorũ socijs hostes publicè indicemur. Qua uerò conditione bellum cum illis gesturi simus: non erit difficile existimare, si nostrum hunc statum cũ superioribus tẽporibus contulerimus. Maiores nostri, ut de Atheniensibus loquar, bellum cõtra Lacedæmonios susceperũt, cũ triremes partim iam deductas, partim in armamẽtarijs haberẽt, haud minus quã quadringẽtas: pecunia uerò & ex ærario abundè suppeditaret, & ex uectigalibus quã aut populare, aut externi pen derẽt, annua talẽta mille caperẽt. Iidẽ insulis fe

rè om

rè omnibus imperarent: urbes quoque in Asia multas, & in Europa cũ alias, tum hoc ipsum, ubi nunc sumus, Byzantium tenerent. Debellati tamen illi sunt, uti planè omnes scitis. Hoc autem tempore quorsum euasuros conatus nostros putatis, quo Lacedæmonij cum Achæis societate coniuncti sunt? Atheniensiũ uerò ac omniũ, qui socij illis antè fuerant, res propè sunt afflicta, ac perdita? Tysaphernes & cæteri, qui maritimæ ora imperãt, nobis hostes sunt, ac omniũ maximè superioris Asiæ rex, cui & imperiũ & uitam simul ereptam uoluimus. Hæc cũ nobis simul omnia aduersentur, quis est tã rerum omnium imperitus, qui nos incolumes hinc euasuros existimet? Ne per deos immortales insaniamus, ne turpißimè nos perditũ eamus, ipsis propè parentibus atq; amicis ac necessarijs nostris bellum inferẽtes. Et cogentur illi quidẽ, unà cum suis eorum quisque ciuitatibus, contra nos arma capere: neque iniuria. Nos enim cum nullam planè ex barbarorum urbibus uiolauerimus, atq; id aliquoties in potestate nostra fuerit, quamprimũ Græcorum urbem attigerimus, eã diripiemus? Ego mehercule antequã hæc fieri uideam, opto infra terram passuum x. millia detrudi. Nũc eo uos in patriã animo esse oportere censeo, ut si poßitis, eos qui urbi huic præsunt, precibus & adhortationibus, ut officio in uos suo fungantur, adducatis. Id si minus poßitis.

tis, Græciæ tamen urbibus neutiquam nobis interdictum esse uelitis. Ac nunc ad Anaxibiũ mittendos censeo, qui doceant, in hanc urbem rediisse nos, nõ ut iniuria quenquam lacesseremus, sed ut ab ea cõmodi aliquid caperemus: id si minus consequuti essemus, ut non fraude eiecti, sed uoluntate dimissi uideremur. Idem est omnibus probatum. Mittunt igitur Hieronymum Eleũ, Eurylochum Arcadem, Philesium Achæũ: qui cum iam abissent, in eodem adhuc loco permanentibus militibus, superuenit Cyratades Thebanus. Is non exilij causa, sed imperij cuiuspiam cupiditate Græciã peragrabat, se omnibus uenditans, qui fortè in quauis gente aut oppido, ducis operam expetissent. Accedens itaq; se paratum dixit eos deducere ad Delta Thraciæ regionẽ, è qua multa essent eis, quæ ad usum ualde expeti solent, præstò futura: interea uerò se illis esculenta, ac poculenta omnia exhibiturum. Hæc auscultarunt milites: neq; minus ea quæ pollicebatur Anaxibius. Siquidem legatis responderat, si ut discederent sibi in animum induxissent, fore ut nihil eos pœniteret: se enim eos ciuitatum principibus cõmendaturum, & seipsum quàm posset optimè eorum commodis consulturum. Eo sermone adducti milites, Cyratadem exercitui præesse iubent, ac rursus extra muros exeunt: Cyratades se postridie eius diei affuturum cum hostijs, aruspice ac commea

tibus pollicetur. Vbi illi exierunt, Anaxibius portas claudit, edicitq́;, quicunque intra muros deprehensus esset, eum emptori se addicturum. Postero die Cyratades prastò fuit cũ hostijs & aruspice, Cum eo unà uiri x x. farinam, totidẽ uinum, tres oleum, aliorum unus quàm poterat maximam sarcinam, item alter ceparum, cõportantes. Quæ cum in castris deposita essent, mox omnia diuisurus, sacra primũ facere instituit. Hic Xenophon accersit ad se Cleandrum, ac rogat ut per eum sibi liceat oppidum intrare, atq; inde enauigare, Cleander cum celerrimè rediisset, Vix, inquit, impetratum est: Anaxibius enim absurdum sibi dicit uideri, esse milites ad muros, Xenophontem uerò intus, præsertim uerò exulceratis seditione Byzantiorum animis. Introire tamen iubet, si in animo habeat unà secum enauigare, Xenophon itaque milites complexus cum Cleandro introijt. Cyratades postero die cum sacrum fecisset, nõ litauit, neque quos attulerat commeatus inter milites partitus est, Postero uerò die cum iam ad aram hostia adductæ essent, & cum corona astitisset immolaturus Cyratades, in medium progreßi Timasion Dardanensis, Neon Asinaus, Cleanor Orchomenius, negant se Cyrataden immolare passuros, nisi prius commeatus militibus diuisisset. Ille cum ut æquabiliter omnia diuiderẽtur imperasset, facilè intellectum est, multũ abesse

ut milites uel in unum tantum diem;ex ijs quæ attulisset Cyratades,commeatus haberent : quo factum est,ut cum suis ille hostijs deposito imperio discederet. Permãsere in castris Neon Asinaus,Phryniscus Achaus,& Timasiõ Dardanensis. Hic cum exercitu profecti , in proximis Byzantio uicis castra locarunt. Ibi inter duces dißideri cœptum. Cleanor & Phryniscus ad Seuthen transeundũ putabant:fuerant enim ab eo muneribus deliniti,cũ eorum alteri equũ, alteri mulierem donasset. Neon ut in Chersonesum cõtenderẽt,hortabatur. Existimabat enim si in Lacedæmoniorum fines peruenisset , facilè se uniuersi exercitus imperium obtenturũ. At Timasion operam dabat, ut omnes in Asiam traijcerent,quòd se ita in patriam restitutũ iri putabat:neq; id milites nolebant. In hac deliberandi mora , milites partim armis diuenditis, per proximos uicos,quàm potuerunt celerrimè enauigarunt:partim uerò per eosdem uicos diuisis,in urbes ciuibus permißi introierunt. Anaxibius cum dilabi exercitum ac dissolui intelligeret,magnam uoluptatẽ capiebat. Nam quòd sua id maximè opera accidisset , in eo se gratiã eximiam à Pharnabazo initurũ putabat. Huic cum è Byzantio discesisset , Cyzici Aristarchus,cui erat Byzantij prætura in Cleandri locum decreta,obuius factus,propédiem Polũnarchum,ut ei succederet,in Hellespontũ uen-

turum

turum nunciat. Anaxibius Aristarchũ hortatur, quotcunq; è reliquijs Cyri copiarum Byzantij offendisset, omnes ut uenderet. Nam tantum abfuerat ut quenquam Cleander uenderet, ut per ades etiam inuitis dominis distributos, agros curare uoluerit. At Aristarchus ut primùm Byzantium attigit, nihilo sanè pauciores quàm CCCC *uendidit. Anaxibius cũ Pariũ appulisset, misit qui Pharnabazũ docerent, esse Byzãtij quæ imperasset omnia cõfecta. Ille ubi rescivit Byzantij prætorem futurum Aristarchum, Anaxibio classis imperium abrogatũ, hunc sanè nihili pendit, ac quæ de Cyri copijs illi antè imperarat, eadem Aristarcho denunciat. Quod ubi animaduertit Anaxibius, Xenophontem ad se accersit, ac eum iubet qua possit arte, quamq; celerrimè ad exercitum uenire: milites aut retinere, aut iam dissipatos, quàm posit plurimos ad officium reuocare, cumq; ijs Perinthum contendere, atque inde in Asiam quamocyssimè traijcere: ei & triginta remorũ nauem, & epistolam dat, simulq; certũ hominẽ mittit, qui à se Perinthios roget, ut Xenophonti equos, quibus ad exercitũ ueheretur, præbeãt. Xenophon celeriter classe transuectus, cum in castra peruenisset, magna cum lætitia est à militibus exceptus, & eum magno sanè studio sequuti omnes sunt, eo duce è Thracia in Asiam traiecturi. Seuthes cum Xenophonte rediisse ad*

eos nũtiũ

exercitũ audiſſet, ſtatim maritimo itinere Medoſaden miſit, qui rogaret ut cũ exercitu ad ſe ueniret. Is cum omnia eſſet pollicitus, quibus hominem quamfacilimè adduci poſſe putaret, Xenophon reſpondit, id ſibi nullo pacto licere. Cũ ille igitur abiſſet, milites Perinthum profecti ſunt: quò cũ perueniſſent, Neon cum DCCC. *militibus, quos à reliquo exercitu auellerat, ſeorſum caſtra habuit: reliquæ omnes copiæ ſimul, atq; eodem in loco, ad Perinthiorum muros conſtiterunt. Ibi cum Xenophon naues cogeret, quibus in Aſiam quamcelerrimè milites trãſportarentur, ſuperuenit Ariſtarchus cum triremibus duabus. Is Pharnabazi ſtudio adductus, edicit naucleris, ne Græcos in naues recipiant: ac deinde in caſtra ueniens militibus, ne in Aſiã traÿciant. Atqui, inquit Xenophon, ſic iuſſit Anaxibius, & una hac de cauſa me huc remiſit. Anaxibius, inquit ille, nauarchus non eſt: ego uerò prætor hoc oppidum obtineo: quòd ſi quem ueſtrûm hinc abeuntem deprehendero, in mare deÿciam. Hæc cum dixiſſet, in oppidũ introÿt. Ac poſtero die prætores ac centuriones ad ſe accerſit: qui cum ad muros iam acceßiſſent, Xenophontem monet quidam ne introëat: fore enim ut comprehendatur, & aut eo ipſo in loco plectatur, aut Pharnabazo dedatur. Quare Xenophon audita, cæteros quidem deducit, ipſe per ſacra ſe deos conſulturum dicit: atque*

à cæteris digressus, consuluit an permitterent, ut exercitum ad Seuthen duceret: si quidem uidebat minimè tutū esse traijcere, cum is qui uetaret, triremes haberet. Neq; uerò si in Chersonesum uenisset, se illic facilimè intercludi posse non intelligebat, omniumq; rerū penuria exercitum laboraturum, qui ut maximè prætoris imperata faceret, nihilo tamen magis cōmeatuum compos futurus uidebatur. Dum hæc ille agitaret, redeunt ab Aristarcho prætores, ac renunciant non esse se tunc admissos, sed iussos uesperi redire. Ex quo planè intellectū est insidiose ab illo actum. Xenophon cum exta significassent tutum ipsi & exercitui ad Seuthen iter fore, sumpsit Polycraten Atheniensem centurionē, atq; item accepit à prætoribus, uno excepto Neone, singulos quibus illi fidem haberent maximam, cumq; ijs noctu ad Seuthæ castra cōtēdit. Aberant ea L X. ferè stad. Cum propius accessisset, turres quasdam desertas uidit, atque ex eo primum suspicatus est Seuthen castra mouisse. Verùm cum fremitum quendam audisset, & significantium inter se uoces, planè intellexit non aliam ob causam ignes multò ante castrorum excubias accensos, nisi ut qui in statione essent, in tenebris conspici non possent: contraqúe quicunque accederent, per ignium lumina facilè cernerentur. Quod cū animaduertisset, interpretem præmisit, quem secum fortè habebat, qui in

qui iuberet uigiles Seuthæ renunciare, adeſſe Xenophontem, uelleq; eum cum Seuthe congredi. Tunc quæſierunt illi, nunquid Athenienſis eſſet is Xenophon, atq; è Græcorum caſtris ueniſſet: ubi affirmatum eſt, cum exultatione ad Seuthen accurrerunt. Neq; multò pòſt adfuerunt peltati ferè CC. qui hilarè acceptum Xenophontẽ, eiusq; comitatum ad regem dèduxerunt. Continebat ſe ille intra ualde munitũ propugnaculum. Stabant circunquaq; frenati equi. Nam propter metum interdiu equos paſcere, noctu ad cuſtodias paratos eſſe uolebat. Aiebant enim Terem unum de huius maioribus, in illis ipſis aliquandò finibus cum magnas copias haberet, ab iiſdem hoſtibus magna clade affectũ, caſtris etiam exutum. Erant autem hi hoſtes Thyni, gens quæ una omnium ad nocturnas excurſiones & pugnas aptiſſima ferebatur. Cum ad fores iam Græci aſtitiſſent, iubet Seuthes Xenophontem cum duobus quibus malit comitibus ingredi. Cum intromiſſi eſſent, poſt primos complexus & ſalutationes, Thracio more Græcis in corneis poculis uinũ propinatũ eſt. Aderat Medoſadès, qui Seuthæ in legationibus cũ primis operã nauabat. Hic priore lòco ita dicere orſus eſt Xenophon: Ad me Seuthe hunccè Medoſadèn Chalcedona miſiſti, qui me tuo nomine rogaret, ut cum ipſo unà operam dare͂; ut [illegible] Græcorũ copias ex Aſia traijcerẽ: quod

[illegible]

si fecissem, gratiam te relaturum. Idem affirmabat Medosades. Rogauit Medosaden, an ita se res haberet: maximè, respondit ille. Rursus Xenophon: Cum iam traiecissem è Pario, rediit in castra Medosades, ac pollicitus est, si Graecos ad te adduxissem, me non amici tātum, uerumetiam fratris loco habiturum, ac iis, quae mari proxima possideres, oppidis concessurum. Quaesiuit denuò an ita secum egisset: egisse Medosades respondit. Agè nunc, inquit, huic expone quid tibi cum Chalcedone essemus, ad ea responderim. Respondisti, inquit ille, exercitū Byzantium uenturum: huius rei causa, neq; tibi, neq; alii quicquam pendi opus esse. Vbi Byzantium peruentum esset, te à caeteris discessurum, ac planè quod dixisti, effectum etiā reddidisti. Quidnam, inquit ille dixi, cum Selymbriam peruenisses? necesse tibi fore Perintho in Asiam traiicere. Nunc igitur, inquit Xenophon, adsum, et mecum unà de praetoribus unus Phryniscus, de centurionibus uerò Polycrates. Sunt foris praeterea à singulis praetoribus singuli, illis coniunctissimi & fidelissimi, praeterquam à Neone Lacedaemonio. Quòd si firmam & ratam inter nos pactionem esse uis, et illos accersi iube. Ac tu, inquit Polycrates, illis dic meo nomine, ut arma deponant, & ipse etiā ense deposito cū illis unà ingredere. Tum Seuthes, nemini se dixit, qui modò Atheniensis sit, non fidem habere:

ac scire se, Athenienses cõsanguineos esse: amicos uerò illos, & animo in se optimo esse existimare. Cum introissent qui fuerant accersiti, quæsiuit primũ Xenophon de Seuthe, cui usui ipsi Græcorũ esset exercitus futurus. Ad hæc ille inquit: Mesades mihi pater fuit, sub cuius imperio Melandeptæ fuere, Thyni, & Tranipsæ. Is è regno per Odrysorum seditionem pulsus, morbo interijt. Ego patre orbatus, apud Medocum qui nunc regnum obtinet, educatus sum. Vbi uerò adoleui, cum ad alienam mihi mensam uiuendum esse indignißimè ferrem, ad eius soliũ, dum in curru sederet, acceßi, meq; ad eius genua aduolui, obsecrauiq; ut mihi quàm posset magnũ numerum hominum concederet, quò eos à quibus eiecti essemus, iusto bello persequi possem, ne mihi esset perpetuò ad alienã mẽsam, perinde ac canes solent, respiciendum. Precibus itaq; ille meis commotus, & milites mihi eos, & equos tradidit, quos cum illuxerit, uidebitis: cũ his ego uitam traduco, & cum his è paterno agro prædas ago: quòd si uestro auxilio uti licitum fuerit, dis fretus, me imperium paternũ recepturum cõfido. Quæ igitur in re uestra opera mihi usui esse poßit intelligitis. Iam uerò, inquit Xenophon, si tecũ societatẽ coierimus, nobis expone quid milites, prætores, ac cẽturiones abs te accepturi sint, ut hi qui mecum huc uenerũt, certi aliquid cæteris renũciẽt. Tũ ille mili-

tibus

tibus menſtruum ſtipendium Cyzicenos ſingulos, centurioni binos, quaternos prætoribus pollicitus eſt: agri, quantum uellent, iumenta, munitum ad mare oppidũ. Ad hæc Xenophon: Si periclitatus nihil effecero, & à Lacedæmonijs nobis quid fuerit metuendũ, eritne locus apud te ijs, qui huc ſe receperint? Imò, inquit, illos fratrũ loco habebo, atq; in currus mei partem recipiam, cumq; his quicquid bello partũ fuerit, cõmunicabo. Tibi uerò Xenophon filiã collocabo: ac ſi ulla tibi filia eſt, eã Thracia lege emã: ubi uerò habites, Biſantẽ tibi tradam, qui mihi locus eſt maritimorum omniũ pulcherrimus. Cũ hæc audiſſent Græci, dextras iunxerũt: atq; ita firmato fœdere, ante lucem in caſtra reuerſi, ijs à quibus miſſi fuerant, rem omnẽ ordine expoſuerunt. Prima luce rurſus Ariſtarchus prætores & cẽturiones accerſit. At illi eundum neutiquã eſſe, ac ſtatim milites in concionem conuocandos cenſuerunt. Cum omnes, præter eos quos Neon ducebat, conueniſſent, his eos uerbis Xenophõ allocutus eſt: Iam nõ licet nobis, milites, quò conſtitueramus hinc enauigare. Ariſtarchus enim cũ triremes habeat, nobis obſtat, neq; ſatis tutò naues poſſumus cõſcẽdere: ac idẽ imperat, ut per ſacrũ montẽ in Cherſoneſum proficiſcamur. Quòd ſi itineris difficultate ſuperata eò peruenerimus, iam neq; uẽditũ nos, neq;, uti Byzantij euenit, circũuentũ iri promittit, illic

enim stipendia nos accepturos: neq; causæ quicquam fore, quin commeatus in promptu nobis sint. Sic ille quidem affirmat. Rursus Seuthes cũ ad se ueneritis, spondet benigna uobis omnia apud se & prolixa fore. Vos itaq; uel prius quã hinc discedatis, decernite, uel ad quærendos commeatus iam proficiscimini. Mihi quidẽ, quoniã neq; pecuniã habemus, qua quod opus est mercemur: neq; nobis, quæ uitæ usus postulat, ab his gratis dantur, optimum factu uidetur, ut in uicos reuersi, quæ opus sunt ab ijs sumamus: quos facilè uel cogere, uel adducere possumus, ut ea nos sinãt asportare, quæ nostrûm quisq; ad usum suum expetit: atque id arbitrij uestri sit: cui tamen idem uidetur, is manũ tollat. Manum cũcti sustulerunt. Agitè igitur, inquit Xenophõ, ita uos cõparate, ut cum datum fuerit signũ, statim ducem sequamini. Xenophon dux fuit, eum secuti omnes sunt, neq; aut Neon, aut alij qui ab Aristarcho summißi fuerãt, à proposito alios deducere potuerunt. Cum iam stad. circiter L. progreßi essent, Seuthes obuius factus est: quem cum Xenophon uidisset, procedere intra cohortes Græcorũ iußit, ut quæ ille diceret pro Græcorum utilitate, audirent quamplurimi. Quod cum ille fecisset, tum Xenophon: Iter, inquit, habemus in ea loca, unde milites cibaria capere poßint: ibi cum à te & à Lacedæmonijs propositas conditiones audierimus, id sequemur

quod

quod ex usu maximè fore uidebitur. Quòd si nobis tu ad cõmeatus cõparandos dux extiteris, planè hospitaliter nos acceptos existimabimus. Ad hæc Seuthes: Possum, inquit, indicare uobis uicos multos, hominum numero & rerum omnium copia abundantes, à nobis eatenus distantes, ut hinc manè digressi, sine ullo negocio illic cœnare possimus. Eô duc igitur nos, inquit Xenophon. Quod cum ille fecisset, uesperi quô ille dixerat peruentum est: cumq; in unum milites conuenissent, in hũc modum Seuthes loquutus est: Ego uestra opera Græci, in bellicis rebus indigeo: quam mihi si præstiteritis, singulis Cizycenũ unum militibus dabo menstruum stipendium, ac centurionibus & prætoribus quod iam illis à me præfinitum est. Ad hæc unicuique pro merito & dignitate honorem habebo. Cibaria quidem uobis ex agro, uti nunc, suppeditabunt. Quæ capietis reliqua, ea ut penes me sint, æquum esse statuo, quò ex ijs uobis stipendia pendam. Ac cedentes sanè & fugientes, satis idonei erimus, qui persequamur atque inuestigemus: sin erunt qui resistant, eos uestro auxilio fretus, ut in potestatem meam redigam, operam dabo. Tunc Xenophon: Quã longe, inquit, à mari, ut hic te exercitus sequatur, postulas? Nihilo, respondit ille, longius, quàm septem dierum itinere, atque haud scio an multò minus. Fecit tunc potestatem o-

mnibus qui uellent, dicendi. Dixerũt itaq; multi, quantiuis æstimanda quæ Seuthes dixisset. Hyemẽ iam esse, neq; idoneam ad nauigandum tempestatẽ. Hybernare in amicorum finibus minimè expedire, ubi nõ nisi de rebus emptis exercitus ali posset. In hostili uerò agro statiua habere, ac sibi cõmeatus comparare, in magna rerum copia, multò fore tutius unà cũ Seuthe, quã si ab eo discesserint. Quòd si stipendium etiã ab eo accipiant, præclarè omnino secũ actũ existimandum esse. His auditis, si quis, inquit Xenophon, est, qui his uelit contradicere, dicat iam is licet: sin his omnes assentimini, sciscite. contradixit nemo. Scitum igitur factum est. Tunc Seuthes sibi illos dixit in bellicis expeditionibus socios fore. Post hæc alij quidem in ordines descripti, castra posuerunt: centuriones et prætores ad cœnam uocauit Seuthes, cum non longè ab uno de proximis uicis abesset. Interea dum ad fores omnes astarent, ut cœnatum intromitterentur, adfuit Heraclides quidã Maronites: is ad eos, quos aliquid habere existimabat, quod Seuthæ dare possent, accedebat, ac primùm quidem ad Parianos, qui ea de causa uenerant, ut cum Medoco Odrysorum rege de pace agerent, ac cum ei tum uxori eius dona attulerant: Quid, inquit, Medoco ista potius dabitis, qui à mari duodecim dierum itinere abest? cur non potius Seuthæ, qui hoc iam sibi adiuncto exercitu, ma-

ritima

ritimæ oræ quamfacilimè imperium obtinebit, ac uobis uel prodesse, uel obesse tam finitimis, plurimũ poterit? Quin nos huic quæcumq; affertis, si rebus uestris bene consultũ uolueritis, non ei dabitis, qui longißimè à nobis abest. Et sanè, ut ita facerẽt, persuasit. Ad Timasionem deinde Dardanensem cum accessisset, quem audierat & pocula, & barbaricos tapetas habere: Ita, inquit, more maiorum traditum est, ut qui à rege inuitãtur, pro copijs suis ei dona dẽt: hic certè si imperium suum auxerit, facilè aut domũ te reducere, aut si hic manere malueris, te locupletare poßit. Hæc separatim cum singulis agebat. Ad Xenophontẽ etiam cum uenisset. Ex magna, inquit, tu ciuitate es, & percelebre tuum est apud Seuthen nomen: neq; uerò dubito quin & oppidum & agrum, ut antè etiam de maioribus tuis nõnulli, in regione nostra sis accepturus: per igitur æquum est, luculenter Seuthen à te ornari: atq; hæc tibi amicus, ut qui maximè, suadeo: mihi enim persuasum habeo, quò illi maiora dederis, eò te ab illo maiora, ac præclariora accepturũ. Hic Xenophon quid ageret dubitabat: è Pario enim soluerat cum unico puero, neq; plus pecuniæ habebat, quã pro uiatico esset. Cũ iam essent omnes ingreßi ad cœnã, è Thracibus qui tũc aderat, nobilißimus quisq;, prætores deinde ac centuriones Græcorum, & à quacunq; ciuitate missæ legationes, in orbem

accubuere. Sunt omnibus tripodes appositi, nõ pauciores quàm xx. carnibus refertißimi: & cum carnibus confixi panes fermentati, prægrã des. Hospitibus autẽ præ cæteris, mensa patrio ritu apponebãtur: Seuthes primus omnium appositos sibi panes in frusta discîdit, atq; eos quibus uisum est proiecit: eodem modo & carnes a se duntaxat prægustatas. Atq; itidem cæteri, quibus mensa apposita fuerãt, fecere. Erat in eo conuiuio Arcas quidã, Aristus nomine, edacitate maximè insignis: is ritum illum dißipandi, ac distrahendi cibaria, nihil ad se pertinere arbitratus, ingenti pane correpto, carneq; multa genibus imposita, epulabatur. Cumq; uini cornua, quæ circunferebantur, omnes à pincerna accepissent, ac iam Xenophon epulari desisset, Aristus, illi, inquit, propinato: cessat enim iam, ego uerò neutiquam. Eam uocem cum audißet Seuthes, de ministro quæsiuit, quid ille diceret: id cũ indicasset, Græcè enim aliquid sciebat, risus est ab omnibus consecutus. Cum omnes iam potu exhilarati essent, introijt Thrax quidam album equum ducens, sumptoq; uini pleno cornu, tibi, inquit, propino Seuthe, atque hunc equum dono do, super quo & quencunq; uolueris facile assequêre, ac si retrocedere contigerit, à tergo relictum hostem nõ metues. Alius puerum, eodem modo propinans, dedit: uestimenta alius, ad uxoris usum. Timasion argenteã phialam,

lam, & tapetium, non minoris precij minarum x. Surrexit hic Gnesippus Atheniēsis, ac, Prisca, inquit, lege, qui habent, regi dona dant: qui non habent, eos quod dent, à rege æquum est accipere. Hæc ille. At Xenophon quid agendum sibi esset, uehementer dubitabat. Sedebat ille quidem in proxima regi, atqueadeo honoratissima sella. Et Heraclides pincernam ut cornu sibi præberet monuerat. At ille cum antè accumberet, poculo sumpto alacriter surrexit: Et tibi ego, inquit, Seuthe, meipsum, & socios hosce meos in fidem tuam trado atq; dedo, & eorum neminem inuitum, nemo est enim qui non æque atq; ego à te gratiam studeat inire, tibiq; amicus esse cupiat: ac nunc adsunt, ut grauis tua causa & labores suscipiant, & pericula adeant: quorum auxilio, dis fauentibus, & patrium regnum recipies, & alienos etiam agros imperio tuo adijcies, multos præterea equos, uiros, fœminas in potestatem rediges: è quorum finibus nihil erit necesse prædas agere: ipsi enim tibi ultro dona afferent. Tunc Seuthes ex prouocatiōe bibit, & de more cornu in eū qui proximus erat, effudit. Post hæc Cerasuntij ingressi sunt, qui tibijs, tubisq; è bubulis oßibus, in numerum, ut qui magade canunt, signum dedere. Ad eum cantū primus omniū Seuthes excitatus, bellicum quiddā uociferatus est, ac peragiliter uitantis iaculū gestū egit. Adfuerūt etiā

sanniones. Sole uero iam cadente, surrexerunt Græci, ac Seuthen monuerũt ut excubias dispo neret, ac tesseram daret, rogarunt etiam ut ediceret, ne quis è Thracibus noctu in Græcorum castra intraret: quòd sanè de fide Seuthæ nihil se dubitare dicerent, quanta uero Thracibus habenda esset, nondũ se scire. Cum Græcis unà surrexit Seuthes, nulla ebrietatis signa præ se ferens: atq; exiens, prætoribus ad se uocatis, Nõdum, inquit, hostes de nostra societate quicquã resciuerunt: quòd si eos adorti fuerimus, antequam aut sibi caueant, aut auxilia contra nos comparẽt, facilè & prædam multam agere, & homines quam plurimos capere poßimus. Id est prætoribus uehementer probatum, ac se ut ducer et, rogarunt. Vos igitur, inquit ille, parati ad rem gerendam, me expectabitis: ego cum tempus idoneum uisum fuerit, ad uos ueniam: ac cum cetratos aßumpsero, dis fretus, uobis me ducem præbebo. Tũc Xenophon: Atenim, inquit, consideres uelim, nunquid si de nocte nobis iter faciendũ sit, præstet Græco more agmen instruere: nam si de die eundem, ex locorũ duntaxat ratione, aut grauem amaturam, aut peltatos, aut equitatum præire oportet: de nocte uerò cum iter suscipitur, Græco ritu impeditißima quæque exercitus pars agmen ducit: sic enim minimè agmen diuiditur, neq; facilè, qui fugam cogitent, alios latêre poßunt: & profectò sæpe acci-

accidere consueuit, ut dißipati per errorem in suos inuadant, ac magnæ utrinque offensiones fiant. Rectè, inquit Seuthes, dicis, ac uestro isti instituto parendũ censeo. Vobis itaq; duces homines natu maximos, & eosdem locorum peritißimos dabo: ego postremus cũ equitatu consequar, ac cũ opus fuerit, quamcelerrimè ad principia præstò ero. Tesseram Athenienses cognationis ius dedere: atque his ita constitutis, quietè corpora curarũt. De media uerò nocte præstò fuit Seuthes, secumq; loricatos equites adduxit, & cetratos suis armis instructos & ornatos: ubi aditi duces sunt: grauis armatura agminis primam partem, secundã cetrati tenuerunt: equitibus tergi custodia mandata est. Vbi uerò illuxit, Seuthes in frontem agminis promouit, ac Græcorum institutũ magnopere collaudauit: Quoties enim, inquit, ego nocturnis itineribus in paruo agmine, cũ equitatu, à pedestribus copijs aberraui? Nunc uerò ita, uti maximè opus est, uniuersi prima luce eodem in loco consistimus: sedenim quantisper ad uos omnia speculatus redeo, hic requiescite. Ac statim uiam mõtanam ingressus, cum niuẽ multã offendisset, ad hominũ maximè uestigia attẽdit, auersáne illa essent, an aduersa. Vbi uiã uidit minimè tritã, ad suos reuersus, Rectè, inquit, modò dii faueãt, omnia: homines, mihi credite, opprimemus. Sed procedam cum equitatu, ut si quem fortè in uia uidero,

uidero, cum antè cõprehendendum curem, quã hostibus quicquam significet: uos consequimini: ac si fueritis à tergo relicti, uiam uobis equorum uestigia monstrabũt, certè his montibus superatis, in uicos perueniemus multos & opulentos. Hora ferè sexta iam erat, cum ipsa montium iuga tenebat: unde cũ uicos despiceret, incitato equo ad grauem armaturã uenit: ac immittam, inquit, equitem in campos, peltatos in uicos: uos uelim quamcelerrimè consequi, ut si qui restiterint, opem feratis. Hac cum Xenophon audisset, ex equo statim desiluit. Ad quẽ Seuthes: Quid tu, inquit, descendis? quòd scilicet accelerandũ est, respondit ille. Neq; omnino tu mea unius opera indiges. Grauis uerò armatura multò maiorẽ celeritatem suscipiet, cũ me etiã ipsum pedestrẽ agmen ducentẽ uiderit. Cũ eo profectus etiã Timasion, cum Græcis equitibus circiter LX. Xenophon ijs, qui annorũ L. minores essent, imperauit, ut à centurionibus digreßi, expediti in primum agmen trãnsirent: ac cum his ipse raptim aduolauit. Cleanor Græcos ducebat. Vbi in uicos peruentum est, recurrens cum L. haud amplius equitibus Seuthes: Ita, inquit, est, uti antè dixisti Xenophon: equites longè iam à nobis abierunt, ac soli huc illuc excurrunt: illud uerò metuo, ne hostes globo facto eos inuadant. Oportet itaq; uestrũ partem aliquam, circa hos uicos in præsidijs esse:

sunt

ſunt enim hominibus refertiſsimi. At enim ego, inquit Xenophon, cum meis iuga occupabo: tu uerò Cleanora iube per campos phalangẽ in uicos extendere. Cum id ita factũ eſſet, capti ſunt homines non pauciores quàm M. boues bis mille, ouium propè X. millia: ac tunc quidem ibi pernoctarunt. Poſtero uerò die Seuthes cum uicos totos exuri iuſsiſſet, atq; ita ut nulla domus reliqua fieret, cæteri, niſi paruiſſent, quid metuẽdum ſibi eſſet intelligerent, pedẽ retulit, ac prædam Heraclidæ tradidit, ut eam Perinthi uenundandam curaret, quò ex ea pecunia, quæ inde coacta eſſet, ſtipendium militi diſſolueretur. Ipſe cum Græcis in Thynorum campis caſtra poſuit. Ex hoſtibus qui euadere potuerant, in montes confugerant. Erat in illis locis niuis magna uis, ac frigus adeò uehemens, ut aqua cœnãtibus appoſita, quin & in dolijs uinũ congelaſceret, multis etiam Græcorum, nares & auriculæ ſolo tactu præ rigore auellerentur. Ac tunc planè noſtris eſt intellectum, qua nã de cauſa Thraces uulpium pellibus capita, ad imas uſq; aures uelarent. Sed ijdem non ſolùm pectora, ſed femora etiam tunicis muniunt: atque in equis ſedentes, talaribus lacernis, non chlamydibus utũtur. Seuthes quibuſdam è captiuorũ numero in montes dimiſsis, iuſsit illis, qui illuc confugerant, renunciare, niſi in priſtinas ſedes quamprimum rediſſent, ac ſe in eius poteſtatem dediſſent, ſe ui-

se uicos torum inflammaturũ, corruptoq; omni frumento, fame eos necaturum. Fecit hic nũcius ut mulieres tantum, puerĩq;, ac seniores descenderent: iuniores uerò in uicis qui sub mõte erãt, castra locarunt. Quod cũ Seuthes rescisset, Xenophontem iußit cum ualentißima grauis armatura parte se sequi. Nocte è castris egreßi, cũ prima luce in uicos uenerũt. Ex illis uerò quãplurimi diffugerant in proximos montes: quicunq; deprehensi sunt, eos omnes iaculis Seuthes confixit. Erat in Græcorum exercitu Episthenes quidã Olynthius, puerorum cũ primus amator: is eximia pulchritudine puerũ, tũc primũ pubescentem, pelta armatum conspicatus, cum propè iam esset ut occideretur, Xenophontem obsecrauit, ut puero tam pulchro auxilio esset. Et ille quidem deprecatione suscepta, primùm Seuthen docuit, Episthenen ijs moribus hominem esse, ut non aliam ob causam aliquando centuriam unam conscripserit, nisi ut eorum qui forma præstarent, delectum haberet, ac uirtutis unà cum illis documenta daret. Tũc Seuthes ad eum conuersus: Quid tu, inquit, Episthene, inducásne tibi in animũ, ut pro isto moriare? Tunc ille iugulum ostentans, Feri me, inquit, si ita puer iubet, atq; id est gratum ei futurũ. Puerum deinde rogauit, nũquid hunc uellet pro se cædi? at ille negans, pro se ac pro illo simul deprecabatur. Hic Episthenes cum puerũ

dono

dono accepisset, Iam paratus, inquit, sum, si ita res ferat, pro hoc certare, neq; hunc ego unquã dimittam. Subridens Seuthes, tu, inquit, uideris. Statuit autem castra eo ipso in loco ponere, ne, qui se in montes recepissent, ex illis uicis ali possent: ac ipse quidẽ plano loco tabernacula sua constituit: Xenophon cum lectißimo quoq; in summo ad imi montis uico, alij uerò Græci in mõtanis (sic enim appellantur) Thracijs, non longè à cæteris. Quibus in locis cum dies paucos cõmorati essent, ex montibus ad Seuthen legati uenerunt, tanquã de conditionibus & obsidibus acturi. Atq; eodem tempore Seuthen Xenophon monuit, non esse satis bono loco castra locata, quòd ea facile possent tam propinqui hostes inuadere: ac certè fuisse potius munita loca, quã angusta deligenda, in quibus non longè à summo periculo abessent. Iubet Seuthes eum bono animo esse, ac simul obsides ostendit. Nonnulli etiã ex ijs, qui è montibus descenderant, Xenophontem ipsum rogare cœperunt, sibi ut conditiones conficeret. At ille ita se facturum spopondit, in suamq; eos fidem recepit, nihil omnino affirmans incommodi passuros, si Seuthæ se dedissent. Verùm illi ut specularentur uenerant: nocte enim ea quæ diem, quo hæc acta sunt, consecuta est, Thyni impetu facto nostros adorti sunt. Duces erant domorum singularum domini, quòd alij in uicis, domus per tenebras

agno

agnoscere non potuissent. Domus ipse firmißimis erant uallis ad pecoris custodiam circunsepta. Ad earum tūc fores cum uentum esset, alij mißilia intrò iaciebant: alij lora quædam, ac tanquā scuticas uibrabant, quibus ad præcidendas hastarum cuspides utebātur. Erant qui faces immitterent: ac Xenophontem quidem, eum nominatim appellantes, aut si exisset ad necem exposcebant, aut se illum intus crematuros minabantur: ac iam ad culmen ignis euaserat, & qui sub tecto erant, cum Xenophonte loricas et galeas ceperant, cum Silanus Macestius, adolescens annos natus decem & octo, tuba signum dedit: quo audito, repentè ex omnibus tugurijs districtos enses tenentes Græci eruperunt: Thraces uerò, qui ipsis mos est, in fugam se dederunt, peltis in tergum reiectis: & ex illis non pauci, qui uallum ascenderant, peltarum loris implicati, de ualli sudibus pependerunt: alij, cum in tanta trepidatione exitum non reperirent, occisi sunt. Græci fugientes ultrà uicū insecuti sunt: contra quos Thynorum quidam conuersi, in tenebris, nonnullos qui ad ardentis domus cuiusdam incendiū, luminis causa, accurrerant, mißilibus uulnerarūt, & inter eos Hieronymum, Enodian, & Locrensem Theagenem, centuriones: uerùm nemo perijt. Multorum arma igni consumpta. Et Seuthes quidem cum equitibus tātum septem auxilium laturus uenit, ac secum

tubic

tubicinem Thracium adduxit. Vbi in cõspectu fuit, statim cornua cecinerunt: quæ res hostibus magnum terrorem iniecit. At ille Græcos cõplexus, se timuisse dixit, ne multi cæsi essent. Hic Xenophon rogat ut obsides sibi tradat: ac se pollicetur cum illo ad montem oppugnandũ profecturum: sin minus, dimitti se postulat. Postero die Seuthes obsides tradidit, grandiores natu homines, quos omnibus montis incolis aiebant dignitate præstare: ac ipse etiam est cum copijs suis profectus. Habebat iam Seuthes exercitum triplo maiorem. Ex Odrysis enim multi fama rerum à Seuthe gestarum commoti, ut eius essent expeditionum participes, descenderant. At Thyni cum grauem armaturam tantam, tamq; multos peltatos & equites uidissent, supplices pacem petere, & se imperata facturos polliceri, ac ut a se pignora fidei acciperet, rogare. Quare Seuthes accersit Xenophontem, atq; ei exponit quæ illi attulissent: seq; negat ullo pacto pacem petentibus daturum, si statuisse ipsum intelligat, impetũ, quem illi paulò antè fecerãt, ulcisci. Atqui, inquit Xenophon, mihi hercule satis magnas pœnas dederint, si qui liberi antè fuerunt, in seruitutẽ redigantur: censere tamen se, ab illis obsides accipiendos: atq; eos in primis: qui ad faciendam iniuriam instructiores, ac paratiores esse uiderẽtur: seniores uerò domi relinquẽdos. Horum illi nihil recusarunt

runt. Hinc ad Thracas, qui Delta incolunt, quæ regio supra Byzantiũ est, transeunt. Iam locus hic ad Medosada imperium nihil attinebat: nam ueteris cuiusdam Terei Odrysorum regis ditione continebatur. Hic Heraclides cum pecunia de manubijs adfuit: & Seuthes cum iuga tria iumentorum, quòd plura non habebat, boum uerò sanè multa produxisset, ut à se dono ea acciperet, Xenophontem rogat: alia uero quæcunq;, ut prætoribus & centurionibus diuidat. Hæc Seuthæ offerenti, respondet Xenophon: sátis sibi fore, si alio tempore accipiat: in præsentia, inquit, ista prætoribus & centurionibus, qui me huc secuti sunt, donato. Accepit itaq; Timasion Dardanensis iugum unum Cleanor Orchomenius, unum Phryniscus Achæus: boũ uero iuga inter cẽturiones partitus est. Cumq; iam mensis exisset, XX. duntaxat dierum stipendium pendit. Heraclides se de præda nihilo maiorem pecuniam coëgisse affirmarat. Quare Xenophon grauiter commotus, Heraclide, inquit, non uideris mihi satis diligenter, quæ ad Seuthæ utilitates pertinent, curare: attulisses enim tu quidẽ stipendium integrum, ac si àliter non potuisses, uel fœnori accepta pecunia, aut ipsis uestimentis diuẽditis. Hæc oratio uehemẽter Heraclidæ animũ offendit, cũ nõ parũ metueret, ne ex eo amicitiæ loco, quem apud Seuthen obtinebat, deturbaretur. Exinde itaque

quàm

quàm potuit maximè Xenophontē cœpit apud Seuthen insimulare. Milites cum Xenophonte expostulabant, quòd stipendio fraudarētur. Seuthes ægrè ferebat se toties ab eo appellari. Neque enim desinebat Xenophon ei uerba illa exprobrare: Cum ad mare uenero (id enim erat ille pollicitus) Bisantem dabo, Ganon, & nouos muros. Iam uerò nihil meminisse uidebatur. Nam & illud Heraclides, quò Xenophontem in suspicionē & inuidiā adduceret, dictitabat, non esse satis tutum in potestatem hominis exercitum habentis, munita loca tradere. Quæ res effecit, ut Xenophon deliberādum sibi putaret, an persisteret in ea societate. Heraclides interea prætores alios ad Seuthen adducit, iisq; persuadere conatur, ut profiteantur se in exercitu ductādo, nihilo quàm Xenophontem imperitiores fore: ac se illis intra dies paucos pollicitus est, mercedem duûm mensium curaturum, manerent modò in officio. Ibi Timasion omnium primus: Ego uerò, inquit, ne si mensium quinq; stipendium capiam, sine Xenophonte, ut in societate hac permaneam, adduci possum. Ac se idem in animo habere Phryniscus & Cleanor affirmarunt. Tunc Seuthes Heracliden obiurgauit, quòd Xenophontem non accersisset. Accersitur itaque unus Xenophon: qui cum Heracliden intelligeret operam dare, ut sibi apud cæteros prætores inuidiam conflaret, uenit cum

prætoribus & centurionibus: quibus cum persuasum esset ne à Seuthe deficerent, castra mouerunt, ac primũ ad dexteram, regione relicta eorum Thracum qui Melinophagi (id est, ac si panico uescentes dicas) appellãtur: Salmydessum peruenerũt. Ad ea littora è mari, in breuia & quasi æstuaria quædam impactæ naues quamplurimæ, in Pontũ uenientes, franguntur: eas Thraces prædantur, diuisis inter se littoribus, columnis per interualla erectis: nam antequam id fieret, de præda inter eos cædes plurimæ fiebant. Ibi lecti multi, & arcæ item multæ repertæ sunt: multa papyri, & alia multa, quæ in ligneis uasis reposita nauiculatores habere consueuerunt. His omnibus direptis abierũt. Iam copias Seuthes Græcorum exercitu maiores habebat: ex Odrysis enim longè plurimi descenderãt, qui omnes Seuthæ fidem secuti sunt. Castra supra Selymbriam habebãtur, in cãpis qui à mari absunt quinquagintacirciter stadia: stipendium omnino nullum pendebatur, Milites Xenophonti succensebant, quòd ab eius familiaritate & cõsuetudine iã Seuthes refugere uidebatur: nã ad eũ quoties ueniret, se ille negocijs distineri causabatur. Interea cũ iã menses duo abissent, Charminus Laco, & Polynicus à Thimbrone missi, nunciant decreuisse Lacedæmonios bellũ Tysapherni inferre. Iã cũ classe profectum Thimbronem, qui exercitum inuitaret,

taret, menstruum stipendium militibus singulis Daricum pollicens, centurionibus duplicatum. Quod ubi Heraclides cognouit, Seuthæ suadet, conducere eũ exercitũ tradere Lacedæmonijs. Illi, inquit, eo indigẽt, tibi nihil opus est: & sanè illis non parum gratificabere. Stipendiũ uerò hi abs te non exigent: quamprimum enim è nostris finibus decedent. His ille persuasus iubet legatos introduci, ac legatione audita, statim se exercitum illis tradere respondit, amicumq; se & socium Lacedæmoniorum futurũ. Legatos etiam hospitaliter inuitatos accepit magnificè, neque Xenophontem aut aliorũ præ torum quenquam uocauit. Cum autem Lacones quæsissent, qui uir esset Xenophon: respondit ille, non omnino malum esse, sed militum amantiorẽ ferè quàm opus esset, ac sibi propterea minus utilẽ. Nunquid, illi inquiũt, popularẽ se militibus præbet? Vnus omniũ maximè, respondit Heraclides. At illud uerendum est, dicunt illi, ne hunc nobis exercitum abducere cupientibus, aduersetur. Verùm, inquit, illis uos in unũ congregatis paruum stipendiũ si promiseritis, Xenophonte relicto, uos proculdubio sequẽtur. Sed quonã poßint modo cõgregari? inquiunt illi. Cras, respondit Heraclides, uos ad eos deducam: neq; dubito quin simulat uos uiderint, concursuri sint. Et his quidem sermonibus dies exemptus est. Postero uerò die à Seuthe & Hera

elide deducti sunt ad exercitum legati. Cum in unum omnes conuenissent, Græcos legati his uerbis allocuti sunt: Lacedæmonijs uisum est bellũ Tysapherni inferre, à quo iniuriam acceperũt: uos nobiscum si societatem coieritis, & cõmunem hostem ulciscemini, & Daricũ uestrûm unusquisq; mensibus singulis capiet, centuriones uerò duplum, quadruplum prætores. Hæc milites audierunt sanè quàm libenter. Ac statim ex Arcadibus quidã surrexit, & Xenophontem acerbè cœpit accusare. Aderat Seuthes: ut planius enim cognosceret quorsum res euaderet, propius accesserat, & eo loco constiterat, adhibito interprete, è quo facilè omnia posset audire. Sed multa etiã Græcè sciebat. Arcas ita locutus est: Nos iampridem ad uos uenissemus Lacedæmonij, nisi Xenophontis oratione inducti huc diuertissemus, ubi & hyemem importunissimam, & asperrimam egimus: & militaria munia obeuntes, neq; diem, neq; noctem unam quieuimus. Ille uerò fructus nostrorum laborum præripit, & eum sanè Seuthes donis expleuit, nos nostro stipendio fraudat. Quòd si, idem inquit, lapidibus illum obrutum, & pœnas pro eo quòd nos tãdiu uexauit, dantẽ uideã planè integrã mihi uidear mercedẽ accepisse, neq; erũt, quæ passus sum ulla ex parte amplius grauia. Surrexit deinde alius, & subinde alius. Quorũ querelis cõmotus Xenophon, sui

purg

purgandi causa ita locutus est: Nimirũ nihil est quod homini metuendum non sit, cum eas nos mihi res crimini esse uelitis, in quibus mihi cõscius sim, cura studioq; summo, uestris rationibus quamoptimè consultum uoluisse. Diuerti ego uobiscum, cum iam nihil, quàm domum redire mallem: non sanè quòd existimarem, posse me uos magno aliquo beneficio afficere, sed cũ urgeri uos rerum omniũ penuria uiderẽ, ut uos qua possem ope subleuarem. Ac cum per nuncios Seuthes hicce me solicitaret, ac mihi quiduis polliceretur, si ut uos ad se ueniretis effecissem, testes uos ipsi esse potestis, non potuisse me adduci. Deduxi igitur uos eum in locum, unde quam facilimè in Asiã traijcere possetis, quod maximè uobis conducere existimabã, & uos esse in eam partẽ propensiores cognoscebã. Verùm cum Aristarchus cum triremibus uenisset, ac nos traijcere uetuisset, ad nos ego sicuti res postulabat, de eo quod faciendum esset retuli. Quo tempore cum Aristarchus, ut in Chersonesum ueniretis imperaret, ac Seuthes ad societatẽ inuitaret, nõne dixistis omnes ad Seuthẽ eundũ, atq; id uestris etiã sententijs declarastis? Dicite igitur obsecro, inquit, nunquid ego eo uos læserim, quòd uestræ uoluntati obtemperans, uos, quô ipsi maximè uoluistis, duxerim? Postea uero quam Seuthes, neglecta quã dederat fide, cœpit uos mercede fraudare, si mihi

eius factum probatur, iure uos quidẽ & accusatis me, & odio habetis: sin contrà ab eo nunc maximè, cui fui coniũctissimus, dissideo, quanã de causa, qui in uestra esse, quàm illius potestate malim, nunc à uobis in inuidiam & crimen rapior? Quòd si illud dicitis, stipendijs uestris interuersis, me in causa uestra apud Seuthen prauaricatum: illud certè perspicuum est, quòd si quid mihi Seuthes pendisset, non posset utiq; ferre, quòd & eo careret, & insuper aliam uobis pecuniam penderet: pendisset enim ille, ut minore mihi pecunia data, tanto maiorem uobis non daret. Quòd si aliter existimatis, si mercedem uestram nunc à Seuthe exegeritis, facilè aut uos ego redarguam, aut me uos. Quis enim dubitet repetiturum à me Seuthen quæ dederit, si pactus quod fuerim, precio corruptus, ei nõ præstitero? Sed enim multum abest, ut uestra ego uos mercede fraudarim: ac per deos omnes deasq; iuro, Seuthen neq; ea mihi dedisse, quæ priuatim promiserat: adest ipse, atq; hæc audiens, si mẽtior, periurij me tacitus condẽnat. Ac quod magis miremini, illud etiã adiuro, minus me multò accepisse, quã cæteros prætores, ne dicã quã de centurionibus nõnulli. Quæ uerò me res, ut id facerẽ adduxit? Existimabã, quò eũ magis in aduersis rebus iuuissem, tãto fore mihi in sequundis amiciorem. Sed iã & illũ uideo re bene gesta, neq; memori, neq;

grat

grato animo esse, Quid igitur, dicat, aliquis, nõ erubescis cum te sentis tam fuisse improuidum, ut ludibrio te habuerit? Ego uerò planè erubescam, si ab hoste me deceptum sentiam. Nã quicunque sub amici nomine alterum fallit, is, meo iudicio, multò est, quàm qui fallitur, turpior. Nam si qua est aduersum amicum cautio, eam uos sedulò adhibuisse satis scio, ne causa ei esset quamobrẽ ea uobis non daret quæ promisisset: neq; enim hunc nos aut læsimus quicquam, aut ullo per ignauiam nostram detrimento affecimus, neq; ullũ, quod ipse nobis proposuerit, certamen refugimus. Verùm dicatis fortasse, pignora fuisse postulanda, ne nos posset cum uellet fallere. Ad hæc auscultate: quæ sanè reticuissem, nisi uos aut minus peritos rerum iudices, aut meorum erga uos meritorum immemores cognouissem. Recordamini quo loco res uestræ essent, cum uos ad Seuthen deduci. Perinthum cum intrare uelletis, non patiebatur Aristarchus: qui occlusis portis, uos sub diuo, hyeme summa, statiua habere cogebat: foro uerò eo utebamini, in quo prætenues erãt copiæ, neq; uobis unde emeretis, quæ opus erãt, ualde suppeditabat. Necesse uerò erat in Thracia permanere: triremes enim excursionibus aßiduis, quò minus traijceremus obstabant. Quòd si statiua in hostili agro habuissemus, in quo erat magnus equitũ numerus, magnus etiã peltatorũ, cũ graue[m]

uem tantũ nos armaturam haberemus, potuissemus omnino uniuerso agmine in uicos inuadere, & inde non ita multum commeatuum quærere. At cum neq; equitatum, neq; peltatos ullos à uobis accepissem, neq; persequi, nec retinere, uel homines, uel pecora potuissemus: tam dubijs igitur rebus, si uobis gratis Seuthen conciliaui, hominem & equitum & peltatorum copijs ualde instructum, uideor, uestram fidem obtestor, uobis ego male consuluisse? Vos certè dũ eius societate usi estis, & frumenta in uicis, quos effuse fugientes præ metu Thraces deseruerant, reperistis, & pecoris ac mancipiorum participes fuistis. Præterea posteaquam equestres copias habere cœpimus, nulli nobis hostes in cõspectũ uenerunt, cũ antè nos & equitatu, & peltatorũ suorũ globo acriter urgerent, semperq; impedimento essent, quò minus parua manu largiores nobis cõmeatus acquirere possetis. Is igitur per quem hanc estis securitatem cõsecuti, quòd magnam præterea uobis mercedẽ nõ penderit, quasi uos magna aliqua calamitate affecerit, ad necẽ deposcitur? Cõsiderate uerò quæ futura fuisset abeundi facultas, nisi hyemem in summa rerum omniũ copia egissetis, ac nisi aduentitiũ quasi quiddam & superuacaneum à Seuthe accepissetis. Quæ enim hostibus eripueratis, iã prorsus erant cõsumpta: & interea uestrũ omnino neminẽ neque cæsum, neq; bello captum

ptum amisistis. Ad hæc, si quid in Asia præclare gessistis, nónne ea uobis gloria integra atq; incolumis manet? & ad eam nouam hanc in Europa, deuictis contra quos bellastis Thracibus, addidistis? Ego mehercule ita statuo: pro ijs quorum mihi causa irascimini, magnam à uobis dis immortalibus, per quos maximorum bonorum compotes fuistis, gratiam habendam. Atq; hic fuit rerum uestrarum exitus. Nunc, quàm mecum sit præclarè actū, cognoscite. Ego si domum statim redissem, primum laudem sanè magnā, quam mihi tunc omnes impertiebamini, reportassem, ac per uos fuisset gloriæ meæ apud alias Græciæ gentes aditus patefactus: fidem uerò mihi habuissent Lacedæmonij, quando illi me ad uos remiserant: Nūc ad ipsos Lacedæmonios in summam à uobis inuidiam adductus, proficiscor. Vestra etiam causa cum Seuthe inimicitias suscepi, quem meo uestroq; merito sperarā, aut mihi aliquando, aut liberis meis, si ita usu uenisset, memorem se & gratum præbiturum. Ac ipsi uos, quorum ego causa, tanto quàm ego sum, potentiorum hominum odia subij, quiq; ab ijs, quas saluti uobis fore existimē, actionibus nondum tamen desistere possum, isto in me animo estis. Sed quid uerbis opus est? prehendite iā me si ita uidetur, neque fugientem neq; deprecantem. Atqui si in me uti minamini sæuieritis, hominem certè tolletis, cuius toties uigilantia

gilantia seruati estis, qui multa uobiscum gessit, multa pericula adijt, cum suam, tum alienā uicem, officio suo functus: quiq; dis fauentibus, ac uestra adiutus uirtute, multa de barbaris tro phæa erexit. Eum præterea, qui quantum maxime potuit, semper plurimum contendit, ne cum ulla Græcorum natione uobis bellandum esset. Ac certè, amoto iam metu, quò uobis libet, terra mariue licet proficisci. Vos uerò rebus iam sequundissimis fruentes, cum expedita iam sit, quod iampridem cupistis, nauigandi facultas: ac uestrûm sibi potentissimi quiq; auxilium expectant: stipendium in prōptu sit: ultro se uobis Lacedæmonij duces præbeant, qui facilè præstare cæteris uirtute & imperio existimantur: tēpus iam, quo me occidatis, idoneum nacti estis. At quàm, perditis & afflictis rebus, aliū erga me animum præ uobis ferebatis, cum me, ô maximè omnium memores, parentem appellabatis? cum meorum erga uos meritorum semper sanctam atq; inuiolatā memoriam fore promittebatis? At neq; sunt rerum imperiti hi, qui nunc ad uos uenerunt: quare nisi me animus fallit, nihilo uos certè meliores de uestro isto in me facto iudicabunt. Hæc Xenophon. Qui cum perorasset, surrexit Lacedæmonius Charminus: Et mihi sanè, inquit, non iure milites huic succensere uidemini: possum enim eum ego quoque meo testimonio subleuare. Nam cum ego & Polynices

quæsissem

quæsissemus de Seuthe, quid de Xenophonte sentiret: aliud ille nihil habuit quod accusaret, nisi quòd eum dixit nimis propenso esse in milites animo: ac propterea neque sibi fuisse, neq; nobis fore satis utilem hominis amicitiam. Surrexit deinde Eurylochus Lysiates Arcas: Ac uidetur mihi, inquit, Lacedæmonij, nihil nobis antè auspicijs ductúq; uestro gerendum, quàm Seuthes, uelit nolit, quæ nobis debet stipendia penderit: neq; omnino hinc antequam ea receperimus, discedendum. Ad hæc Polycrates Atheniensis Xenophontis causam agens: Video, inquit, milites adesse Heracliden, qui pecunia, quam magnis nostris laboribus partam nobis debebat Seuthes, interuersa, & Seuthen ipsum, & nos ea fraudauit. Nihil igitur fecerimus elegantius, quàm si ipsum comprehenderimus. Neq; enim Thrax est, sed Græcus male de Græcis meretur. Hæc cum audisset Heraclides, uehementer territus est: & ad Seuthen accedens, Bene, inquit, rebus nostris consultum fuerit, si hinc abeuntes, ex horũ nos potestate subduxerimus. Vterq; igitur citatis equis, in sua castra redierũt. Mittit inde Seuthes Ebozelmium interpretẽ suum ad Xenophontẽ, ac se illi spõdet, & maritima illa loca, et reliqua quæ promiserat, daturũ, si apud se cũ grauis armatura militibus mille permãserit. Addit tanquã arcanũ, audisse se de Polynice, illũ si in Lacadæmonio

dæmoniorum potestatem uenisset, proculdubio à Thimbrone occisum iri. Ac sanè hospites multi Xenophontem per nuncios monuerunt, ut concitatam sibi multis criminationibus inuidiam caueret. Ea re cōmotus Xenophon, hostias duas Ioui regi immolat: consulitq; acquiescendúmne Seuthæ conditionibus, an uerò cū exercitu discedendum. Discedendum exta nunciarunt. Interius Seuthes castra locauit, Græci uerò in uicis: unde frumento plurimo coacto, ad mare descendere in animo habebāt. Hos uicos Medosada Seuthes tradiderat. Medosades itaq;, cū à Græcis absumi omnia uideret, molestißimè id ferebat. Assumpto igitur ex Odrysis, qui illuc descenderant, homine potentißimo, ac quinquaginta ferè equitibus, ad castra propius accedit, & Xenophontē ad se accersit: qui cum centurionibus et honestis aliquot hominibus uenit. Tūc ita Medosades locutus est: Iniuriam uos quidē Græci nobis facitis, qui uicos nostros populamini: uobis itaq; edicimus, ego pro Seuthe: hic qui adest, pro Medoco superioris Thraciæ rege, ut ex his finibus quamprimū discedatis: quod nisi feceritis, iniurias uestras nullo pacto feremus, quin tanquam hostes uos ulciscemur. Ad hæc ita respondit Xenophō: Tibi quidem, ad ea quæ dicis, est omnino difficilè respondere. Verùm istius adolescentis causa dicam quæ opus est, ut quales uos sitis, quales item nos, facilè cognoscatis.

tis. Nos antequam uobis amici essemus, per hos fines quocũq; libitũ esset, uel populãtes, uel etiã urentes excurrebamus: ac tu quoties legatus ad nos uenisses, intra castra receptus, hostes planè nullos metuebas. Vos uerò in hos agros nunquã ueniebatis: aut si quando uenissetis, ut inter eos, qui multò uiribus præstarẽt, frænatis equis pernoctabatis. Postea uerò quàm uobis amicitia nobiscum intercedit, & nostra maximè opera agrum hunc tenetis, eijcitis nos ex ea regione, quam nostra uoluntate captã habetis. Vti enim ipse nosti, nos certè hostes eijcere non potuissent. Tantum uerò abest ut donis ac beneficijs optimè de nobis meritos prosequaris, ut castris etiã locum capere prohibeas. Neq; dũ ista dicis, aut deos uereris, aut istum ipsum hominem, qui te iam diuitem cõspicit, cũ antè, ut ipse profitebare, antequam ad amicitiam te nostram applicasses, è latrocinijs tibi uictitandum esset. Verùm quid hæc mecum agitis? cur non potius cum Lacedæmonijs? quibus abducendum exercitum, ô uiri omnium præstantißimi tradidistis, re mecum neutiquam communicata, ne uidelicet eam inuidiam, quam mihi his copijs ad uos adductis concitaram, si nũc illis eas ipse reddidissem, extinguerem. Hæc cum Odrysius ille audisset, ego, inquit, Medosade, infra terram, præ pudore, cum hæc audio, me abdere cupio: & profectò si hæc antè scissem, te huc

huc nullo pacto secutus essem. Verũ iam abeo: satis enim scio me apud Medocũ reprehensione carere non posse, si me intelligat bene de nobis meritos homines è finibus pellere. Hæc locutus equo citato abijt, & cum eo equites omnes, præter quatuor, aut ad summũ quinq;. At Medosades, ut qui æquo animo ferre non poterat agrũ populationibus uastatum, Xenophontem iubet in consilium legatos Lacedæmoniorum uocare. At ille assumptis lectissimis quibusque, ad Charminum & Polynicem uenit: tum, uos, inquit, accersit Medosades, idem quod nobis imperaturus, ut è finibus abeatis: uobis itaq; nunc ea potestas est, ut Græcis debitum à Seuthe stipendium auferatis, si ita huic responderitis, rogare Græcos, ut se adiuuetis in sua, à Seuthe uel uolẽte, uel inuito, mercede recipiẽda. Atq; eos quidem polliceri alacriter se, sibi si non defueritis, uobis operam nauaturos. Videri uobis illos æquum poscere: ac uos iam promisisse, non antè discessuros, quàm suum ius milites obtinuerint. Id cum Lacones accepissent: se ita dicturos affirmant, atq; hanc causam quamaccuratissimè acturos: ac statim ad Medosaden, cũ ijs, qui maximè idonei uisi sunt, comitibus uenerunt: et priore loco Charminus, Adsumus, inquit: Medosade, si quid uelis nobiscum agere: nam & nobis, quod tecũ agamus, nõ deest. Ad hæc Medosades perquam demissè, Ego, inquit, et Seu-

thes

thes rogatos nos uolumus, ne qua in re nostram amicitiam uioletis. Nam cũ socios nostros cala mitate afficitis, ea certè in nos iniuria redundat. Atenim (Lacones responderunt) si hi, quorum ista maximè opera possidetis, suam a uobis mercedem acceperint, quamprimum hinc abibimus. Sin aliter, & iisdem uenimus auxiliũ laturi, & in eos acriter animaduersuri, qui hos, iurisiurandi religione neglecta, uiolarunt: quo de numero si uos estis, istinc primum pœnas expetemus. Adiecit Xenophõ: Velitisne Medosade, hos ipsos populos, in quorum finibus estis, quos uobis socios esse dicitis, suffragio suo declarare, utrum nos, an uos potius, malint hinc abire? At ille id sibi non placere respõdit: tantum Lacones hortatus est, ut ad Seuthen secũ uenirent, & cum eo de mercede agerent: sin ipsi id recusarent, ut Xenophontem secum mitterent, ac se ei auxilio fore promisit. Interea rogauit, uicos ne urerent. Mittitur Xenophon, & cum eo, qui maximè idonei comites uisi sunt. Qui cũ ad Seuthen accessisset: Adsum, inquit, non ut à te quicquã repetã, sed ut doceã, qua possim ratione, mihi te non iure succensere, quòd militibus, quæ tua summa uolũtate pollicitus es, à te exigam: si quidẽ tibi semper magis cõducere ea reddere duxi, quàm illis recipere. Illud enim satis scio, te illos, secundũ deos, illustrẽ reddidisse, qui tam ampli regni, te compotem fecerint, ac

tam magnum hominum numerum potestati tuæ subiecerint, ut nullum iam, aut honestū, aut turpe factum tuum obscurū esse poßit. Quare cum ita se res tuæ habeant, tua permagni arbitror referre, non uideri te homines tam bene de te meritos, tā inhumaniter dimisisse. Neq; uerò paruifaciendum est, hominum te V I. *millium laudibus celebrari. Nam certè illud est tibi omnium maximè expetendum, neq; irrita, neq; uana uideri, quæ dixeris. Video enim leuium & inconstantium hominum orationem, futilem & inanem haberi, ac temerè huc atq; illuc errare, sine pondere ullo, aut honore. Contrà uero cū fidei quempiam rationem habere maximam constiterit, eius orationem, si quid rogarit, multò plus quàm ullam uim ualere: eundem si quenq; ad officium uelit reuocare, minando id facilius, quàm alios puniendo cōsequi posse: ac postremò plus proficere promittendo, quàm alios statim dando. Recordare uerò cum nos tibi socios asciuisti, an præ manu aliquid nobis dederis: certè tu quidem nihil, sed tuam duntaxat fidem secuti sumus: & ea una tot homines concitasti, quorum maximè auxilio & opera tibi id imperiū partum est: quod multis partibus pluris æstimā dum, quàm ea* L. *talenta, quæ à te nostri repetūt. Quid autem? nónne & perfidiæ crimen, & regni nuper parti instabilitatem hac pecunia redimis? Iam uerò quanti, obsecro te, æstimares*

istarum

istarum te rerum potiri posse, quæ in tua nunc potestate sunt? Mihi profectò dubiũ esse nõ potest, quin ista, quæ tibi effecta reddidimus, multò maiori, quàm quantam nobis debes, pecuniæ fueris prælaturus. Mihi certè & damnum, & dedecus multò maius esse uidetur, parta nõ tueri, quàm quæ in aliorum sint potestate, non uindicare: quanto scilicet grauius est è diuite pauperẽ fieri, quàm omnino ab initio diuitem non fuisse: quantoq; sit acerbius è regno eÿci, quàm non esse regnum unquam consecutum. Et illud etiam non ignoras, eos qui nunc tibi parent, non amicitia conciliatos, sed ui parêre coactos: atq; eos si quod recipiendæ libertatis tempus nacti fuerint, neq; ullo fuerint metu retardati, facilè rebellaturos. Vtro igitur modo facilius in officio contineri poßint, si milites hosce eo erga te animo esse uideant, ut uel si iubeas maneant, uel cum opus fuerit quamprimum ad te redeant, atque id eos audiant prædicantes, tuo se merito tibi ubiuis locorum præstò futuros, an uerò si spem in perfidia tua positam habuerint, neque aliunde manum ullam tibi auxilio uenturam, neque hos quibus es usus, tibi quicquam fore quàm ipsis amiciores? Neque uerò illi quòd nostris copiÿs numero inferiores essent, subacti sunt, sed quòd planè duces nullos habuerunt. Quid futurũ igitur est, si aut ex ÿs, qui iniuria se laceßitos putant, dux illis unus aliquis exti-

 teris?

terit? aut, quod fuerit illis optabilius, ex ipsis Lacedæmonijs? quibus cum milites alacriores in bello futuros se polliciti fuerint, si in repetenda sua se adiuuerint mercede, certò cum exercitu indigeant, quicquid oneris impositum fuerit, suscipere sua interesse putabunt. Quòd aũt, qui sub imperio tuo sunt Thraces, multò sint alacrius cõtra te, quàm tecũ arma sumpturi, ex eo non est difficile coniicere, quòd te regnum obtinente, seruitus: eiecto, libertas illis parata est. Iam uerò si regioni huic, tanquã tuæ, bene consulendum est, utro tandem modo eam integriorẽ fore iudicas: si milites hi sua mercede, cuius tibi causa irati sunt, recepta, pacati abeant, an uerò, si & hi agrum populationibus infestum reddant? & maiorem tu, quam his opponas, manũ comparare coneris, cui erũt nihilominus commeatus curandi? Et pecunia utra tandem ratione maior erogabitur, si quod his debes, dissolueris, an uerò si & his uno tempore debeas, & alius tibi sit uel hoc maior exercitus alendus? Atenim hæc pecuniæ summa, Heraclide, quod ex eius oratione cognoui, per hercle magna uidetur: sed certè decem partibus minor tibi, uel reddenti uel accipienti, uideri debet, quàm ea, quam, cũ ad te uenimus, poßidebas. Neq; enim numero, quantum quis uel det, uel accipiat, sed hominis ipsius facultate metiendum est. Tu uerò nunc maiores quotannis fructus capis, quàm

quanti omnis antè pecunia tua cō̃feretur. Atq; id ego tibi tanquã integra amicitia nostra suadeo, quò & ipse deorum tam multis beneficijs dignus habeare, & mihi non sit concitatæ multitudini capitis pœna luenda. Qui est enim in præsentia militũ in me animus, neq; ego his copijs inimicum ulcisci, neq; iterum si uelim, tibi opẽ ferre possem. Atqui & ipsum te, & deos, quos nihil latêre potest, testes cito, nihil me, eo nomine, quòd tibi Græcos cõciliarim, abs te accepisse: neq; unquam quæ illis deberentur, mihi ut dares postulasse: quando neq; ea repetij, quæ tu mihi ultro promisisti. Illud etiam iureiurando affirmo, nihil me abs te accepturum, nisi & milites suum receperint. Quid enim turpius, quã meis ipsius rebus ex animi sententia trãsactis, eorum causam negligere, qui me maximè ornatum & honestatũ uoluerunt? At Heraclides nugas esse arbitratur omnia, præterquã argentum quouis modo partum habere. Ego uerò Seuthe nihil homini cuiuis, ac præcipuè ei, qui in alios imperium habeat, ullas opes existimo pulchriores, aut honestiores, quàm uirtus sit, iustitia, animi magnitudo: quæ qui poßideat, cum ei tam multi amici sint, ac tam multi esse cupiant, non potest non diuitijs plurimum abũdare: neq; omnino is in sequundis qui gratulentur, in aduersis qui opem ferant, requirit. Quòd si neq; ex ullo facto meo satis perspectũ habes, me

tibi ex animo amicum esse, neque id etiam potes ex oratione mea cognoscere, ueniat tibi quæso in mentem eorum, quæ à militibus ipsis dicta sunt: audisti enim cum dicerent uituperatores mei, dũ apud Lacedæmonios me insimularent, te pluris multò à me, quàm Lacedæmonios fieri: meq; accusarent, quòd tuis, quàm suis rationibus bene consultum mallem: ac ijdem accepisse me abs te pecuniam obijcerent. In quam suspicionem unde putas eos uenisse? An quòd me potius hostili, quàm prompto & beneuolo in te animo esse animaduertebãt? Ego mehercule ita existimo, neminem à quoquam, nisi beneuolentiam erga illũ præ se ferat, munera accipere. Ac tu quidẽ, antequam de te quicquam bene mererer, & uultu & uoce me, hospitalibus etiam donis liberalissimè accepisti: promittendi uerò nullũ finem faciebas: posteaquã uoti compos factus es, ac quãtum ope, operaq; mea fieri potuit, creuisti, nihil quòd militibus nostris cõtemptui sim, ad te pertinere arbitraris? Atenim confido, ex tempore ipso consilio capto, te quod debes dissoluturum. Nam adduci non possum ut credã, te semper bene de te meritorũ hominum querelas pro nihilo habiturum. Te igitur rogatũ uelim, ut cum satis militibus feceris, me etiam apud eos, in quem acceptisti, locũ restituas. Hæc ubi Seuthes audiuit, male ei precatus est, cuius suasu adductus Græcis iampridem stipendium non pendisset (illum nimir

nimirũ Heracliden fuisse omnes suspicati sunt) Mihi enim, inquit, nunquam, ut milites sua mercede fraudarẽ, in mentem uenire potuisset, ac iã quod debeo dependam. Tunc Xenophon: Si certum est dependere, per me istud agito: neq; me negligas in eum, quem cum ad te ueni, tenebam apud milites, gratiæ & honoris locum restituere, cum præsertim eum, dum plurimum tua causa uolo, amiserim. At nihil, respondit ille, mea causa uolo apud tuos de tua existimatione detractum. Ac si in animum potes inducere ut mecũ maneas, cum mille duntaxat grauis armaturæ peditibus, & regiones tibi maritimas tradã, & quæ pollicitus sum omnia. Ad hæc Xenophon: Non est id, inquit, iam mihi integrum, quin tu nos quamprimum dimittito. Tunc ille: Atenim certò scio, si manseris, multò id tibi tutius futurum. Quòd mihi, inquit rursus Xenophon, cautum uelis, agnosco humanitatem tuam: sed non est id planè arbitrij mei. Verùm quicquid mihi honoris accesserit, id uelim existimes, ex re usq; tuo magnopere futurum. Ibi Seuthes, Mihi, inquit, in præsentia argenti in promptu nihil plus est, quàm talentum unum, & illud iam tibi pendam. Boues uero DC. oues ter mille, mancipia centũ & uiginti penes me sunt, hæc omnia aufer to: & eos simul, qui te læserunt, à me obsides cape, ac quô libet abi. Subrisit Xenophõ: & quid,

inquit, si qua aufero omnia integram mercedem conficere non possunt, cui nam talentum dabitur? Nónne satius fuerit, quod ab inimicis mihi imminet, periculum deuitare? audisti enim eorũ minas. Ac tunc simul noctem eam peregerunt. Postero uerò die quæ promiserat Seuthes tradidit, ac simul qui præ omnia agerent misit. Interea uulgò inter Græcos oratio ea iactari cœpta, non rediturum amplius Xenophontẽ: sed apud Seuthen ablatis ijs, quæ ille promisisset, mansurum. Quare ubi uenientem uiderunt, lætati magnopere sunt, ac ei cum gratulatione occurrerunt Is uerò ubi Charminus & Polynicus in conspectu fuere, Hæc, inquit, opera uestra recepta sunt, quæ nunc uobis trado, uos ea arbitratu uestro diuidite. Illi magistris uenditionis constitutis, omnia uendiderunt: neq; omnino interuersæ pecuniæ suspicione carere potuerunt. At Xenophon ab omni iam se cura abduxerat, neq; ulla de re magis, quàm de reditu cogitare uidebatur: nondum enim ei populi suffragio erat Athenis exilij pœna constituta. Hic ad eum homines è toto exercitu longè honestissimi accesserunt, ac multis cum precibus, ut non antè discederet contenderũt, quam copias illas Thimbroni traderet. Cũ se igitur ille exorari siuisset, è Thracia classe Lãpsacũ omnes traiecerũt: ibi Xenophõti obuius fit Euclides Phliasius uates, Cleagoræ illius filius, qui in Lyceo

somnia

somnia pinxit: ac de reditu gratulatus, quæsiuit quantum auri attulisset: iurauit Xenophon se ne uiaticum quidem habere quantisper domū perueniat, nisi equum & sarcinas uendat: quod ille ut crederet adduci non poterat. Sed cum Lampsaceni hospitalia dona misissent, adhibito Euclide Apollini Xenophon immolauit: inspectis uerò extis, se iam credere dixit Euclides nullā Xenophontem pecuniam habere. Atenim uideo, inquit, etiam in posterum ad pecuniam cogendam semper tibi aliquid impedimento futurum. Nihil autem æquè tibi, ac teipsum aduersari. Assensus est Xenophō. quid ni, inquit ille, cui aduersarius sit Iupiter placabilis? Quæsiuit rursus, nunquid ei sacrum fecisset aliquando, uti ego, inquit, domi cōsueram & immolare & uictimam adurere. Negauit Xenophō, se unquam illi deo toto peregrinationis tempore rem diuinam fecisse. Persuasit igitur ille, ut sacrum ei faceret, ac secundiora futura deinde omnia affirmauit. Postero itaq; die Xenophon sub Ophryniij mœnibus porcos mactat, & patrio ritu adurit. Litatum quidem est. Eodem ipso die adfuere Biton & Euclides, pecuniam militibus daturi: & inuitarunt illi quidem Xenophontem, & equum, quem Lampsaci uenundederat (suspicati numorū egestate coactum illum uendidisse, cum alioquin equo audissent eo plurimum delectatum) redemptum illi reddiderunt, neque ullo

pacto preciũ recipere uoluerunt. Hinc profecti per Troiã, Ida superata Antandrũ perueniũt: inde per oram Lidiæ in Thebes campos. Illinc prætergreßi Adramytium, Certoniũ, Atarnũ & Caici cãpos, Pergamum Lydiæ oppidũ intrant. Xenophon ab Hellade Gongyli matre hospitio acceptus, ex ea cognoscit, Asidaten hominem Persam in cãpis cõmorari. Hũc, inquit, si noctu, uel cum trecentis tantũ hominibus adoriare, facilè cum uxore & liberis opprimes, ac tota eius pecunia, quam planè luculentã habet, potiere. Ac ne ducẽ desideret, mittit Daphnagorã patruelẽ suum, hominẽ quẽ plurimi faciebat. Xenophon militibus iam coactis, rem diuinam facit. Agasias Eleus uates læta esse exta nunciat, ac hominẽ oppreßũ omnino iri. A cœna itaq; iter ingressus, assumptis ex omni centurionũ numero amantißimis ac fidelißimis quibusq;, quos nẽpe suo beneficio præ cæteris ornatos uellet. In eum tamen se militũ delectum DC. fere alij intrudere conati sunt, quos centuriones repulerunt, ne cum illis prædam, quã sui iuris futuram pro certò habebant, cõmunicarẽt. Peruenerunt autem media ferè nocte ad Asidatæ munitiones: ibi cum & mãcipia, & res itẽ multæ extra munimenta essent, de manibus omnia tunc elapsa, propterea quòd ad unũ Asidaten, & eius pecuniã occupandã, animũ adiecerant. Cum uerò munimenta iã oppugnare cœpissent,

neque

neque turrē quandā capere possent, quòd præalta erat, ac firmißimis propugnaculis, & lectißimis hominibus instructa, eā aggreßi sunt subruere. Erat muri latitudo, quantā fictilium laterum octonū structura efficere potuerat: opus tamen prima luce confectum. Sed enim cum iā turris peruia esset, ex ijs qui intus erant quidam, de nostris unum sibi obuiū ueruto transfodit: ac reliqui sagittis iaciendis effecerunt, ne cui esset irrumpendi causa tutum accedere. Cumq; ijdē clamore, & ignium significatione auxiliū implorasßēt, præstò fuit cū suis copijs ex Comania Itabelius. In ijs erat grauis armatura, præsidiarij equites Hyrcani, omnes regis mercenarij, numero LXX. *reliqui cetrati, haud minus* DCCC. *Accurrerunt itē ex Parthenio alij ex Apollonia, & ex finitimis locis tam multi, ut iam nostris nō de oppugnando, sed pedē referendo cogitandū esset. Coactis igitur in medium quadrati agminis bobus, ac reliquo quod abegerāt pecore, atq; item captiuis, pedetentim retrocedere cœperunt, nō iam prædam inhiantes, sed unum id agentes, ne discessus similis fugæ uideretur, neu partam iam prædam relinquere cogerentur, atque ex eo hostibus audacia cresceret, sui animis deficerent. Ac planè ita retrocessum est, ut pugnā de præda tuenda inituri uiderētur. Iam resciverat Gongylus Græcos ab hostibus numero superari: quare matre inuita, & ipse cum*

copijs

copijs suis, ut præclari alicuius facti particeps esset, auxilio uenit. Venit item ab Elisarne, & Teuthrania à Demaraso missus, Procles. Qui uerò cũ Xenophonte erant, cũ telorum & fundarũ iactibus penè obruerẽtur, ut iter facientes obiectu clypeorũ se tegerẽt, in orbem agmẽ conuerterũt: ac uix Carcasum amnem traiecerunt, cum plus dimidia parte saucij essent, ac inter cæteros uulnus etiam accepisset Agasias Stymphalius cẽturio, homo perpetuis dimicationibus exercitus. Captiuos ferè CC. retinuerunt: pecoris quod esset ad immolandum duntaxat satis. Postero die sacris peractis, noctu copias omnes educit Xenophon: ac lõgißima uia, per Lydiam agmen circunduxit, ut hostes metu iam uacui, cum nihil sibi cauerent, facilius opprimerentur. Asidates cum audisset Xenophontem de agmine iterum educendo sacra fecisse, neq; multò pòst cum copijs omnibus adfuturum, in pagos castra mouere statuit, Parthenico oppido proximos. Eô cum contenderet, in Xenophõtis milites incidit, à quibus cum uxore, liberis, equis, ac reliquis fortunis captus est. Euẽtus itaq;, sacri prioris fidem comprobauit. Cum iam Pergamum omnes redissent, Xenophon minus sibi æquos deos fuisse questus est, propterea quòd à sua tantum cohorte negocium geri non potuerat, sed eius expeditionis participes fuerãt Lacones, et centuriones alij, quàm quos ipse delegerat, prætores
præter

præterea, & milites, qui sibi bellißimū quodq; ex omni præda præcerpserunt, equos uidelicet, iumentorum iuga, & quæ uisum est alia, ut iam eorum unusquisq; haberet, unde & alijs benignè faceret. His ita gestis Thimbron superuenit, qui cum acceptum à Xenophōte exercitum, ijs quas ipse adduxerat Græcorum cohortibus admiscuisset, Tysapherni & Pharnabazo bellum intulit. Regionum omnium quæ sub regis ditione erant, quasq; nos peragrauimus, illis tēporibus hi præfecti fuerunt: Lydiæ, Artimas: Phrygiæ, Artacamas: Lycaoniæ et Cappadociæ, Mithridates: Ciliciæ, Syennesis: Phœnicis & Arabiæ, Dernes: Syriæ & Assyriæ, Belesis: Babylonijs, Roparas: Mediæ, Arbacas: Fasianorum & Hesperitanorum, Tiribazus. Nam Carduchi, Chalibes, Chaldæi, Macrones, Colchi, Mosynæci, Cœtæ & Tibareni, omnes suis legibus utebantur. Paphlagoniæ præerat Corylas, Bithynis Pharnabazus. In Europa Thracibus Seuthes imperabat. Totius itineris spatium, quod aut progredientes aut regredientes confecerunt, fuere castra ducenaquindena, parasangæ M C L. *quæ summa stad. efficit tricies & quater mille,* C C L V. *Milliarium circiter quater mille &* D C. *Quo quidem in itinere annus & menses* I I I. *consumpti.*

FINIS.

